RİSALE

ZAMAN

الفقه الإسلامي وأدلته

الشامل للأدلة الشرعية والآراء المذهبية وأهم النظريات الفقهية
وتحقيق الأحاديث النبوية وتخريجها

وفهرسة ألفبائية للموضوعات وأهم المسائل الفقهية

« من يرد الله به خيراً يفقهه في الدين »

تأليف

الدكتور وهبة الزحيلي

الطبعة الثالثة ١٤٠٩ هـ = ١٩٨٩ م
ط ١ ١٤٠٤ هـ = ١٩٨٤ م

İSLÂM FIKHI ANSİKLOPEDİSİ

Prof. Dr.
Vehbe Zuhaylî

4

HAC VE UMRENİN RÜKÜNLERİ
ARAFAT'TA VAKFE
HACCIN VACİPLERİ
HAC ve UMRENİN SÜNNETLERİ ve YERİNE GETİRİLİŞ ŞEKLİ
İHRAM HARAMLARI, MÜBAHLARI ve HACDAKİ SUÇLARIN CEZASI
HACCI TAMAMLAYAMIYARAK KAÇIRMA ve HACCA ENGEL ÇIKMASI
MEKKE-MEDİNE HAREMLERİNİN ÖZELLİKLERİ
HAC YOLCULUĞU ADABI
YEMİNLER, ADAKLAR ve KEFFARETLER
YEMİNİN HALLERİ
ADAKLAR (NEZİRLER)
KEFFARETLER
YİYECEKLER ve İÇECEKLER
GİYİM KULLANMA ve SÜS EŞYASI
CİNSÎ İLİŞKİ, BAKMAK, DOKUNMAK, EĞLENMEK ve SELAMLAŞMAK
ALIŞ -VERİŞ ve TEAMÜLE DAİR BAZI MESELELER
KURBAN
AKİKA VE YENİ DOĞAN ÇOCUĞA DAİR HÜKÜMLER
HAYVAN KESİMİ (ZEBAİH)
AV ve AVLANMA

HAC VE UMRENİN RÜKÜNLERİ

Haccın Rükünleri: Hanefîlere göre haccın yalnız iki rüknü olduğunu öğrenmiştik. Bunlar da Arafat'ta vakfe ve ziyaret tavafıdır. Malikî ve Hanbelilere göre haccın rükünleri ise dörttür: İhram, Arafat'ta vakfe, ziyaret tavafı ve sa'y. Haccın Şafiîlere göre rükünleri ise beştir: İhram, Arafat'ta vakfe, tavaf, sa'y ve saçları tıraş veya kısaltma.

Umrenin Rükünleri: Hanefîlere göre umrenin rüknü Kâbe'yi tavaftır. Malikî ve Hanbelîlere göre umrenin rükünleri üçtür: İhram, tavaf ve sa'y. Umrenin Şafiîlere göre rükünleri ise dörttür: İhram, tavaf, sa'y ve saçları tıraş veya kısaltma.

Dikkat olunursa saçları tıraş veya kısaltmak Şafiîler dışındaki cumhura göre rükün değil, yalnızca vaciptir.

Şimdi bütün bunları ayrı ayrı ele alalım:

İHRAM

Anlamı: Yasaklı olmak demektir. Burada kastedilen anlamı, hac veya umre ibadetlerine, amellerine girmeye niyet etmek demektir. Ya da belirli yasaklara girmek, yani bu yasaklara bağlı kalmayı kabullenmek demek olur. Buna göre bir kimse ihrama girdiğinde bundan ancak söz konusu ihrama girmesine sebep olan ibadetleri tamamladıktan sonra çıkabilir. Bunu bozması hâlinde kazası gerekir. Meselâ, Arafat'ta vakfe yapamamışsa bunu umre olarak tamamlar. Şayet, dışardan bir engelleme ile ihramı tamamlayamazsa bu durumda kurban keser ve aynı zamanda kaza eder.

1. Kişi Nasıl İhramlı Olur?

Şüphesiz, bir kimse hacca veya umreye niyet eder ve niyetini de ihram amellerinden bir fiil veya sözle birleştirirse ihramlı olur. Bu da hac veya umreye ya da her

ikisine birden niyet ederek telbiye getirmekle olur.

İhramın yalnızca niyetle gerçekleşeceği hususunda Şafiî ve Hanbelîler ve hatta ercah olan görüşe göre Malikîler arasında ihtilaf yoktur. Ne var ki, Malikîlere göre niyet anında telbiyeyi terketmesi veya dikişli elbiselerini çıkarmaması hâlinde ceza olarak kurban kesmesi gerekir.

Niyeti söz veya fiil ile birleştirme konusunda *Hanefîler* şöyle diyor: Telbiye getirmedikçe bir kimse ihrama girmiş sayılmaz. Yani niyet, ihramın özelliği veya alameti olan bir söz veya fiil ile birleşmedikçe ihram hali yalnız niyetle gerçekleşmez. Onlara göre niyet rükün değil, bilakis şarttır. Niyetle birlikte telbiye getirdiğinde onlara göre ihrama girmiş olur.

Malikîler de şöyle diyor: İhram, hacca ait söz veya fiil ile birleştiğinde gerçekleşir. Bu da telbiye getirmek ve yola yönelmek gibi hareketlerle mümkündür. Ama ercah olan görüşe göre, bu yalnızca niyetle de gerçekleşir. Ancak niyet anında telbiye getirmemesi ve dikişli elbiselerini çıkarmaması hâlinde kurban borçlusu olur.

Şafiî ve Hanbelîler ise şu görüştedirler: Hac veya umre ibadetlerine girmeye niyet etmekle ihram gerçekleşir. Yani niyetsiz ihram olmaz. Buna göre, yalnızca niyetle yetinir ve telbiye getirmezse de bu kâfidir. Ama niyetsiz telbiye getirirse bu durumda ihram gerçekleşmez. Ancak niyetin telbiye ile birleştirilmesi şart değildir. Çünkü telbiye yalnızca bir zikir olup tıpkı diğer zikirler gibi hacda vacip bir niteliğe sahip değildir.

Özetlersek diyebiliriz ki, cumhura göre ihram niyetle gerçekleşir. Hanefîlere göre ise yalnızca niyetle mümkün olmayıp, telbiye ve dikişli elbiseleri çıkarmak gibi ihrama ait söz veya fiil ile beraber olması şarttır. [1]

İhram ancak niyetle mümkündür. Çünkü Peygamber (a.s) "*Ameller ancak niyetlerledir. Herkes için ancak niyet ettiği vardır..*" [2] buyurmaktadır. Hem ihram da sadece bir ibadettir. Dolayısıyla, oruç ve namazda olduğu gibi niyetsiz mümkün değildir.

Niyetin yeri kalptir. İhram da bir bakıma kalple niyettir. Alimlerin çoğunluğu niyet edileni dille söylemeyi en faziletli yol olarak görür. Çünkü Enes (r.a): "*Resulullah (a.s)'ın hac ve umreye lebbeyk, dediğini duydum.*" diyor. [3] Hem böylece, o kişi bunu dil ile söylediğinde dalgınlık tehlikesinden olabildiğince uzaklaşmış olur.

1- *el-Bedayi'*, II, 161 vd.; *Fethu'l-Kadîr*, II, 134 vd.; *el-Lübâb*, I, 179 vd.; *el-Kavânînü'l-Fıkhıyye* 131; *eş-Şerhu's-Sağîr*, II, 16 vd., 25; *Muğnîl-Muhtâc*, I, 476-478; *el-Mühezzeb*, I, 204 vd.; *Gayetu'l-Müntehâ*, I, 365; *el-Mecmû*, VII, 226 vd.; *el-Muğnî*, III, 281-288.

2- Hadisi, Ömer (r.a)'den Buharî ve Müslim rivayet etmiştir.

3- Müslim.

Niyet ise şöyle olur: «نَوَيْتُ الْحَجَّ أَوْ الْعُمْرَةَ وَأَحْرَمْتُ بِهِ لِلّٰهِ تَعَالَى»

"Niyet ettim hac veya umreye. Bununla ilgili olarak Yüce Allah için ihrama girdim." Veya şöyle der:

«اَللّٰهُمَّ اِنِّى اُرِيدُ الْحَجَّ اَوِ الْعُمْرَةَ فَيَسِّرْهُ لِى وَتَقَبَّلْهُ مِنِّى»

"Allahım! Ben hac veya umre yapmak istiyorum, onu bana kolay kıl ve onu benden kabul et."(x) Kıran haccı yapmak isterse:

«اَللّٰهُمَّ اِنِّى اُرِيدُ الْعُمْرَةَ وَالْحَجَّ»

"Allahım! Ben umre ve hac yapmak istiyorum" der. Sonra Hanefilere göre namazın hemen ardından telbiye getirmesi gerekir. Çünkü Peygamber (a.s): *"Namazın ardından telbiye getirmiştir."* Cumhura göre ihramdan sonra, yani niyetle birlikte telbiye getirmek müstehaptır.

Eğer başkası adına hac veya umre yapıyorsa:

«نَوَيْتُ الْحَجَّ أَوْ الْعُمْرَةَ عَنْ فُلَانٍ وَأَحْرَمْتُ بِهِ لِلّٰهِ تَعَالَى»

"Niyet ettim filanca adına hac veya umreye ve bununla ilgili olarak Yüce Allah için ihrama girdim" der.

Eğer yalnızca ifrad hac ihramına giriyorsa bu durumda telbiyesi ile hacca niyet eder. Çünkü hac bir ibadettir ve ameller de niyetlerle mümkün olmaktadır.

Telbiye ise daha önce de belirttiğimiz gibi, şöyledir:

«لَبَّيْكَ اللّٰهُمَّ لَبَّيْكَ لَبَّيْكَ لَاشَرِيكَ لَكَ لَبَّيْكَ، اِنَّ الْحَمْدَ وَالنِّعْمَةَ لَكَ وَالْمُلْكَ، لَاشَرِيكَ لَكَ»

Resulullah (a.s) nakledilen şekli ile telbiye budur. Bu kelimelerden her hangi birini ihlâl edemez. Çünkü, ravilerin ittifakıyla nakledilen bu şekildedir. Dolayısıyle bundan her hangi birşey eksiltemez. Buna ilavede bulunursa kerahatsiz caiz olur.

İhramın -gayesinin belirlenmesi, mutlak tutulması, başkasının ihramına bağlı kılınması ve şarta bağlanması [1] bakımından- Şekli:

En iyisi, kişinin ihrama hac, umre veya aynı anda her ikisi için mi girdiğini ön-

---

1- *el-Bedayi'*, II, 163; *eş-Şerhu's-Sağîr*, II, 25 vd.; *el-Mühezzeb*, I, 205; *Muğnîl-Muhtâc*, I, 476-478 *el-Muğnî*, III, 284-487; *eş-Şerhu'l-Kebîr*, II, 26 vd.

(x): Burada hac yapan yalnız (الحج) umre yapan yalnız (العمرة) der. Her ikisi birden söylenmez.

ceden belirlemesidir. Böyle bir belirleme ihram gayesinin mutlak tutulmasından iyidir, yani daha faziletlidir. Çünkü Hz. Peygamber (a.s) ashabına belirli bir hac için ihrama girmelerini emretmiş ve Hz. Aişe'nin rivayet ettiği hadisi şerifte: "*Sizden her kim hac ve umre için telbiye getirmek isterse ona göre telbiye getirsin, niyet etsin. Sizden her kim hac için telbiye getirmek isterse ona göre telbiye getirsin. Sizden her kim umre için telbiye getirmek isterse ona göre getirsin.* " (1)

Hanefîlere göre, bir kimse hac için ihrama girse, fakat farz hac borçlusu olduğu hâlde ihrama girerken farz hacc olduğunu belirtmese, bu durumda söz konusu ihram istihsanen farz hac için sayılır. Çünkü bu kişinin durumundan farz hac dururken nafile haccı istemeyeceği anlaşılmaktadır. Bu durum dolayısıyla söz konusu ihramı farz hacca yüklenir. Ramazan orucunda olduğu gibi onun bu konudaki mutlak tavrı tayin, belirleme kabul edilir. Şayet, nafileye niyet ederse, bu durumda açıkça belirtme söz konusu olduğundan nafile yerine geçer. Çünkü durumun delâleti açıkça belirtme derecesinde güçlü olamaz.

Şafiîlere göre: Hac veya umre ibadetlerinin gerçekleşmesinde önceden belirtme şart değildir. Buna göre üzerinde farz hac borcu bulunduğu hâlde nafile için ihrama girmiş olsa bu ihram farz hac için geçerli olur.

Gayesi önceden belirlenen ihram hemen gerçekleşir. Yani kişi hacca veya umreye ya da her ikisine birden niyet eder ve öylece ihrama girerse ittifakla geçerli olur. Hem bu konuda yukarıda geçen Hz. Aişe hadisini hatırlamak gerekir. İhramın bizzat kendisine her hangi bir şey ilâve etmeksizin girilen mutlak anlamdaki ihram da geçerli olur. Bu da ya bilinen üç türden birinden en yararlısına girmeye niyet etmekle ya da yalnızca "İhrama girdim" sözüyle yetinmekle olur. Buna dair delil de Şafiî'nin rivayet ettiği şu hadistir: "*Peygamber (a.s) ve ashabı birlikte telbiye getirerek çıktılar, bu arada vahyin inmesini bekliyorlardı. Sonunda, yanında kurbanı bulunmayanlara ihramlarını umre için, kurbanı bulunanlara da hac için tayin etmelerini emretti.*"

İhrama mutlak anlamda girilmesi hâlinde ne olur? Hanefîlere göre, Kâbe'yi bir şavt (devir) tavaf etmediği sürece ihramı hac veya umreden dilediği için geçerli olur. Şayet bir şavt tavaf ederse ihramı umre için gerçekleşmiş sayılır. Çünkü umrede tavaf rükündür, kudüm tavafı ise sünnettir. Bu durumda söz konusu ihramın rükün adına gerçekleşmesi daha evladır. Hem umre kastetmekle belirlenmiş olabileceği gibi yalnızca uygulama ile de belirlenmiş olur.

Malikîlere göre: Hac veya umreyi belirtmeden veya her ikisini birlikte düşünmeden bir kimse yalnızca Allah için ibadete niyet etse ve ihramı belirsiz tutsa, bu durumda söz konusu ihramı hacca ait kılmak mendup olur. Böylece o kişi ifrad haccı yapmış olur. Kıyas itibarıyla da bunu kırana çevirmek gerekir. Çünkü böylesi

1- Buharî ve Müslim Hz. Aişe'den rivayet etmiştir. *Neylü'l-Evtâr*, IV, 308 vd.

belirlediği hac çeşidini unutanlarda olduğu gibi her iki ibadeti de içine almış olacağından daha ihtiyatlı bir yoldur.

Şafiî ve Hanbelîlere göre: Eğer hac aylarında mutlak olarak ihrama girerse sonradan niyetle bunu istediği hac ibadetlerinden birine çevirir. Daha sonra da o ibadetle ilgili amellerle ilgilenir. Şayet önce tavaf eder, sonra da ihramın gayesini hacca çevirirse yaptığı tavaf Şafiîlere göre kudüm tavafı yerine geçer. Eğer hac aylarının dışında mutlak anlamda ihrama girerse, Şafiîlerce esah görüş, bu ihramın umre için gerçekleşmiş olacağıdır. Dolayısıyla hac aylarında da bunu hacca çeviremez.

Hanbelîlerde: Bu durumda en uygunu ihramın umreye çevrilmesidir. Çünkü eğer bu uygulama hac ayları dışında gerçekleşmişse zaten böyle bir zamanda hac için ihrama girmek mekruh veya imkansızdır. Ne var ki, birinci şık onlarca tercih edilmektedir. Şayet söz konusu ihram uygulaması hac aylarına rastlarsa öncelikle umre yerine geçer. Çünkü temettu' haccı onlarca daha faziletli kabul edilmektedir. Hem Peygamber (a.s) kendi telbiyesine uygun olarak ihrama giren Ebu Musa'ya ihramını umre maksadına yönelik kılmasını emretmiştir.

Başkasının ihramına bağlı ihram veya belirsiz ihram:

Belirsiz ihram, yani kendi ihramının cinsini başkasının ihramına bağlı kılmak sahihtir. Ebu Musa diyor ki: "*Resulullah (a.s)'ın huzuruna geldim. Nasıl telbiye getirdin, diye sordu. Resulullah (a.s) telbiyesine bağlı olarak lebbeyk, dediğimi söyledim. Bunun üzerine: "İyi ettin" buyurdu. Sonra emri üzerine Beyt'i tavaf ettim ve Safa ile Merve arasında sa'yde bulundum. Bütün bunlardan sonra bana: "Artık ihramdan çık" buyurdular.*" [1] Eğer ihramına bağlı kıldığı kişi gerçekte ihramlı değilse bu durumda ihramı mutlak anlamda gerçekleşir. Şayet o kişi belirli bir ibadet için ihramlı ise onun ihramı da aynı ibadet için geçerli olur. Başka bir nokta da şudur: Söz konusu kişinin ölümü dolayısıyla ne sebeple ihrama girdiğini bilmesi imkânsızlaşırsa, bu durumda unutan kişi hükmüne girer.

Önceden belirlediğini unutmanın hükmü:

Belli bir hac türü ibadeti için ihrama girse ve sonra da neye niyet ettiğini unutsa, yani hac için mi umre için mi veya her ikisi için mi ihrama girdiğini unutsa, Hanbelîlere göre bu niyeti tavaftan önce dilediği bir ibadete ait kılabilir. Buna göre söz konusu ihram Malikî, Hanefî ve Şafiîlerdeki mezhebi cedide göre *kıran* haccı için geçerli olur. Çünkü bu durumda o kişi ihrama kesin olarak girmiş olmaktadır. Dolayısıyla başladığı ibadeti kesin olarak yerine getirmekle ancak ihramdan çıkabilir. O sebeple de, başladığı ibadetten çıkışını gerçek anlamda sağlayabilmek için hac ve umre ibadetlerini birlikte yerine getirmek durumundadır. Ancak ilgili bütün amelleri yerine getirdikten sonra hac yükümlülüğünden kurtulmuş olur. Buna karşılık,

1- Buharî ve Müslim.

hac için ihrama girmiş olabileceği ihtimaline binaen umre ile kendisini yükümlülükten kurtarmış olamaz. Üstelik umreyi bu durumda hacca dahil edemeyeceği gibi bu yüzden kendisine kurban da gerekmez. Yani yalnız hac yükümlülüğünü yerine getirmiş olur. Bu durumda Malikîlere göre hac niyetini yenilemesi gerekir.

İki görüş arasındaki ihtilâfın ana noktası, haccın umreye dönüşüp dönüşmeyeceği hususudur. Bu, Hanbelîlere göre caiz iken cumhura göre caiz görülmemektedir.

Şartlı ihram: [1]

Şafiî ve Hanbelîler şartlı ihramı caiz görmüşlerdir. Bu da, hastalık ve benzeri durumlarda ihramdan çıkabilmektir. Önceden şarta bağlanmamışsa ihramdan çıkmak caiz olmamaktadır. Buna dair delil de İbni Abbas'ın şu hadisidir: *"Zübeyr kızı Dubâa: "Ey Allah'ın Resulü! Ben ağır bir kadınım* [2] *ve haccetmek istiyorum, bana ne emredersin" dedi. Allah'ın Resulü buyurdu ki: "Telbiye getir ve ihramdan çıkma yerim beni hapsettiğin yerdir diye şart koş."* İbni Abbas: "Kadının ibadetini tam olarak yerine getirdiğini söylemiştir. " [3]

Ebu Hanife ve Malik, İbni Ömer'in görüşü ile amel ederek şart koşmanın doğru olmayacağı görüşünü ileri sürmüşler ve bunun Dubaa'ya mahsus özel bir hal olduğunu söylemişlerdir. İhtilâfın kaynağı şudur: Peygamber (a.s)'in birine hitabı başkası için de aynı anlamda geçerli midir, değil midir?

İki hac veya iki umre için ihrama girmek:

Hanbelîlere göre bu şekilde ihrama girildiği takdirde bunlardan yalnızca biri için geçerli olur, diğeri ise geçersiz sayılır. Çünkü onlar tıpkı iki namaz gibi iki ayrı ibadettir, dolayısıyla ikisine birden devam etmek mümkün olamayacağından ikisi için birden ihrama girmek de doğru olmaz. Bu durumda haccını veya umresini bozmuş olsa yalnızca birini kaza etmesi gerekir.

Ebu Hanife, Malik ve Şafiî, her ikisi için birden ihramın geçerli olacağını ancak, yalnızca birinin kazasının gerektiğini söylemişlerdir. Çünkü o bunun için ihrama girmiş, fakat tamamlamamıştır. Eğer niyet ettiğini bozmuş olursa her ikisi için girdiği ihramın sıhhatine binaen ikisini birden kaza etmesi gerekir.

3. İhramın Yeri ve Zamanı:

İhramın yeri, mikat adı verilen yerdir. İhramın zamanı ise hac ve umre vaktidir. Nitekim üçüncü bölümde bu konular ayrıntılı biçimde ele alınmıştı. O bölümde görülmüştür ki, umre vakti, Hanefî ve Malikîlere göre kurban bayramı ve teşrik

1- *Neylü'l-Evtâr*, IV, 308; *el-Muğnî*, III, 282 vd.

2- Aişe'nin rivayetinde *"sancılı bir kadınım"* cümlesi yer alır.

3- Hadisi, Buharî dışındaki *cemaat* rivayet etmiştir. Neseî'nin rivayetinde ise şu cümle mevcuttur: *"Şüphesiz Rabbin üzerinde senin istisna hakkın vardır. " Neylü'l- Evtâr*, IV, 307.

günleri hariç ittifakla bütün bir senedir.

Haccın vakti ise cumhura göre, Şevval, Zilkade ve Zilhiccenin ilk on günüdür. Malikîlere göre ise Zilhiccenin tamamıdır.

Öte yandan hemen belirtmeliyiz ki, insanlar mikatlar konusunda üç sınıfa ayrılırlar[1]

a) Afâkîler (Mikât dışından gelenler) Bunlar, mikatların dışında yaşayanlardır. Resulullah (a.s) bunlara ait mikat mahallerini tespit etmiş olup bu konu hadislerde kesin şeklini bulmuştur. Buna göre söz konusu mikat yerleri beş adet olup beldeler itibarıyla şöylece sıralanabilir: Medineliler için Zülhuleyfe, Şamlılar için Cuhfe, Necidliler için Karnulmenazil, Yemenliler için Yelemlem ve Iraklılar için Zat-i Irk.

b) Harem dışındakiler (Hill ehli): Bunlar, beş mikat mahalli sınırları içinde yaşayıp da ikamet ettikleri yerler itibariyle Harem dışında bulunanlardır. Bustan-ı Beni Amir vb. yerlerde yaşayanlar gibi. Bunların mikatları aile ocakları olabileceği gibi, evleri ile Harem arasında diledikleri her hangi bir yer de olabilir.

c) Mekkeliler, Harem'de oturanlar: Bunların hac için mikatları Harem'dir. Umre için ise Hill'dir. Dolayısıyla, Mekkeliler hac için evlerinde veya Harem içinde her hangi bir yerde ihrama girerler. Umre için de Hill'de Ten'îm veya başka bir yerde ihrama girerler.

4. İhrama Girmek İsteyenin Yapacağı Hususlar:

İhrama girmek isteyen bir kimse daha önce hacla ilgili ameller bölümünde kaydettiğimiz sünnetleri yerine getirecektir. En önemlisi de aşağıdaki hususlardır.[2] İhramlının elbise, ayakkabı ve benzeri hususlarda ne denli sakınması gerektiğini ihram yasakları bölümünde ayrıntılı bir biçimde ele alacağız.

a) İyi bir temizlik için önce gusleder veya abdest alır. Ancak gusül daha faziletlidir. Çünkü en mükemmel temizlik gusüldür. Hem Peygamber (a.s.) ihram için gusletmiştir.[3] Bu, abdest için değil, aksine normal temizlik içindir. O sebeple, bunu ay başı ve lohusa olan kadınlar da yapar.

Çünkü İbni Abbas'ın rivayet ettiği bir hadisi-i şerifte Peygamber (a.s) şöyle buyurmuştur: "*Lohusa ve ay başı olan kadınlar gusleder, ihrama girer ve (hac ve*

1- *el-Bedayi'*, II, 163-167.

2- *Fethu'l-Kadîr*, II, 134-140; *el-Lübâb*, I, 179 vd., 188; *el-Kavânînü'l-Fıkhıyye*, 131; *eş-Şerhu's Sağîr*, II, 29 vd.; *Muğni'l-Muhtâc*, I, 478-482, 501; *el-Mühezzeb*, I, 204 vd.; *el-Mecmû*, VII, 211 226; *el-Muğnî*, III, 270-275, 288-293, 301, 325, 430; *Gayetu'l-Müntehâ*, I, 365 vd.

3- Daremî, Tirmizî ve başkalarının Zeyd b. Sabit'ten rivayet ettikleri hadise göre Resulullah (a.s) ihramı için gusletmiştir. *Nasbu'r-Râye*, III, 17.

umre ile ilgili) bütün ibadetleri yerine getirirler. Ancak Kâbe'yi tavaf etmezler." [1] Ayrıca Peygamber (a.s) lohusa olan Umeys kızı Esma'ya yıkanmasını emretmiştir. [2]

Bunlar da gösteriyor ki, yıkanmak bir ibadet olması sebebiyle ihram sırasında erkekler için olduğu kadar kadınlar için de meşrudur. Haklarında özel delil bulunması durumuyla bu, hayız ve lohusa olan kadınlar için öncelikle gelir.

Bu konu üzerinde ittifak vardır. Su bulunmaması hâlinde Şafiîlere göre teyemmüm edilir. Çünkü gusül temizlik için olduğu gibi aynı zamanda Allah'a bir yakınlık vesilesidir. Bundan maksat Allah'a yaklaşmadır. Su yoksa yerini teyemmüm alır. Çünkü teyemmüm aslında vacip olan guslün yerine de geçmektedir. Böyle olunca, mendup bir işte öncelikle onun yerini alır. Diyelim ki, su bulundu fakat yıkanmaya değil de ancak abdest almaya yetecek durumda. O takdirde o su ile abdest alınır, gusül yerine de teyemmüm edilir.

İbni Kudame'ye göre bu durumdaki kişiye teyemmüm sünnet olmaz. Çünkü bu esasen sünnet bir gusüldür. Dolayısıyla, cuma gusüllerinde olduğu gibi su bulunmaması hâlinde teyemmüm de gerekmez. Vacip ile sünnet arasındaki fark şudur: Vacibin yerine getirilmesinden maksat namaz kılmayı mübah hâle getirmektir, o sebeple bu hususta teyemmüm onun yerine geçmektedir. Sünnetten maksat da yalnızca temizlik ve hoş olmayan kokuları gidermektir. Teyemmüm ise bunu sağlayamaz. Aksine, daha da toz-toprağa sebebiyet verir. Hanbelîlerce racih olan görüş, *Gayet'ul-Müntehâ*'da yer aldığı gibi teyemmümün caiz olduğudur.

Elbiselere bulaşan tozu toprağı ve sair kirleri temizlemek, varsa kötü kokuları gidermek, koltuk altını temizlemek, bıyıkları ve tırnakları kesmek, etek tıraşı yapmak ve saçları düzeltip taramak gibi hususlar ve bu çerçevede genel temizlikte bulunmak müstehaptır. Çünkü ihram öncesi yıkanmak ve böylesi bir temizlikte bulunmak sünnet bir harekettir. Dolayısıyla, cumada olduğu gibi bunun için de yıkanmak sünnet olarak kabul edilir.

b) Erkekler dikişli elbiseleri çıkarırlar. Buna karşılık izar ve rida diye yeni ve temiz iki elbiseye bürünürler. Bir de bir çift terlik, veya takunya giyerler. Çünkü Peygamber (a.s) şöyle buyurmuştur: "*Sizden biriniz bir izar ve rida ve bir çift takunya (terlik) ile ihrama girsin. Eğer takunya (terlik) bulamazsa iki mest giysin ve onları topuk aşağısından kessin.* " [3] İmam Ahmed gelen meşhur olan görüşe göre, bunları kesmesi gerekmez. Dayandığı delil de İbni Abbas'tan nakledilen: "*İki takunya (terlik) bulamayan iki mest giysin.* " [4] hadisidir.

1- Ebu Dâvud ve Tirmizî, İbni Abbas'tan rivayet etmiştir. *Neylü'l-Evtâr*, IV, 303.

2- Müslim, Cabir'den rivayet etmiştir.

3- İmam Ahmed bu hadisi İbni Ömer'den rivayet etmiştir.

4- Buharî ve Müslim rivayet etmiştir. Bu hadis yukarıda geçen İbni Ömer hadisini neshetmektedir. *Neylü'l-Evtâr*, V, 4.

Kadınlann ihramı, fakihlerin ittifakıyla yüzlcrindedir. Erkeklerin yakınlarından geçmeleri hâlinde yüzlcrini örtme durumunda kaldıklarında Hanbelîlere göre başlarının üzerinden sarkıtacakları bir örtüyü yüzlcrine kadar indirirler. Çünkü Hz. Aişe gibi Resulullah (a.s) ile birlikte bulunan ihramlı kadınlar böylesi hâllerde aynı şekilde hareket etmişlerdir. [1]

c) Cumhura göre ihramdan önce vücudu kokulamak. İhrama aykırı olması yüzünden Hanefî ve Hanbelîler elbisenin kokulanmasını doğru bulmazlar. Şafiîlerce esah olan görüş, elbiselerin de kokmaması şeklindedir. Cumhurun delili Hz. Aişe'nin şu sözüdür: "*İhrama girerken* (Yani ihram vaktinde.)*ben bulabildiğim en iyi koku ile Peygamber (a.s)'ı kokulardım.* " [2] İhramdan sonra da kokunun izleri devam edebilir. Buna dair delil, Buharî ve Müslim'in rivayet ettikleri Hz. Aişe'ye ait şu sözdür: "*Ben, Resulullah (a.s)'in başının ortasında kokunun parıltısını görür gibiyim.* "

Malikîlere göre kokulanmaz. Ayrıca gusülden önce ve sonra koku kalan bir şeyle kokulanmak mekruhtur. Delilleri şudur: "*Peygamber (a.s)'e gelen bir adam sordu: "Ey Allah'ın Resulü! Umre ihramına girmiş fakat aynı zamanda bol miktarda koku sürünmüş bir erkek hakkındaki görüşün nedir?" Bunun üzerine Peygamber (a.s) bir süre sustu ve sonra: "Üzerinde bulunan kokuyu yıka (üç defa), cübbeni çıkar ve haccında yaptığını umrende de yap.* " [3] Bu kişi yeniden kokulanmaktan menedildiği için elbise kokusunda olduğu gibi kokunun devamından da menedilmiştir.

Anlaşılan o ki, ihramdan önce güzel koku sürünmek caizdir. Çünkü kokulu cübbe sahibi ile ilgili olay sekizinci yılda, Huneyn yılında Cı'râne'de cereyan etmiştir. Hz. Aişe hadisi ise onuncu yılda, Veda Haccında cereyan etmiştir. Böylece, bu birinci olayla gelen hükmü neshetmekte, yani geçersiz kılmaktadır. Ayrıca Peygamber (a.s)'in uygulaması ihram sırasında güzel koku sürünmeyi yasaklayan İbni Ömer aleyhine bu konuda delil olmaktadır.

Şafiî ve Hanbelîlere göre kadınların bileklerine kadar ihram sırasında kına yakmaları sünnettir. Çünkü bunun sünnet olduğuna dair İbni Ömer'in bir rivayeti vardır.

d) Gusülden sonra ve ihramdan önce iki rekât namaz kılınması ittifakla sünnettir. Ya da ihrama girme ameliyesi, Malikî ve Hanbelîlere göre farz namazın ardından gerçekleşmelidir. Birincisinin dayandığı delil Buharî ve Müslim'in rivayetidir: "*Peygamber (a.s) Zülhuleyfe'de iki rekât namaz kılmış ve sonra ihrama girmiştir.* " [4] Bu Mekke Harem'i dışında kerahat vaktinde yapılamaz. Öte yandan bi-

1- Ebu Dâvud ve el-Esrem, Hz. Aişe'den rivayet etmiştir.

2- Buharî ve Müslim rivayet etmiştir. Neseî'nin rivayetinde: "*İhrama girmek istediğinde..*" kaydı vardır.

3- Buharî ve Müslim, Ya'la b. Ümeyye'den rivayet etmiştir.

4- Tirmizî ve Neseî, İbni Abbas'tan rivayet etmiştir. *Nasbu'r-Râye*, III, 21.

rinci rekâtta Kâfirun, ikinci rekâtta ise İhlas surelerini okur. Bu, sünnettir.

Farz namazın ardından ihrama girmekse Hanbelîlere göre daha iyidir. Çünkü Ebu Dâvud ve el-Esrem'in Said b. el-Müseyyeb'den rivayetine göre İbni Abbas: "*Resulullah (a.s) namazını bitirince ihramı gerekli kıldı..*" demiştir.

Hanbelîlere göre namazın ardından ya da bineği üzerinde yerini aldığında veya yolculuğa başladığında ihrama girilebilir. Bineği üzerinde yerini aldığında telbiye getirir.

Malikî ve Şafiîlere göre bineği ile hareket ettiğinde yahut da yaya olarak yoluna yöneldiğinde ihrama girmesi daha faziletlidir. Çünkü Buharî ve Müslim'in bu yolda rivayetleri vardır. Müslim'in rivayetine göre, Cabir (r.a.) şöyle der: "*Resulullah (a.s) telbiye getirmek istediğimizde yola yöneldiğimiz zaman ihrama girmemizi emretti.*"

e) Hanefîlere göre namazın ardından telbiye getirilir. Çünkü Peygamber (a.s.) namazının ardından telbiye getirmiştir.[1] Daha faziletli olanı da budur. Ya da bineği üzerindeki yerini aldıktan sonra telbiye getirir ve daha sonra da niyet eder. Eğer yalnızca ifrad hac ihramına girerse bu kez telbiye getirirken hacca niyet eder. Çünkü bu bir ibadettir ve ameller niyetlere bağlıdır.

Şafiîler niyetle birlikte telbiye getirilmesini öngörür. Buna delil de Müslim'in şu rivayetidir: "*Mina'ya yöneldiğinizde hac için ihlal yapınız.*" Hadiste geçen ***ihlâl*** kelimesi "Yüksek sesle telbiye getirmek" demektir. Burada aslında önemli olan telbiye değil niyettir. Eğer niyet etmeden telbiye getirmiş olursa bu durumda niyete itibar edilir.

Malikî ve Hanbelîler de bineğe bindikten ve yürümeye başlandıktan sonra telbiye getirilmesinden yanadırlar. Delilleri de Buharî'nin Enes ve İbni Ömer'den rivayet ettiği şu hadistir: "*Peygamber (a.s.) devesine binip de üzerinde iyice yerleştikten sonra yüksek sesle telbiye getirdi.*" İbni Abbas da şöyle diyor: "*Resulullah (a.s.) namazını bitirince ihrama girmeyi gerekli kıldı. Devesine binip de üzerinde yerini iyice aldıktan sonra yüksek sesle telbiye getirdi.*"

Öte yandan, her iniş ve çıkışta, yeni durumlarda, bir kafile ile karşılaşmada, namazların arkasında ve telbiye getirenleri duyduğunda telbiyeyi tekrarlar.

Sık sık telbiye getirmek, ihram sırasında telbiye getirirken sesini yükseltmek, fakat bu konuda aşırı gitmemek müstehaptır. Ancak bu kadınlar için değil yalnızca erkekler için geçerlidir. Çünkü Peygamber (a.s.): "*Haccın en faziletlisi yüksek sesle telbiye getirmek ve kurban kesmektir.*" [2] buyurmuştur.

1- Tirmizî ve İbni Mace, İbni Ömer'den rivayet etmişlerdir. Bu hadisi Tirmizî Ebu Bekr'den, Ebu'l-Kasım el-Isbahanî Cabir'den ve İbni Ebu Şeybe ve Ebu Ya'lâ İbni Mes'ud'dan rivayet etmişlerdir. *Nasbu'r-Râye*, III, 34.

2- Buharî ve Müslim Fadl b. Abbas hadisinden rivayet etmişlerdir.

Telbiyenin metni, daha önce de belirttiğimiz gibi şöyledir: "*Lebbeyk, Alahümme lebbeyk, lebbeyk lâ şerike leke lebbeyk, innel hamde ve'n nı'mete leke ve'l mülke, la şerike leke*" Müstehap olan buna başka şeyler ilâve etmemektir. Şayet ilâvede bulunursa yine de caizdir.

Niyet ederek telbiye getirirse Hanefîlere göre, ihrama girmiş olur.

Telbiye ne zaman kesilir?

Malikîlere göre, tavafa başladığında telbiye kesilir sa'yi bittikten sonra da telbiyeye devam edilir. Nihayet, Arefe günü zeval vaktinden sonra telbiye kesilir. Bu uygulamaya delil Ali ve Ümmü Seleme'nin Arefe günü güneşin zeval vaktine kadar telbiye getirmiş olmalarıdır. Malikîler dışında cumhura göre bayram günü Akabe cemresini atmaya başladığında attığı ilk cemrede telbiyeyi keser. Çünkü Peygamber (a.s.) cemreyi atıncaya kadar telbiyeye devam etmiştir. [1] Hem o böylece, yani cemreleri atmakla ihramdan da çıkmış olacaktır.

Hanefilere göre başını tıraştan önce taş atmışsa hüküm böyledir. Ama taş atmadan önce tıraş olmuşsa o zaman telbiyeyi keser. Çünkü tıraş olup ihramdan çıktığında telbiye kesilir.

Umre yapan ise tavafa başladığında telbiyeyi keser.

5. Hac veya Umre İçin, yada Her İkisi İçin Birden İhrama Girmek:

Fakihlerin üzerinde ittifak ettikleri ana husus şudur: Hac veya umreyi eda etmenin ya da bunlar için ihrama girmenin üç yolu vardır: *İfrad, temettu'* ve *kıran*. Yani yalnız haccetmek, yalnız umre yapmak ve hac ile birlikte umre de yapmak. Buna göre, ihrama giren kişiler de üçe ayrılırlar: Yalnız haccedenler, yalnız umre yapanlar ve ikisini bir arada yapanlar. Bu ayırıma göre birinciye *müfrid,* ikinciye *mütemettı'*, üçüncüye de *kârin* denir.

Müfrid, yalnızca hac ihramına giren kişidir. Bu kişi önce haccı yerine getirir, sonra umre ihramına girer.

Mütemettı' hac aylarında önce umre ihramına giren ve bunu tamamlayan, sonra da aynı yıl ve aynı hac aylarında hac ihramına giren kişidir.

Kârin, umrenin rüknü kabul edilen tavaftan önce umre ve hac ihramına girerek bunları birleştiren âfaki (Mekkeli olmayan kimse)'dir. Bu kişi önce umreyi yerine getirir, sonra da haccı yerine getirir. Tabiî bu arada tıraş veya saçları kısaltarak umre ihramından çıkmaz. Söz konusu iki ihramın arasını ister her hangi bir sözle açmış isterse birleştirmiş olsun. Buna göre, eğer umre ihramına girse ve umre tavafından (veya Hanefîlerce tavafın büyük kısmından) önce hac ihramına girse

1- *el-Bedayi'*, II, 167; *el-Kavânînü'l-Fıkhıyye* 135; *Muğni'l-Muhtâc*, I, 513 vd.; *Gayetu'l-Munteha*, I 366 vd.

kârin sayılır. Çünkü bu durumda kıran, yani iki ihramın birleştirilmesi tam anlamıyla gerçekleşir. Buna karşılık, eğer hac ihramına umre tavafından veya çoğundan sonra girerse *kârin* sayılmaz. Aksine *mütemetti'* olur. Çünkü bu takdirde temettu' olmakta, yani tavafı umre rüknünün tamamı kabul eden Hanefîlerce umre rüknünü yerine getirdikten sonra, cumhura göre tavafın arkasından sa'y, yaptıktan sonra Şafiîlerce mutemet olan görüş uyarınca tıraş veya saçların kısaltılması sonrası hac ihramı gerçekleşmektedir.

Bu üç türden hangisinin daha faziletli olduğu hususunda fakihler farklı görüşler ileri sürmüşlerdir:

Hanefîlere göre: [1] *Kıran* (tek yolculukta umre ve hac ihramını birleştirmek), *temettu'* ve *ifrad*dan daha faziletlidir. Çünkü bu durumda iken sona erinceye kadar her ikisi için mikatta girdiği ihramı devam ettirmektedir. Aynı durum temettu'da yoktur. Dolayısıyle kıran ondan daha faziletlidir. Hem Peygamber (a.s.): "*Ey Muhammed ailesi! Hacda umre için telbiye getirin.*" [2] buyurmuştur. Enes de şöyle diyor: "*Resulullah (a.s.)'ın umre ve hacca "lebbeyk" diyerek hac ve umre telbiyesi getirdiğini duydum.*" [3]

Malikî ve Şafiîlere göre: [4] *İfrad*, aynı yıl içinde umre de yaparsa *kıran* ve *temettu'*dan daha faziletlidir. Çünkü bu durumda kurban gerekmiyor. Ayrıca Resulullah (a.s.) esah olan görüş itibarıyla ifrad haccı yapmıştır. Hz. Aişe anlatıyor: "*Resulullah (a.s.) ile veda haccı senesinde birlikte çıktık. Kimimiz umre için telbiye getirdi, kimimiz de hac ve umre için telbiyede bulundu. Resulullah (a.s.) ise hac için telbiye getirdi.*" [5] Mütevatir ve sahih yollar ile Cabir b. Abdullah'tan Peygamber (a.s.)'ın ifrad haccı yaptığı rivayet edilmiştir. Ayrıca bu, Ebu Bekr'in, Ömer ve Osman'ın, Aişe'nin, Cabir (r. anhüm)ün görüşüdür.

Malikîlere göre, fazilet bakımından *ifraddan* sonra *kıran* haccı gelir. Öte yandan, kıran haccının iki şekli vardır.

İlki tek bir niyetle kırana ya da umre ve hacca niyet etmek. Eğer aralarında bir tertibe riayet edecekse niyet ve düşüncede umreyi öne alması gerekir. Kısaca, telaffuz ediyorsa lafızda umreyi öne alması menduptur.

İkincisi, önce umreye sonra hemen ardından hacca niyet etmek. Yani umreyi hactan sonra zikretmesi doğru olmaz. Haccın daha kuvvetli olduğunu düşünerek bunu yapamaz.

1- *Fethu'l-Kadîr*, II, 199 vd; *el-Lübâb ma'a'l-Kitâb*, I, 192 vd.; *Tebyînü'l-Hakâik*, II, 140 vd.
2- Tahavî, Ümmü Seleme'den rivayet etmiştir. *Nasbu'r-Râye*, III, 99
3- Buharî ve Müslim Enes'ten rivayet etmiştir. a.g.e.
4- *eş-Şerhu's-Sağîr*, II, 34; *el-Kavânînü'l-Fıkhıyye*, 135; *Bidayetü'l-Müctehid*, I, 324; *Muğni'l-Muhtâc*, I, 514; *el-Mühezzeb*, I, 200 vd. *el-Mecmû'*, VII, 137-166; *eş-Şerhu'l-Kebîr*, II, 27-29
5- *Gayetu'l-Müntehâ*, I, 366

Şafiîlerce de ifraddan sonra temettu' ve daha sonra da kıran haccı gelir. Çünkü temettu' haccı yapan kimse her ikisi için de iki ayrı mikattan yola çıkmıyorsa da iki tam işi aynı zamanda yapmaktadır. Kârin ise tek mikattan tek bir işi yerine getirmektedir. Burada dikkat edilmesi gereken nokta Şafiîlerin yapılan işlerin çokluğuna itibar ettikleridir.

Hanbelîlere göre: Fazilet sıralamasında önce *temettu'*, sonra *ifrad*, daha sonra *kıran* gelir. Temettu': Hac aylarında umre ihramına girmek bu umreyi bitirdikten sonra da aynı yılda dilediği yerden hac ihramına girmektir.

Delilleri de Peygamber (a.s.)'in temettu' yapmış olmasıdır. İbni Ömer anlatıyor: "*Resulullah (a.s.) veda haccı yılında umreden hacca geçerek temettu' haccı yaptı. Yanında Zülhuleyfe'den kurban getirdi.*" (1)

Peygamber (a.s.) buyurdular: "Sonradan ortaya çıkan durumu önceden bilebilseydim kurban getirmez ve bunu umre yapardım."(2)

Fakihlerin bu konuda farklı görüşler ileri sürmelerinin sebebi, Resulullah (a.s.)'ın bu konuda yaptıkları hakkında farklı görüşlere sahip olmalarıdır. Her birinin kendi görüşünü teyit eden sahih rivayetler mevcuttur. Nevevi, *el-Mecmû'*da şöyle diyor: Doğrusu şu ki, Peygamber (a.s.) hac ihramına girmiş, sonra buna umreyi katmış ve böylece *kârin* olmuştur. Buna karşılık umreyi hacca katmak ise bize göre iki görüşten biri itibarıyla caiz, ama esah görüş itibarıyla bize göre, caiz olmamaktadır. O yıl, Peygamber (a.s.) için caiz olmuş, fakat bu durum bir ihtiyaç dolayısıyle ortaya çıkmıştır. Sonuçta da: "*Hacta umreye lebbeyk.*" hadisi ile bunu emretmiştir.

6. İhramı İhrama Eklemek, Haccı Umreye Katmak, Umreyi Hacca Katmak ve Hacı Umreye Çevirmek:

İhramın ihrama eklenmesi:

Hanefîlere göre: (3) Mekkeli ve benzerleri için ihramı ihrama eklemek caiz değildir. Aynı şekilde uzaktakiler (afakîler) için de umre ihramını hac ihramına eklemek kurban gerektiren bir kusurdur. Ancak haccı umreye eklemek caizdir. Kurban cezası gerektirmez. Buna dair ayrıntılı bilgileri şöylece sıralamak mümkün:

1- Haccı umreye eklemek: Mekkeli bir kimse umre ihramına girdiği hâlde buna bir de hac ihramını katmış olsa bu noktada üç ihtimal söz konusudur:

a) Bunu tavaftan önce yapmışsa Hanefî fakihlerince umresi batıl olur. Bunu afakî, yani Mekkeli olmayan yaparsa *kârin* hükmüne girer.

1- Buharî ve Müslim İbni Ömer'den rivayet etmiştir. *Nasbu'r-Râye*, III, 113

2- Buharî, Müslim, Ebu Dâvud ve Neseî, Cabir b. Abdullah'tan rivayet edilmişlerdir. *Cem'u-l-Feraid*, I, 469 vd.

3- *Fethu'l-Kadîr*, II, 288-294', *Tebyînü'l-Hakâik*, II, 74-76.

b) Bunu tavafta şavtların çoğunu bitirdikten sonra yaparsa haccı ittifakla batıl olur. Bunu bir afakî yapmış ve tavafı hac aylarında vuku bulmuş ise *mütemetti'* sıfatını kazanır.

c) Bunu meselâ, üç şavttan az tavafta bulunduktan sonra yapması hâlinde bu konuda İmam Ebu Hanife ile iki talebesi arasında ihtilâf konusudur. Ebu Hanifeye göre: Bu durumda haccı terkeder, bırakır. Çünkü umrenin bırakılması amelin iptalini zorunlu kılar. Oysa, ilgili amellerden bir kısmını yerine getirmekle umre ihramı kuvvet kazanmış olmakta, hac ihramı ise henüz kuvvet kazanmamış bulunmaktadır. Öyleyse, kuvvet kazanmayanın bırakılması daha kolaydır.

İmameyn (İmam Muhammed ve İmam Ebu Yusuf) da şöyle diyorlar: Umreyi bırakır. Çünkü umrenin derecesi daha aşağıdır, kendi cinsinden farz bir amel yoktur. Ayrıca umrede yapılacak işler daha azdır. Kaza bakımından da böyledir. Çünkü hem belli bir süreye tabi değil, hem de amelleri, uygulamaları daha azdır.

Bunu bir afakî (Mekkeli olmayan) yapsa *kârin* hükmüne girer. Bu arada belirtmeliyiz ki, hac ve umre ile ilgili ibadetlerden birini terkedene kurban cezası gerekir. Ebu Hanife'nin Abdülmelik b. Umeyr tarikıyla Hz. Aişe (r.a.) dan rivayetine göre: "*Rasulullah* (a.s.) *umreyi terkettiği için ona kurban kesmeyi emretti.*"

Umreyi terkeden birine yalnızca kazası gerekir. Haccı rafzeden, bırakan kimse ise hem haccı hem de umreyi kaza etmek durumundadır. Haccı kaza etmek gerekir, çünkü ona fiilen başlamış, sonra da terketmiştir. Bu noktada umre, haccı kaçıran kimsenin durumu hükmündedir. Haccı kaçıran kimse umre fiillerini yaparak ihramdan çıkar. Halbuki, burada böyle bir fiil ile ihramdan çıkmak imkânsızdır. Çünkü o zaten umre yapmaktadır iki umreyi birleştirmekse yasaklanmıştır. Böylece, ona hem haccın hem de umrenin birlikte kazası düşmektedir.

Mekkeli ve benzeri kişiler umre veya haccı bırakmamış olsa ve her ikisini de yerine getirseler yükümlülükten kurtulurlar. Çünkü o kişi, üstlendiği amelleri, ikisi ile ilgili uygulamaları yerine getirmiştir. Tabiî konu ile ilgili esaslara aykırı olarak, yani hac ve umre ihramlarını birleştirerek. Bilinmelidir ki, iki hac ihramını veya iki umre ihramını birleştirmek bidattır. Ne var ki, yasak, bir fiilin gerçekleşmesine engel değildir. Dolayısıyla, ikisini bir araya getirdiği için kurban kesmesi icab eder. Çünkü yasak bir şey yapmış ve amelinde noksan bulunmuştur.

2- Haccı bir başka hacca eklemek: Bir kimse hac ihramına girse sonra kurban günü başka bir hac ihramına daha girse hakkında verilecek hüküm şöyledir:

a) Eğer birinci hac için tıraş olmuşsa diğer hac da ayrıca kendisi için gerekli olur. Bu uygulama yüzünden her hangi bir ceza gerekmez. Çünkü o kimse birincisi ile ilgili ihramdan çıkmış ve daha sonra ikincisi için ihrama girmiştir.

b) Eğer birincisi için tıraş olmamışsa yine ikinci hac kendisi için gerekli olur.

Ne var ki, ikinciye başlaması sahih olduğu için kurban kesmesi gerekir. Ebu Hanife'ye göre ikinci ihramdan sonra tıraş olsa da olmasa da farketmez. Zira tıraş olduğu takdirde ikinci ihram da ceza gerektiren bir suç (cinayet) işlemiş olacaktır. Tıraş olmadığı takdirde ise birinci hacdaki tıraşı kurban bayramı günlerinden sonraya bırakmış olmaktadır. Bu ise Ebu Hanife'ye göre yine kurban kesmeyi icap ettirir.

Sahibeyn (Muhammed ve Ebu Yusuf)'a göre ikinci hac için ihrama girdikten sonra tıraş olmaz veya saçlarını kısaltmazsa birşey icap etmez. Çünkü onlara göre tıraşı kurban bayramı günlerinden sonraya ertelemek her hangi bir şeyi gerektirmez. İkincisi için ihrama girdikten sonra tıraş olması hâlinde onunla ilgili cinâyetinden (kusurundan) dolayı kurban kesmesi gerekir.

3- Umreyi umreye eklemek: Bir kimse, saçları kısaltma dışında umreyi bitirmiş olsa ve bu şekilde başka bir umre için ihrama girse, Hanefîlerin ittifakıyla kurban kesmesi gerekir. Çünkü bu kişi vakti gelmeden ihrama girmiştir. Vakti ise birinci ihram tıraşından sonrasıdır. Halbuki, bu durumda böyle bir vakit söz konusu değildir. Hem o kişi böylece mekruh olduğu hâlde iki umre ihramını bir araya getirmiştir. Dolayısıyla *cebr* ve *kefaret* kurbanı kesmek durumundadır.

4- Umreyi hacca eklemek: Hac için telbiye getiren bir kimse daha sonra umre ihramına girse her ikisini de yerine getirmek durumunda kalır. Çünkü bunları bir araya getirmek afakî (Mekkeli olmayan) için meşru bir uygulamadır. O kişi böylece *kârin* olur. Ne var ki, sünnet uygulama dışına çıktığı için hatalı bir hareket etmiştir. Zira sünnet olan tarz haccı umreye katmaktır, umreyi hacca değil. Ayet-i kerimede: "(Hac yolculuğu için) emin olduğunuz vakit kim hac günlerine kadar umre ile faydalanırsa..." (Bakara, 196) buyurulmaktadır. Kim haccı iki gayeden en sonuncusu hâline getirirse demektir. Ancak haccı eda etmediği zaman sahih olur.

Bir kimse önce hac, sonra da umre ihramına girse ve daha sonra Mekke'ye girmeden Arafat'ta vakfe yapsa, bu durumda söz konusu vakfe ile umreyi terketmiş olur. Şayet Arafat'ta vakfe yapmazsa o takdirde de hac ile umreyi birleştirmiş olacağından *kârin* hükmüne girer, sonuç itibarıyla terketmiş sayılmaz. Hem bu, afakî (Mekkeli olmayan) hakkında meşru bir uygulamadır. Ne var ki, hac ihramını umre ihramından önceye almakla sünnet uygulama tarzının dışına çıkmış ve hata etmiş olur. Zira kârin ile ilgili sünnet, her ikisinin ihramına birlikte girmek veya umre ihramını hac ihramından öne almaktır.

Hac için *kudüm tavafı* yapan bir kimse bunun ardından umre ihramına girse ve umre ibadetlerini hac ibadetlerinden önceye almak suretiyle her ikisine de devam etse bu durumda, ikisini birleştirdiği ve *kârin* hükmüne girdiği için kurban kesmesi gerekir. Ama bu kişi yukarıda anılan birinci kişiden daha çok hata etmiş olur. Sebebi de umre ihramını hac tavafından sonraya ertelemiş olmasıdır. Aslında umreyi terketmesi müstehap bir davranış olur. Çünkü ilgili ibadetlerden bir kısmını yapmakla hac ihramı kesinlik kazanmıştır. Haccın umresini terketmesi hâlinde ise sa-

hih bir başlangıç yaptığı için onu kaza eder. Tabiî, terkinden dolayı kurban kesecektir.

Hacı, kurban bayramı günü veya teşrik günlerinde umre telbiyesi getirse umre yükümlüsü olur. Ancak onu terketmesi gerekir. Çünkü o kişi hac rüknünü eda etmekle her bakımdan umre fiillerini hac fiilleri üzerine bina etmiş olmaktadır. Bu ise her yönüyle hatalı bir uygulamadır. Zira bu günlerde hacca gösterilmesi gereken tazim dolayısıyla umre mekruh sayılmıştır, terki gerekir. Terkedilmesi ile de vaktinden önce ihramdan çıkıldığı için kurban kesmek icap etmektedir. Ama madem ki, bu umreye bir kere başlamıştır, o hâlde sonradan kaza etmek zorundadır.

Diyelim ki, kurban bayramı günü başladığı umreye devam etti ve bununla ilgili uygulamaları yerine getirdi: Eğer ihrama tıraştan sonra girmişse bu durumda umresi yerini bulur, ama kurban kesmesi gerekir. Çünkü umre amelleri ile haccın geri kalan amellerini birleştirmiştir. Tıraştan önce umre ihramına girmişse cezaya sebep hac ve umreyi o ihramda birleştirmesidir.

Bir kimse haccı kaçırsa ve umre veya hac ihramına girse bu durumda o kişi ihramına girdiği ibadeti terkeder. Çünkü haccı kaçıran bir kimse hac ihramı umre ihramına dönüşmeden ve böylece uygulamada iki ihramı birleştirmeden umre fiilleri ile ihramdan çıkar. Bidat olan öyle bir uygulamaya girmemesi gerekir. Nitekim, iki hac için ihrama ginniş olsa başlaması sahih olduğundan o haccın kazası gerekecektir. Tabiî, vaktinden önce ihramdan çıkmakla onu reddetmiş sayılacak ve dolayısıyla da kurban kesecektir.

Haccın umreye ve umrenin de hacca katılması konusunda cumhurun görüşü:

Fakihlerin cumhuru, umre tavafına başlamadan önce olmak şartıyla haccın umreye katılabileceği görüşündedir. [1] Hanefîlere göre bu umre tavafından dört şavtı yerine getirmeden önce olmalıdır. Bu durumda hiç tartışmasız *kârin* hükmüne girer. Eğer hacccı tavaftan sonra umreye katarsa böyle bir hakkı olmadığı gibi *kârin* de sayılmaz. Çünkü bir kere o, umre ihramından çıkmaya başlamıştır. Dolayısıyla haccı ona katamaz. Bu konuda delilleri de İbni Ömer'in uygulamasıdır. "*İbni Ömer umre ihramına girmiş, sonra onunla haccı birleştirmiş ve daha sonra da: "İşte, Peygamber (a.s.) böyle yaptı" demiştir.*" [2]

Umreyi hacca katmaksa Hanefî mezhebinde açıkladığımız gibi caiz değildir. Hanefîlere göre bu kimse *kârin* sayılır. Cumhura göre ise böyle bir uygulama doğru olmayacağı gibi o kişi *kârin* de sayılmaz. Çünkü Esrem'in rivayetine göre Hz. Ali bunu yapmak isteyen birine engel olmuştur. Hem umreyi hacca katmak ilk ihramın ifade ettiği anlamdan başka bir anlama gelmez. Tıpkı, süresi içinde aynı iş için kira

1- *Neylü'l-Evtâr*, IV, 318; *eş-Şerhu's-Sağîr*, II, 35; *el-Muğnî*, III, 484; *el-Lübâb*, I, 193
2- Buharî ve Müslim Nafi'den rivayet etmiştir. *Neylü'l-Evtâr*, IV, 317

sözleşmesinin tekrar etmesi gibi.

Haccı umreye çevirmek:

Yani hac ihramına ait niyeti umreye çevirmek. Alimlerin ittifakına göre, Resulullah (a.s.) hac yaptığı yılda ashabına haccı umreye çevirmelerini emretmiş ve şöyle buyurmuştur: *"İhramınızdan çıkınız, Beyt'i tavaf ediniz, Safa ile Merve arasında sa'yediniz ve tıraş olarak ihramdan çıkmış hâlde Mekke'de ikamet ediniz. Eğer ben deve getirmiş olmasaydım muhakkak size emrettiğim gibi yapardım. Ama ben, kurban yerini bulmadıkça ihramdan çıkamam."*[1] Meşhur rivayet şöyledir: *"Sonradan ortaya çıkan durumu önceden bilebilseydim elbette deve getirmez ve bunu da umre yapardım."* Çünkü Hz. Peygamber (a.s.) ashabından deve getirmemiş olanlara hac telbiyelerini umreye çevirmelerini emretmiştir. Daha sonra âlimler söz konusu haccı feshetme konusunda bu uygulama yalnızca o yıl içinde ve sadece ashaba mı mahsustur, yoksa kıyamete kadar hem onlara hem diğer insanlara şamil bir uygulama mıdır?[2] diye ihtilâf etmişlerdir.

Hanbelî ve Zahirîlere göre bu özel bir uygulama olmayıp kıyamete kadar sürecek bir uygulamadır. Buna göre, kurbanı olmayan ve hac ihramına giren herkesin ihramını umreye çevirmesi ve böylece umre fiilleri ile ihramdan çıkması caizdir.

Cumhura (Malikîler, Hanefîler ve Şafiîler) göre ise bu o yıl içinde yalnızca onlara ait bir uygulama olup ondan sonrakilere caiz değildir. O yıl böyle bir uygulamaya memur edilmelerinin sebebi, hac aylarında umreyi haram kabul eden cahiliye âdetine muhalefettir. Delilleri de, Müslim'in Ebu Zer'den rivayet ettiği şu hadistir: *"Haccı umreye çevirmek Muhammed (a.s.)'ın ashabına ait bir uygulamadır."*

Neseî'nin kitabında Haris b. Bilal'in babasından naklen şu rivayet yer alır: *"Ey Allah'ın Resulü! Haccı umreye çevirmek bize has mı, yoksa bütün insanlara ait bir husus mu?" diye sordum. "Doğrusu bize has bir husus" cevabını aldım."*

Hz. Ömer (r.a.) diyor ki: *"Resulullah zamanında iki müt'a vardı, ama şimdi ben onları yasaklıyorum, yapanlarını da cezalandırıyorum: Müt'a evliliği ve hac müt'ası."* Burada kastedilen haccın çevrilmesidir.

Hz. Osman (r.a.) da: *"Hac müt'ası bize ait bir uygulama idi, size ait değil."* demiştir.

Hz. Ebu Zer (r.a.) de şu sözü söylemiştir: *"Bizden sonra hiç kimse hac ihramına girip de sonradan bunu umreye çevirme hakkına sahip değildir."*

Bu hükmü, *"Haccı ve umreyi Allah için tamamlayın.."* (Bakara, 196) ayetinin zahirî manası desteklemektedir.

1- Bu metin Müslim'e ait olup, Musa b. Nafi'den rivayet etmiştir. *Şerhu Müslim*, VIII, 166
2- *Şerhu Müslim*, VIII, 167; *Bidayetü'l-Müctehid*, I, 322; *el-Muğnî*, III, 287

TAVAF

1. Tavafın Çeşitleri ve Hükmü: [1]

Hacda meşru tavafların sayısı üçtür: *Kudüm tavafı*, *ifada tavafı* (veya ziyare ya da rükün tavafı) ve *veda tavafı* (veya sader tavafı). Bu Kâbe'de yapılan sonuncu tavaftır. Esasen bu adı almasının sebebi de bu tavafla Beyt'e veda edilmesi ve artık böylece oradan çıkılmasıdır. Bunlardan başka yapılan tavaflar nafile hükmündedir. Sa'y ise tek olup, ancak gerekiyorsa tavaftan sonra yapılır. Şayet kudüm tavafı ile birlikte sa'y ederse ondan sonra artık sa'y etmez. Eğer onunla birlikte sa'y etmezse o takdirde ziyaret tavafından sonra sa'y eder.

Öte yandan, fakihlerin ittifak ettikleri bir husus da Mekkelilerin ancak ifada tavafı yapabileceğidir. Üzerine ittifak ettikleri başka bir husus da umreyi niyet edenin ancak umre tavafı ile yükümlü olduğu ve ona, kudüm tavafı gerekmediğidir. Bir başka ittifak da şu husus üzerinde sağlanmıştır: Temettu' haccı yapan kimse iki tavaftan sorumludur: İhramından çıkabilmesi için umre tavafı, Kurban bayramı günü hac tavafı.

İfrad haccı yapan kimse ise yalnızca kurban bayramı günü tek tavaftan sorumludur. Eğer vakit müsait ise Malikîlere göre kudüm tavafı da yapması gerekir. Ama bu, cumhura göre sadece sünnettir.

Kıran haccı yapan kimse de İbni Ömer (r.a.) ve Cabir (r.a.)'in görüşüne göre tek tavaf ve tek sa'yden sorumludur. Bu, cumhura göre o kişiyi sorumluluktan kurtarır. Bu konuda Hanefîler ise şöyle diyor: Kıran haccı yapan bir kimse Hz. Ali (r.a.) ve İbni Mes'ud (r.a.)'un görüşü ile amel ederek iki tavaf ve iki sa'yden sorumludur.

Söz konusu üç tavaftan farz olanı *ifada tavafı*dır. Bu tavafın yerine getirilmemesi hâlinde hac sahih olmaz. Fakihlerin bu konuda icması vardır. Bunun delili de: "*.. Kâbe'yi çok çok tavaf etsinler.*" (Hac 29) ayetidir. Hatta bu tavafı kurban da telâfi etmez.

Malikîlerden bir grup dışındaki fakihler ifada tavafının unutulması hâlinde kudüm tavafının bu tavaftan kurtarmayacağı hususunda icma etmişlerdir. Sebebi de söz konusu tavafın kurban bayramından önce olmasıdır.

İfada tavafını yapmaması hâlinde veda tavafının kişiyi ifada tavafının yükümlülüğünden kurtaracağı husus üzerinde âlimlerin cumhuru görüş birliği içinde-

---

1- *el-Bedayi'*, II, 127 vd; *el-Lübâb*, I, 184, 189, 191; *Şerhu'l-Mecmû'*, 12 vd.; *el-Kavânînü'l-Fıkhıyye* 132; *eş-Şerhu'l-Kebir*, II, 33 vd; *eş-Şerhu's-Sağîr*, II, 42, 60, 70; *Muğni'l-Muhtâc*, I, 484, 503, 509 vd. *el-Muğnî*, III, 370, 440, 442, 444, 458, 465; Haşiyet'ül-Bâcurî, I, 334; *Kitab'ul-İzah*, 76-77 *Gayetü'l Müntehâ*, I, 395, 413, 416 vd; *Bidayet'ül-Müctehid*, I, 332

dir. Çünkü veda tavafı, ifada tavafının vücub vaktinde Kâbe'ye yapılan bir tavaftır. İfada tavafının vaktinden önce olan kudüm tavafı böyle değildir.

Özetlersek diyebiliriz ki, umrede kudüm tavafı yoktur. Umrede ancak farz veya rükün tavafı adı verilen tek tavaf vardır. Buna göre, umre için tavafta bulunduğu zaman bu kudüm ve farz tavaf yerine geçer.

Kıran ve ifrad haccı yapanlar üç tavafta bulunurlar: *Kudüm tavafı, ifada tavafı* ve *veda tavafı.* Burada, anılanların dışında nafile türünden dördüncü bir tavaf daha vardır. Hanefîlerce kıran haccı yapana tek tavaf yetmez, aksine kişi umre ve hac için iki tavaf yükümlüsüdür. Bir de ifrad ve kıran haccı yapanların Mekke dışında ihrama girmişler ve Arafat'ta vakfeden önce Mekke'ye girmişlerse kudüm tavafı yapması gerekir.

Kudüm tavafı: Bu tavaf, Arafat'ta vakfeden önce Mekke'ye giren hacılar için fakihlerin cumhuruna göre sünnettir. İfrad veya kıran haccı yapması sonucu değiştirmez. Mekkeliler için kudüm tavafı yoktur. Çünkü onlar için esasen Mekke'ye gelmek diye bir şey yoktur. Ama Mekkeli olmayanların kudüm tavafı yapmaları Buharî ve Müslim'de yer alan hadis-i şeriflere binaen sünnettir. Ama Arafat'ta vakfeden sonra hacı ve umre yapan için kudüm tavafı sünnet değildir. Çünkü onların farz tavaflarının vakti girmiştir.

Buna göre üç kişiden kudüm tavafı düşer: Mekkeli ve Mekkeli hükmünde olan (yani mikat sınırları içinde, ikamet eden kimse), afakî de olsa umre veya temettu' hacc yapan ve doğrudan Arafat'ta vakfe yapmak isteyen kimse.

Malikîlere göre, Mekkeli de olsa Hill'den ihrama giren herkese kudüm tavafı gerekir. Buna göre, vakit müsait iken Arafat'ta vakfe yapmak isteyerek kudüm tavafını terkeden kimsenin fidye ödemesi lazımdır. Hanbelîler ise temettu' yapanın ifada tavafından önce kudüm tavafı yapması gerektiği ve daha sonra ifada tavafı yapması lâzım geldiği görüşündedirler.

Şafiîlere göre, Mekke'ye gelen ihramsız bir kimse için de kudüm tavafı sünnettir. Çünkü bu tavaf, bir geliş ve saygı tavafıdır.

Kudüm tavafının hikmeti: Tavaf, Kâbe'yi selâmlamaktır, mescidi değil. O sebeple, tahiyyetü'l-mescid ile değil bu tavafla işe başlamak gerekir. Çünkü mescide gelmenin asıl gayesi Kâbe'dir, onun tahiyyesi ise işte bu tavaftır.

Eğer farz namazın veya müekked sünnetin kaçmasından endişe duyulursa, bu durumda işe tavafla başlanmaz. Cemaatle namaz kılınıyor olması veya geçmiş bir farz namazın hatırlanması hâlinde de işe tavafla başlanmaz.

Tavaf sırasında cemaatle namaza başlanmış olsa yine tavaf kesilir namaza durulur. Tavafın nafile tavaf olması hâlinde, cenaze namazında da durum böyledir.

İhramlı bir kimse Mekke'ye girer girmez ilk iş olarak bir yer kiralamak gibi ih-

tiyaçların temini peşine koşmamalı, önce kudüm tavafını yapmalı, sonra öteki ihtiyaçlara bakmalıdır. Bu hareket tarzı müstehaptır.

Gündüz vakti Mekke'ye giren güzel ve soylu bir kadın eğer erkeklerin bulunduğu yere girmiyorsa bu tavafı geceye ertelemesi sünnettir.

Mescid-i Haram'a girildiğinde tavafa engel bir durumla karşılaşılırsa yalnızca tahiyyetü'l-mescid namazı kılınır.

Kudüm tavafı, Mescid'de oturmakla kaçırılmış olmaz, ama o tavaf sebebi ile tahiyyetü'l–mescid namazı kaçabilir. Kudüm tavafının vakti ise yine aynı şekilde Mekke'den çıkmakla değil, Arafat'ta vakfe ile çıkar.

Hanefîlere göre, kıran haccı yapan kimse umre fiillerini bitirdikten, yani umre tavafı ve Safa ile Merve arasında sa'yden sonra kudüm tavafını yerine getirir.

Malikîlere göre, Mescid-i Haram'a giren kimseye kudüm tavafı gerekir. Ama vacip olarak yerini bulması için vacipliğine niyet eder. Bu tavafı nafile niyetiyle yapsa vücup niyetiyle tekrarlar, ayrıca vacipten sonra yerini bulması için nafileden sonra yaptığı sa'yi de tekrarlar. Tabiî bu tekrar sırasında haccın kaçırılmayacağından emin olunması hâlindedir. Aksi hâlde tavaf ve sa'yin tekrarı ile uğraşmaz. Sa'yin iadesini ifada tavafından sonraya erteler. Eğer vakit müsait olduğu hâlde kudüm tavafını kaçırmışsa kurban kesmesi gerekir. Şayet kudüm tavafı ile uğraşırken vakfenin kaçmasından korkarsa bu durumda ne kurban ne de fidye borçlusu olur.

Kısacası Malikîlerce kudüm tavafı şu üç şartla vaciptir: Mekke'de ikamet ediyor olsa bile, ihrama Hill'den giren bir ifrad veya kıran hacısı ise kudüm tavafı ile uğraşırken haccın kaçmayacağından korkmuyorsa bu tavaf vaciptir. Eğer böyle bir korkusu bulunursa tavafı bırakır ve Arafat'a çıkar, Harem'de haccı hemen umrenin peşinden yapmaz. Eğer bu şartlardan biri eksik olursa kudüm tavafı gerekmeyeceği gibi kurban da icabetmez.

Kudüm tavafını yapmayan kimse iki şartla kurban kesme zorunda kalır: a) Bu tavaftan sonra sa'yi ifada tavafından önce yapmak, b) İfada tavafından sonra sa'yi iade etmeden ülkesine dönmüş olmak. İfadadan sonra sayi iade etmiş olsa kurban gerekmez.

İfada veya ziyaret tavafı:[1] Fakihlerin ittifakıyla bu bir rüköndür. Hac, ancak bununla tamamlanır. Çünkü: "..*Kâbe'yi çok çok tavaf etsinler*" (Hac, 29) ayetinin hükmü açıktır. İbni Abdülberr: "*Bu, haccın farzlarındandır, bu konuda âlimler tam bir görüş birliği içindedirler*" der. Hz. Aişe şöyle anlatır: "*Peygamber (a.s.) ile birlikte haccettik. Kurban bayramı günü dönmüştük. Safiyye âdet gördü. Peygamber*

1- İfada, yani dönüş tavafı adı verilmesinin sebebi, Mina'dan Mekke'ye dönüşte yapılmasıdır. Ziyaret tavafı denilmesi de hacının Mina'dan Mekke'ye gelip Kâbe'yi ziyaretten sonra yine Mina'da geceleme esasına dayanır.

(a.s.) onunla beraber olmak isteyince, Ey Allah'ın Resulü! O, âdetli dedim." "Peki şimdi o bizi burada mı tutacak?" diye sordu. Dediler ki: "Ey Allah'ın Resulü! Kurban bayramı günü ifada tavafını edâ etti." Bunun üzerine: "Haydi, çıkınız" buyurdu."[1] Bu da gösteriyor ki, bu tavaf mutlaka lâzım gelen bir tavaftır. Bunu yapmayan bir yere gidemez. Hem hac iki ibadetten biridir. Tıpkı umre gibi tavaf da bir rükündür.

Ziyaret tavafını terkeden bir kimse ne zaman mümkün olursa o vakit ihramlı olarak ülkesinden geri gelir. Başka türlü çözümü de yoktur. Yukarıda Safiyye hadisesini gördük, âdet gören Safiyye için Peygamber (a.s.): "Şimdi bizi alıkoyacak mı?" demişti. "O kurban bayramı günü ifada tavafı yaptı" cevabını alınca da: "O hâlde yola çıksın" buyurmuştu. Bu gösteriyor ki, bu tavaf mutlaka lazım gelen bir tavaftır. Bunu yerine getirmeyen bir yere gidemez. Bir kimse bu durumda ihramı terkedip ihramdan çıkmaya niyet etse bunu yapamaz. Çünkü ihramdan yalnız çıkmak niyetiyle çıkılmaz. Buna göre, bir kimse kurban bayramı günleri ifada tavafı yapamasa bu tavaf yine de düşmez. Aksine yerine getirilmesi zorunludur. Çünkü öteki bütün vakitler onun vakti demektir.

Veda tavafı: [2] Mekke'den çıkmak isteyen herkesin yerine getirmek zorunda olduğu bir tavaftır. Malikîlere göre Mekkeli de olsa Mekke'den çıkmak isteyen herkes için menduptur. Çünkü bu tavaf ay başı ve lohusa olan kadınlara vacip değildir. Eğer vacip olsaydı, ziyaret tavafı gibi onlara da vacip olurdu.

Veda tavafı diğer mezheplere göre vacip olup, bunu yerine getirmeyen kişi kurban kesmek zorundadır. Buna dair deliller şöyle: İbni Abbas diyor ki: *"İnsanlara son beraberliklerinin Beyt ile olması emredildi. Ancak âdetli kadınlar bundan muaf tutulmuştur."*[3] Müslim'in lafzı şöyledir: *"İnsanlar her taraftan ayrılmaktaydı. Resulullah (a.s.): "Mekke'de en son beraberliği Beytullah ile olmadan hiç kimse sakın gitmesin"* buyurdu. Tirmizî'nin Hz. Ömer (r.a.)'den naklen rivayeti ise şöyle: *"Beyt'i hacceden herkesin son beraberliği Beyt ile olsun. Ancak âdet görmekte olan kadınlar müstesna, Resulullah (a.s.) onlara ruhsat vermiştir."*[4]

Burada şu noktayı belirtmeliyiz: Bu tavafın özür sahibinden düşmesi başkasından düşmesinden farklıdır. Sözgelimi namaz, âdetli kadından düşerken başkasından düşmemektedir. Buna göre diyebiliriz ki, veda tavafının yalnızca âdetli kadından düşmesi, onun başkalarına vacip olduğuna delildir.

1- Buharî ve Müslim. *Neylü'l-Evtâr*, V, 88

2- Kâbe'ye veda etmek oluğundan bu tavafa veda tavafı adı verilmiştir. Bu tavafın bir adı da sadr'dır. Yani, dönmek. Hacılar Mekke'den çıkıp vatanlarına döndüğü için bu ad verilmiştir.

3- Buharî ve Müslim.

4- Tirmizî bu hadisin *hasen* ve *sahih* derecesinde olduğunu söylemiştir. Ayrıca, bu hadisi Neseî, Hakim ve Şafiî de rivayet etmiş ve Şafiî: "Şüphesiz, ibadetlerin sonuncusu Beyt'i tavaf etmektir." ilâvesinde bulunmuştur. *Nasbu'r-Râye*, III, 89

Veda tavafını yapmamanın cezası:

Veda tavafının vacip olduğu bilindikten sonra hemen belirtmeliyiz ki, bu tavaf hiç tartışmasız bir rükün değildir. Onu terkeden kimse, tıpkı diğer vaciplerde olduğu gibi kurban kesme yükümlülüğü altına girer. Buna göre bir hacı kasıtlı olarak veya unutarak ya da vacip olduğunu bilmeden Mekke'den veya Mina'dan veda tavafı yapmadan çıksa, ama namazı kısaltarak kılacak kadar bir mesafe (kasr mesafesi) gitmeden Mekke'ye geri dönse ve veda tavafını yapsa Şafiî ve Hanbelîlere göre bu tavafın vücubu düşer. Çünkü kısaltma mesafesinin berisinde bulunan bir kimse sefer hükmünde olmadığı için namazını tam kılar ve orucunu tutar. Dolayısıyla o kişi de Mescid-i Haramda bulunan kişi durumundadır. "Hz. Ömer (r.a.):

Son ahdi Beyt ile olsun diye bir adamı Merruzzahran'dan Mekke'ye geri çevirdi." [1] Böyle bir kişi eğer Mekke'ye yakın ise geri dönmelidir. Yakınlık ölçüsü de, Mekke ile arasında namazı kısaltarak kılacak kadar bir mesafenin bulunmamasıdır. Şayet uzak ise kurban gönderir. Uzaklık ölçüsü ise namazı kısaltarak kılacak kadar bir mesafenin bulunmasıdır.

Veda tavafının şartları:

Veda tavafının vücubunun, sıhhatinin veya cevazının şartları vardır. Vücubunun en önemli şartlarından ikisi şunlardır:

1- Hacının afakî olması. *Hanefîlere* göre, Mekkelilere ve Mekkeli hükmünde olanlara -ki, bunlar mikat sınırları dahilinde oturanlardır.- veda tavafı gerekmez. Çünkü bu tavaf Kâbe'ye veda etme anlamını taşır ve ancak o sebeple vacip olmuştur. *Hanbelîler* ise şöyle diyorlar: Evi Harem içinde olanlar Mekkeliler gibidir ve onlar bu tavaftan sorumlu degillerdir. Evi Harem dışında, fakat Harem'e yakın bulunan kimseler bu tavafı yerine getirmeden çıkamazlar. Çünkü yukarıda geçen: "Son ahdi Beyt ile olmadıkça kimse bir yere gitmesin." [2] hadisinin hükmü geneldir. *Şafiîlerin* görüşü de şöyledir: Mekkeli de olsa Mekke'den sefere çıkmak isteyen herkese veda tavafı vaciptir. Bu sefer ister uzun, ister kısa olsun. Çünkü geçen İbni Abbas hadisinde "..*Kimse bir yere gitmesin..*" ifadesi bulunmaktadır. Enes hadisi şöyledir. "*Peygamber (a.s) hac işlerini bitirince veda tavafı yaptı.*" Daha evvel de belirttiğimiz gibi, hadisteki bu genelleme *Malikîlere* göre Mekkeliler için mendupluk ifade eder.

2- Ay başı ve lohusalıktan temizlik. Buna göre âdetli veya lohusa olan kadınlara vacip değildir. Bu yüzden bunu terketmekten dolayı onlara kurban da gerek-

---

1- Said b. Mansur *Sünen*'inde rivayet etmiştir.

2- Ahmed, Müslim, Ebu Dâvud ve İbni Mace rivayet etmişlerdir.Buharî ve Müslimin rivayeti ise şöyle: "*İnsanlara son ahidlerinin Beyt ile olması emredildi. Ancak âdetli kadın bundan muaf tutuldu.*" Ahmed'in rivayetine göre, İbni Abbas şöyle anlatır: "*Peygamber (a.s) ifada tavafını yaptığı takdirde âdetli kadına Beyt'i tavaf etmeden geri dönmeye ruhsat vermiştir.*"

mez. Çünkü yukarıda geçen hadiste: "..*âdetli kadınlara ruhsat verdi..*" ifadesi yer almakta idi. Yani bu tavaftan sorumlu olmadıkları gibi karşılığında her hangi bir bedel de gerekmiyor. Kısacası kadın veda tavafından önce âdetli oldu mu artık öylece çıkar, kendisine ne veda ne de fidye gerekir. Bu, ittifakla böyledir. Gecen Aişe hadisinde: "..*Safiyye âdetli olmuştu, Peygamber (a.s)ona vedasız dönmesini emretti.*"..cümlesi yer almıştır.

Bu tavafın vacip olması için abdestsizlik ve cünüplükten temizlik şart koşulmamıştır. Çünkü bu tavaf abdestsizliği ve cünüplüğü gidermeleri mümkün olduğu için abdestsiz ve cünüp kimseye de vaciptir.

Veda tavafının sıhhatının şartları:

1-Niyet. Bu da bir ibadet olduğundan mutlaka bunun adına niyet gerekir. Ancak Hanefîlere göre, niyeti belirlemek şart değildir. Buna göre hiç bir şey belirlemeden ziyaret tavafından sonra tavaf etse veya nafileye niyet etse bu, veda tavafı olur. Çünkü vakit kendiliğinden belirlenmiş olmaktadır. Dolayısıyla mutlak niyet ona dönüşür. Tıpkı Ramazan orucunda olduğu gibi.

2-Ziyaret tavafından sonra olması. Buna göre, eğer Arafat'tan döndükten sonra hiç bir şeye niyet etmeden veya nafileye niyet ederek ya da veda tavafına niyette bulunarak tavaf etse bu, veda değil ziyaret tavafı yerine geçer. Çünkü vakit onun vaktidir, veda tavafı ise ondan sonra tayin edilmiştir.

Malikîlere göre veda tavafı, ifada ve umre tavafı ile de yerini bulmuş olur. Farzla birlikte kılınan tahiyyetü'l-mescid namazında olduğu gibi, eğer her ikisine birden niyet ederse vedanın da sevabını alır.

Veda Tavafının Miktarı, Keyfiyet ve Sünnetleri ileride ele alacağımız diğer tavaflar gibidir

Veda tavafının vakti:

Kişi, hacla ilgili bütün ibadetleri bitirdikten ve Mekke'den sefere çıkmaya niyet ettikten sonradır. Yani Mekke'den çıkarken yaptığı son iş Kabe'ye veda olur.

Hanefîlere göre bu müstehap veya en faziletli vakit olarak belirlenen vakittir. Mekke'de ikametini uzatsa, fakat oraya yerleşmese hatta bu şekildeki tavafdan sonra orada bir yıl ikamet etse bile tavafı yine sahih olur. Ayrıca, Hanefîlere göre, veda tavafı kurban bayramı günlerinde, hatta bu günlerden sonra bile caizdir. Bu süre içinde yaptığı veda tavafı kaza değil, eda olarak yapılmış olur.

Hanefîlerin dışındaki cumhura göre veda tavafı, hacının Mekke'den çıkışında en son olarak yapılır. Bu, son beraberliğin Kâbe ile olması içindir. Bir kimse veda tavafını yaptıktan sonra Mekke'de kalıp ticaretle meşgul olsa veya ikametini uzatsa yeniden veda tavafı yapar. Çünkü hadis-i şerif açıktır: "*Son beraberliği Beyt ile olmadan kimse bir yere gitmesin.*" Bir de şu var ki, söz konusu tavaftan sonra yeniden ikamet

ederse bu, normalde veda olmaktan çıkar ve vazifesini yapmış da sayılmaz.

Ancak yolu üzerinde her hangi bir ihtiyacını görse veya yine yolda kendisi için yiyecek içecek bir şey satın alsa tavafı yenilemez. Çünkü bu, onun tavafını Kâbe ile son beraberlik olmaktan çıkarmaz.

Veda tavafının yeri:

Kâbe'nin çevresidir. Bu tavafın başka türlüsü olamaz. Peygamber (a.s.)'in bu konudaki buyruğu açıktır: "*Kim bu Beyt'i haccederse, onunla son ahdi (beraberliği) tavaf olsun.*" Beyt'i tavaf ise çevresinde yapılır. Tavaf etmeden gitse Hanefîlere göre mikatı geçmedikçe geriye dönüp tavaf etmesi gerekir. Şafiî ve Hanbelîlere göre ise seferîlik mesafesini geçtiği takdirde geri dönmesi gerekmez. En doğrusu, geri dönmeden, tavaf yerine kurban kesmesidir. Çünkü bu, yoksullar için daha yararlı, kendisi açısından da daha kolay bir telâfi yoludur. Aksi hâlde yeni bir yolculuk zorluğu ve ayrıca umre ihramı yükümlülüğü ortaya çıkar. Zira geri döndüğü zaman umre ihramına girmesi, umre tavafı yapması, sa'y etmesi ve sonra da veda tavafını yerine getirmesi gerekir. Artık, Hanefîlere ve Hanbelîlerde esah kabul edilen görüşe göre bu şekilde tehir ettiğinde de yine bir ceza gerekmez.

Seferîlik mesafesinden sonra geri dönmesi hâlinde Şafiîler ve Kadi Ebu Ya'la el-Hanbelî'ye göre kurban borcu düşmez. Çünkü böylesine uzun bir seferle, yani kasr mesafesine varması ile kurban yükümlülüğü altına zaten girmiş bulunmaktadır.

Veda tavafından sonra iki rekât namaz, Mültezem ve Hatim'de vakfe ve dua, zemzem suyu içme ve Hacerü'l-esved'i öpme hususları:

Yedi şavt olmak üzere veda tavafını ve bununla ilgili hususları bitirdikten sonra Hz. Peygamber (a.s.)'in yaptığı gibi iki rekât namaz kılar. Veda tavafı yapan kişinin sonunda Mültezem'de (Hacerü'l-esved ile kapı kapı arasında dört arşın miktarı bir yer) durması ve onu iltizam etmesi müstehaptır. Bu da göğsünü ve yüzünü ona yapıştırmak ve sağ elini kapı tarafına, sol elini de Hacerü'l-esved cihetine koymak şeklinde olur. Bu şekilde, Peygamber (a.s.)'un yaptığı gibi yüce ve aziz Allah'a dua eder.[1] Sonra Hatim'e gelir. Burası, altın oluk altıdır. Sonra zemzem suyu içer, Hacerü'l-esved'i istilam eder ve öper.

Mansur diyor ki: "Mücahid'e, veda etmek istediğim zaman ne yapayım? diye sordum. Cevabı şu oldu: "Kâbe'yi yedi defa tavaf edersin, Makam'ın arkasında iki rekât namaz kılarsın. Sonra zemzeme gelir ve suyundan içersin. Sonra Hacerü'l-esved ile kapı arasındaki Mültezem'e gelir onu istilâm edersin. Daha sonra dua ve niyazda bulunur, ihtiyaçlarını arzedersin. Daha sonra ise Hacerü'l-esved'i istilâm

1- Bunu Ebu Dâvud, Abdurrahman b. Safvan ve babası ve dedesinden naklen Amr b. Şuayb'den rivayet etmiştir.

ederek dönersin." Fakihler şöyle diyor: (1) Mültezem'de şu dua okunur:

«اَللّهُمَّ هذَا بَيْتُكَ، وَاَنَا عَبْدُكَ وَابْنُ عَبْدِكَ، حَمَلْتَنِي عَلَى مَا سَخَّرْتَ لِي مِنْ خَلْقِكَ وَسَيَّرْتَنِي فِي بِلاَدِكَ حَتَّى بَلَّغْتَنِي بِنِعْمَتِكَ اِلَى بَيْتِكَ، وَاَعَنْتَنِي عَلَى اَدَاءِ نُسُكِي فَاِنْ كُنْتَ رَضِيتَ عَنِّي فَازْدَدْ عَنِّي رِضًا، وَاِلاَّ فَمُنَّ الآنَ قَبْلَ اَنْ تَنْأَى عَنْ بَيْتِكَ دَارِي، فَهذَا اَوَانُ انْصِرَافِي اِنْ اَذِنْتَ لِي، غَيْرَ مُسْتَبْدِلٍ بِكَ وَلاَ بِبَيْتِكَ، وَلاَ رَاغِبٍ عَنْكَ وَلاَ عَنْ بَيْتِكَ، اَللّهُمَّ فَاَصْحِبْنِي الْعَافِيَةَ فِي بَدَنِي وَالصِّحَّةَ فِي جِسْمِي وَالْعِصْمَةَ فِي دِينِي، وَاَحْسِنْ مُنْقَلَبِي وَارْزُقْ طَاعَتَكَ اَبَدًا مَا اَبْقَيْتَنِي وَاجْمَعْ لِي بَيْنَ خَيْرَيِ الدُّنْيَا وَالآخِرَةِ اِنَّكَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ»

"Allahım! Bu senin Beyt'indir, evindir, ben ise kulun ve kulunun oğluyum. Yarattıklarından emrime verdiğin şey üzerinde beni taşıdın, beni beldelerinde gezdirdin. Nihayet beni Beyt'ine ulaştırdın. Hac ibâdetlerimi yerine getirme hususunda bana yardım ettin. Eğer benden razı isen rızanı arttır. Aksi hâlde evim evinden uzaklaşmadan önce bana ihsanda bulun. Eğer izin verirsen şimdi benim dönme vaktimdir. Senden ve evinden vazgeçmiyor, yüz çevirmiyorum. Allahım! Bedenimi afiyet, cismimi sıhhat, dinimi masumiyet ve dönüşümü de güzellik üzere kıl. Beni yaşattığın sürece ve ebediyyen itaatından ayırma. Bana dünyanın ve ahiretin hayrını ihsan et. Şüphesiz, sen her şeye kâdirsin."

Burada belirtmeliyiz ki, âdet görmekte olan kadınlar Mescid'e girmez, ancak kapısında durur ve öyle dua ederler.

Dönüş keyfiyeti:

Şafiîler ve diğer mezheplerce sahih görüşe göre, veda edip giden kişi sırtını Kâbe'ye döner ve öyle çıkar gider. Bazılarının yaptığı gibi Kâbe'ye yüzünü dönüp de geri geri dışarı çıkmaz. Hatta, fakihler bunun mekruh olduğunu söylemişlerdir. Çünkü bu hususta rivayet edilen ne bir sünnet vardır, ne de anlatılan bir eser, bir haber vardır. Böyle bir uygulamanın aslı olmadığı için dikkate de alınmaz. Bu konuda Mücahid'in tavsiyesi şöyle: "*Mescid-i Haram'ın kapısından çıkmak üzereyken dön* ve Kâbe'ye bak. Sonra da: *"Allahım! Bunu son beraberlik, Kabe'yi son görüşüm eyleme"* diye dua et."

Peygamber (a.s.) hacdan, umre veya gazadan döndüğü zaman şöyle derdi:

«آيِبُونَ تَائِبُونَ عَابِدُونَ لِرَبِّنَا حَامِدُونَ، صَدَقَ اللّهُ وَعْدَهُ وَنَصَرَ عَبْدَهُ وَهَزَمَ الأَحْزَابَ وَحْدَهُ»

1- Beyhakî'nin rivayetine göre bu, İmam Şafiî'nin sözüdür.

"*Dönerek, tevbe ederek ibadet ederek ve Rabbimize hamdederek.* (yani böyle dönüyoruz). *Allah vaadinde doğru çıktı, kuluna yardım etti ve tek başına kâfir topluluklarını yenilgiye uğrattı.*"

Harem'den bir şeyler almak: Harem'in taşından, toprağından bir şeyler alıp memleketine veya Hill'deki her hangi bir yere götürmek caiz değildir. Teberrük için veya başka bir maksatla Kâbe'nin yapısından bir şeyler alıp götürmek de doğru olmaz. Bir kimse böyle birşey yaparsa geri vermelidir. Aynı şekilde Kâbe'nin örtüsünden parça kesmek, onu bir yere götürmek, satmak, satın almak veya Mushaf yaprakları arasına koymak da caiz değildir. Şayet almışsa mutlaka geri iade etmelidir.

Harem avını telef etmek ihramlıya da ihramsıza da haramdır. Ona sahip olmak ve yemek de aynı şekilde haramdır.

Zemzem gibi Harem sularından istediği kadar alıp istediği yere götürmek caizdir. Çünkü su, toprağın, taşın aksine arkası kesilmeyen bir nimettir.

2. Tavafın Şartları veya Vacipleri:

Tavafın sıhhatinin Hanefîlere göre beş, Malikîlere göre yedi, Şafiîlere göre sekiz ve Hanbelîlere göre on dört şartı vardır. Şimdi bunları sırasıyla ele alalım:

Hanefîlere göre: (1)

a) Tavaf niyeti. Bu hususta aslolan temelde tavaf niyetinin bulunmasıdır. Yoksa tavaf anında bu niyetin belirlenmesi esas değildir. Bunu şöyle açıklayalım: Meselâ, asla tavaf niyeti bulunmadan bir şeyden kaçtığı veya bir borçlusunu kovaladığı için tavafta bulunan kişinin tavafı makbul değildir. Tavafta niyetin şart olup Arafatta vakfe için şart olmamasının sebebi şudur: Vakfe aynı ihram sırasında olup biten bir rükündür. Daha önce yapılan hac niyeti onun için de geçerli ve yeterli olur. Namazdaki rükû ve Secdeler gibidir. Tavaf için aynı ihramda bulunduğu halde niyet olmaksızın gerçekleşmez. Çünkü tavafla hactan çıkmak gerçekleşir. hactan çıkma hâlinde de ihram artık bulnmamaktadır.

b) Gücü yerinde olanın yaya olarak tavaf etmesi. Ancak özürlü olursa binek üzerinde yapabilir. Özürsüz olarak binek üzerinde tavaf etmesi hâlinde Mekke'de kaldığı sürece yeniden tavaf etmesi gerekir. Şayet beldesine dönmüş ise kurban cezası icab eder. Çünkü ayet-i kerimede: ".. *Kâbe'yi çok çok tavaf etsinler.*" (Hac, 29) buyuruluyor. Esasen binekli gerçek anlamda tavaf etmiş sayılmaz. Uygulama eksik kaldığı için bunu kurbanla telâfi etmesi gerekir.

c) Tavafın yeri: Mescidi Haram'da Kâbe'nin çevresinde olması gerekir. Çünkü ayet-i kerimede: ".. *Kâbe'yi tavaf etsinler.*" buyurulmaktadır. Kâbe'yi tavaf et-

---

1- *el-Bedayi'*, II, 128-132; *Fethu'l-Kadîr*, II, 180-182

mek, çevresini tavaf etmek demektir. Buna göre Mescid-i Haram'da, Kâbe'ye yakın veya uzak bir mesafede tavaf etmek caizdir. Ama dediğimiz gibi, Mescid-i Haram içinde olmak şartıyla. Zemzemin arkasında ve Mescid duvarına yakın bir mesafede tavaf etse bu tavaf Kâbe'de vuku bulmuş sayılacağından sahih olur. Öyle değil de Mescid'in çevresinde tavaf etse ve Mescid ile arasında Mescid duvarları bulunsa bu tavaf geçerli olmaz. Çünkü bu durumda Mescid duvarları engel teşkil etmektedir. Yaptığı tavaf, Mescid çevresinde yapılmış bir tavaf sayılmadığından Kâbe de tavaf edilmiş olmamaktadır.

Tavafı Hatim'in dışından gerçekleştirir. Çünkü Hatim, Peygamber (a.s.)'in diliyle Kâbe'den kabul edilmektedir.

d) Tavafın zamanı: İfada tavafının zamanı kurban gününün ikinci fecrinden itibaren başlar. Bundan önce câiz değildir. Başlangıç itibarıyla böyle olmakla birlikte sonu için farz olarak belirlenmiş bir zaman yoktur. Aksine bütün geceler ve günler onun farz vaktidir. Bunu kurban gününden sonraya ertelemiş olsa da bir şey gerekmez. Çünkü ilgili hadis herhangi bir kayıt getirmemekte: "*Yap, bir beis yok.*" Ne var ki, Hanefîlere göre, kurban bayramı günlerinden sonraya ertelemesi durumunda kurban kesmesi gerekir. Evine dönmesi hâlinde ise Mekke'ye de ilk ihramı ile döner, yeni bir ihram gerekmez. Ancak bu gecikmeden dolayı kurban keser.

Şu noktayı belirtmeliyiz ki, tavaf kurban bayramı fecrinden önce caiz değildir. Zira kurban bayramı gecesi başka bir rüknün, Arafatta vakfenin vaktidir. O sebeple bu gece farz tavaf vakti olamaz. Hem bir vakit iki rüknün vakti de olamaz.

e) Tavafın farz olan miktarı. Bu miktar, şavtların çoğundan ibarettir. bu da üç şavt ve dördüncü şavtın ekserisi yani dört şavttır. Şavtları yediye tamamlamak ise farz değil vaciptir.

Öte yandan, abdestsizlikten, cünüplükten, ay başı veya lohusalıktan temizlenmek ise tavafın cevazı için Hanefîlerce şart veya farz değil, sadece vaciptir".. *Kâbe'yi tavaf etsinler.*" (Hac, 29) ayeti söz konusu temizlik şartını getirmeden mutlak anlamda bir emir ifade etmektedir. O sebeple, *haber-i vahid* ile *kitabın mutlak hükmünün* takyidi, belirli şartlara bağlanması caiz değildir. Dolayısıyla: "*Tavaf bir namazdır, ancak Yüce Allah onda konuşmayı mübah kılmıştır.*" [1] hadisi,".. *peygamberin hanımları onların anneleridir..*" (Ahzab, 6) ayetinde olduğu gibi, yalnızca bir benzetmeye hamledilir. Çünkü buradaki ifade 'anneleri gibidir' şeklinde tefsir edilir. O hâlde, hadisteki "*bir namazdır*" ifadesi de ya sevap itibarıyla ya da farz oluşu bakımından 'namaz gibidir' şeklinde anlaşılmalıdır.

1- Bu hadisi İbni Hıbban ve Hakim, İbni Abbas'tan şu lafızla rivayet etmiştir: "*Kâbe'yi tavaf namazdır. Ancak Allah onda konuşmayı helal kılmıştır. O sebeple, tavafta konuşan mutlaka hayırla konuşsun.*" Aynı hadisi Tirmizî de şöyle rivayet eder: "*Kâbe'nin çevresini tavaf namaz gibidir.*" *Nasbu'r-Râye*, III, 57

Söz konusu temizliği yerine getirmeden tavaf ettiği takdirde, Mekke'de kaldığı sürece yeniden tavaf etmesi icap eder. Çünkü ortada bir eksiklik vardır ve o eksikliği aynı cinsten olan tavafla telâfi etmek durumundadır. Şayet bu tavafı kurban bayramı günlerinde iade ederse her hangi bir şey gerekmez. Bu günlerden sonraya bırakması durumunda Ebu Hanefî'ye göre kurban kesmesi icap eder. İade etmeden evine dönerse yine kurban kesmesi gerekir. Ne var ki, abdestsiz olması hâlinde bir koyun cünüp olması hâlinde de bir deve kesmesi icap eder. Çünkü birincisinde eksiklik basit, ikincisinde ise fahiştir.

Tavafta müvalat (peşpeşe olma) Hanefîlerce şart değildir. Buna göre, tavaf etmekte olan kişi tavafa ara verse ve cenaze namazı veya farz namaz kılsa ya da abdestini yenilemek için gitse dönüp söz konusu tavafa bıraktığı yerden devam eder. Yani yeni baştan başlaması gerekmez. Çünkü, ".. *Kâbe'yi tavaf etsinler.*" ayetinde tavafın ardarda olacağına dair bir kayıt yer almamaktadır.

Tavafa Hacerü'l-esved'den başlamak da Hanefîlerce yine şart değildir. Zahiru'r-rivaye'de yalnızca sünnet olarak kabul edilmektedir. Hatta özürsüz olarak başka bir yerden başlasa da kerahetle caiz olur. Çünkü ".. *Kâbe'yi tavaf etsinler.*" ayetinde Hacerü'l-esved'den başlanması gerektiğine dair bir kayıt bulunmamaktadır.

Temiz olmak şartıyla takunya veya mestleriyle de tavaf edebilir. Çünkü el-Kâsânî'nin de kaydettiği gibi Peygamber (a.s.) takunyalarıyla tavaf etmiştir.

Malikîlere göre: (1)

a) Tıpkı namazda olduğu gibi abdestsizlikten, pislikten temizlik ve avret mahallinin örtülmesi. Konuşmak ise mubahtır.

b) Tavafta şavtların arasının çok açılmaması. Eğer bir ihtiyaç dolayısıyla veya başka bir sebeple çok açılırsa yeniden başlar.

Farz namazı râtib bir imamla kılmak için tavafı kesmesi gerekir. Râtib imam, Makam-ı İbrahim'in imamıdır. Bu, Makam-ı Şafiî olarak da bilinir. Ratib olmayan imamla kılmak için tavafı kesmez. Şavt sırasında namaza durulsa bulunduğu tavafı tamamlaması menduptur. Bunun için de tavafı Hacerü'l-esved'de bitirir ve böylece gelecek tavafının üzerine bina etme imkânı olur. Tamamlamaması hâlinde çıktığı yerden başlar. Selâm verdikten sonra da tavafa bıraktığı yerden devam eder.

Netice olarak diyebiliriz ki, farz namaz değil ancak nafile namaz ile cenaze namazı tavafı bozar. Burun kanaması gibi özür sebebiyle ara vermek tavafı bozmaz. Çünkü böylesi durumlarda bulunduğu yerden uzaklaşmamak şartıyla, akan kanı yıkadıktan sonra tavafa kaldığı yerden devam eder. Bir de bu arada necasete basmaması gerekir.

1- *el-Kavânînü'l-Fıkhıyye*, 132; *eş-Şerhu's-Sağîr*, II, 46-48, 60; *Bidayet'ül-Müctehid*, I, 330 vd.

c) Tertip: Bu da Kâbe'yi soluna alarak tavafa Hacerü'l-esved'den başlamak şeklindedir.

d) Bütün vücuduyla Kâbe'nin dışında olmak. Ayrıca Şazervan ve Hicir üzerinde yürümemek.

e) Mescid-i Haram içinde tavaf etmek. Mescid-i Haram dışında tavaf kâfi değildir.

f) Hacerü'l-esved'den başlayarak yedi defa tavaf etmek: Yediden az kâfi değildir. Meselâ altı şavtla yapılan tavaf yükümlülükten kurtarmaz. Bu arada üç mü, yoksa dört mü şavf yaptığı hususunda şüpheye düşse kalanları-en azı üzerine tamamlar.

g) Tavaftan sonra iki rekât namaz kılmak.

Gücü yerinde olan için yaya olarak tavaf etmek, tıpkı yaya olarak sa'y etmek gibi Malikîlere göre vaciptir. Binek üzerinde veya taşınarak tavaf etmesi hâlinde kurban kesmesi gerekir. Tabiî, Mekke'den çıkmış ve tavafı da iade etmemişse. Eğer memleketinden döndükten sonra yaya olarak iade ederse kurban kesmesi gerekmez. Yürümekten âciz kişiler için kurban yahut iade gerekmez. Malikilerde tavafa Hacer-i Esved'den başlamak vaciptir. Başka yerden başlarsa kurban kesmek gerekir.

Malikîlere göre ifada tavafının vakti, Hanefîlerin de dediği gibi, kurban bayramı günü fecrin doğuşundan başlar. Bundan önce sahih olmaz. Tıpkı, Akâbe cemresinin Kurban bayramı fecrinden önce sahih olmaması gibi.

Şafiîlere göre: (1)

a) Namazda olduğu gibi avret mahallinin örtülmesi. Çünkü Buharî ve Müslim'de: "*Kâbeyi kimse çıplak tavaf edemez.*" hadisi yer alır. Buna gücü yetmeyen bir kimse, yine namaz konusunda olduğu gibi, çıplak olarak tavaf edebilir ve bu onu yükümlülükten kurtarır.

b, c) Abdestli olmak ve ayrıca elbise, beden ve mekânın temiz olması. Çünkü yukarıda geçen hadis-i şerifte de görüldüğü üzere Kâbe'yi tavaf bir tür namazdır. Abdesti bozulsa veya vücudu, elbisesi ya da tavafta bulunduğu yer bağışlanma miktarını aşacak derecede pislense yahut da tavaf sırasında örtünmeye muktedir olduğu hâlde avret yeri açılsa bütün bunlar için gerekli telâfi edici tedbirleri alır, temizlenir, avret mahallini örter ve tavafa kaldığı yerden devam eder. Hatta isteğine rağmen verdiği ara uzasa bile. Çünkü abdestte olduğu gibi, tavafta peşpeşelik şartı mevcut değildir. Ama yine de baştan başlamak sünnettir.

Ne var ki, hac mevsimi süresince tavaf mahallindeki necaset önü alınmaz bir

1- *Muğni'l-Muhtâc*, I, 485-487, 504

mesele olduğundan kaçınılması zor olan miktar affedilir. Tabiî, üzerinde kasıtlı yürümek ve o necasette yaşlık bulunmamak şartıyla.

Teyemmüm eden ve su konusunda âciz durumda bulunan kimse itibarıyla en doğrusu rükün tavafıdır. Bu da ihramdan çıkabilmeleri, buna imkân bulabilmeleri içindir. Sonra eğer Mekke'ye dönerlerse bu tavafı iade etmeleri gerekir.

d) Tavaf edenin, Kâbe'yi soluna alması ve kapı yönüne doğru ilerlemesi. Bu, Müslim'in rivayet ettiği gibi sünnete uygun bir tarzdır; Hem ayrıca, "*Hac ve umre ibadetlerinizi benden alınız.*" hadisi de bunu göstermektedir. Buna aykırı hareket eden kimse İslâm'ın koyduğu temel ölçülere ters düştüğü için tavafı sahih olmaz. Sırt üstü veya yüz üstü gelerek, ama bu arada Kâbe'yi soluna almayı ihmal etmeyerek tavaf etse yine sahih olur.

e) Hacerü'l-esved'den başlamak. Müslim'in de rivayet ettiği gibi böylece sünnete uyulmuş olur. Bütün vücudu ile Kâbe'yi hizasına almak. Eğer tam hiza almasa yahut bütün yanıyla bir kısmını hizalamasa, sözgelimi yanının bir kısmı ile onu kapı yönüne geçmiş olsa tavafı caiz olmaz.

Hacerü'l-esved'e vardığında yine ondan başlar.

Tavafın Kâbe'nin, Hicr-i İsmail ve Şazervan'ın [1] dışında olması. Buna göre, Şazervan'ın üzerinde yürüse veya hizasındaki duvara yapışsa yahut da vücudunun bir kısmını Şazervan boşluğuna soksa ya da Hicr'in [2] iki boşluğundan birine girse ve öbüründen çıksa tavafı sahih olmaz. Tavafın Hicr'in dışında olması hususu ise: "*.. Kâbe'yi tavaf etsinler.*" ayetinin gereğidir. Kâbe'yi tavaf ise ancak onun dışında gerçekeşir. Yoksa içinde tavaf etmiş sayılır ve bu da yerini bulmamış olur.

Hicr konusuna gelince: Hz. Peygamber (a.s.) onun dışında tavaf etmiş ve: "*Hac ve umre ibadetlerinizi benden alınız.*" buyurmuştur. Bir de Müslim'in rivayetine göre Hz. Aişe (r.a.) şöyle diyor: "*Resulullah (a.s.)'a: "Hicr, Kâbe'den midir?" diye sordum. "Evet" cevabını verdi. "Peki, onu neden Kâbe'ye dahil etmediler?" dedim. "Kavminin imkânları elvermedi" buyurdu. Öyleyse, dedim kapısı niye yüksektir? Bu soruma da şu cevabı verdi: "Bunu da senin kavmin yaptı; dilediklerini içeri almak, dilediklerine de engel olmak için. Eğer senin kavmin cahiliye devrinden yeni kurtulmuş olmasa ve duvarı Beyt'e dahil etmemi, kapısını da zemine indirmemi kalplerinin inkâr etmesinden korkmasam bunu mutlaka yapardım.*" Bundan açıkca anlaşılan, Hicr'ın tamamının Kâbe'den olduğudur. Ancak doğrusu şu ki, bu

1- Bu, duvar genişliği dışında temel genşliğinden terkedilen kısımdır. Yani zeminden bir arşının üçte biri kadar yüksekçe bir yer. Başka bir deyişle, Garbî ve Yemanî rükünlerin arasında kısa ve tümsekçe bir duvar. Kâbe'nin bir parçası olan bu kısım Kureyş tarafından maddî yetersizlik yüzünden terkedilmişti.

2- Bu, kuzuydan rüknü şamîler arasında kalan ve kısa duvarla çevrelenen, kendisiyle her iki rüknün arasında bir açıklık bulunan kısımdır. Şimdi, garbî açıklık kapatılmış bulunmaktadır. Bunun altı arşın kadar olduğunu da belirtmeliyiz.

öyle değildir. Yalnızca Kâbe'ye bitişik durumdaki altı arşınlık miktarı Kâbe'dendir. Bununla birlikte dışının tavafı gerekir. Çünkü hac Kitap ve sünnette gelenlere uyularak yapılan bir ibadettir.

Burada dikkate alınması gerekli bir husus da şudur: Hacerü'l-esved'i öpen kimse, öpme durumunda iken kafası Kâbe'nin bir bir cüz'ünün içinde bulunur. O sebeple, öpme durumundan çıkıncaya ve doğruluncaya kadar ayaklarını yerinde iyice sabit tutar.

f) Kâbe'yi yedi şavtla tavaf etmek. Hatta, namaz kılınması yasak olan vakitlerde bile olsa bu gereklidir. Eğer şavt sayısı yediden az olursa çok az bir miktar bile terketmemiş olsa yükümlülükten kurtulmaz. Sayıda şüpheye düşerse namaz rekâtlarında olduğu gibi, en azı itibarıyla devam eder.

g) Tavafın Mescid-i Haram'ın içinde olması. Bu da ittiba içindir. Mescid-i Haram'ın çevresinde olamayacağı hususunda icma vardır. Ama Mescid-i Haram genişletilmiş olsa bile içinde yine olur. Hatta Kâbe ile tavaf eden arasında direk cinsinden bazı engeller olsa bile. Mescid'in çatısında da tavaf yapılabilir. Mescid'in tavanının Kâbe'den yüksek olması da tavafın sıhhatine engel değildir. Nasıl Kâbe'den yüksekte bulunan Ebu Kubeys dağında namaz kılınabiliyorsa aynı şekil ve şartlarda tavaf da mümkündür. Mutemet olan görüş budur.

h) Müstakil olması hâlinde tavaf niyeti. Yani adanmış ve nafile türünden tavafta olduğu gibi diğer ibadet çeşitlerini içinde bulundurmayan tavafta niyet gerekir. Hac ve umrede rükün ve kudüm tavafları gibi ibadetleri içine alan tavafta, söz konusu ibadet zaten onun içinde bulunduğundan ayrıca tavaf niyetine ihtiyaç yoktur. Ama veda tavafında niyet zaruridir. Çünkü bu, ihramdan çıktıktan sonra olmaktadır. Hem bu tavaf Rafiî ve Nevevî'ye göre hac ve umre ibadetlerinden sayılmamaktadır. Öte yandan, niyette tayin şarttır.

Ancak ifada tavafı ve benzeri durumdaki Akâbe cemresi, kurban ve tıraşın vakitleri kurban bayramı gecesinin yarısında başlar. Çünkü: *"Hz. Peygamber (a.s.), Hz. Ümmü Seleme'(r.a.)yi kurban bayramı gecesi gönderdi ve o da fecirden önce cemreyi atarak ifada tavafını yaptı."* [1]

Tavafta yaya olmak Şafiîlerce şart olmayıp yalnızca sünnettir. Nitekim, Müslim'in bu konuda rivayeti vardır. Ayrıca eğer bir özür yoksa çıplak ayakla tavaf etmek sünnettir.

İki rekât tavaf namazı onlara göre sünnettir. Öte yandan, tavaf vaktinde kendini her türlü aykırı davranıştan korumalı, çevresindeki kişileri hakir görmemeli, edep ölçülerine bağlı kalmalı, elini, gözünü her türlü günahtan titizlikle korumalıdır.

1- Bu hadisi, Ebu Dâvud, Müslim'in şartına göre Aişe (r.a.)'den *sahih* senetlerle rivayet etmiştir.

Hanbelîlere göre: [1]

Hanbelîlere göre tavafın on dört şartı vardır. Bunları şöylece sıralamak mümkün: İslâm, akıl, belirli bir niyet, vaktin girmesi, avret mahallini örtmek, çocuklar hariç abdestli olmak, tam bir temizlik, tavafı yediye tamamlamak (şüpheye düşmesi hâlinde en iyi bildiği noktadan alır ve sürdürür, ayrıca, şavtların sayısını açıklığa kavuşturmada iki âdil kimsenin sözünü kabul eder), Kâbe'yi soluna almak, geri geri gitmemek, yürüyecek güçte olanın yürümesi, sırayla yapmak, Mescid'in dışında değil içinde olmak, Hacerü'l-esved'i hizalayarak ondan başlamak ve Hicr ve Şazervan gibi Kâbe'den kabul edilen her hangi bir kısmın içine girmemek.

İfada tavafının vakti kurban bayramı gece yarısından itibaren başlar. Nitekim, Şafiîler de bu görüştedir.

İki rekât tavaf namazı ise Şafiîlerin de kabul ettiği gibi sünnettir.

Tavafın şartları ile ilgili fakihlerin görüşlerinin özeti:

Buraya kadar, tavafın şartları ile ilgili olarak fakihlerin ileri sürdüğü görüşleri açıkladık. Bütün bunları aşağıdaki şekilde özetlemek mümkündür:

1- Abdestli olmak ve tam bir temizlik Hanefîlerce vacip, diğer mezheplerce şarttır.

2- Tavaf niyeti: Hanefîlerce niyetin aslı şarttır, tayin değil. Malikîlere göre ise niyet şart değildir. Şafiîlere göre tavaf eğer diğer ibadetlerden bağımsız ise tayinli niyet şarttır. Hanbelîler de belirli niyeti şart olarak kabul eder.

3- Gücü yerinde olanlar için tavafta yaya olmak, Hanefî ve Hanbelîlere göre şart iken, Malikîlere göre vacip ama Şafiîlere göre şart olmayıp yalnızca sünnettir.

4- Tavafın Mescid-i Haram içinde gerçekleştirilmesi ittifakla şarttır.

5- Hacerü'l-esved'den başlamak: Bu, Hanefî ve Malikîlerce şart olmayıp yalnızca vaciptir. Ama Şafiî ve Hanbelîlere göre şart olarak kabul edilmektedir. Hacerü'l-esved'den değil de başka bir noktadan başlayan kişinin bu durumda vacibi terkettiği için kurban kesmesi gerekir.

6- Tertip veya Kâbe'yi soluna alma: Bu, Hanefîlerce vacip kabul edildiğinden terki hâlinde kurban gerekir. Ancak diğer mezheplere göre şarttır. Çünkü tavaf eden kimse Kâbe'ye uyan kimse gibidir.

7- Ardarda yapmak: Tavafı ardarda yapmak Hanefî ve Şafiîlere göre şart değilken, Malikî ve Hanbelîlere göre şarttır.

8- Tavafın yedi şavt olması: Hanefîler dışındaki cumhura göre şart, Hanefîlere

1- *Gayetu'l-Müntehâ*, I, 401; *el-Muğnî*, III, 440.

göre vaciptir. Ama farz olan yalnızca şavtların çoğudur.

9- İfada tavafının zamanı: Hanefî ve Malikî mezheplerine göre Kurban bayramı gününün fecrinden sonradır. Şafiî ve Hanbelî mezheplerine göre Kurban bayramı gece yarısından sonra da caizdir.

10- İki rekât tavaf namazı: Malikîlere göre vacip, Hanefîlere göre ise kerahat vakitleri dışında vacip, Şafiî ve Hanbelîlere göre de sünnettir.

Adetli Kadının Haccı:

Bir kadın ihramdan önce âdet görür veya lohusa olursa ihram için gusül abdesti alır, ihrama girer ve normal bir hacının yaptığını yapar. Ne var ki, temizleninceye kadar Kâbe'yi tavaf etmez. Kadın ihramdan sonra âdet görür veya lohusa olursa gusül abdesti alması gerekmez. Ama kan mahallini çok sıkı kontrol etmesi ve dışarı çıkmaması için gerekli tedbirleri alması lâzımdır. Sonra da tavaf dışında diğer hac ibadetlerini yerine getirir. Çünkü Resulullah (a.s.) Hz. Aişe (r.a.)'ye Kâbe'yi tavaf dışında hacının yaptıklarını yapmasını emretmiştir. [1] Bir sahih hadiste de Umeys kızı Esma'ya: "*Kâbe'yi tavaf etmeden hacının yaptığını yap.*" buyurmuştur.

Buna göre, böyle bir kadın kudüm tavafından ve onun kazasından sorumlu değildir. Çünkü bu tavaf, Malikîler dışındaki cumhura göre sünnettir. Temettu' haccı yapan kadın umre tavafından önce âdet görse Kâbe'yi tavaf etmez. Çünkü Kâbe'yi tavaf bir nevi namazdır, dolayısıyla Mescid'e de giremez. Eğer haccın kaçmasından korkarsa umresi ile birlikte hac ihramına girer ve böylece, cumhura göre, kıran haccı yapmış olur. Ebu Hanife diyor ki: Bu durumda kadın umreden vazgeçer ve hac için telbiye getirir. Bunun sebebi de Hz. Aişe hadisi ile amel etme gereğidir. Müslim'in rivayetine göre: "*Hz. Peygamber (a.s.) Hz. Aişe'ye: "Saçını boz ve tara; hac için telbiye getir ve umreyi bırak*" buyurmuştur." Ten'im'den yeni baştan umre yaptıktan sonra kendisine: "*İşte bu, öteki umrenin yerine yaptığın umredir.*" buyurmuştur. Bu da gösteriyor ki Hz. Aişe o hâlde iken umreyi bırakmış ve hac ihramına girmiştir.

Cumhurun delili de Cabir hadisidir. Buna göre Hz. Peygamber (a.s.) Hz. Aişe'ye hac için telbiye getirmesini emretmiş ve o da böylece kıran haccı yapmıştır. Nihayet temizlenince Kâbe'yi tavaf etmiş, Safa ile Merve arasında sa'y etmiştir. Sonra Peygamber (a.s.) ona: "*Hac ve umreyi bitirdin.*" buyurmuştur. Ten'im'den umreyi ona emretmiş değildir. O bunu ziyaret olarak yapmıştır. Öte yandan, haccı

1- Buharî ve Müslim, Cabir'den rivayet etmiştir. Müslim'in Aişe'den rivayetine göre, Peygamber (a.s.) ona umre ibadetlerinden uzak durmasını, hac ihramına girmesini, böylece kıran haccı yapmasını ve Arafat'da vakfede bulunmasını, tavaf dışında bütün hac ibadetlerini yerine getirmesini, tavafı temizlik sonrasına ertelemesini emretmiştir. *Şerhu Müslim*, VIII, 134, 140; *Neylü'l-Evtâr*, IV, 318.

umreye dahil etmek, eğer kaçırma korkusu yoksa, icma ile caizdir. Şayet böyle bir endişe varsa öncelikle caiz olur. Çıkmak niyetiyle ihrama girdikten sonra hac ve umreden çıkmak sıhhatli bir uygulama olmaz. Böyle bir çıkma olayı ancak onu bitirdikten sonra mümkün olur. "*Umreyi bırak* " sözünün anlamı, umre ile meşgul olmayı ve onun tamamlamak demek olan tavaf, sa'y ve saçları kısaltma işlerini bırak demektir. Çünkü bütün bunlar hacla ilgili amellerdir.

Kadın, Arafat'a vakfeden ve ziyaret tavafından sonra âdet görürse Mekke'den beldesine döner, veda tavafı üzerinden düşer ve bundan dolayı da kendisine birşey gerekmez. bütün meşhur fakihlerin ittifakına göre eğer bir kadın vedadan önce âdet görürse, veda ve fidye konularında her hangi bir sorumluluk yüklenmiş olmaz. Yukarıda geçen Safiyye hadisi buna delildir. "Ey Allahın Resulü! O âdet görmektedir." dediklerinde, "O bizi burada alıkoyacak mıdır?" buyurmuş, ama buna karşılık: *"Ey Allah'ın Resulü! O kurban bayramı günü ifada tavafı yapmıştı"* karşılığını verdiklerinde bu defa "O takdirde yola çıksın" buyurmuş ve ona ne fidye ne de başka bir şey emretmiştir! Yine yukarıda geçen İbni Abbas hadisinde: *"Ancak, âdetli kadın bundan, yani veda tavafından muaf tutulmuştur"* denilmiştir. Hüküm itibarıyla lohusa kadın da âdetli kadın gibidir. Çünkü vacip kılma ve muaf tutma hususunda lohusalıkla âdet görmeye ilişkin hükümler aynıdır.

Adet ve lohusalık süresi dolmadan Mekke'den ayrılmak zorunda kalan ve ifada tavafını yapmamış olan bir kadın gusül abdesti alır ve vücudundaki ilgili kısmı iyice kontrol eder ve gerekli tedbirde kusur etmez, sonra ifada tavafı olarak Kâbe'yi yedi defa tavaf eder ve daha sonra da Safa ile Merve arasında yedi defa sa'y eder. Ama bütün bunlardan sonra bir büyük baş hayvan (bedene) kurban kesmek mecburiyetindedir. (Bu da ya beş yaşını doldurmuş deve veya iki yaşını doldurmuş sığırdır.)

Bu, o takdirde haramlığına rağmen tavafın sıhhatine ve deve kurban edilmesi gerektiğine hükmeden Hanefîlerin görüşüne uygun bir uygulama olur. [1]

3. Tavafın Sünnetleri: [2]

a) Tavafın başında ve her şavtta Hacerü'l esved'i istilâm:

Yani ona sağ eliyle veya avuçlarının içiyle dokunmak, bir de sessizce onu öpmek ve Şafiîlere göre eğer sıkışıklık ve eziyet yoksa alnını onun üzerine koymak.

1- *Şerhu Müslim,* VIII, 139 vd; *Bidayetü'l-Müctehid,* I, 331; *Fethu'l-Kadîr,* II, 222-224; *Muğni'l Muhtâc,* I, 514; *el-Muğnî,* III, 461, 481 vd.

2- *ed-Dürru'l-Muhtâr,* II, 227-233, *el-Bedayi',* II, 131; *Meraki'l-Felâh,* 124; *el-Kavânînü'l-Fıkhıyye* 13; *eş-Şerhu's-Sağîr,* II, 48-52; *el-İzah,* 34-44; *Muğni'l-Muhtâc,* I, 487-492, *Gayetu'l-Müntehâ,* 402; *el-Muğnî,* III, 372-376, 379, 383.

Şayet eliyle istilâma imkân bulamazsa bunu bir çubuk ve benzeri şeyle yapar. Bu arada bütün vücudu ile ona yönelmiş olacaktır. Bunu yapamaması hâlinde eliyle işaret eder, sonra dokundurduğu çubuğu veya elini ağzına götürür. Gerçi bunu sesli yapması da Malikîlerce esah görüşe göre caizdir. Ancak Malikîler Hacerü'l-esved üzerine eğilmeyi ve ona yüz sürmeyi mekruh görürken, Şafiîler de üç kere öpmeyi ve alnını değmeyi sünnet olarak kabul ederler.

Bu arada, tekbir ve tehlil getirir hamdeder, Hz. Peygamber (a.s.)'e salat ve selâm okur.

Öpme konusunda delil, Buharî ve Müslim'in de rivayet ettiği gibi, Hz. Peygamber (a.s.)'in bunu yapmış olmasıdır. Yine aynı şekilde alnı koymanın delili de Beyhakî'nin de rivayet ettiği gibi sünnete uyma gereğidir. Eziyetin söz konusu olmaması şartıyla el ile istilâmın delili ise şu hadistir: "Hz. Peygamber (a.s.) "*Ey Ömer! Sen güçlü bir adamsın, Hacer'i Esved civarında sıkışıklığa sebep olma yoksa zayıfa eziyet edersin, eğer bir boşluk bulursan o takdirde bunu yap, aksi hâlde tehlil ve tekbir getir." buyurmuştur.* [1] Hem eziyetten kaçınmak vaciptir de. El veya çubukla istilâm etmesi hâlinde onu öpmesi de sünnettir. Çünkü Buharî ve Müslim'in rivayetine göre: "*Size bir şey emrettim mi onu gücünüz yettiğince yerine getirin.*" buyurulmuştur. Müslim b. Nâfi de şöyle der: "*İbni Ömer'i gördüm. Eliyle istilâm ediyor ve: "Peygamber (a.s.)'in bunu yaptığını gördüğümden beri ben de terketmeden yapmaktayım." diyordu."*

Yedi şavttan her birinde yeniden Hacerü'l-esved'i istilâm. Çünkü: "*Hz. Peygamber (a.s.) her tavafta rüknü-yemanî'yi ve Hacerü'l-esved'i istilâm eder ve bunu hiç terketmezdi.*" [2]

Hacerü'l-esved'i yalnızca mutlak olarak istilam etse ve tavafa niyette bulunsa bu, niyeti şart koşan Hanefî ve Hanbelîlere göre Hacerü'l-esved'den başlamak şeklindeki gayenin gerçekleşmesi için yeterlidir.

Rüknü şamîleri (Hicr tarafındaki köşeler) eliyle istilâm etmeyeceği gibi onları öpmez de. Ancak Rüknü Yemanî'yi her şavtın sonunda istilam eder, fakat öpmez. Çünkü böyle bir uygulama rivayet edilmemiştir. Hem Buharî ve Müslim'de yer aldığına göre İbni Ömer: "*Hz. Peygamber (a.s.) ancak Hacer'i ve Rüknü yemanî'yi istilâm ederdi.*" demiştir.

Hanbelîlere göre Mekke'ye gündüz gelen bir kadının tavafını namahrem gözlerden daha uzak bir şekilde yerine getirebilmek için geceye ertelemesi müstehaptır. Ayrıca kadının Hacerü'l-esved'i istilâm için erkeklerin arasına sıkışması müstehap değildir. Ancak ulaşamayan kişilerin yaptığı gibi eliyle ona işaret etmekle yetinir.

1- Bu hadisi Şafiî ve Ahmed, Ömer (r.a.)den rivayet etmiştir.
2- Ebu Dâvud ve Neseî, İbni Ömer'den rivayet etmişlerdir.

b) Dua:

Duada bir sınırlama yoktur. Dilediğince dua eder. Tabiî, hadislerle gelen duaları tercih etmesi en uygunudur. Her şavtın başında şöyle der:

«بِسْمِ اللهِ، وَاللهُ أَكْبَرُ، اَللّٰهُمَّ إِيمَانًا بِكَ، وَتَصْدِيقًا بِكِتَابِكَ، وَوَفَاءً بِعَهْدِكَ، وَاتِّبَاعًا لِسُنَّةِ نَبِيِّكَ مُحَمَّدٍ ﷺ»

"Allah'ın adıyla, Allah en büyük. Allahım! Sana iman ederek, Kitabını tasdik ederek, ahdine bağlı kalarak [1] *ve Peygamber'in Muhammed aleyhisselam'ın sünnetine uyarak"* der.

Kâbe kapısının önünde de şöyle diyecektir:

«اَللّٰهُمَّ إِنَّ الْبَيْتَ بَيْتُكَ وَالْحَرَمَ حَرَمُكَ وَالأَمْنَ أَمْنُكَ وَهٰذَا مَقَامُ الْعَائِذِ بِكَ مِنَ النَّارِ»

"Allahım! Beyt senin Beyt'indir; Harem senin Harem'in ve emniyet senin emniyetin. Şu da cehennemden sana sığınanın makamıdır." [2]

Rüknü yemanîlerin arasında ise:

«رَبَّنَا آتِنَا فِي الدُّنْيَا حَسَنَةً وَفِي الآخِرَةِ حَسَنَةً وَقِنَا عَذَابَ النَّارِ»

"Allahım! Bize dünyada ve ahirette güzellik ver ve bizi cehennem azabından koru." diye dua etmelidir.

Hadislerle intikal eden dualar, sünnete uyma gereğinden ötürü Kur'an okumaktan daha faziletlidir. Başka dualardan da Kur'an okumak ise mesur olmayan dualardan daha faziletlidir. Çünkü yer zikir yeri olup Kur'an ise en üstün zikirdir. Kudsî hadiste Yüce Allah şöyle buyurur: *"Zikrim sebebiyle benden istemeye fırsat bulamayan kimseye isteyenlere verdiklerimden daha üstününü veririm. Yüce Allah'ın kelâmının diğer sözlere üstünlüğü Yüce Allah'ın yaratıklarına üstünlüğü gibidir"* [3] Ne var ki, Malikîlere göre okumak mekruh sayılmıştır.

Daha çok nuşuya vesile olması bakımından zikir ve okumada sessizliğe riayet

1- Buradaki ahid, emirlerine uymak ve yasaklarından sakınmak hususunda Allah'a verilen söz demektir.

2- Yani bizzat dua edenin.

3- Tirmizî rivayet etmiş ve *hasen* derecesinde olduğunu söylemiştir

etmek sünnet sayılmıştır.

Yine daha çok sevaba vesile olması bakımından her şavtta buna riayet edilmelidir. Birincide ve tek sayılı şavtlarda dua daha kuvvetlidir. Haceru'l-esved'i öpmek ve istilam etmek gibi. Çünkü hadis-i şerifte: "*Şüphesiz Allah tektir ve tek'i sever.*" buyurulmuştur.

Yukarıda geçen: "*Kâbe'yi tavaf bir namazdır, dolayısıyle onda konuşmayı azaltın.*" ve başka bir rivayette de: "*.. onda konuşan mutlaka hayırla konuşsun.*" buyurulması sebebiyle tavaf sırasında şiir söylemek ve konuşmak mekruhtur. Çünkü bu, kişiyi duadan alıkoyar.

c) Erkeklerin ve çocukların Remel yapması: [1]

İlk üç şavtta kadınlar hariç erkek ve çocukların remel yapmaları (hızlı adımlarla yürümeleri.) Hanefî ve Şafiîlere göre bu, peşinden gelen her tavafta sünnettir. Meselâ, kendisini sa'yin izlediği kudüm veya rükün tavafından sonra. Meşhur olan görüş budur. Eğer kudüm tavafını veya buluşma tavafını yapar, ardından da sa'y ederse artık bundan böyle hızlı adımlarla yürümez. Ancak kudüm tavafını yapmaz veya yaptığı hâlde ardından sa'y yapmamış ise o kişi ziyaret ve umre tavaflarında remel yapar.

Malikîler diyor ki: Hac veya umre ihramına girenin kudüm ve umre tavaflarında hızlı yürümesi sünnettir. Çünkü Peygamber (a.s.)'in peşinden sa'y ettiği kudüm tavafında remel yapmıştır.

Hızlı yürüme (remel) sünneti de Mekkeli olsun ya da olmasın hac veya umre ya da her ikisi için ihrama mikattan giren kimse içindir. Aksi hâlde menduptur. Yani Ten'im ve Ci'râne gibi mikat sınırları içinde kalan noktalardan ihrama girenler için sadece menduptur. Bir de, özür veya unutma yüzünden kudüm tavafını yapamayan ve mikattan ihrama girmiş olan kimse açısından ifada tavafında sünnettir. Nafile ve veda tavaflarında hızlı yürümek remel mendup değildir.

Hanbelîler de Malikîler gibi kudüm veya umre tavafının dışında hızlı yürümenin sünnet olmadığı görüşündedirler.

İlk üçten sonraki şavtlarda normal bir şekilde yürür. Buharî ve Müslim'in rivayetine göre İbni Ömer şöyle der: "*Resulullah (a.s.) Beyt'i tavafın ilk üç şartında hızlı, dördünde normal yürürdü.*" Müslim'in yine İbni Ömer'den rivayeti şöyledir: "*Peygamber (a.s.) Hacer'den Hacer'e üç defa hızlı yürüdü ve sonra normal yürüdü.*"

1- Koşmadan, birbirine yakın hızlı adımlarla yürümek. Bunun aslında sebebi gitmiş, hükmü kalmıştır. Sebebi, Mekke'deki kâfirlerin Medine sıtması yüzünden Peygamber (a.s.) ve ashabının zayıf düştükleri yolundaki ithamlarına böylece karşılık vermekti. Medine sıtması onları güçsüzleştirdi diyen kâfirlere, Mekke'ye umre için geldiklerinde Peygamber (a.s.) bu hareketle cevap vermelerini emretmiştir.

Eğer binek üzerinde ise veya biri tarafından taşınıyorsa hayvanı hızlandırır veya taşıyan kişi aynı şeyi yapar. Bunu özürsüz terketmek mekruhtur. İlk üç şavttan birinde terketse kalan dört şavtta kaza etmez. Çünkü o şavtların sakince yapılması gerekmektedir. Dolayısıyla bu şekil değiştirilemez. Tıpkı ilk iki rekâtte açıktan okumayı terkeden kimse gibi. Bu kişi, birincilerde açıktan okuyamadığı için gizli okunması gereken son iki rekâtta bunu kaza edemez.

Hızlı yürümelerde: "*Allahım! Bunu makbul hac, affedilmiş günah ve meşkûr sa'y eyle.*" diye dua etmelidir.

d) İmam Malik'in dışında cumhura göre *ıztıba:*

Yani ridanın ortasını sağ omuzun altından geçirip, iki ucunu da sol omuzun üstüne gelecek şekilde ayarlayıp sağ omuzu açık tutmak sünnettir. Ya'la b. Ümeyye: "*Peygamber (a.s) muztabı' olarak tavaf etti.*" [1] der. İbni Abbas da şöyle anlatır: "*Peygamber (a.s.) ve ashabı Cı'râne'den umre yaptı. Beyt'te remel (hızlı adımlarla yürümek) yaptılar, ridalarını koltuklarının altından geçirip sol omuzlarının üstüne attılar.*" [2]

Hanefîler, Şafiîler ve Hanbelîler, remel yapılan bütün tavaflardaki gibi bunu sünnet olarak değerlendirirler. Ancak remelin olmadığı tavaflarda bu sünnet değildir. Şafiîlerce de sahih olan görüş *ıztıba*'ın sa'yde de gerekli olduğudur. Bunu tavafa kıyas ediyorlar. Öyle ki sa'yden önceki tavafta *ıztıba'* yapılmış olsun veya olmasın sonuç değişmiyor. Esah olan görüşe göre namazda ıztıba' mekruh olduğu için kılınan iki rekât tavaf namazında da ıztıba' müstehap olarak kabul edilmemektedir. Dolayısıyla kişi namaz kılmak istediğinde bundan vazgeçer, ama sa'y etmek istediğinde tekrar eder.

Hanefî ve Hanbelîlerce tavaf dışında ıztıba' yapmaz. O sebeple tavafı bitirdiğinde ridasını düzeltir. Çünkü ıztıba' ne namazda müstehaptır, ne de sa'yde. Çünkü Peygamber (a.s.) bu gibi hâllerde ıztıba' yapmamış olduğundan sünnet gereği bu hususlarda da ona uymak gerekmektedir.

Kadınlar ise ne remel yapar, ne de ıztıba'. Yani kadınlardan bunlar istenmez. Çünkü remel sırasında vücut hatları meydana çıkar, ıztıba' ile de açılması haram olan vücut azaları açılmış olur.

Mekkelilere, İbni Abbas ve İbni Ömer'in sözleri gereğince remel yoktur.

e) Erkeklerin Kâbe'ye yaklaşması veya yakın bulunması:

Kâbe'nin şerefinden ve ona hürmetten maksadın da bu oluşundan dolayı sünnettir. Hem böylesi, istilâm ve Hacer-i Esved'i öpmeyi kolaylaştırması bakımından

1- Ebu Dâvud *sahih* senetle rivayet etmiştir. Ayrıca İbni Mace de Tirmizî de rivayet etmiş, Tirmizî sıhhatine hükmetmiştir. *Neylü'l-Evtâr*, V, 38.

2- Ahmed ve Ebu Dâvud.

da önemli. Ancak bazılarının da dediği gibi, vücudunun bir kısmının Şazervan üzerinden geçmesini önlemek için Kâbe ile arasında üç adımlık bir mesafe bulundurmalıdır. Eğer bu derecede yaklaşmakla başkalarına eziyet vermesi ihtimali varsa uzak durması daha iyidir.

Kadınların ve hünsaların tavaf alanının kıyısında bulunmaları uygundur. Tenha bir hâlde tavaf etmekte iseler yakınlaşma müstehaplığı hususunda erkek gibidirler.

Bu, Şafiî ve Hanbelîlerce müstehabtır. Ancak uzaktan remel yapmak yakınlaşmaktan daha iyidir. Eğer remel imkânı yoksa veya kadınların çarpmasından ya da onlarla karışık bir hâlde bulunmaktan korkuyorsa Kâbe'ye yakın olmak daha iyidir.

Şafiler ve Hanbelîlerce müekked sünnetlerden biri de gücü yerinde olanlar için yaya olmak ve sonrasında Makam-ı İbrahim'de iki rekât tavaf namazı kılmaktır. Sonra oluk altında Hicr'de sonra Mescid-i Haram'da ve sonra da Harem'de. Yani buralarda dilediği yerlerde ve istediği vakitlerde bu namazı kılabilir.

Bu ikisi, (yürüyerek tavaf ve tavaf namazı) Malikîler ve Hanefîlerce vaciptir. Hanbelîlere göre eğer tavaftan sonra farz namaz kılarsa bu, onu iki rekât tavaf namazından kurtarır. Çünkü bu namaz hac ve umre ibadetleri için meşru olmuştur. İhram namazında olduğu gibi farz namaz bu iki rekât namaz sorumluluğundan kurtarır. Ama sabah namazı sünnetinde olduğu gibi farz namaz Hanefîlere göre söz konusu iki rekât tavaf namazından kurtarmaz.

Tavafın sünnetlerinden biri de, Hanefîler ve Şafiîlerce şavtların ardarda olmasıdır. Ancak bu, Malikî ve Hanbelîlerce şart olarak kabul edilir.

Şafiîlere göre *nüsük tavaf*ında niyet sünnettir. Nüsük (hacla ilgili) olmayan tavafta ve bir de veda tavafında ise niyet vaciptir.

SA'Y

Sa'y, Hanefîlere göre vacip, diğer imamlara göre de rükündür. Çünkü Peygamber (a.s.): "*Sa'y ediniz, şüphesiz, Allah sa'yi size yazmıştır.*" ve "*Sa'yi size yazdı, o hâlde sa'y ediniz.*" [1] buyurmuştur. "*Şüphesiz, Safa ve Merve Allah'ın nişanelerindendir. Kim Kâbe'yi hacceder ve umre yaparsa bu ikisini de tavaf etmesinde bir günah yoktur...*" (Bakara, 158) ayetinin gayesi bunları tavaf etmenin günah olmadığını belirtmektir. Burada sa'yi günah sayan cahiliye görüşünü reddetmek maksadı vardır. Zira her ikisinin üzerinde birer put vardı.

Şimdi burada, sa'yin vaciplerini ve sünnetlerini asıl vaktinden sonraya kalırsa

1- İmam Ahmed rivayet etmiştir. Birincisi Hubeybe b. Ebu Ticrah, ikincisi Safiyye b. Şeybe'den *Neylü'l-Evtâr* V, 50.

hükmünün ne olacağı konusunu ele alacağız. (1)

1. Sa'yin Vacipleri veya Şartları:

Safa ile Merve arasında sa'yin vacipleri veya şartları şunlardır:

a) Sa'yden önce sahih bir tavafın yapılmış olması: Öyle ki, aralarında Arafatta vakfe gibi başka bir uygulamanın girmemesi gerekir. Bu sünnete uymak için icab eden bir şarttır. Çünkü Hz. Peygamber (a.s.) "*(Hac ve Umre) ibadetlerinizi benden alınız.*" (benim gibi yapınız) buyurmuştur. O'nun yaptığı da işte bu çerçeve dahilindedir. Hem sa'y, tavafa tabi bir ibadettir. Burada belirtmeliyiz ki, kudüm tavafından sonra sa'y eden onu iade etmez. Hanefîlerce kıran haccı yapanlar için en faziletli olanı sa'yi öne almaktır.

Öte yandan, Hanefîler, tavafın tamamı yerine getirilmeden çoğunun yapılması halinde sa'yin de yapılmasını caiz görmüşlerdir. Çünkü çok için bütün hükmü geçerlidir.

Sa'yin sünnet de olsa mutlak tavaftan sonra olması cumhura göre sahihtir. Şafiîlere göre rükün veya kudüm tavafından sonra olması da sahihtir.

b) Tertip: Bu da Safa'dan başlamak ve Merve'de bitirmek şeklindedir. Çünkü Hz. Peygamber (a.s.) Safa'dan başlamış ve: "*Allah'ın başladığı şekilde siz de başlayın*" (2) buyurmuştur. Bununla: "*Şüphesiz, Safa ile Merve Allah'ın nişanelerindendir..*" ayetine işaret etmiştir. Buna göre, Merve'den başlaması hâlinde bu, şavt olarak kabul edilmez.

c) Sa'yin yedi şavt olması: Bu Safa'da dört, Merve'de de dört defa durmak ve burada bitirmek şeklindedir. Merve'ye gitmek bir, oradan Safa'ya dönmek de yine bir sefer sayılır. Eğer sayı üzerinde şüpheye düşerse şavtları en azı üzerine bina eder. Bu miktarın delili ümmetin icması ile, Peygamber (a.s.)'in uygulamasıdır. (3)

d) Safa ile Merve arasını tam olarak yürümek: Yani Safa ile Merve arasındaki mesafenin tamamını katetmesi gerekir. Az bir miktarın eksik olması hâlinde, Peygamber (a.s.)'in uygulaması gereğince sa'yi sahih olmaz.

e) Şavtların ardarda olması: Bu, Malikî ve Hanbelîlere göre şart, başkalarına göre ise tıpkı tavaf gibi sünnettir.

Hanbelîler buna başka şartlar da ilâve ediyor. Böylece sa'yin şartları onlara

1- *el-Bedayi'*, II, 134 vd; *ed-Dürrü'l-Muhtâr*, II, 234; *eş-Şerhu's-Sağîr*, II, 50 vd; *eş-Şerhu'l-Kebîr*, II 41; *el-Kavânînü'l-Fıkhıyye*, 132; *Muğni'l-Muhtâc*, I, 493, vd; *el-Hadramiyye*, 128; el-İzah, 44 47; *Gayetü'l-Münteha*, I, 404-406; *el-Muğnî*, III, 385-389

2- Neseî, Müslim'in şartına uygun senetle rivayet etmiştir. Hadis, Müslim'de "ebdeu", dört *Sünen* sahiblerinin metninde de "nebdeu" şeklinde yer alır.

3- Buharî ve Müslim rivayet etmişlerdir.

göre dokuza çıkmaktadır. İslâm, akıl, belirli niyet ve gücü yeride olanlar için yaya olmak. Cünüplük ve hayızdan temizlik ise Arafat'ta vakfe gibi sa'y için de şart değildir. Böylece, cünüplük ve hayızdan temiz olduğu hâlde Kâbe'yi tavaf ettikten sonra cünüp ve hayızlının sa'y etmesi caizdir. Çünkü bu Kâbe'ye ilişkin bir ibadet değildir.

2. Sa'yin Sünnetleri:

Safa ile Merve arasında sa'yin sünnetleri şöylece sıralanabilir:

a) Tavafı bitirdikten ve iki rekât tavaf namazı kıldıktan sonra Haceru'l-esved'i istilâm, sonra Müslim'in rivayetinde olduğu gibi sünnete uyarak sa'y için Safa kapısından çıkmak.

b) Tavafla bitişik yapmak. Yani tavaf ile sa'yin ardarda gelmesi. Sa'y gidiş-gelişlerinin de ardarda gelmesi, aralarında kopukluk olmaması gerekir. Konuşma veya başka bir sebeple sa'y yapanın sa'y sırasında durması mekruhtur. Gerçi bununla birlikte sa'yi tavaf ettiği gün değil de başka bir günde yapsa yine de olur. Sa'yin ar dından namaz kılması da sünnet olmaz.

c) Abdestli olmak, her türlü pislikten temiz bulunmak ve avret mahallini örtülü tutmak.

d) Gücü yerinde olanın yaya olması, binekli olmaması.

e)Yalnızca erkeklerin Kâbe'yi kapıdan görecek şekilde Safa ve Merve üzerine çıkması. Bu Şafiîlere göre bir adam boyu miktardır. Buna rağmen, eğer oralarda erkek kalabalığı yoksa kadınların çıkması sünnettir, aksi hâlde iki tepenin eteklerinde dururlar.

f) Dilediğince zikir ve dua etmek. Şafiîlerce her seferinde bunları üçer defe tekrarlamak. Bu esnada Kâbe'ye yönelmek, elleri göğe doğru kaldırarak [1] yüksek sesle dua ve niyazda bulunmak. Ayet ve hadislerle gelen dualar en iyisidir. Bu arada tekbir ve tehlilde bulunur, Peygamber (a.s.)'e salat ve selâm okur ve şöyle der:

«اَللّٰهُ اَكْبَرُ، اَللّٰهُ اَكْبَرُ، اَللّٰهُ اَكْبَرُ وَلِلّٰهِ الْحَمْدُ اَللّٰهُ اَكْبَرُ عَلَى مَاهَدَانَا، وَالْحَمْدُ لِلّٰهِ عَلَى مَا اَوْلاَنَا، لاَ اِلٰهَ اِلاَّ اللّٰهُ وَحْدَهُ لاَشَرِيكَ لَهُ، لَهُ الْمُلْكُ وَلَهُ الْحَمْدُ، يُحيِى وَيُمِيتُ، بِيَدِهِ الْخَيْرُ، وَهُوَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ، لاَاِلٰهَ اِلاَّ اللّٰهُ وَحْدَهُ، اَنْجَزَ وَعْدَهُ، وَنَصَرَ عَبْدَهُ، وَهَزَمَ الْاَحْزَابَ وَحْدَهُ، لاَاِلٰهَ اِلاَّ اللّٰهُ، وَلاَ نَعْبُدُ اِلاَّ اِيَّاهُ مُخْلِصِينَ لَهُ الدِّينَ وَلَوْ كَرِهَ الْكَافِرُونَ»

"Allah en büyük, Allah en büyük, Allah en büyük ve hamd yalnızca O'na. Bize

1- Yüce Allah'a eller yedi yerde kaldırılır: Namaza başlandığında, Kâbe'ye ilk baktığında, Safa ve Merve'de, Arafat'da, Müzdelife'de, birinci ve orta cemrelerde

hidayet erdiği şey üzerine Allah en büyük. Bize verdikleri [1] *)sebebiyle Allah en büyük."*

Allah'tan başka ilah yok, yalnız O var ve O'nun ortağı yok. Mülk ve hamd yalnız O'nundur, diriltir ve öldürür. Hayır yalnızca O'nun elindedir. [2] *O, herşeye kâdirdir. Allah'tan başka ilah yok, O tek. Vaadini gerçekleştirdi, kuluna yardım etti ve tek başına grupları yenilgiye uğrattı. Allah'tan başka ilah yoktur. Biz yalnızca* O'na kulluk ederiz. Dinde onun için ihlaslı olarak... hatta kâfirler istemese de."
Müslim'in de rivayet ettiği gibi bu, sünnete uymanın bir gereğidir. "

«اَللّٰهُمَّ اجْعَلْ فِى قَلْبِى نُورًا وَفِى بَصَرِى نُورًا، اَللّٰهُمَّ اشْرَحْ لِى صَدْرِى وَيَسِّرْ لِى اَمْرِى، اَللّٰهُمَّ لَكَ الْحَمْدُ كَالَّذِى نَقُولُ، وَخَيْرًا مِمَّا نَقُولُ»

Allahım! Kalbimde nur, gözümde nur kıl. Allahım! Kalbimi aç, işimi bana kolay eyle. Allahım! Dediğimiz gibi hamd yalnızca sanadır ve hatta söylediğimizden daha hayırlısı."

Sonra dini ve dünyası ile ilgili istediği dualarda bulunur. Bu arada Kur'an okumak müstehap kabul edilmiştir.

g) Erkeklerin, Mescid'in duvarına bitişik iki yeşil direk arasındaki sa'y yerinde remelden daha farklı, fakat tam bir koşma şeklinde olmadan çok hızlı adımlarla yürümesi *(hervele)*: Bu Safa'ya giderken ve Merve'den Safa'ya dönerken uygulanacak ve kaydettiğimiz gibi koşmayı andıran bir yürüyüş tarzı olacaktır. Müslim'in de rivayet ettiği gibi bu sünnete uymanın gereğidir. Kadınlar ve hünsalar ise mesafeyi normal yürüyüşle tamamlarlar.

Erkekler, kadınlar ve hünsalar bu özel kısımda şöyle dua edeceklerdir:

«رَبِّ اغْفِرْ وَارْحَمْ وَتَجَاوَزْ عَمَّا تَعْلَمُ إِنَّكَ أَنْتَ الأَعَزُّ الأَكْرَمُ»

"Rabbim! Mağfiret et, merhamet et. Bildiğin günahlarımı affet. Şüphesiz sen, en aziz ve en Kerimsin." **Eğer binekli ise kimseye eziyet vermeden bineğini hareket ettirecektir.**

h) Nevevî'nin de kaydettiği gibi, kalabalık olduğu zaman sa'y ve tavaf için olabildiğince tenha vakitleri seçmek efdaldir. Şayet sıkışıklık varsa bu durumda insanlara eziyet vermemeye

1- Sayısız nimetler.
2- Elinde, yani kudretinde.

özcn gösternelidir. Sa'yde d e başka bir Müslümana v e kendine eziyet vermcyccek şekilde hareket edecektir. Ayrıca eğer söz konusu iki yerarasında belirlenen yürüyüş tarzına muvaffak olunamazsa- sıkışıklık yüzündcn- tıpkı remelde olduğu gibi hareketlcrini yine de bir sa'y eden kişinin hareketine benzetecektir.

Asıl Vaktinde Sa'y Yapamamanın Hükmü:

Asıl vakti olan Kurban bayramı günlerinde ve ziyaret tavafından sonra [1] sa'y yapılamazsa hüküm ne olur?

a) Eğer evine dönmemişse sa'y eder ve buna karşılık hiç bir yükümlülük altına ginnez. Çünkü o, üzerine düşeni yapmış olmakta ve gecikmeden dolayı her hangi bir şey gerekmemektcdir. Bir de şu var ki, aslında o kişi bunu yine asıl vaktinde yapmış sayılır. Bilindiği gibi bu vakit ziyaret tavafı sonrasıdır. Hatta Hanefîlere göre karısı ile cinsi ilişkidc bulunsa da zarar vernncz. Çünkü ziyarct tavafı ile tam olarak ihramdan çıkma olayı gcrçekleşmiş oluyor. Hem onlara göre sa'y bir rükün olmadığından ihramdan çıkmaya engel teşkil ctmcz.

b) Şayet evine dönmüş ise özürsüz olarak sa'yi terkettiği için Hanefîlere göre kurban kesmesi gerckir. Hanefîlcre göre sa'y rükün olmayıp sadece vaciptir. Bu durumda eğer Mekke'ye dönmek isterse yeni bir ihramla döner. Çünkü ilk ihramı ziyaret tavafı ile ortadan kalkmış sayılmaktadır. Dolayısıyle ihramı yenilemek durumundadır. Ama döner de sa'y ederse terk olayını tclâfi ettiği için kurban yükümlülüğü de düşer.

Sa'y, daha önce belirttiğimiz gibi cumhura göre rükün olup onsuz hac eksik kalır ve yerini bulmaz. Öyle ki, bunu kurban bile telâfi edcmez.

ARAFAT'TA VAKFE [2]

1. Arafat'ta Vakfenin Hükmü: Alimler bunun haccın aslî olduğu hususunda icma etmişlerdir. Delilleri de, Peygambcr (a.s.)'in: "*Hac, Arafat'tır.*" [3] hadisidir. Yani hac Arafat'da vakfe demektir. Dolayısıyla âlimler, Arafat'da vakfenin zorunlu bir rükün olduğunda ve onsuz haccın tamam olmayacağı hususunda ittifak etmişlcrdir.

Bunu yerine getinncyen bir kimse gelecck yıl hac yapmak durumundadır. Çoğunluğun görüşünce de kurban kesmek zorundadır.

1- *el-Bedayi', III, 135.*

2- *el-Bedayi'*, II, 125-127; *ed-Dürrü'l-Muhtâr*, II, 237 vd.; *el-Lübâb*, I, 191 vd; *eş-Şerhu's-Sağîr*, II 53-57; *el-Kavânînü'l-Fıkhıyye*, 133; *Bidayetü'l-Müctehid*, I, 335-337; *Muğni'l-Muhtâc*, I, 49(513; *el-İzah*, 47; *el-Muğnî*, III, 407-416; *Gayetu'l-Müntehâ*, I, 408.

3- Tirmizî, Ebu Dâvud, İbn Mace ve Neseî.

2. Vakfe Yeri:

Vakfenin yeri bütün Arafattır. Çünkü, Hz. Peygamber (a.s.): "*Ben burada vakfe yaptım, Arafatın tamamı vakfe yeridir.*" (1) buyurmuştur. En faziletli yer Rahmet dağı ise de aslında her hangi bir yerinde vakfe yaptığı takdirde de haccı tamam olur. Ne var ki, Urene vadisi içinde vakfe yapmaması gerekir. Çünkü Peygamber (a.s.) buranın şeytan vadisi olduğunu bildirerek vakfe yapmaktan da menetmiştir."*Arafat'ın her yeri vakfe yeridir. Ancak Urene vadisi içinden uzak durun.*" (2) buyurmuştur. O sebeple, Urene vadisi vakfe yeri dışında kalmaktadır. Nemire gibi Arafattan önceki yerlerde vakfe yapmak kifâyet etmez. İbni Abdülberr: "*Burada vakfe yapmak vakfe yerine geçmez. Bunda alimlerin icmaı vardır.*" demiştir.

Arafatın sınırları: Urene'ye bakan dağdan Beni Amir bahçelerine sarkan karşı dağlara kadar bir alanı kapsar. Günümüzde bu alan işaretli sınırlarla bilinir. Ne var ki, Urene, Nemire ve İbrahim (a.s.) Mescid'i bu alanın dışında kalır. Söz konusu Mescid'in sonu Arafata, başı da Urene'ye dahildir.

Müstehap olan şu ki, hacı, yüzünü kıbleye dönmüş olarak Rahmet dağının eteklerine yayılı durumdaki büyük taşların yanında vakfesini yapmasıdır. Çünkü yukarıda da geçen hadiste: "*Peygamber (a.s.) devesi Kusva'nın karnını büyük taşlara, bir kısmını da önündeki Cebel'ül-müşaa doğru tutmuştur. Bu arada, yüzü kıbleye dönük olmuştur.*" şeklinde ifade edilmiştir.

3. Vakfenin Zamanı:

Hacı, ittifakla Arefe günü zevâl vaktinden Kurban bayramı günü ikinci fecrin doğuşuna kadar vakfe yapabilir. Çünkü Resulullah (a.s.) zevâl vaktinden sonra Arafat'ta vakfe yapmış ve: "*(Hac ve umre) ibadetlerinizi benden alınız.*" buyurmuştur. Hanbelîler ise vakfe vaktinin Arefe günü fecrin doğuşundan başlayıp kurban bayramı fecrinin doğuşuna kadar devam ettiği görüşündedirler. Çünkü Peygamber (a.s.): "*Kim bizim bu namazımıza şahit olur ve bizimle dönüşümüze kadar vakfe yaparsa, bir de bundan önce Arafat'ta gece veya gündüz vakfe yapmışsa haccı tamam olur ve ihram sonrası vazifelerini yerine getirir.* (3) buyurmuştur.

Arafat'ta zevâlden önce vakfe yapan ve yine zevâlden önce Arafat'tan dönen kimsenin vakfesi icma ile vakfe sayılmaz. Eğer dönüp de zevâlden sonra veya kurban bayramı gecesinin her hangi bir vaktinde fecirden önce vakfe yapmazsa haccı kaçırmış olur.

Bir kimse Arafat'ta geçerken, uyuyarak veya baygın bir şekilde vakfe yapsa ya da o anda oranın Arafat olduğunu bilmiyor olsa, Hanefîlere göre vakfesi yerini bulur. Ya'mur b. Abdurrahman ed-Deylî diyor ki: "*Arafat'ta Resulullah (a.s.)'in yanına geldim. O sırada bir grup Necidli gelerek: "Ey Allahın resulü! Hac nasıl bir şeydir?" diye sordular. Allah'ın Resulü şöyle cevap verdi: "Hac, Arafat'tır. Cem gece-*

1- Ebu Dâvud ve İbni Mace.

2- İbn Mace.

3- Urve b. Mudarris'ten rivayet etti.

si sabah namazından önce gelen bir kimsenin haccı tamamdır." (1)

Geçip gitme durumundaki kişi ile ilgili olarak Malikîler iki şartı ileri sürmektedeler: Oranın Arafat olduğunu bilmesi ve bu rükünü yapmak için hazır bulunmaya niyet etmesi. Malikîler de tıpkı Hanefîler gibi vakfe yapanın uyku hâlinde veya baygın bulunmasını caiz görmüşlerdir.

Şafiî ve Hanbelîler vakfe yapanın akıllı ve ibadet yapmaya ehil olmasını şart koşuyorlar. Bu kişi ister çocuk, ister uyumakta olan biri olsun. Çünkü uyuyan kimse uyanık kimse hükmündedir. Baygın veya sarhoş hâldeki kişiler ise ibadet ehliyetini haiz olmadıklarından vakfeleri de caiz değildir. Bir de bunların akılları uyku dışındaki sebepler yüzünden yerinde değildir. Burada şu hususu belirtelim ki, ibadet ehliyetindeki biri anılan vakfe vaktinin bir anında Arafat topraklarının çok az bir parçasında bile vakfe yapmış olsa vakfesi sıhhat kazanır. Bilindiği gibi, vakfe vakti cumhura göre Arefe gününün zevâl vakti ile kurban bayramı günü fecrinin arasındaki süredir. Hanbelîlere göre bu süre Arefe günü fecrinin doğuşundan başlar. Burada önemli olan Arafat'ta bulunmuş olmaktır. Bunun isteyerek veya bir dalgınlık sonucu ya da alışveriş, konuşmak, eğlenmek gayesiyle olması farketmez. Uyku hâlinde orada bulunmak da böyledir. Bunların hepsi aynı sonucu verir. Öyle ki, oranın Arafat olduğunu bilmeden vakfe sırasında belli bir noktadan hiç beklemeden ve çok hızlı bir şekilde geçmiş olsa bile yine vakfesi yerini bulur. Bir kimse kaçmakta olan bir borçlusunu izlerken veya yine kaçan bir hayvanının peşinde iken oraya uğrasa yahut da üzerinde uyuduğu devesinin sırtında oraya varmış bulunsa ve buna benzer durumlar dolayısıyle Arafat'ta hazır bulunsa vakfesi sahih olur. Ne var ki, böyle hallerde daha çok sevaptan mahrum kalır.

Cumhura göre (Hanefîler, Malikîler ve Hanbelîlere), Arafat'ta gece ile gündüzü birleştirme gerektiğinden gün batımına kadar vakfe yapmak vaciptir. Çünkü Hz. Peygamber (a.s.), yukarda geçen Cabir hadisinde de görüldüğü üzere güneş kayboluncaya kadar Arafat'ta vakfe yapmıştır. Hz. Ali (r.a.) ve Üsame (r.a.) hadisinde ise: *"Peygamber (a.s.) güneş kaybolunca ayrıldı."* denilmektedir. Gün batımından önce ayrılması hâlinde haccı, âlimlerin büyük çoğunluğunca, eksiksiz tamamdır. Ancak kurban kesmesi gerekir.

Şafiîlere göre, yalnızca gece ile gündüzü birleştirmek sünnettir. Ama gün batımından önce Arafat'tan ayrılan bir kimseye tekrar geri dönmese bile kurban gerekmez. Çünkü sahih hadiste: *"Fecirden önce gece veya gündüz Arafat'a gelen bir kimsenin haccı tamam olur."* (2) buyurulmuştur. Eğer kurban gerekseydi haccı elbette eksik anlamına gelirdi. Kurban kesmesi sünnettir; ne var ki, bu bir tertip ve

---

1- Bu hadisi, Ebu Dâvud ve İbni Mace rivayet etmiştir. Cem gecesi ise Müzdelife'de geçirilen gecedir. *Neylü'l-Evtâr,* V, 59.

2- Hadisi, Buharî, Müslim, Ebu Dâvud, Tirmizî ve Nesei rivayet etmiştir. Tirmizî, Urve Mudarris Evs'ten rivayet ederek *sahih* olduğunu söylemiştir. Arafat'ta bütün bir gün vakfe vakti sayıldığından bu sonuç hasıl olmaktadır. *Neylü'l-Evtâr,* V, 58

takdir kurbanıdır. Bir de vacip olduğunu ileri süren görüşün muhalefetinde kalmamak içindir.

Malikîler de şu görüştelcr: Arafat'ta esas olan hangi durumda olursa olsun kurban bayramı gecesi hazır bulunmaktır. İsterse oradan geçiyor durumda olsun. Ancak oranın Arafat olduğunu bilme ve bizzat bulunma niyeti taşıma şartıyla. Bu iki şart geçiş durumundaki ve baygın hâldeki kişiler için geçerlidir. Buna göre, zevâlden sonra Arafat'ta vakfe yapan bir kimse buradan güneş batmadan önce ayrılsa bu durumda fecirden önce tekrar dönmediği takdirde gelecek yılda o haccı tekrar etmesi gerekir. Ancak Arafat'tan imamdan önce ve gün batımından sonra hareket etse, bu yeterli olur. Böylece, onlara göre vakfenin sıhhatinin şartı gece vakfe yapmaktır. Bu husustaki delilleri de Hz. Peygamber (a.s.)'in güneş battığında vakfe yaptığıdır. Öte yandan, İbni Ömer'in rivayet ettiği bir hadiste Peygamber (a.s.) şöyle buyuruyor: "*Arafat'a gece varan bir kimse hacca da varmış, ulaşmış demektir. Arafat'a gece ulaşamayan kimse haccı kaçırmıştır. Dolayısıyla, umre yapacak ile ihramdan çıksın. Ayrıca ertesi yıl haccetmesi gerekir.*"

Birinci delile Peygamber (a.s.)'in en faziletlisini yaptığı, çünkü iki şekli yapma arasında muhayyer olduğu; İkinci hadisin ise vakfe vaktinin sonunu açıkladığı belirtilerek cevap verilmiştir.

Özetlersek, cumhura göre, zevâlden sonra gündüz veya gece vakfe yapmak caiz olurken, Malikîlere göre de vacip olan vakfe, gece vakfesidir. Dolayısıyla onlara göre bunu terkeden kurban yükümlülüğü altına girer. Nitekim, Hanefî ve Hanbelîler de gece vakfe yapmayanın aynı şekilde kurban kesmesi gerektiği görüşündedirler. Şafiîler ise kurbanın yalnızca sünnet olduğunu söyler.

4. Vakfenin Miktarı:

Arafat topraklarının her hangi bir parçasında bir an bile vakfe yapmanın yeterli olacağı hususunda âlimler ittifak etmişlerdir. Malikîler ise gün batımından sonra istikrarlı, yani iki secde arasındaki oturuş miktarınca ayakta, oturarak veya binek üzerinde vakfe yapmanın vacip olduğu görüşündedirler. Buna göre vakfenin farz olan miktarı kişinin Arafat'ta söz konusu sürenin bir anında bulunmasıdır. Arafat'ın Arafat olduğunu bilsin veya bilmesin, uykuda veya uyanık bulunsun, ayık, baygın, sarhoş veya deli olsun, bütün bu durumlar Hanefî ve Malikîlere göre sonucu değiştirmez. Hatta orada durması veya uğramış bulunması, yürümesi, binek üzerinde bulunması, taşınması gibi durumlar da sonucu değiştirmez. Çünkü bu durumda farz olan vakfe miktarını yerine getirmiş bulunmaktadır. Bu da Arafat'ta bulunmuş olmasıdır. Bunun dayandığı delil de yukarıda geçen: "*Arafat'ta vakfe yapan kimsenin haccı tamam olur.*" hadisidir. Vakfeye niyet etmiş olsun veya olmasın her hangi bir

Ancak âlimlerin ittifakına göre, bu hadiste geçen "gündüz" kelimesinden maksat zevâl vakti sonrasıdır. Anlaşıldığına göre Hanbelîler bu hadisin zahiri ile amel ederek Arefe günü fecirden itibaren vakfeyi caiz görmektedirler.

şekilde yürümek de bir tür vakfe niteliği taşır.

Burada ayrıca belirtmeliyiz ki, vakfede abdest örtünme, kıbleye yönelme ve niyet, şart değildir, bu hususta ihtilaf yoktur. Buna göre, vakfe yapan kimse abdestsiz, cünüp, âdetli ve lohusa olabilir. İbni Münzir diyor ki: "Kendilerinden istifade ettiğimiz bütün âlimler, Arafat'ta taharetli olmadığı hâlde vakfe yapanın haccının sahih olacağı ve bu yüzden her hangi bir ceza gerekmeyeceği hususunda ittifak etmişlerdir. Bunun dayandığı delil, Peygamber (a.s.)'in Hz. Aişe'ye: "*Kâbe'yi tavaf dışında hacının yaptığını sen de yap.*" buyruğudur. Böylece, Aişe hâlde Peygamber'in emriyle Arafat'ta hayızlı olarak vakfe yapmıştır. Ne var ki, ileride açıklayacağımız üzere vakfe yapanın temiz olması müstehaptır.

5. Vakfeyi Kaçıran Hacının Hükmü:

Arafat'ta vakfeyi kaçıran, vakfe yapamayan kimse o yılın haccını kaçırmış olmaktadır. Bunun telâfisi o sene mümkün değildir. Çünkü bir şeyin rüknü o şeyin bizzat kendisi demektir. Dolayısıyla söz konusu şeyin bizzat kendinin kaybolması hâlinde o şeyin varlığı muhaldir.

Nevevî, *el-İzah*'ta (s.54) şunları kaydeder: "Hacılar bir yanılma sonucu arefe gününün dışında bir gün vakfe yapmış olsalar bu durumda bakılır:

Eğer yanılmaları gecikme şeklinde ise, yani Zilhiccenin onuncu günü vakfe yapmışlarsa hacları tamam olur. Dolayısıyla her hangi bir yükümlülük altına girmezler. Bu yanılma ister vakfeden sonra olsun, isterse vakfe halinde.

Şayet yanılma sonucu Zilhiccenin on birinde vakfe yapsalar veya vakfeyi öne alma şeklinde yanılarak Zilhiccenin sekizinci günü vakfe yapsalar ya da mekân hususunda yanılıp Arafat dışında vakfede bulunsalar, bütün bu durumlarda hiç bir şekilde hacları sahih olmaz.

Onuncu gün vakfe yapma şeklindeki yanılma bütün hacılar için değil de aralarından az bir grup için söz konusu olsa, bu durumda esah olan görüşe onların hacları geçerli olmaz.

Bir ya da bir kaç kişi Zilhicce ayını gördükleri şeklinde şahitlikte bulunsa ve bu husustaki şahitlikleri reddedilse onların dokuzuncu günde vakfe yapmaları gerekir. Başkaları daha sonra yapsalar bile.

6. Arafat'ta Vakfenin Sünnetleri ve Adabı:

Terviye, yani Zilhiccenin sekizinci günü Mina'ya hareket etmek ve orada arefe fecrine kadar kalmak ve gecelemek, sonra da güneş doğduktan sonra Arafat'a gitmek sünnettir. Daha sonra hacılar Müslim'in de rivayet ettiği gibi sünnet gereği Arafat yakınındaki Nemire'de ikamet eder, fakat Arafat'a girmezler. Hanbelîler şöyle diyor: İsterlerse gün batımına kadar Arafat'ta ikamet ederler. Sonra imam öğle namazından önce tıpkı cumada olduğu gibi iki hutbe okur. Bu hutbelerde insanla-

ra vakfe yeri, vakti, Arafat'tan dönüş, Müzdelife'de geceleme ve cemreler için taş toplama gibi konularda bilgi verir. Çünkü geçen Hz. Cabir (r.a.) hadisinde de görüldüğü gibi, Hz. Peygamber (a.s.) böyle yapmıştır.

Hutbeden sonra müezzin ezan okur, imam insanlara öğle ve ikindiyi *cem-i takdim* yoluyla birleştirerek ve kısaltarak kıldırır. Tabiî, bir ezan iki kamet ve gizli kıraat ile. Müslim'in de rivayet ettiği gibi sünnete uygun amel budur. Bu sırada iki namazın arasını herhangi bir şekilde ayırmaz peşpeşe kılar. Hanefilere göre öğle vaktinde ikindi namazını kıldıktan sonra başka namaz kılmaz.

Bu tür cem birleştirme, Hanefîlere göre hac ibadetlerindendir (nüsük). Dolayısıyla hem yolcuyu, hem de mukimi kapsar. Ancak Mekke imamı gibi mukim durumdaki kimse cemaate mukim namazı kıldırır. Bu imam kısaltma yapamayacağı gibi, bunu mukim olup kısaltana hacıların uyması da caiz değildir.

Malikîlere göre, Arafatlılar için bile öğle ile ikindiyi *cem-i takdim* yoluyla birleştirmek sünnettir. Arafatlılar dışında hacılar için bunları ikinci bir ezan ve ikindi için de ayrı bir kametle kısaltmak, ama aralarında nafile namaza yer vermemek sünnettir. İmamla cem yapamayan kimse bunu kafilesinde çadırında yerine getirir.

Hanbelîler, Mekkeli olsun veya başkası olsun, Arafat'ta bulunan herkesin cem yapabileceği görüşündeler. Namazı kısaltmak ise Mekkeliler için caiz olmamaktadır. Hasılı, cumhura göre bütün hacılar için cem (birleştirme) uygulaması caiz olurken kısaltma işi Arafatlılar ve Mekkeliler için mümkün görülmemektedir. Buna karşılık Malikîler Mekkeliler için de kısaltmayı caiz görürler.

Şafiîlere göre Arafat ve Müdelife'deki söz konusu cem (birleştirme) ve kısaltma hac ibadetleri gereği olmayıp yalnızca sefer sebebiyledir. Dolayısıyla, bunlar yalnızca kasır mesafesindeki yolcu için caizdir.

Bunun sonucu olarak imam, Mekkelilere ve yolculuk mesafesi 89 km. ye ulaşmayan kimselere kıldıkları namazı normal şekilde tamamlamalarını ve birleştirme cihetine gitmemelerini emreder. Yani sözgelimi namazdan selâm vererek çıktıktan sonra onlara: "Ey Mekkeliler ve ey kısa yolculukta bulunanlar! Sizler namazlarınızı tamamlayınız, çünkü bizler yolcuyuz!" der.

Hacılar Mekke'ye girdiklerinde, burada dört gün ikamete niyet ederlerse namazlarını tamamlamaları gerekir. Terviye günü Mina'ya çıkarlar ve hac ibadetlerinin bitiminde ülkelerine dönmeye niyet ederlerse çıkışlarından itibaren kısaltma yapabilirler. Çünkü onlar namazın kısaltılabileceği bir yolculuğa başlamış bulunmaktadırlar.

Namazlarını kıldıktan sonra da vakfe yerine giderler ve oraya ulaşmak için acele ederler.

7. Vakfenin Sünnetleri ve Adabı: [1]

1- Nemire'de gusül abdesti almak.

2- Arafat'a ancak zevâlden ve iki vakit namazdan sonra girmek.

3- Daha önce de açıkladığımız gibi, imamın iki hutbe okuması ve iki namazı birleştirmesi.

4- İki namazın hemen ardından vakfe için acele etmek.

5- En faziletli olanı vakfeyi Rahmet dağının eteklerindeki büyük taşların yanında yapmaktır.

6- Gün batımına kadar vakfe yerinde kalmalı ve vakfede gece ile gündüzü birleştirmelidir. Hatta bu, Şafiîler dışındaki cumhura göre vaciptir.

7- Binek üzerinde vakfe daha faziletlidir. Bu, yaya vakfeden daha sevaplı kabul edilmektedir. Hem böylece Resulullah (a.s.)'a uymuş olur. Bir de bu uygulama böyle bir yerde çok önemli olan dua için daha elverişlidir.

8- Temiz, abdestli ve avret mahalli örtülü vaziyette kıble'ye yönelmek ve Arafat'ta vakfeye niyet etmek.[2] Şayet abdestsiz, cünüp, âdetli veya üzerinde pislik bulunduğu hâlde vakfe yapsa ya da bu hâlde iken avret mahalli açık bulunsa vakfesi sahih olur, ancak fazilet yönünden kaybeder.

9- Vakfe sırasında güneşte kalmak ve gölgeye sığınmamak daha faziletli bir yoldur. Ancak rahatsız olmak, dua ve gayrette geri kalmak gibi mazeretler söz konusu ise gölgeyi tercih eder.

10- Oruçsuz olmak. Çünkü oruçsuz olmak dua için daha elverişlidir. Hem Resulullah (a.s.) da oruçsuz hâlde vakfe yapmıştır.

11- Kalbinin başka düşüncelerden arınmış olması ve kendini bütünüyle duaya vermesi.

12- Kavgadan, sürtüşmeden, çirkin söz ve kötü konuşmalardan kaçınmak. Dahası, daha önemli şeylerden alıkoyması itibarıyla mümkün olduğu kadar mübah söz ve konuşmalardan bile kaçınmak gerekir.

13- Arefe günü olsun, diğer Zilhicce günlerinde olsun çokca hayır işlemelidir. Çünkü "Peygamber (a.s.): "*Hiç bir amel şu günlerde, yani on günde olduğu kadar*

1- *el-İzah*, 51-54.

2- Bilindiği gibi Hanefîlerle Hanbelîler arasında tavaf ve vakfe konularında görüş farklılığı vardır. Yani tavafta niyet şart olarak ileri sürülürken vakfede bu şart aranmamaktadır. Şöyle ki, ihram sırasındaki niyet bu hâlde iken yapılan tüm ibadetleri kapsadığına göre vakfe de ihramlı yapıldığından söz konusu niyet onu da içine almaktadır. Tavaf ise ihramdan çıkma vesilesidir. Dolayısıyla, tavafta niyet asıl olarak şart görülmüş, ama tayininde bu aranmamıştır.

faziletli olamaz" buyurmuş, bunun üzerine: "Cihad da mı?" diye sormuşlar, o da: *"Cihad da! Ancak malı ve canı ile tehlikeye atılan ve sonunda hiç bir şeyle dönemeyen kimse hariç."* [1] karşılığını vermiştir."

14- Çokça dua, tehlil, Kur'an tilâvetinde bulunmak, istiğfar ve niyaza sarılmak, zaaf ve fakirlik izharında bulunmak, ısrarlı dualar etmek, duayı üçer kere tekrarlamak, tesbih, tahmid ve tekbirlerle birlikte sürekli gözyaşları dökmek. Artık, bu durumda bu dünyaya ait her şeyi unutmak. Bundan da faziletlisi, Tirmizî ve başkalarının rivayet ettikleri şu hadis-i şerife belirtilen husustur: *"Resulullah (a.s.) buyuruyorlar: "Duanın en faziletlisi Arefe günü yapılan dualardır. Benim ve benden önceki peygamberlerin söylediklerinin en faziletlisi de şudur:*

«لاَ اِلٰهَ اِلاَّ اللّٰهُ وَحْدَهُ لاَشَرِيكَ لَهُ، لَهُ الْمُلْكُ وَلَهُ الْحَمْدُ، وَهُوَ عَلَى كُلِّ شَىْءٍ قَدِيرٌ»

Allah'tan başka ilah yok ve O tektir. Ortağı yoktur. Mülk yalnız O'nundur, hamd yalnız O'nadır. O, her şeye kâdirdir."

Tirmizî'nin kitabında Hz. Ali (r.a.)'den nakledilen şu söz yer alır: *"Peygamber (a.s.)'in Arefe günü vakfe yerinde en çok yaptığı dua şudur:*

«اَللّٰهُمَّ لَكَ الْحَمْدُ كَالَّذِى نَقُولُ وَخَيْرًا مِمَّا نَقُولُ، اَللّٰهُمَّ لَكَ صَلاَتِى وَنُسُكِى
وَمَحْيَاىَ وَمَمَاتِى، وَاِلَيْكَ مَآبِى، وَلَكَ رَبِّى تُرَاثِى»

اَللّٰهُمَّ اِنِّى اَعُوذُ بِكَ مِنْ عَذَابِ الْقَبْرِ وَوَسْوَسَةِ الصَّدْرِ وَشَتَاتِ الْاَمْرِ. اَللّٰهُمَّ اِنِّى
اَعُوذُ بِكَ مِنْ شَرِّ مَاتَجِىءُ بِهِ الرِّيحُ».

"Allahım! Dediğimiz gibi ve dediğimizden daha hayırlı olarak hamd yalnız sanadır. Allahım, namazım ibadetlerim, hayatım ve ölümüm yalnız senin içindir. Dönüşüm yalnız sanadır, varlığım ancak sanadır."

"Allahım! Kabir azabından, gönül vesvesesinden ve işlerin dağınıklığından sana sığınırım. Allahım! Rüzgârın getirdiği şerden sana sığınırım."

Bazı seçilmiş dualar da şunlardır:

«اَللّٰهُمَّ اٰتِنَا فِي الدُّنْيَا حَسَنَةً وَفِي الْآخِرَةِ حَسَنَةً وَقِنَا عَذَابَ النَّارِ. اَللّٰهُمَّ اِنِّى
ظَلَمْتُ نَفْسِى ظُلْمًا كَثِيرًا، وَاِنَّهُ لاَ يَغْفِرُ الذُّنُوبَ اِلاَّ اَنْتَ، فَاغْفِرْ لِى مَغْفِرَةً مِنْ عِنْدِكَ،

1- Hadisi Buharî İbni Abbas'tan rivayet etmiştir. On gün, bilinen günlerdir. Teşrik günleri de yine belli sayılı günlerdir. Malikîlerden İbni Cevzî, *Kavanin*'inde (s.143) şöyle diyor: Bilinen günler, Kurban bayramının üç günüdür. Sayılı günler ise, Mina günleri olup, aynı zamanda teşrik günleridir. Yani Kurban bayramından sonraki üç gündür. Kurban bayramı günü bilinen bir gün olup sayılı gün kabul edilmemektedir. İkinci ve üçüncü günlerse bilinen ve sayılı günlerdir. Dördüncü gün ise bilinen olmayıp sayılı gündür.

وَارْحَمْنِي، إِنَّكَ أَنْتَ الْغَفُورُ الرَّحِيمُ. اَللّٰهُمَّ اغْفِرْ لِي مَغْفِرَةً مِنْ عِنْدِكَ تُصْلِحُ
بِهَا شَأْنِي فِي الدَّارَيْنِ، وَارْحَمْنِي رَحْمَةً مِنْكَ أَسْعَدُ بِهَا فِي الدَّارَيْنِ، وَتُبْ عَلَيَّ
تَوْبَةً نَصُوحًا لَا أَنْكُثُهَا أَبَدًا، وَأَلْزِمْنِي سَبِيلَ الْاِسْتِقَامَةِ لَا أَزِيغُ عَنْهَا أَبَدًا، اَللّٰهُمَّ انْقُلْنِي
مِنْ ذُلِّ الْمَعْصِيَةِ إِلَى عِزِّ الطَّاعَةِ، وَأَغْنِنِي بِحَلَالِكَ عَنْ حَرَامِكَ، وَبِطَاعَتِكَ عَنْ
مَعْصِيَتِكَ، وَبِفَضْلِكَ عَمَّنْ سِوَاكَ، وَنَوِّرْ قَلْبِي وَقَبْرِي، وَأَعِذْنِي مِنَ الشَّرِّ كُلِّهِ،
وَاجْمَعْ لِيَ الْخَيْرَ كُلَّهُ، أَسْتَوْدِعُكَ دِينِي وَأَمَانَتِي وَقَلْبِي وَبَدَنِي وَخَوَاتِيمَ عَمَلِي،
وَجَمِيعَ مَا أَنْعَمْتَ بِهِ عَلَيَّ وَعَلَى جَمِيعِ أَحِبَّائِي وَالْمُسْلِمِينَ أَجْمَعِينَ.

"Allahım! Bize dünyada ve ahirette güzellik ver ve bizi cehennem azabından koru. Allahım! Ben kendime çok zulmettim. Şüphesiz, günahları ancak sen affedersin, o hâlde tarafından bana mağfiret lutfet ve bana merhamet et. Muhakkak sen çok mağfiret eden ve çok merhamet edensin. Allah'ım! Bana tarafından öyle bir mağfiret nasip et ki, onunla iki dünyada işimi, hâlimi düzelt. Bana öyle bir merhamette bulun ki, onunla iki dünyada mes'ud olayım. Bana samimi tevbeyi nasip et ve ben ondan sonra bir daha ebediyyen dönmeyeyim. Beni dosdoğru yola ilet ve ben ondan bir daha ebediyyen sapmayayım. Allahım! Beni günah zilletinden itaat izzetine naklet. Beni helâlinle haramından koru. İtaatinle masiyetinden koru ve lütfunla senden başkasına beni muhtaç eyleme. Kalbimi ve kabrimi nurlandır, beni şerrin her türlüsünden koru. Benim için bütün hayırları cemet. Sana dinimi, emanetimi kalbimi, bedenimi ve amelimin sonlarını emanet ediyorum. Bana, sevdiklerime ve bütün Müslümanlara lutfettiğin her şeyi de sana havale ediyorum."

Yüksek sesle sık sık telbiye getirilmesi ve Hz. Peygamber (a.s.)'e çokca salat ve selâm okunması da müstehaptır. İşte, bütün bunları birbir yerine getirmek gerekir. Buna göre bazan dua edecek, bazan tehlil getirecek, bazan tekbir ve telbiye, bazan Hz. Peygamber (a.s.)'e salat ve selâm okur, bazan da gerek tek başına, gerekse cemaat hâlinde dua ve istiğfarda bulunur. Öte yandan, hem kendine, hem de ana–babasına, yakınlarına, hocalarına, arkadaşlarına, sevdiklerine, dostlarına, kendisine iyilik eden herkese ve diğer Müslümanlara dua etmelidir. Çokca mağfiret dileğinde bulunmak, tüm aykırılıklardan tevbe ettiğini dile getirmek, bunları yaparken de kalbi ile inanmak ve zikir ve dua ile çok ağlamak da müstehaptır. Çünkü o makamda gözyaşı dökülür, hatalar affedilir, taleplere kavuşulur.

Çünkü orada büyük bir topluluk vardır. Aynı şekilde muhteşem bir yer, vakfe yeri. Burada hiç şüphesiz Allah'ın çok seçkin kulları, kendine yakın kıldığı hayırlı kişiler vardır. Bu topluluk, dünyanın en büyük topluluklarındandır. Nitekim, Sahih–i Müslim'de yer aldığına göre, Aişe (r.a.)'den rivayet edilen hadis–i şerifte Resulullah (a.s.) şöyle buyurmuştur: "Yüce Allah kullarını en çok arefe günü cehennemden azad eder. Şüphesiz Allah Teâla o kullarıyla meleklerine karşı övünür ve: Bunlar ne istiyor? der..."

HACCIN VACİPLERİ

Yerine getirilmemesi hâlinde kurban kesilmesi gereken hacca ve umreye ait vacipler, daha önce de belirttiğimiz gibi fakihler arasında ihtilaflı konulardır. Sözgelimi, Hanefilerce haccın vacipleri beş maddede toplanır: Sa'y, Müzdelife'de vakfe cemrelerin atılması, tıraş veya saçların kısaltılması ve veda tavafı.

Onlara göre umrenin vacipleri ise ikidir: Sa'y, tıraş veya saçların kısaltılması.

Malikîlere göre haccın vacipleri beştir: Esah olan görüşe göre kudüm tavafı, Müzdelife'de vakfe, cemrelerin atılması, meşhur görüşte tıraş veya saçların kısaltılması, Mina'da geceleme.

Umrenin vacipleri ise tıraş veya saçların kısaltılmasından ibarettir.

Şafiîlere göre haccın vacipleri yine beş maddede toplanır: Zaman ve mekâna ait mikattan ihrama girmek, cemrelerin atılması, Müzdelife'de geceleme, yani orada vakfe yapmak, racih görüşte Mina'da geceleme, veda tavafı.

Onlara göre umre amellerinin tamamı aynı zamanda birer rükündur. Sadece Hill'den ihrama girme hususu hariç. Çünkü bu vaciptir. Nitekim tıraş ve saçların kısaltılması da meşhur olan görüşe göre hacda ve umrede bir rükündur.

Hanbelîlere göre haccın vacipleri altıdır: Mikattan ihrama girmek, gündüzden gün batımına kadar Arafat'da vakfe yapmak, gece yarısından sonrasına dek Müzdelife'de gecelemek, Mina'da gecelemek, düzenli bir şekilde cemrelerin atılması, saçların tıraş veya kısaltılması ve veda tavafı.

Umrenin vacipleri ise ikidir: Saçların tıraş veya kısaltılması ve Hill'den (Harem dışından) ihrama girmek.

Daha önce, mikattan ihrama girmenin, sa'yin ve tavaf çeşitlerinin hükümlerini

açıklamıştık. Şimdi, aşağıda diğer vacipleri ele almamız gerekiyor. Bunları şöylece açıklayabiliriz:

1. Müzdelife'de Vakfe: [1]

Müzdelife'de vakfenin şekli:

Müzdelife'de vakfe mezheplerin ittifakı ile rükün değil vaciptir. Bunun yerine getirmeyenin kurban kesmesi gerekir. Burada gecelemekse Hanbelîlere göre vacip, Hanefîlere ve Malikîlere göre sünnettir. Hanefîlere göre vacip olan miktar, bir geçip uğramak şeklinde bile çok kısa bir süredir. Tıpkı Arafatta olduğu gibi sünnet olan miktar ise vakfenin ortalık iyice ışıyıncaya kadar sürmesi, uzamasıdır. Hanbelîlere göre orada gece yarısından sonraya kadar kalmaktır. Eğer gece yarısından sonra ayrılırsa bir şey gerekmez. Şafiîlere göre orada gece yarısından sonra bir an kalmak, bulunmaktır. Malikîlere göre de, konaklayıp akşam yatsı namazlarını kılacak ve bir şeyler yiyip içecek kadar bir süredir. Hacıların çokluğu ve gecelemenin zorluğu düşünülürse insanlara bir genişlik getirmesi bakımından Hanbelîler dışındaki cumhurun görüşü, mezheplere ait görüşlerin en kolayı olarak ortaya çıkar.

Meş'ar-i Haram'a gitmek (Burası Müzdelife'deki Kuzah dağıdır.) Hanefîlere göre müstehap, Malikîlerce mutemet görüşe göre sünnet, Şafiî ve Hanbelîlere göre de yine sünnettir.

Müzdelife'de gecelemenin vacipliğini gösteren delil: "*Arafat'tan döndüğünüz zaman Meş'ar-i Haram yanında Allah'ı zikrediniz.*" ayetiyle Peygamber (a.s.)'in: "*Şu namazımıza (sabah namazı) katılan, ayrılıncaya kadar bizimle vakfe yapan, bundan önce de Arafat'da gece ve gündüz vakfede bulunan haccını bitirmiş ve hacla ilgili yasakları sona erdirmiş olur.*" hadisidir.

Müzdelife'nin çeşitli isimleri vardır: *Müzdelife, Cem'* ve *Meş'ar-i Haram* Müzdelife'nin sınırları Arafat'ın iki yakasından başlar ve Muhassir Vadisine kadar uzanır. Bunun sağında ve solunda bulunan tepeler de buna dahildir. Dolayısıyla buranın neresinde vakfe yapılırsa yapılsın yeterli sayılır. Çünkü Peygamber (a.s.): "*Müzdelife vakfe yeridir.*" [2] buyurmuştur.

Müzdelife'de vakfenin rüknü:

Hanefîlere göre: Müzdelife'de vakfenin rüknü; bu vakfenin Müzdelife'de olmasıdır. Bu, ister bizzat kendisi tarafından gerçekleştirilmiş olsun, ister başkası tarafından. Sözgelimi, kendi isteğiyle ve her hangi bir vasıta ile taşınıyor olabilir. Kendi isteği veya emriyle veya emri olmadan, meselâ uyku veya baygınlık halinde

---

1- *el-Bedayi'*, II, 135 vd.; *ed-Dürrü'l-Muhtâr*, II, 241-245; *Fethu'l-Kadîr*, II, 169-173; *el-Lübâb*, 186 vd.; *eş-Şerhu's-Sağir*, II, 57 vd; *el-Kavânînu'l-Fıkhıyye*, 133; *el-İzah;* 55 vd; *Muğni'l Muhtâc*, I, 499; *Gayetu'l-Münteha*, I, 409; *el-Muğnî*, III, 417-426, 450-456.

2- Ebu Dâvud ve İbni Mace.

iken de Müzdelife'de bulunmuş olabilir. Bir delinin veya sarhoşun her hangi bir vasıta ile taşınması şeklinde de olabilir. Vakfeye niyet etsin veya etmesin, bunu bilerek veya bilmeyerek yapmış olsun, farketmez. Tıpkı Arafat'taki vakfe gibi geçip gitmek şeklinde bile olsa yeterlidir.

Malikîlere göre: Müzdelife'ye inmek vaciptir. Bunun süresi de konaklayıp akşam-yatsı namazlarının kılınmasına yetecek ve bir şeyler yiyip-içecek kadar bir vakit. Şayet buraya inmezse kurban cezasını hak eder. Meş'ar-i Haram'da vakfe ise mutemed görüşe göre sünnettir.

Şafiîlere göre: Müzdelife'de vacip olan geceleme miktarı, orada bir an olsun kalmaktır. Arafat'daki vakfe gibi. Hiç kalmadan oradan geçip gitmek bile yeterlidir. Vaktide gece yarısından sonradır. Kadınları ve zayıfları, güçsüzleri gece yarısından sonra Mina'ya nakletmek sünnettir. Bu esnada yapacakları şey telbiye ve tekbir getirmektir. Bu hâlleriyle Peygamber (a.s.)'e uymuş olurlar. [1] Diğerleri ise alaca karanlık vaktine sabah namazını kılıncaya kadar beklerler.

Hanbelîlere göre: Müzdelife'de gecelemek vaciptir. Bunu yerine getirmeyen kurban keser. Burada geceleyen kimse ise gece yarısından önce ayrılamaz. Bundan sonra ayrılması hâlinde bir şey gerekmez. Çünkü Peygamber (a.s.) *"hac ibadetlerinizi benden alınız."* buyurmuştur. Gece yarısından sonra ayrılmak serbesttir çünkü bu hususta ruhsat vardır. İbni Abbas: *"Ben, Müzdelife'den Mina'ya Peygamber (a.s.)'in gönderdiği ailesinin zayıfları ve kadınları arasında idim."* diyor. Aynı şekilde, Esma'ya da izin vermişti. [2]

Cünüplük ve âdetten temizlenmek şart değildir. Çünkü bu Kâbe ile ilgisi olmayan bir ibadettir. Dolayısıyle, Arafat'ta vakfe ve cemrelerin atılması gibi o da, söz konusu hâllerden temizlenmeksizin mümkün olabilmektedir.

Müzdelife'de vakfe yeri:

Müzdelife (Mina ile Arafat arası)'nin her yeri Muhassir vadisi hariç. vakfe yeridir. Muhassir Mina ile Müzdelife arasında bir vadidir. Dolayısıyla, Müzdelife'nin her yerinde vakfe yapılabilir. Yani Muhassir vadisi dışında dilediği yere inebilir. Peygamber (a.s.): *"Arafat'ın tamamı vakfe yeridir, ancak Urene vadisi hariç. Müzdelife'nin de tamamı, Muhassir vadisi hariç vakfe yeridir."* [3]

Hanefîlere göre, Muhassir vadisine inmek mekruhtur. Ancak burada vakfe

1- Buharî ve Müslim rivayet etmiştir. *Nasbu'r-Râye* III, 72

2- Buharî ve Müslim.

3- Sahabeden beş kişi rivayet etmiştir: İbni Mace Cabirden; Ahmed, Cübeyr b. Mut'im'den, Tabarani ve Hakim, İbni Abbas'tan; İbni Adi, İbni Ömer'den ve yine İbni Adiy, Ebu Hüreyre'den. Ne var ki, İbni Abbas hadisi dışında bu rivayetler *zayıftır*. Hakim, bu hadisle ilgili olarak, Müslim'in şartlarına göre *sahihtir*, diyor. Onun metni de şöyle: *"Arafat'ın tamamı vakfe yeridir. Siz, Urene vadisinden uzak durunuz. Müzdelife'nin tamamı vakfe yeridir. Siz, Muhassir vadisinden uzak durunuz." Nasbu'r-Râye,* III, 60 vd.

yapılırsa kerahetle caiz olur.

Ancak en faziletli olanı hacının, Kuzah dağında (Müzdelife'nin sonu olan Meş'ar-i Haram) vakfe yapan imamın arkasında vakfesini yerine getirmesidir. Çünkü bilindiği gibi, Peygamber (a.s.) burada vakfe yapmış ve: "*İbadetlerinizi benden alınız.*" [1] buyurmuştur.

Müzdelife'de vakfe zamanı:

Fakihlerin iki görüşü vardır:

Hanefîlere göre: Vakfenin zamanı, kurban bayramı fecrinin doğuşu ile güneşin doğuşu arasındaki süredir. Çünkü Hz. Cabir (r.a.) ve Hz. İbni Ömer (r.a.) hadisinde de görüldüğü gibi Peygamber (a.s.) güneşin doğuşundan önce Mina'ya hareket etmiştir. Dolayısıyla bunu fecrin doğuşundan önce veya güneşin doğuşundan sonra yapanların vakfeleri sahih olmaz. Vacip olan vakfe çok az da olsa sadece bir süredir. Sünnet olan miktar ise, vakfenin ortalık iyice ışıyıncaya kadar sürmesidir. Müzdelife'de kurban bayramı gecesi gecelemek vacip olmayıp sünnettir. Vacip olan yalnızca vakfedir. Tabiî, en faziletli olanı vakfenin namazdan sonra olmasıdır. Buna göre, sabah namazını alaca karanlıkta kılar ve sonra Meş'ar-i Haram'da vakfe yapar. Burada, yüce Allah'a duada bulunur, ortalık iyice ışıyıncaya kadar arzu ve isteklerini arzeder. Sonra oradan güneş doğmadan önce Mina'ya hareket eder. Şayet fecrin doğuşundan ve sabah namazından önce yola çıkarsa sünneti terketmiş olması yüzünden her hangi bir yükümlülük altına girmiş olmaz, fakat uygunsuz bir harekette bulunmuş olur.

Cumhura göre: Vakfe zamanı gecedir. Bu görüşün ayrıntıları ise şöyle:

Malikîlere göre, gecenin her hangi bir vaktinde kısa bir konaklama, akşam ve yatsı namazlarını kılıp bir şeyler yiyip içecek kadar bir süre vakfe yapmaktır. Sünnet olan şekil ise kurban bayramı gecesi Müzdelife'de gecelemektir. Fecir doğduğunda alaca karanlıkta sabah namazını kılarlar ve sonra Meş'ar-i Harama giderler. Mutemet görüşe göre bu sünnettir. Burada, ortalık iyice ışıyıncaya kadar dua ve niyazda bulunurlar. Sonra güneş doğmadan önce Mina'ya giderler, Muhassir vadisine gelince buradan hızla geçerler.

Şafiîlere göre, Müzdelife'deki vakfe vakti gece yarısından sonradır. Gecenin ikinci yarısında orada bulunmayan kimseye kurban kesmek icap eder.

Hanbelîlere göre fecrin doğuşuna kadar Müzdelife'de gecelemek vaciptir. Bunu terkedene kurban gerekir. Daha ilk vaktinde sabah namazını kılan bir kimse Meş'ar-i Haram'da vakfe yapar ve sonra eğer mümkün olursa oranın üzerine çıkar. Şayet mümkün olmazsa yanında vakfe yapar. Bu arada, Allah'ı zikreder, dua ve niyazda bulunur. Çünkü, ayet-i kerimede: "*Arafat'tan döndüğünüz zaman Meş'ar-i*

1- Bunu, daha önce geçen uzun hadisinde Cabir rivayet etmiştir.

Haram'ın yanında Allah'ı zikredin.." buyuruluyor. Cabir hadisinde ise: "*Peygamber (a.s.) Meş'ar-i Haram'a geldi, üzerine çıktı ve Allah'a dua etti, tehlil, tekbir ve tevhidde bulundu.*" denilmektedir. Müzdelife'de geceleyen bir kimsenin oradan gece yarısından önce ayrılması caiz değildir. Gece yarısından sonra ayrılmasında ise bir şey gerekmez.

Müzdelife'de vaktinde vakfe yapamamanın hükmü:

Hanefîlere göre, eğer vaktinde vakfe yapamaması bir özre dayanıyorsa bir şey gerekmez. Çünkü Peygamber (a.s.) ailesinin güçsüzlerini önceden gönderdi ve onlara kefareti de emretmedi. Şayet bu bir özre dayanmıyorsa bu durumda kurban kesmesi gerekir. Çünkü özürsüz bir şekilde vacibi terketmiştir. Bu da kefareti gerektirir.

Cumhura göre ise Müzdelife'de vakfe yapmamak kurban kesmeyi gerektirir.

Müzdelife'de vakfenin sünnetleri:

Müzdelife'de şunlar müstehaptır:

a) Meş'ar-i Haram'da vakfe ve bayram için orada gece gusül abdesti almak. Hem oradaki toplanma için de bu müstehap bir davranış olur. Su bulamayan teyemmüm eder. Nevevî'nin el-İzah'ta zikrettiği gibi,

b) *Cem-i te'hir* yolu ile akşam ve yatsı namazlarını birleştirerek kılmak. Nemire'deki *cem-i takdim*de olduğu gibi bunda da her namaz için ayrı bir kamet gerekir. Bunu tek başına yapabileceği gibi imamla birlikte de yapabilir.

c) Bu geceyi namaz, Ku'ran tilâveti, zikir, dua ve niyaz gibi ibadetlerle geçirmek, ihya etmek.

d) Gece yarısından sonra hazırlık, Muzdelife'den taş toplamak. Kurban bayramı günü atacağı Akabe cemresi için yedi, üç teşrik günü için de altmış üç taş olmak üzere tamamı yetmiş taştır. Bunların her biri bakla tanesi gibi ve parmak ucundan küçük taşlar olmalıdır. Daha büyüğü mekruhtur. Bunun için taşları kırmak (tabiî mazeret yokken) mekruhtur. O sebeple küçük taşlar toplanmalıdır. Hatta, sıkıntıya yol açacağından burada taşların kırılmaması yolunda nehiyler gelmiştir.

Taşlar her hangi bir yerden toplanabilir. Ancak mescitten ya da kirli yerlerden ve cemrelerin atıldığı yerlerden almak mekruh sayılmıştır. Çünkü İbni Abbas: "*Bunlardan makbul olan yerinden kaldırılır, makbul olmayanlar ise olduğu yerde kalır. Eğer böyle olmasaydı iki dağın arası kapanırdı.*" demiştir.

Cemre taşlarını yıkamak mekruh değildir. Nevevî ve bazı Hanbelîler bu taşların yıkanmasını müstehap kabul etmişlerdir. Çünkü İbni Ömer'in yıkadığı rivayet edilmiştir. *Gayetül-Müntehâ*'da bazı Hanbelîlerin kirli (necasetli) olmaması hâlin-

de yıkamanın da sünnet olmadığı görüşünü ileri sürdükleri kaydedilir.

e) Meş'ar-i Haram'da vakfe yapmak ve eğer mümkün ise oraya çıkmak, bunun mümkün olmaması hâlinde yanında veya altında durmak.

f) Sabah namazını ilk vaktinde kılmak. Bu günün sabah namazını kılmada acele etmek ve erken davranmak. Bu, diğer günlere oranla daha önem kazanır. Böylece Peygamber (a.s.)'e uyulmuş olur. Bunu bir sebebi de o gün yapılacak öteki pek çok vazifeye genişçe bir zaman kalmış olmasıdır. Haccın diğer günlerinde o günkü kadar vazife yoğunluğu yoktur.

g) Sabah namazından sonra Kâbe'ye yönelerek Meş'ar-i Haram'da vakfe yapıp, burada yüce Allah'a dua, hamd, tekbir, tehlil ve tevhidde bulunmak. Ayrıca sıkça telbiye de getirmelidir. Duada şunları söylemek müstehaptır:

«اَللّٰهُمَّ كَمَا اَوْقَفْتَنَا فِيهِ، وَاَرَيْتَنَا اِيَّاهُ، فَوَفِّقْنَا لِذِكْرِكَ كَمَا هَدَيْتَنَا، وَاغْفِرْ لَنَا وَارْحَمْنَا كَمَا وَعَدْتَنَا بِقَوْلِكَ، وَقَوْلُكَ الْحَقُّ: ﴿فَاِذَا اَفَضْتُمْ مِنْ عَرَفَاتٍ، فَاذْكُرُوا اللّٰهَ عِنْدَ الْمَشْعَرِ الْحَرَامِ، وَاذْكُرُوهُ كَمَا هَدَاكُمْ، وَاِنْ كُنْتُمْ مِنْ قَبْلِهِ لَمِنَ الضَّآلِّينَ. ثُمَّ اَفِيضُوا مِنْ حَيْثُ اَفَاضَ النَّاسُ، وَاسْتَغْفِرُوا اللّٰهَ، اِنَّ اللّٰهَ غَفُورٌ رَحِيمٌ﴾

«اَللّٰهُ اَكْبَرُ، اَللّٰهُ اَكْبَرُ، اَللّٰهُ اَكْبَرُ، لَا اِلٰهَ اِلَّا اللّٰهُ وَاللّٰهُ اَكْبَرُ، اَللّٰهُ اَكْبَرُ وَلِلّٰهِ الْحَمْدُ»

"Allahım! Burada bizi durdurduğun ve bize onu gösterdiğin gibi, hidayetince bizi zikrine de muvaffak eyle. Bizi bağışla, sözünle vaadettiğin gibi bize merhamet et. Senin sözün ki: "Arafat'tan döndüğünüz zaman Meş'ar–i Haram'da Allah'ı zikrediniz. Sizi hidayet ettiği gibi onu zikrediniz. Siz ondan önce muhakkak sapıklardandınız. Sonra, insanların döndüğü yerden siz de dönün, Allah'tan mağfiret dileyin. Şüphesiz, Allah çok mağfiret ve merhamet edendir." Yine şöyle der: *"Allah en büyük (üç kere), Allah'tan başka ilah yoktur. Allah en büyük, Allah en büyük. Hamd yalnız Allah'adır."*

Ortalık iyice ışıyıncaya kadar vakfeye devam eder. Çünkü geçen Cabir hadisinde: "*Peygamber (a.s.) ortalık iyice ışıyıncaya kadar vakfede kaldı.*" denilmektedir. Sonra yine Peygamber (a.s.)'in uygulamasına uyarak güneş doğmadan önce oradan ayrılır. "*Arafat'tan döndüğünüz zaman...*" ayetinin ifadesi uyarınca telbiye ve zikri ihmal etmez. Hem Hz. Peygamber (a.s.) de cemreyi atıncaya kadar hep telbiye getirirdi. [1]

h) Kalabalıktan önce Akabe cemresini atmaları için güneş doğmadan evvel

---

1- Fadl b. Abbas'tan Buharî ve Müslim rivayet etmiştir.

kadın ve erkeklerden güçsüz olanları Mina'ya göndermek. Bunların gönderilmeleri ise gece yarısından sonra yapılır. Şafiîlere göre sünnet olan uygulama budur.

Diğerleri sabah namazını kılıncaya kadar Müzdelife'de kalırlar. Daha önce kaydettiğimiz gibi, sabah namazını kılınca Mina'ya doğru hareket ederler.

ı) Muhassir vadisinde (Müzdelife ile Mina'yı ayıran vadi)[1] taş atımı doğrultusunda vadinin enini geçinceye kadar hızlanmak, burayı yaya ise hızlı adımlarla geçmek. Binekli ise hayvanını hızlandırır. Çünkü burada Kâbe'yi yıkmaya gelen, bu kasıtla yola çıkan fil ashabına ilahî azab inmiştir.

Bütün bunlardan ayrı bir müstehap hareket de Müzdelife'ye geliş ve gidişlerde sükûnet ve vakarın esas olmasıdır. Çünkü geçen Cabir hadisinde: "*Ey insanlar! Sükûnet, sükûnet...*" buyurulmuştur." [2]

2. Mina'da Cemrelerin Atılması ve Orada Gecelemenin Hükmü: [3]

Cemreleri atmanın anlamı, hikmeti ve Mina sınırı:

Cemre atmak, lügatte, küçük taşları, yani çakıl taşlarını atmak, anlamını taşır. Cemre küçük taş, yani çakıl taşı anlamındadır. Şer'î ıstılahta ise belli bir zamanda, belirli bir mekânda, belirli sayıdaki çakıl taşlarını atmaktır. Bu konu ayrıca ele alınacaktır. Buna göre çakıl taşlarını her hangi bir şekilde alıp oraya koyuverse geçerli olmaz. Çünkü bu durumda atış söz konusu olmamaktadır. Muhakkak surette hafif de olsa atmak, fırlatmak gerekir. Çünkü bundan maksat şeytanı taşlamaktır.

Hikmeti: Bu, insanları günahlara düşürmeye çalışan ve bu yolda sürekli çaba harcayan şeytana karşı bir tür tepkinin, ona karşı direnmenin sembolik bir ifadesidir. Yani bir çeşit karşı eylem. Çünkü onun saptırma planları, eylemleri sadece o zamana özgü olmayıp, her zaman için geçerli ve söz konusudur. Bir de duyularla hissedilenin makul olan şeylere delâlet edebileceği düşünülürse bunun hikmeti daha iyi anlaşılır. Ayrıca bu, efendimiz Hz. İbrahim (a.s.)'in zevcesi Hz. Hacer ile oğlu Hz. İsmail (a.s.)'in fiiline uymaktır. Oğlunu kurban etmesi yolunda vahye muhatap olan Hz. İbrahim kıssasında yer alan gerçeğe uygun olmaktadır. Onların her biri kurbanı gerçekleştirmeye engel olmaya çalışan şeytana çakıl taşları fırlatıyorlardı. Böylece, onu ve vesveselerini reddediyorlardı. Bir de tabiî, ilahî emri tereddütsüz yerine getirme gayreti sergiliyorlardı.

Mina'nın sınırı: Muhassir vadisi ile Akabe cemresi arasındaki yerdir. Mina,

1- 545 arşın olan bu vadinin bir adı da Cehennem vadisidir.

2- Buharî'nin İbni Abbas'tan rivayeti ise şöyledir: "*Ey insanlar! Size sükûneti tavsiye ederim. Çünkü iyilik acelede değildir.*"

3- *el-Bedayi'* II,136-139, 165-169, *ed-Dürrü'l-Muhtâr*,II, 245-249, *el-Kavânînu'l-Fıkhıyye*, 134, *el-Lübâb*, I,188-190, *eş-Şerhu's-Sağîr*, II, 58 vd.; 63-69, *Muğni'l-Muhtâc*, I, 501, 504, 506-509. *el-İzah* ,58-60, *el-Muğni*, III, 424-430; *Gayetu'l-Müntehâ* I,410-411, 414.

genişliği az, fakat uzunluğu iki mil civarında bir vadidir. Mina'yı çevreleyen dağların Mina'ya bakan tarafları Mina'dan sayılır, arkaları ise Mina'dan değildir.

Cemreler ise üçtür: Birinci (veya küçük), orta ve Akabe(büyük veya sonuncu) cemresi. Birinci cemre, Mescid-i Hayf'tan hemen sonra gelir. Mescid-i Hayf veya İbrahim (a.s.) mescidi ise Mekke'ye en az bir mil mesafededir. Bu cemrenin nispet edildiği Akabe, Mina'dan değildir. Bu büyük bir kaya olup, Peygamber efendimiz hicretten önce ensar ile burada buluşup onların biatını aldı. Mekke'den gelene göre Mina'nın başında büyük bir kayadır. Buranın tamamı yolun ortasında yer alır. Sonuncu cemre, orta cemreden takriben 155 m. uzaklıktadır. Hacılar birinciden başlar ve üçüncü ile bitirirler.

Cemreyi atmanın vacipliği ve bu konuda vekil tayin etme:

Cemreleri atmak (kurban bayramı günü Akabe cemresi, teşrik günlerinde de üç cemre) ittifakla vaciptir. Böylece, Peygamber (a.s.)'in fiiline uyulmuş olacaktır. Cabir anlatıyor: "*Kurban bayramı günü Resulullah (a.s.)'ı bineği üzerinde cemre atarken gördüm. Bu arada: "Benden ibadetlerinizi almanız için, zira bilmiyorum, belki de bu haccımdan sonra bir daha hac yapamayabilirim." diyordu.*" [1]

Hastalık ve hapis gibi bir engel yüzünden cemresini bizzat atamayan kimseye bir başkası bu konuda vekâlet edebilir. Yaşlılık, hamilelik de bunlardandır. Atma vakti sona ermeden iyileşme ihtimali bulunmayan bir hasta başkasını bu işe vekil tayin edebilir. Mahpus, yaşlı, hamile durumundaki kişiler de başkalarını cemre atmaya vekil tayin edebilirler. Bir kaç kişinin vekaletini almak da caizdir. Ancak vekil önce kendi cemrelerini, yani üç cemreden her birini atmış olmalıdır. İmkânı var ise vekilin taşları toplaması müstehap bir uygulamadır. Bu sırada tekbir alır ve:

«اَللّٰهُ اَكْبَرُ، اَللّٰهُ اَكْبَرُ، اَللّٰهُ اَكْبَرُ، لاَ اِلٰهَ اِلاَّ اللّٰهُ وَاللّٰهُ اَكْبَرُ، اَللّٰهُ اَكْبَرُ وَلِلّٰهِ الْحَمْدُ»

"*Allah en büyük, Allah en büyük (üç defa), Allah'tan başka ilah yoktur. Allah en büyük, Allah en büyük ve hamd yalnız Allah'adır.*" der. Nitekim, İmam Şafiî'nin böyle yaptığı nakledilmiştir.

Malikîlere göre vekil tayin edene kurban gerekir. Vekil tayin etmenin faydası şu ki, bu kişiden günah düşüyor, yapması gereken şey yalnızca kurban kesmekten ibaret oluyor.

Cemreleri atma vakti:

a) Akabe (büyük) cemresinin vakti: Şafiî ve Hanbelîlere göre bu cemrenin

1- Ahmed, Müslim ve Nesei rivayet etmiştir. *Neylü'l-Evtâr*, V, 65.

vakti Kurban bayramı gece yarısından itibaren girer. En faziletli vakti güneş doğduktan sonraki vakittir. Çünkü Peygamber (a.s.) Ümmü Seleme'ye kurban bayramı gecesi emretmiş ve o da Akabe cemresini fecirden önce atmıştır. Sonra devam etmiş ve ifada tavafını yapmıştır.[1] Bu cemrenin atılması Mina selâmlaması sayıldığından bundan başka bir şeyle başlamak doğru olmaz.

Malikî ve Hanefîlere göre bu cemrenin vakti bayram günü güneş doğduktan sonra girer. Çünkü Peygamber (a.s.): "*Güneş doğuncaya kadar atmayın.*" [2] buyurmuştur. İfrad ve kıran haccı yapanlar bu cemreye başlarken daha ilk taşla birlikte, cumhura göre, telbiyeyi keserler. Zira *cemaatin* rivayetine göre, Fadl b. Abbas şöyle diyor: "*Cem'den Mina'ya kadar peygamber (a.s.)'in bindiği devenin terkisinde bulunmuştum. Akabe cemresini atıncaya kadar devamlı telbiye getiriyordu.*" [3]

Malikîler de şöyle diyor: Arefe günü güneşin zevalinden sonra ve vakfe yerine gidilmesiyle telbiye kesilir.

Bu cemrenin atılma vakti günün sonuna kadar devam eder. Çünkü Buharî'nin rivayetine göre: "*Bir adam, Peygamber (a.s.)'e : "Ben akşam olunca cemreyi attım" demiş ve karşılığında: "Bir günahı yok" cevabını almıştır.*" Akşam vakti ise zevalden sonra başlar.

b) Teşrik günleri üç cemrenin atılması: Bunların vakti, ittifakla her günün zevâlinden, yani öğleden sonra girer. İbni Abbas: "*Resulullah (a.s.) cemreleri güneşin zevâlinden sonra atmıştır.*" der. Buna göre, zevâlden önce atılması caiz olmaz. Sonra bu vakit güneşin batışına kadar devam eder.

Malikîlere göre, atışın geceye ertelenmesi kaza yerine geçer. Çünkü bunun vakti gündüzdür, gecikme sebebiyle kurban gerekir. Ama bir veya daha çok taşın ertelenmesi sebebiyle yalnızca bir kurban gerekir.

Hanefîlere göre atış geceye ertelenir, fakat ertesi fecir doğmadan önce gerçekleştirilirse caiz olur ve hiç bir şey gerekmez. Çünkü gece, atış günlerinde cemre atmanın vaktidir. Ebu Hanife'ye göre, teşrik günlerinin üçüncüsünde, yani atış günlerinin dördüncüsünde ve zevâlden önce atmak caizdir. Çünkü İbni Abbas: "*Teşrik günlerinin sonuncusu olan gündüz vakti girdiğinde taş atmak caiz olur.*" diyor.

Hanbelîlere göre ancak gündüz zevâlden sonra atmak caizdir. Su taşıyıcıları ve çobanlar bu hükmün dışındadır. Onlar gece ve gündüz atabilirler.

Şafiîlere göre atma vakti, zevâlden gün batımına kadar devam eder. Bir gün at-

1- Ebu Dâvud.

2- İbni Abbas'tan Ahmed ve dört *Sünen* sahibi rivayet etmiştir. Tirmizî sıhhatine hükmetmiştir. Tirmizî'nin lafzı şöyle: "*Ailesinin güçsüzlerini önceden gönderdi ve: "Güneş doğuncaya kadar atmayın*" buyurdu. *Neylü'l-Evtâr*, V, 67.

3- Ahmed, İbni Mace ve Tirmizî rivayet etmiştir. *Neylü'l-Evtâr*, V, 79.

masa, diğer günlerde bunu telâfi eder. Buna göre, teşrik günleri boyunca her gün, güneş batımına kadar cemre atılabilir, demektir. Ne var ki, bir gün atmayı ihmal etse bunu ertesi günlerden birinde, ama cemre günlerinde eda olarak telâfi eder. Söz gelimi, Akabe cemresi ertelenmiş olsa hüküm yine böyledir. Mutemet görüşe göre, güneşin batmasıyle atma vakti çıkmış olmaz. Deve çobanları ve su taşıyıcıları (ehl-i sıkaye) [1] cemre atışını normal gününden ancak bir gün sonraya erteleyebilirler. Böyle durumlarda ertesi gün cemreden önce bunu hemen eda ederler. Yani ardarda iki günü tehir edilemez.

Teşrik günlerinin ikincisinde ve zevâlden sonra cemreyi atar, böylece, Mina'dan Mekke'ye geçmek isterse -ki, birinci gidişten (nefr-i evvel) maksat da budurbu onun hakkıdır, böyle yapabilir. Çünkü yüce Allah: *"İki gün içinde acele eden günahkar olmaz..."* buyurmuştur. Yani üçüncü gün atışını terkederek acele ederse demektir. Ancak acele etmemek ve teşrik günlerinin sonunu beklemek en faziletli yoldur. Teşrik günlerinin sonu ise üçüncü gündür. Böylece söz konusu günlerin hepsinde cemrelerini tam olarak atmış olacaktır. Bundan sonra da: *".. geri kalan kimse günahkar olmaz.."* ayetindeki ikinci gidiş (nefr-i sanî) anlamına gelen Mekke'ye iniş işini gerçekleştirir.

Bu ayetin tefsiri ile ilgili olarak İbni Abbas: *"İki gün içinde acele eden affa uğrar. Geri kalan kimse de affa uğrar."* diyor. *"günahkar olmaz"* lafzını İbni Mes'ud: *"Affedilmiş olarak döner"* şeklinde tefsir eder. Tabiî bu: *"Takva sahibi kimse için"* ayetine binaen takva şartına bağlıdır.

Cumhura göre teşrik günlerinin ikincisi acele edilen nefr-i evvel vaktidir. Yukarıda geçen âyete ve Ebu Dâvud ve Nesei'nin zikrettikleri abdurrahman b. Ya'mun hadisine binaen güneşin batmasından sonra olur. Hadis şöyledir: "Mina günleri üçtür: İki günden sonra Mekke'ye dönene de, üç günden sonra dönene de günâh yoktur. "hanefilere göre dördüncü günün fecri doğmadıkça hacı Mekke'ye dönebilir. Fecir doğunca o günün taşını atmadan Mina'dan ayrılamaz.

Şeytan taşlama yeri:

Kurban bayramı günü atış Akabe cemresinde yapılır. Diğer günlerde ise üç yerde: Birinci cemre, orta cemre ve Akabe'de. Ancak bütün bunların atış yerinde değil de taşın düştüğü yerde gerçekleşmesi gerekir. Buna göre, cemreyi uzak bir yerden atsa ve taşlar da cemre yerine düşse caiz olur. Taşların buraya düşmemesi hâlinde caiz olmaz. Hanefîlere göre, cemre yakınına düşmesi durumunda caizdir. Çünkü o yere yakın olan nokta oraya tabi olması itibarıyla oradan sayılır.

1- Ehl-i sikaye: Mescid-i Haram'da özel bir yerde insanlara su hizmeti veren kimselerdir. Bunlardan Mina'da geceleme düşer. Çünkü Peygamber (a.s.) Abbas'a Mina gecelerini Mekke'de geçirmesine su hizmeti verebilmesi için ruhsat vermiştir. Bunu Buharî ve Müslim rivayet etmiştir.

Taşatma şartları:

Atışın sıhhatli olabilmesi için aşağıdaki hususlar şarttır:

a) Atışın el ile yapılması, atılanın da cumhura göre ve sünnet gereği taş olması gerekir. Ok ile atılamayacağı gibi ayakla sapanla veya başka bir vasıta ile de atılamaz. Taş yerine balçık ve benzeri altın, cevher, zebercet ve bakır gibi madeni şeylerin atılması da caiz değildir. Hanefîlere göre taş, kerpiç ve balçık gibi toprak cinsinden olan ve teyemmüm edilebilen şeyler atılabilir. Hatta bir avuç sıkıştırılmış toprak bile tek taş yerini tutacağından atılabilir. Tahta, amber, inci ve cevherlerin atılması caiz değildir. Çünkü bu bir tahkir değil, aksine değer vermek olur. Altın ve gümüş de öyle. Hem bunlar atmak değil saçmak anlamına gelir. Hayvan tersi de toprak cinsinden olmaması itibarıyla geçerli sayılmaz.

b) Taşların çakıl taşı gibi [1] yani nohuttan büyük, bakladan küçük taşlar olması gerekir. Nohut gibi çok küçük taşlar yeterli olmaz. buna rağmen büyük taş atmak mekruh olmakla birlikte caizdir. Bu, Malikîlere göre şart olurken, başkalarına göre ise sadece sünnettir. Çünkü Peygamber (a.s.) ashabına çakıl taşları gibi taşlar atmalarını emretmiştir. [2]

c) Yapılan işin gerçekten atmak olması. Taşları götürüp atılan yere koymak yeterli ve sahih olmaz. Çünkü bu bir atma değildir. Konu ile ilgili delillere de aykırıdır. Atıştan maksadın cemre olması da gerekir. Buradan başka bir yere atılması, söz gelimi havaya atılması, sonunda ait olduğu yere düşse bile caiz olmaz. Atış Akabe cemresinin duvarına isabet etse (çoğu insanların yaptığı gibi) sonra da asıl ait olduğu yere düşse yine yeterli olmaz. Nitekim atış yeri olan cemrenin yanına ulaşmayan taşlar da geçerli olmamaktadır. Ancak cemre binasının bir aralık yerine isabet eden taşlar geçerli görüşe göre geçerli olmaktadır.

d) Taşların atış yerine düşmesi. Buraya ulaşmayan taşlar ittifakla geçerli değildir. Çünkü atmakla yükümlü olan kimse bu vazifesini yerine getirmemiş olmaktadır.

e) Yedi adet atışı tek tek gerçekleştirmek. Yani tam yedi atış yapmak. Cemrelerin atışında belli bir sıranın takibi de gerekir. Buna göre önce Mescid-i hayf'ı izleyen cemreden başlanır. Sonra orta ve daha sonra da Akabe cemreleri gelir. Buharî'nin de rivayet ettiği gibi, bu aynı zamanda sünnete uymanın da bir gereğidir. Cumhura göre yapılması gereken budur. Akabe cemresini veya orta cemreyi öne almak suretiyle tertibe aykırı hareket etse caiz olmaz. Çünkü Peygamber (a.s.) cemrelerin atışını böyle tertip etmiş ve *"İbadetlerinizi benden alınız"* buyurmuştur.

1- İki parmakla atılabilen taşlar.

2- Ahmed ve *Sünen* sahipleri rivayet etmiştir. Cabir'den rivayet eden Tirmizî hadisin sıhhatine hükmetmiştir. *Neylü'l-Evtâr*, V, 64.

Hanbelîlere göre, yedi sayısı şart değildir. Bir veya iki taşın eksik olması bir eksiklik meydana getirmez.

Hanefîler, cemreler arasındaki tertibin sünnet olduğu görüşündedirler.

Yedi taşın sayısı hususunda şüpheye düşse, hesabını en azı üzerine kurar. Böylece, kendinden isteneni kesin bir şekilde yerine getirir. Taşların hepsini bir defada atması hâlinde bu, tek bir atış sayılacağından yeterli olmaz.

f) Cemreleri ihramlının bizzat kendisi atmalıdır. Bundan âciz olması hâlinde, daha önce de açıkladığımız gibi, başka birini vekil tayin edebilir. Ancak vekilde önce kendisinin cemrelerini atmış olması şartı aranır. Aksi hâlde hacda olduğu gibi kişinin kendi adına gerçekleşir. Vekile taşları vermesi ve mümkünse tekbir getirmesi menduptur. Değilse vekil kendisi atar ve tekbir getirir.

Taşların atılan yerde kalması ve atanın da cemre dışına çıkması şart olmadığı gibi, bunda kendisinin abdestli ve taşların temiz olması şartı da aranmaz. Buna göre kerahetle, necasetli taşlar da caizdir.

Taşların alınacağı yer: Taşlar Müzdelife'den veya Muhassir yolundan ya da pis (necis) olmayan her hangi bir yerden alınır. Peygamber (a.s.)'in emri üzerine İbni Abbas taşları Müzdelife'den almıştı. [1] Bundan sonra Müslümanların uygulaması buna göre olmuştur. Ne var ki, taşların Müzdelife'den alınması yalnızca sünnettir. Hanbelîlere göre taşların Mina'dan ve Harem'in diğer yerlerinden ve hela gibi yerlerden alınması mekruhtur.

Cemreden aldığı bir taşı atarsa bu, Hanefîlere göre kerahetle caiz olur. Çünkü Buharî ve Müslim'de yer alan bir hadis-i şerifte Peygamber (a.s.): "*At, bir günah yok.*" buyurmuştur. Yani mutlak manada günah yok demektir. Mekruhtur, çünkü "*Haccı kabul olanın cemresi kaldırılmıştır.*" rivayetince bu reddedilmiştir.

Diğer fakihlerin görüşünce bu caiz değildir. Çünkü bu taşlar kullanılmış taşlardır. Ayrıca hadislerde de belirtildiği gibi [2], bunlardan kabul edilenler kaldırılmış bulunmaktadır. Eğer böyle olmasaydı sürüp giden zaman içinde atılan taşlar iki dağın arasını çoktan doldurmuş olurdu.

Belirli yerlerde her gün atılan cemrelerin miktarı: Kurban bayramı günü Akabe cemresine yedi aded taş atılır. Üç cemreden her birine teşrik günlerinde yedi

1- İbni Adiy, Ahmet, Hakim ve Neseî rivayet etmişlerdir. *Nasbu'r-Râye,* III, 76. Ahmed ve Müslim'in el-Fadl b. Abbas'tan rivayetine göre Peygamber (a.s.) şöyle buyurur: "*Cemrenin atıldığı çakıl taşlarını size tavsiye ederim.*" *Neylü'l-Evtâr,* V, 62.

2- Darekutnî'nin ve sıhhatine hükmeden Hakim'in rivayetine göre, Ebu Said el-Hudrî diyor ki: "*Ey Allah'ın Resulü! Her yıl attığımız şu cemrelerin eksildiğini sanıyoruz*". *dedim. Buyurdular ki: "Bunlardan kabul edilenler kaldırılıyor; eğer böyle olmasaydı onları dağlar gibi görürdün"*. İbni Abbas da şöyle diyor: "*Bilmez misin ki, haccı kabul olanın taşları kaldırılmaktadır.*" *Nasbu'r-Râye,* III, 78 vd.

aded taş atılır. Böylece, her gün yimi bir taş atılmış olur. Müslim'in rivayetine göre Cabir, Peygamber (a.s.)'in Akabe cemresine yedi adet taş attığını, her taşla birlikte tekbir getirdiğini belirtir. Buharî'nin rivayetine göre İbni Ömer de, Resulullah (a.s.)'ın her cemrede yedi adet taş attığını ve her taşla birlikte tekbir getirdiğini anlatır.

Cemreleri atmanın keyfiyeti ve sünnetleri:

a) Erkek ve erkek çocuk cemreleri atarken kadın ve hünsanın aksine koltuk altı beyazlığı görünecek kadar elini kaldırır.

b) Atış sağ el ile yapılır.

c) Akabe cemresi vadinin içinden atılır. Bu cemreyi atan kimse Mekke'yi soluna, Mina'yı sağına ve Akabe'yi de karşısına alır öyle atar. Ancak orada durmaz. Çünkü daha sonra taşlama yoktur. Kaide şudur: Sonrasında atış olan bir cemre atıldığında orada durmak ve dua etmek lâzım gelir. Sonrasında atış olmayan bir cemre atıldığında artık orada durulmaz. Çünkü Peygamber (a.s.)'in uygulaması da böyle olmuştur. [1] Teşrik günlerinde cemreleri atarken Kıble'ye yönelir. İlk iki cemreyi yukarıdan atar. Teşrik günlerinde atarken cemreye yaklaşır. Tabiî, atanların taşlarının ulaşamayacağı bir noktada yakın durur. Cemreyi karşına alırken, Mekke soluna, Mina'da sağına düşer. Özetlersek, ilk iki cemreyi o cemrelerin yukarısından, Akabe cemresini de Akabe'nin altından atar. Birinci ve ikinci cemreden sonra dua eder ve Akabe cemresinden sonra dua etmeden geri döner.

d) Şafiîlere göre, ayrılış günü dışında bütün cemreleri binek üzerinde değil de yaya olarak atar. Son gün hemen ardından oradan ayrılabilmesi için sünnet olan binek üzerinde atmasıdır. Buharî'de yer aldığına göre, Resulullah (a.s.) Mina'dan binek üzerinde geldiğinde cemresini de yine binek üzerinde atardı. Hanbelîler ise ister yaya olarak ister binek üzerinde atabileceği görüşündedirler. Yani dilediği şekilde atabilir. Çünkü Peygamber (a.s.) bu cemreyi binek üzerinde atmıştır. [2] Hanefîlere ve Malikîlere göre en faziletlisi yaya veya binek üzerinde atmasıdır.

e) Her taşla birlikte tekbir getirir ve şöyle der: *"Allah en büyük, Allah en büyük, Allah en büyük, hakkıyle büyük, Allah'a çokça hamdolsun. Sabah-akşam Allah'ı tenzih ve tesbih ederim. Allah'tan başka ilah yoktur, O tektir, ortağı yoktur. Mülk yalnız O'nun ve hamd yalnız O'nadır. diriltir ve öldürür. O, herşeye kâdirdir. Allah'tan başka ilah yok. Biz ancak O'na ibadet ederiz, dini yalnız O'na ait bilerek. Kâfirler hoşlanmasa da. Allah'tan başka ilah yok. Vadinde sadık oldu, kuluna yardım etti ve kâfir topluluklarını tek başına yenilgiye uğrattı. Allah'tan başka ilah yok*

1- Buharî'nin rivayetine göre, Peygamber (a.s.)'in uygulamasını açıklayan İbni Ömer şöyle diyor: *"Sonra Akabe'deki cemreye gelir ve yedi taş olarak bunu atar. Attığı her taşla birlikte tekbir getirir, sonra döner ve yanında durmaz." Nasbu'r-Râye* III, 77.

2- Müslim, uzunca bir hadis hâlinde Cabir'den rivayet etmiştir. Ayrıca bunu İbni Ömer'den Ahmed de rivayet etmiştir.

ve Allah en büyük." Tekbirin delili, geçen Cabir hadisi ile İbni Mes'ud ve İbni Ömer hadisleridir. [1]

Eğer: *"Allahım! Bunu makbul bir hac, bağışlanmış günah ve kabul gören bir amel eyle"* derse bu daha güzeldir. Çünkü İbni Mes'ud ve İbni Ömer bunun benzerini söylerlerdi.

Birinci cemreyi attıktan sonra Kıbleye yönelir, dua eder, Yüce Allah'ı zikreder. Bakara suresini okuyacak kadar bir süre tehlil ve tesbihte bulunur. İkinci cemreden sonra da aynı şeyi yapar. Sadece üçüncü cemreden sonra bunu yapmaz. Çünkü üçüncü cemreden sonra sünnet gereği yoluna devam eder. Buharî'nin rivayet ettiği gibi. Bakara suresi miktarınca durulacağı hususu ise Beyhakî'nin İbni Ömer'in uygulamasına dair rivayetine dayanır.

f) Tıraştan önce cemreyi atması hâlinde Akabe cemresini atarken cumhura göre ilk taşla birlikte telbiyeyi keser. Cemreyi atmadan önce tıraş olursa telbiyeyi keser. Cabir'in geçen uzunca hadisinde ve daha başka hadislerde de görüleceği üzere telbiye ihramdan sonra sabit olmamaktadır. Daha önce de açıkladığımız gibi Malikîler arefe günü öğleden itibaren telbiyeyi keser, görüşündedirler.

g) Taşların cumhura göre çakıl taşlarına benzer taşlar olması müstehaptır. Ne daha büyük, ne de daha küçük olmalıdır. Malikîler bunu şart görüyor. Bundan daha büyük taşlar atsa ittifakla mekruh fakat kâfi gelir hükmünü taşır. Daha küçük olması da yine cumhura göre caiz olmakla birlikte kerahetle caizdir. Çok küçük olması Malikîlere göre caiz olmaz.

h) Taşların temiz olması da müstehaptır. Kirli taşların atılması hâlinde, bu kerahetle caiz olur. Mescid'den, Harem'den veya temiz olmayan yerlerden ya da başkasının attığı taşlardan alıp atmak da mekruhtur. Ancak bunlar her hâlükârda caiz olmaktadır.

Malikî ve başkalarına göre taşları her hangi bir söz veya işle ayırmadan ardarda atmak menduptur. Ancak bu vacip değildir.

Cemreleri asıl vaktinden ertelemenin hükmü:

Bildiğimiz gibi, cemrelerin atılması vaciptir. Vaktinde yapılmaması veya hiç yapılmaması kurbanı gerektirir. Bu ise fıkıhta kararlaştırılan şekli ile gerçekleştirilir.

Hanefîlere göre [2]: Kurban bayramı günü taşlardan bir, iki veya üç taşı ertesi güne bıraksa, bu durumda ya bıraktığı bu taşları atar veya her taş için yarım sa' [3] buğday tasadduk eder. Ancak yiyecek miktarı kurban fiatına ulaşırsa bu durumda

1- *Nasbu'r-Râye*, III, 76.
2- *el-Bedâyi'*, II, 138, *el-Lübâb*, I, 205.
3- Şer'î veya 2751 gramlık Bağdat ölçeği.

dilediği kadar eksik tutabilir. Aslolan kaide şu ki, tamamında kurban gerekenin daha azında da sadaka gerekir. Buna göre, taşların hepsini atma işini ertesi güne bırakan bir kimse Ebu Hanife'ye göre kurban keser. Daha azını bırakması hâlinde kurban miktarına ulaşmaması kaydıyle sadaka gerekir. Taşların çoğunu da terkederse Ebu Hanife'nin görüşü uyarınca kurban kesecektir. Çünkü ona göre tamamı hâlinde kurban kesme hükmü çoğu için de geçerlidir.

Diğer cemreleri son güne, yani dördüncü güne ertelemesi hâlinde bunları sırasıyle atar ve Ebu Hanife'ye göre kurban kesme yükümlülüğü altına girer. Çünkü ona göre cemrelerin belirli vakitlerde atılması gerekir.

Cemrelerin tamamını, yani üçünü birden terketmesi hâlinde Ebu Hanife'ye göre bir kurban kesmesi gerekir. Çünkü suçun cinsi birdir ve ihram itibarıyla da öyle. Dolayısıyla tek kurban yeterli olmaktadır. Nasıl ki, başının dörtte birini tıraş edince tek kurban gerekirken tamamını tıraş edince de yine tek kurban gerekmekte, işte bu da aynen öyledir. Aynı şekilde tek bir uzvunu kokulaması ile bütün uzuvlarını kokulaması arasında fark yoktur. Tek elbise giymekle çok elbise giymek arasında da aynı tek kurban gerektiği hususunda bir fark yoktur.

Cemrelerin tamamını atmasa ve teşrik günlerinin sonuncusunda, yani son atma gününde de güneş batmış bulunsa, bu durumda artık söz konusu cemreler ondan düşer. Hanefîlerin ittifakı ile bir kurban kesmesi gerekir. Çünkü artık vakit geçmiş ve bunların kazası da imkânsız olmuştur. Böylece, bir vacibi vaktinde yerine getirmemiş olmaktadır.

Malikîlere göre [1]: Bir veya birden çok taşı geceye ya da daha sonraki güne ertelemesi hâlinde kurban kesecektir. Çünkü bunların yerine getirilmesi gereken vakit gündüz vaktidir ve bu vakit çıkmıştır. Gelen vakitse kaza vaktidir.

Akabe cemresini, ikinci ve üçüncü günün cemrelerini dördüncü günün gün batımından önce kaza eder. İster bir özür sebebiyle veya özürsüz olarak ertelenmiş olsun, isterse cemreler arasındaki sıralamaya uyulmamış olsun, sonuç itibarıyla kurban kesecektir.

Dördüncü günün gün batımından sonra cemrelerin atılma vakti artık geçmiş olur, ve kurban kesmesi gerekir. Cemrelerin atılmasında başkasını vekil tayin eden âciz kimseye de kurban gerekir. Böyle bir kimsenin vekil tayin etmemesi günaha girmesine sebebiyet verir. Öte yandan özürsüz olarak cemre atma işini geceye erteleyen vekile de ikinci bir kurban gerekir.

Şafiîlere göre: [2] Bir günün cemresini veya kurban bayramı günü Akabe cemresini terkederse bunu azhar görüşe göre kalan teşrik günlerinden birinde telâfi eder. Bu uygulama kıyas yolu ile çoban ve su taşıyıcılarına atışı ertelemeyi mübah

1- *eş-Şerhu's-Sağîr*, II, 63, 68; *eş-Şerhu'l-Kebîr ma'a'd-Desukî*, II, 47 vd.
2- *Muğni'l-Muhtâc*, I, 508 vd.

kılan hadise dayanır. Çünkü özürlü ile başkası arasında bir fark yoktur. Tıpkı Arafat'da vakfede ve Müzdelife'de gecelemede olduğu gibi. Telâfisi hâlinde gereken yerine getirildiğinden kurban da gerekmez. Kurban bayramında ve diğer teşrik günlerinde bir, iki veya üç cemrenin yerine getirilmemesi ve sonunda telâfi edilmemesi durumunda bir kurban kesmek gerekir. Bu suç, başın tıraş edilmesinde olduğu gibi cins birliği dolayısıyla tek suç sayılacağından tek kurbanla telâfi edilir. Mezhebin görüşü odur ki, üç adet taşın ihmalinde tam bir kurban gerekir. Çünkü üç sayısı çoğulun en az miktarıdır. Aynen ardarda üç kılın giderilmesinde olduğu gibi. Beyhakînin sahih senedle İbni Abbas'tan rivayetine göre: *"Hac ibadetlerinden birini terkedene kurban gerekir."* Dolayısıyla bir taşın terkinde bir müd iki taşın terkinde iki müd miktarı tasadduk edilecektir.

Hanbelîlere göre: [1]Bir günün cemresini daha sonraki güne veya bütün cemreleri son teşrik gününe ertelemesi hâlinde sadece sünneti terketmiş olacağından her hangi bir şey gerekmez.Nitekim, Şafiîler de aynı görüştedir. Ancak bu durumda sırasıyle önce birinci, sonra ikinci ve daha sonrada üçüncü güne niyet eder. Çünkü teşrik günleri cemrelerin atılma vakti olduğundan ilk vaktinden son vaktine ertelenmesi her hangi bir yükümlülük getirmez. Tıpkı Arafat'da vakfeyi son vakte bırakması gibi. Hem bu süre cemrelerin atılma vakti olduğundan birinci günde nasıl caiz oluyorsa sonuncu günde de aynen öyle caiz olur.

Efdal olanı terketmiş olmakla birlikte, ikinci günde atması yine kaza değil, eda yerine geçmektedir. Çünkü vakit aynı vakittir.

Ne var ki, cemreleri atmaması veya söz konusu sıralamaya aykırı hareket etmesi durumunda kurban gerekir.

Bir veya iki taşın eksik atılmasında bir beis yoktur. Ancak bundan daha fazla bir eksiklik olmamalıdır. Hz. İbni Ömer(r.a.): *"Altı mı, yoksa yedi mi atmış olmamı pek önemsemiyorum".* demiştir.

Mina'da gecelemenin hükmü:

Zilhiccenin sekizinci gecesi Mina'da gecelemek ittifakla sünnettir. Lâkin, teşrik gecelerinde Mina'da geceleme hususunda fakihler'in görüşü ikiye ayrılır: Sünnet olduğunu söyleyenler, vacip olduğunu söyleyenler. [2]

Hanefîlere göre: Zilhiccenin sekizinci gecesi Mina'da gecelemek sünnettir. Aynı şekilde, zilhiccenin on birinci ve on ikinci gecelerinde de Mina'da gecelemek sünnettir. Buna göre, eğer cemre atmak için Mina'da ikamet ederse bu, en faziletli yoldur. Terki hâlinde ise bir şey gerekmez. Sadece uygunsuz hareket etmiş olur.

1- *el-Muğnî,* III, 455 vd.; *Gâyetü'l-Müntehâ,* I, 410, 414, 415, 421.

2- *Fethu'l-Kadîr,* II, 183; *el-Lübâb,* I, 189; *eş-Şerhu's-Sağîr* ve *Haşiyetuhu,* II, 65; *Muğni'l-Muhtâc* I, 505 vd; *el-Muğnî,* III, 449; *el-İzah,* 66 vd.

Çünkü peygamber (a.s.) daha önce de belirttiğimiz gibi Abbas'a su hizmetlerinde bulunabilmesi için Mekke'de geceleme izni vermiştir.

Cumhura göre iki teşrik gecesinde Mina'da gecelemek vaciptir. Bunu terkedene Malikî ve Şafiîlerce kurban gerekir. Bunların görüşlerine ilişkin ayrıntıları şöylece sıralayabiliriz:

Malikîlere göre: on birinci ve on ikinci gecelerde gecelemek vaciptir. Ancak İmam Malik yalnızca deve çobanına kurban bayramı günü Akabe cemresini attıktan sonra sürüsüne dönme izni vermiştir. Çoban bu iki gecede gecelemeyi terkedebilir. Kurban bayramı günlerinin üçüncüsünde gelir ve iki günün, yani sürüsü başında iken atamadığı ikinci günün cemresi ile geldiği günün yani üçüncü günün cemresini atar. Sonra dilerse orada ikamet eder ve cemre atma günlerinin üçüncüsünün cemresini atar.

Aynı şekilde, su hizmetlerinde bulunan kimse için de geceleme, izni verilmiştir. Bu izne sahip olan kimse mutlaka gündüz vakti gelmeli, cemresini atmalı ve sonra dönmelidir. Çünkü bu kimse zemzemi gece çıkarmakta ve herkesin içebileceği yerlere boşaltmaktadır.

Şafiîlere göre: iki teşrik gecesinde Mina'da gecelemek, *"İbadetlerinizi benden alınız"* hadisi uyarınca ve sünnet gereği vaciptir. Buradaki vacip ise gecenin büyük kısmı için geçerlidir. Müzdelife'deki gecelemenin aksine. Oradaki gecelemede gecenin ikinci yarısında bir süre kalmak yeterli olmaktadır. Çünkü onun o gece yerine getirmesi gereken başka ibadetleri de vardır. Netice olarak Mina'da gecelemeyi terkeden kimseye kurban gerekmektedir.

Çobanlar ve su hizmetinde bulunan gibi mazeretli kimselerden Mina ve Müzdelife'de geceleme vacibi düşmektedir. Çünkü Peygamber (a.s.) deve çobanlarına Mina'da gecelemeyi terketme izni vermiştir. Dolayısıyla, Müzdelife de Mina'ya kıyas edilmiş ve aynı hükme bağlanmıştır. Bilindiği gibi Peygamber (a.s.) Mina gecelerinde Abbas'a su hizmetlerinde bulunabilmesi için Mekke'de geceleme izni verdiğini Buharî ve Müslim rivayet etmiştir.

Mina ve Müzdelife'de geceleme yükümlülüğü, bunların dışında mazereti olan kimselerden de düşer. Buralarda gecelediği takdirde malına veya canına bir tehlike gelmesinden korkan ya da hasta olup da o takdirde hastalığının artmasından endişe eden yahut da bakmakla yükümlü bulunduğu bir hastaya refakat eden kimseler bu şekilde özürlü olan kimselerdir.

Bayram gecesi Arafat'a gidip ve buradaki vakfe sebebiyle Müzdelife'de geceleme fırsatı bulamayan kimselerden de Müzdelife'de geceleme vacibi düşer. Söz konusu geceleme ile ancak bu tür mazeretleri olmayanlar için gerekir.

Hanbelîlere göre: Kurban bayramı günü ifada tavafı yapan için sünnet olan

Mina'ya dönmektir. Çünkü *"Peygamber (a.s.) kurban bayramı günü dönmüş ve sonra giderek Mina'da öğle namazını kılmıştır."* [1] Hz. Aişe şöyle demiştir: *"Resulullah (a.s.) sonuncu günde öğle namazını kıldığında ifâda tavafını yapmış sonra Mina'ya giderek teşrik günlerinin gecelerinde orada kalmıştır."* [2]

Mina gecelerinde Mina'da gecelemek vaciptir. Ama Hanefîlerin de dediği gibi Mina'da gecelememesi hâlinde bir şey gerekmez. Çünkü bu konuda şer'an bir emir gelmemiştir. İmam Ahmed'den rivayet edildiğine göre üç gece terkedilirse kurban gerekmektedir. Çünkü İbni Abbas: *"İbadetlerinden bir şey terkeden veya unutan kurban kessin."* demiştir.

3. Saçları Tıraş veya Kısaltma:

Bu, hac veya umrede süresi içinde saçlarının dibinden kesilmesi veya kısaltılmasıdır.

Burada bunun vacipliğini, vacip olan miktarın ne olduğunu, zamanını, yerini, zamanında) ve yerinde yapılmamasının hükmünü araştıracağız. [3]

Saçları tıraş veya kısaltmanın vacipliği:

Cumhura göre: Saçları tıraş veya kısaltmak vacip bir ibadettir. Ayet-i kerimede: *".. sonra tefeslerini yerine getirsinler.."* (Hac, 29) buyurulmaktadır. Buradaki *tefes* ise İbni Ömer'in dediği gibi saçı tıraş etmek, elbise giymek ve bunlara bağlı şeyler yapmaktır. Nitekim, Enes'in rivayetine göre *"Resulullah (a.s.) Mina'ya geldi, gidip cemreyi attı, sonra Mina'daki menziline gelip burada kurban kesti. Daha sonra berbere saçımı al diyerek, önce sağ yanına sonra soluna işaret etti. Daha sonra onu insanlara vermeye başladı."* [4] Ebu Hüreyre de diyor ki: *"Resulullah (a.s.) buyurdular: "Allahım! Saçı dibinden tıraş edenleri mağfiret eyle "Ey Allah'ın Resulü! Saçları kısaltanları da mı? dediler. Buyurdular: "Allahım tıraş edenleri mağfiret eyle" Ey Allah'ın Resulü! Saçlarını kısaltanları da mı? dediler. Üçüncü defasında: "Saçları kısaltanları da. buyurdular."* [5]

Şafiîlere göre: Saçları tıraş veya kısaltma hac ve umrede bir rükündür. Çünkü bunlar meşhur görüş uyarınca bir ibadettir. Ayrıca erkekler için saçları tıraş etmek kısaltmaktan daha faziletlidir. Üstünlük ise mübahlarda değil ibadetlerde söz konusudur. İbni Hıbban'ın *Sahih*'inde rivayetine göre, Peygamber (a.s.) *"Başını tamamen tıraş edene düşen her kılı için kıyamet günü bir nur vardır."* buyurmuştur.

---

1 Buharî ve Müslim.

2 Ebu Dâvud.

3 *el-Bedâyi'*, II, 140-142; *Bidayetü'l-Müctehid*, I, 340; *eş-Şerhu's-Sağîr*, II, 59, 62, 73; *eş-Şerhu'l Kebîr*, II, 46; *Muğni'l-Muhtâc*, I, 502, 513; *el-Muğnî*, III, 434-439; *Gâyetü'l-Müntehâ*, I, 412; *e Kavânînü'l-Fıkhıyye*, 134; *el-İzâh*, 58, 63.

4 Ahmed, Müslim ve Ebu Dâvud rivayet etmiştir. *Neylü'l-Evtâr*, V, 68.

5 Buharî ve Müslim rivayet etmiştir. *Neylü'l-Evtâr*, V, 69.

Kadına, ittifakla saç tıraşı yoktur. O yalnızca kısaltmadan sorumludur. Peygamber (a.s.): "*Kadınlara tıraş yoktur, kadınlara ancak kısaltma vardır.*" [1] buyurmuştur. Bunun için kadınlar bakımından sünnet olan saçları kısaltmaktır. Tirmizî de Hz. Ali'den "*Kadının başını tıraş etmesi yasaklanmıştır.*" [2] hadisini rivayet etmiştir. Kadının saçlarını kısaltması saçlarının etrafından parmak ucu kadar alması şeklindedir. Çünkü Hz. Ömer (r.a.)'e "*Kadın ne kadar kısaltır?" diye sorulduğunda "Şu kadar" demiş ve parmak ucunu işaret etmiştir.*

Hanefîlere göre: Hacı başını tıraş ettiğinde sakalından da bir şeyler alması gerekmez. Çünkü nas ile vacip olan başı tıraş etmektir. Bu nas da şu ayet-i kerimedir: "*Andolsun ki, Allah, peygamberinin rüyasının gerçek olduğunu tasdik etmiştir. Siz, Allah dilerse güven içinde başlarınızı tıraş etmiş veya saçlarınızı kısaltmış olarak korkmadan Mescid-i haram'a gireceksiniz..*" (Feth, 27) Şafiîler diyor ki: Bıyığından veya sakalından da bir şeyler alması sünnettir. Çünkü böylece onlardan da bir şeyleri Allah rızası için kesmiş olacaktır.

Başında saç bulunmayan (dazlak kimse) ise Hanefîlere göre, başlarında usturayı gezdirmelidirler. Çünkü Peygamber (a.s.) "*Size emrettiklerimi gücünüz yettiğince yerine getiriniz.*" buyurmuştur. Saçlı kimseler ise usturayla saçlarını gidermek ve usturayı başlarında gezdirmekle yükümlüdürler. Bunlardan biri imkânsızlık sebebiyle düşerse diğerini yapmak vacip olur. Buna göre, tıraş işini gerçekleştiremezse tıraş olanlara benzemeye çalışabilir.

Cumhura göre saçsız kimsenin başı üzerinde usturayı gezdirmesi müstehaptır. Çünkü İbni Ömer şöyle diyor: "*Kurban bayramı geldiğinde başında saç bulunmayan kimse başı üzerinde usturayı gezdirir.*"

Vacip miktar:

En faziletli olan başın tamamını usturayla tıraş etmektir. Bu, ittifak edilen görüştür. Çünkü ayet-i kerimede: "*.. başlarınızı tıraş etmiş veya saçlarınızı kısaltmış olarak..*" buyurulmaktadır. Şüphesiz Arapçada söze en faziletliden ve en önemlisinden başlanır. Burada, bir de saçları kısaltmayı üçüncü derecede faziletli gösteren yukarıdaki Ebu Hüreyre hadisi dikkate alınmalıdır.

Baş kelimesi, başın hepsini içine alır. Buna göre tıraş ettiği kısım başın dörtte birinden az ise Hanefîlere göre caiz olmaz. Dörtte birini tıraş etmesi hâlinde ise kerahetle caizdir. Çünkü başın dörtte biri başla ilgili ibadetlerde hepsi yerine geçer. Abdestte başın dörtte birinin meshedilmesi buna bir örnektir. Kerahetin söz konusu olması ise başın tamamının tıraş edilmesi sünnetinin yerine getirilmemiş olmasındandır.

Saçları kısaltmanın ölçüsü ise Malikî ve Hanbelîlere göre, parmak ucu kadar

1- Darekutnî ve Ebu Dâvud İbni Abbas'tan rivayet etmiştir. *Neylü'l-Evtâr*, V, 70.

2- Aişe, benzerini rivayet ediyor: "*Peygamber (a.s.) kadını başını tıraş etmekten menetmiştir.*"

veya daha fazla ya da bundan biraz daha az bir miktardır.

Hanefîlere göre parmak ucundan fazla olmalıdır ki, böylece bütün saçlardan kısaltma mümkün olabilsin. Netice olarak vacip miktar yerini bulmuş ve sorumluluk bitmiş olacaktır.

Şafiîlere göre saçları kesmenin veya kısaltmanın en az ölçüsü üç adet saçtır. Çünkü ayet-i kerimede: ".. *başlarınızı tıraş etmiş olarak..*" buyuruluyor. Yani başlarınızdaki saçları. Çünkü baş değil saç tıraş edilir. Saçlar kelimesi ise çoğul olduğundan bu da en az üç saç demektir. Diyelim ki, başta yalnızca bir saç var, bu durumda o saçın giderilmesi gerekir.

Gidermek ise tıraş etmek, kısaltmak, yakmak veya yolmak şeklinde gerçekleştirilir.

Başında saç bulunmayan kimse usturayı başında gezdirirse uygun olanı yapmış demektir. Bu, Hanefîlere göre daha önce de açıkladığımız gibi vacip bir uygulamadır.

Tıraşın zamanı ve yeri:

Ebu Hanife'ye göre tıraşın hususî zamanı ve yeri vardır. Zamanı, Kurban bayramı günleridir. Yeri ise Harem'dir. Buna göre, Kurban bayramı günlerinde tıraş olmayan veya Harem dışında bunu yapan kimse kurban kesecektir. Çünkü Peygamber (a.s.) Kurban bayramı günlerinde ve Harem'de tıraş olmuştur. Onun bu uygulaması, Kitab'ın mutlak emrinin bir açıklaması olmuştur. Dolayısıyle bunun geciktirilmesi sonucunda kurban kesilmesi gerekir. Çünkü vacibin geciktirilmesi, onun terki anlamına gelir.

Malikîlere göre bir dalgınlık sonucu da olsa tıraşı kendi memleketine ertelemesi (memleketi yakın bile olsa), kurban kesmeyi gerektirir. Ama tıraş olmayı Kurban bayramı gününden sonraki teşrik günlerinden sonraya ertelemiş olsa, zayıf bir görüşe göre kurban kesecektir. Ancak Müdevvene'deki kayda göre kurban kesmesi gerekmez. Diyelim ki, teşrik günlerinde Mekke'de tıraş oldu veya teşrik günlerinden sonra bunu yerine getirdi yahut da Mina günlerinde Harem dışında bu işi yaptı, bu durumda hiç bir şey gerekmez.

Şafiî ve Hanbelîlerin benimsedikleri iki görüşten racih olanına göre cemre atma, kurban kesme ve tıraş olma vakti, kurban bayramı gecesinin yarısından itibaren girmiş olur. Lâkin sünnet olan cemre atmayı öne alması, sonra kurban kesmesi, sonra tıraş olması ve daha sonra ifada (farz) tavafını yerine getirmesidir.

Tıraş, tavaf ve sa'y vakitlerinin sonu yoktur. Buna göre, tıraşı Mina günlerinden sona bırakmak veya cemreden öne almak cezayı gerektirmez. Aynı şekilde bilerek de olsa cemreden önce kurban kesmek veya tavaf etmek de her hangi bir yükümlülük getirmez. Buna dair delilleri tıraş olmanın ilk vaktini belirleyen: "*Kur-*

ban, yerini bulmadıkça başlarınızı tıraş etmeyiniz.." ayetidir. Burada vaktin sonuna ilişkin bir açıklık bulunmamaktadır. Dolayısıyla, tıpkı ziyaret tavafı ve sa'y gibi bunu ne zaman yapsa yerini bulur. Hem aslolan vakit tayin edilmemesidir. Neticede, hacı tıraş, tavaf ve sa'y gibi vazifelerini yerine getirinceye kadar ihramlı olarak kalır. Lâkin en faziletli olan bunları kurban bayramı günü yapmasıdır. Kurban bayramından sonraya bırakması mekruhtur. Bunun teşrik günlerinden sonraya geciktirilmesi veya Mekke dışına çıkıldıktan sonra yerine getirlmesi şiddetle mekruhtur.

Saçları tıraş ve kısaltmanın sonuçları ve bunların hükmü:

Saçları tıraş eden veya saçlarını kısaltan hacı ihramdan çıkmış olur. Böylece, ona kadınların dışında her şey helâl olur. Kadınların dışında hükmü de Hanefîlere göredir. Yani ihramlı kimse Akabe cemresini atar ve tıraş olursa daha önce kendisine haram olan her şey (kadınların dışında) helâl olur. Daha önce ihramlı iken kendisine haram olan cinsî ilişki, öpme ve şehvetle dokunma, Hanefîlerin dışındaki cumhura göre de evlilik akdi, haramlığını devam ettirir. Ama bunların dışındaki şeyler helal hâle gelir. Buna göre tıraş olur veya saçlarını kısaltır ve Akabe cemresini de atarsa onlara göre kadınların dışındaki şeyler helâl olur. Çünkü Peygamber (a.s): *"Cemreyi atar ve tıraş olursanız güzel koku, elbise ile kadınların dışındaki her şey size helal olur."* (1) buyurmuştur. Başka bir rivayete de aynı hadis şöyledir: *"Sizden biriniz cemreyi atar ve başını tıraş ederse ona kadınların dışında her şey helal olur."* (2) Yani cinsî ilişki ve şehvetle yaklaşma dışında demektir.

Şafiî ve Hanbelîler diyor ki: Cemre atmak ve tıraş olmakla nikah akdi dışında (3) her şey helâl olur. Bir de cinsî ilişki ve şehvetle yaklaşma haram olarak devam eder. Çünkü hadis-i şerifte: *"Cemreyi attığınızda kadınların dışında her şey size helâl olur."* (4) buyurulmuştur.

Malikîler de şöyle diyor: Cemre atmak ve tıraş olmakla kadınlar, avlanma ve güzel kokunun dışında her şey helâl olur. Bunlar ise ancak ifada tavafı ile helâl hâle gelir.

İleride de açıklayacağımız gibi, tıraştan sonraki ihramdan çıkmaya birinci tahallül, yani ihramdan çıkma, tavaftan sonraki ihramdan çıkmaya da büyük tahallül, ihramdan çıkma denir.

Zamanında ve yerinde tıraş olmamanın hükmü:

Hanefîlere göre yerinde ve zamanında tıraş olmaz ve ertelerse kurban kesmesi gerekir. Malikîlere göre bilmeden veya unutarak memleketine dönerse kurban ke-

1- Said, Hz. Aişe'den rivayet etmiştir.
2- Esrem ve Ebu Dâvud rivayet etmiş, ancak Ebu Dâvud *zayıf* olduğnu söylemiştir.
3- Şafiîlere göre azhar görüş budur. Nitekim, en-Nevevî de bu görüşü tercih etmiştir.
4- Neseî *ceyyid* senetlerle rivayet etmiştir.

sccektir. Ancak racih görüşe göre Kurban bayramından sonra teşrik günlerinde tıraş olmaz ve bunu ertelerse memleketine dönmedikçe her hangi bir şey gerekmez.

Şafiîler, Hanbelîler ve Ebu Yusuf şöyle derler: Tıraşın cemre günlerinden sonraya ertelenmesi ile hatta memlekete döndükten sonra bile kurban cezası gerekmez. Nitekim konu daha önce de ayrıntıları ile ele alınmıştır.

HAC ve UMRENİN SÜNNETLERİ ve YERİNE GETİRİLİŞ ŞEKLİ

1. Haccın ve Umrenin Sünnetleri:

Mezheplere göre haccın ve umrenin sünnetleri üzerinde epeyce durmuştuk. [1] bunların en önemlilerini şöylece özetleyebiliriz:

1- Gusül, ihram için kokulanmak ve iki rekât namaz.

2- İhramın hemen ardından ve her namazdan sonra telbiye.

3- Cumhura göre kudüm tavafı. Bu Malikîlere göre vaciptir.

4- Şafiilerle Hanbelîlere göre iki rekât tavaf namazı. Hanefî ve Malikîlere göre bunun edası vaciptir.

5- Sünnete uyarak Arefe günü Mina'da gecelemek ve terviye günü Mina'da beş vakit namazın edası. Bunlar öğle, ikindi, akşam, yatsı ve sabah namazlarıdır.

6- Yukarıda geçen Hz. Cabir (r.a.) hadisinde olduğu gibi sünnete uyarak kurban bayramı gününün gecesinde Müzdelife'de gecelemek. Burada güneş doğmadan önce ortalık iyice ışıyıncaya kadar kalmak, Hanefîlere göre sünnettir. Onlara göre vacip olan, Müzdelife'de fecirden sonra vakfe yapmaktır. Hanbelîler, gecelemenin vacip olduğu görüşündedirler. Malikîler, konaklama miktarınca olanı vaciptir derler. Şafiîler de şöyle der: Müzdelife'de gecenin ikinci yarısından sonra bir an bile gecelemek yeterlidir.

7- Mazeretli olmayanlar için teşrik gecelerinde Mina'da gecelemek Hanefîle-

1- 1. 3. cilt, 469 ilâ 493 sahifeler.

re göre sünnet, diğer imamlara göre ise vaciptir. Bu Ebu Dâvud'un rivayet ettiği hadiste belirtilen Peygamber (a.s.)'in uygulamasına uymanın bir gereğidir.

8- Tahsib: Hacun mezarlığı yolu üzerinde iki dağın arasındaki Muhassab vadisine, Mina'dan Mekke'ye dönerken inmek. Bu Hanefîlere ve Hanbelîlere göre sünnet, diğerlerine göre de müstehaptır. Ancak bunun mutlaka yerine getirilmesi gerekli hac ibadetlerinden olmadığı hususunda ittifak vardır.

Sünnet olduğuna dair delil şu hadisdir: "*Usame b. Zeyd veda haccında Peygamber (a.s.)'e: "Ey Allah'ın Resulü! Yarın nereye ineceksin?" diye sorunca Allah'ın resulü şöyle cevap vermiştir: "Bize Akîl nereyi bıraktı ki?" Sonra buyurdular: "Biz, Kureyş'in küfür üzerine andlaştığı Beni Kinane tepesine ineceğiz."* [1] Burada sözü edilen yer Muhassıb vadisidir.

Müstehap olduğuna dair delil de Hz. Aişe'nin: "*Muhakkak ki, Resulullah (a.s.) çıkışı için daha elverişli olması itibarıyla Muhassab'a inmiştir. Bu, sünnet değildir. Dileyen oraya iner, dileyen inmez.*" [2] hadisidir.

9- Hac hutbeleri. Bunlar, öğleden sonra bir, Arefe hutbesi olarak da zevâlden sonra ve namazdan önce de iki hutbe şeklindedir. Hac hutbeleri konusunda fakihlerin ayrı görüşü vardır: [3] Bu sayının üç olduğunu söyleyenler ve dört olduğu görüşünü ileri sürenler. Üç olduğunu söyleyenler Hanefîler, Malikîler ve Hanbelîlerdir. Buna göre söz konusu hutbeler şöyle sıralanabilir.

Birinci hutbe: Zilhiccenin yedinci günü okunur. Bu hutbenin Mekke'de ve Kâbe'nin yanında Zilhiccenin yedinci günü öğle namazından sonra okunması sünnettir. Bu, tek hutbe olup, hatip oturmaz. Bu, ittifaka dayanan bir görüştür. Diğerlerinin ilki olan bu hutbede hatip insanlara hac ibadetlerinin ayrıntılarını anlatır.

Bunun ilk hutbe olması cumhurun görüşüdür. Buna dair delil de İbni Ömer(r.a.)'in: "*Resulullah (a.s.) terviyeden bir gün önce insanlara hutbe okur ve onlara hac ibadetlerini anlatırdı.*" [4] sözüdür.

Hanbelîler, Arefe günü hutbesini ilk hutbe olarak kabul ederler.

Eğer *terviye* günü cuma'ya rastlarsa Şafiîlere göre imam fecirden önce onlarla

---

1 Bu hadisi Buharî, Müslim, Ebu Dâvud, Neseî ve İbni Mace rivayet etmiştir. Metinde geçen mukaseme kelimesi Kureyş ile Beni Kinane arasındaki antlaşmayı dile getiriyor. Bu antlaşmaya göre Kureyş ile Beni Kinane aralarında söz birliği etmişler ve Beni Haşim ile Beni Muttalib'den kız almamak, bunlara kız vermemek, onlara biat etmemek ve onları korumamak üzere anlaşmaya varmışlardır. Ta ki, Resulullah (a.s.)'ı kendilerine teslim etsinler. *Neylü'l-Evtâr*, V, 84.

2 Buharî ve Müslim rivayet etmiştir. *Neylü'l-Evtâr*, V, 83.

3 *el-Bedâyi'*, II, 151 vd; ed-Dürrü'l-Muhtâr, II, 236 vd; *el-Kavânînü'l-Fıkhıyye*, 123; *eş-Şerhu's Sağîr*, II, 54; *Muğni'l-Muhtâc*, I. 495 vd; *el-İzâh*, 47; *Gâyetü'l-Müntehâ*, I, 412, 415; *el-Muğn* III, 407, 445, 456; *el-Muharrer*, I, 249

4 Beyhakî *ceyyid* senetle rivayet etmiştir.

birlikte Minâ'ya çıkar. Çünkü o gün fecirden sonra ve zevâlden önce yolculuk haramdır. Arefe günü cumaya denk geldiği zaman hacıların fecirden sonra çıkması caizdir. Peygamber (a.s.) Buharî ve Müslim'de de yer aldığı gibi, vakfe yaptığı arefe günü cuma gününe rastladığı hâlde cuma namazını Arafat'ta kılmamıştır.

Hanbelîlere göre ise terviye günü veya başka bir gün mutlak anlamda çıkmak caizdir. Fecirden önce veya zevâlden önce çıkması farketmez. Buna göre, hacı dilerse çıkar, dilerse namazını kılıncaya kadar kalır.

İkinci hutbe: Arefe günü hutbesi. Bu ittifakla namazdan önce Arafat'ta iki kısa hutbe şeklindedir. Cuma hutbesinde olduğu gibi hatip iki hutbe arasında oturur. Birincisinde hac ibadetlerini anlatır. Bunlar, Arafat'ta vakfe yeri, vakfenin vakti, Arafat'tan ayrılma, Müzdelife'de geceleme, cemre taşları toplama gibi hususlardır. Hatip, ayrıca hacıları vakfe sırasında daha çok zikir ve dua konusunda teşvik eder. Çünkü geçen Cabir hadisinde de görüldüğü gibi Peygamber (a.s.) bunları yapmıştır.

Malikî ve Şafiîler şöyle diyor: İmam hutbesini okurken veya hutbeyi bitirdikten sonra müezzin ezana başlar. Müezzin ezanı bitirirken de imam ikinci hutbeyi bitirir. Hanbelîlere göre imam hutbeden sonra ezanı emreder.

Sonra imam, hacılara öğle ve ikindiyi *cem-i takdim* yoluyle kısaltarak kıldırır. Müslim'in de rivayet ettiği gibi bu, sünnete uymanın bir gereğidir. Tabiî bunu bir ezan, iki kamet ve gizli okuyuşla kıldırır. Ne var ki, bunların arasında her hangi bir sünnet kılınmaz. Hanefîlere göre öğle vaktinde ikindiyi kıldıktan sonra da bu olmaz.

Üçüncü hutbe: Bu, Şafiîlere göre üçüncü, Hanbelîlere göre ikinci hutbedir. Mina'da kurban bayramı günü okunur, tek hutbeden ibarettir. Bu hutbede imam insanlara kurban, ifada tavafı ve cemre atmak gibi hac ibadetlerini anlatır. İbni Abbas diyor ki: "*Peygamber (a.s.) Kurban bayramı günü, yani Mina'da insanlara hutbe okudu.*" (1)

Rafî' Amr el-Müzeni şöyle der: "*Resulullah (a.s.)'ı Mina'da insanlara hutbe okurken gördüm. Kuşluk vakti yükselmiş ve bu arada kır bir katır üzerinde idi. Ali de hutbeyi yüksek sesle duyuruyordu. İnsanların kimi ayakta kimi ise oturuyordu.*" (2)

Hacla ilgili ibadetler kurban bayramı günü oldukça fazla olduğundan insanlar bunlara dair hükümleri öğrenme ihtiyacındadır. Netice itibarıyla arefe günü olduğu gibi söz konusu hutbe böylesi konuları ihtiva etmek durumundadır.

Mina günlerinin ikincisinde okunan hutbe: Bu, cumhura göre üçüncü, Şafiîle-

---

1- Buharî.
2- Ebu Dâvud.

re göre dördüncü hutbedir. Tek hutbe olduğu hususunda ittifak vardır. İmam bu hutbede insanlara acele etmenin, gecikmenin ve ayrılmanın hükümlerini öğretir. Beni Bekr'den iki zat şöyle diyor: *"Resulullah (a.s.)'ı gördüm, teşrik günlerinin ortalarında hutbe okuyordu, bizler de onun kervanı yanında idik."* (1) Hem insanlar da buna muhtaçtır. Mina günlerinin ilkine aykırı olarak nasıl acele etmeleri gerektiğini, ayrılma hususunu bilmeleri gerekir.

Özetlersek Şafiîlere göre hutbeler dörttür. Bunlar da sırasıyle Zilhiccenin yedinci, dokuzuncu (Arefe) günü, Mina'da bayram günü ve on birinci gün (Mina'da teşrik günlerinin ikincisi) okunan hutbelerdir.

Hanbelîlere göre hutbelerin sayısı üçtür: Arefe, kurban bayramı ve ikinci Mina günü hutbeleri.

Hanefî ve Malikîlere de aynı şekilde üç hutbeden ibarettir: Mescid-i Haram'da Zilhiccenin sekizinci günü zevâlden sonra ve namazdan önce Arefe günü ve on birinci gün hutbeleri.

Arefe günü hariç, bunların hepsi yalnızca birer hutbeden ibarettir. Arefe günü hutbesi hatırlanacağı üzere ittifakla iki hutbeden oluşur.

2. Hac ve Umrenin Yerine Getiriliş Şekli:

Daha önce de gördüğümüz gibi, hac ve umrenin yerine getirilmesinde üç şekil söz konusudur: *İfrad, temettu'* ve *kıran* (2) Bu arada hac ve umre rükünlerini incelerken bunların mezheplerce en faziletli olanını da belirtmiştik.

İfrad Haccın Keyfiyeti

Yalnızca hac için ihrama girmek, haccını bitirmeden de umre yapmamak. Bunun icra şekli şöyledir: İhramdan önce gusleder veya abdest alır. Ama gusül en faziletlisidir. Yeni veya yıkanmış iki elbise, yani izar ve rida giyer, kokulanır, kerahat vakti değilse iki rekât ihram namazı kılar ve: *"Allahım! Ben haccetmek istiyorum, bunu bana kolay kıl ve benden kabul eyle"* diye dua eder(X). Sonra namazın ardından telbiye getirir. Bu telbiye ile hacca niyet eder. Böylece namazların ardından çokca telbiye getirir. Tüm iniş çıkışlarda, bineklerin üzerinde, kafilelere rastladığında ve seher vakitlerinde aynı şekilde sık sık telbiye getirir.

Niyet ederek telbiye getirdi mi artık ihrama girmiş ve ihram yasakları da başlamış demektir. Bundan böyle Allah'ın yasakladığı kötü sözlerden, cinsî ilişkiden, uygunsuz davranışlardan, gereksiz tartışma ve mücadelelerden uzak duracaktır. Avlanmak şöyle dursun, her hangi bir avı göstermeyecektir de. Dikişli elbise ve

---

1 Ebu Dâvud rivayet etmiştir. Hadisin bir benzerini de Darekutnî, Serra' binti Nebhan'dan rivayet etmiştir.

2 *Feth'ul-Kadîr*, II, 134-224; *el-Lübâb Şerhu'l-Kitab*, I, 179-199; *el-Kavânînül-Fıkhıyye*, 131-135 *el-Mühezzeb*, I, 220-232; *Gâyetü'l-Müntehâ*, I, 407-412.

(x) Bu dua ifrad hacca göredir. Haccı temettuda önce umreye, haccı kıranda ise hem umreye hem hacca niyet getirilip ona göre niyet getirilir.

mest giymesi,[x] başını, yüzünü örtmesi, koku sürünmesi, tırnak kesmesi, vücudundan her hangi bir şekilde kıl kesmesi veya koparması da yasaktır.

Sabunsuz yıkanmasında bir beis yoktur. Zira sabun bir tür kokudur. Bir binanın ve şemsiyenin gölgesinden yararlanmasında ve beline parasını koruyabileceği bir kemer veya kuşak takmasında da beis yoktur.

Mekke'ye girdiğinde, önce eşyasını yerleştirir, sonra Hanefîlerin zikrettiği gibi Babu's-Selâm'dan girerek işe Mescid-i Haram'dan başlar. Giriş sırasında son derecede saygılı ve huşu içinde olur. Beytullah'ın azamet ve şerefini düşünür ve dikkatinden uzak tutmaz. Beyt'i gördüğünde üç kere tekbir ve tehlil getirir. İstediği duaları okur. Çünkü o an kabule en uygun andır.

Sonra Mekkeli olmayanlar kudüm tavafı yaparlar. Çünkü bu tahiyyetü'l-beyt Beytullah'ı selamlama demektir. Tavafa Haceri'l-esved'den yani yüzünü ona dönerek başlar. Tekbir ve tehlil getirir, [1] namazdaki gibi ellerini kaldırır, ellerinin içi ile Hacerü'l-esved'i istilâm eder, eğer her hangi bir Müslümana eziyet vermiyorsa bütünüyle ona döner.[2] Sonra Kâbe'yi soluna alarak tavaf eder. Kâbe'yi tam yedi defa tavaf eder. Yedi defa, yani yedi şavt. Kâbe'yi tavaf ederken Hatim (Hicr)'in arkasından dolaşır. Her şavtta Rüknü yemanî'yi ve Hacer'i yanlarından geçerken istilâm eder. Tavafı daima başlarken yaptığı gibi istilâm ile bitirir. Sonra Makam-ı İbrahim'de veya Mescid'in müsait bir yerinde mekruh olmayan bir vakitte namaz kılar.

Mekkeliler kudüm tavafı yapmazlar. İhramlı bir kimse Mekke'ye girmeden doğruca Arafat'a gitse ve orada vakfe yapsa kudüm tavafı kendisinden düşer, bunu terkinden dolayı da hiç bir şey gerekmez.

Sonra Safa ile Merve arasında yedi sa'y yapar. Her ikisini de çıkar, Beyt'i karşı-

---

1- Şöyle der:

«لاالٰه الاّ اللّهُ، وَاللّهُ اَكْبَرُ، اَللّهُمَّ اَنْتَ السَّلامُ وَمِنْكَ السَّلامُ وَاِلَيْكَ يَعُودُ السَّلامُ، فَحَيِّنَا رَبَّنَا بِالسَّلامِ،
اَللّهُمَّ اِيمَانًا بِكَ، وَتَصْدِيقًا بِكِتَابِكَ، وَوَفَاءً بِعَهْدِكَ، وَاتِّبَاعًا لِسُنَّةِ نَبِيِّكَ مُحَمَّدٍ ﷺ.»

"Allah'tan başka ilâh yok ve Allah en büyüktür. Allahım! Selâm sensin, selâm ancak senden ve selâm sana döner. Rabbimiz! Bizi selâmla selâmla. Allahım! Sana iman ederek, kitabını tasdik ederek, ahdine sadık kalarak ve Peygamberin Muhammed aleyhisselam'ın sünnetine uyarak."

2- Tavaf sırasında şöyle der:

«لاَ اِلٰهَ اِلاَّ وَحْدَهُ لاَشَرِيكَ لَهُ، صَدَقَ وَعْدَهُ، وَهَزَمَ الْاَحْزَابَ وَحْدَهُ»

"Allah'tan başka ilâh yoktur. O tektir, eşi yoktur. Vaadini yerine getirdi, kuluna yardım etti ve tek başına grupları hezimete uğrattı."

(x) Ayağa giyilecek ayakkabının üst kısmı açık olacak, tamamen kapalı olmayacak b erkeklere göredir. Kadınlar her zaman örtünürler.

sına alır, tekbir ve tehlil getirir, Peygamber (a.s.)'e sâlat ve selâm getirir. Dilediğince dualar okur. Ancak sa'ye Safa'da başlar ve Merve'de bitirir, sa'y sırasında iki yeşil mil arasında süratlenir.

Bu arada ihramlı olarak Mekke'de konaklar. Her fırsatta Beyt'i tavaf eder.

Zilhiccenin sekizinci günü Mina'ya çıkar ve orada geceler. Burada beş vakit (öğle, ikindi, akşam, yatsı ve sabah) namaz kılar.

Zilhiccenin dokuzuncu günü Arafat'a hareket eder. Burada imamla veya tek başına Nemire mescidinde *cem-i takdim* yoluyle birleştirerek ve kısaltarak öğle ve ikindi namazlarını tek ezan ve iki kametle kılar. Bu arada hutbeyi dinler. Vakfeden önce yıkanması müstehaptır.

Sonra vakfe yerine yönelir ve Cebel-i Rahmet yakınında vakfe yapar. Arafat'ın tamamı, Urane vadisi hariç, vakfe yeridir. İmamın Arafat'ta bineği üzerinde vakfe yapması uygun olur. İmam böylece dua eder ve insanlara hac ibadetlerini anlatır. Bu arada duada titiz davranması ve gayret harcamak lazımdır. Burada bir noktaya dikkat çekelim: Arafat'ta güneşin zevâli ile kurban bayramı günü fecrin doğuşu arasında vakfeye yetişen bir kimse hacca da yetişmiş sayılır. Diyelim ki, bir kimse Arafat'a uykulu veya baygınlık hâlinde geldi ya da oranın Arafat olduğunu bilmeden uğradı, bu Hanefîlere göre vakfe olarak kabul edilir.

Güneş battığı zaman imam hacılarla birlikte ve sükûnet içinde Me'zemeyn yolu ile döner ve Müzdelife'ye gelerek buraya inerler.Müstehap olan Kuzah dağının (Meş'ar-ı Haram) yakınına inmeleridir. İmam burada, Hanefîlere göre tek ezan ve tek kametle hacılara akşam ve yatsı namazlarını *cem-i te'hir* yolu ile ve yatsı namazını da kısaltarak kıldırır. Ebu Hanife ve Muhammed'e göre akşam namazını Müzdelife yolu üzerinde kılmak caiz değildir. Kıldığı takdirde eğer fecir doğmamış ise iade etmelidir.

Kurban bayramı günü fecir doğduğunda imam insanlara vakfe dolayısıyle sabah namazını alacakaranlıkta kıldırır. Sonra bir an da olsa Müzdelife'de vakfe yapar. Bu, Hanefîlere göre vacip'tir. Bu vakfenin vakti de fecrin doğuşundan güneşin doğuşuna kadardır. Tabiî, imamla birlikte diğerleri de vakfe yaparlar. Böylece dualar edilir, tekbir tehlil ve telbiye getirilir, Peygamber Efendimiz (s.a.s)'e salavat getirilir. Müzdelife'den yetmiş adet çakıl taşı toplanır.

Müzdelife'nin tamamı, Muhassir vadisi dışında (Mina ve Müzdelife arasında bir vadidir) vakfe yeridir.

Sonra imam, insanlarla birlikte güneş doğmadan önce hareket eder ve birlikte Mina'ya gelirler. Böylece, vadi içinde yedi çakıl taşı ile Akabe cemresi atılır. Her cemre ile birlikte tekbir getirilir. Sonunda durulmaz, çünkü bundan sonra cemre yoktur. Eğer traştan önce atmışsa ilk taşla birlikte telbiyeyi keser. [1] Şayet, taş at-

1- Bu, cumhurun görüşüdür. Malikîler, arefe günü güneşin zevâli ile telbiyenin kesilmesi görüşündedirler.

madan önce tıraş olursa telbiyeyi o zaman keser. Çünkü telbiye ihramdan çıktıktan sonra sabit değildir.

Sonra, eğer isterse nafile kurban keser. Çünkü yaptığı ifrad haccıdır. Daha sonra saç tıraşı olur veya parmak ucu kadar kısaltma ile yetinir. Ne var ki saçlarını tamamen tıraş, kısaltmadan daha faziletlidir. Böylece, ona hanımı dışında (Malikîlere göre av ve koku da hariç) her şey helâl olur.

Bayram veya bayramdan bir veya iki gün sonra Mekke'ye gelir ve yedi şavt olarak ziyaret tavafı (farz tavaf) yapar. Sonra, eğer kudüm tavafı ardından sa'y yapılmamışsa bu defa Safa ile Merve arasında sa'y yapar. Tavafın ilk üç şavtında erkekler remel yapar. Yani hızlı adımlarla tavaf ederler Ayrıca ardından sa'y yapacaksa bu üç şavtta ridasını sağ omuzunu açık bırakacak şekilde örter. [1] Çünkü adımları hızlandırmak ve sağ omuzu açık tutmak, sonrasında sa'y olan tavaflar için sahih bir uygulamadır.

Tavafı üç günden (bayram günü ile birlikte ondan sonraki iki gün) sonraya ertelemek mekruh olur. Ertelediği takdirde, Ebu Hanife'ye göre kurban gerekir.

Sonra Mina'ya döner ve orada cemre atmak gayesiyle konaklar. Cemrenin vakti ise kurbanın ikinci gününün zevâlinden sonrasıdır. Bunun için de önce Hayf Mescidini izleyen cemreden işe başlar ve yedi çakıl taşı atar. Her taşla birlikte tekbir getirir ve sonunda durur, duada eder. Çünkü bundan sonra da cemre vardır. Sonra orta cemreyi atar ve durur, dua eder. Daha sonra Akabe cemresini atar, fakat bundan sonra başka cemre olmadığı için durmaz.

Üçüncü günde ise güneşin zevâlinden sonra üç cemreyi atar. Bu durumda Mekke'ye hemen dönebileceği gibi, orada kalıp güneşin zevâlinden sonra dördüncü günde üç cemreyi de atabilir. Ebu Hanife'ye göre dördüncü gün fecrin doğuşundan ve güneşin zevalinden önce cemre atmak caizdir. Mekke'ye dönmesi hâlinde Muhassab'a iner. [2]

Hacı Mekke'den ayrılmak istediğinde Beyt'i *veda* veya *sadr* tavafı olarak ve remlsiz (adımlarını hızlandırmaksızın) bir şekilde yedi şavt hâlinde tavaf eder. Bu Malikîlerin dışındaki cumhura göre ve Mekkelilerin haricindeki kimseler için vaciptir. Sonra artık hac ibadetlerini bitirdiği için memleketine döner.

Kadınlarla hünsa-i müşkil olanlar bütün bu işlerde erkek gibi hareket ederler. Ancak onlar başlarını açmaz, yüzlerini açarlar, telbiye getirirken seslerini yükseltmezler. Tavafta reml (hızlı adımlarla tavaf) yapmazlar, aynı şekilde sa'y sırasında iki yeşil milin arasında da hızlandırılmış adımlarla yürümezler. Saçlarını tıraş etmeyip sadece kısaltırlar. Kadın yine bu ibadetler sırasında dikişli elbise ve mest gi-

1- Bu uygulama namazda mekruh olduğundan tavaf sonrası kılınacak iki rekât namaz da sünnet değildir. Eğer sonunda sa'y edecekse ridasını tekrar sağ omuzunu açık tutacak şekilde örter.

2- Buna Abtah ve Hayf-ı Beni Kinane de denir.

yebilir. Hayızlı veya lohusa olması hâlinde Beyt'i tavafın dışında öteki hac ibadetlerinin tamamını yapabilir. Yalnız tavaf için temizlik hâlini bekler.

Kadın ihram sırasında âdet (hayız) görürse yıkanır ve ihramlanır. Arafat'ta vakfeden ve ziyaret tavafını yaptıktan sonra âdet görürse, Mekke'den öylece döner ve veda tavafını terkettiği için hiç bir şey gerekmez.

Temettu' haccının keyfiyeti:

Temettu'nun lügat manası, yararlanmak demektir. Hanefîlere göre şer'î manası, umre ihramı ve umre fiillerini veya çoğunu hac ihramı ve fiilleri ile hac aylarında birleştirmek, bütün bunları bir araya getirmektir. Ancak bunların arasında gerçek anlamda ailesinin yanına dönmüş olmamak şartıyla.

Temettu' haccı yapanlar, Hanefîlere göre ikiye ayrılırlar: Kurban götürenler, kurban götürmeyenler. Birincinin hükmü, kıran haccı yapan gibidir. Dolayısıyla Mekke'ye girdiğinde tavaf ve sa'y eder. Umreden sonra ihramdan çıkmaz, aksine ihramlı hâli devam eder. Ta ki, terviye günü hac ihramına girinceye ve Kurban bayramı günü kurban kesinceye kadar. Çünkü geçen Cabir hadisinde Peygamber (a.s.) *"Eğer sonradan olanları tekrar yapacak olsaydım elbette kurban götürmezdim ve bunu umre hâline getirirdim."* buyurmuştur. Bunun anlamı, ihramdan çıkmak yalnız umre yapmak ve kurban götürmemekle mümkündür, demektir. Eğer kurbanla birlikte ihramdan çıkmak caiz olsaydı, Allah'ın Resulü:*"Bunu elbette umre hâline getirirdim"* sözüyle yetinir ve böylece ihramdan çıkacağını ifade ederdi. [1] Şayet temettu' haccı yapan kimse kurban götürmek isterse bu durumda ihrama girer ve kurbanını götürür.

Temettu' nasıl yapılır? Bunun için işe mikattan başlar ve umre ihramına girerek, Mekke'ye varır. Umre için tavafını yapar, sa'y eder, sonunda saçlarını tamamen kestirir veya kısaltır, böylece umre ihramından çıkar. Tavafa başladığında telbiyeyi keser ve Mekke'de ihramsız olarak ikamet eder.

Terviye günü olduğunda (Zilhiccenin sekizinci günü) mendup olarak Mescid-i Haram'dan hac ihramına girer. İhrama Harem bölgesinden girmesi şarttır. Çünkü temettu' yapan Mekkeli hükmündedir. Mekkelinin hacda mikat mahâlli ise Harem'dir. Nitekim konu daha önce ele alınmıştır. Sonra münferid bir hacının yaptığı gibi hareket eder.

En faziletli olanı ihrama terviye gününden önce girmektir. Çünkü bunda ibadet için acele etmek ve daha çok zorluğa katlanmak söz konusudur.

Temettu' haccı yapan kurban kesmekle yükümlüdür. [2] Kurban bulamadığı takdirde hac günlerinde üç gün, hac ibadetlerini bitirdikten sonra yedi gün oruç tutacaktır. Hatta ailesine kavuşmuş olması da şart değildir.

1 *Fethu'l-Kadîr*, II, 214.

2 Bu, Hanefîlere göre şükür kurbanı kabul edildiğinden kendisi de ondan yiyebilir.

Kurban bayramı günü tıraş olursa her iki ihramdan da çıkmış olur. Çünkü hacda tıraş olmak, tıpkı namazda selâm vermek gibi ihramdan çıkma sebebidir. Böylece, her iki ihramdan da çıkmış olur.

Cumhura göre Mekkelilere temettu' ve kıran yoktur. Onlar ancak ifrad haccı yaparlar. Hanefîler, Mekkelilerin kıran yapmasını mekruh saymışlardır.

Temettu haccının bozulması: Umre sonrası memleketine dönerse eğer kurban götürmemişse temettu' haccı yapanın söz konusu haccı bozulur. Çünkü o bu şekilde iki ibadet (umre ve hac) arasında gerçek anlamda ilmâm'da bulunmuştur (ilmâm: Aile fertlerinin bulunduğu yere kavuşmak, sefer durumunun sona ermiş olması manasında kullanılan bir tabirdir.) Ama eğer kurban götürmüşse bu takdirde ailesine gerçek anlamda dönmüş sayılmaz. Sonuçta Ebu Hanife ve Ebu Yusuf'a göre haccı batıl olmaz. Çünkü tıraş için Harem'e dönmek birincisine göre vacip, ikincisine göre menduptur. Zira tıraş Harem'de olmak durumundadır. Hareme geri dönmek zorunda kalmaksa gerçek anlamda ilmamın tahakkukuna engeldir.

Kıran haccı yapanın kıranı memleketine dönmekle Hanefîlerin ittifakına göre bozulmaz. Hanefîlere göre kıran ile temettu' arasındaki fark temettu'da hacının ailesi yanına gerçek anlamda dönmüş olmamasıdır. Bu, kesin şarttır. Ama aynı şart kıran haccı yapan için söz konusu değildir.

Hac aylarından önce umre ihramına giren bir kimse ne zaman mütemetti' olur?

Hanefîler diyor ki: Bir kimse hac aylarından önce umre ihramına girse ve dört şavttan az olmak kaydıyla umre tavafı yapsa, hac aylan girinceye kadar da eksik tavafları tamamlamasa ve bunları hac aylarında tamamlasa, ardından hac ihramına girse mütemetti' olur. Çünkü, onlara göre ihram rükün değil, şarttır. Dolayısıyla, ihramı daha önce de belirttiğimiz gibi hac aylarından öne almak mümkündür. Sonuç itibarıyla söz konusu fiillerin hac aylarında yerine getirilmesi muteberdir. Bu fiillerin çoğu hac aylarında mevcut olduğuna göre, çoğun hükmü de bütünün hükmü gibidir.

Ancak hac aylarından önce dört şavt veya daha fazla umre tavafı yapar, sonra aynı yılda hac yaparsa mütemmeti' kabul edilmez. Çünkü bu kişi hac aylarından önce çoğunu yerine getirmiş bulunmakta, dolayısıyla hac aylarından önce ihramdan çıkan kimse durumuna gelmiş olmaktadır.

Netice olarak, Hanefîlere göre çoğun hükmü bütünün hükmü gibidir. Hac aylarından önce çoğu gerçekleşmişse hepsi gerçekleşmiş sayılır. Mütemetti' haccı ve umreyi hac aylarında yerine getirendir.

Kıran Haccının Keyfiyeti

Kıranın lügat manası mutlak olarak iki şeyin arasını birleştirmektir. Şer'î ıstı-

lahtaki manası ise tek yolculukta umre ihramı ile hac ihramını birleştirmektir.

Kıranın şekli: Kıranın nasıl olacağı hususuna gelince, umre ve haccın telbiyesini, her ikisini birlikte mikatta getirir. Bunu her ikisine birlikte niyet ederek gerçek anlamda ya da yalnız (Hanefîlere göre) hükmen yapar. Yani önce umre ihramına girer, sonra umrenin çoğu tavafını yerine getirmeden hac ihramına girer. Çünkü, böylece birleştirme tahakkuk etmiş demektir, çünkü geriye tavafın çoğu kalmakta. Cumhura göre bunun aksi de sahihtir. Yani önce hac ihramına girer, sonra da buna umreyi katar. Fakat bu, Hanefîlerce mekruhtur.

Cumhura göre (Hanefîlerin dışında) haccın umreye katılması ihramlının tavafa başlamasından önce mümkündür. Eğer tavafa başlamışsa hatta bir adım bile atmış olsa, bu durumda hacı umreye katamaz.

Kurban götürmesi hâlinde Hanefîlere göre temettu'da kıran gibi kabul edilir. Nitekim, bu konu daha önce de ele alınmıştır. Buna göre temettu' yapan umreden sonra ihramdan çıkmaz. Aksine kurban bayramı günü kurban kesinceye kadar ihramlı hâli devam eder.

Kıran haccı yapan kimse iki rek'at ihram namazının ardından şöyle der:

«اللّٰهُمَّ إِنِّي أُرِيدُ الْحَجَّ وَالْعُمْرَةَ، فَيَسِّرْهُمَا لِي وَتَقَبَّلْهُمَا مِنِّي، لَبَّيْكَ اللّٰهُمَّ لَبَّيْكَ،
لَبَّيْكَ لاَشَرِيكَ لَكَ لَبَّيْكَ، إِنَّ الْحَمْدَ وَالنِّعْمَةَ لَكَ وَالْمُلْكَ، لاَشَرِيكَ لَكَ»

"Allahım! Ben hac ve umre yapmak istiyorum, onları bana kolay kıl ve onları benden kabul eyle. Lebbeyk, Allahümme lebbeyk..."

Kıran haccı yapan kimse Mekke'ye girdiğinde Beytullah'ı yedi şavt olarak tavaf eder. İlk üç şavtında adımlarını hızlandırır (remel) ve bundan sonra Safa ile Merve arasında sa'y eder. İşte bunlar umre ile ilgili ibadetlerdir.

Sonra, Hanefîlere göre *müfrid* (ifrad haccı yapan) gibi hac işlerine başlar. Söz konusu sa'yden sonra kudüm tavafı yapar. Arafat'tan sonra hac için ifada tavafını yerine getirir. Aynı zamanda *müfrid* (ifrad haccı yapan) gibi Safa ile Merve arasında sa'y eder. Çünkü ayet-i kerimede: *"Haccı ve umreyi Allah için tamamlayın.."* buyurulmaktadır. Bunu tamamlamaksa her ikisini de tam anlamı ile yerine getirmektedir. Hem ayette kıran haccı yapanla başkaları arasında bir fark da gözetilmemiştir.

Buna delâlet eden bir olay da şu: *"Sabiyy b. Ma'bed iki kere tavaf ve iki kere sa'y edince, Ömer kendisine: "Peygamberinin sünnetine uydun" dedi."* [1] Hz. Ali de kıran haccı yapan kimse hakkında: *"Hac ve umre için telbiye getirdiğin zaman*

---

1 Zeylai bu hadis bu şeklide vaki değildir, demiştir. Bu hadisi Ebu Dâvud, Nesei ve İbni Mace şu şekilde rivayet etmişlerdir: *"Sabiy b. Ma'bed Sa'lebî, her ikisine birden telbiye getirdim, deyince Hz. Ömer: Peygamberinin sünnetine uydun, karşılığını vermiştir."* *Nasbu'r-Râye*, III, 109.

onlar için iki tavaf yap ve yine onlar için Safa ile Merve arasında iki kere sa'y et." [1] dedi.

Cumhura göre, [2] kıran yapan için tek tavaf ve tek sa'y yeterlidir. Çünkü Tirmizî'nin rivayet ettiği ve sıhhatine hükmettiği bir hadis-i şerifte Peygamber (a.s.) şöyle buyurur: *"Hac ve umre için telbiye getiren bir kimseye tek tavaf ve tek sa'y yeter, böylece her ikisinin iihramından çıkmış olur.* [3] Ancak kıran hac yapan (kârin) *müfrid* (ifrad yapan) gibi ifada tavafından önce kudüm tavafını yapar. Eğer kudüm tavafının ardından sa'y etmemişse bundan sonra sa'y eder.

Hz. Aişe diyor ki: "*.. hac ile umreyi bir arada yapanlar tek tavaf etmişlerdir.*" [4] Aynı şeklide hac ile umreyi bir arada yapan Aişe'ye Peygamber (a.s.): *"Yaptığın hac ve umre için Safa ile Merve'yi tavaf etmen (ikisi arasında sa'y etmen) senin için yeterlidir."* [5]

Temettu' ve kıran kurbanı: Bütün âlimlerin ittifakına göre temettu' ve kıran yapan kimseler hac ihramına girdiklerinde kendilerine kurban gerekir [6] Çünkü ayet-i kerimede: "*.. hacca kadar umreden faydalanan kimseye kolayına gelen bir kurban kesmek... gerekir..*" (Bakara, 196) buyuruluyor.

Kıran ve temettu' kurbanı: Bu bir şükür kurbanıdır. Dolayısıyla, Hanefîlere göre bundan sahibi de yiyebilir. Şafiîlere göre yiyemez. Kıran yapan bir kimse Mekke'ye girmeyip Arafat'a gitse, bu durumda Hanefîlere göre vakfe yapmakla umreyi reddetmiş olmakta ve bu itibarla da kendisinden kurban düşmektedir. Yalnız, umreyi reddetmekle kurban cezası altına girmiş olur. Bu bir telâfi (cebr) kurbanı olduğundan etinden yemesi caiz değildir. Ayrıca, söz konusu umreyi kaza etmesi de gerekir. Çünkü başlamakla bu ibadeti kendisine vacip hâle getirmiştir. Eda edemediğine göre kaza etmesi gerekir.

Şafiîlere göre ise hac ihramı için mikata dönerse temettu' kurbanı düşer.

Alimlerin temettu' ve kıran kurbanının kesilme vakti hususundaki ihtilâfı. [7]

Cumhura göre: Kurban bayramı günlerinde, Mina'da bayram günü Akabe cemresini attıktan sonra ve tıraştan önce koyun sığır, deve veya sığır ve devenin yedide birini kurban etmek gerekir. Çünkü Peygamber (a.s.) kurbanını bu şekilde kesmiştir.

1- Muhammed b. el-Hasen rivayet etmiştir. *Nasbu'r-Râye*, III, 111

2- *el-Muğnî*, III, 465 vd; *Muğni'l-Muhtâc*, I, 514

3- Bu hadisi İbni Mace de İbni Ömer'den rivayet etmiştir. Ahmed'in lafzı ise şöyle: *"Haccı ve umreyi birleştirene tek tavaf yeterlidir."* *Nasbu'r-Râye*, III, 108

4- Buharî ve Müslim.

5- Müslim.

6- *el-Muğnî*, III, 469; *Muğni'l-Muhtâc*, I, 516.

7- *el-Lübâb*, I, 193; *eş-Şerhu's-Sağîr;* II, 120; *Muğni'l-Muhtâc*, I, 516; *el-Muğnî*, III, 475.

Şafiîlere göre: Efdal olan, sünnete uymak ve üç imamın muhâlefetine de maruz kalmamak için kurban bayramı günü kesmektir. Lâkin kurbanın vacip olma vakti hac ihramına girilen vakittir. Çünkü kişi böylece hacca kadar umreden yararlanmış olmakta, yani diğer ifade ile mütemetti olmaktadır. Esah olan görüşe göre umreyi bitirdikten sonra kurbanı kesmek câizdir. Öte yandan şunu da belirtelim ki, kurban kesmek Harem'e özgü bir durum olduğu gibi buna muktedir olmak da yine Harem'e özgü bir durumdur. Bu kudrete ister kendi ülkesinde sahip olsun isterse başka bir yerde veya sahip olmasın.

Eğer kurban bulamazsa, buna gücü yetmezse sonuncusu Arefe gününe kadar olmak kaydıyle hac günlerinde üç gün, ailesine döndükten sonra da yedi gün oruç tutar. Bunlar haccı bitirdikten sonra Mekke'de yine caiz olur.

Kurban kesecek imkânı olmadığında tutacağı oruç konusunda, yani bunun vakti ve ardarda ya da başka türlü nasıl yerine getirileceği hususunda fıkıh âlimlerinin çeşitli görüşleri vardır. Şimdi sırasıyla bunlara yer verelim:

Hanefîlere göre: [1] Ayrı günlerde tutulması hâlinde bile söz konusu oruç caizdir. Günlerin ardarda olması şart değildir. Başlangıçtaki üç günlük orucun vakti hac aylarında olup umre ihramına girdikten sonra başlar. Çünkü ayet-i kerimede: "*.. hacda üç gün oruç tutmaktır..*" buyuruluyor. Hacda, yani hac aylarında demektir. Çünkü bizzat hac oruca zarf olamaz. Ama en faziletlisi terviye gününden evvel tutmaktır. Arefe gününden önce tutulması da caizdir. Diyelim ki, hac günlerinde söz konusu üç günlük orucu tutamadı, nihayet kurban bayramı günü geldi; bu durumda kurban kesmesi gerekir. Çünkü oruç kurban yerine tutulmaktadır. Ayet ise orucun vakti olarak hac vaktini belirlemiştir. Buna göre kurban bayramı gününe kadar orucu yerine getirmeyen kimse ihramdan çıkmış olacağından tam iki kurban kesmekle yükümlü olacaktır. Biri temettu', diğeri de hac kurbanı kesilmeden ihramdan çıkmanın karşılığı olan kurbandır.

Geriye kalan yedi günlük orucu hac günlerinin bitiminde dilediği yerde tutabilir. Çünkü ayet-i kerimede: "*.. döndüğünüzde yedi gün..*" buyuruluyor. Yani hac işlerini bitirdiğinizde. Tabiî, teşrik günlerinin dışında demek olmaktadır.

Üç günlük orucun hac işlerine başlamadan önce tutulması da caizdir.

Malikîlere göre:[2] Üç günlük orucun ve aynı şekilde yedi günlük orucun da ardarda olması gerekir. Üç günlük oruç, sonuncusu arefe günü bitmiş olacak şekilde hac günlerinde tutulur. Bilmeyen veya unutan kimse bu orucu Mina günlerinde tutar. Bundan sonraki yedi günlük orucu ise ister acele ederek yolda, isterse memleketine döndüğünde tutar. Ancak üç günlük orucun hac işlerine başlamadan tutul-

---

1 *ed-Dürrü'l-Muhtâr*, II, 264 vd; *el-Lübâb*, I, 193 vd

2- *el-Kavânînü'l-Fıkhıyye*, 140; *Bidâyetü'l-Müctehid*, I, 357.

ması caiz değildir.

Şafiîlere göre:[1] Üç günlük ve yedi günlük orucun ardarda olması mendup-tur. Üç günlük orucu hac günlerinde tutamasa kuvvetli görüş uyarınca kazası gerekir. Bu da Ramazan orucu gibi vakte bağlı oruc olduğundan kazası gerekir. Birde şu var ki, bunların kazasında üç günlük oruç ile yedi günlük oruç arasında dört gün (kurban bayramı günü ve teşrik günleri kadar) ve normal olarak ailesi yanına dönebilecek bir süre kadar fasıla bulunması gerekir. Tıpkı, edada olduğu gibi. Buna göre diyelim ki, ardarda on gün oruç tuttu, bu üç günlük oruç yerine geçer. Arada fasıla bulunmadığından geri kalan günler sayılmaz.

Karşılığında oruç tutulan kurbandan âciz olma hâli ya da kurbanı yitirme veya kurbanın bedelini yitirme şeklinde hissen meydana gelir ya da normal ücretinden fazlaya bulmakla veya ona bizzat kendisinin ihtiyacı bulunması yahut da bedeline Muhtâc durumda bulunması veya mal varlığını yitirmesi gibi şer'an ortaya çıkar.

Üç günlük orucun vakti hac ihramına girdikten sonradır. "*.. hacda üç gün oruç..*" ayeti bunu gösteriyor. Dolayısıyla kurbanın tam aksine bunun ihramdan önceye alınması caiz değildir. Çünkü oruç bedenî bir ibadet olduğundan namazda olduğu gibi vaktinden önceye alınamaz. Kurban ise malî bir ibadet olduğundan zekâta benzer.

Üç günlük orucun Arefe gününden önce tutulması müstehaptır. Bundan sonra memleketine, ailesine dönünce geriye kalan yedi günü tutar. Tabiî, dönerse. Ayet-i kerimede: "*.. döndüğünüzde yedi gün..*" buyuruluyor. Peygamber (a.s.): "*Kurban bulamayan üç gün hacda, yedi gün de ailesine döndükten sonra oruç tutsun.*"[2] buyurur. Bunun içindir ki, yolda tutması caiz görülmemiştir. Eğer Mekke'de ikamet etmek isterse orada tutar.

Hanbelîlere göre:[3] Onların görüşlerinde şöyle bir farklılık var: Bu oruçlarda ardarda olma şartı yoktur. Ne var ki, üç günlük olsun, yedi günlük olsun bunların bir caiz, bir de müstehap iki vakti vardır.

Üç günün müstehap veya muhtar (uygun) vakti hac ihramı ile arefe günü arasındaki vakittir. Üç günün sonuncu günü arefe olacaktır. Bugünde her ne kadar oruç tutmak müstehap değilse de bu vakitte yine de oruca ihtiyaç vardır.

Üç günün caiz vakti, Hanefîlerin de dediği gibi, umre ihramına girilen vakittir. Orucun ancak hac ihramına girilmesiyle mümkün olabileceği görüşünü savunan Malikî ve Şafiîler yukarıdaki görüşe katılmamaktalar. Birincilerin delilleri şöyle: Umre ihramı temettu' ihramlarından biri olduğundan hac ihramı gibi ondan sonra

1- *Muğni'l-Muhtâc*, I, 516 vd.
2- Buharî ve Müslim, İbni Ömer'den rivayet etmiştir.
3- *el-Muğnî*, III, 476- 478

da oruç caiz olur. Tıpkı, kefareti yemini bozmadan önceye almak gibi. İkincilerin delilleri ise: ".. *hacda üç gün oruç tutmak..*" ayetidir.

Yedi günlük orucun muhtar olan vakti de ailesine döndüğü zamanki vakittir. Hem ayet-i kerime, hem de geçen iki hadis bunu gösteriyor. Cevaz vakti ise, teşrik günlerinden sonraki her hangi bir vakittir. İster yolda, ister Mekke'de farketmez. Çünkü gerekli olan ve vatanında caiz olan bir oruç diğer farzlar gibi bundan önce de caiz olur. ".. *döndüğünüz zaman..*" ayeti ise vacip olan orucun ertelenebileceğini ortaya koymaktadır. Bu, daha önce yerine getirilmesine engel teşkil etmez. Öte yandan bu, ".. *diğer günlerin bir bölümünde..*" mealindeki ayetle sefer ve hastalık hâllerinde ertelenebilen Ramazan orucuna benzer. hem oruç, yükümlüsü tarafından ancak sebebi mevcut olduğunda yerine getirilir. Dolayısıyla, yolcu ve hasta orucu gibi bu da caiz olmaktadır.

Mütemetti', hacda üç günü tutmazsa Mina günlerinde bile olsa bundan sonra tutar. Nitekim, Hanefîlerin dışında Malikî ve Şafiîler bu görüştedir. Çünkü bu vacip oruçtur. Dolayısıyla, Ramazan orucunda olduğu gibidir ve vaktinin çıkması ile düşmez. Ayet ise düşmesine değil, vacipliğine delâlet etmektedir. Ömer ve Aişe'nin: *"Teşrik günlerinde oruca ancak kurban bulamayanlar için izin verilmiştir."* [1] sözleri uyarınca Mina günlerinde de oruç tutmak caizdir. Tabiî onların bu sözü Hz. Peygamber ((s.a.s)'in bu hususta izin verdiğini göstermektedir. Hem yüce Allah da söz konusu üç günlük orucun hacta tutulmasını emretmiştir. Hac günlerinden ise yalnız bu günler geriye kaldığına göre, artık bu günlerde tutulması sonucu ortaya çıkmaktadır. Netice olarak, bu günlerde oruç tutarsa, bunun hükmü kurban gününden önce orucu tutanın hükmü gibidir.

Diyelim ki, on gün oruç tuttu. Bu durumda üç ile yedi günün arasını ayırması gerekmez. Tabiî, Şafiîler bu hükme katılmıyorlar. Çünkü bu, belli bir zamana bağlı vacip bir oruç olduğundan o zaman içinde tutulması da sıhhatli olur. Böylece, aranın ayrılması gerekmez. Tıpkı diğer oruçlarda olduğu gibi.

Orucun vacip olma vakti: Bu vakit, kurbanın vacip olma vaktidir. Çünkü oruç bir bedeldir. Böyle olunca, bunun vacip olma vakti de diğer bedellerde olduğu gibi bedel olunanın vaktine bağlıdır.

3. Hac İhramından Çıkmanın Keyfiyeti:

Fıkıh âlimlerinin ittifakına göre hacda iki türlü tahallül, (ihramdan çıkma) şekli vardır: Küçük ve büyük tahallûl yahut birinci ve ikinci ihramdan çıkma. Fakat birinci tahallülden sonra kişiye nelerin mübah, yani serbest olacağı hususunda ihtilaf vardır: Bu noktayı şu şekilde ele alalım:[2]

1 Buharî.
2 *el-Bedâyi'*, II, 159; *ed-Dürrü'l-Muhtâr*, II, 250 vd; *eş-Şerhu's-Sağîr*, II, 58-60; *el-Kavânînü'l-Fıkhıyye*, 138; *el-Mühezzeb*, I, 230; *Muğni'l-Muhtâc*, I, 505; *Gâyetü'l-Müntehâ*, I, 412; *el-Muğni* III, 438 vd; *Keşşafu'l-Kınâ'*, II, 585

Birinci ihramdan çıkma şekli: Bu, üçten ikisini yapmakla meydana gelir. Üç şey, Akabe cemresini atmak, saç traşı olmak ve ifada (farz) tavafını yapmak. Böylece ona kadınlarla cinsî ilişki veya buna götürecek davranışların dışında (Hanefîlerin, Şafiîlerin ve Hanbelîlerin görüşüne göre) her şey helâl olur. Peygamber (a.s.): " Taş attığınız ve saç traşı olduğunuzda kadınların dışında koku sürünmek ve elbise giymek gibi herşey size helâl olur."(1) buyurdu. Böylece, cinsî ilişki, öpmek ve şehvetle dokunmak gibi kadınlarla ilgili daha önceki yasaklar devam eder. Şafiî ve Hanbelîlere göre nikah akdi de böyledir. Bunun dışında avlanmak, saçları tıraş etmek ve tırnak kesmek gibi hareketler ona helâl olur.

Malikîlere göre ise kadınların, av ve kokunun dışında her şey ona helâl olur. Çünkü Ömer: *"Cemreyi attığınızda, kurbanı kesip tıraş olduğunuzda güzel koku ve kadınların dışında her şey size helâl olur."* (2) demiştir. Yüce Allah da: *".. ihramlı iken avlanmayın.."* buyurmuştur. Yani bu haramdır.

İkinci veya büyük ihramdan çıkma şekli: Bu, yukarıda geçen şeylerden üçüncüsünü yapmakla hasıl olur. Buna göre, cemreyi atar, tıraş olur ve ifada tavafını da yaparsa daha önceki yasakların hepsi kendisine helâl olur. Böylece, icma ile tam olarak ihramından çıkar. Neticede, yine ittifakla geriye kalan cemreleri atar, Hanefîlerin dışındaki cumhura göre ihramsız olarak Mina'da geceler. Nitekim o, namazdan birinci selâmla çıkar, fakat ikinci selâmı da yerine getirmesi talep edilir. Lâkin, hacda bu vacip, namazda ise mendup bir hareket olarak değerlendirilmektedir.

Öte yandan, ihram eserinin tamamıyle ortadan kalkması için diğer cemre atma günlerinde de cinsi ilişkiden kaçınılması müstehaptır.

1- Said b. Mansur, Aişe (r.a.) den rivayet etmiştir. Esrem ve Ebu Dâvud'un lafzı da şöyle: *"Biriniz Akabe cemresni attığınızda kadınların dışında her şey ona helâl olur."* Ebu Dâvud, bu hadis *zayıftır*, demiştir. *Nasbu'r-Râye*, III, 80-81. Neseî ve İbni Mace'nin İbni Abbas'tan rivayet ettikleri lafız da şöyledir: *"Cemreyi attığınızda kadınların dışında her şey size helâl olur."*

2- Bu hadis *munkatı*'dır. Abdullah b. Zübeyr diyor ki: Büyük cemreyi atan kimseye kadınlar ve güzel koku dışında Beyt'i ziyaret edinceye kadar haram olan her şeyin helâl olması haccın sünnetindendir. Bunu Hakim rivayet etmiş ve Buharî ve Müslim'in şartına uygun demiştir. *Nasbu'r-Râye*, III, 81-82

İHRAM HARAMLARI, MUBAHLARI ve HACDAKİ SUÇLARIN CEZASI

1. Haccın Haramları veya Mahzurları:

Bunlar, hac veya umre ihramına giren bir kimseye Mina'da başını tıraş edinceye kadar yasak olan şeylerdir. Pek çok çeşide ayrılan bu şeyler dört ana maddede toplanır: Dikişli elbise giymek, vücudu ileri derecede rahatlatmak ve temizlemek (koku-tırnak kesme gibi) av ve cinsî münasebet

Bunlar aynı zamanda iki grupta toplanır: Birincisi, haccın bozulmasına sebebiyet vermeyenler- ki, ilk üçü buna dahildir- ikincisi, haccın bozulmasına sebebiyet veren cinstendir ki, bu da cinsi ilişkidir.

Söz konusu yasaklar konusunda fıkıh âlimlerinin görüşlerini ve bu konu ile ilgili ayrıntıları şöylece sıralamak isteriz:[1]

Dikişli elbise giymek.

Dikişli elbise giyme ile ilgili hüküm ihramlının erkek veya kadın olması durumuna göre değişir.

a) Erkeklerin ihrama girmekle kendilerine örtü sayılabilecek her hangi bir şeyle başlarının tamamını veya bir kısmını örtmeleri haram olur. Bu örtü ister dikişli olsun ister dikişsiz. Başına ve yüzüne sarık ve benzeri şeyler koyamayacağı gibi, üstünden teni görülecek şekilde bile olsa her hangi bir elbise ile örtünmesi de caiz değildir.

Böyle olamayacağı gibi her hangi bir şekilde saramaz da. Buharî ve Müs-

1 *el-Bedâyi'*, II, 183-206, 216, 219; *el-Kavânînü'l-Fıkhıyye*, 136-138; *eş-Şerhu's-Sağîr*, II, 74-110 *el-İzah*, 23-31; *Muğni'l-Muhtâc*, I, 518, 524; *el-Mühezzeb*, I, 204-212; *el-Muğnî*, III, 295-244 *Keşşafu'l-Kınâ'*, II, 491-510; *Gâyetu'l-Müntehâ*, I, 373-382

lim'de yer alan bir hadis şöyledir: *"Peygamber (a.s.) devesinden düşüp ölen ihramlı bir kimse hakkında: "Başını örtmeyin, çünkü o, kıyamet günü telbiye getirerek dirilecektir." buyurmuştur."*[1] Bütün bunlar tedavi, aşırı sıcak veya soğuk gibi durumlar sebebiyle yapılırsa fidye gerekir.

Ancak örtü sayılmayacak şeyler konusunda bir beis yoktur. Meselâ, bir sarığa veya yastığa yaslanmak ya da suya dalmak yahut da bir gölgede serinlemek gibi hâllerin sakıncası yoktur. Uzun süreli de olsa elini başının üstüne koyması zarar vermeyeceği gibi, baş ağrısı gibi sebeplerle başına ip bağlaması da zarar vermez. Başına yük, zenbil ve benzeri şeyler koyması ise mekruhtur. Şafiîlere göre esah görüş uyarınca bu, haram değildir. Netice olarak, şemsiye altında veya evde, ağaç altında ya da çadırda gölgelenmek caizdir.

Hanbelîlere göre hörgüç, elbise gibi şeylerle gölgelenmek yasaktır. Bu ancak bir özür olduğunda mümkündür, fakat karşılığında fidye verir.

Aynı şekilde yüzünü ve vücudunun diğer kısımlarını rida ve izar dışındaki şeylerle örtmesi de haramdır. İhramlı kimse cübbe, gömlek, pantolon, mest ve dikişli terlik giyemez. Ancak dikişsiz ve parmaklarının çoğu açıkta kalacak şekilde terlik giyebilir.[2] Eğer izar bulamazsa veya bunu temin edecek gücü olmazsa, don giyebileceği gibi, Hanefîlere ve Malikîlere göre küçük topuklarından aşağısını keserek mesh de giyebilir. Hanbelîler ve Şafiîler'de meşhur görüşe göre mestleri kesmek gerekli değildir.

Mazeret hâlinde don ve mest giyilebileceği hususu ile ilgili delil, İbni Abbas'ın şu sözüdür: *"Peygamber (a.s.)'i Arafat'ta hutbe okurken dinledim, şöyle buyurdular: "Nalın bulamayan mest giysin, izar bulamayan don giysin."* [3] Hanbelîlere ve Şafiîlere göre bunların giyilmesi hâlinde fidye gerekmez. Hanefîlere ve Malikîlere göre ise fidye zorunludur. Onların bu husustaki delilleri İbni Ömer'in şu rivayetidir: *"Bir adam Resulullah (a.s.)'a sordu: "İhramlı biri hangi elbiseleri giyebilir?" Resulullah (a.s.) cevap verdiler: "Gömlek, sarık, don, bornoz ve mesh giyemez. Ancak nalın bulamayan küçük topuklarından aşağısını keserek mestlerini giysin. Zaferan ve vers bulaşığı bulunan her hangi bir elbise de giyemez."* [4]

Hanbelî ve Şafiîlerin, mestlerin kesilmesine gerek olmadığına dair delilleri[5], geçen: *"Nalın bulamayan mest giysin."* mealindeki İbni Abbas hadisidir. Bu, daha önceki İbni Ömer hadisinden sonradır. Çünkü Arafat hutbesinde geçmektedir. Dolayısıyla, öncekini neshetmektedir. Zira kesmek vacip olsaydı, bunu mutlaka in-

1- Bu hadisi Ahmed, Neseî ve İbni Mace de İbni Abbas'tan rivayet etmiştir. *Neylü'l-Evtâr, V, 8.*

2- Önemli olan ön tarafının açık olmasıdır. Ayakkabı ve meshin ayağın ön kısmını örtüyor olması caiz olmayacağının alâmetidir.

3- Buharî ve Müslim.

4- Buharî ve Müslim.

5- Buna göre, önden, parmakların üstünden kesmesi hâlinde normal ayakkabıyı giyebilir. Arkadan kesilmesi gerekmez. Çünkü ayakkabı küçük topukları normal olarak kapatmaz. Böylece, mestleri

sanlara açıklardı. Çünkü açıklamanın gereken vakitten sonraya ertelenmesi caiz değildir. Netice olarak belirtelim ki, mutlak anlamda mest giyilmesi yolundaki ifade onları kesmeden giymek demektir. Ama en doğrusu sahih hadisle amel ederek mestleri kesmek ve dolayısıyle hem ihtilâftan kurtulmak, hem de ihtiyatla amel etmiş olmaktır.

Hanbelîlerin, don ve mest giymekle doğacak fidye yükümlülüğünün düşmesi yolundaki delilleri yine bunların giyilmesini emreden ve hem de fidyeden hiç söz etmeyen İbni Abbas hadisidir.

Öte yandan, giyilmesi haram olan şeyin ölçüsü vücudu veya vücudun bir uzvunu örtecek şekilde giyilen ve o şekilde imal edilmiş bulunan şeydir. Bu ister dikişli, ister dikişsiz olsun. Dolayısıyla, gömlek, don, cübbe kaftan ve mest bunun içine girer. Dokunmuş ama dikişsiz gömlek, zırh, çorap birbirine yapışılı gibi şeyler de böyledir.

Şafiîler'de esah olan görüş topukları örtmeyen, ama ayağın ön kısmını kapatan türden pabuçların da haram olduğudur.

Giyimde muteber olan normalde giyilebilen, vücudun rahatını temin eden her şeydir. Buna göre, bir gömleğe veya kaftana bürünmenin veya sirval gibi şeyleri izar şeklinde kullanmanın bir sakıncası olmadığından fidye de gerekmez. Bir kimse üzerne kaba[1] veya aba alsa bunlar oturup kalktığında özel bir itina olmaksızın üzerinde durmayıp düşesecek şekildeyse fidye gerekmez. Netice olarak, dikişli bir elbiseyi giymeksizin üzerine şöylece bürünmek veya omuzuna atmak şeklinde kullanabilir. Malikîlere göre işlenmiş bir hayvan derisi gibi dikişsiz giyecekleri kullanmak rahatlık ve lüks manası taşıyorsa caiz olmaz.

Şafiîlere göre, ridayı düğümlemek, iliklemek, iğnelemek caiz olmadığı gibi bir ucuna ip bağlayıp öbür ucuna eklemek de caiz değildir. İzarı düğmelese veya dikse bir yasağı çiğnediğinden fidye vermesi gerekir. Ama izarını avret mahâllini örtmek için düğümleyebilir. Ancak bunu ridada yapamaz. Aynı şekilde ridasının ucunu izarına geçirebilir. Hanefîlere göre izarı iğne ile tutturmak ve düğümlemek mekruhtur.

Şafiîlere, Hanefîlere ve Hanbelîlere göre ihtiyaç duyduğunda kılıç kuşanabilir, [2] beline hımyan ve mıntaka[3] bağlayabilir, ayrıca yüzük ve saat de takabilir.

---

küçük topukların altından kesme durumu gerçekleşmiş oluyor. Bu hâlde ise ittifakla fidye gerekmez.

1 Elbiselerin üzerine giyilen önü açık bir giysi.

2 Buharî ve Ahmed'in Bera' ve İbni Ömer'den rivayetlerine göre, Peygamber (a.s.) kaza umresinde Mekkelilerle onlara karşı kılıç dışında silah taşımama hususunda anlaşma yapmıştır. *Neylü'l-Evtâr*, V, 9

3- *Hımyan,* bele bağlanan para kesesi, mıntaka ise içine para konulan ve kese işi gören bir tür kemerdir.

Ancak *"Vers veya zaferan sürülmüş elbise giyemez."* hadisinde binaen vers[1] zaferan ve usfur[2] ile boyanmış her hangi bir elbise giyemez.

Üzerinde gömlek bulunduğu hâlde bir kimse ihrama niyet etse ve derhâl gömleği çıkarsa fidye gerekmez. Çünkü Peygamber (a.s.) koku süründükten sonra ve üzerinde cübbe bulunurken umre ihramına giren bir kişiye: *"Üzerindeki kokuyu hemen yıka, cübbeyi de derhâl çıkar. Sonra umrende haccında yaptığını yap."* [3] buyurmuş ve fidye vermesi yolunda kendisine bir şey söylememiştir. Ama çıkarma imkânı bulunduğu hâlde giymeye devam ederse fidye zorunludur. Peygamber (a.s.) o kişiye cübbesini çıkarmasını emrettiği için elbise giymek gibi giymeyi sürdürmek de haramdır.[4]

b) Kadınlar yüzleri dışında başlarını ve vücutlarının diğer uzuvlarını dikişli bir elbise ile örterler. Kadınların yüzü erkeklerin başları gibi hüküm görür. Dolayısıyle kadınların ihramı yüzlerindedir. O sebeple ihram hâlinde yüzlerini örtmeleri haramdır. Tıpkı, âlimlerin ittifakı ile erkeklerin başlarını örtmeleri haram olduğu gibi. Çünkü Peygamber (a.s.): *"Kadın yüzünü örtemez ve eldiven de giyemez."* [5] buyurmuştur. Bir de: *"Kadının ihramı yüzündedir"* hadisi vardır.

Hanbelîler bu konuda şöyle diyorlar: Kadın, hiç tartışmasız, bazı zamanlar yakınından erkekler geçerken yüzünü örtmeye ihtiyaç duyduğunda örtüsünü başının üzerinden yüzüne sarkıtır.[6] Çünkü Aişe (r.a.) şöyle anlatır: *"Biz, Resulullah (a.s.) ile birlikte ve ihramlı iken binekleri üzerinde erkekler yanımızdan geçerlerdi. Bunlar bizim hizamıza geldiklerinde her birimiz cilbabını başından yüzüne sarkıtır, onlar geçip gittiklerinde yüzümüzü açardık."* [7] Unutmamak gerekir ki, kadın yüzünü örtme ihtiyacındadır. Dolayısıyla, tıpkı avret mahâlli gibi mutlak olarak yüzünü örtmesi haram olmaz.

Malikîler, fitne zamanlarında kadının yüzünü örtmesini mübah görmüşlerdir. Tabiî, yüzüne indirdiği örtüyü iğne ve benzeri şeylerle tutturmadan, hatta başına da bağlamadan. Burada istenen şey, kadının örtüsünü yukarıdan aşağıya doğru sarkıtmasıdır. Veya örtüyü ağzını ve burnunu kapatacak şekilde örter, uçlarını da bağlamadan başı üzerine atar.[8]

Şafiî ve Hanefîler de bunu yüzle örtü arasında bir uzaklık, engel bulunması

1- *Vers,* Yemen'de ekilen sarı bir bitkidir. Boyada ve yemeği kokulandırmada kullanılır.
2- Çünkü güzel bir kokusu vardır.
3- Buharî ve Müslim.
4- İbni Kudame el-Hanbelî der ki: Bize göre geçenlerden dolayı fidyeyi emretmemiştir. Çünkü o, haramlığı bilmiyordu. Dolayısıyla, unutan insan muamelesi görmektedir.
5- Buharî ve diğerleri rivayet etmiştir.
6- *el-Muğnî,* III, 325-326.
7- Ebu Dâvud ve el-Esrem rivayet etmiştir.
8- *eş-Şerhu's-Sağîr,* II, 75

hâlinde caiz görmüşler[1] ve şöyle demişlerdir: Kadın, aşırı sıcak veya soğuk veya fitne ve benzeri durumlar sebebiyle de olsa yüzüün üzerine bir örtü sarkıtabilir, ama küçük bir çubuk ve benzeri bir şeyle onu yüzünden ayrı ve uzak tutmak şartıyla. Bunu hiç sebepsiz de yapabilir. Araya koyduğu çubuk ve benzeri şeyin istemeyerek düşmesi ve örtünün yüzüne değmesi hâlinde, hemen kaldırırsa fidye gerekmez. Şayet bunu isteyerek yaparsa veya istemeden düştüğü hâlde hemen kaldırmazsa fidye yükümlülüğü altına girer. Şafiîler de şöyle der: Hünsa-yı müşkil yalnızca yüzünü veya yalnızca başını örterse fidye lâzım gelmez. Ama her ikisini birden örterse fidye gerekir. Şafiîlerce sahih olan görüşe göre, ellerine kına yakan ve bunun için elleri üzerine bez parçası saran ya da kına yakınmaksızın ellerine bez saran bir kadının fidye vermesi gerekmez.

Yine Şafiîlerce esah olan görüş uyarınca erkek olsun, kadın olsun bir kimsenin eldiven giymesi haramdır. O yüzden giymesi hâlinde fidye gerekir.

Özürlünün elbise giymesi: Giyme ve örtme yasağı özürlü olmayanlara ait bir durumdur. Dolayısıyla, özrü olmayan bir kimse giydiğinde veya açık tutması gereken bir yeri örttüğünde günahkâr olur, o yüzden de fidye vermesi gerekir. Ancak özrü sebebiyle başını örten veya aşırı sıcak, soğuk ya da tedavi gibi bir zaruret yüzünden dikişli elbise giyen bir kimse bunu yapabilir, ama fidye borçlusu olur. İhtiyaç hâlinde kadının yüzünü örtmesi de bu türden bir durumdur.

Netice olarak, erkek için bedeninin tamanını veya avucunu ya da her hangi bir uzvunu örtecek şekilde bir şeyler giymesi haramdır. Yüzük, para kesesi, saat ve benzeri şeyler bu hükmün dışındadır. Bu hususta kadın da erkeğin hükmündedir. Ancak kadın üç hususta farklıdır: Dikişli elbise ve mest giymek, başını örtmek.

Güzel koku, kıl gidermek ve tırnak kesmek gibi vücudu rahatlatmaya yönelik fiiller:

Tîb, Güzel koku: İhramlının elbise veya vücudunda güzel koku kullanması haramdır. Çünkü Peygamber (a.s.): *"Vers yani güzel koku ve zaferan sürülü elbiseler giyemez"* buyurmuştur. Aynı şekilde, Şafiîlere göre kadınlar da dahil saçı veya sakalı yağlamak da haramdır. Hatta söz konusu yağ zeytinyağı ve eritilmiş mum gibi kokusuz da olsa. Çünkü ihramlı için aslolan her türlü süs unsurundan uzak ve arınmış bulunmaktır. Hadis-i şerifte: *"İhramlının saçı,sakalı karışık ve üstü-başı tozludur."*[2] buyurulmuştur. Aksine hâller ihramlının asıl hâline aykırı düşmektedir. Bir de ayrıca, devesinden düşerek boynu kırılıp ölen bir ihramlı için Allah'ın Resulü: *"Başını örtmeyin ve ona güzel koku yaklaştırmayın"* buyurmuştur. Buna göre, ihramlı bir kimse koku veya yağ sürünse fidye borçlusu olur.

---

1 *el-İzah*, 24; *el-Bedâyi'*, II, 186

2 Tirmizî ve İbni Mace'nin rivayetine göre İbni Ömer şöyle der: *"Peygamber (a.s.)'e gelen bir adam: Hacı kimdir? diye sordu. Allah'ın resulü: "Üstü başı tozlu ve dağınık kişidir."* buyurdu.

Ebu Hanife diyor ki: Bütün bir uzvu kaplayacak şekilde gül menekşe yağı gibi her hangi bir güzel koku ile karıştırılmış yağ sürünme durumunda kurban kesmek gerekir. Hatta zeytin yağı ve susam yağı gibi kokusuz yağla yağlanma durumunda da kurban gerekir.

Hanefîlere göre gülyağı ve misk gibi güzel kokunun ölçüsü, bu kokunun elbise ve bedene bulaşacak kadar sürülmesidir.

Bir temizlik olması itibarıyla, Hanefîler, ihramlının yıkanmasında ve hamama girmesinde beis görmemektedir. İhramlı sürme de sürebilir. Çünkü sürmede güzel koku bulunmadığından bu hükme girmez. Ne var ki, bir güzel koku türü olan hıtmi ile başını, sakalını yıkamaz. Çünkü hıtmî bir tür tîb'dir, bir özelliği de başa musallat olan haşaratı öldürmesidir.

Malikîlerin bu konudaki ölçüsü Hanefîlerin ölçüsü gibidir: O da güzel kokunun sürülmesidir. Güzel kokuyu dokunmaksızın koklamak mekruhtur. Sebepsiz yere güzel kokulu bir yağla yağlanmak mutlak olarak yasaktır. Şayet ortada bir sebep, zaruret varsa, zaruretler yasakları mübah kılar ilkesinden hareketle caiz olur. Kokusuz yağ ile yağlanmak, zaruret olmadıkça sürme çekmek de caiz olmaz. Zaruret dolayısıyle sürme çekecekse bu mutlaka kokusuz olmalıdır. Ateş dokunmamış güzel kokulu yemek de yiyemez. Böyle bir kokuyu üzerinde bulundurması, sürekli koklaması mekruhtur. Hamama girme serbestliği için değil yalnızca serinlemek veya cünüplük hâlinden kurtulmak içindir. Eğer hastalık gibi her hangi bir zaruret olmadan vücudunun bir uzvunu ve saçını kokusuz da olsa bir yağla yağlarsa bu durumda Şafiîler ve Ebu Hanifenin görüşünde olduğu gibi fidye borçlusu olur. Bir zaruret olması hâlinde avuç içini veya ayak altını yağlamak caiz olup, ittifakla fidye gerekmez. Burada, vücudun dışını yağlama fidyenin gerekip gerekmeyeceği hususunda iki görüş vardır.[1]

İhramlının güzel koku kullanmasıyla ilgili hususta Şafiîlerin görüşü de Hanefîlerin ve Malikîlerin görüşü gibidir. Yani vücuduna veya elbisesi, mutad bir şekilde güzel koku sürmesi hâlinde fidye gerekir. Yemek, içmek şırınga yaptırmak, burnuna çekmek ve sair yollarla vücuda alması bu hükme tabidir. Ama bir koku dükkânında oturması ve hatta buharlanmış bulunduğu sırada Kâbe'de oturması haram olmaz. Esah olan görüşe göre, isteyerek ve bilerek koku koklamak mekruh bir davranıştır. Esah görüş uyarınca, kokunun bizzat kendinden bir şeyler bulaşmadıkça yalnız değmekle fidye gerekmez. Ama gülü koklasa kokulanmış sayılır. Gül suyunu kokladığında kokulanmış kabul edilmez. Kapalı bir cam şişede ya da ağzı bağlı bir kapta, kesede misk taşısa kokusunu hissetse bile günah ve fidye terettüp etmez.

Tabiî, güzel koku kullanmanın yasaklığı kasta bağlı durumlar için geçerlidir.

1- *eş-Şerhu'l-Kebîr*, II, 59-61.

İhramını unutarak veya bu hâlde iken güzel koku kullanmanın haramlığını bilmeden ya da icbâr yoluyla kokulansa ne günaha girmiş olur, ne de fidye sorumlusu. Aynı şekilde kullandığının güzel koku olduğunu bilmeden kullanmışsa yine her hangi bir şey gerekmez. Kuru olduğunu ve bulaşmayacağını sanarak bir kokuya dokunsa ve hâlbuki o koku sıvı vaziyette bulunsa, azhar görüş uyarınca yine fidye gerekmez.

Bir kimse, vücuduna veya elbisesine haram olacak şekilde güzel koku bulaştırsa günah işlemiş olacağından fidye vermesi gerekir. Ayrıca o kokuyu derhal giderme yoluna başvurmalıdır.

Güzel kokuyu karışım hâlinde kullansa, yani kokusu, tadı, rengi yok olmuş bir şekilde ve söz gelimi ilaçta kullanmış olsa, bu caiz bir uygulama olduğundan fidye gerekmez. Ama kokusu yok olmadan bunu yaparsa fidye vermesi gerekir.Burada şunu belirtmeliyiz ki, aslında hoş kokusu bulunan elma, portakal gibi meyvelerin yenmesi câizdir. Öte yandan, kullanılan boyanın kokusu, tadı değil de yalnızca rengi mevcut olsa bu durumda onun kullanılmasında haramlık söz konusu değildir.

Onlara göre daha önce açıkladığımız gibi, saçları ve sakalı zeytin yağı, badem, ceviz gibi kokulu kokusuz her hangi bir madde ile yağlamak haramdır. Başında saç, çenesinde sakal bulunmayan kimselerin buraları yağlamasında bir beis yoktur. Vücudun tamamında baş ve sakal hariç olmak üzere bu yağı kullanmak caizdir. Ama saç ve sakalın tek bir kılının bile yağlanması caiz değildir. Yüzde bulunan kıllar ise mutemet görüşe göre sakal hükmündedir.

Şafiîlere göre vücut ve başı hutmi, sidr ve sabun gibi maddelerle, ama tüy yolmaksızın yıkamak mekruh değildir. Ancak en doğrusu bunu yapmamaktır. Ayrıca kokusuz sürmeyi terketmek de en doğru yoldur.

Onlara göre yine mutemet görüş, saçları taramanın ve saçları tırnakla kaşımanın mekruh olduğudur.

Hanbelîler bu konuda daha ileri giderek şöyle derler: Kasıtlı olarak güzel kokuya dokunmak, koklamak ve kullanmak haramdır. Elbise ve vücutta, yiyecek içecekte, yağlanmada şırıngada veya burna çekmede güzel koku kullanmak haramdır. Kokulandırılmış yağ, misk, amber, zaferan vers, öd ağacı buhuru yahut insanların tıb için yetiştirdiği gül, menek,e, yasemin, zambak gibi şeyleri isteyerek koklamak ve gülsuyu gibi eseri kalan şeylere dokunmak da aynı suçu işlemek demektir. Bütün bu hâllerde haram işlendiğinden fidye gerekir.

Kasıtsız koklamak, misk parçaları gibi vücuda yapışmayan maddelere dokunmak, lavanta çiçeği, marsıma, nergis ve izhir gibi çöl bitkilerini veya meyveleri ya da kına, usfur ve karanfil gibi şeyleri koku kastı olmadan koklamak ve yine başında veya vücudunda zeytin ve susam yağı gibi kokusuz maddelerle ihtiyaç dolayısıyla

yağlanmak haram değildir. Çünkü Peygamber (a.s.) bunu yapmıştır.[1] Bir attar yanındayken kasıtsız olarak koku duymak daharam değildir. Unutarak veya kasten kokulandığı zaman derhâl su ve benzeri bir sıvı ile bunu gidermelidir. Yiyecek ve içeceklerde kokulu yağın kulanılması hâlinde eğer koku ve tad kaybolmuş ve yalnızca renk kalmışsa, bunun zararı olmaz. Çünkü burada asıl sakınılması gereken tad ve koku unsuru kaybolmuştur.

İhramlı bir kimse saçlarını taramamak şartıyla hamam ve benzeri yerlerde yıkanabilir. Saçları taramanın sakıncası her hangi bir şekilde saçların kopmasına sebebiyet verebilyeceğidir. Ne var ki, ihramlı, mekruh olmakla birlikte sidr, hıtmi ve sabun gibi maddelerle yıkanabilir. Ayrıca ihramlı, ihram elbiselerini yıkayabilir.

Özetle her hangi bir kokuya dokunmak ittifakla haramdır. Kasıtlı olarak koklamak da Hanbelîlere göre haram, diğerlerine göre mekruhtur. Ebu Hanife ve Malikîlere göre yağlarla yağlanmak mutlak olarak haramdır. Hanbelîlere göre yalnızca kokulu yağlarla yağlanmak haramdır. Kokusuz da olsa Şafiîlere göre yalnızca saçları ve başı yağlamak haram kabul edilmiştir. Şafiî ve Hanbelîlere göre sabunla da olsa yıkanmak caizdir. Hanefîlere göre sabun ve benzeri şeylerle yıkanmak caiz değildir. Malikîler ise temizlenmek için değil de serinlemek için yıkanılabileceği görüşündedirler

Vücudun her hangi bir yerinden kıl almak, hatta burundan çekmek veya tıraş yoluyle bile olsa almak, tırnak kesmek ittifakla haramdır. Çünkü ayet-i kerimede: ".. kurban ait olduğu yere ulaşıncaya kadar başlarınızı tıraş etmeyin.." (Bakara, 196) buyurulmuştur. Vücudun diğer uzuvları aynı anlama geldiğinden başa kıyas edilmiştir. Çünkü başın tıraş edilmesi bedene rahatlık verir, bu ise ihrama aykırı bir davranıştır. İhramlı saçı-sakalı dağınık ve genel görünüm itibarıyla gösterişsiz olmak durumundadır. Kılı koparmak ve yolmak ise tıraş gibi kabul edilmiştir. Çünkü her ikisi de aynı neticeyi doğurur. Genelde tıraş ameliyesi söz konusu olduğundan nasta bu zikredilmiştir.

Aynı şekilde, koltuk altı, bıyık ve kasık gibi yerleri tıraş edemeyeceği veya buralardan kıl koparamayacağı gibi tırnaklarını da kesemez. Kendisinin veya başkasının saçlarını da kesemez. Aynı zamanda kir-pas izalesiyle uğraşamaz, kırık tırnak ve koparılmış kılları ve benzer şeyleri atamaz. Bit, pire cinsinden şeyleri öldüremeyeceği gibi, sert bir şekide vücudunu kaşıyamaz da. Tabiî, bütün bunlar bir özür söz konusu olmadığı zaman böyledir. Eğer bir özür söz konusu ise bunların yapılmasında bir günah yoktur.

Fidye konusunda fakihlerin görüşlerini şöylece sıralayabiliriz:

Hanefîlere göre: Eğer başını veya dörtte birini ya da üçte birini özürsüz olarak

1- Bunu Ahmed, Tirmizî ve diğerleri İbni Ömer'in hadisinden *merfû'* olarak rivayet etmişlerdir. Ancak bu hadis *zayıf*tır.

tıraş ederse kurban kesmek zorunda kalır başka bir şey kafi gelmez. Ortada bir zaruret olmadığından tam bir suç işleme olayı söz konusu olmaktadır. Şayet özür sebebiyle tıraş ederse üç şeyden birini yerine getirir. Çünkü yüce Allah: *"Sizden her hangi biriniz hasta ise veya başında rahatsızlık bulunursa fidye olarak ya oruç tutması,ya da sadaka vermesi veya kurban kesmesi gerekir."* (Bakara, 196) buyuruyor. Dörtte birden azını tıraş ederse Ebu Hanife'ye göre sadaka vermesi gerekir.

Eğer bıyığını tıraş ederse sadaka verecektir. Çünkü bıyık sakala bağlıdır. Koltuk altlarından birini veya her ikisini yolarsa tek bir kefaret gerekir ki, bu da kurbandır. Tırnaklarını kesmesi hâlinde kestiği her tırnak için yarım sa' sadaka verir. Her hangi bir zaruret ve geçerli bir mazeret olmadan bir el veya ayağın tırnaklarını keserse, kurban yükümlüsü olur. Çünkü bu durumda suç tam anlamıyla gerçekleşmiş dolayısıyla tam bir kefaret de zorunlu hâle gelmiş olur. Bilerek veya bilmeyerek, isteyerek veya istemeyerek tıraş olmak veya tırnak kesmekle bir cezanın tahakkuk edeceği bilinmelidir.

Malikîlere göre: Bir eziyeti giderme maksadı dışında on adet kıl ve tırnak kesilmesinde iki avuç buğday, yine aynı şekilde eziyetten kurtulma maksadı dışında birden ona kadar bit öldürme hâlinde veya yalnızca uzaklaştırma durumunda fakire iki avuç buğday verir. Bu sayının onu aşması hâlinde ise fidye vermesi gerekir.

Öldürmemek şartıyla pire, kurt, karınca, sivrisinek kene gibi haşaratı uzaklaştırma hâlinde her hangi bir şey gerekmez. İhramlı hâlde iken hamama girebilir ve burada uzunca bir süre kalabilir. Bu esnada kirlerden arınma girişiminde bulunmamak şartıyla. Aksi hâlde fidye vermesi gerekir.

Her hangi bir kir giderici ile ellerini yıkaması, tırnak altlarındaki kirleri gidermesi haram değildir. Abdest veya gusül sırasında saçından sakalından kıl düşmesinden dolayı da bir şey gerekmez.

Şafiîlerce azhar olan görüşe göre tek kılda bir müd iki kılda iki müd yiyecek, üç kıl veya tırnakta ise fidye verecektir. Esah olan görüşe göre hatta bilmeden veya unutarak yapsa bile. Bunu kaşımak, taramak şeklinde her hangi bir vasıta ile yapmış olsa da böyledir. Ama böyle yaptığı takdirde kılların gideceğini bilrse bu haramdır. Bu durumda, fidye gerekir. Aksi hâlde yalnızca mekruh bir hareket olur. Hanefîler, Malikîlerse taranmayı mutlak anlamda yasaklamışlardır.

Rahatsızlık kir, sıcak cerahat vs. gibi sebeplerle tıraş olma durumundaki bir kimse tıraş olur ve fidye verir. Çünkü ayet-i kerimede: *"Sizden her hangi biriniz hasta ise veya başında rahatsızlık bulunursa fidye olarak ya oruç tutması ya da sadaka vermesi veya kurban kesmesi gerekir."* (Bakara, 196) buyuruluyor. Buharî ve Müslim'de yer aldığına göre, Ka'b b. Ucre şöyle diyor: *"Bu ayet benim hakkımda indi. Resulullah (a.s.)'a geldim, bana: "Yaklaş" dedi, ben de yaklaştım. Bunun üzerine: "Başındaki haşarat sana eziyet veriyor mu?" diye sordu. İbni Avf diyor ki: Sanı-*

yorum evet, dedi. Daha sonra bana oruç tutmak ya da sadaka vermek veya kurban kesmek şeklinde fidye vermemi emretti."[1]

Öte yandan, göz kapağı altında büyüyen bir kılın sökülüp alınması bir sıkıntının giderilmesi demek olduğundan caiz olup fidye vermeyi gerektirmez. Gözünü örtmesi hâlinde kaş saç gibi şeyleri de giderebilir, bu durumda fidye gerekmez. Sıkıntı vermesi hâlinde kırılan tırnak da kesilebilir. Ancak bunu yaparken sağlam parçadan onunla birlikte başka bir şey kesmemesi gerekir.

Mutemet görüşe göre saçları taramak ve tırnakla saçları kaşımak mekruhtur. Ama daha evvel açıkladığımız gibi vücudunu ve başını hıtmi ve sidr ile kıl koparmadan yıkamak mekruh olmaz. Çünkü bu süslenme gayesi taşımamaktadır. Aksine kiri-pası gidermeye yöneliktir. Ama en doğrusu bunu yapmamaktır. İhramlı kimse kıl koparılmaması şartıyla hacamat ettirebilir, kan aldırabilir. Öte yandan, kokusuz sürmeyi de terketmek en doğrusudur. Kokulusu ise zaten haramdır. Kaşıma, yolma, koparma gibi hareketlerin dışında yalnızca kılın düşmesi her hangi bir ceza gerektirmez.

Şafiîlerle aynı görüşte olan Hanbelîler de şöyle diyorlar: Tırnak veya kıl sayısı üçten az olursa bir yoksulu doyurmak gerekir. Ama bunlar üçü bulursa fidye icab eder. Kokulanma, giyinme hâllerinde de ceza aynıdır. Hatta, taranma veya sakalı oğuşturma durumlarında bile vuku bulsa sonuç değişmez. Unutma veya zorlanma da bunu mazur göstermez. Ama buna karşılık, vücut kılların koparmadan hafifçe bedenini kaşıyabilir.

Bit öldürmesinde fidye yoktur. Çünkü Ka'b b. Ucre başını tıraş ettiğinde pek çok bit temizledi. Bunun için ona bir şey gerekmedi. Gereklilik sadece saçın tıraşı içindir. Çünkü bitin bir değeri yoktur. Sineğe benzer. Av da değildir yenmez de. İhramlı kimse kırılan bir tırnağını kesebilir. Bu yüzden fidye vermesi gerekmez. İbni Münzir diyor ki: Kendilerinden ilim aldığımız âlimlerin hepsi ittifak etmişlerdir ki, ihramlı bir kimse kırılması hâlinde tırnağını kendisi koparabilir. Bir de unutmamak lâzımdır ki, böyle bir tırnak o kişiyi rahatsız edecek ve üzecektir. Bu, gözde biten kıla ve saldıran ava benzer. Ama eğer kırılandan fazlasını keserse, o fazlalık için fidye vermesi gerekir.

Üstünü başını, saçını sakalını düzeltmek maksadıyla aynaya bakmaz. Çünkü hadis-i şerifte: *"Şüphesiz, ihramlı kimse saçları dağınık ve gösterişten uzaktır."* buyurulmuştur. Başka bir hadiste ise şöyle demiştir: *"Şüphesiz, Allah Arafatta bulunanlarla meleklerine öğünür ve: "Ey meleklerim! Şu kullarıma bakın, saçları dağınık, toz toprak içinde, güneş altında ve tam bir teslimiyet içinde huzuruma gelmişlerdir" buyurur."* Ne var ki, her nasıl olursa olsun aynaya bakmakla bir cezâ gerekmez. Bu, yalnızca edep gereği olup terkinden dolayı bir şey gerekmez. Dolayısıyla

1- *Neylü'l-Evtâr*, V, 11

tıbbî ölçülerin elverdiği çerçevede bir yaranın tedavisi ve benzeri sebeplerle aynaya bakabilir. Özetlersek, ihtiyaç için bakabilir, fakat sadece süs, ziynet gibi maksatlarla bakması mekruhtur.

Kadınlar:

Bu iki ana hususu kapsar: evlilik akdi ile cinsî ilişki ve başlangıçları.

Evlilik akdi: Bu, cumhura göre haram olup yapılsa bile sahih olmaz. Ancak Peygamber (a.s.) için hüküm değişiktir. Bu da, eğer onun ihramlı iken Meymune ile evlendiği sabit ise. Dolayısıyla bunda fidye söz konusu olmamaktadır. Buna göre ihramlı kimse ihramlı olmayan bir vekil vasıtası ile de olsa evlenemez, yani ne velâyetle evlenibilir ne de vekâletle. Şayet bu şekilde evlenirse bu evlilik geçersiz sayılır. Çünkü Peygamber (a.s.): "İhramlı evlenemez ve evlendiremez, dünürcü de olamaz."[1] buyurmuştur. Bir de ihram güzel kokuyu haram kıldığından nikahı da iddet gibi yasaklar. Öyleyse ihramlı evlenir veya evlendirilirse (ihramlı kadın için de hüküm aynı) nikah geçersiz olur. Çünkü böyle bir nikah yasaktır.

İhramlı erkek ve kadın için dünürcü olmak mekruhtur. İhramlı birinin ihramsız birine dünürcü olması da mekruhtur. Çünkü geçen hadiste "dünürcü olamaz" buyurulmuştur. Şu sebeple ki, bu ameliye harama götürdüğünden tıpkı bir avcıya yol göstermeye benzemektedir.

Nikahı ve diğer yasaklara engel olma bakımından fasit ihram sahih ihram gibidir. Çünkü ihram gerekleri ve yasakları hususunda onun hükmü de aynen geçerli kalmaktadır.

Hanefîler, ihramlı için evlilik ve dünürcülüğü caiz görmüşlerdir.[2] Dayandıkları delil de İbni Abbas'ın: "Peygamber (a.s.) ihramlı iken Meymune ile evlendi"[3] sözüdür. Bu görüşü reddeden İmam Şafiî, Peygamber (a.s.)'in "İhramlı kimse, ne nikahlanır ne de nikahlandırılır" hadisini delil olarak ileri sürmektedir.

---

1 Müslim.
2 Hidaye.
3 Buharî ve Müslim.

Cinsî ilişki ve başlangıçları konusuna gelince, hemen belirtelim ki, bu ittifakla haramdır. Ayrıca, kadının ihramı kocasına kendisiyle cinsî ilişki kurmasına imkân tanıması da haramdır. Çünkü bu bir masiyete yardım etmek anlamına gelir. Aynı şekilde, ihramsız kocanın ihramlı karısıyla cinsî ilişkide bulunması da haramdır.

Buna göre, ihramlı bir kimsenin cinsî ilişkide bulunması, cinsî ilişkinin başlangıcı demek olan öpme, şehvetle dokunma ve cinsî organ dışındaki başka bir noktadan cinsî ilişkide bulunmak haramdır. Çünkü yüce Allah: *"Hac bilinen aylardır. O aylarda hacca girişen kimse bilmelidir ki, hacda kadına yaklaşmak, sövüşmek, döğüşmek yoktur."* (Bakara, 197)

Artık anlaşılmıştır ki, ihramlı kimse bu ayet–i kerimede açıkca belirtilen yasaklardan, yani cinsî ilişkiden, döğüşten, sövmeden ve her türlü tartışmadan kaçınacaktır. Peygamber (a.s.) de şöyle buyurur: *"Kim ki hac yapar ve çirkinliklerden, kötülüklerden kaçınırsa anasından doğduğu günkü gibi günahlarından arınır."*[1]

Arafat'ta vakfeden önce cinsî ilişkide bulunan kimsenin haccı fasit olur, fakat bu fasit haccını tamamlar, gelecek yıl da bunu hemen kaza etmesi gerekir. Hatta haccı nafile olsa bile kazası gerekir. Bir de büyük baş hayvanı kurban edecektir. Çünkü ileride açıklayacağımız gibi, sahabe bu şekilde hüküm vermiştir.

İki tahallül (ihramdan çıkma) arasında veya iki tahallülden önce ve birinci cinsî ilişkiden sonra ilişkide bulunsa bir koyun kurban etmesi gerekir.

Şayet cinsî organ dışında bir noktadan ilişkide bulunsa –menisi gelsin veya gelmesin– ya da şehvetle öpse veya dokunsa yahut da çıplak hâlde vücut temasında bulunsa yine kurban kesmek zorundadır. Ancak bu, onun haccını Malikîler dışındaki cumhura göre bozmaz. İbni Ömer: "İhramlı kimse karısına çıplak vücut temasında bulunsa kurban kesmesi gerekir." demiştir. Cinsî ilişkide ve başlangıcı sayılan hususlarla ilgili olarak yaptıklarında kasıt, unutganlık veya zorlanma arasında bir fark yoktur. Ancak karısının cinsî organına şehvetle bakma sonucu menisi aksa bu durumda şehvetle dokunmanın aksine bir şey gerekmez. Çünkü dokunmada meni gelsin veya gelmesin kurban gerekir. Aradaki fark şu: Dokunmada kadından yararlanma ve şehvetin hedefine ulaşması söz konusu iken, bakmada böyle bir durum söz konusu değildir. Bu olsa olsa kalbe şehvet tohumunun ekilmesi olayıdır. İhramlı tıpkı yeme–içme gibi şehvet tohumunu ekmeden yasaklı değildir.

Şafiîlere göre, unutarak cinsî organ dışında her hangi bir noktaya çıplak temas sonucu cinsî doyuma ulaşsa bir şey gerekmez. El ile istimna hâlinde fidye gerekir.

1– Buharî ve Müslim.

Bir kadına ardarda bakma sonucu, ama çıplak vücut teması ve el ile istimna durumunda bulunmadan menisi gelse fidye borçlusu olmaz. Nitekim Hanefîler de bu görüştedir.

Hanbelîlere göre de düşünme veya bakma sonunda meni gelse bir şey gerekmez. Çünkü Peygamber (a.s.) ihramlı iken hanımlarına bakardı. Ama eğer sürekli baksa ve bunun sonucu meni veya mezi gelse onlara göre kurban kesmesi gerekir.

Malikîlere göre meni getirmek mutlak anlamda haccı ve umreyi bozar. Bu iş, sürekli düşünme ve bakma sonucu olsa bile. Bunların dışındaki meni getirme hâlinde bu tür bir süreklilik şart değildir. Böylece Hanbelîlerle Malikîler süreklilik hâlinde kurbanın gerekeceği hususunda birleşmiş oluyorlar. Ama bu mezhep yalnızca bakına ve düşünme noktasında ayrı görüşteler. Malikîlere göre kurban gerekirken, Hanbelîlere göre hiç bir şey gerekmemektedir.

İhramlı iken ticaret yapabilir, değişik sanatlarla uğraşabilir ve boşanılmış olan eşe iddeti bitmeden geri dönebilir. Bunda ittifak vardır. Çünkü ayet-i kerimede: *"Rabbinizden lütuf istemenizde size her hangi bir günah yoktur.."* (Bakara, 198) buyurulmaktadır. Yani hac günlerinde. Ric'i hâldeki bir kadın zevcedir. Ric'a da tutmak yükümlülüğü getirir. Çünkü ayet-i kerimede: *".. onları güzellikle tutunuz.."* buyurulur. böylece,tıpkı boşama öncesinde olduğu gibi bu hâlde de tutmak, sahip çıkmak serbest bırakılmıştır.

Haccı Bozan Şekil ve Bozulan Haccın Hükmü:

1- Haccı bozmada bulunması gereken şartlar: Hanefîler ve diğerlerine göre haccı bozan cinsî ilişkide iki şart aranır.

a) Cinsî ilişkinin cinsi organ yoluyla olması gerekir. Bunda ittifak vardır. Cinsî organ dışında başka bir noktadan ilişkide bulunsa veya şehvetle dokunsa, kucaklasa, öpse ya da çıplak hâlde vücut temasında bulunsa haccı bozulmaz. Ancak Hanefîlere göre meni gelsin veya gelmesin kefaret gerekir.

Malikîlere göre: Birleşme sonucu veya birleşmesiz kendi fiiliyle meni gelmesi de böyledir. İhtilam ise kurban gerektirir.

Şafiîlere göre: Eli ile ve cinsî organ dışında çıplak vücut teması ile meni gelmesi haram olmakla birlikte haccı bozmaz, ama eğer böylece meni gelmişse kurban gerektirir. Cinsî ilişkinin haccı bozmasında bazı şartları ileri sürmüşlerdir. Buna göre ilişkide bulunanın kasten haram işlemesi gerekir. Unutarak, haramlığını bilmeden yapsa veya kadın bu işe zorlanmış olsa hac bozulmayacağı gibi esah görüş uyarınca fidye de gerekmez. Erkek olsun, kadın olsun yalnızca cima (cinsî ilişki) sebebiyle haccı bozulur. Öyle ki, uykudaki erkeğin cinsî organı ile ilişkide bulunan kadının haccı ve umresi bozulur.

Hanbelîlere göre: Cinsî organ dışındaki bir yerle ilişki kursa, fakat meni gelmese kurban, gelirse deve kurbanı gerekir. Ama sahih rivayete göre haccı bozulmaz. Şöyle diyorlar: İhramlı bir kimse karısını icbâr ederek cinsî organ yolu ile ilişkide bulunursa deve kurban etmesi gerekir. Bu durumda kadın ona kendi isteğiyle itaat ederse her birine deve kurbanı gerekir. Cinsî ilişkinin tekerrürü hâlinde eğer birinci için kefaret vermişse ikincisi için yeni bir kefaret icabeder. Şayet birinci için kefaret vermemişse tek kefaret yeterli olur.

Özet olarak, cumhura göre yalnızca cinsî ilişki haccı bozmaya yeterli olurken, Malikîler buna ayrıca meni gelse şartını ekliyor.

b) Hanefîlere göre: Cinsî ilişkinin Arafat'ta vakfeden önce olması lâzımdır. Arafat'ta vakfeden sonra böyle bir ilişkide bulunursa haccı bozulmaz. Eğer vakfeden sonra, ama tıraştan evvel ilişkide bulunmuşsa deve kurban etmesi lazımdır. Çünkü aslolan rükün Arafat'taki vakfedir.

Çünkü hadis–i şerifte: *"Hac Arafat'tır."* buyurulmuştur. Yani vakfe Arafat'tadır. Buna göre, vakfeden önce cinsî ilişkide bulunursa bir koyun kurban edecektir. Çünkü sahabenin: *"Bu durumda kurban gerekir."* dediği rivayet edilmiştir.

Hanefîlerin dışındaki cumhura göre: Eğer cima birinci tahallülden (ihramdan çıkma) evvel[1] vuku bulursa hac bozulur. Hatta vakfeden sonra vuku bulsa bile. Çünkü bu birinci tahallülün (ihramdan çıkma) gerçekleşmediği sıhhatli bir ihramlı hâline rastlayan cinsî ilişki olduğundan vakfeden önce gerçekleşmişe benzemektedir. Sahabenin hükmü göz önüne alınarak Şafiî ve Hanbelîlere göre deve kurban etmesi gerekmektedir. Malikîlere göre de kaza sırasında sadece kurban icabeder. Ama en faziletlisi deve, sonra sığır, sonra koyun, daha sonra keçidir.

Umreye gelince:

Hanefîlere göre:[2] Eğer dört şavt tavaf etmeden önce cinsî ilişkide bulunursa umresi bozulur; kazası ile birlikte bir de koyun kurban etmesi gerekir. Şayet dört şavt tavaf ettikten sonra ilişkide bulunursa umre bozulmaz, bu durumda kazası da gerekmez, ancak bir koyun kurban etmesi lâzım gelir.

Malikîlere ve Hanbelîlere göre: [3] Sa'y bitmeden ve saç tıraşından önce cinsî ilişkide bulunursa umre bozulur. Malikîlere göre bozulan umre için deve kurbanı, Hanbelîlere göre bozulan umre için koyun kurbanı gerekir. Cebren bunu yapan kadına fidye icabetmez. Hemen ilave edelim ki, sa'y bittikten sonra ve tıraştan önce vuku bulursa umre bozulmaz.

1- İlk tahalül (ihramdan çıkma) daha önce de belirtildiği gibi, üç şeyden ikisini yapmakla hasıl olur. Bu üç şey de, Akabe cemresini atmak, tıraş olmak ve ifada tavafıdır.

2- *el-Kitâb ma'a'l-Lübâb,* I, 202.

3- *eş-Şerhu's-Sağîr,* II, 94; *Gâyetü'l-Müntehâ,* I, 382.

Şafiîlere göre:[1] Tahallülden (ihramdan çıkma) veya umreyi bitirmeden önce cinsî ilişki vuku bulursa umre bozulur ve tıpkı hacda olduğu gibi suçun ağırlığı dikkate alınarak deve kurbanı gerekir.

2- Bozulan Haccın Hükmü:

Cinsî ilişki yüzünden bozulan hacca öylece devam edilmesi gerekir, ayrıca hemen gelecek yıl geciktirilmeksizin ittifakla kaza edilmesi lâzımdır. Hatta, haccı nafile bile olsa. Çünkü hac, başlanmakla farz olan ibadetlerdendir. Bozulan haccın hemen kaza edilmesinin sebebi haccın vakti geniş olsa bile sonuç itibarıyla yeniden başlamaya müsait olmamasıdır. Bir de sahabenin ertesi yıl kaza edilmesi lâzım geldiği görüşü burada dikkate alınmalıdır.

Bozulmaya sebebiyet vermede eşit olmaları itibarıyla bunda da erkekle kadın arasında bir fark yoktur.

Bu durumda Şafiîlere ve Hanbelîlere göre deve kurban edecektir. Söz konusu bozulma ister vakfe öncesine rastlasın, isterse vakfe sonrasına. Çünkü sahabe böyle hüküm vermişlerdir. Bir de söz konusu cinsî ilişkinin tam bir ihramlılık hâline rastlamış bulunduğu gözden ırak tutulmamalıdır. Böylece, vakfe sonrasında olduğu gibi vakfe öncesinde de bedene (deve veya sığır) cezası vaciplik kazanmıştır. Hatta, bu ibadetini cinsî ilişki ile bozan çocuk bile olsa aynı şekilde kaza ile yükümlü olur.

Malikîlere göre kaza vaktinde deve kurbanı ile yükümlüdür. Çünkü İbni Ömer, karısı ile cinsî ilişkide bulunan bir kişiye: ".. gelecek yıl sen ve karın hac yapın ve birer deve kurban edin demiştir.

Hanefîler bir kişinin, vakfe öncesi cinsî ilişkide bulunarak haccını bozması hâlinde koyun kurban etmekle yükümlü bulunacağı görüşündedir. Vakfeden sonra ve tıraştan önce yapması hâlinde ise deve kurbanı ile yükümlü bulunup haccının sahih olacağını söylemişlerdir. Çünkü vakfe öncesi olmakla kazayı icap ettirmektedir. Vakfenin kaçırılmasında olduğu gibi bununla deve kurbanı gerekmez. Ayrıca İbni Abbas hacda iki yerde deve kurbanını vacip görmüştür: Birincisi, ziyaret tavafını cünüp olarak yaptığı ve iade etmeden ailesinin yanına döndüğünde; ikincisi, vakfeden sonra cinsi ilişkide bulunduğunda. İhramlı, kıran haccı yaptığı hâlde vakfeden önce cinsî ilişkide bulunursa haccı ve umresi bozulur. O yüzden hac ve umre için iki koyun kurban etmek durumundadır. Aynı zamanda bozulan hacca ve umreye devam edip bunları tamamlayacaktır. Ama sonunda ikisini de kaza edecektir. Sadece üzerinden kıran kurbanı düşer. Şafiîler deve ile birlikte kıran kurbanını da şart koşar.

---

1 *Muğni'l-Muhtâc*, I, 522

Av:

İhramlı, kara av hayvanlarını öldüremeyeceği gibi, onları avlayamaz ve hatta başkasına da gösteremez. Aslan, kurt, yılan, fare, akrep ve kuduz köpek gibi çoğunlukla hemen saldırmaya başlayan hayvanlar bunun dışındadır. Malikîlerce köpek kelimesi yırtıcı hayvanlar gibi kendinden korkulan her vahşi hayvan hakkında kullanılır. Ebu Hanife'ye göre ise, bilinen köpek kastedilir.

Öte yandan, ihramlı bir kimse mutlak anlamda deniz av hayvanlarını avlayabileceği gibi, deve, sığır ve koyun gibi ehli hayvanları da kesebilir. Aynı şekilde, havada uçamayan tavuk gibi kuşları da kesebilir. Çünkü ayeti kerimede: *"Deniz avı ve onu yemek size de, yolculara da geçimlik fayda olmak üzere helâl kılınmıştır. İhramlı bulunduğunuzda kara avı size haram kılınmıştır.."* (Maide, 96) buyurulmuştur. Başka bir ayette ise: *"Ey iman edenler! İhramlı iken avı öldürmeyin.."* (Maide, 95) buyurulmuştur.

Av hayvanını göstermek, ona götürmek ve ondan yemek haramdır. Bu husus Ebu Katâde (r.a.) hadisinde açıkca görülmektedir. Ebu Katade, arkadaşları ihramlı iken vahşi bir eşeği öldürmüştü. Peygamber (a.s) ashabına: *"Her hangi bir kimse onu gösterdi veya bu yolda bir emirde bulundu mu?"* diye sordu. Hayır, dediler. O da: *"O hâlde onu yeyin."*[1] buyurdu. İşte, ihramsız kişi tarafından avlanan her hangi bir av hayvanını ihramlının yiyebileceği görüşünde olan Hanefîler bu hadisi delil göstermektedirler.

Cumhura göre: Kendisi için avlanan kara av hayvanının etinden ihramlı yiyemez. Çünkü, Sa'b b. Cessame, *"Peygamber (a.s)'e Ebvâ veya Veddân'da bulunduğu bir sırada vahşi bir eşek hediye etmiş, fakat o, bunu kendisine geri vermişti. Yüzündeki üzüntüyü görünce de: "Biz onu sana yalnızca ihramlı bulunduğumuz için iade ettik." buyurmuştur."* [2] Burada sebep olarak ihramlılık hâli ileri sürülmüştür. Nitekim, Şevkânî de böyle demiştir. Ayrıca, ileride gelecek bir hadiste de: *"Kendiniz avlamadıkça veya sizin için avlanmadığı sürece kara avı hayvanı size helâldir."* buyurulmuştur.

Yasak av hakkında mezheplerin değişik görüşleri bulunmakta olup, bunların özeti şöyledir:

Hanefîlere göre:[3] İhramlı bir kimse çoğunluk itibarıyla zarar verenlerin dışında eti yenen veya yenmeyen kara av hayvanını avlama girişiminde bulunamaz. Yasak av: Serbest veya sahipli, yaratılış itibarıyla vahşi yapıda bulunan bütün kara hayvanlarıdır. Buna göre, deve, sığır ve koyun gibi hayvanları kesmek ihramlı için

1- Müslim rivayet etmiştir. Ayrıca Buharî, başka bir lafızla Ebu Katâde'den rivayet etmiştir. *Neylü'l-Evtâr*, V, 21.

2- Ahmed, Buharî ve Müslim arasında bu hadis üzerinde ittifak hasıl olmuştur. a.g.e.. Ahmed, Müslim, Ebu Dâvud ve Neseî benzeri bir lafzı Zeyd b. Erkam'dan rivayet etmişlerdir.

3- *el-Bedâyi'*, II, 195-206; *el-Kitâb*, I, 206-210; *Fethu'l-Kadîr*, II, 255.

caizdir. Çünkü bunlar av hayvanı değildir. Bir de av hayvanında vahşilik ve yabanilik gibi sıfatların bulunduğu unutulmamalıdır. Evlerde bulunan tavuk, kaz gibi hayvanların kesilmesi haram değildir. Ehli köpek ve kediler de av kabul edilmez. Geçen ayete istinaden belirtelim ki, deniz avı ihramlıya da, ihramsıza da helaldir. İster yalnızca denizde, ister hem denizde hem de karada yaşıyor olsun hayvanı, üremesi hayvandır. Kara hayvanı da kara da üreyen hayvandır. Bu da ister yalnız karada, ister hem karada hem de denizde yaşıyor olsun. Önemli olan üreyip çoğaldığı yerdir.

Av sayılmadıkları için pire, sivrisinek, karınca, karasinek, kene ve eşek arısı gibi hayvanları öldürmekte bir beis yoktur. Bunlar çoğunlukla zarar verme durumları itibarıyla naslarla belirtilen yılan, akrep gibi zararlılardan kabul edilmişlerdir. İlgili hadis-i şerifte: *"Sınır tanımaz beş hayvan vardır ki, ihramsız iken de ihramlı iken de öldürülür: Yılan, akrep, fare, kuduz köpek ve karga"* [1] buyurulmuştur.

Bitin öldürülemeyişi av olduğu için değildir. Aksine bir tefes'i yani (kıl, tırnak, saç gibi fazlalıkları) gidermek anlamına geldiği içindir. Çünkü o kıl gibi bedenden çıkan bir şeydir. İhramlı, bilindiği gibi bedeninden bu cinsten şeyleri gideremez. Öldürdüğü takdirde, tıpkı bir kılı gidermesi gibi bir şey tasadduk etmesi gerekir.

Kara av hayvanı sayıldığından çekirgenin de öldürülmesi caiz görülmez. Ama fare, yılan hamam böceği, pislik böceği ve akrep gibi yer haşeratının öldürülmesinde av hayvanı olmadıklarından bir beis görülmemiştir.

Buna karşılık sırtlan, tilki, kertenkele, yaban faresi, maymun, fil ve domuz gibi hayvanları eğer saldırma durumları söz konusu ise öldürebilir. İmam Züfer dışındaki Hanefî imamlarının görüşleri uyarınca onlardan birini öldüren kimseye bir şey gerekmez.

İhramlı bir kimse bir av hayvanı kestiğinde o hayvan murdar kabul edildiğinden ihramlı veya ihramsız kimse ondan yiyemez. Ama ihramsız birinin avladığı veya kestiği bir hayvanın etinden ihramlı bir kimse yiyebilir. Tabiî, ihramlı bir kimse ona göstermediği ve avlanmasını emretmediği takdirde. Bir de bunu ister kendisine avlamış olsun, isterse ihramlı için. Çünkü bunda ihramlının her hangi bir fiili söz konusu değildir.

Malikîlere göre:[2] İhramlı bir kimse eti yensin veya yenmesin kara av hayvanlarından hiç birini öldüremez. Nitekim, Hanefîler de bu görüştedir. Harem içinde veya dışında olması yürüyen veya uçan bir hayvan olması ya da bunların aksine bir durumun vaki bulunması sonucu değiştirmez. Ayrıca bu hayvanı ayrıca göster-

---

1- Müslim, Neseî ve İbni Mace, Aişe'den rivayet etmiştir. Aynı hadisi Ebu Dâvud ve Ahmed başka lafızlarla rivayet etmişlerdir.

2- *el-Kavânînü'l-Fıkhıyye*, 137; *eş-Şerhu's-Sağîr*, II, 99-110.

mez, bu hususta emir vermez ve hatta ona işaret edemez. Bunlardan birinin vuku bulması, kefaret gerektirmemekle birlikte, çirkin bir ameliye olarak kabul edilir.

Hanefîlerin görüşünden farklı olarak Malikilere göre kendisi için veya kendi sebebiyle avlanmış bir av hayvanının etinden de yiyemez. Eğer Harem dışında ve ihramsız biri için avlanmışsa ihramlı bundan yiyebilir.

İhramlının kestiği, kasten veya yanlışlıkla öldürdüğü bir av hayvanı murdar kabul edilir. Hanefîlerin de dediği gibi bundan ne ihramlı yiyebilir, ne da başkası.

İhramlı bir kimse dört ayaklı ehli hayvanları ve tavuk gibi havada uçamayan kuşları kesebilir. Mutlak manada deniz avı da onun için caizdîr.Bunda ittifak vardır. Arslan vb. zararlı bir hayvanı öldürebilir. Bunda da ittifak vardır.

Bir saldırı söz konusu değilse sırtlan, domuz ve maymunu öldüremez.

Zararsız sivrisinek ve daha yukarı seviyedeki benzerlerini öldüremez:

Şafiîlere göre:[1] İhramlının, sahipli sahipsiz, vahşi ve yenebilir kara hayvanlarını avlaması haramdır. Eti yenen ve yenmeyenden doğmuş, yahut vahşi ve ehli hayvandan doğmuş ehli hayvanlar böyledir. Vahşi ve ehli eşek, ye de koyun ve geyikden doğmuş hayvanlar bu türdendir. Böyle bir durumda ihtiyaten ceza gerekir.

Çekirge haram olurken, balık ve deniz avı haram değildir. Deniz avı demek, yalnızca denizde yaşayan hayvan demektir. Ama hem karada hem denizde yaşayanlar haramdır. Suya dalıp çıkan su kuşları da haramdır. Eti yenmeyen hayvanlar haram değildir. Bu görüşe Hanbelîler de katılmaktadır. Hanefîler ve Malikîlerin görüşü ise farklıdır.

İhramlı bir kimse, bir av hayvanı kesmiş olsa bu, esah olan kavle göre murdar kabul edilir; dolayısıyla böyle bir hayvanın etinden hiç kimse yiyemez.

İhramlı kendi kestiği avın etinden yiyemez. Kendi izniyle veya izni olmadan başkasının avladığı hayvanın etinden de yiyemez. Avlanmasına yardım ettiği veya sebebiyet verdiği hayvan da öyledir. Yemesi hâlinde her hangi bir cezaî yükümlülük doğmaz, ama günaha girmiş olur. Sebebiyet verme durumu olmadan ihramsız biri ihramlı için avlamış olsa bu durumda ihramlı yiyebilir ve Malikîlerin de dediği gibi bundan dolayı ceza doğmaz.

Hanbelîlere göre[2] Hayvan, eğer vahşi, yenilebilir türden ise veya eti yenen ile yenmeyenden doğmuş ise ihramlı kişi böyle bir kara hayvanını öldüremez, avlayamaz, avlanmasına kılavuzluk edemez, yardımcı olamaz. Ama Şafiîlerin de dedi-

1- *Muğni'l-Muhtâc*, I, 524-526; *el-Mühezzeb*, I, 210 vd; *el-Îzah*, 28 vd.

2- *el-Muğnî*, III, 309-315; *Keşşafu'l-Kınâ'*, II, 502-514; *Gâyetü'l-Müntehâ*, I, 376-379.

ği gibi, yenilemez av hayvanlarını avlaması mübahtır.

İhramlı kişi böylesi hayvanların hiç birinden yiyemez. Kendisi için kesilen ve avlanan hayvanlar da öyle. Aynı şekilde, ihramsız biri tarafından kendisi için avlanan ve kesilen hayvanlann etinden de yiyemez. Nitekim, Şafiîlerin görüşü de böyledir. Çünkü Peygamber (a.s.): "*Kendiniz avlamadığınız ve sizin için avlanmadığı sürece kara avı size helaldir.*"[1] buyurmuştur. İşte, Sa'b b. Cessame'nin hadisini de bu anlama yorınak gerekiyor. Peygamber (a.s.)'in söz konusu vahşi eşeğin etinden yememesi, bundan kaçınması, bu eşeğin kendisi için avlandığını sanması sebebine dayanır. Hanefîlerin delil olarak kullandıklan Ebu Katade hadisi de ihramsız tarafından avlanan av hayvanının etinden yenilebilir, şeklinde yorumlanır. Yani ihramlı için avlanmamış olan hayvanın etinden.

Bit ve bit yumurtası türünden şeylerin öldürülmesi haramdır. Çünkü bu durumda bedenin rahat ettirilmesi söz konusu olmaktadır. Tıpkı rahatsız edici kılların alınması gibi. Her hangi bir aletle öldürülemeyeceği gibi, atılamaz da. Bu bir av olmayıp bir değeri de taşımadıkları için burada bir ceza söz konusu değildir. Aynı şeklide çekirgenin öldürülmesi de haramdır. Öldürdüğü takdirde yerinde bedelini tazmin eder.

Kendisi için avlanmış veya kendi yardımı, kılavuzluğu ile avlanmış olması hasebiyle ihramlıya haram olan hayvanın eti ihramsıza haram değildir. Çünkü Hz. Ali: "*.. onu ihramsıza yedirin..*" demiştir. Bu sözün söz konusu hayvanın kendileri için avlanmış olmasına yorulması gerekiyor. Peygamber (a.s.) Sa'b b. Cessame'yi vahşi eşeğin etini yemekten menetmedi. Bir ihramsız tarafından avlanmış olduğu için ihramsıza yemesi de helâl olmuştur. Hatta kendileri için avlanmış olsaydı, sonuç yine değişmeyecekti.

Kendisi için avlanmayan bir avın etinden başka bir ihramlı yiyebilir mi?

Bu konuda iki ihtimal vardır: Hz. Osman: "*Siz avlamadığınız veya sizin için avlanmadığı sürece kara avı size helaldir.*" hadisinin anlamına göre bunun mübah olduğunu söylemiştir. Başka bir rivayete göre ise "*İhramlı bulunduğu bir sırada Hz. Osman'a av hediye edilmiş ve o arkadaşlarına yiyin demiş, ama kendisi yememiştir. Hemen ardından: "Bu ancak benim için avlandı" demiştir.*" Bu kendisi için avlanmayan kişiye helâl olur. tıpkı, ihramsız birinin kendisi için avladığı bir av hayvanı konusunda olduğu gibi.

Hz. Ali, "*Onu ihramsıza yedirin, bizler ihramlıyız*" sözüne binaen bunun ihramlıya haram olduğunu söylemiştir.

İhramlı av hayvanını kestiğinde bu murdar olacağından herkese haramdır.

1- Ebu Dâvud, Neseî ve Tirmizî rivayet etmiştir. Tirmizî: Bu, bu konudaki en güzel hadistir, demiştir. Bu hadis, aynı konudaki diğer hadisleri bir araya getirmiş ve mevcut ihtilâfları açıklamış gibidir

Alimlerin ittifakı ile kimse böyle bir avın etinden yiyemez. Çünkü bu hayvan kesme yasaklısı biri tarafından kesilmiştir. Burada Allah hakkının çiğnenmesi söz konusudur. Bu hayvan tıpkı Mecusînin kesmesi gibi onun kesimiyle murdar olmaktadır.

Özetle diyebiliriz ki, Hanefîlere ve Malikîlere göre yenilen ve yenilmeyen hayvanı avlamak ihramlıya haramdır. Başkalarına göre ise ancak yenilen ya da eti yenen ile yenmeyenden doğmuş bir hayvanı avlamak haramdır.

İhramlı mecbur kalsa ve bir av ile murdar arasında seçim yapma durumunda bulunsa, Hanbelîlere ve Malikîlere göre murdarı yer. İmam Şafiî ise, bu kişinin avı yemesi gerektiğini söyler.[1]

Hanbelîler şunu ilâve ediyorlar: Yılan ve karga gibi zararlıları ve yapısında zarar verme kabiliyeti bulunan her hayvanı öldürmek mübahtır. Aslan, kaplan, kurt, pars gibi ve hatta eşek arısı, sivrisinek ve pire gibi zararlı haşerat dahi, peşin zararları söz konusu olmasa bile öldürülebilir. Harem dışında deniz ve nehir avları mübahtır. Harem içinde ihramsıza dahi bunları avlamak mübah değildir.

2. İhramlıya Mübah Olan Hususlar:

Buraya kadar açıklanan hususlardan ihramlı için nelerin mübah olduğu böylece açıklık kazanmış oluyor.Bunları şöylece özetlemek mümkündür.[2]

1) İhramlı sidr, hıtmi gibi kir giderici maddelerle başını yıkayabilir, temizleyebilir. Ama bu arada başından kıl dökülmemesi gerekir. Lakin bunları kullanmamak daha evladır. Çünkü bir de bunda vücudu rahatlatma gibi bir tedbir söz konusu olmaktadır. Hâlbuki hacı özenli bir görünümden uzak durmak vaziyetindedir. Ama cünüplük hâlinden kurtulmak için yıkanması ittifakla lazımdır. Bunu yaparken de başını parmak ucu içleriyle ve yumuşak hareketlerle yıkayacaktır. Tırnaklarıyla kaşımadan suyu saçlarının dibine ulaştırmış olacaktır. Malikîlere ve Hanbelilere göre başını sidr ve hıtmi gibi maddelerle yıkaması mekruhtur. Çünkü bunda aşırı rahatlama ve belki de saç kopması gibi muhtemel sonuçlar söz konusudur. Ancak ihramlı vücudunu hamamda ve benzeri yerlerde yıkayabilir. bu mekruh değildir.

2- Kokusuz madde ile sürme çekebilir. Ancak bir zorunluluk yoksa bunu sürme taşı ile yapması mekruhtur.

3- Sünnet olmakta, hacamat yapmakta ve kıl kesmemek şartıyla kan aldırmakta bir beis yoktur. Çünkü Peygamber (a.s.) ihramlı iken kan aldırmıştır.[3] Diş çektirmek, kırık sarmak ve kıl koparmayacak şekilde yumuşak bir hareketle tırnaklarla başı ve vücudu kaşımak caizdir. Ama en güzeli bunu yapmamaktır. Başını ve saka-

1- *el-Muğnî*, III, 315; *Keşşafu'l-Kınâ'*, II, 514
2- *el-İzah*, 30; *el-Muğnî*, III, 297-308.
3- Buharî ve Müslim İbni Abbas'tan rivayet etmiştir

lını kaşırken bir veya daha fazla kıl düşürmek fidyeyi icap ettirir ya da dilediğince sadaka vermesi gerekir. Bir veya daha fazla kıl düşse ve kendisi bunların kendiliğinden mi yoksa kaşıması sonucu mu düştüğü konusunda şüphe etse Şafiîlerce esah görüşe göre fidye gerekmez.

Şafiîlere göre ihramlı vücudundan ve elbisesinden biti uzaklaştırabilir, hatta öldürebilir. Hatta, ihramlının bunu öldürmesi müstehaptır. Tıpkı her hangi birinin öldürmesinin müstehap oluşu gibi. Karşı görüşte olanların aksine tercih edilen görüş budur. Çünkü, bunda temizlik ve muhtemel zararları önleme durumu söz konusudur. Başında ve sakalında bit bakımı yapması mekruhtur. Şayet bunu yapar ve sonunda bit çıkar ve onu öldürürse bir tane bile olsa İmam Şafiî'nin ifadesine göre tasadduk eder. Bu, müstehap bir tasadduk anlamı taşır. Hanbelîlere göre bit ayıklaması yapamaz ve öldüremez. Aksi hâlde fidye vermesi gerekir. Bu kişi, Hanefîlere göre dilediğince sadaka verir.

4- İhramlı içinde günah unsuru bulunmayan şiirler okuyabilir.

5- İhramlı erkek olsun kadın olsun aynaya bakabilir. Hanbelîlere ve Malikîlere göre bu mekruhtur.

6- Geçen hadis metninde de görüldüğü gibi yırtıcı kuşları, fare ve benzeri zararlıları, sivrisinek, karasinek ve pire gibi haşeratı, Malikîlerin dışındaki cumhura göre öldürmek mübah ve caizdir.

7- Deniz avlarını, ehli hayvanları, tavuk, kaz ve ördek gibi uçamayan kuşları kesmek caizdir.

8- Başına, yüzüne her hangi bir şey değmeyecek şekilde Beytullah ile, şemsiye ve hörgüç gibi şeylerle gölgelenmek mübahtır. Malikîlere ve Hanbelîlere göre hörgüçle gölgelenmek mekruh olup, yapılması hâlinde kurban gerekir. Ama tavan, duvar, ağaç ve çadırla gölgelenmek caizdir.

9- Para başkasına ait bile olsa para kemerini beline bağlaması caizdir. Avret mahâllini örtmesi için izarını bağlaması câizdir. Fıtık kemeri bağlaması da caiz olup, fidye vermesi gerekir.

10- Silah taşıması ve gerekirse düşmanla çarpışması helâldir. Yüzük, saat ve kemer takması da yine mübahtır.

11- Konuşması mübahtır.Ancak gerektiğince ve olabildiğince az konuşması her zaman için müstehaptır. Çünkü böylece kendisini boş sözlerden, yalan ve haram sözlerden korumuş olacaktır. Şu bir gerçektir ki, çok konuşan çok hata eder. Öte yandan, ihramlı sürekli telbiye, zikir ve Kur'an tilâveti ile meşgul olmalıdır. Bunlara ilâveten ya iyilik yollarını göstermek ve kötülüklere engel olmak, cahile bir şeyler öğretmek ya da susmak durumundadır. İçinde günah unsuru bulunmayan sözler konuşmak veya böylesi şiirler okumak çirkin bir davranış olmayıp mübahtır ama bunda da ileri gitmemelidir.

3. Suçların (Hacdaki Cinâyetler) Cezası:

İhramlının başına üç şey gelebilir: Cinayetler, engel olunma, haccı kaçırma. Cinâyet denilen suçun lügat anlamı, şerre bulaşmak, kötülük işlemektir. Şer'î anlamı ise, ihram veya harem dolayısıyla yapılması yasaklanan iş ve davranıştır.

Suçlar iki çeşittir:

a) İhrama karşı işlenen suç: Bu, hac veya umre ile ilgili ibadetlere aykırı davranış ve hareketlerde bulunmak yahut da yukarıda belirtilen ihram yasaklarından her hangi birini işlemektir. Hac vaciplerinden birini terketmek de bu suçlar arasında yer alır. Suç işleyen unutmuş, bilmiyor, zorlanmış ve farkına varmamış hatta bayılmış bile olsa sonuç değişmez. Ne var ki, suçu işleyenin ihramlının Hanefîlere göre bülûğ çağına ermiş olması şarttır. Buna göre, Hanefîlere, Malikîlere ve Hanbelîlere göre çocuğa bir şey gerekmez. Ama cinsî ilişkide bulunması hâlinde haccını bozmuş olur aynı zamanda bozulan bu haccına devam eder. Hanbelîlere göre çoğunun kaza yükümlüsü olması hususunda iki görüş vardır: Birinci görüşe göre kaza yükümlüsü olmaz, çünkü bir mükellefiyet söz konusu değildir. İkinci görüşe göre yükümlüdür, tıpkı, bülûğ çağına eren birinin cinsi ilişkide bulunması gibi.

Şafiîlerce esah görüş uyarınca, unutmuş veya zorlanmış olmamak kaydıyla ihram yasaklarından birini bilerek işleyen çocuğa da fidye ve kaza gerekir. Çünkü o bu hareketiyle kasten yapmış olduğunu ortaya koymuştur. Bu, iki meşhur görüşten biridir.[1]

Özetle, çocuğun haccı cinsî ilişki sonunda Dâvud ez-Zahirî hariç dört mezhep imamlarınca hilafsız bozulur. Malikîlerden Desukî, haccı bozulmaz, demiştir.

b) Harem'e karşı işlenen suç: Harem'de avlanmaya girişmek veya Harem sınırları içinde bir ağaca zarar vermek gibi. Bu hareketi yapanın ihramlı yahut ihramsız olması arasında fark yoktur. Tabiî, o şahsın mükellef biri olması gerekir. Bunu unutarak, bilmeyerek, zorlanarak veya bir hata sonucu yapmış olmak farketmez. Bu ayrıca benzerinin veya değerinin tazminini icap ettirir. Bu konuyu ileride Harem'in özelliklerini incelerken ele alacağız.

İhrama karşı işlenen suçlara gelince: Bunlar bir ve daha fazla kurbanı gerektirirken[2] ayrıca aşağıda belirtildiği şekilde sadaka veya değerini vermek gibi yükümlülükler de getirir.[3] Bu konu fidye ve av cezasını da ihtiva eder. Konuyu şöyle-

1- *Şerhu'l-Mecmû'*, VII, 28; *el-İzah*, 99.

2- Kurban kelimesi mutlak olarak kullanıldığı zaman bundan tıpkı normal kurbanda olduğu gibi koyun, sığır veya deve yahut sığır gibi hayvanların yedide biri anlaşılır.

3- *ed-Dürrü'l-Muhtâr*, II, 273-296; *Fethu'l-Kadîr*, II, 224-254; *el-Kitâb ma'a'l-Lübâb*, I, 199-210; *el Kavânînü'l-Fıkhıyye*, 138 vd; *Bidayetü'l Müctehid*, I, 346-356; *eş-Şerhu'l-Kebîr*, I, 54-71; *eş-Şerhu's-Sağîr*, II, 84-98; *Muğni'l-Muhtâc*, I, 521-526; *el-Mühezzeb*, I, 210-217; *Gâyetü'l Müntehâ*, I, 384-391; *el-Muğnî*, III, 255, 492-526, 544 vd; *Meraki'l-Felâh*, 26 vd; *Haşiyetu'ş Şerkavî*, I, 510 vd.

ce ele alabiliriz:

Deve veya sığır kurbanını (etleri Harem fakirleri arasında dağıtılır) gerektiren suçlar:

a) Birinci tahallülden (ihramdan çıkma) önce ve Arafat vakfesinden sonra ihram sırasında cinsî ilişkide bulunmak. Bu cumhura göre haccını bozar, ama Hanefîlere göre bozmaz. Buna göre, eğer ihramlı vakfeden önce bu tür bir ilişkide bulunursa haccı bozulur. Hanefîlere göre bu kişinin yalnızca bir koyun kurban etmesi gerekir. Ama haccını veya umresini bitirinceye kadar devam eder. Bu ibadetin hac olması hâlinde gelecek yıl geciktirmeksizin ittifakla kaza eder. Şayet umre ise bozulan bu umrenin hemen bitiminde kaza eder.

Mutlak olarak vakfeden önce veya vakfeden sonra ve ifada tavafından ve Kurban bayramı günü Akabe cemresini atmadan önce cinsî ilişkide bulunmak veya ihtilâm dışı yolla meni gelmekle Malikîlere göre deve, sığır, koyun ve keçi (sırasıyla bunlardan birini) bağışlaması gerekir.

b) İfada tavafın cünüp, hayız veya lohusa hâlinde yaparsa.

İki kurban gerektiren suç:

Bu, Hanefîlere göre kıran haccı yapan kişinin işlediği suçtur. Bunu şöyle de ifade edebiliriz: İfrad haccı yapan kişiyi tek kurban borçlusu hâline getiren her suç, her aykırı hareket. Kıran hacda çift kurban gerektirir. Meselâ, kurban kesmeden önce tıraş olduğu takdirde iki kurban borçlusu olur. Hanefîlere göre biri geciktirme, diğeri de kıran hac sebebiyledir. Şafiîlere, Malikîlere ve Hanbelîlere göre kıran yapan da, ifrad yapan da ihram kefaretlerinde birdir, aralarında fark yoktur. Çünkü, kıran yapan da ifrad yapanın gördüğü işlerin aynısını gördüğüne göre kefaretler konusunda da onun gibidir. Dolayısıyla, cinsî ilişki yüzünden kıran haccı yapan bir büyükbaş hayvan kurban etmekle yükümlü olur. Çünkü ihram birliği vardır. Bununla beraber kıran için bir koyun gerekir. Temettu yapan da kıran yapan gibidir.[1]

Muhayyerlik veya tertip (sıra) esasına bağlı olarak tek kurban gerektiren suç:

a) Dikişli elbise giymek, başı örtmek, başı tıraş etmek, tırnak kesmek ve kokulanmak.

Hanefîlere göre: Eğer ihramlı tam gün dikişli elbise giyer veya başını örterse bir koyun kurban eder. Bu kurbanın etini Harem fakirleri arasında dağıtır. Eğer bir günden az ise sadaka verir.

1- *Şerhu'l-Mecmû'*, VII, 385, 394, 400, 418.

Başının kan aldırdığı bir yerini tıraş ederse, bu durumda Ebu Hanife'ye göre kurban keser. Muhammed ve Ebu Yusuf ise, gerçekten bunun hedeflenmediği gerekçesiyle yalnızca sadaka vereceği görüşündedirler.

Başın dörtte birini veya daha fazlasını ya da sakalın dörtte birini tıraş ederse kurban kesecektir. Şayet dörtte birden azını tıraş ederse yalnızca sadaka verir. Çünkü başın bir kısmını tıraş etmek alışılmış bir ihtiyaçtır. Dolayısıyla bu husustaki ölçü budur.

Bir defada ellerinin ve ayaklarının bütün tırnaklarını veya sadece ellerinin ya da yalnız tek elin veya tek ayağın tırnaklarını kesmiş bulunsa bu durumda bir koyun kurban edecektir. Böyle değil de, ellerinin tırnaklarını bir yerde, ayaklarını tırnaklarını da başka bir yerde kesmiş olsa bu defa iki kurban kesmesi icap eder.

Ellerinden ve ayaklarından dağınık hâlde beşten az tırnak kesmiş olsa Ebu Hanife ve Ebu Yusuf'a göre sadaka vermesi gerekir.

İhramlı, baş, ağız, el ve ayak gibi bir uzvu veya uzvun çoğunu ya da vücudunun tamamını kokulasa bir koyun kurban etmesi lazımdır. Çünkü önemli olan çokluktur, çokluğun sınırı da uzuvdur.

İhramlı kimse elbisesine koku sürse, tam gün onu giymesi şartıyla kurban gerekir.

Başına, eline veya sakalına kına yaksa kurban gerekir.

Zeytin yağı ve susam yağı ile yağlanmada kurban gerekir. Çünkü bunlar güzel kokunun aslıdır.[1] Tereyağı, iç yağı ve badem yağı gibi yağlar böyle değildir. Ancak zeytin yağını yese, onunla, ayak yarıklarını vs. tedavi etse veya bunu kulaklarına damlatsa bu durumda Hanefîlerin ittifakı ile ne sadaka ne de kurban gerekir. Çünkü bu durumda her yönden güzel koku sayılmazlar. Ama misk, amber ve kâfur gibi aslında güzel koku olan maddeleri tedavi maksadıyla bile kullansa yine kurban kesmeyi gerektirir. Ama bir yemeğin içine karıştırılmış ve yemeğin içinde tesir ve özelliğini değiştirmişse bir şey gerekmez. Fakat yenmesi mekruhtur. Tıpkı güzel kokunun ve elmanın koklanmasının mekruh olması gibi.

Mazereti olarak kokulansa, tıraş olsa veya elbise giyse bu durumda dilerse bir koyun kurban eder,dilerse altı fakire, her birine yarım sa' düşecek şekilde toplam üç sa'[2] sadaka verir. Üçüncü bir şık da üç gün oruç tutmaktır. Çünkü ayet-i kerimede: "*.. içinizde hasta olan veya başından rahatsız bulunan varsa fidye olarak ya oruç tutması, ya sadaka vermesi veya kurban kesmesi gerekir..* " (Bakara, 196) buyurulmaktadır.

Hanefîlerin dışındaki cumhurun görüşü şöyledir: Bir ihramlı elbise giyse saç-

1- Saç yağı ve krem gibi maddeler kurban kesmeyi gerektirir.

2- Sa' olarak ifade edilen ölçek cumhura göre 2751 gr. Hanefîlere göre 3800 gr.dır.

larını traş etse veya tırnaklarını kesmiş bulunsa ya da kokulansa, yağlansa yahut (Şafiîlere göre) ardarda üç kıl giderse veya (Hanbelîlere göre), iki kıldan fazlasını giderse, iki tırnak kesmiş olsa bu durumda fidye olarak koyun kurban etmekle üç gün oruç tutmak veya altı fakir doyurmak (her fakire yarım ölçek) arasında muhayyerdir. Koyun kesmek *nüsük* olarak adlandırılır. *Nüsük* ise fidye hususiyetlerinden biridir. Suçu bilerek, hata ile veya bilmeden yapması farketmez. Muhayyerlik ise nerede olursa olsun zorluk ve kolaylık ilkesine bağlı olarak kesin bir husustur. Öte yandan, muhayyerlik ile ilgili delil: "*.. fidye olarak ya oruç tutması ya sadaka vermesi veya kurban kesmesi gerekir..* " (Bakara, 196) ayeti ile Peygamber (a.s)'ın Ka'b b. Ucrâ'ye söylediği şu sözlerdir: "*Başının haşeratı seni rahatsız ediyor mu? Ka'b: "Evet" dedi. Bunun üzerine: "Koyun kurban et ya da üç gün oruç tut veya altı fakire bir farak*[1] *yiyecek ikramında bulun." buyurdu.*"

Bunların dışındakiler de tıraş ve mazeretliye kıyasla aynı hükme tabi görülmüştür. Bu fidye, cumhura göre hem mazeretliye hem de başkalarına Hanefîlere göre ise yalnız mazeretliye mahsustur. Başın saçı ve diğerleri fidyenin gerekliliğinde aynıdır. Çünkü kıl, bedende bütünüyle tek bir cinstir. Fidye konusunda buğday, arpa ve kuru üzüm aynı geçerliliğe sahiptir. Tıpkı fıtır sadakası ve yemin kefaretinde olduğu gibi. Hanbelîlere göre, birincisine kefaret verilmedikçe hepsi için tek fidye geçerlidir. Eğer birinci için fidye verdikten sonra ikinci defa tıraş olursa, bu durumda ikinci bir kefaret vermesi lazımdır. İhramlı bir kimse ihramsız bir kimsenin başını tıraş etse veya tırnaklarını kesmiş bulunsa, cumhura göre ona fidye gerekmez. Ebu Hanife'ye göre sadaka gerekir. Çünkü bir insanın saçlarını gidermiş ve dolayısıyla ihramlının saçına benzemiştir. İhramlı bir kimse iznini alarak başka bir ihramlının başını tıraş etse ya da iznini alarak ihramlıyı bir ihramsız traş etse, bu durumda fidye yükümlülüğü tıraş olana düşer. Şayet tıraş edilen zorlanmış veya uyuyorsa, Malikîlere ve Hanbelîlere göre başı tıraş edilene fidye gerekmez. Ebu Hanife, tıraş edilene fidye gerekir, derken İmam Şafiî de anılan iki mezhebin görüşünü benimser.[2]

Aynı fidye Şafiîlere ve Hanbelîlere göre cinsî ilişki öncesi ve başlangıcı sayılan hâllerde de gereklidir. Bakmakla menisi gelmek ve meni gelmeksizin çıplak vücut temasında bulunmak, sürekli bakmak, öpmek, dokunmak ve çıplak vücut temasında bulunmak suretiyle mezi getirmek gibi hâller böyledir. Birinci cinsî ilişkiden sonra ikinci ilişkide de fidye vacip olur. İki tahallül (ihramdan çıkma) arasında cinsî ilişkide bulunulması hâlinde de yine fidye yükümlülüğü doğar. Malikîlere göre ihtilâm dışında meni getirmek (doyuma ulaşmak) cinsî ilişki gibi haccı bozar ve fidyeyi gerektirir.

1- *Farak*, üç ölçek demektir.
2- *el-Muğnî*, III, 494-496.

b) Cinsî ilişki ve başlangıçları:

Hanefîlere göre: Meni gelsin veya gelmesin (esah görüş uyarınca) şehvetle öpmek ve dokunmak sonucu kurban gerekir. Eliyle doyuma ulaşması hâlinde de kurban gerekir. Çünkü cinsî ilişki sebepleri mutlak anlamda ihram sebebiyle haram kılınmıştır. Dolayısıyla mutlak olarak kurban gerekmektedir.

Arafat'ta vakfeden önce unutarak veya zorlanma sonucu ya da uyku hâlinde bir insanla iki yoldan biriyle cinsî ilişkide bulunsa haccı bozulur. Neticede bu kişinin bir koyun veya bir devenin yedide birini kurban etmesi gerekir. Ancak sanki haccı bozulmamış gibi bozulan haccına devam etmesi vaciptir. Ama derhâl o haccı kaza edecektir. Hatta bu hac nafile bir hac bile olsa. Çünkü, başlamakla o hac kendisine vacip olmuş ve matlup şekilde gerçekleşmemiştir. Ne var ki, haccını bozan çocuğa ve deliye kurban ve kaza gerekmez.

Eğer Arafat'ta vakfeden sonra ve tıraştan veya tavaftan önce cinsî ilişkide bulunursa haccı bozulmaz. Daha önce de belirttiğimiz gibi bu kişiye bedene (büyükbaş hayvan) kurbanı gerekir. Çünkü bu suç, suçların en büyüğü olduğundan karşılığındaki ceza da o nispette büyük olmaktadır.

İkinci defa cinsî ilişkide bulunursa bu takdirde bir koyun kurban edecektir. Çünkü bu hâl, çiğnenmiş ihramlılık hâline rastlamaktadır.

Vakfeden ve tıraştan sonra cinsî ilişkide bulunursa koyun kurban edecektir. Çünkü onun ihramı kadınlar hakkında devam etmektedir. Yani birinci ve ikinci tahallül (ihramdan çıkma) arasında.

Umrede bir kimse dört şavt tavaf etmeden cinsî ilişkide bulunmuş olsa umreyi bozmuş demektir. Çünkü umrede tavaf, hacda Arafat vakfesi gibidir. Dolayısıyla, bu umreye devam ve sonunda hemen kaza eder. Ne var ki, bu ameliye sonunda bir koyun kurban etmesi gerekir. Çünkü umre Hanefîlere göre sünnettir. Şayet dört şavt tavaftan sonra ve tıraştan önce bu ilişkide bulunsa bir koyun kurban edecektir. Umresi de bozulmaz kazası lâzım gelmez.

Bu yasak hakkındaki Hanefîlerin görüşü daha evvel açıklanmıştı. Buna göre Şafiîler ve Hanbelîlerce birinci tahâllülden (ihramdan çıkma) önce cinsî ilişkinin olması hâlinde deve kurbanı gerekir. Deve bulamaması hâlinde sığır, bunu da bulamaması hâlinde yedi koyun, şayet bunu da bulamazsa bir devenin bedelini takdir edip bununla buğday alır ve sadaka olarak dağıtır. Bütün bunlara imkânı yoksa her müd için bir gün oruç tutar. Eğer iki tahâllül (ihramdan çıkma) arasında veya bozma olayından sonra cinsî ilişkide bulunursa tıraş ve benzeri hâllerde olduğu gibi bir koyun kurban edecektir.

c) Hac vaciplerinden birini terketmek:

Hanefîlere göre: Kudüm tavafını cünüp hâlde yaparsa bir koyun kurban et-

mek zorundadır. Çünkü burada içinde bulunduğu cünüplük hâli cezayı arttıran bir suçtur. Ziyaret tavafını abdestsiz yaptığı takdirde önemli bir rükne noksanlık kattığı için yine koyun kurban etmek zorundadır. Ama kudüm tavafını abdestsiz yapması hâlinde sadece sadaka verecektir. Ziyaret tavafını cünüp olarak yaparsa yine bu hâlin aşırı suç olması dolayısıyla deve kurban edecektir. En faziletli olanı Mekke'de kaldığı süre içinde yeniden tavaf etmesidir. Bu durumda kurban yükümlülüğü de olmaz.

Abdestsiz hâlde veda tavafı yapan bir kimse yalnızca sadaka verir, ama bunu cünüp olarak yapan koyun kurban eder.

Ziyaret tavafından üç veya daha az şavt terkeden kimse bir koyun kurban eder. Dört şavt terkeden kimse ise bunları yerine getirmedikçe ebediyyen ihramlı kalacaktır.

Veda tavafını veya bundan dört şavtı terkeden bir koyun kurban eder, ama bu tavaftan üç şavt terkeden yalnızca sadaka verir.

Her hangi bir tavafı abdestli olarak yeniden yerine getiren kimseden kurban cezası düşer. Çünkü bu durumda böyle bir yükümlülüğü meşru bir şekilde yerine getirmiş olmaktadır. Esah görüş odur ki, cünüplük hâlinde yapılan tavafın yeniden yapılması vaciptir. Abdestsiz olarak yapılanın iadesi ise menduptur. Tavaf ederken avret mahâllinin dörtte biri açık bulunursa Mekke'de bulunduğu süre içinde bu tavafı iade eder, iade etmeden Mekke'den çıkmış bulunursa kurban kesmek zorundadır.

Safa ile Merve arasında sa'yi terkeden bir kimsenin haccı tam olmakla birlikte kurban kesmesi gerekir.

Arafat'tan imamdan ve gün batımından önce ayrılan kimse kurban keser. Gün batımından sonra değil de önce arafat'a geri dönerse bu durumda kurban cezası düşer.

Müzdelife'de vakfeyi terkeden kimse de kurban cezası altına girer.

Cemrelerin hepsini birden terketse ve böylece son gün olan dördüncü gün de çıkmış bulunsa tek kurban kesmesi gerekir. Tek günün cemresini terkettiği takdirde yine tek kurban kesecektir. Üç cemreden birini terkederse sadaka verir.

Akabe cemresini terkeden kimse kurban keser.

Kurban bayramı günlerinden sonra tıraş olsa Ebu Hanife'ye göre kurban keser. Aynı şekilde ziyaret tavafını kurban bayramı günlerinden sonrasına bırakması hâlinde de, ona göre, kurban kesecektir. Muhammed ve Ebu Yusuf'a göre bir şey gerekmez.

Kıran ve temettu' haccı yapanlara, daha önce de belirttiğimiz gibi, koyun kur-

ban etmek icap eder. Bir de şunu belirtelim ki, ifrad haccı yapanı bir kurban borçlusu hâline getiren her husus kıran haccı yapanı iki kurban borçlusu kılar: Biri haccı, diğeri de umresi için. Ancak ihramsız hâlde mikat mahâllini geçer ve dönerse tek kurban gerekir.

Malikîlere göre: [1] Hac ve umre kurbanları üç çeşittir: Fidye, av cezası ve kurban. Fidyeyi daha önce anlatmıştık. Kurban ise beş çeşit için söz konusudur: Telbiye, kudüm tavafı, taş atma Mina ve Müzdelife'de geceleme gibi hac vaciplerinden birinin terki hâlinde bunu telâfi etme gayesiyle kesilen kurban, temettu' ve kıran kurbanı, ihramlı iken cinsî ilişkide bulunmak gibi cezaların kefareti olarak kesilen kurban, av cezası ve nihayet yetişememe-kaçırma gibi durumlardan sonra kesilen kurbanlar. Bu son şekildeki kurban fidye ve av cezasının aksine tertibe bağlıdır.

Şafiîlere göre: Hacta gerekli kurbanlar dört çeşittir:

1- Tertip ve takdir kurbanı: Tertibin anlamı, kurban gerekir demektir. Aciz olmadığı takdirde başka bir telâfi cihetine gidemez. Takdirin anlamı da şeriatın eksik ve fazla gelmeyecek şekilde bedel olarak takdir ettiği şeydir. Bu, temettu', kıran ve kaçırma gibi sebepler yüzünden gereklilik kazanan kurbanlar olduğu gibi, bir de mikatta ihram giymemek, Müzdelife ve Mina'da gecelememek, veda tavafını terketmek gibi bir emri terkten dolayı tahakkuk eden kurbandır. Burada vacip olan şey, imkânı olan kişinin bir koyun kurban etmesi, imkânı olmayan kişinin de bunun yerine on gün oruç tutmasıdır.

2- Tertip ve tadil kurbanı: Şeriatin o hususta bir değerlendirmeyi ve ortadaki değere denk başka bir bedele yönelmeyi emrettiği kurbanlardır. Bu durum ihramlı iken cinsî ilişkide bulunma ameliyesini ilgilendirir. Dolayısıyla bu durumda önce deve, sonra sığır, daha sonra yedi koyun kurban etmek gerekir. Eğer böyle bir imkândan yoksun ise bir devenin karşılığı para takdir veya o para karşılığı yiyecek sadaka olarak verilir. Bütün bunlardan da âciz ise her müdde karşılık bir gün oruç tutar.

Bu durum, aynı zamanda ihsar hactan engellenme hâlini ilgilendirir. Neticede o kişi bir koyun kurban etme durumundadır. İkinci bir bedel de yiyecek tasaddukudur. Eğer buna da gücü yetmiyorsa her müdde karşılık bir gün oruç tutacaktır.

3- Muhayyerlik ve takdir kurbanı: Yani gücü yettiği hâlde başka bir bedelin yapılması caiz olan durumdur. Buna göre üç adet kıl tıraş etmesi veya ardarda üç tırnağını kesmesi hâlinde kurban kesmek veya her birine yarım sa' vererek altı fakire yiyecek ikram etmek veya üç gün oruç tutmak arasında bir tercih yapabilir. Ayrıca güzel koku sürme, saçını, sakalını ve bazı yüz kıllarını yağlama, elbise giyme, cinsî ilişki önceki fiillerde bulunma, elle doyum, ifsat etmeyecek şekilde cinsî ilişki kurma gibi hâllerde de böyle bir tercih hakkına sahiptir. Öte yandan belirtelim ki, fidye

1- *eş-Şerhu's-Sağîr*, III, 119; *el-Kavânînü'l-Fıkhıyye*, 139.

yükümlülüğü "*saçlarınızı tıraş etmeyiniz..*" ayetinin umumi ifadesi gereğince unutarak veya haramlığını bilmeyerek de olsa saç tıraşı sonunda tahakkuk eder. Temettu' hâlinde elbise giymenin, kokulanmanın, yağlanmanın, cinsî ilişki ve bunun öncüsü sayılan fiillerin hükmünü bilmeme veya unutmanın tam aksine. Çünkü böyle hâllerde bilmek ve kasıt şart olduğundan fidye gerekmez.

4- Muhayyerlik ve tadil kurbanı: Bu, av ve ağaç kesme cezası kurbanıdır.

Hanbelîlere göre fidye, ibadetlerdeki eksiklik veya yasakların çiğnenmesi yüzünden yerine getirilmesi vacip olan şeydir. Bu durumdaki kişi eğer mazeret sahibi ise fidyeyi yasak fiilden önceye alabilir. Muhayyerlik ve tertip olmak üzere fidye iki çeşide ayrılır.

Muhayyerlik: Koyun kurban etmekle üç gün oruç tutmak veya altı fakire yiyecek tasadduk etmek arasında tercih hakkıdır. Her fakire fıtır sadakasında yeterli olan bir müd veya yarım sa' miktarı verecektir. Bu, aynı zamanda dikişli elbise giyme, güzel koku sürünme, başı örtme, iki kıl veya iki tırnaktan fazlasını giderme, cinsî ilişki öncesi fiillerde bulunma gibi durumların karşılığında verilmesi gerekli fidye gibidir. Bunlar daha önce de açıklanmıştı. İleride açıklanacağı gibi, av cezası ile ilgili fidye de bunun gibidir.

Tertip:

a) Buna göre imkânı olursa bir koyun kurban eder, şayet imkânı yoksa on gün oruç tutar. Bu, temettu ve kıran kurbanı gibidir. Bir vacibin terki, yetişememe-kaçırma ve ihsar sebebiyle kesilen kurban da böyledir. İhsar hâli dışındaki oruç, üçü hac günlerinde ve yedisi de ailesinin yanına döndükten sonra olmak kaydıyla toplam on gündür. Bu orucun ardarda veya ayrı ayrı günlerde olması gerekmez. Mina günlerinde üç gün oruç tutamayan, daha sonra on gün oruç tutar. Ama mutlak olarak kurban kesmesi gerekir. İhsarlı kişiye kurban icap eder. Bu kurbanı satın alacak imkânı yoksa ve olduğu hâlde kurban bulamazsa ihramdan çıkma niyetiyle on gün oruç tutar ve böylece ihramdan çıkar. Tabiî, bu durumda yiyecek tasadduku yükümlülüğü olmaz.

b) Buna göre de, hacda deve ve benzeri bir kurban, umrede de bir koyun kurbanı gerekir. Eğer böyle bir imkândan yoksun ise üçü hacda, yedisi de ailesinin yanına döndükten sonra on gün oruç tutar. Ancak bu, cima ve ferc dışında vücutların birbirine değmesi neticesi meni gelmesi ya da sürekli bakma, öpme, şehvetle dokunma, el ile menisini getirme sonucu bu hususta hata yoluyla bile olsa cezâ olarak tahakkuk eder. Zorlanan veya uyuyan değil istekli kadın da hüküm yönünden erkek gibidir. Sırf düşünerek menisini getiren, ihtilâm olan veya bakarak mezisini getiren kimseye bir şey gerekmez. Bit öldüren ve nikâh akdi yapan kimseye de bir şey gerekmez.

Sadakayı gerektiren hâller:

Sadakanın miktarı *Hanefîlere göre* yarım sa'[1] buğday veya bu değerde paradır. Hanefîlere göre sadaka daha önce de açıkladığımız şu hâllerde gerekir:

a) İhramlının tam bir uzuvdan azını kokulandırması hâlinde.

b) İhramlının başının veya sakalının dörtte birinden azını tıraş etmesi ya da bıyığını tıraş etmesi hâlinde.

c) Bir gün veya geceden az olmak kaydı ile dikişli elbise giymesi veya başını örtmesi hâlinde.

d) Değişik parmaklarından beş adetten azının tırnaklarını kesmesi hâlinde. Bu durumda her tırnak için bir sadaka verecektir.

e) Kudüm ve veda tavafını, nafile bir tavafı abdestsiz olarak yerine getirmesi hâlinde. Kudüm tavafını cünüp olarak ziyaret tavafını abdestsiz olarak yaptığı takdirde bir koyun, ziyaret tavafını cünüp olarak yaptığı takdirde bir deve gerekir, Veda tavafını cünüp olarak yaptığı takdirde bir koyun kurban eder.

f) Veda tavafı veya sa'y şavtlarından birini terketmesi ya da cemre taşlarından birini eksik tutması hâlinde yine sadaka gerekir.

g) İhramlı birinin ihramlı veya ihramsız birinin başını tıraş etmesi hâlinde. Ama başka birinin bir uzvuna güzel koku sürerse veya ona dikişli elbise giydirirse ittifakla bir şey gerekmez.

Malikîlere göre: Rahatlamak için veya gereksiz yere tırnak kesmek sadakayı gerekli kılar. Bir eziyeti gidermek maksadı güdülürse sadaka gerekmez. Söz konusu sadaka ise iki avuç dolusu buğdaydır. Her hangi bir rahatsızlığı gidermek gayesi olmadan on kadar kıl koparma veya bit öldürme hâlinde bir fakire iki avuç yiyecek vermek gerekir. Buna göre birden fazla tırnak kesmek durumunda mutlak olarak, rahatsızlık gidermek gayesiyle tek tırnak kesme durumunda, yine bir rahatsızlığı gidermek maksadıyla birden fazla bit öldürme veya uzaklaştırma durumunda fidye gerekir.

Şafiîlere göre: Azhar görüşe göre, bir tırnak ve bir kılda bir müd (yirmi kile), iki tırnak iki kılda iki müd (kırk kile) yani yarım sa', üç kıl ve tırnakta tam bir fidye (koyun) gerekir.

Hanbelîlere göre: Onların görüşü Şafiîlerin görüşü gibidir. Her kıl ve tırnakta bir müd (yirmi kile) yiyecek vermesi gerekir. Tırnak ve kılın bir kısmının kesilmesinde hüküm hepsinin kesilmesi gibidir. Üç kıl veya üç tırnağın kesilmesinde mezhep görüşü tam bir fidyenin vacip olmasıdır.

1- Bu, Hanefîlere göre 1900 gr., cumhura göre 1375 gr.dır.

Yarım sa'dan azını, yani dilediğince sadaka vermeyi gerektiren haller:

Hanefîlere göre: Bir, iki veya üç çekirge ya da bit öldürür veya bedeninden ya da elbisesinden atarsa veya ölmeleri için elbisesini güneşin altına bırakırsa veya bunları başka birine gösterirse, bir avuç dolusu kadar dilediğince yiyecek verir. Çünkü bit bedendeki kirden doğar. Ama eğer yerde bulduğu bir biti öldürse her hangi bir yükümlülük altına girmez. Çekirge ise bir kara avıdır.

Fidyenin zamanı ve yeri:

Hanefîlere göre:[1] İbadetler (hac ve umre): Yani, koyun veya deve kesmek ittifakla Harem'e mahsustur. Çünkü kan akıtmak ancak belli bir zaman ve mekânda bir ibadet niteliği kazanır. Burada ise zamana özgü bulunmadığından yalnızca mekâna özgü bir durum olarak ortaya çıkmaktadır.

Oruç her hangi bir yerde yerine getirilebilir. Ayrıca bunda ardarda olma şartı da yoktur. Sadaka da öyle; o da istenen her yerde verilebilir.

Malikîlere göre:[2] Fidye, ihramlının cinsi ilişki ve av dışındaki yasaklardan her hangi birini yapması karşılığında yerine getirilen kefarettir. Söz konusu fidye oruç, sadaka ve kurbandan oluşan üç türü ile zaman ve mekâna özgü bir durum göstermez. Dolayısıyla bunları kendi memleketinde veya başka bir yerde ve dilediği zamanda yerine getirebilir. Ancak av ve cinsî ilişki karşılığında gereken vacip kurbanı sadece Mina veya Mekke'de keser. Eğer kurbanla birlikte Arafat'ta gecenin bir kısmında vakfe yaparsa bunu Mina'da kesecektir. Aksi hâlde Mekke'de keser.

Şafiîlere göre:[3] Mazerete binâen tıraş olmak gibi bir haramın işlenmesi veya cebir (telafi) kurbanı, temettu', kıran ve tıraş kurbanı gibi rükün olmayan bir vacibin terki vacip olan kurban belli bir zamana mahsus değildir. Ama azhar görüş uyarınca muhakkak Harem'de kesilmelidir. Eti de Harem yoksullarına, oradaki diğer gariplere dağıtılmalıdır. Bütün vacip kurbanlar ve onların yiyecek olarak karşılıkları mutlaka Harem'de ve Harem yoksulları arasında dağıtılacaktır. Bu kurbanlar yine muhakkak orada kesilecektir. Muhsar kurbanı böyle değildir. O, ihsarın meydana geldiği yerde kesilir. Yetişememe, vakti kaçırına kurbanı da kaza ihramı girmeden önce kesilirse caiz olur. Umreyi bitirdikten sonra temettu' haccı yapan kimse için olduğu gibi. Çünkü bu kimsenin, mutemed görüş uyarınca, hac ihramından önce kurban kesmesi caizdir.

Hanbelîlere göre:[4] Bir vacibin terki veya bir yasağın çiğnenmesi yüzünden kesilmesi gereken kurban ya da Harem'de yoksullara tasadduk edilmesi gereken yiyecek. Temettu', kıran ve adak kurbanlarının Harem'de kesilmesi gerekir. Bunların

1- *ed-Dürrü'l-Muhtâr*, II, 288; *el-Lübâb*, I, 201.
2- *eş-Şerhu's-Sağîr*, II, 93; *el-Kavânînü'l-Fıkhıyye*, 138 vd.
3- *Muğni'l-Muhtâc*, I, 530-532.
4- *Gayetü'l-Müntehâ*, I, 388 vd.

etleri de Harem yoksullarına dağıtılır.

En faziletli olanı hac dolayısıyla vacip olan kurbanı Mina'da, umre dolayısıyle vacip olanın da Merve'de kesmektir. Kesilen kurbanı bir vekil vasıtasıyle bile Harem'e ulaştırma imkânından yoksun bulunan kimse bu kurbanı mümkün olan her hangi bir yerde keser ve etini kestiği yerde dağıtır. Başındaki rahatsızlık, dikişli elbise giyme, başını örtme, güzel koku sürünme ve av dışında her hangi bir yasağı çiğneme gibi suçlar sonucu gerekli olan fidye özürsüz de olsa Harem dışında yerine getirilebilir. Fidye kurbanının vakti suçun işlenme anından itibaren ve yemin kefaretinde olduğu gibi mübah kılan sebebin varlığıyle birlikte girer. Av cezası avın yaralanmasından sonra gerçekleşir. Vacibin terki sebebi ile gereklilik kazanan fidye terk anından itibaren başlar. İhsar kurbanı ihsarın meydana geldiği yerde kesilebilir. Oruç ise her yerde tutulabilir.

Değeri veya benzerini gerektiren cinayet (suç) (Avlanmak ve bitkiye zarar verme cezası):

Ebu Hanife, av hayvanını öldürme karşılığında değerinin cumhur da benzeri olanın benzerini veya değerini vermeyi vacip görmüştür.

Ebu Hanife'nin görüşü:[1] Av hayvanını öldürmek veya buna yol göstermekle değerini ödemek vacip olur. Burada av hayvanından kastedilen yaratılışı itibarıyla vahşi olan her türlü kara hayvanıdır. Bu, ister mübah, ister sahipli ve yenilir türden ya da saldırgan olmamak kaydı ile arslan ve kaplan gibi yenilmez türden olsun. Doğan, baykuş, geyik, deve kuşu ve benzerleri de böyledir. Köpek, kedi, yılan, akrep, karasinek, sivrisinek, pire, kene, kaplumbağa, kelebek, tavuk, kaz ve benzerleri av hayvanı sayılmaz.

Av hayvanını öldüren ihramlıya değerini ödemek vacip olur. Bu öldürme işi ister kasten, ister yanlışlık sonucu, ister ihramlılık hâlini unutarak gerçekleşmiş olsun. İlk defa öldürüyor olması ile mükerrer öldürmesi arasında da fark yoktur. Dolayısıyla bu, tazmin anlamına gelir. Böyle olduğu için de malî ceza ödemeye benzemektedir.

Ebu Hanife ve Ebu Yusuf'a göre söz konusu değer, öldürülen av hayvanının ihramlı tarafından öldürüldüğü yerde veya eğer kara hayvanı ise oraya en yakın yerde değerlendirilir. Bu değerlendirmeyi av değerlendirmesinde tecrübe sahibi iki adaletli kişi yapar. Çünkü ayet-i kerime'de: ".. *içinizden iki âdil kimsenin hükmedeceği ihramlının öldüğü hayvanın değeri kadar bir ceza..* " (Maide, 95) buyurulmaktadır. *Hidaye*'de, bir kişinin yeterli, ikinin en iyisi olduğu, zira bunun kul haklarında olduğu gibi en ihtiyatlı ve yanlıştan en uzak yol olduğu yazılmıştır.

Değerini ödemesine hükmedilen kimse ise serbesttir: Eğer değeri deve, sığır,

1- *el-Lübâb*, I, 206 vd.

koyun gibi bir hayvanın fiyatına ulaşıyorsa bir kurban alır ve Mekke'de keser. İsterse bu miktar parayla bugday, arpa, hurma gibi yiyecek satın alır ve her fakire yarım sa' buğday, yahut bir sa' hurma veya arpa değecek şekilde fukaraya tasadduk-ta bulunur. Yahut da her yarım sa' buğday veya bir sa' hurma veya arpa yerine bir gün oruç tutar. Bu yiyecekten yarım sa'dan az bir miktar artarsa onu ya tasadduk eder, ya da onun yerine bir tam gün oruç tutar. Bulûğ çağındaki bir kimse Mekke haremi dahilinde insanlar eliyle değil kendiliğinden biten ve yetişen otları koparır yahut keserse kıymetini ödemesi icap eder. İzhır ve akmantarı koparmak bu hükmün dışındadır. Bu kimsenin ihramlı veya ihramsız olması farketmez. Bunların cezasının tutarı da av cezasının kıymeti gibi fakirlere dağıtılır.

Malikîlere göre [1]: Av öldürmenin üç türlü cezası vardır. İhramlı bunlardan birini yerine getirmekte serbesttir. Bu Kâbe'ye hususen götürülen hedy (kurbanlık)'e değil, fidyeye benzer. Ceza hakkında hükmü, avı öldüren haricinde adalet sahibi iki fakih kişi verir. Tek kişi veya iki kişiden birinin avlayan kimse olması yeterli değildir. Kâfir, fasık, şahsiyet sahibine yakışmayan şeyler yapan veya av husundaki şer'î hükmü bilmeyen kimselerin vereceği hükümler de kâfi değildir. Zira bir iş ve vazifeyi yüklenen kimsenin o alanda gerekli olan bilgilerden haberdar olması lâzımdır.

Bu üç çeşit ceza şunlardır:

a) Kıymet ve şekil olarak yahut yaş ve kusurlardan uzak olmak gibi kurban edilecek hayvanlarda aranan şartları bulundurmak itibarıyla kıymet olarak öldürülen hayvanın (deve, sığır, koyun gibi hangi cinsten ise) benzerini ödemek. Yaşı küçük ve ayıplı, kusurlu hayvanlar ceza için yeterli olmaz.

b) Avın yiyecek olarak kıymetini ödemek. Tabiî, bu avın bulunduğu bölgelerdeki insanların en çok kullandığı yiyeceğe göre takdir edilir. Avın öldürüldüğü yerde öldürüldüğü günkü değeri göz önüne alınır. O bölgedeki fakirlere Resulullah (a.s.)'ın müddü ile birer müd olarak dağıtılır. Orada fakir yoksa oraya en yakın yerin fakirlerine verilir.

c) Yiyeceğin miktarına denk olarak oruç tutmak. Bunda da bir müd için bir gün takdir edilir. Bu oruçlar istenilen yerde ve zamanda tutulabileceği gibi hacda veya döndükten sonra da tutulabilir.

Hakemler avlanma cezasını şöyle takdir ederler: Devekuşu ve filde bir deve; vahşi eşek veya vahşi sığırda bir sığır; sırtlan tilki, geyik ile Mekke haremi sınırı içindeki yabani güvencin ve av güvercinde bir koyun. Daha aşağı cezalarda hakemler ya yiyecek verilmesine veya oruç tutulmasına hükmederler. Malikîlerce Mekke ve Medine haremi sınırları içinde kesilmesi haram olan ağaçlar hususunda ceza yoktur.

1- *eş-Şerhu's-Sağîr*, II, 112-118.

Şafiîlere göre: [1] Yani ihramlı kişi benzeri (misli) bulunan bir hayvanı öldürdüğünde benzerini, benzeri bulunmazsa kıymetini öder. Misli bulunan avı öldürdüğünde ihramlı ceza olarak üç şey arasında muhayyerdir: Ya benzerini keser ve etini Harem fakirlerine tasadduk eder yahut benzerinin para olarak kıymetini takdir eder ve onunla yiyecek alarak Harem fakirlerine dağıtır ya da her bir müd yerine bir gün oruç tutar. Misli (benzeri) bulunamayan hayvanlara gelince: İhramlı bunların kıymeti tutarınca yiyecek alır ve tasadduk eder, yahut da o yiyeceğin her bir müddü için bir gün oruç tutar.

Vahşi sığır ve eşekte bir sığır; ceylanda bir keçi; tavşanda dişi bir oğlak; yaban tavşanında dört aylık dişi bir oğlak; sırtlanda bir koç; tilkide bir koyun; kelerde bir oğlak gerekir. Hakkında rivayet bulunmayanların cezasını: *"Bunu içinizden adalet sahibi iki adam hüküm ve takdir eder."* (Mâide, 95) ayeti gereği iki âdil kişi takdir eder.

Benzeri bulunamayan ve hakkında da rivayet gelmeyen çekirge, kuş gibi hayvanların (güvercin hariç) kıymetleri takdir edilir. Mezhebin makbul görüşüne göre öldürülen avın Mekke'deki değil, öldürüldüğü yerdeki kıymeti göz önüne alınır. Her cinsin kendi karşılığının ceza olarak ödenmesi lâzımdır. Küçükte küçük, büyükte büyük, erkekte erkek, dişide dişi, sağlamda sağlam, kusurluda kusurlu, şişmanda şişman, zayıfta zayıf hayvan ödenmelidir. Tabiî, hastada sağlam, kusurluda kusursuz, zayıfta şişman hayvan ödenmesi daha faziletlidir. Hükmü hakkında rivayet bulunan güvercin için ise bir koyun cezası gerekir.

Azhar olan görüşe göre Mekke haremi sınırlarında bulunan kendiliğinden yetişmiş ot ve ağaçların kesilmesinden dolayı tazminat gerekir. Haremdeki büyük bir ağacın kesilmesinin cezası bir yaşında bir sığır, küçük bir ağacınki bir koyun, çok küçük bir ağacınki de kıymeti tutarıdır. Mezhebin gürüşüne göre -ki azhar olan da budur- insanlar tarafından yetiştirilen ağaç, ot vesaire de kesilmesinin haram olması ve tazminat gerekmesi açısından, diğerleri gibidir. Fakat ızhır ile diken, böğürtlen gibilerini koparmak helâldir. Bunlar zararlı av hayvanı hükmünde olup kesildiğinde ceza gerekmez. Esah olan görüşe göre harem sınırlarında biten ot, bitki ve benzerlerini hayvanlara yedirmek, tedavi ve yiyecek gayesiyle almak caizdir. Çünkü o takdirde bunlar ekin hükmünde olmuş olur, kullanılmalarına ihtiyaç doğabilir. Şafiînin yeni mezhebine göre haram olmakla beraber Medine'deki avdan dolayı ceza lâzım gelmez.

Hanbelîlere göre: [2]. İhramlıyken av öldüren kimse misli olan hayvanlarda ceza olarak ya benzerini öder veya öldürdüğü yer ve civarına göre takdir edilecek kıymeti tutarınca yiyecek satın alıp fakirlere dağıtır. Alınan yiyecek maddesi buğday ise her bir fakire bir müd, buğday dışındaki türlerden ise yarım sa' verilir. Yahut

1- *Muğni'l-Muhtâc,* I, 524-529.
2- *Gâyetu'l-Müntehâ,* I, 384-397.

da hir bir fakire verilen yiyecek yerine bir gün oruç tutar. Yiyecek miktarından daha az kalan kısım yerine de oruç tutar. Benzeri bulunmayan kıymeti takdir edilebilecek hayvanların cezası ise yiyecek tasadduk edilerek ya da oruç tutularak ödenir. Oruçların peşpeşe olması icap etmez.

Mekke haremi sınırlarındaki ağaç ve otları hatta ekili olanları koparma veya kesme durumunda ceza gerekir. Sadece ızhır, akmantar ve meyvalardan dolayı ceza icap etmez. Kesilen ağaç küçükse bir koyun, büyükse bir sığır cezası gerekir.

Bu hatayı işleyen kişi ya bu cezaları ödemekte veya bunların kıymetlerini vermekte serbesttir. Kıymetleri av cezasında olduğu gibi taksim edilir. Otların da kıymet bedelini vermek icap eder. Medine haremindeki av ve kesilen ağaçtan dolayı ceza gerekmez.

Av Cezasının Ölçüleri:

Bu konuda İbni Kudâme'nin ayrıntılı olarak anlattığı hükümleri topluca aşağıya alıyoruz: (1)

1- Avı öldüren ihramlıya cezanın farz olması: Bu hususta âlimler icma etmişlerdir. Çünkü Allah tealâ: *"Ey iman edenler! Sizler ihramlı iken avlanmayın. İçinizden kim onu bilerek öldürürse üzerine öldürdüğü o hayvanın benzeri bir ceza vardır."* (Mâide, 95) buyurmaktadır.

Avı öldürme mübah ve haram olmak üzere iki şekilde olur:

Haram olanı, öldürmeyi mübah kılacak bir sebep bulunmaksızın kendiliğinden avı öldürme şeklidir. Cezasının ödenmesi icap eder.

Mübah olan şekli de üç türlüdür:

a) Etini yemeye mecbur kalmak durumunda avı öldürmek caizdir, bu hususta ihtilâf yoktur. Zira Allah tealâ bir ayet-i kerimede: *"Kendinizi tehlikeye atmayın."* (Bakara, 195) buyurmaktadır. Öldürdüğü takdirde ihramlı başka bir hayvan bulsun veya bulmasın onun kıymetini öder.

b) Kendisine saldıran ve öldürmeden başka bir yolla zararından kurtulamadığı hayvanı ihramlı öldürür; ceza ödemesi de gerekmez. Bu görüş, İmam Ebu Hanife ve İmam Şafiî'nin görüşlerine de uygundur. Çünkü ihramlı hayvanın şerrinden kurtulmak için öldürme mecburiyetinde kalmıştır. Saldıran bir insana karşı kendini koruma durumunda tazmin gerekmediği gibi burada da gerekmez.

c) İhramlı kimse bir avı, yırtıcı bir hayvandan veya bir avcının ağından kurtarsa yahut da ayağındaki ipi çözmek için yakalasa da bu işleri yaparken hayvan telef olsa, kendisine tazmin etmek lâzım gelmez. Zira hayvanın ihtiyacı olan mübah bir işi yaparken av öldüğü için tazmin gerekmemektedir.

1- *el-Muğnî*, III, 5[illegible]4-526.

2- Hata ile ve kasten işlenen suçlarda da ceza gerekir. Bu hususta imamlar arasında ittifak vardır. Zira Câbir (r.a.)'in haberine göre Resulullah (a.s.), sırtlan avlayan ihramlının ceza olarak bir koç vermesi gerektiğine hükmetmiştir. Yine Hz. Peygamber (a.s.) Efendimiz: *"Devekuşu yumurtasını kıran ihramlı ceza olarak bedelini öder."* [1] buyurmuştur. Bu verilen zararın tazmini içindir, insanın malında olduğu gibi hata yoluyla veya kasten yapılması neticeyi değiştirmez.

3- Ceza sadece ihramlıya gerekir. İhramın hac veya umre için olması, haccın *ifrat* veya *kıran* olması arasında bir fark yoktur. Bu husustaki nas ve deliller umumidir, hakkında ihtilâf da yoktur.

4- Ceza ancak avı öldürmekle vacip olur. Çünkü: *"Avı öldürmeyin."* (Maide, 95) ayetindeki nas bu hususta delildir. Avda üç özellik vardır: Yenmesinin mübah olması, sahibinin bulunmaması, zor yakalanan ve vahşi bir hayvan olması. Eti yenmeyen yırtıcı hayvanlar, genellikle tiksindirici olan haşereler, uçan kuşlar ve diğer eti haram olan hayvanların öldürülmelerinden dolayı ceza gerekmez. İlim ehlinin çoğunun görüşü böyledir. Ancak eti yenen ile yenmeyen bir hayvandan doğmuş olan hayvan öldürüldüğü takdirde ceza gerekir, demişlerdir.

Vahşi olmayan bir hayvanı boğazlamak ve yemekten ötürü ittifakla ceza gerekmez. Koyun, sığır, deve, at, tavuk gibi hayvanlar böyledir. Bu noktada muteber olan asıldır, o andaki durumu değildir.

5- Yalnızca kara avı öldürmekten dolayı ceza gerektiği konusunda ihtilâf yoktur. Zira Allah tealâ: *"Deniz avı avlamak ve onu yemek, kendinize de, misafire de fayda olmak üzere sizin için helâl kılındı. İhramlı bulunduğunuz zaman ise kara avı haram kılındı."* (Maide, 96) buyurmaktadır. Suyu tatlı olan denizdeki hayvan ile ırmak ve kaynak sularındakiler arasında fark yoktur. Deniz ismi hepsini içine alır. Nitekim âyet-i kerimede şöyle buyurulur: *"İki denizin suyu bir olmaz. Şu çok tatlıdır, susuzluğu keser, içimi boğazdan kolayca geçer. Şu ise çok tuzludur, acıdır. Bununla beraber siz her birinden taptaze bir et yersiniz."*(Fâtır, 12) Su hayvanı deyince kastedilen suda yaşayan, yumurtlayan ve çoğalan balık ve benzerleridir. Kaplumbağa, yengeç gibi karada yaşayan hayvanlar da balık hükmünde olup avlanmasından dolayı ceza gerekmez. Su kuşlarının avlanmasından dolayı âlimlerin ittifakıyla, çekirgenin öldürülmesi durumumda ise âlimlerin cumhuruna göre ceza gerekir.

6- Av öldürme durumunda gereken cezanın şekline gelince: İmam Ebu Hanife (r.a.): "Kıymetini ödemek icap eder, çünkü av misliyattan sayılmaz." derken cumhur öldürülenin benzeri bir hayvanın ceza olarak verilmesi lâzım geldiği görüşündedir. Zira Mâide suresindeki 95. âyette *"Cezası öldürülenin benzeri bir hayvandır"* buyurulmaktadır. Hz. Peygamber (a.s.) sırtlan öldürmenin cezasının bir koç

1- Her ikisini de İbni Mâce rivayet etmiştir.

olduğuna hükmetmiştir. Ashab-ı kiram (r.a.) da benzerinin gerektiğine hükmetmişler, "Devekuşu öldürmenin cezası bir devedir." demişlerdir. Vahşi bir eşeği öldürme cezasının İbni Abbas ve Ebu Ubeyde tarafından bir deve, Hz. Ömer tarafından bir sığır olduğuna hükmedilmiştir. Burada maksat gerçek benzerlik değildir. Zaten av ile onun yerine bulunacak hayvan arasında gerçek benzerlik sağlanamaz. Sadece görünüş bakımından benzerlik murad olunmaktadır. [*]

Öldürülen ve telef olunan av iki kısımdır:

a) Hakkında sahabenin hüküm verdiği kısım: Bu kısımda onların verdiği hükmün uygulanması gerekir. Hanbelî ve Şafiîlerin görüşü budur. İmam Malik: *"İki âdil kimse ceza hakkında hüküm verir."* (Mâide, 95) ayeti gereği yeniden hüküm verilir, demektedir. Ancak Malikî mezhebi, izah ettiğimiz üzere, yukardaki görüşe uymaktadır. Cabir (r.a.)'den gelen şu rivayet de Hanbelîler ile onlara muvafakat edenlerin görüşüne delâlet etmektedir: *"Hz. Peygamber (a.s.) ihramlının avladığı sırtlanın cezası olarak bir koç vereceğine hükmetti."* (1) Yine Câbir (r.a.) Hz. Peygamber (a.s.) in şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir: *"İhramlının öldürdüğü sırtlana karşılık ceza olarak bir koç, geyikte bir koyun, tavşanda bir dişi oğlak, yaban tavşanında yeni sütten kesilmiş bir oğlak icap eder."* (2)

b) Hakkında sahabenin hükmü bulunmayanlar: *"Cezaya iki âdil kimse hükmeder."* âyeti gereğince bu hususta tecrübeli iki âdil kişinin hükmüne başvurulur. Onlar da değeri yönünden değil yaratılışı ve sureti bakımından öldürülene en çok benzeyen bir hayvanın ceza olarak ödenmesine hükmederler. Zira sahabenin verdi-

(*) Ebu Hanife ve Ebu Yusuf'a göre ayet-i kerimede geçen *misl*(=benzer) lafzı mutlak olarak kullanılmıştır. Mutlak olarak *misl*(=benzerlik) ise hem suret hem de mana yönünden olur. Ayeti bu şekilde anlamak misli olmayanları nassın muhtevasından çıkarmaya, adeta nassın hükmünün bir cüzünü ihmal etmeye şeriatta kul haklarının tayin ve tesbitinde göz önüne alınan manevi benzerlik, yani kıymet olduğu anlaşılırsa o zaman bu ihmal bertaraf edilmiş olur. Ayrıca benzeri bulunmayan şeylerde de kıymetini ödeneceğine dair icma vardır. Öte taraftan sahabenin bir devekuşu öldürmenin cezası olarak bir deve cezası gerektiğine hükmettiği şeklindeki rivayet İbni Kudame'nin iddia ettiği gibi bir kısım sahabeden değil, sadece İbni Abbas (r.a.)'tan gelmektedir. İbni Hacer'in *et-Telhîsu'l-Habir* (I, 227)inde naklettiğine göre İmam Şafiî: "Bu rivayet ilim ehli katında sabit değildir, biz bu husustaki hükmü bu rivayete dayanarak değil, kıyasa dayanarak verdik." demiş, İman Beyhakî de, hadisin *zayıf* ve *munkatı* olduğunu, zira sahabeden bu nakli yapan ravi Atâ el-Horasânî'nin ismi geçen Hz. Ömer, Osman, Ali ve Zeyd'den hiç birine yetişmemiş olduğunu, İbni Abbas'tan ise hadis işittiğinin kesin olarak bilinmediğini, ayrıca ata'nın kendisi tenkitler bulunduğunu söylemiştir. Esasen şekil yönünden burada geçen güvercin ile koyun, sırtlan ile koyun, vahşi eşek ile deve arasında bir benzerlik olmadığı, bunların o devirde kıymet itibarıyla birbirine mukabil tutuldukları aşikârdır. Hz. Ömer'in tavşan öldürmenin cezası olarak farklı hükümler verdiği, bir defasında bir dişi oğlak, diğer bir defasında ise bir sığır verilmesine hükmettiği nakledilmiştir. *et-Telhîsü'l-Habir*, I,. 228. Herhalde bu bazı tavşanların oğlağa, bazılarının sığıra benzemesi sebebiyle değil, kıymetlerinin değişik zamanlarda farklılık göstermesinden dolayı idi. Daha geniş açıklama için bkz.: *Fethül-Kadîr*, III, 9; *I'Lâu's-Sunen*, Zafer Ahmed el-Osmânî X, 377-388. (Hamdi Arslan)

1 Hadisi Cabir'den Ebu Dâvud ve İbni Mace rivayet etmişlerdir.

2 Darekutnî rivayet etmiştir.

ği hüküm değer yönünden hayvanların benzer şekilde olmasına göre değildi.

Hanbelîler, Malikîlerin hilâfına hakemde fakih olma vasfını değil, nasta belirtilen adalet sıfatını şart olarak ileri sürmüşlerdir.

Hanbelî ve Şafiîlere göre iki hakemden birinin avı öldüren ihramlı kişi olması caizdir. Çünkü: *"Sizden adaletli iki kişi hüküm verir."* ayeti umumidir. Avı öldüren de diğer bir âdil kişiyle birlikte hakem olup cezayı takdir edebilir.

7- Cezanın çeşidi:

Hanbelî ve Şafiîlere göre öldürülen av büyük ise büyük bir hayvan, küçük ise küçük, erkek ise erkek, dişiyse dişi, sağlamsa sağlam, kusurluysa kusurlu bir hayvan ceza olarak verilir. Ayet-i kerimede: *"Ceza olarak öldürdüğünün benzeri bir hayvan icap eder."* buyuruluyor. Küçüğün benzeri küçük bir hayvan olur.

Malikîler ise şöyle diyor: Kurbanda kâfi olan bir hayvan olmalıdır. Küçükte büyük, ayıplı da sağlam bir hayvan ceza olarak verilir. Ayetteki diğer lafız *"Kâbe'ye ulaşacak bir hedy (kurban)"* şeklindedir. Kurbanlıkta ise küçük ve kusurlu hayvan kifayet etmez.

Avın parçasının tazmini: Hanbelîlerin şöyle bir ilâvesi vardır: Eğer avı öldüren kimse onun bir cüzünü telef ederse kıymetini tazmin eder. Çünkü o avın hepsi gibi ona bağlı kısımları da aynı şekilde garanti altındadır. Bu insanın ve malların garanti altında olmasına benzemektedir. Çünkü Resulullah (a.s.): *"Harem'deki av hayvanı kovalanmaz"* buyurmuştur. Hayvanın yaralanmasının yasaklanması daha evlâdır. Yasak ise o işin haram olduğunu gösterir. Avın yaralanması haram olan kısımlarını da avın kendisi gibi tazmin etmek gerekir. Tabiî, bu hayvanın kendini koruyacak şekilde iyileşmesi durumundadır. Kendini koruyacak şekilde iyileşmezse o zaman tamamının kıymetini ödemek gerekir. Çünkü hayvanı telef olma hâlindeki gibi muattal bir şekilde bırakmış demektir. Zira bu hâlde hayvan helâk olmaya doğru gidecektir. O kişi hayvanı sonunda ölüme götürecek bir şekilde yaralamış olmaktadır. İbni Kudame'ye göre bu Ebu Hanife'nin mezhebidir.

Yaralama sonucu ortaya çıkan zararların nasıl tazmin edileceği: İhramlı kimse, bir av hayvanını yaralar da hayvan bir şeye düşüp helâk olursa onu tazmin eder. Çünkü onun helâkine kendisi sebep olmuştur. Hayvanı ürkütüp kaçırsa ve o esnada hayvan helâk olsa yine tazmin eder. Ama ev bir yerde durur, sakinleşir de ondan sonra helâk olursa tazmin etmez. Hanbelîlere göre avı yaraladıktan sonra henüz ölmeden, gereken cezayı vermek caizdir.

Tazmin etmede kaide nedir? İnsana tazmin olunan her şey av hayvanı için de, ister doğrudan ister bir sebeple verilmiş zarar olsun, tazmin olunur. Bindiği hayvan ön ayak veya ağzıyla ava zarar verse ihramlı bunu tazmin eder. Arka ayağıyla verdiği zararı tazmin etmez. Çünkü arka ayaklarını kontrol etmek pek mümkün olmaz.

Kuşu öldürmenin tazmini: Cumhura göre: Devekuşunun tazmini deve ile, güvercininki koyun ile olur. Çünkü yaratılış yönünden birbirlerine benzerler. Çünkü ayette "misil-benzer" bir ceza ödenmesi istenmiş, ashaptan gelen rivayetlerde güvercinin cezasının koyun olduğu zikredilmiştir. Güvercinden daha büyük olan toy kuşu, turna, balıkçıl, keklik, ördek gibi hayvanlarda da koyun gerekir.

Ebu Hanife, bütün bunların cezasında kıymetlerinin ödenmesi gerekir, demektedir.

Güvercin dışında ona benzer kuşların tazmininde telef edildikleri yerdeki kıymetlerinin ödeneceği hususunda ihtilâf yoktur. Kuşun yumurtası da kuşun kıymetine göre tazmin edilir. Çünkü İbni Abbas: "Devekuşunun yumurtası kırıldığı zaman kıymetini ödemek gerekir." demiştir.

Malikîlere göre: [1] Ceninden ve yumurtadan dolayı ceza olarak ananın diyetinin onda birini ödemek icap eder.

8- Av cezasını ödemede muhayyer (serbest) olma: Bütün mezhepler av öldüren ihramlının üç yoldan birisiyle ceza ödemede serbest olduğu hususunda ittifak etmişlerdir. İster zengin, ister fakir olsun bunlardan birisiyle kefaretini verebilir. Bunlar da avın benzerini kurban etmek, para olarak veya yiyecek olarak kıymetini vermek (her fakire bir müd verilir), her bir müd yerine bir gün oruç tutmaktır.

Bu husustaki delil şu ayet-i kerimedir: *"Kefaret, Kâbe'ye ulaşacak bir kurbanlık veya o nisbette yoksulu doyurmak yahut onun dengi oruç tutmaktır."* (Mâide, 95) Ayette geçen *ev* (=veya) kelimesi bu hususta serbestlik bulunduğunu ifade etmektedir. Buna göre birinci şekli tercih eden kimse benzer bir hayvanı kurban eder, etini *"Kâbe'ye ulaşan bir kurbanlık"* ayetine binaen haremdeki fakirlere dağıtır. Kurbanlık hayvanın kesilmesi icap eder, diri olarak fakirlere tasadduk edilmesi kâfi gelmez. Çünkü *hedy* (=kurbanlık) olarak isimlendirilmesi böyle yapılmasını gerektirir. Ama bunu istediği zaman kesebilir, kurban bayramı günlerinde olması şart değildir.

Yiyeceğin nasıl takdir edileceği ve çeşidi: Şafiî ve Hanbelîlere göre ihramlı kişi cezayı fakirleri doyurmak yoluyla ödemek isterse avın benzeri hayvanın değerini para olarak hesaplar, parayı yiyeceğe çevirir ve sonra yiyeceği fakirlere dağıtır. Çünkü benzerinin kıymeti kadar bir yiyeceği vermek gerekmektedir. Ölen hayvanın kıymetini vermek kifayet etmez. Ayette belirtilen üç şeyin arasında kıymetini verme hususu yoktur. Kefaret olarak verilebilecek yiyecek maddeleri fıtır sadakası olarak verilen buğday, arpa, hurma ve kuru üzümdür. İmam Malik: "Avın kıymeti verilir, benzeri değil." diyor. Çünkü telef edildiği için kıymetini tayın etmek gerekince, telef olunan hayvan benzeri bulunmuyormuş gibi kabul edilir ve kıymeti verilir.

1- *eş-Şerhu's-Sağîr*, II, 118.

Orucun belirlenmesi: Kefaretin oruçla ödenmesi durumunda cumhura göre her bir müd yerine bir gün oruç tutmak gerekir. Çünkü bu oruç ve fakir doyurmak suretiyle ödenebilen bir kefarettir. Zıhar kefaretinde bir müd bir fakir doyurma karşılığında olduğu gibi burada da oruç bir müd karşılığında olmaktadır. Geriye bir güne denk olmayacak kadar az bir miktar kalırsa onun yerine de bir gün oruç tutmak lâzımdır.

Ebu Hanife ise şöyle diyor: Her yarım sa' buğday yerine bir gün oruç tutmak lâzımdır. Zira ona göre fakire yarım sa' dan daha az verilmez. Ayette geçen doyurma şeklinden dinde bilinen şekil anlaşılır.

9- Benzeri bulunmayan çekirge gibi avlar: Bu takdirde kişi çekirge kıymeti tutarınca yiyecek alıp fakirleri doyurma ile oruç tutma arasında muhayyerdir. Hanbelîlerce zahir olana ve Şafiîlere göre kıymeti vermek caiz değildir. Sadece kıymeti tutarınca yiyecek dağıtma ile yiyeceğin müdleri sayısınca oruç tutma arasında tercih yapabilir.

10- Tekrar av öldürme ve öldürme işinde ortak olma durumu: Her yeni av öldürme işinden dolayı yeni bir cezaya hükmolunur. Birinci defada ceza gerektiği gibi, ikinci öldürme hâlinde de ceza lâzım gelir. Çünkü bu öldürme fiilinden dolayı ödenen bir kefarettir, insan öldürmeye benzer, ilk öldürme ile ikinci kere öldürme ceza gerektirmesi yönünden aynıdır. Zira bu kefaret telef edilen bir şeyin bedelidir. Bedel olarak ya benzerini veya kıymetini vermek lâzım gelmektedir. Bu bakımdan insanın malının bedeline benzemektedir.

Bir avı öldürme işinde bir grup insan ortak olsa, Hanbelîlerde sahih olana ve Şafiîlere göre tek bir ceza ödemek lâzım gelir. Çünkü ayette: *"öldürdüğü hayvanın benzeri olan bir ceza"* buyurulmuştur. Mademki bu insanların öldürdüğü bir tek avdır, onun benzerini ödemeleri icap eder. Daha fazlası benzer kelimesinin dışında olduğundan gerekmez.

Hanefî[1] ve *Malikîlere göre* iki ihramlı şahıs bir avı ortaklaşa öldürseler her birisine birer tam ceza düşer. Çünkü her biri tam bir ihram hâline karşı cinayet işlemişlerdir. Ama iki ihramsız kimse haremdeki av hayvanlarından birini beraberce öldürseler ikisinin sadece tek bir ceza ödemesi gerekir. Zira bu durumda tazmin, haremin kutsiyeti çiğnendiği için lâzım gelmekte, malların tazminine benzer bir durum ortaya çıkmaktadır. Nitekim iki kişi hata yoluyla bir şahsı öldürseler, her ikisine birden tek bir diyet ve tek bir kafaret icap etmektedir.

Hanbelîler şöyle bir ilâvede bulunuyorlar: Her hangi bir yerde av hayvanını öldürme işinde ihramlının ortağı ihramsız bir kimse yahut yırtıcı bir hayvan ise ceza sadece ihramlıya düşer. Ama biri ihramlı, diğeri ihramsız iki kişi harem sınırları içindeki bir av hayvanını ortaklaşa öldürseler cezayı aralarında ikiye taksim eder-

1- *el-Lübâb,* I, 211 vd.

ler. Zira her birine öldürme fiilinin yarısı nispet edilir.

11- Alışveriş miras ve benzeri yolla ava sahip olmak, mülkiyetinin kalkması: Fakihlerin cumhuru şöyle diyor: Eli altında av hayvanı bulunan bir kimse ihrama girdiği zaman, bu hayvan onun mülkiyetinden, hükmen elinden çıkmaz. Meselâ kendi memleketinde veya başka bir yerdeki vekilinin elinde av hayvanı bulunması durumu böyledir. Öldüğü zaman da bir şey gerekmez. Alışveriş, hibe vb. yollarla bu hayvan üzerinde tasarrufta bulunabilir. Bunu gasbeden kimsenin iade etmesi lâzımdır. Ancak ihramının açıkça elinin altında bulunduğu görüleni elinden çıkarması gerekir. Elinde, arabasında, çadırında, beraberinde kafeste bir iple bağlı bulunan avı salıvermesi lâzım gelir.

Mülkiyetinin devam etmesinin delili şudur: Av üzerinde ceza gerektirecek bir fiil işlememiştir. Avın başkasının elinde bulunması durumunda olduğu gibi kendisine bir şey lâzım gelmez.

İhramlı yeni yaptığı alışveriş, hibe vb. sebeplerden biri ile ava malik olamaz. Çünkü yukarda geçen Sa'b b. Cessâme hadisinde görüldüğü gibi Resulullah (a.s.) hediye edilen vahşi eşek etini ihramlı olduğu için geri çevirmiştir. Eğer bu yollardan birisi ile alır da sonra telef olursa cezasını vermesi lâzımdır. Eğer satılmış ise ya kıymetini ödemesi veya sahibine iade etmesi gerekir. Eğer avı salıvermiş ise telef etme durumunda olduğu gibi tazmin eder, ceza ödemesi gerekmez. Satılanı da iade etmesi lâzımdır.

İhramlı bir av hayvanına varis olursa ona malik olur. Çünkü miras yoluyla mülkiyet kendisi tarafından yapılan bir fiil neticesinde gelmemiştir. Av mülkiyetine hükmen girmiş olmaktadır. Kendisi bunu istesin veya istemesin, farketmez.

İhram Yasakları Cetveli

Yasaklar	Kasten, sehven, bilmeden veya bir özür sebebiyle yapılması durumunda gereken ceza.
1- Erkeğin özürsüz olarak dikişli elbise giymesi veya başını örtmesi	
2- Erkeğin başını, kadının yüzünü örtmesi.	Bir koyun kurban eder.
3- Vücuttaki saçı kesmek kılları gidermek.	Hanefîlere göre başın dörtte birini traş ederse bir koyun, kurban eder, daha azında sadaka verir. Malikîlere göre on tel saçtan fazlasını koparırsa bir koyun keser, daha az olursa iki avuç yiyecek tasadduk eder. Şafiîler Hanbelîlere göre üç ve üçten fazla saç ve kıldan fazlasını giderirse bir koyun keser. Daha az olursa Hanbelîlere göre bir fakir doyurur, Şafiîlere göre ise bir tel saçtan dolayı bir müd, iki tel saçtan dolayı bir müd, iki tel saçtan dolayı da iki müd yiyecek tasadduk eder.
4- Tırnakları kesmek	Hanefîlere göre bir tek el veya ayağın tırnaklarını kestiğinde bir koyun keser. Diğer mezheplere göre saç kesme ve kılları giderme hususundaki sıraya göre ceza gerekir.
5- Mutlak olarak tîb (güzel koku) kullanmak.	Kurban kesmek lâzım gelir.
6- Av hayvanı öldürmek veya yaralamak	Cumhura göre cezası misil=benzer bir hayvanı kurban etmek, veya kıymeti tutarınca yiyecek tasadduk etmek yahut da her bir müd karşılığında bir gün oruç tutmaktır. Hanefîlere göre ceza olarak öldürülen hayvanın kıymetini vermek lâzımdır. Yasağı işleyen ihramlı kıymeti tutarında bir kurbanlık alıp kesmek veya her birine yarım sa' buğday düşecek şekilde fakirlere yiyecek tasadduk etmek yahutda her bir yarım sa' karşılığında bir gün oruç tutma arasında serbesttir.

7- Mekke harem sınırları içindeki ağaç veya bitkileri kesmek, koparmak	Malikîlere göre bu hususta ceza yoktur. Hanefîlere göre kıymetini öder. Şafiî ve Hanbelîlere göre ise ağacın küçük veya büyük olmasına göre koyun veya sığır keser, bitkinin kıymetini öder.
8- Cinsî münasebet ve öpüşme vb. mukaddimeleri	Cinsî münasebet sebebiyle ittifakla hac bozulur. Malikîlere göre bozulması için menî gelmiş olmalıdır. Yine ittifakla bu haccın kazası icabeder. Bu durumda Şafiî ve Hanbelîlere göre bir deve, Malikîlere göre bir koyun, Hanefîlere göre ise Arafatta vakfeden sonra olduğunda bir deve, vakfeden önce olduğunda bir koyun kurban etmek lâzım gelir. İmam Ahmed'e göre uyuyan veya zorlama neticesinde cima eden kadına ceza icabetmez. Şafiîlere göre unutarak öpüşme, sarılma gibi cima öncesi ilişkilerde bulunan kişiye, unutarak cima edene, hâram olduğunu bilmeyene, cimaya zorlanan kadına da ceza gerekmez ve bu sebeple hacları bozulmaz.

HACCI TAMAMLAYAMIYARAK KAÇIRMA VE HACCA ENGEL ÇIKMASI

1- Haccı Tamamlayamama (Fevt etme):[1]

Bir kimse farz veya nafile olsun, sahih yahut fasit olsun mutlak olarak hac için ihrama girer de bayram günü fecir vaktine kadar olan süre içinde Arafatta vakfe yapmaya yetişemezse haccı kaçırmış demektir. Çünkü vakfenin müddeti o zamana kadar devam eder. Haccın temel rüknü ise Arafat vakfedir. Malikîlerden İbni Cüzeyy'e göre hac amellerinin hepsinin kaçırılması sebebiyle de hac kaçırılmış olur.

Belli bir vakitle sınırlı olmadığından umrenin kaçırılması söz konusu değildir.

Haccı kaçırmanın hükmü:

Hanefîlere göre: Haccı kaçıran kimsenin umre amellerini eda ederek ihramdan çıkması icap eder. Yani yeni bir ihrama girmeden tavaf ve sa'y eder, saçlarını tıraş ettirerek veya kısaltarak ihramdan çıkmış olur. Gelecek sene de bu haccı kaza eder. Kendisine kurban kesme cezası gerekmez. Çünkü umre fiillerini yaparak ihramdan çıkmıştır. Bu umre haccı kaçıran kimse hakkında, muhsar (umre veya hacda tavafı yapmasına bir engel çıkan) kimse hakkındaki kurban kesme cezası yerini tutmaktadır. O hâlde o kimsenin her ikisini birden yapması gerekmez. Şayet haccı kaçırmak kurbanı gerektirseydi o takdirde bu ihramlıya hem kaçırmaktan, hem de ihsardan dolayı iki kurban gerekecekti.

Cumhura göre: Haccı kaçıran kimse umre amellerini yerine getirir, yani tavaf ve sa'yı yapar, saçlarını tıraş ettirerek veya kısaltarak ihramdan çıkar. Hemen

---

1- *el-Bedâyi'*, II, 220 vd; *Fethu'l-Kadîr, II, 303 vd; el-Lübâb*, I, 214 vd; *eş-Şerhu's-Sağîr*, II, 130 vd; *el Kavânînu'l-Fıkhıyye*, 142; *el-Mühezzeb*, I, 333; *el-Muğnî*, , 526-530; *Muğni'l-Muhtâc*, I, 537 *Hâşiyetu'ş-Şerkâvî*, I, 511 vd.

gelecek sene bu haccı kaza eder. Kaza ederken de kurban kesmesi gerekir. Arafattan sonra yapılan Müzdelife'ye inme, Meş'ar-i haram'da vakfe, şeytan taşlama, Mina'da geceleme gibi diğer hac ibadetleri kendisinden düşer.

Haccı kaçırmanın delili ve sınırı:

Kurban bayramı gecesinin sonu, vakfenin de en son vaktidir. Bir kimse bu süre içinde vakfeye yetişemese ve sabah vakti girse artık haccı kaçırmış olur. Bu hususta âlimler arasında ihtilâf yoktur. Câbir (r.a.) diyor ki: *"Cem' (Müzdelife) gecesi fecir vakti girinceye kadar hac fevt olmaz, kaçmaz."* Ravi Ebuz-Zübeyr "Bunu Resulullah (a.s.) mı söyledi?" diye Cabir'e sorduğumda, "Evet," diye cevap verdi" diyor. [1] Başka bir hadiste Hz. Peygamber (a.s.) Efendimizin *"Hac Arafat'tır. Cem' gecesi sabah namazından önce oraya gelenin haccı tamamdır."* hadisi cem' (müzdelife) gecesinin çıkmasıyla haccın kaçmış olacağına delâlet etmektedir.

Yine Resulullah (a.s.) şöyle buyurmuştur: *"Gece Arafatta vakfe eden hacca yetişmiştir. Gece de olsa Arafatta vakfeyi kaçıran umre yaparak ihramdan çıksın. Gelecek sene o haccı kaza etmesi lâzımdır."* [2]

Umre yaparak ihramdan çıkmanın delili Hz. Ömer ve oğlu İbni Ömer [3] ve diğer sahabeden gelen rivayetlerdir. Çünkü kaçırma durumu olmasa da haccı umreye çevirmek caizdir. Kaçırma hâlinde caiz olması ise daha evlâdır.

Kaçırılan haccın, ister farz ister nafile, gelecek sene kaza edilmesinin gerektiğine delil Hz. Ömer, İbn Ömer İbni Abbas, İbnu'z-Zübeyr, Mervan (r.a.) gibi sahabeden gelen rivayetlerdir. Hz. Peygamber (a.s.) buyuruyor ki: *"Arafat'a yetişemeyen kimse haccı kaçırmıştır. Umre yaparak ihramdan çıksın. Gelecek sene de yeniden haccetsin."* [4] Çünkü hac, kendisine başlamakla artık edası lâzım bir hâle gelmekte, diğer nafilelerin hilâfına nezredilmiş (adanmış) bir ibadet mahiyetini almış olmaktadır.

Hanefîlerin dışında kalan cumhura göre kurban kesmenin gerektiği hususunun delili ismi geçen sahabenin sözüdür. Atâ da Hz. Peygamber (a.s.)'in: *"Haccı kaçıran kimseye kurban gerekir. O kimse bu haccı umreye çevirsin, gelecek sene yeniden haccetsin."* [5] buyurduğunu nakletmektedir. Çünkü bu kişi gereken amelleri tamamlamadan ihramdan çıkmış olup kendisine kurban kesme cezası lâzım gelmektedir. Bir nevi haccı kaçırmayan, fevt etmeden önce ihramdan çıkan ihramlının hâline benzemektedir.

1- Esrem rivayet etmiştir.

2- Darekutnî İbni Ömer (r.a.) den rivayet etmiş, rivayeti *zayıf* bulmuştur.

3- Şafiî *Müsned*'inde rivayet etmiştir. Malik *Muvattâ* da *sahih* bir isnad ile Hebbâr b. Esved'den şöyle rivayet eder: "Hz. Ömer (r.a.) hem kaza edileceğine, hem de kurban gerektiğine dair fetva vermiş, bu fetvası sahabe (r.a.) arasında yayılmıştır."

4- Darekutnî İbni abbas'tan rivayet etmiştir.

5- Neccâr isnadıyla rivayet etmiştir.

Haccı kaçıranın gelecek seneye kadar ihramda kalması:

Haccı kaçıran kişi isterse gelecek sene yapacağı hacca kadar ihramda kalabilir. Çünkü ihram ile hac fiilleri arasındaki sürenin uzaması haccın tamamlanmasına engel değildir. Bu yönden umre veya hac aylarının dışında hac ihramına giren kimseye benzemiş olur.

Haccın kazasının şekli:

Cumhura göre kıran haccı yapan bir kişi haccı kaçırdığı zaman ihramdan çıkar, gelecek sene aynı şekilde yeniden haccederek kaza eder. Zira kaza'nın suret ve mana yönünden eda gibi olması gerekir. Bu durumda kendisine iki kurban lâzım gelir: Birisi kıran haccı için, diğeri de kaçırdığı için.

Hanefîlere göre kaza eden kişi önce umre için tavaf ve sa'y eder. Haccının tavaf ve sa'yini bitirinceye kadar da ihramdan çıkmaz.

Vakfenin vakti hususunda yanılma:

Hacılar yanılarak zilhiccenin sekizinci veya onuncu günü, yani Arefe gecesi dışında bir vakitte vakfe yapsalar, bu onlar için kâfidir; haccı kaza etmeleri gerekmez. Çünkü hadis-i şerifte: *"Arefe günü insanların Arafat'a çıktıkları gündür"* (1) buyurulmuştur.

Buradaki hata iki şahidin hilâli ayın başından bir gün önce gördükleri şeklinde şahitlik etmelerinden veya havanın bulutlu olmasından kaynaklanmış olup vakfe sekizinci veya onuncu günler yapılmıştır. Böyle bir durumun kaza ederken de olması mümkündür. Dolayısıyle haccın kaza edilmesi gerekmez.

Eğer hacılar ihtilâf eder, vakfe vakti hakkında bazıları isabet bazıları hata ederse o zaman bu hac kâfi olmaz. O takdirde hata hususunda mazur sayılmazlar.

2. İhsar (Hacca engel çıkması):

İhsarın manası: (2)

İhsar lügatte "menetme, engelleme" demektir. Şer'î manası ise Hanefîlere göre, ihramlının iki rüknü (vakfe ve Kâbe'yi tavafı) eda etmekten menedilmesi; cumhura göre, ihramlının bütün yollardan haccı veya umreyi tamamlamasına engel olunması demektir.

1- Darekutnî Abdulaziz b. abdillah b. Hâlid b. Uzeyd'den rivayet etmiştir. Yine Darekutnî ve başka ravilerin Ebu Hureyre (r.a.)'den nakline göre Resulullnıah (a.s.) şöyle buyurmuştur: *"Ramazan bayramınız orucu bitirdiğiniz, kurban bayramınız da kurban kestiğiniz gündür."*

2- *el-aBedâi'*, II, 175-182, *Fethu'l-Kadîr*, II, 295-302; *el-Lübâb*, I, 212-214; *Bidâyetu'l-Müctehid*, I 342-346; *el-Kavânînu'l-Fıkhıyye*, 141; *eş-Şerhu's-Sağîr*, II, 133-136; *eş-Şerhû'l-Kebîr*, II, 93-98 *Muğni'l-Muhtâc*, I, 532-537; *Şerhu'l Mecmû'*, VIII, 232-268; *el-Mühezzeb*, I, 233-235; *el-Muğnî*,

Bu engel, Hanefîlere göre, düşman, hastalık, nafakanın tükenmesi, hapis, bir uzvunun kırılması, topal olması gibi ihramlıyı girdiği ihramı tamamlamaktan hakikaten veya şer'an alıkoyan sebeplerden biri olabilir. Mekke'de bulunup da iki rüknü yani tavaf ve vakfeyi eda etmekten menolunan kimse de *muhsar* sayılır. Çünkü bu rükünleri yerine getirememekte ve hilde (harem sınırları dışında) *muhsar* kalmış gibi olmaktadır. Şayet bunlardan birini yapabilirse *muhsar* olmaktan çıkar. Çünkü tavaf etmeye muktedir olursa tavaftan sonra ihramdan çıkabilir. Vakfe yapma imkânı bulmuşsa haccı tamam olmuş, *muhsar* olmaktan çıkmış olur.

Cumhurun nazarında ihramlının muhsar sayılabilmesi için engelin bir düşman olması lâzımdır. İhrama girdikten sonra bir düşman tarafından yapılan engelleme icma ile tahallülü (ihramdan çıkmayı) mübah kılar. Hastalık, ödeyebileceği bir borç yüzünden hapsolma, nafakasının kaybolması gibi özürler sebebiyle tahallül caiz değildir. Hastalanan kimse iyileşinceye kadar sabreder, iyileşince ihramına girdiği hac veya umreyi tamamlar. Borçlu, borcunu ödedikten sonra haccına devam eder. Eğer hapisteyken haccı kaçırırsa Mekke'ye kadar gidip umre yaptıktan sonra ihramdan çıkması, haccı da kaza etmesi lâzımdır. Nafakasını kaybeden kimse ise eğer yanında hedy (kurbanlık hayvan) varsa kesilmesi için onu Mekke'ye gönderir, kendisi ise Mekke'ye ulaşıncaya kadar ihramlı olarak kalır. Hasılı, düşman dışında hastalık, topallık, nafakasını yitirme, yolunu kaybetme gibi sebeplerle Mekke'ye varamayan kimsenin ihramdan çıkması caiz olmaz. Sabredip özrünün ortadan kalkmasını beklemesi gerekir.

Mekke'de muhsar olma hâli: Mekke'de olup düşman, hastalık, haklı bir gerekçeyle hapsolunma gibi bir sebeple Kâbe'yi tavaftan menolunan kişi hacca yetişmiştir, seneler sonra bile olsa *ifâda* (farz) tavafını yapmadan ihramdan çıkamaz.

İhramdan çıkma şartı: İhramlı kişi ancak hastalık durumunda tahallülü şart koşmuşsa ihramdan çıkabilir. *Sahihayn*'da bulunan rivayete göre Hz. Aişe şöyle demiştir: *"Resulullah (a.s.) Zübeyr kızı Dubâa'nın yanına geldi ve: "Hacca gitmek istiyor musun?" diye sordu. Dubâa: "Vallahi çok sancım ve ağrım var." deyince Hz. Peygamber (a.s.) şöyle buyurdu: Haccet ve şart koş. De ki: Allahım! İhramdan çıkacağım yer, beni hacca devamdan alıkoyduğun yer olsun."* Başka hâller de işte buna kıyas edilir. Muhsar olduğu yerde ihramdan çıkmayı şart koşmuşsa Hanefîlere ve Şafiîlere göre kurban kesme mecburiyeti düşmez.

Hanbelîlere göre ne kurban, ne de kaza, hiç bir şey icap etmez. Çünkü şart koşmanın ibadetlerde tesiri ve rolü vardır.

Konu ile ilgili deliller: Hanefîler ihsar sebeplerinin umumî olduğunu: *"Eğer alıkonursanız (muhsar olursanız) kolayınıza gelen kurbanı gönderin."* (Bakara, 196) ayet-i kerimesinin umumiliğinden çıkarmaktadırlar. Düşman tarafından olduğu gibi hastalık sebebiyle de menolunmak mümkündür. Sebebin hususi oluşu değil, lafzın umumi oluşu muteberdir. Zira hüküm sebebe değil, lafza göre verilir.

İmâm Kisâî ve Ebu Muâz'a göre hastalık sebebiyle menolunma hâlinde ihsar, düşman sebebiyle menolunmada hasr *(mahsûr kalma)* kelimeleri kullanılır. Buna göre ayet hastalık sebebiyle menolunmuş kimseye mahsus olmaktadır.

Cumhura göre ihsar lafzının geçtiği ayet-i kerîme, düşman tarafından alıkonan sahabe-i kirâm hakkında inmiştir. [1] Ayetin sonu da bunu göstermektedir: *"Emin olduğunuz vakit."* (Bakara, 196). Bu ise düşmandan emin olmak şeklinde olur.

İbni Abbas ile İbni Ömer'in de: *"İhsar sadece düşman sebebiyle olur."* dedikleri rivayet edilmiştir.

Malikîlere göre ihramdan çıkma şartları: Onlara göre muhsarın içinde bulunabileceği beş hâl vardır ki, dördünden dolayı ihramdan çıkma sahih olur. Onlar da şunlardır: Özrün ihrama girdikten sonra arız olması veya daha önce bulunduğu hâlde ihramlının bunu bilmiyor olması yahut bilse de kendisini engellemeyeceğine kanaat getirmiş bulunması yahut da kendisini yolundan menedip etmeyeceklerinden şüphelendiğinde ihramdan çıkacağını şart koşması hâlleri. Fakat bir yolda engelle karşılaştığı hâlde başka bir yoldan Mekke'ye ulaşma imkânı varsa o takdirde ihramdan çıkması yasaktır.

İhramı rafzetmek (terketmek): İhramlı: "İhramı terkediyorum, ihramdan çıkıyorum" deyip elbiselerini giyse ve av hayvanı öldürse, ihramsız kimsenin yaptığı işleri yapsa bile, ihramlı olarak kalmaya devam eder. Hakkındaki ihram hükümleri aynı şekilde geçerlidir. İşlediği bütün suçlardan ötürü kefaret ödemesi lâzımdır. İşlediği yasaktan dolayı kurban kefareti, meselâ hanımıyla cima etmişse deve kesmesi ve diğer kefaretler gerekir. Haccı da bozulur. İhramı terketme fiilinden dolayı ayrıca bir şey gerekmez. Zira bu hiç bir tesiri olmayan mücerret bir niyettir.

Zevceyi nafile hac ihramından çıkarmak:

Şafiî ve Hanefîler, nafile hac veya umreden veya kuvvetli olan görüşe göre izin vermediği farz umreden başlangıçta kocanın zevcesini menetme hakkı olduğu gibi karısından istifade hakkı kaybolmaması maksadıyla yine zevcesini ihramdan çıkarma hakkının da bulunduğunu söylemişlerdir. Nitekim koca izin vermiş olsa bile hanımını nafile oruçtan çıkarma hakkına da sahiptir. Zevcenin o anda ihramdan çıkarılması Hanefîlere göre kurban kesmeden, Şafiîlere göre kurban kesmek suretiyle olur. Kocanın hanımını ihramdan çıkarması ona tahallülü emretmesi demektir.

1- Fakat İbni Rüşd, *Bidâyetu'l-Müctehid* (I, 345)'de diyor ki: "Öyle görünüyor ki *"Emin olduğunuz vakit ise kim hacca kadar umre ile faidelenmek isterse..."* (Bakara, 196) ayet-i kerimesi muhsar olmayan kimse, hatta hakiki temettu hakkındadır. Sanki şöyle denmektedir: "Eğer korkmuyorsanız, fakat hacca kadar umre ile faydalanırsanız kolayınıza gelen bir kurban kesmeniz vacip olur." Sonra gelen lafız da bu tevil'e delâlet eder: "Bu ailesi (ikâmetgâhı) Mescid-i Haram'da bulunmayanlara aittir" Muhsar olma bakımından Mescid-i Haramda bulunan ile başka yerde bulunan eşit olduğu icma ile sabittir.

Kadın bunun üzerine muhsarın ihramdan çıkması gibi ihramdan çıkar. Eğer kocası emretmemişse kadının ihramdan çıkması caiz değildir. Kocanın ric'î veya bâin talakla boşadığı karısını ihramdan çıkarma hakkı yoktur. Aksine kadın iddetini doldurunca umresini, vakit kalmışsa haccını tamamlar, kalmamışsa umre yaparak ihramdan çıkar, sonradan haccı kaza etmesi ve kaçırdığı için kurban kesmesi lâzımdır.

İhsarın hükümleri:

İhsara ait bir çok hükümler varsa da başlıcaları ikidir. Birincisi, ihramdan çıkmanın caiz oluşu; ikincisi, ihramına girdiği ibadeti sonradan kaza etmesinin icap etmesi.

Tahallülün caiz oluşu meselesinde bunun ne manaya geldiğini, cevazının delilini, ne yaparak ihramdan çıkılacağını, kurban kesme zamanı ve yerini açıklamamız gerekmektedir.

Tahallül, ihramı feshedip şer'an belirtilmiş bir yolla ondan çıkmak demektir. Bunun caiz oluşuna delil: *"Eğer menolunursanız o hâlde kolayınıza gelen kurbanı gönderin."* (Bakara, 196) ayet-i kerimesidir. Ayetin manası şöyle anlaşılmalıdır: Eğer haccı ve umreyi tamamlamaktan alıkonur da ihramdan çıkmak isterseniz kolayınıza gelen bir kurban kesin. Çünkü ihsarın kendisi kurbanı icap ettirmez.

Ne ile ihramdan çıkılacağına gelince: Bu durumdaki kişi, Beytullah'a varma imkânına sahip olursa umre yaparak ihramdan çıkar. Şayet bu mümkün olmazsa kurban keser. Hanefîlere göre kurbanın kendisini veya bir kurban satın alınıp kendi namına kesilmesi için bedelini Mekke'ye gönderir. Kurban kesilmeden ihramdan çıkamaz. Hanefîlere göre bu kişi ihrama girerken ihsar vaki olduğunda kurban kesmeden ihramdan çıkacağını şart koşmuş bulunsun veya bulunmasın farketmez.

Hedy (kurban) ya deve ya sığır ya da koyun olur.

Cumhura göre ise muhsar olan kimse kurban kesmek suretiyle ihramdan çıkar. İster hac, ister umre, isterse kıran haccı yapsın hüküm aynıdır. Yukardaki ayet buna delâlet etmektedir. Bu ayet Allah'ın Resulü (a.s.) müşrikler tarafından Beytullah'a gitmekten menedildiğinde Hudeybiye'de inmiştir. Resulullah (a.s.) umreye niyet etmişti. Kurbanı kesip tıraş olmuş, ashabına da: *"Kalkın, kurbanlarınızı kesin, sonra da saçlarınızı tıraş edin.* [1] buyurmuştur.

İhramdan çıkan bu kişinin, kıran haccına niyet etmişse Şafiîlerle Hanbelîlere göre bir, Hanefîlere göre iki kurban kesmesi icap eder. Zira Hanefîlere göre kıran haccına niyet eden kimse iki ihrama girmiş olmakta, çıkışı da iki kurbanla mümkün bulunmaktadır. Diğerlerine göre kıran haccı yapan tek bir ihrama girip umre ihramı haccınkine dahil olmakta, dolayısıyla tek kurban kâfi gelmektedir.

1- Hadisi Buharî ve Ahmed, İbni Ömer (r.a.)'den rivayet etmiştir. *Neylü'l-Evtâr* V, 9.

Muhsar kalan kimsenin yanında kurban bulunmaz, almaktan da âciz kalırsa Hanbelîlere göre kurban borcu on gün oruca intikal eder. Üçünü hacda, yedisini ailesinin yanına döndüğünde tutar. Çünkü bu kurban ihram sebebiyle gereken bir borçtur. Temettu, güzel koku sürme, elbise giyme durumlarında gereken kurban gibi bunun da bir bedeli vardır. Muhsar oruç tutuncaya veya kurbanı boğazlayıncaya dek ihramda kalır. Oruç ve kurban hac fiillerine mukabil kılındığı için onlar yapılmadan ihramdan çıkılmaz. Şafiîlerde esah olan görüşe göre kurban borcu, fakir doyurma şekline dönüşür. Bir koyunun para olarak değeri hesaplanır, tutarınca yiyecek alınıp fakirlere dağıtılır. Eğer muhsar bundan da âciz kalırsa her bir müd yerine bir gün oruç tutar. Borç oruç şekline dönüşünce azhar olan görüşe göre hemen ihramdan çıkması caiz olur.

Hanefî ve Malikîler ise şöyle diyorlar: İhsar sebebiyle gereken kurbanın bedeli yoktur. Çünkü Kur'an'da zikredilmemiştir.

Şafiî ve Hanbelilere göre tahallül üç şeyle olur: Kurban kesme, kurban ile ihramdan çıkmaya niyet etme ve saçını tamamen veya kısaltarak tıraş etme. Bunun delili *"Ameller niyetlere göredir."* hadisi ile Hz. Peygamber (a.s.)'in Hudeybiye'de kurban kesmesi ve saç tıraşı olmasıdır. Ayrıca, peygamberin hac amellerine dair yaptığı fiilleri vücup ifade etmektedir.

Malikîlere göre de tıraş olmak şarttır. İmam Ebu Hanîfe ile İmam Muhammed'in görüşüne göre ise muhsar saç tıraşı olmaksızın kurban keserek ihramdan çıkar, tahallül için saç tıraşı olmak şart değildir. Çünkü: *"Eğer alıkonursanız kolayınıza gelen kurban.."* ayetindeki nas mutlak anlamdadır. Saç tıraşını vacip gören, tıraşı âyetin icap ettirdiği bir husus kabul etmiş olmaktadır. Halbuki bu nassa aykırıdır. Zira saç tıraşı, hac fiillerinden çıkmak için lâzımdır. Muhsar ise hac fiillerini yerine getirmediğinden kendisine saç tıraşı gerekmez. Hudeybiye'de saç tıraşı olunduğuna dair hadis bunun mendup ve müstehap olduğu manasına hamledilmiştir.

Malikîlere göre hac ya da umre sırasında bir düşman veya fitne sebebiyle muhsar kalan kimse bu durumun kalkacağını umduğu sürece bekler, ümidi kalmayınca haremde olsun başka bir yerde olsun, bulunduğu yerde ihramdan çıkar. Kurban veya ceza da gerekmez. Şayet beraberinde kurban varsa onu keser, niyet ve tıraşın yanısıra şu iki şart bulunuyorsa ihramdan çıkar. Birincisi, ihrama girmek istediği sırada engeli bilmiyor olmak; ikincisi, Arafat'ta vakfeden önce engelin kalkacağına ümidi kalmamak. Bu hususta Malikî âlimlerince mutemet olan görüş şudur: Muhsar, bulunduğu yerden Arafat'a gittiği takdirde vakfeye yetişemeyecek ise ihramdan çıkar. Fakat vakfeden önce engelin kalkacağını bilirse veya buna kani olursa ya da böyle bir şüphe varsa, o zaman vakfe fevt olana dek ihramdan çıkamaz. Vakfeyi kaçırması hâlinde umre yapar.

Kurbanı kesme yeri Hanefîlere göre Haremdir. Ayet-i kerimede: *"Kurban, kesileceği yere ulaşana kadar başınızı tıraş etmeyin."* (Bakara, 196) buyurulmak-

tadır. Eğer her hangi bir yerde mümkün olsaydı ayrıca ayette "mahil=yeri" diye zikredilmesinin bir faydası bulunmazdı. Yine başka bir âyet-i kerimede: *"Sonra kurbanların varacakları yer Beyt-i Atîka'dır."* (Hac, 33) buyurulmakta, Beytullah'ın bulunduğu yere işaret edilmektedir. Hanefîlere göre ihsar kurbanının haremden başka bir yerde kesilmesi caiz değildir. Muhsar, başka birisiyle kurbanı gönderir, belli bir günde kesmesi üzerinde anlaşırlar, o günden sonra ihramdan çıkar, artık kendisi hakkındaki yasaklar kalkar. Umre yolunda muhsar olan kimse istediği zaman kurban keser. Sadaka ve oruç ise muhsarın istediği yerde eda edildiğinde kâfî gelir.

Kurbanı kesme zamanı: İmam Ebu Hanife'ye göre nas mutlak olduğu için ihsar kurbanını kurban bayramından önce kesmek caizdir. Çünkü ihramdan erken çıkabilmek için bu kurban kesilmektedir. İmameyn ise, temettu ve kıran haccı kurbanlarında olduğu gibi hac yolunda muhsar kalanın kurbanının da ancak bayram günü kesilmesinin caiz olduğunu söylemişlerdir. Racih olan birinci görüşe göre kurban kesme zamanı mutlak bir vakittir, kurban bayramı gününe bağlı değildir. İhsar, ister hac, isterse umre yolunda vaki olsun hüküm aynıdır.

İhramdan çıkmanın hükmü: İhramdan çıktıktan sonra şer'î engel kalktığı için ihram esnasında yasak olan her şeyi yapmak helâl olur.

Hanefîler dışındaki cumhura göre tahallül eden, yani ihramdan çıkan kimse, Haremde olsun, Hilde olsun muhsar olduğu yerde bir koyun keser. Çünkü yukarıda geçen: *"Men olunursanız kolayınıza gelen bir kurban..."* ayet-i kerîmesi mutlaktır. Resul-i Ekrem (a.s.) da Hudeybiyede Kureyş kâfirlerince engellenince böyle yapmış, kurban bayramından önce kurbanını kesip başını traş ettirmişti. Muhsar olan kişi peygamberimizin yaptığı gibi bulunduğu mevkide kurbanını kesebilir.

Fakat kurban bayramından önce ihramdan çıkmak caiz olmakla birlikte Şafiîler, Hanbelîler ve İmam Ebu Hanife'ye göre müstehap olan muhsar olan kişinin engelin kalkacağı ümidiyle ihramda kalmasıdır. Bekler, tahallül etmesinden önce engel ortadan kalkınca *nüsük*'ünü tamamlamak üzere yolunu devam eder. Bu hususta hilâf yoktur.

Özetle Malikîlere göre muhsarın yanında kurbanlık bulunmuyorsa kurban kesmesi gerekmez; cumhura göre ise gerekir.

Muhsarın kaza etmesi gereken ibadetler:

Henefîlere göre: Hac yolunda muhsar olan kişi ihramdan çıktığı zaman kaçırdığının kazası olarak bir hac ve bir umre yapar. Çünkü muhsar, haccı kaçıran ve umre yapmak suretiyle ihramdan çıkan kişi durumundadır. Umreyi eda edememişse kazasını yapar. Tabiî ki bu, o sene haccedememe durumuna mahsustur. Şayet o sene haccederse haccı kaçıran kimse durumunda olmayacağından umre yapması da gerekmez.

Umreye başladıktan sonra muhsar olanın o umreyi kaza etmesi gerekir. Kıran haccında muhsar olan ise bir hac ve iki umre kaza edecektir. Hac ve bir umreyi kaza etmesinin sebebi açıkladığımız gibi o kimsenin haccı kaçıran bir kişi durumunda olmasıdır. İkinci umreyi ise sahih bir şekilde başladığı umre ihramından çıktığı için kaza edecektir.

Netice olarak Hanefîlere göre muhsarın ihramdan çıktıktan sonra daha önce ihramına girdiği hac veya umreyi kaza etmesi icap eder.

a) Eğer sadece hac ihramına girmişse bakılır: İhsar kalktığında henüz hac vakti geçmemişse ve o sene haccetmeyi istiyorsa ihrama girer ve haccını yapar. Kazaya niyet etmesi yahut umre yapması gerekmez. Eğer o sene geçerse bir hac ve bir umre kaza etmesi lâzım gelir. Bu hac da ancak kaza niyetiyle eda edilirse kendisinden düşer.

b) Sadece umre için ihrama girmişse umresini kaza eder. Çünkü başlamakla bu umre kendisine vacip olmuştur. Belli bir vakti olmadığı için umreyi istediği zaman kaza eder.

c) Muhsar, kıran haccı için umre ve hac niyetiyle ihrama girmişse kendisine bir hac ile iki umre kazası gerekir. Bir hac ile bir umre, ihrama girmekle kendisine vacip olmuştur. Diğer umre de bunlara ait ihramdan çıkmak için lâzım gelmiş olur. Zira ihsar sebebiyle umre yaparak ihramdan çıkmak durumunda kalmıştır, umrenin yapılabilme imkânı bulunmaktadır.

Kazasının icap ettiğini gösteren delilleri şudur: Resulullah (a.s.) Hudeybiye'de ihramından çıktığı umreyi ertesi sene kaza etmiş, o umreye kaza umresi adı verilmiştir. Çünkü tamamlamadan ihramından çıktığı umrenin haccı kaçırma durumunda olduğu gibi kaza edilmesi lâzım gelmişti.

Malikîlere göre: Umre yaparak veya niyet ederek ihramdan çıkan kimsenin farz haccı yapması icap eder. Bu şekilde ihramdan çıkmış olması üzerinden farzı düşürmez. Nafile hacca gelince: Eğer hastalık veya hakettiği bir hapis sebebiyle ihramdan çıktıysa haccı kaza eder. Ama düşman, fitne veya haksız yere hapsolma gibi bir sebeple ihramdan çıkmışsa kaza etmesi talep olunmaz.

Şafiîlere göre: Nafile bir umre veya hac yolunda genel veya özel bir sebeple muhsar olan kimseye kaza gerekmez. Bu hususta bir delil yoktur. Hudeybiye'de Hz. Peygamber (a.s.) ile birlikte bin dört yüz kişi muhsar olduğu hâlde ertesi sene kendisiyle beraber daha az sayıda sahabe (takriben yedi yüz kişi) umre yapmıştır.

Şayet nafile bir ibadet değilse bakılır: Eğer nüsük (hac veya umre ibadeti), yapmaya imkân bulduğu ilk seneden sonra uhdesinde kesinleşmiş farz hac gibi veya başlayıp da tamamlayamadığı farz bir namazda olduğu gibi zimmetinde kalan

bir kaza veya adak ise, bunları yerine getirmekle sorumludur. Fakat yapmaya imkân bulduğu ilk senedeki farz hac gibi uhdesinde henüz kesinleşmemiş bir ibadet ise o takdirde ihsarın kalkmasından sonra yapabilme gücünün olup olmamasına bağlıdır. Varsa hac yapması vaciptir, yoksa vacip değildir.

Hanbelîlerde mezhepteki sahih görüşe göre de hüküm böyledir. İhramından çıkan ve başka bir yol da bulamamış olan muhsara kaza gerekmez. Ancak nüsük kendi üzerine vacip ise ona binaen kaza etmesi gerekir. Çünkü nafile olan nüsük (hac veya umre) ihramından yeterli vakit bulunduğu hâlde de çıkmak caizdir ve kaza edilmesi lâzım gelmez. Bu vacip olmadığı hâlde vacip zannıyla bir oruca başlamaya benzer. Hanefîlerin delil gösterdiği kaza umresi haberinde Hz. Peygamber'in (a.s.) bu hususta kimseye kaza etmesini emrettiği zikredilmemiştir. Hz. Peygamber (a.s.) ile ertesi yıl umre yapanların sayısının az olduğu bilinmektedir. (*)

Özetle, Hanefîler kaza etmeyi gerekli görmekte, cumhur ise vacip değildir, demektedir.

İhsarın kalkması:

Hanefîlere göre: İhramdan çıkmadan önce ihsar ortadan kalktığı takdirde muhsar, haremde kesilmek üzere gönderdiği kurbanlığa ve hacca yetişebilecek durumda bulunuyorsa ihramdan çıkması caiz olmaz, yola devam etmesi lâzımdır. Zira geri dönme maksadı gerçekleşmeden engel ortadan kalkmıştır. Kurbanı hususunda dilediği gibi tasarruf eder. Çünkü kendi malıdır. Onu tahsis ettiği maksada ihtiyacı kalmamıştır.

Şayet hacca değil de sadece kurbanlığa yetişebilecek durumda ise ihramdan çıkar. Çünkü asıl olan gayeyi, yani haccı yerine getirmekten âcizdir. Eğer kurbanlığa değil hacca yetişmeye kudret bulsa o takdirde malının boş yere zayi olmaması için ihramdan çıkması istihsanen caiz olur. Ancak efdal olan haccı edaya gitmektir.

Cumhura göre: İhramdan çıkmadan engel ortadan kalkarsa muhsarın hac veya umreyi tamamlamak üzere yola devam etmesi lâzımdır. Bu hususta ihtilâf yoktur. Ama hac geçtikten sonra engel ortadan kalkarsa umre yaparak ihramdan çıkar. Engel ortadan kalktıktan sonra hac kaçarsa kurban keserek ihramdan çıkar.

Nüsüke devam etmesinin lâzım gelmesi haccın farz veya vacip hac olması durumuna mahsustur. Çünkü çoğu Şafiîlere göre haccın edası fevrîdir, ilk imkân bulunduğunda yapılması lâzımdır. Eğer hac vacip hac değilse muhsar ihrama girmemiş kimse gibidir, kendisine bir şey gerekmez.

(*) Fakat siyer kitaplarında kaza umresine katılanların sayısının ikibine yaklaştığı nakledilmektedir.

3- Hedy (Kurbanlık hayvan): [1]

Hedy'in manası:

Hedy, lügatte gönderilen, nakledilen şeyin ismidir. Şer'î manası ise Mekke-i Mükerreme haremine gönderilen (deve, sığır, koyun) gibi kurbanlık hayvanlardır. Hac veya umre ihramına girmek isteyenler hakkında hedy götürmek sünnettir.

Hedy'in çeşitleri ve şekli:

Hedy, deve, sığır ve koyun cinsinden olur. En aşağı derecesi koyundur. Hedy'e *dem* veya *nüsük* dendiği de olur. *Nüsük* veya *dem* denilince kurban edilen koyun kastedilir. Saç kesme veya tırnak kesme cezası olarak bir koyun kurban etmenin kifayet edeceği hususunda zaten âlimlerin ittifakı vardır.

Hedyin en üstünü deve, sonra sığır, sonra koyun, sonra da keçidir. Çünkü Resulullah (a.s.) Hudeybiye'de umreden alıkonduğu vakit deve kesmişti. Kendisi daima amellerin en üstününü tercih ederdi.

Kifayet edecek hedyin kurbanlık olabilecek şekilde olması gerektiğinde ittifak vardır. Hedy, meselâ Hanefîlere göre, en az beş yaşını tamamlamış deve ile iki yaşını bitirmiş sığır ve bir yaşındaki koyun ile iki yaşındaki keçi olur. Fakat Hanefîler ile Hanbelîlere göre altı ayını dolduran ve yaşını doldurmuş gibi görünen toklu da kifayet eder. Çünkü hadis-i şerifte: *"Kurban olarak koyunun toklusu kâfi gelir."* buyurulmuştur. Hedy de onun gibidir.

Kulağının hepsi veya çoğu, kuyruğu, ön veya arka ayağı kesik, kör, aşırı cılız, kurban kesim yerine yürüyemeyecek kadar topal olan hayvanlar hedy olarak yeterli olamazlar. Zira bunlar belirgin ayıplardır.

Hedyde erkek ile dişi eşittir. Çünkü Allah tealâ: *"Biz kurbanlık develeri de sizin için Allah'ın şeâirinden (O'nu tazim alâmetlerinden) kıldık."* (Hac, 36) buyurmuştur, erkek veya dişi olduğunu belirtmemiştir.

Hedy, şer'an iki türlü olur: Vacip ve nafile.

Nafile hedy: Bu kulun daha önceden vacip kılıcı bir sebep bulunmaksızın Allah tealâ'nın rızası için takdim ettiği kurbandır. Hac veya umre için Mekke-i Mükerreme'yi ziyaret eden bir kimsenini sayılan hayvanlardan bir kurban kesip etini fakirlere dağıtması müstehaptır. Resul-i ekrem (a.s.) Efendimiz kurbanlık olarak yüz deve götürmüştür [2] Cumhura göre en faziletlisi hedyi kendi beldesinden götürmektir. Bunu yapamazsa yolda mikat yerinden veya başka bir yerden ya da Mek-

1- İbni Mace rivayet etmiştir. Koyun toklusu ile altı aylıktan küçük keçi yavrusu arasındaki fark şudur: Birincisi çiftleşebilir, ikincisi henüz küçüktür. Üzerindeki yünün çoğalmasıyla toklu olduğu anlaşılır.

2- Buharî ve Müslim.

ke veya Mina'dan alıp keser. Hedyin hem Hil, hem de Harem sınırları içinde bulunmuş olması veya Arafat'ta hacının yanında bulunması şart değildir, fakat müstehaptır. İmam Mâlik şöyle diyor: Kıran haccı yapanın hedyini ihrama girdiği yerden sevketmesi bana göre daha iyidir. Arafat'ta kendisiyle beraber durdurduğu hayvanı Mekke'ye yakın bir yerde hedy olarak satın alsa da caiz olur." Yine İmam Malik cinsî münasebet cezası olarak kesilecek hedy hakkında: "Beraberinde hedy getirmediyse Mekke'den satın alır, Hil (harem dışı) sınırına götürüp oradan Mekke'ye sevkeder." diyor.

Hedyin besili ve iyi bir kurbanlık olması müstehaptır. Çünkü Allah tealâ: *"Kim Allah'ın şeâirini* [1] *büyük tanırsa şüphesiz ki bu kalplerin takvasındandır.* (Hac, 32) İbni Abbas tefsirinde, bu hürmet ve tazimin kurbanlık hayvanın semiz, güzel, büyük olması manasına geldiğini söylemiştir.

Vacip hedy de iki çeşittir: Birisi fakirlere vermek için veya mutlak olarak yapılan bir adak sebebiyle uhdesinde bulunan hedydir. Çünkü bu bir ibadettir, adandığı zaman yerine getirilmesi lâzım gelir.

Adak dışında bir sebeple vacip olan hedy ise temettu ve kıran haccı kurbanı ile bir vacibin terki veya bir yasağın işlenmesi sonucu gereken kurbanlardır. Daha önce de gördüğümez gibi Malikîlerde adak dışında bir sebeple vacip olan kurbanlar beş çeşittir: Temettu ve kıran haccı kurbanı, cima kefareti kurbanı, şeytan taşlama, Mina ve Müzdelife'de geceleme gibi vaciplerin terki durumunda gereken telâfi kurbanı, yetişilemeyen hac için ve av öldürmenin cezası olarak lâzım gelen kurbanlar.

Adak dışında vacip olan hedy ise Şafiîlerle Hanbelîlere iki kısma ayrılır: Kur'an-ı Kerîm'de kendisi hakkında nas bulunan ile buna kıyas edilerek tesbit edilen hedyler. [2]

Hakkında nas bulunan hady de dört çeşittir: Temettu kurbanı, av öldürme cezası, bir eza ve sıkıntıyı gidermekten (meselâ saçını tıraş etmek zorunda kalmaktan) dolayı gereken fidye ile ihsar durumunda gereken fidye.

Temettu haccı yapan kimse kurban bulamazsa üçü hacta, yedisi de ailesinin yanına döndüğünde olmak üzere on gün oruç tutar. Delili yukarda geçen: *"Kim kurban bulamazsa hacda üç, döndüğünüz vakit yedi gün olmak üzere oruç tutmak vacip olur."* (Bakara, 196) ayet-i kerimesidir. Kurbanın bulunup bulunmaması hususu kurbanın kesilme yeri göz önüne alınarak tespit edilir. Oradan uzakta bir yerde malının olması muteber değildir. Benzerinin fiyatından daha fazlasına kurban alıp kesmek de gerekmez.

1- Şeâir, lügatte alâmetler, işaretler manasınadır. Allah'ın şeairi, O'nun dininin alâmetleri, başlıca işaretleri manasına gelmektedir.

2- *Haşiyetu'ş-Şerkâvi,* I, 508-510; *el-Muğnî,* III, 543 vd.

Hacdaki üç günlük orucu kaçırıp da sonradan tutarken onlarla yedi günlük orucun arasına normal edası için gereken bir mühlet kadar fasıla kor. Bu da dört gün üzerine normal bir şekilde vatanına dönmek için gereken yol süresi eklenerek hesaplanır.

Av cezası: Öldürülen avın benzeri varsa ihramlı üç şeyden birini yapmakta serbesttir: Ya benzeri bir kurbanı kesip haremdeki fakirlere tasadduk eder veya para olarak değerini hesaplar ve tutarınca yiyecek alır ve her fakire bir müd değecek şekilde haremdeki yoksullara dağıtır; yahut da her müd yerine bir gün oruç tutar. Eğer ölen avın benzeri yoksa son iki tercih şeklinden birini uygular. Benzeri bulunmayan av hayvanının kıymeti tespit edilirken Mekke'deki değil, itlâf edildiği yerdeki değeri; benzeri bulunanın kıymeti belirlenirken de itlâf edildiği yer değil, Mekke'deki değeri göz önünde bulundurulur.

Eziyet verici bir şeyden kurtulmak için başını tıraş etme, veya tırnağını kesmek zorunda kalan kimse fidye olarak şu üç şeyden birini tercih edebilir: Kurbanlık vasıflarını taşıyan bir koyun kesip etini haremdeki fakirlere tasadduk etmek, üç gün oruç tutmak, harem fakirlerinden altısına her birine iki müd değecek şekilde on iki müd miktarında yiyecek dağıtmak. Bu hükmün deyandığı delil şu ayet-i celiledir: *"Artık içinizden kim hasta olur yahut başında bir eziyeti bulunursa (başında yara, bit gibi eziyet verici şeylerden dolayı tıras olursa) ona oruçtan veya sadakadan yahut da kurbandan biriyle fidye vacip olur. "* (Bakara, 196)

İhsar kurbanı: *"Eğer ihramlıyken alıkonursanız kolayınıza gelen bir kurbanı gönderin."* ayetine binaen ihsar durumunda kurbanlık vasfını taşıyan bir koyun kesmek lâzım gelir. Şayet ödeyeceği vakitte kurban bulamazsa Şafiîlere göre temettu kurbanında olduğu gibi bedelini vermesi, yani kurbanın değeri tutarınca yiyecek tasadduk etmesi icap eder. Eğer bundan da âciz kalırsa o zaman bir vacibin terkinden dolayı gereken kurban meselesine kıyas edilerek her bir müd yiyecek yerine bir gün oruç tutması gerekir. Hanbelîlere göre bu takdirde yiyecek dağıtma durumu yoktur. Hüküm on gün oruç şekline dönüşür. İmam Malik ve İmam Ebu Hanife'ye göre Kur'an'da bu hususta bir şey zikrolunmadığı için kurban yerine başka bir şey bedel olamaz.

Kur'an-ı Kerim'de nas olarak geçen hedy'e kıyas edilenler ise iki çeşittir.

Birincisi: Bir nüsükün terki sebebiyle telâfi (cebr) için lâzım gelen hedy. Bunlar da şunlardır: İhrama mikattan girmeyi, Müzdelife ve Mina'da gecelemeyi ve şeytan taşlamayı terketme durumlarında temettu kurbanına kıyas olunur. Haccı kaçırma durumu da aynı şekilde kayıs edilir. Bu hâllerde ihramlı kişi bir koyun kurban eder. Kurbandan âciz kalma durumunda on gün oruç tutar.

İkincisi: Zevk ve rahatlık sebeplerinden biri neticesinde lâzım gelen hedy. Hanımıyla cima, şehvetle temas ve öpme, güzel koku sürünme, dikişli elbise giyme gi-

bi beş durumda mesele eziyet verici bir şeyden kurtulma fidyesine kıyas olunur. Onun cezası da oruç, yiyecek tasadduku veya kurbandır.

Temettu hedyinin şartları:

Hac aylarında umre yapan, yani tavaf ve sa'yda bulunan, ardından aynı senenin haccı için ihrama giren ve bu arada Mekke'den namazı kısaltacak bir mesafeyle sefere çıkmayan kimse mütemetti olur. İcma ile böyle bir kişinin kurban kesmesi lâzım gelir. Ayet-i kerimede böyle emredilmiştir: *"Kim hacca kadar umre ile faydalanmak isterse kolayına gelen bir kurban kesmesi vacip olur. Fakat onu bulamazsa hac günlerinde üç gün, döndüğünüz vakit yedi gün olmak üzere oruç tutmak lâzım gelir ki, bunlar tam on gün eder. Bu, âilesi (ikametgâhı) Mescid-i Haram'da bulunmayanlara aittir."* (Bakara, 196)

Mütemettiye (temettu haccı yapana) kurban kesmenin vacip olması için gereken şartları beş maddede özetlemek mümkündür:

a) Umre ihramına hac aylarında girmek: Eğer ihramlı hac ayları dışında ihrama girerse mütemetti olmaz. Umre fiil ve amellerini hac aylarında veya başka aylarda yapması hükmü değiştirmez. Bu hususta tabiîn âlimlerinden Tavus ve Hasan-ı Basri dışındaki ulema arasında ihtilâf yoktur. İmam Ebu Hanife'nin de şöyle bir ilâvesi vardır: Şayet umre tavafının dört şavtını hac ayları dışında yaparsa mütemetti olmaz, hac aylarında yaparsa mütemetti sayılır. Çünkü bu son durumda umre hac aylarında sahih bir şekilde eda edilmiş olmaktadır.

b) Aynı sene haccetmek: Hac aylarında umre yapan kimse aynı sene değil de bir sonraki sene haccederse mütemetti olmaz. Bu hususta da Hasan Basri haricinde ulema arasında ihtilâf yoktur. Çünkü ayet-i kerimedeki: *"Kim umre ile hacca kadar faydalanmak isterse.."* ifadesi ikisinin peşpeşe olmasını gerektirir.

c) Umre ile hac arasında namazı kısaltacak kadar uzun mesafeli yolculuk yapmamak. Bu Hanbelîlerin görüşüdür. Dayandıkları delil, Hz. Ömer (r.a.)'in: *"Hac aylarında umre yapar ve hacca kadar Mekke'de ikamet ederse mütemetti olur. Mekke'den çıkıp sonra geldiği takdirde mütemetti olmaz."* sözüdür. Şafiîler, mikata kadar çıkarsa kurban gerekmeyeceğini belirtirken Hanefîler: Kendi beldesine dönerse temettu haccı batıl olur, dönmezse olmaz." demektedirler. Malikîlere göre ise kendi beldesine yahut ondan daha uzak başka bir beldeye dönerse temettu batıl olur, aksi hâlde batıl olmaz.

d) Hac ihramına girmeden önce umre ihramından çıkmış olmak: Bir kimse Hz. Peygamber (a.s.)'in ve yanında hedy götürmüş olan sahabe-i kiramın yaptığı gibi ihramından henüz çıkmadığı umreye haccı eklerse artık kârin (kıran haccı yapan) olur ve kendisine temettü kurbanı lâzım gelmez. Zira *Sahihayn*'da geçen hadiste nakledildiği üzere Resulullah (a.s.) hayız görmeye başlayan Hz. Aişe'ye hac için telbiye getirmesini, umreyi bırakmasını emretmiştir. Bu sebeple Hz. Aişe'ye ne

hedyi, ne orucu ve ne de sadakayı vacip kılmıştır.

Fakat bu defa o kişiye kıran haccı kurbanı lâzım gelir. Zira artık kârin olmuş ve kıran için ayrıca bir sefer yapmaktan kurtulmuştur.

e) Mescid-i Haram'da ikamet edenlerden olmamak: Bu hususta ulema arasında ittifak vardır. Çünkü Kur'ân-ı Kerim nassıyla Mescid-i Haram'da ikamet edenlere temettu kurbanı gerekmemektedir: *"Bu, ailesi Mescid-i Haram'da bulunmayanlar içindir."* (Bakara, 196). Mescid-i Haram sakinlerinin mikatı Mekke'dir. Dolayısıyla hac ve umre için gereken iki seferin birinden kurtulma gibi bir fayda elde etmiş değillerdir ki, kendilerine şükür kurbanı gereksin. İhrama, mikatleri olan Mekke'den girmektedirler ve bu yönden ifrat haccı yapana benzemektedirler.

Kimler Mescid-i Haram mukimi sayılır?

Hanefîlere göre mikat sınırları içinde oturanlar Mescid-i Haram mukimi sayılırlar. Çünkü mikat dahilindeki yerlerde menasikin edası meşru kılınmış olup, bu kısım bir nevi hareme benzemektedir. Malikîlere göre Mekke'de ve Zîtuvâ bölgesinde oturanlar, Şafiîlerde esah olan görüşe göre Hareme iki merhaleden (namazı kısaltma mesafesi) daha az uzaklıkta ikamet edenler Mescid-i Haram mukimleri sayılırlar. Aslında Allah Tealâ'nın zikrolunduğu her yer mescid-i haramdır. Sadece: *"Yüzünü Mescid-i Haram tarafına döndür."* (Bakara, 149) ayetindeki maksat Kâbe'nin kendisidir. Bunu da daha genel ve yaygın olarak kullanılan manaya ilhak etmek daha münasiptir. Arapçada bir şeye yakın olana "orada mukim"de denir.

Hanbelîlere göre de bundan murad, Harem ehli ile Mekke ile arasında namazı kısaltmanın caiz olduğu mesafeden daha yakın yerlerde oturanlardır. Zira ayette geçen Mescid-i Haram'a hazır olanlar, Şafiîlerin de dediği gibi oraya yakın olan, sefer mesafesinden daha yakın yerde bulunanlar manasına gelmektedir.

Mütemettinin biri yakın, diğeri uzak olan iki köyü bulunsa o takdirde Mescid-i Haram'da ikamet edenlerden sayılır. Çünkü yakın olan köyden ihrama girme imkânı vardır ve temettü ile aslında hac ve umre için gereken iki seferin birinden kurtularak bir fayda temin etmiş olmamaktadır.

Buna göre afakî (harem sınırı dışından gelen) bir kimse, mütemetti olarak temettuden sonra ikamet etme niyetiyle Mekke'ye girse kendisine temettu kurbanı gerekir.

Afakî kişi mikattan ihrama girmeyi terkettiği hâlde sonra umreye niyet etse ve umreyi yapıp ihramdan çıksa, o sene Mekke'den hac ihramına girdiği takdirde mütemetti olur ve kendisine iki kurban gerekir: Birisi temettu için, diğeri de mikattan ihrama girmeyi terketmesinden dolayıdır.

Temettu kurbanına bedel olarak oruç tutmak: Mütemetti kişi kurban bulamazsa oruç şıkkına intikal eder, üçü hacda, yedisi vatanına döndüğünde olmak üzere on

gün oruç tutar. Hedye kudretinin olup olmadığı hususunda muteber olan bulunduğu yerdir. Orada kudreti bulunmuyorsa kendi memleketinde kudreti olsa dahi oruç tutma şekline intikal etmesi caizdir. Zira hedyin vacip oluşu belli bir zamana bağlıdır. Böyle olan ibadetlerde bulunduğu yerde kudreti olup olmadığına bakılır. Bu tıpkı bulunduğu yerde taharet için su bulunmaması durumunda toprakla teyemmüme intikal etmek gibidir. Oruç tutarken günlerin peşpeşe olması vacip değil, mendupτur.

Mütemetti, hac esnasında üç günlük orucu tutamadığı takdirde mezhep imamlarının ittifakıyla sonradan bunları kaza eder. Şafiîlerde azhar olan görüşe göre kaza ederken bununla yedi günlük oruç arasına bir fasıla kor.

Oruca başladıktan sonra kurban kesecek kudret sahibi olan kimsenin Hanbelî, Malikî ve Şafiîlere göre orucu bırakıp kurban kesmesi lâzım gelmez. Ancak kendisi isterse o başkadır. Çünkü bu oruca kurban bulamama özrüne binaen başlamıştır.

Temettu hac niyetiyle ihrama girip de umre tavafını yapmadan hayız olan kadının Beyt'i tavaf etmesi gerekmez. Çünkü Beyt'i tavaf bir nevi namazdır, halbuki hayızlı kadının mescide girmesi yasaktır. Şayet kadın haccı kaçırmaktan korkarsa umresiyle beraber hac ihramına da girer. Böylelikle cumhura göre kıran haccına intikal etmiş olur. Zira Müslim'de geçen rivayette Hz. Aişe (r.a.) 'nin veda haccı sırasında hayız olduğu önce haccettiği, sonra da Ten'îm'den umre yaptığı zikredilmiştir.

Ebu Hanife'ye göre bu durumda kadın umreyi rafzeder (terkeder), hac ihramına niyet eder. Çünkü Hz. Aişe hadisinde buna delâlet eden üç nokta vardır: Hz. Peygamberin (a.s.) Hz. Aişe'ye *"Umreni bırak"*, *"Saçlarını çöz ve tara."*, *"Bu daha önce yapamadığın umrenin yerine geçen umredir."* şeklindeki emir ve sözleri bunu göstermektedir.

Hedyden yemek:

Hanefîlere göre: [1] Mekke'deki kesim yerine ulaşan nafile, temettu ve kıran hedylerinin etinden yemek caizdir. Çünkü bu bir nüsük (hac ve umre ibadetleri) kurbanıdır. Bayramlarda kesilen kurban gibi olduğu için etinden yemek caizdir. Etinden sahibinin yemesi caiz olan kurbandan zengin bir kimsenin yemesi de caizdir. Hedy, hareme ulaşmazsa fakirden başkasının ondan istifade etmesi helâl olmayacağı için hareme ulaşma şartı zikredilmiştir.

Kefaret, adak kurbanları, ihsar hedyi ve kesilme yerine ulaşmamış nafile kurbanın etinden sahibinin yemesi caiz değildir. Kesilme yeri (mahil) ise Minâ veya Mekke'dir.

1- *el-Lübâb*, I, 217.

Malikîlere göre: [1] Dördü hariç bütün hedylerden sahibi yiyebilir. Hariç tutulan dört tür kurban şunlardır: Av öldürme cezası, eza verici bir şeyden kurtulma için gereken kurban, fakirlere verilmek üzere adanmış kurban, kesilme yerine (Minâ veya Mekke) varmadan helâk olma tehlikesiyle karşılaşıldığı için boğazlanan nafile kurban. Aksi hâlde kurban sahibi bu son şekilde etinden yemek için kasten hayvanın helâkine sebep oldu, zaten nafilenin bedeli de gerekmiyor, gibi bir töhmet altında kalabilir. Bu dört çeşit kurbandan yiyecek olursa hayvanın bedelini ödemesi lâzım gelir. Ancak fakirlere adanmış muayyen adakta sadece yediği miktar etin kıymetini tazmin eder.

Sahibinin yemesi yasak olan bütün kurbanlar fakirlere ait olur.

Bu dört çeşidin dışındaki kurbanlardan sahibinin yemesi mutlak manada - kurban Mekke'ye ulaşsın veya ulaşmasın- caizdir. Meselâ temettu ve kıran hedyi gibi hacda ve umrede vacip olan kurbanlar böyledir. Mikatı ihramsız geçmek, kudüm tavafını, saçı tıraş etmeyi, Mina'da gecelemeyi, Müzdelife'de vakfeyi terketmek, fakirlerden başkası için adamak gibi hâllerde gereken kurbanlar da bu kabildendir.

Bu kurbanlardan aynı zamanda akraba olanlar da zengin olanlar da yiyebilir. Kurban sahibinin fakir olmayan elçisi, vekili de kurbanın etinden yeme ve yememe hususunda sahibi gibidir. Fakir olan elçi ise sahibinin yemesi caiz olmayan kurbandan da yiyebilir.

Şafiîlere göre: [2] Hedy iki türdür: Vacip ve nafile. Vacip olan hedy, yasak olan bir işi yapmak veya hac vaciplerinden birini terketmek yahut bir adak sebebiyle icap eden kurbandır. Sahibinin bundan yemesi caiz değildir. Aksine mahillinde (Mekke veya Mina'da) kesmesi, Mekke'de veya başka yerde bulunan fakirlere dağıtması, yüzmeden önce bile olsa kurbanı toptan fakirlerin mülkiyetine geçirmesi icap eder. İnsanların bugün kurbanı kesip oraya atmak şeklinde yaptıkları uygulama yeterli değildir ve kurban yerine geçmez.

Aynı şekilde geçimini hedy sahibinin sağladığı kimselerin, aynı kafilede bulunanların -bunlar fakir de olsalar, hatta Mısır hac kafilesi gibi çok kalabalık bir kafile de olsa- ve mutlak olarak zenginlerin bu hedyden yemeleri caiz olmaz.

Adak hedy etinden yemenin caiz olmaması, adağın: "Allah için hareme bir koyun kurban borcum olsun" gibi sahih bir şekilde yapılmasına bağlıdır. Fakat bugün Seydî Ahmed Bedevî ve benzerleri için yapılan adaklar sahih olmadığı için, sahibi bunların etinden yiyebilir. Ancak bu adağı o civardakilere veya orada hizmet edenlere vermek için adar da böyle zevat o yerde bulunursa adak sahih olur, sahibi de

450- *eş-Şerhu's-Sağîr,* II, 125-128; *el-Kavânînü'l-Fıkhıyye,* 140; *eş-Şerhü'l-Kebîr,* II, 89.
451- *Hâşiyetu'ş-Şerkâvî, I, 506; el-Îzâh,* 63.

etinden yiyemez [1]

Hasılı vacip olan hedyden sahibi yiyemez. Çünkü ihram sebebiyle vacip olan hedylerden olduğu için bundan da kefaret kurbanlarında olduğu gibi yemek caiz olmaz. Vacip hedyden, kıran, temettu ve adak hedyinden ve cinayet kurbanından yemek câiz değildir.

Nafile olan kurbana gelince: Bu şükür kurbanı gibidir, etinden yemek caizdir. Tasadduk denecek kadar bir miktarını fakirlere vermek lâzımdır. En iyisi üçte birini kendine, üçte birini durumu yerinde olanlara, diğer üçte birini de fakirlere ayırmaktır. Çünkü âyet-i kerimede: *"Ondan hem kendiniz yiyin, hem de kani olanlara ve fakirlere (mu'terr) yedirin."* (Hac, 36) buyurulmaktadır. Ayetteki kani, elindekine ve dilenmeksizin kendine verilene razı olan; mu'terr de dilenen kimse demektir.

Hanbelîlere göre: [2] İnsan hiç bir vacip kurban etinden yiyemez. Meselâ, bir adak sebebiyle ya da "Şu hedydir" diyerek veya işaretleyerek, alâmet koyarak tespit edilen vacipler böyledir. Ancak temettu ve kıran kurbanları bunun dışındadır. Zira Peygamberimizin (a.s.) hanımları *veda haccı'nda* kendisiyle birlikte temettu haccı yapmışlardı. Hz. Âişe de haccı umreye dahil kılarak kıran haccı yapmıştı. Hz. Peygamber (a.s.) hanımları namına sığır kurban etmiş, etinden hanımları da yemişlerdi. Ayrıca temettu ve kıran haccı kurbanları bir nüsük kurbanı olmak yönüyle nafileye benzemektedir. Bu ikisi dışındaki vacip kurban bir yasak fiili yapma neticesi vacip olup av öldürme cezasına benzediği için etinden yemesi caiz değildir. Tetavvu (nafile) kurbandan yemek müstehaptır. Tetavvu, kişinin uhdesindeki bir vacip dışında olarak baştan kendinin gerekli kıldığı ve nafile olarak kestiği kurbandır. Yukarda da geçen ayette: *"Ondan yiyin"* buyurulmaktadır. Bu emrin mucibinin en az derecesi müstehaplıktır. Çünkü Hz. Peygamber (a.s.) kestiği develerin etinden yemiştir. [3] Tatavvu kurbanından azık olarak ayırmak da caizdir. Hz. Câbir diyor ki: *"Kestiğimiz deve etlerinden üç günden fazla istifade edemiyorduk. Resulullah (a.s.) bize ruhsat verdi ve buyurdu ki: "Onlardan yiyiniz ve azık olarak birazını ayırınız." Bunun üzerine biz de hem yedik, hem de birazını ilerde istifade için ayırdırk"* [4]

Yemezse de bir mahzuru yoktur. Zira: *"Resulullah (a.s.) Efendimiz beş deve kurban ettikten sonra: "Et isteyen kesip alsın." buyurmuş, kendisi onlardan bir şey yememişti."*

Müstehap olan Hz. Peygamberin (a.s.) yaptığı gibi kurbandan az bir şey yemektir. Cabir hadisinde belirtildiği üzere çokca yemek ve bir kısmını muhafaza etmek de mümkündür. Kurban bayramında kesilen uhdiyede olduğu gibi az bir kıs-

1- Mum yakmayı adamak da böyledir. Adak adanan yerde mumun ışığından yararlanacak kimse varsa bu adak caizdir, aksi hâlde değildir.

2- *el-Muğnî*, III, 537, 541-548; *Gayetu'l-Müntehâ*, I, 388.

3- Müslim.

4- Buharî.

mını sadaka olarak dağıtmak kâfidir. Eğer hepsini yiyecek olursa sadaka payına düşecek miktarı tazmin eder.

Şayet yemesi yasak olan kurban etinden yerse veya kesen kasabın ücretini kurban etinden verirse veya bir kısmını satar ya da telef ederse o kadar miktarı et olarak tazmin eder. Bir kimsenin bir zengine hediye ve ikram şeklinde kendinin yemesi caiz olan kurban etinden yedirmesi de caizdir. Nitekim bayramda kesilen kurbanda bu caizdir. Zira yeme hakkı olanın hediye etme hakkı da vardır.

Özetle, cumhura göre, temettu ve kıran kurbanından yemek caizdir, Şafiîlere göre değildir. Adak ve ceza kurbanından yemek ittifakla câiz değildir. Nafile kurbandan yemek ise ittifakla caizdir.

Hedyin kesileceği yer ve zaman:

İhsar kurbanını anlatırken bundan da bahsetmiştik. Burada ana hatlarıyla ele alacağız:

Hanefîlere göre: [1] Temettu ve kıran haccı kurbanını ancak kurban bayramı günü kesmek caizdir. Zira bu bir nüsük kurbanıdır. Sahih olan görüşe göre tetavvu (nafile) kurbanın kurban bayramı gününden önce kesilmesi caizdir, lâkin bayramda kesilmesi daha faziletlidir. Çünkü nafilelerdeki kurbet ve ibadet manası onların hedy olmaları itibarıyladır. Bu da hedyin hareme ulaşmasıyla gerçekleşir. Hareme ulaşması hâlinde kurban bayramı günü dışında kesilmesi caiz olur. Ama kan akıtmada bulunan kurbiyyet ve ibadet manasının daha belirgin olması hasebiyle bayram günlerinde kesilmesi daha faziletlidir.

Diğer hedylerin istenilen vakitte kesilmesi caizdir. Kefaret kurbanı oldukları için kurban bayramı gününe mahsus değildirler. Noksanları telâfi için vacip olmuşlardır.

Hedy kurbanlarının ancak Mekke hareminde kesilmesi caiz olur. Çünkü hedy bir mekâna gönderilen kurban manasına kullanılan bir isimdir. Mekânı da haremdir.

Malikîlerde mutemet olan görüşe göre: [2] Hedyin Mina'da kurban edilmes şu üç şartla vacip olur: Hedy hac ihramına girildiği sırada sevkedilmişse, ihramlı kişi hedyi de kendi vakfesi gibi isterse gecenin bir cüz'ünde olsun, Arafat'ta durdurmuşsa [3] ve hedy kurban bayramı günü kesilecekse. Bu şartların hepsi veya bazısı bulunmazsa, meselâ hedyi de Arafat'ta durdurmazsa veya hac ihramında değil um-

---

1- *el-Kitâb ma'a'l-Lübâb*, I, 217 vd.

2- *eş-Şerhu's-Sağîr*, II, 92-93, 120; *eş-Şerhu'l-Kebîr*, II, 86.

3- Hedyin ya sahibi ya da onun vekili tarafından Arafat'ta durdurulmuş olması gerekir. Satmak niyetiyle gecenin bir kısmında kurbanlık bekleten tüccarlardan Arefe günü sabahleyin satın alınan hedy kâfi gelmez.

re ihramında ya da bayram günlerinde yola çıkarmışsa o takdirde hedy Mekke'de kesilir.

Buna göre kurbanın kesilme yeri şartların bulunup bulunmama durumuna göre ya mina'dır, ya da Mekke'dir. Mina'da olduğu takdirde büyük cemre yanında kesilmesi daha faziletlidir. Mina'nın başka bir yerinde kesilmesi de kifayet eder, ama efdal olan terkedilmiş olur. Hedy, kurban bayramı günü kesilir.

Dikişli elbise giymek, koku kullanmak ve benzeri bir yasaktan ötürü gereken fidye ise ya bir koyun olur veya altı fakire, tasadduk edilen yerde en çok bulunan yiyecek (buğday, arpa, hurma veya kuru üzüm) cinsinden sadaka verilir. Yahut da üç gün oruç tutulur. Oruçlar Mina günlerinde (bayramın iki, üç ve dördüncü günleri) de tutulabilir. Fidyenin bu üç türünden birini her hangi bir vakitte ve yerde vermek mümkündür. Kendi memleketinde veya başka bir yerde istediği vakit vermesi caizdir.

Şafiîlere göre: [1] Tetavvu veya adanmış hedyin kesilme vakti kurbanın kesildiği vakittir. Fakat ihramlıyken yasak olan bir işi yapma veya bir vacibi terketme gibi bir sebeple gereken kurbanın kesilmesi belli bir vakte mahsus değildir. Muhsar olan kişinin kurbanı ya alıkonduğu yerde ya da haremde kesilir. Muhsar olmayan kimse ister hacda isterse umrede kurbanını haremin neresinde keserse kessin kifayet eder. Lâkin mütemetti bile olsa hacı için en efdali Mina'da, mütemetti olmayan ve umre yapan Mekke'de Merve civarında kesmektir. Çünkü buralar tahallül yerleridir.

Hanbelîlere göre: [2] Eza ve sıkıntıdan kurtulmak için saçlarını traş etmek ve benzeri bir sebeple ödenmesi gereken fidye ,tıraşı olduğu yerde kesilir. Çünkü Hz. Peygamber (a.s.) Ka'b b. Ucre'ye kurbanı Hudeybiye'de kesmesini emretmiş, hareme göndermesini emretmemiştir. Saç kesme fidyesi dışındaki kurbanlar Mekke'de kesilir. Av cezası kurbanı: *"Kâbeye varacak bir kurban"* ayetine binaen Mekke fakirlerine dağıtılır. Orucun her yerde tutulabileceği hususunda ihtilâf yoktur.

Hac sebebiyle vacip olan kurbanın Mina'da, umredekinin Merve'de kesilmesi efdaldir. Ebu Dâvud'un rivayet ettiği bir hadis-i şerif şöyledir: *"Mina'nın her yanı kurban kesme yeridir. Mekke yollarının hepsi kurban kesme yeri ve yoldur."* Vekili aracılığıyla da olsa kurbanını hareme ulaştırmaktan âciz kalan kimse kudretinin bulunduğu yerde keser ve kestiği yerdeki fakirlere dağıtır. Av dışında bir yasağı işleme neticesi gereken kurbanı bir özre bağlı olmasa bile harem dışında sebebin bulunduğu yerde veya haremde kesmek kifayet eder.

Yasak fidyesini boğazlama vakti yasağın işlenmesinden itibaren girer. Yemin kefaretinde olduğu gibi yasağı mübah kılan sebep varsa yasağı işlemeden önce de

1- *Hâşiyetü'ş-Şerkâvî,* I, 506; *el-Îzâh,* 63.
2- *el-Muğnî,* III, 432-434, 545-548; *Gâyetu'l-Müntehâ,* I, 388 vd.

girebilir. Av öldürmenin ceza vakti avın yaralanmasından, vacibin terkinin vakti terk vaktinden itibaren girer. İhsar kurbanın ihsarın olduğu yerde kesilebilir; oruç tutmak, tıraş olmak her yerde mümkündür.

Hedy ve kurbanın kesilme vakti kurban bayramının ilk üç günüdür.

Hedyin kesilmesi:

Cumhura göre deve keserken *nahr,* sığır ve koyun keserken *zebh,* en efdal boğazlama şeklidir. (Nahr, hayvanın göğsü üstünden bıçak vurup boğaz damarlarını kesmek, zebh ise hayvanın boğazına bıçak vurup damarlarını kesmek demektir.) İnsan eğer güzelce yapabiliyorsa kurbanını kendi eliyle kesmelidir. Bunun evlâ olduğunda âlimlerin ittifakı vardır. [1] Zira bu bir ibadettir, huşuşu daha fazla olduğu için ibadet ve taatlerde ameli kişinin kendisinin yapması daha evlâdır. Ama sahibi kendisi kesmezse kesilirken kurbanın yanında durur. Hz. Peygamber (a.s.) hedyini kendi elleriyle kesmiştir.

Hz. Cabir diyor ki: *"Resulullah (a.s.) kendi eliyle altmış üç deve kurban etti. Geriye kalanı Ali (r.a.)ye verdi, o kesti."*

Hedyi, sahibinden başkası da kesse kifayet eder. Sahibin, kesim sırasında bulunması müstehaptır. Rivayete göre *"Hz. Peygamber (a.s.) kızı Fâtıma (r.a.) ya şöyle demiştir: "Kurbanının başında bulun ki, kanından dökülecek ilk damlayla mağfiret olunasın."*

Kurban etlerini bizzat kendinin dağıtması daha faziletlidir. Bu şekil ihtiyata daha uygun ve fakirler için kolaylıktır. Ama kurbanın etinden fakirlerin kendi elleriyle almalarına da müsaade edebilir. Çünkü Hz. Peygamber (a.s.): *"İsteyen kurban etinden kesip alsın."* buyurmuştur.

Kendilerine dağıtılmadığı takdirde fakirler, ya bu hadisteki gibi lafzan açık bir izinle, ya da serbest bırakılmakla kurban etinden alabilirler.

Hedyin etini tasadduk etmek:

Hanefîlere göre: [2] Hedyin etini harem fakirlerine veya başka yerin fakirlerine tasadduk etmek caizdir. Çünkü sadaka makul bir ibadet, kurbettir. Her fakire verilen sadaka kurbet sayılır. Harem fakirlerine vermek daha faziletlidir. Ancak başkaları daha muhtaç durumda ise o müstesnadır.

Hedyin çulu ve yuları da tasadduk edilir, kasap ücreti bunlardan verilmez. Çünkü Peygamber (a.s.) Hz. Ali (r.a.)'ye: *"Develerin çullarını ve yularlarını da tasadduk et, kasap ücretini onlardan verme"* diye tenbih etmiştir.

1- *el-Lübâb,* I, 218; *eş-Şerhu's-Sağîr,* II, 129; *eş-Şerhü'l-Kebîr,* II, 87; *el-Muğnî,* III, 541.
2- *el-Kitâb ma'a'l-Lübâb,* I, 218.

Malikîlere göre: [1] Bunların görüşü de Hanefîlerinki gibidir. Hedyin eti, yuları ve çulu fakirlere tasadduk edilir.

Şafiîlere göre: [2] Av cezası, eza sebebiyle tıraş olma ve tırnak kesme fidyesi, temettu ve kıran haccı kurbanları: *"Sonra kurban edilecekleri yer, Beyt-i Atîk'a varır."* (Hac, 33) ayetine binaen haremde kesilir ve oradaki fakirlere tasadduk edilir.

Hanbelîlere göre: [3] Bir nüsükün terki, haccı kaçırma, bir yasağı işleme gibi bir sebeple gereken hedy veya yiyecek ulaştırmak mümkünse haremdeki fakirlere verilir. Yalnız eza fidyesi, ihramlının tıraş olduğu yerdeki fakirlere dağıtılır.

Çünkü Kâb b. Ucre Hudeybiye'de fidyesini böyle yapmıştır. İbni Abbas (r.a.) da: *"Hedy ve yiyecek Mekke'de verilir. Orucu istediği yerde tutar."* demiştir.

Ayrıca eza kurbanı da fakirlere faydası dokunan bir nüsüktür, hedy gibi hareme mahsustur.

Haremdeki fakirlere kurbanın etini dağıtmak, kurbanı kesilmiş veya kesmeleri için diri olarak vermek de sahihtir. Şayet kesmeyecek olurlarsa kurbanı geri alıp kendisi keser. Yapmaz veya yapamazsa hedyi tazmin eder.

Haremin yerlilerinden veya dışardan gelen hacı ve benzeri kimselerden olup kendilerine zekât verilebilecek kurban kesilebilecek insanlar Hârem fukarası sayılırlar. Ebu Dâvud'un Enes (r.a.)'tan rivayet ettiğine göre Resulullah (a.s.) beş deve kestikten sonra: *"İsteyen etinden kesip alsın."* buyurmuştur.

Cumhura göre harem dışında dağıtılması caiz olan kurban etlerinin zimmî fakirlere verilmesi caiz değildir. Çünkü zimmî de bir kâfirdir, harbî gibi ona da verilmesi caiz olmaz. Hanefîler ise bayramdaki kurban gibi bu hedy etinden zimmilere de verilmesinin caiz olduğu görüşündedirler.

Hedyden istifade etmek:

Zaruret veya ihtiyaç durumunda hedyden istifade etmek caizdir.

Malikîlere göre: [4] İhtiyaç durumunda hedye binmek caizdir. Ama müstehap olan mazeretsiz olarak binmemek ve yük taşıtmamaktır. Hatta bunları yapmak mekruhtur. Ancak binmeye mecbur kalınırsa mekruh olmaz. Hedy kurbanının sütünden sahibi içemez, velevki süt kurbanın yavrusundan artmış olsun.

Hanefîlere göre: [5] Hedy olarak deve götüren kimse, hayvana binmeye ya-

1- *eş-Şerhu's-Sağîr,* II, 128.
2- *Hâşiyetu'ş-Şerkâvî,* I, 509.
3- *el-Muğnî,* III, 433, 545 vd; *Gâyetu'l-Müntehâ,* I, 388.
4- *el-Kavânînü'l-Fıkhıyye,* 140; *eş-Şerhu'l-Kebîr,* II, 92.
5- *el-Lübâb,* I, 218 vd.

hut yük yüklemeye mecbur kalırsa binebilir ve yükleyebilir. Öyle bir zaruret yoksa binmez. Çünkü bu hedyi Allah rızası için ayırmıştır. Kesileceği yere varıncaya kadar bedeninden yahut menfaatlerinden her hangi bir şeyi kendisi için kullanması yakışık almaz. Zira Hz. Peygamber (a.s.): *"Mecbur kaldığında başka bir binek buluncaya kadar maruf bir şekilde bin."* [1] buyurmuştur. Bindiği veya yük taşıttığında kıymetinden bir şey eksilirse bunu tazmin etmesi gerekir. Hedyin sütünü de sağamaz. Zira süt de hedy kurbanına aittir. Eğer kesilme yeri yakınsa memelerini soğuk su ile yıkayarak sütünü kesmeye çalışır.

Yakın değilse hayvana zarar vermemesi için sütü sağar ve fakirlere tasadduk eder. Sütü kendisi kullandığı takdirde benzer miktarını veya kıymetini tasadduk eder.

Hanbelîlere göre: [2] Sahibi, zarar vermeyecvek şekilde hedy kurbanına bine bilir. Ebu Hureyre ve Enes (r.a.)nin rivayet ettiklerine göre: *"Resulullah (a.s.) deve götüren bir adam gördü ve "Ona bin." dedi.* Adam: *"Ya Resulullah! O kurbanlık devedir." deyince Resullullah (a.s.) ikinci veya üçüncü defasında: "Öyle de olsa, ona bin!" diye emretti."* [3] Kurban sahibi hedyin sütünü de içebilir. Çünkü sütür memede kalması hayvana zarar verir. Fakat hayvanın yavrusu varsa yavrunun geriye bıraktığını içmelidir.

Şafiîlere göre: [4] Sadece ihtiyacı olan kişi adak kurbanlığa binebilir, yavrusundan geriye kalan sütünü içebilir. Bunun bedelini tasadduk etmesi ise daha faziletlidir. Hayvan yünlü olup, yünün kırkılmasında kendine bir yarar, üzerinde bırakılmasında hayvana bir zarar bulunmazsa yünün kırkılması caiz olmaz. Bırakılmasında bir zarar söz konusu ise sahibinin yünü kırkması ve ondan istifadesi caizdir. Fakat tasadduk etmesi daha efdaldir.

Hedyin taklîd edilmesi, işaretlenmesi:

Taklîd, kurbanlık olduğunu göstermek için bedene deve, sığır cinsinden olan hayvanların boynuna takılan örülmüş ip, urgan, nalin gibi nişanlardır.

*İş'âr: Bedenen*in Şafiîlere ve Hanbelilere göre sağ, Malikilere göre sol hörgücünden kan akıtmak ve o esnada: *"Bismillah, Vallahu Ekber"* demektir. Taklîd, ittifakla müstehaptır. İş'âr hakkında ihtilâf vardır.

Hanefîlere göre: [5] İş'âr mekruhtur. Bu bir *müsle* sayılır. (Müsle: el, göz, burun ayak.. vb. organları kesmek, yaralamak gibi zararlardır). Müsle ise caiz değildir. Çünkü Resulullah (a.s.) hayvanlara eza ve işkence etmeyi yasaklamıştır. İş'âr

1- Ebu Dâvud.
2- *el-Muğnî,* III, 540.
3- İmam Ahmed, Buharî ve Müslim rivayet etmiştir.
4- *el-İzâh,* 62; *Şerhü'l-Mecmû',* VIII, 278, 281.
5- *el-Kitâb,* I, 218, 220.

da hayvana acı verir, bir uzvunu kesmek gibidir.

Hedyleri Arafat vakfesinde hazır etmek demek olan *ta'rif* vacip değildir. Bununla birlikte temettu, kıran ve tatavvu kurbanını *ta'rif* ederse güzel olur. Çünkü hedyin kesilme vakti kurban bayramı günüdür, bayrama kadar hedye bakacak bir kimse bulamazsa Arafat'a yanına götürme zorunda kalabilir. Ayrıca bu bir nüsük kurbanıdır, teşhir edilmesi başkaları için güzel bir örnek olur. Keffaret kurbanları böyle değildir, onların gizli tutulması münasiptir.

Eğer kurbanlık, deve ve sığır cinsinden ise tetavvu, temettu ve kıran hedylerini *taklîd* edip işaret koymak müstehaptır. Çünkü bu bir nüsük kurbanıdır, İslâmın esaslarına tazim göstermek için açıktan ve teşhir edilerek yapılması uygundur. Kurbanlık hayvan koyun cinsinden olursa işaret takılmaz. *Taklîd* edilen kurbanlık Arafat'a çıkarılır, edilmeyen çıkarılmaz.

İhsar kurbanı da *taklîd* edilmez. Zira kurban ihramdan çıkmak için gerekmektedir. Cinayet kurbanlarında da hüküm bir noksanı telâfi için meşru kılındıkları için aynıdır. Gizli yapılması, teşhir edilmemesi daha münasiptir.

Malikîlere göre: [1] Hedyi *taklîd* ve *iş'ar* etmek, üzerine gücünün yettiğince kıymetli bir örtü koymak, örtünün iş'âr ettiği kısma gelen yerini keserek o şekilde kurban yerine götürmek müstehaptır. Oraya varınca örtüyü alır, bayram günü kurbanı ayakta nahr suretiyle boğazlar. Örtü, çul, yular gibi şeyleri tasadduk eder. Kurbanlık alâmeti olarak taktığını kanlar arasında terkeder, başka bir iş için kullanmak üzere onu alamaz.

Deveye iş'âr, taklîd yapılıp örtü takılır, sığıra taklid ve iş'ar, yapılır. Koyuna ise bunlardan hiç biri yapılmaz.

Şafiîlere göre: [2] Bir kimse tetavvu veya adak olarak bir hedy götürecek olursa bakılır: Eğer kurbanlık, deve veya sığır cinsinden ise hayvanı iş'âr etmesi ve boynuna da sonradan tasadduk edilebilecek kıymette iki nalin takması müstehaptır. İbni Abbas (r.a.)'ın rivayetine göre: *"Resulullah (a.s.) hacca giderken Zülhuleyfe'de öğle namazını kılmıştı. Sonra kendisine bir deve getirildiğinde devenin sağ hörgücü boyunca iş'âr yapmış, deveden de kan akmıştı. Daha sonra da hayvanın boynuna iki nalin asmıştı."* [3] Bunun bir yararı da şudur: Olabilir ki hedy, başkalarıyla karışır. İş'âr ve taklîd edilirse kolayca farkedilir. Uzaklara kaçtığında da iş'âr ve taklîd alâmetleri sebebiyle kurbanlık olduğu anlaşılıp sahibine iade olunur.

Şayet hedy koyun cinsinden ise sahibi kulağını delerek alâmet koyar. Hz. Aişe'nin rivayetine göre: *"Resulullah (a.s.) bir defasında hedy olarak işaretlenmiş bir*

1- *el-Kavânînü'l-Fıkhıyye,* 139-140; *eş-Şerhu's-Sağîr,* II, 122 vd.
2- *el-Mühezzeb,* I, 235 vd; *el-Izâh,* 61; *Şerhu'l-Mecmû',* VIII, 269.
3- Müslim.

koyun göndermiştir." [1] Çünkü nalini taşımak koyuna ağır gelir. Koyun iş'âr da yapılmaz. Hem yünü sık olduğu için iş'âr farkedilmez, hem de koyun daha zayıftır, tahammül edemez. Taklîd ve iş'ar yapılırken kurbanlar kıbleye döndürülür.

Taklîd ve iş'âr edilmiş hayvan mezhepte sahih ve meşhur olan görüşe göre vacip bir hedy hâline gelmiş olmaz. Sadece evinin kapısına "Vakıftır", yazmasına benzer.

Hanbelilere göre:[2] Bunların görüşü de Şafiîlerinki gibidir. Yani deve, sığır veya koyun olsun bütün hedylerin *taklîdi* sünnettir. Yukarıda geçen Hz. Aişe hadisi şu lafızla da gelmiştir: *"Resulullah'a (a.s.) kurbanlıkların boynuna takılacak yularlar hazırlıyordum, o da koyunlara takıyordu. Bu esnada ihrama girmemiş bulunuyordu."* Deve ve sığırın iş'ar etmek de sünnettir. Delili *Sahihayn*'da geçen Hz. Aişe'nin şu hadisidir: *"Resulullah (a.s.) hedyleri için boyunlarına takılacak alâmetler hazırladım. O da hayvanları iş'âr etti ve bunları boyunlarına taktı."*

Netice olarak, cumhura göre deve ve sığır iş'âr edilir, Hanefîlere göre iş'âr mekruhtur. Malikî ve Hanefîlere göre sadece deve ve sığır taklîd edilip alâmetlenir. Şafiîlerle Hanbelîlere göre hepsi de taklid edilir.

Hedyin yolda helâk olması:

Hanefîlere göre: [3] Bir kimsenin götürdüğü hedy yolda helâk olursa bakılır: Şayet bu tetavvu (nafile) bir kurban ise kendisine başka bir kurban gerekmez. Eğer vacip ise yerine başka bir kurban lâzım gelir. Çünkü yerine ulaştırılmadığı müddetçe vacip olan kurban kişinin üzerinde borç olarak kalır. Bu, bir çeşit zekât için ayrılıp da ödenmeden kaybolan olan paraya benzemektedir.

Kurbanlık fazla bir şekilde kusurlandığında da yerine başkası lâzım gelir. Çünkü onunla vacip yerine getirilmiş de olmaz. Ayıplı (kusurlu) olan hayvan üzerinde ise istediği gibi tasarrufta bulunur.

Kurbanlık deve yolda ölüm derecesine yakın bir şekilde hastalandığı takdirde, şayet tetavvu (nafile) ise sahibi onu boğazlar, boynundaki kurbanlık alâmeti olan yular ve nalini kanıyla boyar ve bu kanlı alâmetleri hayvanın bir tarafına koyar. Bu suretle insanlar o hayvanın hedy olduğunu anlarlar ve fakirler etinden yararlanırlar. Sahibi ve zenginler onun etinden yemezler.

Malikîlere göre: [4] Nafile hedy, kesileceği yere varmadan helâk olmaya yüz tutarsa sahibi onu boğazlar ve insanlar isterlerse bu kurbandan yararlanırlar. Çünkü kendisi ondan yiyemez. Yerse bedelini ödemesi gerekir.

1- Müslim bu lafızla, Buharî mana olarak rivayet etmiştir.
2- *el-Muğnî*, III, 549.
3- *el-Kitâb*, I, 219.
4- *eş-Şerhu'l-Kebir*, II, 91-92.

Hedy kurbanının yavrusu hedyi taklîd etmeden önce doğmuşsa kesilmesi müstehaptır, Mekke'ye götürülmesi gerekmez. Ama taklîd veya iş'ârdan sonra doğduysa yürüyememe durumunda anasından başka bir hayvana yüklenerek Mekke'ye götürülmesi icap eder.

Şafiîlere göre: [1] Bunların görüşü de aynıdır. Şayet hedy hastalanır ve ölecek hâle gelirse sahibi onu boğazlar, boynundaki kurbanlık alâmeti olan nalini kanına batırarak hayvanın bir yanına kor ve olduğu gibi bırakır. Bu suretle görenler onun hedy olduğunu bilir ve etinden yerler. Ebu Kabîsa'nın rivayet ettiğine göre: *"Resulullah (a.s.) hedyi gönderdikten sonra şöyle derdi: "Kurbanlardan hastalanıp da ölecek hâle gelen olursa onu boğazla. Sonra boynundaki nalini kanına bula ve gövdesinin bir yanına koy. Etinden sen de , kafiledeki arkadaşlarında yemeyin."* [2]

Hedy, tetavvu (nafile) ise sahibinin dilediği şekilde hareket etme hakkı vardır. Satmak, kesmek, yemek, başkasına yedirmek, bırakmak... vb. hususlardan istediğini yapabilir. Bunlardan dolayı kendine bir şey gerekmez, çünkü kendi malıdır.

Ama hedy, adanmış olursa kesilmesi lâzımdır. Bırakır da hedy sonradan telef olursa tazmin etmesi icap eder. Bu, vedîayı (emaneti) korumakta ihmal gösterip telefine yol açma durumunda olduğu gibidir. Sahibi ile kurbanı sevkeden, götüren kimselerin hedyin etinden yemeleri caiz değildir. Bu hususta hilâf yoktur. Dayandığı delil yukarıda geçen hadistir. Zenginlerin yiyemeyeceği hususunda da ihtilâf yoktur. Zira hedy fakirlerin hakkıdır, zenginlerin değil. Hedy sahibinin yol arkadaşı olmayan fakirlerin hedy etinden yemeleri iemaen caizdir. Nâciye el-Eslemî'den gelen rivayete göre: *"Resulullah (a.s.) onunla hedy gönderdiğinde şöyle buyurmuştur: "Eğer hedy yolda ölecek hâle gelirse onu kes. Boynundaki nalini kanına boya ve öylece bırak, etinden almak isteyen serbestçe alsın."* [3]

Esah olan görüşe göre hedy sahibinin yol arkadaşı olan fakirlerin hedy etinden yemesi caiz değildir.

Hedyi telef ettiği takdirde sahibinin, mezhep görüşüne göre, misli ve kıymetinden en fazlası hangisiyse onunla tazmin etmesi lâzım gelir. Bu muayyen bir kurbanı satıp kurbanın müşterideyken telef olması durumuna benzer.

Yabancı biri hedyi telef edecek olursa kıymetini ödemesi ve onunla benzer bir hedyi alması vacip olur.

Bir kimse bir hedy alıp onu adasa, sonra hayvanda bir kusur olduğunu anlasa, o

1- *el-Mühezzeb,* I, 236; *el-Mecmû',* VIII, 278, 281-289.

2- Müslim.

3- Ebu Dâvud, Tirmizî, Nesei ve İbni Mace rivayet etmiştir. Tirmizî: *"Hasen-sahih* bir hadistir." demiştir.

sebeple hedyi reddetmesi caiz olmaz. Zira ona artık Allah tealâ'nın hakkı taalluk etmiştir, iptal edilmemesi lâzımdır.

Hedy, kurban yerine varmadan yahut vardıktan sonra, ama kesilmeden önce telef olduğu takdirde bir şey gerekmez. Çünkü bu sahibinin kusuru bulunmayan bir emanettir. Bu tıpkı kurbanın bayram günü kesilmeden önce ölmesi veya muayyen kurbanlığın ya da muayyen adağın çalınması durumu gibidir.

Yabancı bir kimse sahibinin izni olmaksızın hedyi kesse bu adak için yeterli olur. Zira kurbanı kesmede onun maksadına ihtiyaç yoktur. Kesen kimsenin hedyin diri ve kesilmiş haldeki kıymet farkını ödemesi lâzımdır. Çünkü telef etseydi tazmin etmesi gerekecekti. Kestiği takdirde de et için kesilen koyunda olduğu gibi meydana gelen noksanlığı tazmin edecektir.

Muayyen bir hedyi zamanından önce kestiği takdirde sahibi muayyen bir kurban veya adağı kurban bayramından önce kesme durumunda olduğu gibi etin hepsini tasadduk eder. Etinden yemesi caiz değildir. Bayram günü bedel olarak başka bir kurban kesmesi lâzımdır.

Tetavvu (nafile) olan hedy veya kurbanlığın yavrusu olursa, o da anası gibi mal sahibine aittir. Sahibi dilediği gibi hareket eder, satabilir, kesebilir veya başkasına verebilir. Fakat adanmış hedyin yavrusu da hilâfsız olarak anasına tâbidir.

Hanbelîlere göre: [1] Bunların görüşleri de genel olarak Şafiîlerinki gibidir Nafile olan hedyin sahibi hayvanın helâkinden korktuğunda veya yürümekten ve kafileye yetişmekten âciz kalma durumunda kurbanlığı bulunduğu yerde keser. Fakirler bu hayvanın etinden yemekte serbesttirler. Kendisinin ve kafilesinde bulunanların -fakir de olsalar- ondan yemeleri mübah değildir. Yukarıda geçen Ebu Kabîsa hadisine binaen bunun yerine bedel başka bir hedy gerekmez.

Şayet hedy adak ise sahibine bedel gerekir. Zira hadis-i şerifte: *"Bir kimse nafile olarak bir hedy gönderir de hedyi kaybolursa yerine başkasını göndermesi icap etmez. İsterse gönderebilir. Ama hedy vacip ise bedel gerekir."* [2] buyrulmaktadır.

Sahibi, götüreni veya kafile arkadaşları hedyin etinden yiyecek olursa ya da etdi satar, zengine veya yol arkadaşlarına yedirirse o miktarı et olarak tazmin etmek gerekir. Şayet hedyi telef ederse yahut ihmali sebebiyle telefine sebebiyet verirse yahut helâkinden korktuğu hâlde kesmez de neticede hayvan telef olursa, haremdeki fakirlere ulaştıracak şekilde sahibinin hedyi tazmin etmesi icap eder. Eğer etinden başka bir fakire yedirmişse ya da yemesini söylemişse hakkı olan birine ulaştırdığı için tazmin etmesi gerekmez.

Hedy başka bir insanın fiili ile kusurlu hâle gelecek olursa noksanın kıymetini sadaka olarak vermek lâzım gelir.

1- el-Muğnî, III, 537-539.

2- Hadisi Darekutnî İbni Ömer (r.a.)'den rivayet etmiştir.

MEKKE- MEDİNE HAREMLERİNİN ÖZELLİKLERİ ve HAC YOLCULUĞU ADABI

1. Mekke Haremi

Mekke Hareminin sınırı:

Mekke-i Mükerreme haremi sınırları içinde av öldürmek, ağaç ve bitkilerini koparmak ve kesmek, toprak ve taşlarını almak yasaktır. Oraya mahsus olan ve yeryüzünün diğer yerlerinden farklı bulunan bir takım hükümler vardır ki, bunları aşağıda açıklayacağız.

Harem sınırı; Haremin sınır noktaların ışu yerler teşkil eder: Medine yolu tarafından Nifâr oğullarının evleri yakınında, bugün Hz. Âişe (r.a.) mescidi olarak bilinen ve Mekke'ye üç mil mesafede bulunan yer. Yemen yolu tarafından Mekke'ye yedi mil uzaklıktaki Lebin dağı yakınında bulunan Edaatü Lebin denilen yer. Irak yolu tarafından yine Mekke'ye yedi mil mesafede Makta' bölgesindeki dağ yolu. Taif ve Arafat yolu üzerindeki Batn-ı Nemira tarafından Mekke'ye yedi mil uzaklıktaki Arafat yanında kalan yer. Ci'râne yolu tarafından Âl-i Abdullah b. Halid geçidinde Mekke'ye dokuz mil uzaklıktaki yer. Cidde tarafından Mekke'ye on millik mesafede otların sona erdiği kısım. Urane vadisi tarafından ise Mekke'ye on bir millik uzaklıkta kalan yer. Taif tarafındaki Vecc vadisi ise hil sınırları içinde kalır.[1]

Haremin her yandan sınırlarını gösteren belirli işaretler ve taşlar vardır. Ezrakî ve diğer tarihçilerin zikrettiğine göre bunların yerlerini Cebrail (a.s.) Hz. İbrahim'e göstermiş, o da oralara işaretler koymuştur. Peygamberimiz (a.s.) de bu işaret ve nişanların yenilenmesini emretmiştir. Sonradan da Hz. Ömer, Osman, Muaviye za-

1- el-Mecmû', VII, 440 vd; *el-İzâh, 78;* Gâyetu'l-Mühtehâ, I, 390; *I'lâmu's-Sâcid bi-Ahkâmi'l-Mesâcid,* 63.

manlarında gözden geçirilmiştir. Bugün de buralarda açıkça görülen harem hudut işaret ve levhaları bulunmaktadır.

Medine-i Münevvere'nin harem olması Resulullah (a.s.) Efendimizin emriyledir. Buranın daha önce böyle bir durumu yoktu. Ama Mekke hareminin geçmişi çok eski asırlara dayanır. Hz. Peygamber (a.s.) Efendimiz Mekke'nin fethi günü şöyle buyurmuştur: *"Bu belde, Allah tealâ'nın gökleri ve yeri yarattığı günden beri (içinde bazı şeyleri yapmayı) haram kıldığı bir beldedir. Cenab-ı Hakkın bu tahrimiyle kıyamet gününe kadar haram olarak kalacaktır."* [1].

Kâbenin yapılması, ayrıcalığı, Mescid-i Haram'ın fazileti:

Kâbe-i muazzama uzun tarihi boyunca beş kere bina edilmiştir. [2] İlki Süheylî'nin rivayet ettiğine göre melekler veya Hz. Adem (a.s.) yahut Hz. Âdem'in oğlu Şît (a.s.) tarafından yapılmıştır. İkinci defa Hz. İbrahim (a.s.) ilkinin temelleri üzerine bina etmiştir. Üçüncüsü Kureyş kabilesi tarafından yapılan ve inşası sırasında Peygamber olmadan önce Resulullah (a.s.)'ın da hazır bulunduğu binadır.

Yandıktan sonra dördüncü kez Abdullah b. Zübeyr (r.a.) tarafından yapılmış ve sonuncu olarak, bugüne dek devam eden şekliyle Haccac b. Yusuf tarafından bina olunmuştur.

Mescid-i Haram'ın genişletme çalışmaları Hz. Ömer (r.a.) zamanında başlamıştır. Ondan sonra Hz. Osman (r.a.), Velid b. Abdülmelik, Mehdî, Memluklar, Osmanlılar ve Suudîler zamanlarında genişletme ve tamir çalışmaları sürmüştür. İmam Şafiî der ki: "Kâbe olduğu hâlde bırakılmalı, yıkılmamalıdır. Zira tamir niyetiyle de olsa yıkılması kendisine duyulan tazim ve hürmeti giderir, onunla oynanmış gibi olur." Resul-i Ekremn (a.s.) hazretleri, Kabe'yi Yemen'de dokunmuş örtülerle örtmüş; ardından da Hz. Ebubekir, Ömer, Osman, Muaviye, İbni Zübeyr hazretleri ile sonradan gelenler çeşitli örtüler örtmeye devam etmişlerdir.

İslâm'da ilk defa Beytullahı altınla süsleyen Velid b. Abdulmelik olmuştur. İmam Gazalî, israfa kaçılmadıkça Kabe'yi altınla tezyin etmenin caiz olduğunu söylemiştir. Kâbe'yi kokulamak da caizdir. Teberrüken veya başka bir niyetle Kâbe'den bir şey almak, koparmak haramdır. Alan olursa geriye vermesi lâzımdır. Teberrük etmek, oranın bereketinden yararlanmak isteyen İmam Nevevî'nin dediği kendi kokusunu getirip Kâbe'ye sürer, sonra yanında muhafaza eder.

Beyt-i Haram: Yeryüzünde Allah tealâ'nın evleri olan ve içinde insanların O'na ibadet ettikleri mescitlerin ilkidir. Bu ilklik hem şeref hem de zaman itibarıyladır. Nitekim Allah tealâ şöyle buyurur: *"Şüphesiz alemler hakkında çok feyizli ve hidayet olmak üzere insanlar için konulan ilk ev (mabed) elbette Mekke'de olandır. Orada apaçık alâmetler, İbrahim'in makamı vardır. Kim oraya girerse emin olur."*

1- *Sahih* bir hadistir. Buharî ve Müslim, ibni Abbas (r.a.)tan rivayet etmişlerdir.
2- *el-İzâh,* 81, 84-85.

(Âl-i İmrân, 96-97). Oranın göze ilk görünen tarihi alâmeti Hz. İbrahim (a.s.)'in makamıdır. Diğer taraftan Allah tealâ'nın ismine nispet edildiği *'Allah'ın Evi'* dendiği için tazim ve hürmet gösterilmesi icap eder. Hatta Arapların gözünde de Beyt'e sığınan kimse orada kaldığı sürece emniyet içinde olur, kendisine dokunulmazdı. Allah tealâ, bu ayrıcalığı Kurlân-ı Kerim'de şöyle buyurarak tespit etmiştir: *"Hani Beyt-i insanlar için bir toplantı yeri ve emin bir mahal yapmıştık. Siz de İbrahim'in makamından bir namazgah edinin."* (Bakara, 125), *"Biz onları korku bulunmayan bir haremde yerleştirmedik mi?"* (Kasas, 57), *"Çevrelerinde insanların zorla yakalanıp kapılmakta olmasına rağmen Mekke'yi korkusuz ve emin bir yer yaptığımızı onlar görmediler mi?"* (Ankebût, 67). Bu yüzden İmam Malik ve İmam Şafiî Mekke'de mecbur kalınmadıkça ve ihtiyaç yokken silah taşımayı mekruh görmüşlerdir. Bir ihtiyaç varsa o müstesnadır. İmam Müslim'in *Sahih*'inde Cabir (r.a.)den rivayetine göre Resulullah (a.s.) şöyle buyurmaktadır: *"Mekke'de silah taşımak helâl değildir."*

Sevaplar ve günahlar Harem'de kat kat fazla verilir. Allah tealâ bir ayet-i kerimede şöyle buyurmaktadır: *"Kim orada zulm ile ilhâda yeltenirse biz ona pek acıklı bir azap tattırırız."* (Hac, 25). Oradaki bir namazın sevabı yüz bin namaza denktir. Çünkü Resûl-i Ekrem (a.s.): *"Benim şu mescidimde kılınan bir namaz, başkasındaki bin namazdan daha üstündür. Ancak Mescid-i Haram müstesna. Mescid-i Haram'daki bir namaz ise benim mescidimdeki yüz namazdan daha üstündür:"* [1] buyurmuştur. İmam Ahmed'in İbni Ömer (r.a.)'den naklettiği lafız ise şöyledir: *"Mescid-i Haram'da kılınan bir namaz, yüz bin namazdan daha üstündür."* Taberanî de Ebu'd-Derda (r.a.)4dan şu hadisi nakleder: *"Mescid-i Haram'da kılınan namaz yüz bin namaza, benim mescidimdeki namaz bin namaza, Beytü'l-Makdis (Mescid-i Aksâ)'teki namaz beş yüz namaza denktir."* Bütün bunlar bu üç mescidin (Mescid-i Haram, Mescid-i Nebevî ve Mescid-i Aksâ) üstünlüğünü göstermektedir. Mescid-i Haram mutlak olarak bütün mescitlerin en faziletlisidir, ibadet için bizzat kasdolunur, orada kılınacağı adanan namazın edası icap eder. Zira hadis-i şerifte: *"Ancak üç mescide ziyaret ve ibadet kastıyla sefere çıkılır: Mescid-i Haram, benim şu mescidim ve Mescid-i Aksâ."* [2]

Çoğu kere Mescid-i Haram mutlak olarak kullanılır ve Mekke'deki mescit kastedilir. Bazen: *"Bu, ailesi Mescid-i Haram'da ikamet etmeyenler içindir."* (Bakara, 196) ayetinde olduğu gibi Mekke ve harem sınırları da murad edilebilir. Hacdaki belli ve sayılı günlerde menasikin (hac fiillerinin) orada yerine getirilmesi bakımından önemi daha da fazlalaşmaktadır. [3]

1- İmam Ahmed rivayet etmiş, İbni Hıbban *sahih* olduğunu söylemiştir. *Sübülü's-Selâm*, II, 216.

2- Ahmed, Buharî, Müslim, Ebu Dâvud, Neseî ve İbni Mace, Ebu Hureyre'den rivayet etmişlerdir.

3- Yukarıda söylediğimiz gibi Malikîlere göre kurban bayramının ilk üç günü, sayılı günler de teşrik günleri (bayramın iki, üç ve dördüncü günleri)dir.

Mekke'de mücaveret (oturmak) ve fazileti:

Bir kısım âlimler [1] -ki İmam Nevevi ve Zerkeşî de onlardandır- diyorlar ki: "Mekke haremi, namazın ve diğer ibadet çeşitlerinin sevabının kat kat artması hususunda Mescid-i haram gibidir. Hasan Basrî ise: "Mekke'de bir gün oruç yüz bin oruca, bir dirhem sadaka yüz bin dirheme, her bir iyilik yüz bin iyiliğe mukabildir." demiştir.

Resul-i Ekrem Efendimiz (a.s.) buyuruyor ki: *"Mekke'de bir Ramazan ayı geçirmek Mekke dışındaki bir yerde bin Ramazan'dan daha faziletlidir."* [2] *"Mekke'den yürüyerek hacca çıkan kimseye dönene kadar her adımı karşılığında harem sevaplarıyla yedi yüz sevap yazılır. Harem sevapları ise yüzbin sevaba denktir."* [3]

İbni Abbas, İbni Mesud, Mücahid, Ahmed b. Hanbel'in de aralarında bulunduğu bir kısım âlimler de şöyle diyorlar: "Mekke'de sevapların kat kat olması gibi günahlar da kat katır." Müteahhir âlimlerden biri buna şöyle bir açıklama getirir: "Günahın artacağını söyleyen günahın adet (sayı) bakımından değil, miktar yani ağırlık yönünden artacağını murad etmiştir. Çünkü bir günahın cezası da birdir. Fakat günahlar farklı farklıdır. Allah'ın hareminde işlenen günah, tabiî ki dünyanın başka her hangi bir yerinde işlenen günahtan daha büyük ve ağırdır."

İşlenmese de orada günaha niyetlenmekten ötürü de ceza vardır. Zira Cenab-ı Hak: *"Kim orada zulüm ile ilhada yeltenirse ona pek acıklı bir azap tattırırız.* (Hac, 25) buyurmaktadır. Niyetlenilip de işlenmeyen günahtan ötürü ceza gerekmeyeceği kaidesinden bu, haremin şanına tazim ve hürmet için istisna edilmiştir.

Mekke'de mücaveret (oturma) meselesine gelince: Hakkına lâyık olduğu şekilde riayet edilememesi korkusuyla İmam Malik (r.a.) ve İmam Ebu Hanife (r.a.) bunun mekruh olduğu kanaatindedirler. Çünkü oranın insanın gözünde sıradan bir yer durumuna gelmesi gösterilmesi lâzım gelen hürmet ve heybet duygusunun azalmasına yol açabilir. Memleketini ve akrabalarını özleyerek Mekke'den ayrılma isteği doğabilir, çeşitli günah ve hata işleme tehlikesine düşebilir. Halbuki bütün bunlar yasaktır. Hanefîlerden İmameynin görüşü ise Mekke veya Medine'de oturmanın mekruh olmadığı şeklindedir. Bazıları Medine'de oturmanın Mekke'dekinden daha faziletli olduğu görüşünü tercih etmişlerdir.

Şafiîler ile Hanbelilere ve Hanefîlerden İmameyne göre Harama düşme kor-

---

1- *I'lâmu's-Sâcid,* 119-129; *Fethu'l-Kadir,* II, 335; *ed-Dürrü'l-Muhtar,* II, 354; *el-İzâh,* 84, *Gayetu' Mühtehâ* I, 395.

2- Hadisi Bezzâr İbni Ömer'den rivayet etmiştir. Heysemî, *Mecmau'z-Zevâid*'de hadisin *zayıf* olduğunu belirtmiştir.

3- Hakim *Müstedrek*'te İbni Abbas'tan rivayet etmiş ve: "Senedi sahihtir," demiştir. Beyhakî de *Sünen*inde rivayet edip *zayıf* olduğunu belirtmiştir.

kusu bulunmayan kimse hakkında Mekke veya Medine'de ikamet etmek müstehaptır. (1) Çünkü Hz. Peygamber (a.s.) Mekke hakkında: *"Şüphesiz ki Allah'a beldelerin en sevimli olanı sensin. Şayet senden çıkarılmış olmasaydım çıkmazdım."* (2) buyurmuştur. İmam Ahmed ise şöyle diyor: "Bence gücü yeten için Medine'de ikamet etmek Mekke'de ikametten daha sevimlidir. Zira Medine, Müslümanların hicret yurdudur. Resulullah (a.s.) da: *"Medine'nin hastalık ve sıkıntılarına sabreden için kıyamet günü şahit ve şefaatçi olurum."* buyurmuştur.(3)

Mekke mi daha üstündür Medine mi? (4)

Kadî Iyaz ve daha başka âlimler diyorlar ki: "Peygamber Efendimizin (a.s.) mübarek cesedini kucaklayan mekânın dünyanın en faziletli ve üstün parçası olduğu, ardından da Mekke ve Medine'nin yeryüzünün en faziletli beldeleri olduğu üzerinde icma meydana gelmiştir."

Mekke ve Medine'den hangisinin daha üstün olduğunda ise ihtilâf vardır. İmam Malik, Hz. Ömer (r.a.) ve diğer Medineli sahabeye tabi olarak Medine'nin daha üstün olduğu görüşündedir. Çünkü Medine hicret yurdu, ashabı kirâmın yerleştiği, Resulullah (a.s.)'ın ikamet edip medfun bulunduğu bir yerdir. Fazileti hakkında bir çok sahih hadisler vardır. (5) Şu hadis de onlardandır: *"Medine Taybe'dir. Ateş gümüşün cüruf ve pisliğini attığı gibi Medine de habis insanları nefyeder, uzaklaştırır."* (6)

Diğer üç mezhep imamının da aralarında bulunduğu âlimlerin çoğunluğu ise Mekke'nin daha faziletli olduğu kanaatini benimsemişlerdir. Dayandıkları delillerden biri Mekke hakkındaki şu hadistir: *"Vallahi, sen Allah'ın yarattığı arzın en hayırlısı ve Allah'a en sevimli olan kısmısın. Senden çıkarılmasaydım, çıkmazdım."* (7). Bir diğer hadis de şudur: *"Ey Mekke! Vallahi sen Allah'ın yarattığı arzın en hayırlısı ve Allah'a en sevimli olan yersin. Senden çıkarılmasaydım çıkmazdım."* (8) Yine Tirmizi'nin İbni Abbas (r.a.)'tan naklettiği hadise göre Resulullah (a.s.) Mekke'ye hitaben şöyle demiştir: *"Bana ne hoş ve ne sevimlisin (ey Mekke!) Eğer kavmim beni senden çıkarmasaydı senden başka bir beldede ikamet etmezdim."*

İzz b. Abdüsselâm da Mekke'nin Medine'den üstün olduğu hususunda zikrettiği noktaların bazıları şunlardır:

1- *Fethü'l-Kadîr,* II, 335; *Gâyetu'l-Müntehâ,* I, 395; *İ'lâmu's-Sâcid,* 129 vd.; *el-Muğnî* III, 556.

2- Tirmizî, hadisi İbni Abbas ve Abdullah b. Adiyy el-Hamrâ'dan buna yakın ibarelerle tahric etmiştir. *Câmiu'l-Usûl, X,* 185.

3-Malik *Muvatta'da* ve Tirmizî *Sahih*inde, İbni Ömer'den rivayet etmişlerdir. *Câmiu'l-Usûl,* X 198.

4- *el-İzâh,* 72; *ed-Dürrü'l-Muhtâr,* II, 352, *İ'lâmus-Sâcid,* 185 vd.; *el-Kavânînu'l-Fıkhıyye,* 143.

5- *Câmiu'l-Usûl,* X, 192-211.

6- Müslim, Zeyd b Sâbit'ten rivayet etmiştir. Camiu'l-Usûl, X, 201.

7- Tirmizî rivayet etmiş: *"Hasen-sahih* .bir hadistir," demiştir.

8- Neseî, Ebu Hureyre'den rivayet etmiştir.

a) Hac ve umre için oraya gitmek icap eder. Medine için böyle bir vacip yoktur.

b) Allah teâlâ yeri ve gökleri yarattığı günden itibaren orayı harem kılmıştır.

c) Allah teâlâ burayı cahiliye devrinde de, İslâm devrinde de emin bir harem kılmıştır.

d) Oraya ancak vacip veya mendup olarak hac yahut umre niyetiyle girilir.

Mekke'ye girmenin âdâbı:

Mekke'ye girecek kimsenin aşağıdaki hususları yerine getirmesi müstehaptır: (1)

a) Hac veya umre niyetiyle mikattan ya da başka bir yerden ihrama girenin Mekke'ye teveccüh etmesi, sonra Arafat'a çıkması münasiptir.

b) Mekke haremine ulaştığında dua eder ve şöyle der:

«اللَّهُمَّ هٰذَا حَرَمُكَ وَأَمْنُكَ، فَحَرِّمْنِي عَلَى النَّارِ، وَأَمِّنِّي مِنْ عَذَابِكَ يَوْمَ تَبْعَثُ عِبَادَكَ، وَاجْعَلْنِي مِنْ أَوْلِيَائِكَ وَأَهْلِ طَاعَتِكَ»

"Allahım! Burası senin haremin ve emin kıldığın yerdir. Beni cehenneme haram kıl. Kullarını dirilttiğin gün beni azabından koru, beni senin dostlarından ve sana ibadet edenlerden eyle." Bununla birlikte kalben ve zahiri bakımdan huşu, hazar tazim içinde olmaya gayret eder.

c) Mekke'ye girişte Zîtuvâ adındaki (2) yerde Mekke'ye giriş guslü niyetiyle yıkanır. Başka bir yoldan gelirse o tarafta yıkanır. Bu gusül herkes -hayızlı, nifaslı ve çocuk dahil- hakkında müstehaptır.

d) Mekke'ye Kedâ (3) yolundan girmek, dönerken de Kudâ (3) yolundan çıkmak sünnettir.

e) Şafiîlerde esah olan görüşe göre Mekke'ye binekli değil yürüyerek girmelidir.

1- *el-İzâh*, 31-33; *el-Kitâb*, I, 182; *ed-Dürrü'l-Muhtâr*, II, 351; *el-Kavânînü'l-Fıkhıyye*, 143 *Muğni'l-Muhtâc*, I, 511; *el-Muğnî*, III, 368-370, 555.

2- Mekke'nin aşağı kısmında Umre (Hz. Aişe) Mescidi yoluna doğrudur.

3- Mekke'nin üst tarafında, Kabristana doğru inen bir yerdir.

4- Mekke'nin aşağı tarafında Zîtuvâ'ya doğru Kuaykıân dağı yakınındadır.

f) Gece veya gündüz girilebilir. Hz. Peygamber (a.s.) hacda gündüz, umresinde geceleyin girmiştir. Esah olan görüşe göre Şafiîlerce en efdali gündüz girmektir.

g) Girerken kalabalıkta insanlara eziyet vermekten sakınmak lâzımdır. Sıkıştıranlara karşı yumuşak davranmaya çalışmalı, kalbinde bulunduğu ve yöneldiği makamın şan vye heybetini hiss etmelidir.

h) Harem dışından gelenin Mekke'ye ancak hac veya umre ihramıyla girmesi lâzımdır Mekke'ye ihramlı girmek Şafiîlerde esah görüşe göre müstehap, diğerlerine göre ise vaciptir.

ı) Gözleri Beytullah'a ilişince ellerini kaldırıp dua etmesi müstehaptır. Rivayetlerde geldiğine göre müslümanın Kâbe'yi gördüğünde yapacağı dua müstecaptır. Orada şöyle dua eder.

«اَللّٰهُمَّ زِدْ هٰذَا الْبَيْتَ تَشْرِيفًا وَتَعْظِيمًا وَتَكْرِيمًا وَمَهَابَةً، وَزِدْ مَنْ شَرَّفَهُ وَعَظَّمَهُ مِمَّنْ حَجَّهُ اَوِ اعْتَمَرَهُ تَشْرِيفًا وَتَكْرِيمًا وَتَعْظِيمًا وَبِرًّا»

"Allahım, bu Beyt'in şeref, kerem ve heybetini, artır. Onu hacceden veya umre yapanların, ona tazim ve tekrim edenlerin de şeref, hürmet ve takvasını artır."

Dünya ve ahiretle ilgili istediği duaları yapar. Onların en önemlisi mağfiret talep etmektir. Kâbeyi gördüğünde salihlerin ve ariflerin yaptığı gibi mümkün mertebe huşu, huzur ve tevazu içinde olmaya çalışmalıdır.

Kâbe'nin karşısında şöyle der:

«اَللّٰهُمَّ اَلْبَيْتُ بَيْتُكَ، وَالْحَرَمُ حَرَمُكَ، وَالْاَمْنُ اَمْنُكَ، وَهٰذَا مَقَامُ الْعَائِذِ بِكَ مِنَ النَّارِ»

"Allahım! Beyt senin beytin, harem senin haremin, eman senin emanındır. Bu da cehennemden sana sığınanın makamıdır."

i) Mekke'ye ilk girdiğinde mümkünse ev kiralama, elbise değiştirme gibi şeylerden önce kudüm tavafını yapmaya gitmek müstehaptır. Kudüm tavafı cumhura göre sünnet, Malikîlere göre vaciptir.

Güzel veya asaletli kadının erkeklere gözükmemesi, tavaf ve mescide gidişini geceye bırakması müstehaptır.

Beyt-i Harama Benî Şeybe kapısından girmek müstehaptır. Girerken sağ ayağını atar ve şöyle der:

«اَعُوذُ بِاللّٰهِ الْعَظِيمِ، وَبِوَجْهِهِ الْكَرِيمِ، وَسُلْطَانِهِ الْقَدِيمِ مِنَ الشَّيْطَانِ الرَّجِيمِ، بِسْمِ اللّٰهِ، وَالْحَمْدُ لِلّٰهِ، اَللّٰهُمَّ صَلِّ عَلَى مُحَمَّدٍ وَعَلَى آلِ مُحَمَّدٍ، اَللّٰهُمَّ اغْفِرْ لِى ذُنُوبِى، وَافْتَحْ لِى اَبْوَابَ رَحْمَتِكَ»

"Kovulmuş şeytandan Yüce Allah'a, O'nun kerim zatına, kadim kudretine sığınırım. Allah'ın adıyla, hamdolsun O'na. Allahım! Peygamberimiz Muhammed (a.s.)'e ve âl-i Muhammed'e salat ve selâm et. Günahlarımı affet, Bana rahmet kapılarını aç!"

Çıkarken de sol ayağını atar, aynı duayı okur yalnız sonunda

«وَافْتَحْ لِى اَبْوَابَ فَضْلِكَ»

"Bana fazlının kapılarını aç." değişikliğini yapar.

j) Mescid-i Harama girince tahiyyetü'l-mescit namazı veya başka bir şeyle meşgul olmadan doğruca Hacer-i Esved'e gider, kudüm tavafına başlar. Mescid-i Haramın tahiyyesi tavaftır. İhramlı veya ihramsız olsun oraya girenin tavaf etmesi müstehaptır. Ancak farz namazın edası veya kazası, cemaat ya da vitir, sabahın sünneti ve diğer ratip sünnetlerin kaçma durumları varsa önce bunlar, kılınır sonra tavaf edilir. Her hangi bir engelden dolayı tavaf edemezse tahiyetü'l mescid namazı kılar.

k) Haceeden kimsenin Resulullah (a.s.)'ın yaptığı gibi Kâbe'ye girip iki rekât namaz kılması müstehaptır. Kâbe'ye ayakkabı ve silahla girilmez.

Kâbe'nin değiştirilen örtüsü tasadduk edilir. Beytullah'ın güzel kokusundan bir şey almaz. Harem toprağını dışarı çıkarmaz. Mekke'nin taş ve toprağını *Hil*'e çıkarmaz.

l) Hac veya umre için Mekke'ye girenin orada Kur'an-ı Kerim'i hatmetmesi müstehaptır.

m) Veda tavafı Malikîlere göre mendup, diğer imamlara göre vaciptir.

Hareme ait özellikler ve yasaklar:

Mekke haremine ait bir takım özel hükümler vardır ki, en önemlileri aşağıda gelmektedir: [1]

1- *el-Mecmû'* VII, 443-444; *el-Mühezzeb*, I, 218-220; *el-Kitâb*, I, 211; *eş-Şerhu's-Sağîr*, II, 110 ve

a) Mekke haremine ihramsız girilmemesi gerekir. Bu Şafiîlere göre müstehap, diğerlerine göre vaciptir.

b) Haremde avlanmak ihramlı olana da olmayana icmaen haramdır. Kendiliğinden eza ve zarar veren muzır hayvanlar bu hükümden müstesnadır *"Haremin avı kovalanmaz."* hadisi gereğince av, öldürüldüğünde tazmin olunur.

c) Haremin kendiliğinden biten, insanlar tarafından yetiştirilmemiş olan ağaçları kesilmez, yavşan, diken, böğürtlen gibi otları koparılmaz. Fakat zaruret bulunan güzel kokulu *ızhır* adındaki bitki bundan müstesnadır. Malikîlerin açıkladığı gibi şu altı çeşit de *ızhır*'ın hükmüne dahildir: Sinameki (tedavi için kullanılır), *mihcen* [1] denen değnek ile kesilmiş ağaç yaprağı, değnek, misvak, bulunduğu yere bina ve ev yapmak yahut duvar ve bostanları tamir için kesilecek ağaç. Çünkü Mekke'nin fethi günü Hz. Peygamber (a.s.) şöyle buyurmuştur: *"Şüphesiz bu beldeyi Allah tealâ gökleri ve yeri yarattığı gün haram kılmıştır. İşte Allah'ın haram kılmasıyla kıyamet gününe kadar haram olarak kalacaktır. Dikeni koparılmaz, avı kovalanmaz. Yolda bulunan yitiğini -sahibini bulmak için ilân edecek dışında-kimse alamaz. Taze otları da koparılmaz." Hz. Abbas (r.a.): "Ya Resulullah!* İzhır *hariç olsun, demircilere ve evlere lâzım oluyor." deyince- Allah'ın elçisi: -İzhır da hariç." buyurdu.* [2] Malikîler dışında cumhura göre yasak olan bitkilerin kesilmesi durumunda tazmin edilmesi icap eder.

İnsanın yetiştirdiği ceviz, badem, hurma, erâk ağacı (misvak yapılır), nar, marul, karpuz, buğday gibi bitki ve ağaçların kesilmesi haram değildir. Kuru ot ve ağaçların kesilmesinde bir beis yoktur, çünkü bunlar artık ölmüştür. Ağaç yaprakları da alınmaz. Haremden akmantar almak mübahtır, çünkü bitki cinsinden değildir. Diğer adi mantarlar da böyledir, kökleri yoktur, bu şekliyle meyveler hükmündedir. Karga, dölengeç, fare, yılan, kudurmuş köpek, sivri sinek, karınca, pire, kene, kaplumbağa ve av olmayan hayvan ve zararlıların öldürülmesinden dolayı yukarılardaki tafsilat ve ihtilâflı noktalar çerçevesinde bir şey gerekmez.

Taif'teki Vecc vadisinin avını öldürmek ve ağaçlarını kesmek haramdır. Çünkü hadiste: *"Dikkat edin, Vecc vadisinin av ve ağacı da haramdır, haram kılınmıştır."* [3] buyurulmuştur. Hanbelîlere göre Vecc vadisinin av ve ağaçları mübahtır, helâldır. Çünkü aslolan mübah olmakdır. İmam Ahmed, bu hadisin *zayıf* olduğunu belirtmiştir. Şafiîlere göre de avdan ve ağaçtan dolayı tazmin lâzım gelmez.

ç) Harem toprağının ve taşlarının çıkarılması engellenir. Şafiîlerin ekserisince mutemet olan görüşe göre çıkarmak mekruhtur. İmam Nevevi'ye göre esah olan ha-

---

Muğnî'l-Muhtâc, I, 527 vd.; *el-Mefni,* III, 344-355; *Bidayetü'l-Müctehid,* I, 319, *el-Bedâyi',* I 207-211, *I'lâmu's-Sâcid,* 137, 154-169; *ed-Dürrü'l-Muhtâr,* II, 297 vd.;*el-İzâh,* 95-97.

1- *Mihcen:* Ucu eğri bir sopadır. Değnekle vurarak yaprakları düşürmek haramdır.

2- Buharî, Müslim ve Neseî, İbni Abbas'tan rivayet etmişlerdir. *Camiu'l-Usûl,* I, 183.

3- Beyhakî, Zubeyr b. Avam'dan rivayet etmiştir. *Zayıf* bir hadistir.

ram olmasıdır. Hanefilere göre ise haremin toprak ve taşını çıkarmakta bir sakınca görülmemiştir.

d) Cumhura göre ister ikamet ister geçmek için olsun kâfirin hareme girmesine mani olunur. İmam Ebu Hanife, yerleşmek için değilse girebileceğine cevaz vermiştir.

e) Mekke ve haremindeki lukata, kayıp eşyayı mülkiyetine geçirmek kastıyla almak helâl olmaz. Ancak sahibini bulup vermek için ilân edecekse alabilir. Zira hadiste: *"Haremde bulunan kayıp eşyalar alınmaz. İlan edip sahibine vermek niyetiyle olursa müstesna."* buyurulmuştur.

f) Mekke hareminde adam öldüren katilin vereceği diyet muğallaza (daha ağır) olur. Çünkü ayet-i kerimede: *"Mescid-i Haram'ın yanında onlar sizinle savaşmadıkça siz de onlarla savaşmayın."* (Bakara, 191) buyurulmaktadır. Orada güven bulunmasında harem oluşunun ayrıca bir tesiri vardır. Öldürme olayı hata yoluyla da vuku bulsa diyet ağırlaştırılır. Katil ve maktulün ikisinin veya birinin harem dahilinde olması hükmü değiştirmez.

İmam Ahmed'e göre diyetin ağırlaştırılması sayı bakımından olur, yani tam diyete ilâve olarak üçte bir diyet daha icap eder.

İmâm Şafiîye göre ağırlaştırma sayı yönünden değil, develerin yaşı bakımından olur. Şafiîlerde esah olan görüşe göre Medine hareminde vuku bulan öldürmeden dolayı diyet ağırlaştırılmaz.

Bir kısmı hariç cumhura göre Mekke haremi sınırları dalinde savaştan başka bir yolla isyanlarından çevrilmeleri mümkün olmayan asilere karşı savaşmak caizdir. Çünkü asilerle savaşmak Allah tealâ'nın hukukuna taalluk eder, zayi olunması caiz değildir. Haremde muhafaza olunması ise daha fazla lüzumludur.

"Mescid-i Haramın yanında onlar sizinle savaşmadıkça siz de onlarla savaşmayın." (Bakara, 191) ayetine binaen Şafiîlere ve Malikîlere göre haremde şer'î hadler ve kısâslar uygulanır. Çünkü Resulullah (a.s.), Kâbe örtüsüne sarılmış hâlde bulunan İslâm düşmanı İbni Hatal'ın öldürülmesini emretmiştir. Nitekim yaratılış olarak zarar verici olan beş zararlının (akrep, yılan, fare, kudurmuş köpek, karga da harem dahilinde ve haricinde öldürülmesini de emretmiştir.

İmam Ahmed ve İmam Ebu Hanife ile Zahirîlerden rivayet olunduğuna göre kendisine had veya kısas icap eden kişi haremde bulunduğu müddetçe emniyettedir. Dayandıkları delil: *"Kim oraya girerse emniyette olur."* (Âl-i İmrân, 97) ayet-i kerimesi ile, *"Allah'a ve ahiret gününe iman eden kişinin haremde kan dökmesi helâl değildir."* hadisidir. (1)

1- Buharî ve Müslim, *Sahîhayn*'da *"Mekke'yi Allah tealâ haram kılmıştır, insanlar değil. Allah'a ve ahiret gününe iman eden bir kimsenin orada kan dökmesi helâl olmaz..."* rivayet etmişlerdir.

g) Oraya müşriğin defnedilmesi haramdır.

h) Hacdaki ceza kurbanları ve hedyler haremde kesilir.

ı) Harem ehli olanlara temettu ve kıran haccı kurbanı yoktur.

i) Şafiîlere göre bir sebebi olmayan nafile namazların haremde her hangi bir vakitte kılınması mekruh değildir; ister Mekke'de, isterse haremin diğer yerlerinde olsun, farketmez.

j) Mescid-i Haramı ziyaret etmeyi adayan kimsenin Şafiîlere göre hac veya umre yaparak adağını yerine getirmesi lâzım gelir.

"Ancak üç mescidi ziyaret için sefere çıkılır..." hadisi gereğince Mescid-i Nebevî ile Mescid-i Aksa da böyledir; nezredildiği zaman gitmek gerekir. Diğer mescitler ise böyle değildir, adandığı zaman gitmek vacip olmaz.

k) Mekke'de sadece kurban kesmeyi adama durumunda da Şafiîlere göre bu adağı yerine getirmek ve ebi harem fukarasına dağıtmak lâzım gelir. Başka bir beldede böyle bir adakta bulunularsa esah olan görüşe göre bu adak muteber değildir.

l) Şafiîlere göre açık arazide büyük veya küçük abdest bozarken Kâbe'ye önünü ya da arkasını dönmek haramdır.

m) Mescid-i Haramda namaz ve diğer ibadetlerin sevabı kat kat fazladır.

n) Mekke' ehlinin bayram namazını Mescid-i Haram'da kılmaları müstehaptır. Mescid dar gelecek ise Şafiîlere göre [1] Mekke ehli olmayanların Musallâ'da (Kâbe sınırları dışında bir yer) kılmaları efdaldir. Darlık söz konusu değilse tabii ki Mescid-i Haram Musallâdan daha faziletlidir.

o) Haremde ikamet eden kişinin hac ihramına harem dışında girmesi caiz değildir.

Mekke'de bulunan tarihî mühim yerleri ziyaret etmek:

Malikîlerden İbni Cüzeyy diyor ki: [2] "Teberrüken ziyaret edilmesi gereken yerlerin başlıcaları şunlardır. Hıcr dahilinde bulunan Hz. İsmail (a.s.) ile annesi Hz. Hacer'in kabirleri, Ebu Kubeys dağında bulunan Hz. Adem (a.s.)'ın kabri, Kur'an-ı Kerim'de zikredilen Sevr mağarası, Resulullah (a.s.)'a vahyin ilk inmeye başladığı yer olan Hira mağarası, Mekke ve Medine'de yatan sahabe, tabiîn ve imamların kabirleri."

Hira Dağı veya Nur Dağı: Mekke'nin kuzeyinde, beş km. uzaklıktadır. Arafat'a giderken solda kalır. Yüksekliği 200 metredir. Peygamberimiz (a.s.)'e Alak

1 *el-Mecmû',* V, 5.
2- *el-Kavânînü'l-Fıkhıyye,* 143.

suresinin başındaki ayetlerin gelmesiyle ilk vahiy orada inmeye başlamıştır.

Sevr Dağı: Mekke'yi kuşatan bir çok dağdan biri de budur. 500 m. yüksekliğindedir. Mekke'nin güneyine düşer, Mekke'ye uzaklığı altı mildir. Hicret sırasında üç gün müddetle Resulullah Efendimiz (a.s.) ile Hz. Ebu Bekir (r.a.) orada gizlenmişlerdir.

Dâr-ı Erkam: Safa tepesi yakındadır. Sahabeden yedinci olarak müslüman olan Mahżumlu Erkâm (r.a.)'ın evidir. İslâmî davetin gizli yapıldığı dönemde Müslümanların merkezi olmuştur. Hz. Ömer (r.a.) de orada İslâm'a girmiştir.

Muallâ Kabristanı (Hacûn): Mekke'nin kuzey doğusunda kalır. Cahiliyet döneminden bugüne kadar Mekkelîlerin kabristanı olagelmiştir. Peygamberimiz (a.s.)'in ecdadından Hâşim oğullarının amcalarının, bir kısım ashap ve tâbiînin kabirleri oradadır. Yine Resul-i Ekrem (a.s.)'in iki dedesi Abdümenâf ile Abdulmuttalib, amcası Ebu Talib, annesi Hz. Amine, hanımı müminlerin annesi Hz. Hatîce orada yatarlar. Abdullah b. Zübeyr ile Hz. Ebu Bekir'in kızı Esma da orada medfundur.

Mina: Mekke'ye yedi km. uzaklıktadır. Küçük, orta ve büyük cemreler oradadır. Hz. İsmail (a.s.)'in yerine kurban edilen koçun ismiyle anılan Mescid-i Kebş, Medine'li Ensâr-ı Kiramın Resulullah (a.s.)'a biat ettikleri yer olan Mescidu'l-Bey'at ve Büyük Mescid-i Hayf, Mina'da bulunmaktadır.

Arafat: Deniz seviyesinden yüksekliği 225 m. olan ve Mekke'nin güneydoğusunda 25 km. uzaklıkta bulunan bir yerdir. Rahmet dağı Arafat'ın kuzey tarafına düşer. Peygamber Efendimiz (a.s.) hicretin onuncu yılında eda ettiği Veda haccında vakfeyi Rahmet dağının eteğinde yapmıştır.

"Bugün sizin dininizi kemâle erdirdim, üzerinizdeki nimetimi tamamladım ve size din olarak Müslümanlığı verip ondan hoşnut oldum.." (Mâide, 3) ayet-i kerimesi de o sırada nazil olmuştur.

2. Medine Haremi

Medine Hareminin sınırı:

Medine hareminin kuzey ve güney arasındaki sınırı Âyr (Air) ile Sevr arasında yer alır. Delili *Sahihayn*'da nakledilen: *"Medine, Ayr'dan Sevr'e kadar haremdir."* hadisidir. Air veya Ayr güneyde bulunan meşhur bir dağdır. Sevr dağı ise kuzeyde, Uhud dağının arkasında yer alır. Uhud dağı haremdendir. (1) Doğu ile batı arasındaki sınırı ise iki lâbe arasında kalan kasımdır. Çünkü Resulullah (a.s.) iki lâbe arasını harem kılmıştır. (2) Hz. Peygamber (a.s.) Medine'nin çevresini on iki mil olarak tespit etmiştir.

1- *I'lâmu's-Sâcid,* 226-229; *Muğnî -Muhtâc,* I, 529; *Gâyetü'l-Mühtehâ,* I, 397.

2- Müslim, Utbe b. Müslim, Ebu Saîd el-Hudrî ve Câbir b. Abdullah'tan rivayet etmiştir. *Lâbe:* Siyah

Medine'nin cahiliye dönemindeki ismi olan "Yesrib" adını kullanmamak daha evlâdır. Medine-i Münevvere'nin diğer bazı isimleri şunlardır: Taybe, Tâbe, Dâr.

Mescid-i Nebevî'nin fazileti:

Resul-i Ekrem (a.s.) sahabe-i kiram ile birlikte bu mescidi 70 X 60 arşın genişliğinde inşa etmiştir. Sonra Hz. Ömer, Hz. Osman, Abdulmelik b. Mervan ve oğlu Velid zamanlarında genişletilmiş. [1] Memluklar ve Osmanlılar zamanında tamir ve genişletme çalışmaları sürmüştür. Sonuncu genişletme Suudiler zamanında yapılmıştır. Doğu, batı ve kuzey yönlerinden büyük bir alan mescide ilâve edilmiştir.

Bu mescitte kılınan namazın başka bir mescitteki bin namazdan daha faziletli olduğu Ebu Hureyre (r.a.)'nin rivayet ettiği *Sahihayn*'da nakledilen şu hadis-i şerifle beyan edilmektedir: *"Benim şu mescidimde kılınan bir namaz, Mescid-i Haram hariç başkasında kılınan bin namazdan daha faziletlidir."* İmam Nevevî (r.a.): "Bu fazilet, Mekke'de olduğu gibi farza da, nafileye de şamildir" demektedir. Âlimler bu sevabın izahını şöyle yapmışlardır: Bu fazilet, sevap bakımındandır, kâfi gelme manasında değildir. İki namaz borcu bulunan kimse Medine mescidinde bir namaz kılsa, ikinci namazı eda etmedikçe borcundan kurtulamaz. Yani Mescid-i Nebevide kılınan bir namaz, edası gereken bin namaz yerine geçemez. Bu hususta hiç bir hilâf yoktur.

İmam Nevevî, bu faziletin hadiste geçen *şu mescidimde"* ifadesine dayanarak Peygamberimiz (a.s.) zamanındaki mescide mahsus olduğu, sonradan yapılan ilâve kısımların bundan hariç bulunduğu görüşünü benimsemiştir.

Başka âlimlere göre ise Mescid-i Haram'da olduğu gibi Medine mescidinin ilâve kısımları hakkında da bu fazilet söz konusudur. İbni Ömer (r.a.) diyor ki: *"Ömer b. Hattab (r.a.), Mescid-i Nebevî'ye ilâve yaptıktan sonra şöyle dedi: "Mescidi genişletsek de Cebbane'ye* [2] *kadar uzansa bile yine Mescid-i Nebevîdir."* [3]

Bu mescitte kılınan namazın faziletin açıklayan bir hadis de şöyledir: *"Bir kimse arada hiç bir vakit kaçırmadan şu mescidimde kırk vakit namaz kılsa, cehennemden kurtulacağına, kıyamette de necat bulacağına hükmolunur."* [1]

---

taşlarla kaplı olan araziye denir. Medine'de doğu ve batı kısmında bulunan ki lâbe vardır. *Câmiu'l-Usûl*, X, 194.

1- *İ'lâmu's-Sâcid*, 223-225.

2- *Cebbâne:* Medine kabristanıdır.

3- *İ'lamu's-Sâcid*, 246 vd.

4- Taberanî *Evsat*'ta Enes b. Mâlik'ten rivayet etmiştir.

Medine Hareminin özellikleri:

Medine haremi iki lâbe arasında kalan kısımdır. Yukarda geçtiği gibi lâbe, siyah taşlıktan ibaret ve bugün Harra diye bilinen yerlerdir. Medine haremine mahsus başlıca hükümler şunlardır: [1]

a) Ebu Hanife dışında cumhura göre gerek ihramlı, gerekse ihramsız tarafından avlanmanın ağaç kesmenin haram olması bakımından Medine de Mekke gibidir. Delilleri şu hadistir: *"İbrahim (a.s.) Mekke'ye harem çizdi, ben de Medine'yi haram kıldım. İki lâbesi arasındaki ağaç ve otlar kesilmez, avı avlanmaz".* [2] Bunlardan bir şey yaparsa tevbe ve istiğfar eder, ceza gerekmez. Cumhur ile esah olan görüşe göre Şafiîler kıymetin tazmin edilmeyeceği hususunda aşağıda gelen Ebu Umeyr hadisini delil olarak getirmişlerdir. ayrıca Medine'de her hangi bir nüsük (hac ile ilgili bir fiil) eda edilmemektedir.

Ebu Hanife ise: *"Ey Ebu Umeyr! Kuşcağız ne yaptı?"* [3] hadisiyle istidlâl etmiş olabilir. *

b) İmam Nevevi'ye göre Medine hareminin toprak ve taşını harem dışına çıkarmak haramdır.

c) Şafiîlere ve Hanbelîlere göre Medine'de mücavirlik (ikamet) müstehaptır. *"Medine'nin sıkıntı ve şiddetine kim sabrederse kıyamet gününde onun hakkında şahit ve şefaatçi olurum.."* [4] hadisinin ifade ettiği gibi bu suretle birçok derece ve sevaplar elde etme imkânı olur.

Hanefilerde racih olan görüşe göre kendine güvenen kimse için Mekke ve Medine'de ikamet etmek mekruh değildir.

ç) Şafiîlere göre Medine'de oruç tutmak ve orada yaşayanlara, fakirlere iyilik etmek, sadaka vermek müstehaptır. Çünkü onlar Resulullah (a.s.)'in komşusu ve Medine halkı olmuşlardır. Taberanî'nin zayıf bir senetle naklettiği bir hadiste şöyle

---

1- *I'lamûs-Sâcid, 242-273; el-Kavânînü'l-Fıkhıyye, 143; eş-Şerhu's-Sağîr,* I, 111 vd; *el-Mecmû,* VII, 447-455; *el-Îzâh, 96; el-Mühezzeb,* I, 219; *Muğnî'l-Muhtâc,* I, 529; *el-Muğnî,* III, 353-355; *Gâyetü'l-Müntehâ,* I, 397; *ed-Dürrü'l-Muhtâr,* II, 354.

2- Müslim rivayet etmiştir.

3- Ebu Avâne *Sahih*'inde Şurahbîl b. Sa'd'den, Buharî ve Müslim de Enes'ten rivayet etmişlerdir.

(*) Medine hareminin Mekke'ninki gibi olmadığı görüşüne İmam Sevri, Abdullah b. Mübarak, Ebu Yusuf ve Muhammed de iştirak ederler. Taberanî de *el-Kebîr* inde *hasen* bir senetle Seleme b. Ekva' (r.a.) dan şöyle naklediyor: *"Ben bazı avlar avlıyor ve etini Resul-i Ekrem (a.s.)'e hediye ediyordum. Bir keresinde bana dedi ki: "Akîk'de avlasaydın seni giderken uğurlar, gelirken karşılardım. Çünkü ben Akîk'i severim."* (et-Tergîb, I, 211). Akîk, harem sınırları içinde kalan bir vadinin adıdır. İmam Malik "Niçin Medine'de sidr ağacını kesmek yasak?" diye sorulduğunda: "Medine ıssız ve ağaçsız kalmasın, oraya göç edenler gölgelenecek bir şeyler bulsun diye yasak kılınmıştır." cevabını vermiştir. *Umdetu'l-Kârî* Aynî, 5, 136.

4- Müslim *Sahih*'inde Ebu Hureyre, Ebu Said ve İbni Ömer (r. anhum)'den rivayet etmiştir.

varit olmuştur: *"Medine'de geçirilen bir Ramazan başka yerlerdeki bin Ramazan'dan daha hayırlıdır."*

d) Yukarıda geçen: *"Medine'nin sıkıntılarına sabreden.."* hadisinde de görüldüğü gibi Medine ehli Peygamber Efendimizin şefaat ve ikramına daha yakın bulunmaktadırlar. Başka bir hadiste de: *"Ümmetimden ilk şefaat edeceklerim Medine ehli, sonra Mekke ehli, sonra Tâif ehlidir."* buyurulmuştur. [1]

e) Medine evlerini gördüğü zaman Nebiyyi Muhterem'e (a.s.)'e salevat getirmeli ve şöyle dua etmelidir:

«اَللّٰهُمَّ هٰذَا حَرَمُ نَبِيِّكَ فَاجْعَلْهُ وِقَايَةً لِي مِنَ النَّارِ، وَاَمَانًا مِنَ الْعَذَابِ وَسُوءِ الْحِسَابِ»

"Allahım, işte burası Nebînin haremi. Orayı hakkımda cehennemden kurtuluş, azaptan ve kötü sonuçtan eman vesilesi eyle."

Medine haremi ile Mekke haremi arasındaki farklar:

Mekke ve Medine haremleri arasında iki fark vardır. [2]

a) Medine hareminin yastık, semer, sedir gibi şeyler yapmak için ağaçlarından, hayvanlara yedirmek için otlarından almak caizdir. Cabir (r.a.) şöyle anlatıyor: *"Resul-i Ekrem (a.s.) Medine haremini tespit ettikten sonra sahabeden bazılarının: "Ya Resulullah! Bizim işlerimiz, develerimiz var, buradan başka da arazimiz yok." Bize biraz ruhsat ver" demesi üzerine şöyle buyurdu: "Deve palanının ön ve arka tahtaları, sedir, kapı ve kuyu çıkrığı gibi ihtiyaçlara kullanmak müstesna, Medine hareminin ağacı kesilmez, değnekle yaprakları çırpılmaz."* [3] Mekke'deki *izhar* otu gibi bunları da, yasaktan istisna etmiştir.

Hz. Ali (r.a.) nin rivayeti ise: *"Medine'de Air (Ayr) ile Sevr arası haramdır. Otları koparılmaz, avı kovalanmaz, kişinin devesini otlatması durumu hariç hiç bir ağacı kesilmez."* şeklindedir.

Cabir (r.a.)'den gelen rivayette Resulullah (a.s.) şöyle buyuruyor: *"Allah'ın resulünün muhafaza altına aldığı meranın otu koparılmaz, ağacı kesilmez. Ancak ağaçların yaprakları değnekle hafifçe çırpılarak indirilir."* [4] Medine ağaçlık ve ekilebilecek yeri olan bir beldedir. İhtiyaç bulunduğunda otlarından yararlanmayı tamamen yasaklamak Mekke'nin tersine zarara yol açar.

b) Medine dışında avladığı avı hareme sokan kimsenin onu salıvermesi gerek-

---

1 Taberanî ve Bezzâr, Abdulmelik b. Abbâd b. Cafer'den rivayet etmiştir. Fakat bu isnatla sadece bu hadisi nakletmiştir.

2 *Muğni'l-Muhtâc*, I, 528; *I'lâmu's-Sâcid*, 243.

3 Ahmed b. Hanbel rivayet etmiştir.

4 İkisini de Ebu Dâvud rivayet etmiştir.

mez. Zira Hz. Peygamber (a.s.), Enesin küçük kardeşine: *"Ey Ebu Ümeyr! Kuşcağız ne yaptı?"* diye hitap ederek latife yapardı. Bundan Medine'de kuş tutmanın mübah olduğu anlaşılmaktadır. Çünkü Ebu Umeyr'i bundan alıkoymamıştır.

Mekke'ye ancak ihramlı olarak girilmesi göz önüne alınınca Mekke'nin haramlığının Medine'ninkinden daha büyük olduğu söylenebilir.

Mescid-i Nebevîyi ve Resulullah (a.s.)'in kabrini ziyaret:

Mescid-i Nebeviyi ziyaret müstehaptır. Çünkü yukarda geçen sahih hadiste de belirtildiği gibi hususî olarak ziyaretine gidilecek üç mescitten birisidir. Aynı şekilde Peygamber Efendimiz (a.s.) ile Hz. Ebubekir (r.a.) ve Hz. Ömer (r.a.)'in kabirlerini ziyaret de müstehaptır. Zira Peygamberimizin kabrinin olduğu yer, dünyanın en faziletli noktasıdır.

Ziyaret adabı ve hükümlerini şöylece sıralayabiliriz: (1)

a) Resul-i Ekrem (a.s.) Efendimizin kabrini ziyaret sünnettir. Bu hususta varit olan şu hadisleri sıralayabiliriz: *"Kabrimi ziyaret edene şefaatim vacip olur."* (2) *"Kim, başka bir ihtiyaç için değil sadece beni ziyaret için gelirse, kıyamet günü ona şefaatçi olmam Allah tealâ'nın vereceği bir hak olur."* (3) Buharî'nin rivayeti şöyledir: *"Kabrimin yanında bana salavat getiren kimseye Allah tealâ onun salevatını bana ulaştıracak bir melek tayin eder ve dünya ve ahiret işleri hususunda kendisine kâfi olur. Ben de o kimseye kıyamet gününde şefaatçi veya şahit olurum."*

Hz. Peygamberin (a.s.) kabrini ziyaret kurbetlerin en faziletlisi amellerin en hayırlı olanlarındandır. Nitekim ayeti kerimede *"Onlar kendilerine zulmettikleri vakit sana gelip de Allah'tan mağfiret dileselerdi sen de onlara mağfiret isteyiverseydin elbette Allah'ı tevbeleri hakkıyle kabul edici, çok esirgeyici bulacaklardı."* (Nisâ, 64) buyurulmuştur. Hac ve umre yapan hakkında bu ziyaret iki noktadan ötürü ayrıca bir önem kazanmaktadır. İlki, hacılar çoğunlukla uzak diyarlardan gelmektedirler. Medine-i Münevvere'ye bu kadar yaklaşmışken ziyarette bulunmamak kötü bir davranış olur. İkincisi İbni Ömer (r.a.)'in: *"Haccedip de beni ziyaret etmeyen bana cefa etmiş olur."* (4) hadisi ile, *"Vefatımdan sonra beni ziyaret eden*

1- *el-İzâh*, 86-88, 91; *el-Kavânînü'l-Fıkhıyye*, 143; *Muğni'l-Muhtâc*, I, 512; *Gâyetü'l-Mühtehâ*, 396; *el-Muğnî*, III, 556-559; *Merâki'l-Felâh*, 127-129.

2- İbni Huzeyme *Sahih*'inde, Bezzâr, Darekutnî İbni Ömer'den rivayet etmiştir. *Neylü'l-Evtâr*, V 95.

3- İbni Seken *Sünen*'inde rivayet etmiştir. Ebu Dâvud Ebu Hureyre'den şu *zayıf* hadisi rivayet etmiştir: *"Kim bana selâm verirse Allah bana ruhumu iade eder, selâmını alırım."* Darekutnî de şu *zayıf* hadisi nakletmiştir: *"Kim hacceder ve vefatımdan sonra kabrimi ziyaret ederse hayatımda iken beni ziyaret etmiş gibi olur."*

4- İbni Adiyy *Kâmil*'de, Darekutnî, İbni Hıbban ve Bezzâr rivayet etmiştir. *Neylü'l-Evtâr*, V, 95.

hayatındayken beni ziyaret etmiş gibi olur." [1] hadisi de bu siyaretin önemini göstermektedir.

b) Resul-i Ekrem (a.s.)'i ziyaret eden kimsenin onun mescidine varıp orada namaz kılarak Allah tealâ'ya taat ve ibadete de niyet etmesi müstehaptır.

c) Bu ziyareti gerçekleştirmek için giderken yolda özellikle Medine hareminde ve oradaki ağaçları gördüğünde Peygamber Efendimiz (a.s.) Hazretlerine çokça salât ve selâm getirmesi müstehaptır.

ç) Medine-i Münevvere'ye girmeden yıkamak ve en temiz elbiselerini giymek de müstehaptır.

d) O esnada Medine'nin şerefini Mekke'den sonra dünyanın en faziletli yeri olduğunu düşünmelidir.

e) Mescid-i Nebevîye girerken de Mescid-i Haram ve diğer mescitlere girerken yapılması gereken âdâb ve erkân, dualar ile girilmelidir. Giriş sağ ayakla, çıkış sol ayakla olmalıdır.

Sonra kabr-i şerif ile minber arasında bulunan Ravza-i Mutahhara'ya [2] teveccüh etmelidir. Minberin yanında tahiyyetü'l-mescit namazını kılmalıdır. Mescidin kıble tarafındaki daireyi önüne almalıdır. Çünkü orası Peygamber (a.s.)'in durduğu yerlerdendi.

f) Ravza'da veya diğer mescitlerde tahiyyetu'l-mescidi kıldıktan sonra bu nimete ulaştırdığı için Allah tealâ'ya şükretmeli, ziyaretini tamamlamayı ve kabul etmesini O'ndan dilemelidir. Sonra edep ve tevazu ile mübarek kabrin karşısında, sırtı kıbleye, yüzü kabr-i şerife dönük bir şekilde, dört arşın kadar uzakta olarak durmalı, gözlerini yere eğerek, kalbini dünya ile ilgili şeylerden uzaklaştırarak o yüce Peygamberin huzurunda olduğunu mülâhaza etmelidir. ondan sonra sesini yükseltmeden şu tarzda selâm ve tazimlerini sunmalıdır:

«اَلسَّلاَمُ عَلَيْكَ يَارَسُولَ اللّٰهِ، اَلسَّلاَمُ عَلَيْكَ يَانَبِىَّ اللّٰهِ، اَلسَّلاَمُ عَلَيْكَ يَاخِيرَةَ اللّٰهِ،
اَلسَّلاَمُ عَلَيْكَ يَاخَيْرَ خَلْقِ اللّٰهِ، اَلسَّلاَمُ عَلَيْكَ يَاحَبِيبَ اللّٰهِ، اَلسَّلاَمُ عَلَيْكَ يَانَذِيرُ،
اَلسَّلاَمُ عَلَيْكَ يَابَشِيرُ، اَلسَّلاَمُ عَلَيْكَ يَاطُهْرُ، اَلسَّلاَمُ عَلَيْكَ يَاطَاهِرُ، اَلسَّلاَمُ عَلَيْكَ
يَانَبِىَّ الرَّحْمَةِ، اَلسَّلاَمُ عَلَيْكَ يَانَبِىَّ الْأُمَّةِ، اَلسَّلاَمُ عَلَيْكَ يَا اَبَا الْقَاسِمِ، اَلسَّلاَمُ

47- Darekutnî, Ebu Ya'lâ, Beyhakî, İbni Adiyy ve İbni Ömer'den rivayet etmişlerdir. Başka rivayetlerde vardır ki senetleri birbirini takviye etmektedir.

48- Resul-i Ekrem'in vefatına kadar namaz kıldırırken durduğu yer ile minberi arası 14 arşın ve bir karıştır. Minber ile kabrin arası ise 53 arşın ve bir karıştır.

عَلَيْكَ يَارَسُولَ رَبِّ الْعَالَمِينَ، اَلسَّلاَمُ عَلَيْكَ يَاسَيِّدَ الْمُرْسَلِينَ وَخَاتَمَ النَّبِيِّينَ، اَلسَّلاَمُ عَلَيْكَ يَاخَيْرَ الْخَلاَئِقِ اَجْمَعِينَ، اَلسَّلاَمُ عَلَيْكَ يَاقَائِدَ الْغُرِّ الْمُحَجَّلِينَ، اَلسَّلاَمُ عَلَيْكَ وَعَلَى اٰلِكَ وَاَهْلِ بَيْتِكَ وَاَزْوَاجِكَ وَذُرِّيَّتِكَ وَاَصْحَابِكَ اَجْمَعِينَ، اَلسَّلاَمُ عَلَيْكَ وَعَلَى سَائِرِ الْاَنْبِيَاءِ وَجَمِيعِ عِبَادِ اللّٰهِ الصَّالِحِينَ.

جَزَاكَ اللّٰهُ يَارَسُولَ اللّٰهِ عَنَّا اَفْضَلَ مَا جَزَى نَبِيًّا وَرَسُولاً عَنْ اُمَّتِهِ، وَصَلَّى اللّٰهُ عَلَيْكَ كُلَّمَا ذَكَرَكَ ذَاكِرٌ، وَغَفَلَ عَنْ ذِكْرِكَ غَافِلٌ، اَفْضَلَ وَاَكْمَلَ وَاَطْيَبَ مَا صَلَّى عَلَى اَحَدٍ مِنَ الْخَلْقِ اَجْمَعِينَ.

اَشْهَدُ اَنْ لاَاِلٰهَ اِلاَّ اللّٰهُ وَحْدَهُ لاَشَرِيكَ لَهُ، وَاَشْهَدُ اَنَّكَ عَبْدُهُ وَرَسُولُهُ وَخِيَرَتُهُ مِنْ خَلْقِهِ. وَاَشْهَدُ اَنَّكَ قَدْ بَلَّغْتَ الرِّسَالَةَ وَاَدَّيْتَ الْاَمَانَةَ، وَنَصَحْتَ الْاُمَّةَ، وَجَاهَدْتَ فِى اللّٰهِ حَقَّ جِهَادِهِ.

اَللّٰهُمَّ وَآتِهِ الْوَسِيلَةَ وَالْفَضِيلَةَ، وَابْعَثْهُ مَقَامًا مَحْمُودًا الَّذِى وَعَدْتَهُ، وَآتِهِ نِهَايَةَ مَايَنْبَغِى اَنْ يَسْاَلَهُ السَّائِلُونَ.

اَللّٰهُمَّ صَلِّ عَلَى مُحَمَّدٍ عَبْدِكَ وَرَسُولِكَ النَّبِيِّ الْاُمِّيِّ، وَعَلَى اٰلِ مُحَمَّدٍ وَاَزْوَاجِهِ وَذُرِّيَّتِهِ، كَمَا صَلَّيْتَ عَلَى اِبْرَاهِيمَ وَعَلَى اٰلِ اِبْرَاهِيمَ، وَبَارِكْ عَلَى مُحَمَّدٍ النَّبِيِّ الْاُمِّيِّ، وَعَلَى اٰلِ مُحَمَّدٍ وَاَزْوَاجِهِ وَذُرِّيَّتِهِ، كَمَا بَارَكْتَ عَلَى اِبْرَاهِيمَ وَعَلَى آلِ اِبْرَاهِيمَ فِى الْعَالَمِينَ، اِنَّكَ حَمِيدٌ مَجِيدٌ»

Kısaca söylemek isteyen:

«اَلسَّلاَمُ عَلَيْكَ يَارَسُولَ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْكَ وَسَلَّمَ»

"Sana selâm olsun ey Allahın resulü" der.

Sonra doğuya doğru bir arşın kadar ilerleyerek Hz. Ebu Bekir (r.a.)'e şu tarzda sağ tarafına selâm eder:

«اَلسَّلاَمُ عَلَيْكَ يَا اَبَا بَكْرٍ صَفِىَّ رَسُولِ اللّٰهِ، وَثَانِيهِ فِى الْغَارِ، جَزَاكَ اللّٰهُ عَنْ اُمَّةِ نَبِيِّهِ ﷺ خَيْرًا»

"Sana selâm olsun ey Allah resulünün dostu mağara arkadaşı Ebu Bekir-i Sıddîk! Hak tealâ sana resulünün ümmeti için yaptıklarından dolayı en hayırlı mükafatları versin!"

Sonra sağa doğru bir arşın daha yürüyerek Hz. Ömer (r.a.)'ın hizasına gelir ve ona da:

«اَلسَّلاَمُ عَلَيْكَ يَا عُمَرُ، اَعَزَّ اللّٰهُ بِكَ الْاِسْلاَمَ، جَزَاكَ اللّٰهُ عَنْ اُمَّةِ مُحَمَّدٍ ﷺ خَيْرًا»

"Sana selâm olsun ey Ömer! Allah seninle islâm'a izzet verdi. Bizlere olan iyiliklerinden dolayı Hak tealâ sana hayırlı mükâfatlar versin!" der.

Sonra yarım arşın kadar geriye çıkıp şöyle hitap eder:

«اَلسَّلاَمُ عَلَيْكُمَا يَاضَجِيعَيْ رَسُولِ اللّٰهِ وَرَفِيقَيْهِ وَوَزِيرَيْهِ وَالْمُعَاوِنَيْنِ لَهُ عَلَى الْقِيَامِ فِى الدِّينِ، اَلْقَائِمَيْنِ بَعْدَهُ بِمَصَالِحِ الْمُسْلِمِينَ، جَزَاكُمَا اللّٰهُ اَحْسَنَ الْجَزَاءِ»

"İkinize de selâm olsun ey Allah resulünün yanında yatan, O'nun yoldaşı, vəziri, müsteşarı, dinde yardımcıları, O'ndan sonra ümmetinin maslahatlarını temin eden muhterem zatlar! Hak tealâ ikinize de en güzel mükafatları versin!"

Sonra Peygamber Efendimizin (a.s.) başı hizasında mübarek yüzü hizasında durarak Allah tealâya hamd ve sena eder, kendisinin her türlü işi için, anne babası, akrabaları, hocaları, sevdikleri ve diğer müminler için dualar eder. Duaya şöyle başlar:

«اَللّٰهُمَّ اِنَّكَ قُلْتَ وَقَوْلُكَ الْحَقُّ: ﴿وَلَوْ اَنَّهُمْ اِذْ ظَلَمُوا اَنْفُسَهُمْ جَاۤؤُكَ فَاسْتَغْفَرُوا اللّٰهَ، وَاسْتَغْفَرَ لَهُمُ الرَّسُولُ، لَوَجَدُوا اللّٰهَ تَوَّابًا رَحِيمًا﴾ وَقَدْ جِئْنَاكَ سَامِعِينَ قَوْلَكَ، طَائِعِينَ اَمْرَكَ، مُسْتَشْفِعِينَ بِنَبِيِّكَ، رَبَّنَا فَاغْفِرْ لَنَا وَلِاِخْوَانِنَا الَّذِينَ سَبَقُونَا بِالْاِيمَانِ وَلاَ تَجْعَلْ فِى قُلُوبِنَا غِلاًّ لِلَّذِينَ اٰمَنُوا، رَبَّنَا اِنَّكَ رَؤُوفٌ رَحِيمٌ. رَبَّنَا آتِنَا فِى الدُّنْيَا حَسَنَةً وَفِى الْآخِرَةِ حَسَنَةً وَقِنَا عَذَابَ النَّارِ، سُبْحَانَ رَبِّكَ رَبِّ الْعِزَّةِ عَمَّا يَصِفُونَ وَسَلاَمٌ عَلَى الْمُرْسَلِينَ وَالْحَمْدُ لِلّٰهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ».

"Allahım! Sen şöyle buyurdun ki, senin buyruğun haktır: "Onlar nefislerine zulmettiklerinde sana gelseler ve Allah'tan mağfiret dileseler, resul de onlar için mağfiret talep etse, şüphesiz ki Allahı,tevbeleri çok kabul eder ve çok merhametli bulacaklardır." Senin buyruğunu işiterek emrine uyarak peygamberinden şefaat dileyerek geldik ya Rab! Bizi, iman ile bizden önce geçmiş kardeşlerimizi mağfiret et. Gönüllerimizde müminlere karşı bir kin bırakma! Ey Rabbimiz! Şüphesiz sen çok şefkatli ve merhametlisin! Ey rabbimiz! Bize dünyada da ahirette de iyilik ver ve bizi cehennem azabından koru! İzzet sahibi Rabbin onların isnad etmekte oldukları vasıflardan yücedir. Gönderilen bütün peygamberlere selâm, ve alemlerin rabbi olan Allaha hamdolsun."

Sonra Ravza-i Mutahhara'ya döner, orada çok çok dua edip namaz kılmaya gayret eder. *Sahihayn*'da Hz. Ebu Hureyre (r.a.) nin naklettiğine göre Resulullah (a.s.) şöyle buyurmuştur: *"Kabrim ile minberim arasında cennet bahçelerinden bir bahçe vardır. Minberim havzımın üstündedir."* Minberin yanında da durup dua eder.

Sonra Ebu Lübabe'nin Allah tealâ tevbesini kabul buyuruncaya kadar kendini bağladığı ve kabir ile minber arasında bulunan direğin yanına gelir, iki rekât namaz kılar ve arzu ettiği duaları eder. Sonra Peygamberimizin kendisine yaslandığı, kendisini bırakıp da minbere çıktığında inleyen kütüğün geri kalan kısmının bulunduğu *Hannâne* direğinin yanına gider.

g) Hz. Peygamberin (a.s.) kabrini tavaf etmek caiz değildir. Kabre el sürmek, öpmek mekruhtur. Edebe uygun olan, Efendimizin hayatta imişcesine önünde hürmetle durmaktır.

h) Medine'de bulunduğu müddetçe bütün namazları Mescid-i Nebevîde kılmaya çalışmak lâzımdır. Mebcid-i Haramda olduğu gibi orada da itikâfa niyet etmelidir. Medine'den ayrılırkan iki rekât namaz kılmalı ve şöylece dua etmelidir:

«اَللّٰهُمَّ لاَتَجْعَلْهُ آخِرَ الْعَهْدِ بِحَرَمِ رَسُولِكَ، وَسَهِّلْ لِى الْعَوْدَ اِلَى الْحَرَمَيْنِ سَهْلَةً، وَارْزُقْنِى الْعَفْوَ وَالْعَافِيَةَ فِى الْاٰخِرَةِ وَالدُّنْيَا وَرُدَّنَا اِلَيْهِ غَانِمِينَ»

"Allahım! Bunu resulünün haremine son gelişim etme. Her iki hareme tekrar dönüşümü kolaylaştır. Dünya ve ahirette bana afiyet ver. Oraya selâmetli ve kazançlı olarak dönmeyi nasip eyle!"

h) İmam Malik Medinelilerin Mescid-i Nebevîye her giriş ve çıkışta kabr-i şerif önünde durmalarını mekruh görmüş ve şöyle demiştir: "Bu yabancılara ve Medineli olup da seferden dönen veya sefere çıkacak kimselere mahsustur. Ancak öyle olanlar Resul-i Ekrem (a.s.)'in kabri önünde durup ona Salatü selâmda bulunur, Hz.

Ebu bekir ve Hz. Ömer (r.a.)'e dua ederler. Medine ehli zaten orada ikamet etmektedirler. Nebiyyi Muhterem bir hadisinde: *"Allahım! Kabrimi tapınılan bir put haline getirme."* buyurmuştur."

6- Medine'de bulunan önemli tarihî yerleri ziyaret etmek de *mesnun*'dur. Bunların sayısı otuz civarındadır. En önemlileri şunlardır: [1]

a) *Kuba Mescidi*: Medine'nin güney batısında yer alır. Medine'de inşa edilen ilk mescittir. Ziyaret ve sevap kazanmak niyetiyle cumartesi günü oraya gidilmelidir. Bir hadiste: *"Kuba Mescidinde kılınan bir namaz bir umre gibidir."* [2] buyurulmuştur. *Sahihayn*'da İbni Ömer (r.a.)'in şöyle dediği nakledilmiştir: *"Resulullah (a.s.) bazan yürüyerek, bazan da binekle Kuba Mescidine gelir ve orada iki rekât namaz kılardı."* Sahih bir rivayette ise: *"Her cumartesi oraya gelirdi."* demiştir. Ziyaretçi de oraya gelir, Hz. Peygamberin (a.s.) sıkıntı ve üzüntülerinin orada giderilmesi gibi kendisinin de üzüntü ve dertlerinin giderilmesi için Allah tealâ'ya dua eder.

Musallâ veya Gamâme Mescidi: Peygamber (a.s.) Efendimizin bayram namazı kıldığı yerdir.

Fetih Mescidi: Sel' dağının bir parçası olap şehrin kuzey batısında bulunur. Hendek savaşının olduğu yerdedir.

Kıbleteyn Mescidi: Medine'nin kuzey batısında Akik vadisinin kenarındadır. Daha önce Kudüse doğru namaz kılınırken Kâbe'ye doğru dönme emri orada geldiği için Kıbleteyn (iki kıbleli denmiştir.

b) Bakî' Kabristanı:

Mescid-i Nebevî'nin doğusunda olup çok yakındır. Aralarında ehl-i beyt ve Uhud şehitlerinin de bulunduğu on binden fazla sahabe orada medfundur. Özellikle cuma ve perşembe günleri ziyaret edilmeli, şöyle selâmlanmalıdır:

«اَلسَّلاَمُ عَلَيْكُمْ دَارَ قَوْمٍ مُؤْمِنِينَ، وَاِنَّا اِنْ شَاۤءَ اللّٰهُ بِكُمْ لاَحِقُونَ. اَللّٰهُمَّ اغْفِرْ لاَهْلِ بَقِيعِ الغرقد، اَللّٰهُمَّ اغْفِرْ لَنَا وَلَهُمْ»

"Ey müminler topluluğu! Size selâm olsun! Allah dileyince biz de size katılacağız. Allahım Bakî-i Garkad ehlini mağfiret et, bizi de onları da bağışla!"

Orada bulunan ve malum olan kabirleri, Peygamberimizin oğlu İbrahim'in, Hz. Osman, Hz. Abbas, Hz. Hasan, Ali b. Hüseyin, Cafer b. Muhammed, Peygamberimizin halası Safiyye'nin (r. anhum) kabirleri ziyaret edilmelidir. Bu kabirlerin ziyareti hakkında bir çok sahih hadis vardır.

1- *el-Îdâh*, 90-91; *Muğni'l-Muhtâc*, I, 512 vd.

2- Tirmizî ve başkaları Üseyd b. Zahir'den rivayet etmiştir, *sahih* bir hadistir.

c) Diğer tarihî yerleri ziyaret de müstehaptır. Bunlardan Erîs kuyusu , Resullullah (a.s.) suyunu içtiği, abdest aldığı bir yer olup Kuba Mescidi'nin yanındadır.

Mescid-i Nevebî'nin güney tarafında Ebu Eyyûb el-Ensârî ile Hz. Osman (r.a.)'ın evleri bulunmaktaydı.

Bedir Savaşının olduğu mıntıka da Medine'nin 156 km. güney doğusunda bulunmaktadır. Bugün o civarda Bedir köyü vardır. Bedir şehitleri de orada yatmaktadır.

Medine'nin dört km. kuzeyinde yer alan Uhud dağı da ziyaret edilmelidir. Uhud'un uzunluğu altı km., yüksekliği 1200 metredir. Uhud dağı hakkında Resulullah (a.s.) *"Uhud, bir dağdır. O bizi sever, biz de onu severiz."*[1] buyurmuştur. Uhud'un eteğinde Peygamberimizin amcası, şehitlerin seyyidi Hz. Hamza (r.a.)'nın kabri ile Uhud savaşında şehit düşen diğer sahabenin (r.a.) kabirleri bulunmaktadır.

HAC YOLCULUĞU ÂDÂBI

1. Hac Yolculuğuna Çıkarken Gözetilecek Âdâb:

İmam Nevevî hac yolculuğunda göz önünde tutulacak çok faydalı ve güzel âdâbları şu şekilde sıralamıştır: [2]

1- Müşavere: Hacca gidecek kimse dinine, tecrübesine, hac bilgisine güvendiği kimselerle istişareler etmelidir, bu müstehaptır. Kendisine danışılan kişi de elinden gelen nasihat ve yardımı yapmalıdır.

2- İstihare: Hacca niyetlenen kişi, farzdan hariç olarak iki rekât namaz kılar ve daha önce nafile namazlar bahsinde zikrettiğimiz duayı okuyarak Allah tealâ'ya istihare eder.

3- Tevbe, başkasının haklarını verme, borçlarını ödeme: Yolculuğa çıkmadan bütün günahlardan tevbe etmeli, başkalarının haklarını ve emanetlerini sahiplerine vermeli, mümkün olan borçlarını ödemelidir. Kendileriyle muamelede bulunduğu kişilerle helâlleşmeli, vasiyetini yazıp ödeyemediği borçları için bir vekil bulmalı, kendi ailesine de yetecek kadar bir nafaka bırakmalıdır.

4- Ana-babanın ve eşinin rızasına almak: Ana-babanın rızasını almaya, eşinin ve akrabalarının hoşnutluğunu kazanmaya çalışmalıdır. Kocanın karısıyla haccetmesi müstehaptır.

Baba, evladını farz hacdan menedemez, nafileden edebilir. Koca da hanımını nafile hacdan alıkoyabilir. Şafiîlerde ezhar olan görüşe göre farz hacdan da mene-

1- Buharî Sehl b. sa'd'den, Tirmizî Enes'ten rivayet etmiştir.
2- *el-Îzâh,* 4-11.

debilir. Çünkü kocanın hakkı daha öncedir.

5- Nafakanın helâl olması: Hac nafakasının helâlı, şüphelerden uzak olmasına çalışmalıdır. Eğer şüpheli ve gasbedimiş bir malla haccederse cumhura göre haccı sahihtir, fakat mebrur bir hac değildir. İmam Ahmed, "Haram bir malla yapılan hac kifayet etmez." demiştir.

6- Uygun ve iyi bir nafaka, azık hazırlığı yapmak müstehaptır. Böylece hem kendisine, hem de muhtaç durumda olanlara yardım imkânına sahip olur. Bir ayet-i kerimede: "*Ey iman edenler! (Hak yolunda) infaki, harcamayı, kazandıklarınızın en güzellerinden ve sizin için yerden çıkardıklarımızdan yapın! Kendinizin göz yummadan alıcısı olmadığınız pek adî, bayağı şeyleri vermeye kalkışmayın!*" (Bakara, 267)

7- *Alışverişte çekişmeyi terketmek:* Gerek hac için gerekse diğer ibadetlere hazırlık için yapılan muamelelerde çekişmemek müstehaptır.

8- Azık, binek ve nafakanın ihtilâf ve çekişmeden kurtulmak için başkasınınkinden ayrı olmasında fayda vardır.

9- *Sağlam ve rahat bir binek edinmek:* Resulullah Efendimiz (a.s.)'in binekli olarak haccettiği sahih hadislerle sabittir. eşyalarını da bineğinde götürmüştür.

10- Haccın nasıl yapılacağını bilenlerden öğrenmek farzdır. Çünkü bilgisizce ibadet sahih olmaz. Onun için yanına hac menasiki ile ilgili bir kitap alması, yol boyunca bol bol mütalaa etmesi müstehaptır.

11- Salih, hayırı seven, dengi olan, unuttuğunda hatırlatan ve yardım eden bir arkadaş edinmelidir. Yol boyunca birbirlerine yardımcı olmalı, meydana gelebilecek ufak tefek şeylere katlanmalı, sabretmelidir. Çünkü Resul-i Ekrem (a.s.) tek başına yolculuğu hoş görmemiş ve şöyle buyurmuştur: "*Tek kişi tek şeytan, iki kişi iki şeytandır. Üç kişi ise kafiledir.*"[1] Ayrıca: "*Üç kişi olduklarında birini başkan seçsinler.*"[2] hadisi gereğince üç ve daha fazla kafilelerde tecrübeli, arif ve görüşü yerinde birini başkan seçmelidirler.

12- İbadet ve ihlâs içerisinde vaktini değerlendirmelidir. Mümkün olduğu kadar ticaret ve sair kalbi meşgul edecek şeylerden uzak durmalıdır. Ancak "*Hac mevsiminde ticaretle Rabbimizden rızık istemenizde bir günah yoktur.*" (Bakara, 198) ayetine binaen ticaret de yapsa haccı sahihtir.

"*Halbuki onlar Allah'a, Onun dininde ihlâs erbabı kimseler olarak ibadet etmeden başka bir şeyle emrolunmamışlardır.*" (Beyyine, 5) ayeti ve "*Ameller niyet-*

1- Ahmed, Ebu Dâvud, Tirmizî, Hakim, Abdullah b. Amr'dan rivayet etmiştir, Hadis *sahih*tir.
2- Ebu Dâvud *hasen* bir isnatla Ebu Hureyre'den rivayet etmiştir.

lere göredir." hadisi gereğince yaptığı amellerde Hak rızasını gözetip hedef almalıdır.

Başkasının yerine (bedel olarak) yapılacak haccı ücretsiz yapmak efdaldir. Ücretle yaparsa bu efdal olanı terk etmiş olur.

13- Yolculuğa perşembe günü erkence başlamak müstehaptır. Çünkü Resulullah (a.s.) çoğu kere sefere perşembe günü çıkardı. (1) Perşembe olmazsa pazartesi günü çıkmalıdır. Zira Peygamber Efendimiz (a.s.) hicret ederken Mekke'den pazartesi günü çıkmışlardır. Sahr el-Gamidî (r.a.)'nin rivayet ettiği: *"Allahım! Ümmetimin erken vakitlerini bereketli kıl."* (2) hadisi gereği sefere de erken çıkmak müstehaptır.

14- Sefere çıkma namazı: Evinden çıkmadan önce iki rekât namaz kılmak müstehaptır. Fatiha'dan sonra birinci rekâtta *Kafirûn* ikinci rekâtta *İhlas* sureleri okunur. (3) Selâm verdikten sonra *Ayetel-kürsî, Kureyş suresi* (4) İhlâs ve *Muavvezeteyn (Felak ve Nâs) surelerini* okumak, kalp huzuru ve ihlâsla dinî, dünyevî işleri için dua etmek, Allah tealâ'dan yolculuk esnasında ve diğer işleri için yardım dilemek de müstehaptır. Ayağa kalktığında Hz. Enes'in rivayet ettiği şu duayı okumalıdır:

«اَللّٰهُمَّ اِلَيْكَ تَوَجَّهْتُ، وَبِكَ اعْتَصَمْتُ، اَللّٰهُمَّ اكْفِنِى مَا اَهَمَّنِى وَمَا لَمْ اَهْتَمَّ بِهِ، اَللّٰهُمَّ زَوِّدْنِى التَّقْوٰى، وَاغْفِرْ لِى ذَنْبِى»

"Allahım! sana yöneldim, sana dayandım! Beni ilgilendiren ve benim önem vermediğim şeylerde sen bana kâfi ol, beni takva ile azıklandır, günahımı bağışla!"

15- Vedalaşma: Ailesi, komşuları ve dostlarıyla vedalaşmak, helâlleşmek müstehaptır. Vedalaşırken iki kimse birbirine şöyle demelidir:

«اَسْتَوْدِعُ اللّٰهَ دِينَكَ وَاَمَانَتَكَ وَخَوَاتِيمَ عَمَلِكَ، زَوَّدَكَ اللّٰهُ التَّقْوٰى، وَغَفَرَ ذَنْبَكَ، وَيَسَّرَ لَكَ الْخَيْرَ حَيْثُ كُنْتَ»

"Dinini, emanetini, işlerinin neticesini Allah'a havale edip ısmarlıyorum. Allah seni takva ile azıklandırsın, günahını bağışlasın, nerede olursan ol hayırları sana kolaylaştırsın!"

1- *Sahihayn*'da Kâ'b b. Mâlik'ten rivayet edilmiştir.

2- Ebu Dâvud ve Tirmizî rivayet etmiş, Tirmizi: *"Hasen* bir hadistir." demiştir.

3- Hadiste şöyle varit olmuştur: *"Hiç kimse ailesi yanında sefere çıkarken kılacağı iki rekâttan daha faziletli bir şey bırakmamıştır."*

4- Bu hususta seleften gelen rivayetlerden biri şudur: *"Kim evinden çıkarken Ayete'l-kürsîyi okursa hacdan dönünceye kadar kendisine hoş olmayan bir şey isabet etmez."*

16- Evden çıkarken dua etmek: Evden çıkmak istediği vakitte sünnet olan Resulullah (a.s.)'in yaptığı şu duayı okumaktır:

«اَللّٰهُمَّ اِنّ۪ى اَعُوذُ بِكَ مِنْ اَنْ اَضِلَّ اَوْ اُضَلَّ، اَوْ اَزِلَّ اَوْ اُزَلَّ، اَوْ اَظْلِمَ اَوْ اُظْلَمَ، اَوْ اَجْهَلَ اَوْ يُجْهَلَ عَلَىَّ»

"Allahım! Sapmaktan, saptırılmaktan, şaşırmaktan ve şaşkınlığa düşürülmekten; zulmetmekten, zulme uramaktan, cahilce davranıp cahilliğe maruz kalmaktan sana sığınırım!" Hz. Enes (r.a.), Resulullah (a.s.)'ın şöyle buyurduğunu nakleder: *"Bir kimse evden çıkarken:*

"Allahın adıyla, Allah'a tevekkül ettim, güç, ve kudret sadece O'ndandır" derse melekler tarafından kendisine: "Hidâyet üzere olup kifayet üzere olacaksın, şeytandan korunacaksın."denilir.

Evden çıkarken veya elde etmek istediği bir işten önce sadaka vermek müstehaptır.

17- Bineğe binerken dua etmek: Binerken "bismillah" demek, yerine oturunca da "elhamdülillah" dedikten sonra şu ayetteki duayı söylemek müstehaptır:

"Bunu bizim emrimize ve hizmetimize veren Allah'ın şanı ne yücedir. Yoksa biz bunlara güç yetiremezdik. Biz, her hâlükârda ancak Rabbimize dönüp gidicileriz." (Zuhruf, 13-14)

Ondan sonra üçer kere: "Elhamdü lillah" ve "Allahuekber" der. sonra da hadiste varit olan:

«سُبْحَانَكَ، اَللّٰهُمَّ اِنّ۪ى ظَلَمْتُ نَفْس۪ى، فَاغْفِرْ ل۪ى، فَاِنَّهُ لاَيَغْفِرُ الذُّنُوبَ اِلاَّ اَنْتَ»

"Allahım! Seni tesbih ve tenzih ederim. Ben kendime zulmettim, beni bağışla. Şüphesiz günahları ancak sen bağışlarsın!" duasını söyler. Yine sahih hadiste varit olan şu duayı eklemek de müstehaptır:

«اَللّٰهُمَّ اِنَّا نَسْئَلُكَ ف۪ى سَفَرِنَا هٰذَا الْبِرَّ وَالتَّقْوٰى، وَمِنَ الْعَمَلِ مَاتُحِبُّ وَتَرْضٰى، اَللّٰهُمَّ هَوِّنْ عَلَيْنَا سَفَرَنَا وَاطْوِ عَنَّا بُعْدَهُ، اَللّٰهُمَّ اَنْتَ الصَّاحِبُ فِى السَّفَرِ، وَالْخَل۪يفَةُ فِى الْاَهْلِ وَالْمَالِ. اَللّٰهُمَّ اِنَّا نَعُوذُ بِكَ مِنْ وَعْثَاءِ السَّفَرِ وَكَاٰبَةِ الْمُنْقَلَبِ، وَسُوءِ الْمَنْظَرِ فِى الْاَهْلِ وَالْمَالِ وَالْوَلَدِ»

"Allahım! Bu seferimizde senden hayır ve takvayı, sevdiğin ve hoşnut olduğun ameli yapmayı dileriz. Allahım! Yolculuğumuzu kolaylaştır, uzunluğunu hissettirme. Yolda dostumuz geriye bıraktığımız aile ve malımız üzerindeki vekilimiz sensin. Yol sıkıntılarından, kötü bir şekilde dönmekten; aile, mal ve evlâdımız hususunda kötü bir manzara ile karşılaşmaktan sana sığınırız."

18- Gece yolculuk etmek ve bindiği hayvana iyi davranmak: Gece yolculuk etmek müstehaptır. Hz. Enes'in rivayet ettiği bir hadiste: *"Gece yolculuk etmenizi tavsiye ederim. Çünkü geceleyin yeryüzünde daha iyi mesafe alınır."* (1) Bineğini sabah akşam dinlendirmeli, onun üzerinde uyumaktan sakınmalıdır. Binek hayvanı üzerinde hitabede bulunmaktan -hayvanı uzun müddet içerisinde yoracağından- sakınmayla ilgili sahih hadisler gelmiştir, ama buna ihtiyaç varsa bir mahzuru yoktur. Resulullah'ın (a.s.) bineği üzerinde hitabede bulunduğuna dair sahih rivayetler vardır.

Binek hayvanına gücünden fazla eşya yüklemek, gereksiz yere onu aç bırakmak haramdır. Eğer hayvanın gücü yetiyorsa terkisine başka birini bindirmekte bir beis yoktur. Bunun cevazı hakkındaki rivayetler de sahihtir.

19- Zühd ve kanaatkârlık: Hac yolunda aşırı ve çeşit çeşit yemekten, fazla doymaktan, ziynet ve lüksten kaçınmak lâzımdır. Çünkü Tirmizî ve İbni Mace'nin İbni Ömer (r.a.)'den naklettiğine göre: *"Bir adam Nebiyyi Ekrem (a.s.)'e: "Hacı kimdir, nasıl olur? diye sorunca Resulullah (a.s.): "İbadet ve yolculuk sebebiyle saçları dağınık, toz içinde bulunur." buyurmuştur.*

İnsanlarla iyi geçinmeli, onlara yumuşak muamele etmeli, yolda, konaklamalarda çekişme, kavga, izdiham gibi şeylerden sakınmalıdır.

Dilini de yalan, gıybet, küfür, lânet gibi kötü lafızlardan korumalıdır. *"Kim hacceder ve kötü söz söylemez, fasıklıktan kaçınırsa anasından doğduğu günkü gibi günahlarından temizlenmiş olarak vatanına döner."* hadisi daha önce geçmişti.

20- Beraberinde köpek ve çan (zil) bulundurmamak: Çünkü bunlar mekruhtur. Bu namada: *"Zil ve çıngırak bulunan kafileye melekler katılmaz."* (2)*"Beraberinde köpek ve çıngırak bulunan kafileye melekler katılmaz."* (3) "Çıngırak, zil şeytanın çalgısıdır." (4) gibi hadisler gelmiştir.

21- Yokuşlarda sesini yükseltmeden tekbir getirmek, inişlerde tesbihat okumak sünnettir.

1- Ebu Dâvud, Hakim ve Beyhakî, Enes'ten rivayet etmişlerdir. Hadis *sahih*tir.

2- Ebu Dâvud *hasen* bir isnatla müminlerin annesi Ümmü Habîbe'den rivayet etmiştir.

3- Müslim..

4- Ebu Dâvud ve başka muhaddisler rivayet etmişlerdir.

22- Bir beldeyi gördüğünde dua etmek: Bir belde gözükünce veya bir konaklama yerine varırken şöylece dua etmek müstehaptır.

«اَللَّهُمَّ اِنِّى اَسْاَلُكَ خَيْرَهَا وَخَيْرَ اَهْلِهَا وَخَيْرَ مَا فِيهَا، وَاَعُوذُ بِكَ مِنْ شَرِّهَا وَشَرِّ اَهْلِهَا وَشَرِّ مَا فِيهَا»

"Allahım! Senden buranın hayrını, ehlinin hayrını ve burada bulunan hayırları isterim. Buranın şerrinden, ehlinin şerrinden ve buradaki şerlerden sana sığınırım!"

23- Bir yere konaklandığında:

«اَعُوذُ بِكَلِمَاتِ اللّٰهِ التَّامَّاتِ مِنْ شَرِّ مَا خَلَقَ»

"Yarattıklarının şerrinden Allah tealâ'nın tamam kelimelerine sığınırım." diye dua etmek. Müslim'in rivayet ettiği Havle binti Hakîm hadisinde böyle dua edildiğinde oradan ayrılıncaya kadar kendisine bir şeyin zarar vermeyeceği bildirilmiştir.

Yükünü indirinceye kadar tesbihatta bulunmak da müstehaptır. Hz. Enes (r.a.) diyor ki: *"Yükümüzü develerden indirinceye kadar tesbihatta bulunurduk."*

Hz. Ebu Hureyre (r.a.)'nin rivayetinde: *"Gece yol kenarına inip konaklamayın, Çünkü orası geceleyin zararlı haşaratın eğleştiği bir yerdir."* [1] buyrulmuştur.

24- Gece başlarken dua etmek: Gece bastırınca Ebu Dâvud'un İbni Ömer vasıtasıyla naklettiği duayı okumak sünnettir. İbni Ömer (r.a.) diyor ki: *"Resul-i Ekrem (a.s.) seferdeyken gecelediğinde şöyle derdi:*

«يَا اَرْضُ، رَبِّى وَرَبُّكِ اللّٰهُ، اَعُوذُ بِاللّٰهِ مِنْ شَرِّكِ وَشَرِّ مَا فِيكِ وَشَرِّ مَا خُلِقَ فِيكِ، وَشَرِّ مَا يَدِبُّ عَلَيْكِ، اَعُوذُ بِاللّٰهِ مِنْ اَسَدٍ وَاَسْوَدَ، وَالْحَيَّةِ وَالْعَقْرَبِ، وَمِنْ سَاكِنِ الْبَلَدِ، وَمِنْ وَالِدٍ وَمَا وَلَدَ»

"Ey arz! Benim ve senin rabbin Allahtır. Senin ve sende bulunan, senin içinde yaratılan, üzerinde gezen şeylerin şerrinden Allaha sığınırım. Aslandan, insandan, yılan ve akrepten, cinden, anasından ve yavrusundan da Allah tealâya sığınırım!" [2]

1- İbni Mace başka bir lafızla Cabir (r.a.)'den rivayet etmiştir.

2- Hadisin Arapça metninde geçen Esved şahıs manasına; sâkinü'l-beled ise cin manasına gelmektedir. Metindeki Esved kelimesinin şerhinde Seharenfuri, "tamimden sonra tahsistir" diyerek, yılan ve akrep anlamında kullanıldığını ifade eder. Bkz. Bezlü'l-Mechud, 12/105

25- Korku duası: Bir kavimden, insandan veya başka bir şeyden korktuğunda Ebu Dâvud'un Ebu Musa el-Eşârî (r.a.)'den rivayet ettiği ve Resulullah (a.s.)'ın yaptığı

«اَللَّهُمَّ اِنَّا نَجْعَلُكَ فِى نُحُورِهِمْ وَنَعُوذُ بِكَ مِنْ شُرُورِهِمْ»

"Allahım! Onların helâlini sana havale ediyor, şerlerinden sana sığınıyoruz. (1)» manasındaki duayı okumalıdır.

O gibi yerlerde sıkıntı duasını okumak da müstehaptır:

«لاَاِلَهَ اِلاَّ اللّهُ الْعَظِيمُ الْحَلِيمُ، لاَاِلَهَ اِلاَّ اللّهُ رَبُّ الْعَرْشِ الْعَظِيمِ، لاَاِلَهَ اِلاَّ اللّهُ رَبُّ السَّمٰوَاتِ وَرَبُّ الْاَرْضِ، وَرَبُّ الْعَرْشِ الْكَرِيمِ»

"O büyük ve hilm sahibi Allah'tan gayrı ilâh yoktur. O büyük arşın sahibi Allah'tan başka ilah yoktur. Göklerin ve yerin rabbi, yüce arşın sahibi olan Allah'tan başka ilâh yoktur." (2)

Resulullah (a.s.), bir şeye canı sıkıldığında:

«يَاحَيُّ يَاقَيُّومُ بِرَحْمَتِكَ اَسْتَغِيثُ»

"Ey hayyu kayyûm olan Allahım! Senin rahmetinle yardım bekliyorum" (3) derdi.

26- Çeşitli sıkıntılarda yolcunun yapacağı dualar vardır. Bindiği hayvan huysuzlanınca kulağına şu ayeti okur:

"Şimdi onlar Allahın dininden başkasını mı arıyorlar? Halbuki göklerde ve yerde ne varsa hepsi ister istemez O'na boyun eğmiştir. Nihayette de Ona döndürülüp götürüleceklerdir." (Âl-i İmrân, 83)

Gemiye binerse şu ayeti okur:

"Onun yüzmesi de durması da Allahın adıyladır. Şüphesiz rabbim çok yarlığayıcıdır, çok merhametlidir" (Hûd, 41)

27- Yolculukta kendisi, anne babası, akraba ve dostları için, Müslümanların idarecilerinin ıslâh olması ve diğer bütün Müslümanlar için, ahiret ve dünya işleriyle ilgili olarak çok çok dua etmek müstehaptır. Çünkü bir hadis-i şerifte: *"Üç dua*

1- Ebu Dâvud, Nesei ve başka muhaddisler rivayet etmişlerdir.
2- Buharî ve Müslim, İbni Abbas'tan rivayet etmişlerdir. ise, "İsnadı sahihtir," demiştir.
3 Tirmizî Enes b. Malik'ten rivayet etmiş, Hakim ise "İsnadı sahihtir", demiştir.

vardır ki, kabulü hususunda hiç şüphe yoktur: Mazlumun duası, misafirin (yolcunun) duası, babanın evladı için yaptığı dua." (1)

28- *Abdestli olmaya ve namazlara ihtimam göstermek:* Daima abdestli olmaya, abdesli olarak uyumaya, namazları meşru vakitlerinde kılmaya çalışmak müstehaptır. Şafiîlere göre namazları cemederek ve kısaltarak veya bunlardan birini yaparak yahut tam olarak kılmak caizdir. Fakat efdal olan ihtilâftan kurtulmak için namazları cem etmemektir. Çünkü Ebu Hanife (r.a.) Arafat ve Müzdelife dışında namazların cemedilmesini menetmiştir.

Sefer esnasında da namazı cemaatle kılmak müstehaptır. Fakat ikamet esnasındaki kadar kuvvetli sünnet değildir.

Yolculuk sırasında da fazlarla beraber kılınan ratip sünnet namazların kılınması, ikamet durumunda olduğu gibi sünnettir.

2. Hacının Yolculuktan Dönerken Gözeteceği Âdâb:

Hacı ve yolculuktan dönen her hangi bir yolcunun göz önünde bulunduracağı başlıca âdâb şunlardır: (2)

1- Yolculuktan dönerken İbni Ömer (r.a.) hadisinde varit olan duayı okumak sünnettir. İbni Ömer (r.a.) diyor ki: *"Resulullah (a.s.) bir gazadan, hacdan veya umreden dönerken her yokuşta üç kere tekbir getirir ve şöyle derdi:*

«لاَاِلَهَ اِلاَّ اللّٰهُ وَحْدَهُ لاَشَرِيكَ لَهُ، لَهُ الْمُلْكُ وَلَهُ الْحَمْدُ، وَهُوَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ، آيِبُونَ تَائِبُونَ، عَابِدُونَ سَاجِدُونَ، لِرَبِّنَا حَامِدُونَ، صَدَقَ اللّٰهُ وَعْدَهُ، وَنَصَرَ عَبْدَهُ، وَهَزَمَ الْاَحْزَابَ وَحْدَهُ»

"Allahtan başka ilâh yoktur, O'nun ortağı yoktur. Mülk ve hamd O'na mahsustur. O her şeye kadirdir. Rabbimize dönüyoruz, Ona tevbe ederiz, secde ederiz, hamd ederiz. Allah va'dini yerine getirdi, kuluna yardım etti. Sadece o küffür hizip lerini ve guruplarını yenilgiye uğrattı." (3)

2- Vatanına yaklaşırken aniden varmış olmamak için gelişini haber vermek sünnettir.

3- Beldesini gördüğünde şöylece dua etmek güzeldir:

«اَللّٰهُمَّ اِنِّى اَسْأَلُكَ خَيْرَهَا وَخَيْرَ اَهْلِهَا وَخَيْرَ مَا فِيهَا، وَاَعُوذُ بِكَ مِنْ شَرِّهَا وَشَرِّ اَهْلِهَا وَشَرِّ مَا فِيهَا»

1- Ebu Dâvud ve Tirmizî Ebu Hureyre'den rivayet etmiştir.
2- *el-İzâh,* 100 vd.; *el-Muğnî,* III, 559.
3- Buharî ve Müslim İbni Ömer'den rivayet etmiştir.

"Allahım! Senden buranın hayrını, ehlinin hayrını, burada bulunan şeylerin hayrını diler; buranın şerrinden ve burada bulunanların şerrinden sana sığınırım."

Bazı âlimler şu duanın yapılmasını müstehap görmüşlerdir:

«اَللَّهُمَّ اجْعَلْ لَنَا بِهَا قَرَارًا اَوْ رِزْقًا حَسَنًا، اَللَّهُمَّ ارْزُقْنَا جنَاهَا، وَاَعِذْنَا مِنْ وبَاهَا،
وَحَبِّبْنَا اِلَى اَهْلِهَا، وَحَبِّبْ صَالِحِى اَهْلِهَا اِلَيْنَا»

Allahım! Burada bize istikrar veya güzel bir rızık ver! Buranın meyvelerinden bizi rızıklandır, hastalıklarından bizi koru. Bizi buranın ehline sevdir. Burasının salihlerini de bize sevdir."[1]

4- Vatanına vardığında ailesine gece değil sabah ve akşama doğru gelmelidir. Müslim'in Enes (r.a.)'ten rivayetine göre: *"Resulullah (a.s.) geceleyin ehlinin kapısını çalmaz, sabah veya akşam gelirdi.*

5- Beldesine indiğinde sünnet olan önce mescide gidip iki rekât namaz kılmaktır. Sonra evine girer ve Allah'a şükür olarak orada da iki rekât nafile kılar.

6- Hacı olan kimseye şöyle demek müstehaptır:

"Allah haccını kabul etsin, günâhını bağışlasın, harcadıklarının yerine yenisini versin" Çünkü bir hadis-i şerifte Hz. Peygamber (a.s.): *"Allahım! Hacıyı ve hacının kendisi için istiğfâr ettiği kişiyi bağışla."* [2] buyurmuştur. Bazı insanların yaptığı gibi hacıya tazim niyetiyle kurban kesmek caiz değildir. Aşırı şekilde karşılama merasimleri ise gösteriştir, ibadetlerde bulunması gereken ihlasa aykırıdır.

7- Evine girdiğinde Resul-i ekrem (a.s.) 'in söylediğini söylemek müstehaptır. İbni Abbas (r.a.)'in söylediğini söylemek müstehaptır. İbni abbas (r.a.) rivayet ediyor: *"Resulullah seferden dönüp evine girdiğinde şöyle derdi:*

«تَوْبًا تَوْبًا، لِرَبِّنَا اَوْبًا، لَايُغَادِرُ حَوْبًا»

"Rabbimizden kâmil manada olan ve hiç günah bırakmayan bir tevbe dileriz."

8- Hacının döndükten sonraki hâli, hacca gitmeden önceki hâlinden daha hayırlı olmalı, her zaman hayır ve hasenatını artırmaya çalışmalıdır. Çünkü bu, haccın kabul olunduğunun işaretlerindendir.

1- İbnu's-Sinnî, *Ezkâr*'dae rivayet etmiştir.

2- Hakim İbni Ömer ve ebu Hureyre'den rivayet etmiş, Hâkim: "Müslim'in şartına göre sahihtir." demiştir.

YEMİNLER, ADAKLAR ve KEFARETLER

Yemin ve adaklar hem lügat manası itibarıyla hem de fıkhî terim olarak '*azmetmek*' ve '*karar vermek*' anlamını içine almaktadır. Çünkü yeminler, yemin eden kişinin bağımsız iradesi ile belirli bir şeyi yapmaya veya terketmeye azim ve kararını ortaya koymakta iken, adaklar da aynı şekilde, belirli bir hedefi gerçekleştirmek maksadı ile adakta bulunan kimsenin bağlı kaldığı hususlardır. Kefaret ise bağlı kalınması kararlaştırılan, fakat uyulmayan ve bozulan kararın bir cezasıdır.

Açıkça görülmektedir ki, yemin, adak ve kefarette aziz ve celil olan Allah'a karşı bağlılık söz konusu olduğundan ibadet, tazîm ve itaat manası bulunmaktadır.

YEMİNLER

1. Yeminin Tarifi:

Sözlükte yemin kelimesinin üç manası vardır. Birincisi 'güç ve kuvvet' demektir. Şanı yüce Allah'ın "*Biz elbette onu kudretimizle alıverirdik.*" (Hâkka, 45) buyruğunda geçen "yemin" kelimesi görüldüğü gibi "kuvvet" manasınadır. İkincisi "sağ el" anlamına gelir. Kuvvetinin fazlalığı sebebiyle bu organa "el-yemîn" adı verilmiştir. Üçüncüsü ise "kasem" veya "yemin etmek" anlamınadır. Yemin kelimesinin kasem hakkında kullanılmasının sebebi, insanların karşılıklı olarak anlaştıkları zaman birinin ötekisinin sağ elini tutmasıdır.

Fakihlerin ıstılahında yemin, Hanefîlerin tarifiyle şu anlama gelir: Yemin, edenin yapmaya ya da terketmeye azmetmiş olduğu güçlü bir kararlılığın ifadesidir. Bu karara yemin adının verilmesi azmin bununla güç kazanması sebebiyledir.[1]

2. Yeminin Meşruiyeti:

Yemin meşrudur. Çünkü şanı yüce Allah'ın kendisi de kasem ettiği gibi, Peygamberine de kasem etmesini emretmiştir. Aşağıdaki ayet-i kerimeler bunlara örnektir:

"*(Karanlığıyla) örtüp bürüdüğü zaman gece hakkı için...*" (Leyl, 1); "*Güneş ve kuşluk vaktindeki aydınlığı hakkı için...*" (Şems, 1); "*Battığı zaman yıldıza andolsun.*" (Necm, 1); "*Andolsun incire ve zeytine...*" (Tîn, 1) Yani adına kasem edilenin hazfedilmiş olduğu kabul edilerek, bu eşyanın Rabbine yemin olsun, demektir. Peygamber (a.s)'e de Kur'an-ı Kerim'in üç yerinde yemin etmesi emredilmiş bu-

---

1- *el-Mebsût*, VIII, 126; *Fethu'l-Kadîr*, IV, 2; *Tebyînü'l-Hakâik*, III, 106 vd.; *ed-Dürrü'l-Muhtâr v Reddü'l-Muhtar*, III, 48 vd.; *Muğni'l-Muhtâc*, IV, 320; *el-Fetava'l-Hindiyye*, II, 48.

lunmaktadır. Şanı yüce Allah Hz. Peygambere hitaben şöyle buyurmaktadır: "*O gerçek midir, diye senden haber sorarlar. De ki; Evet, Rabbim hakkı için o elbette haktır ve siz âciz bırakacak değilsiniz.*" (Yunus, 50) Bir başka yerde yüce Allah şöyle buyurmaktadır: "*Sen de ki: Hayır! Gaybı bilen hakkı için elbette (Kıyamet) size gelecektir.*" (Sebe', 3) Bir başka yerde de şöyle buyurulmuştur: "*De ki: Hayır! Rabbim hakkı için elbette diriltileceksiniz...*" (Teğâbun, 67)

Sünnette de yeminin teşrîi sabit olmuştur. (1) Peygamber (a.s) şöyle buyurmuştur: "*Muhakkak ben -Allah'ın adına kasem olsun- Allah'ın izniyle her hangi bir yemin ettikten sonra, başkasının ondan hayırlı olduğunu da görecek olursam mutlaka o hayırlı olanı yaparım ve yeminimin kefaretini de yerine getiririm.*" (2)

Yemin aslında fakihlere göre mübah olmakla birlikte, şanı yüce Allah'ın adına çokça yemin etmek mekruhtur. Çünkü şöyle buyurmuştur: "*O çok yemin eden, aşağılık ve değersiz her kişiye de itaat etme!*" (Kalem, 10) Bu buyrukta çokça yemin yerilmekte olduğundan, bunu yapmanın mekruh olması gerekmektedir. Bu bakımdan İmam Şafiî şöyle der: "*Yüce Allah'ın adına ne doğru ne de yalan, hiç yemin etmiş değilim.*" (3) Şanı yüce Allah'ın şu buyruğundaki nehiy sebebiyle, yeminin keraheti de ifade edilmiş bulunmaktadır:

"*Allah'ı yeminlerinizle iyilik etmenize... engel kılmayın.*" (Bakara, 224) Yani Allah adına çokça yemin etmeyin. Çünkü yemin eden kimsenin bunu yerine getirmekten acze düşmesi ihtimali de vardır. Ancak yemin, bir vacibin ya da mendubun işlenmesi, bir haramın ya da mekruhun terki gibi bir itaat konusunda olursa, o vakit bu yemin ibadet olur. Malikîlerin zikrettiğine göre Allah'tan başkası adına yemin mekruhtur. Haram olduğu da söylenmiştir. Lat ve Uzza gibi putlara yemin etmeye gelince: Şayet bunların tazimine yemin ederse bu küfürdür, değilse haramdır. Hanbelîlerin belirttiğine göre yeminler beş çeşittir:

a) *Vacip Yemin:* Suçsuz bir insanın, kendisi vasıtasıyla ölümden kurtulacağı yemindir.

b) *Mendup Yemin:* İki hasım arasını düzeltmek veya yemin eden kişiye veya başkasına karşı bir Müslümanın kalbindeki kini ortadan kaldırmak yahut her hangi bir kötülüğü defetmek gibi bir maslahat ile ilgili yemin etmektir.

c) *Mübah Yemin:* Mübah olan bir işin yapılması veya terkedilmesine dair yemin etmek ile doğru söyleyeceği veya doğru olduğunu zannetmiş olduğu bir şeyi bildirmek maksadıyla yemin etmek gibi.

1- *el-Muğnî*, VIII, 276-282; *Tebyînü'l-Hakâik*, a.y.

2- Buharî, Müslim, Ebu Dâvud ve Neseî, Ebu Musa el-Eş'arî'den rivayet etmişlerdir. Bir diğer rivayette: "*Muhakkak yeminimin kefaretini öder ve hayırlı olanı yaparım.*" lafzıyla, bir başkasında da bu lafız tam aksi olarak varit olmuştur. *Câmiü'l-Usûl*, XII, 301; *Nasbu'r-Râye*, III, 297.

3- *el-Muğnî*, VIII, 278; *el-Mîzân*, II, 128, 130; *Muğni'l-Muhtâc*, IV, 325; *el-Fetava'l-Hindiyye*, I 49.

d) *Mekruh Olan Yemin:* Bu da mekruh olan bir işi yapmak veya mendup olan bir işi terketmek maksadıyla yapılan yemindir.

e) *Haram Olan Yemin:* Yalan yere yemin etmektir. Cenab-ı Allah bu tür yemini şu ayeti ile yermiş bulunmaktadır: "*Onları bile bile de yalan yere yemin ederler.*" (Mücadele, 14) Çünkü yalan haramdır.

3. Yemin Çeşitleri:

Allah adına yemin üç çeşittir: *Mün'akide yemin gamus yemin, lağv yemini.* İmam Muhammed *el-Asl* adlı eserinde şöyle demektedir: "Yeminler üç çeşittir: Birincisi kefareti bulunan yemin, ikincisi kefareti bulunmayan yemin, üçüncüsü de yüce Allah'ın, yemin edeni hesaba çekmeyeceğini umduğumuz yemindir. Üçüncü çeşit yemin de lağv yemini ile açıklanmıştır." [1]

a) Gamus Yemini: Hanefîlerle Malikîler bu yemini şu şekilde tarif etmektedirler: Geçmişe dair veya hâl hakkında kasten yapılan yalan yemindir. Veya olumlu veya olumsuz olarak kasten yalan söyleyerek geçmişteki veya şimdiki duruma yemin etmektir. Yemin eden kimsenin, oraya girmemiş olduğunu bilerek: "*Vallahi ben bu eve girdim.*" diye yemin etmesi yahut da gelen kimsenin Amr olduğunu bile bile; "Allah'a yemin ederim ki o Halid'dir." diye yemin etmesi ve buna benzer yeminlerdir. Aralarında Hanefîlerin Malikîlerin ve tercih edilen görüşlerine göre Hanbelîlerin de bulunduğu cumhura göre, [2] bu yeminin hükmü, böyle yemin eden kişinin günahkâr olacağı, tevbe ve istiğfâr etmesi gerektiği, üzerinde malî bir kefaretin de bulunmadığı şeklindedir. Buna delil olarak Resulullah (a.s)'ın şu hadisini göstermektedirler: "*Her kim müslüman bir kimsenin malını zimmetine geçirmek maksadıyla bilerek yalan yere yemin edecek olursa Allah ona cenneti haram kılar ve onu ateşe koyar.*" [3] Buharî ve Müslim'de ise: "*Allah'a kendisine gazab etmiş olarak kavuşur.*" şeklindedir. İbni Mes'ud şöyle demiştir: "*Bizler gamus yeminini kefareti bulunmayan yeminlerden sayardık.*" Said b. el-Müseyyeb'den şöyle dediği rivayet edilmiştir: "*Gamus yemini büyük günahlardandır ve bu yemin, kendisi için kefareti bulunmayacak kadar büyüktür.*" Peygamber (a.s)'in de şöyle buyurduğu

---

1- *el-Bedâyi',* III, 3

2- *el-Mebsût,* VIII, 127; *el-Bedâyi',* III, 3, 15; *el-Fetava'll-Hindiyye,* I, 48; *Fethu'l-Kadîr,* IV, 3; *Tebyînü'l-Hakâik,* III, 107; *eş-Şerhu'l-Kebîr,* II, 128; *Bidâyetü'l-Müctehid,* I, 396; *el-Muğnî,* VIII, 286 *el-Kavânînü'l-Fıkhıyye,* 160.

3- Bu hadisi İbni Hibban, *Sahih*'inde Ebu Ümame'den rivayet etmiştir. Buharî ve Müslim'in rivayeti ile onun benzeri olan Ebu Dâvud ve Tirmizî'nin rivayeti ise Abdullah b. Mes'ud'dandır. Taberanî, bu hadisi "Kebir"inde güvenilir ravilerden rivayet etmiştir. İmam Ahmet ve Taberanî de ayrıca Ebu Musa'dan şu lafızlarla rivayet etmişlerdir: "*Her kim her hangi bir kimsenin malını haksız yere almak maksadıyla yalan yemin ederse, aziz ve celil olan Allah'ın gazabına uğramış olarak onun huzuruna varır.*" *Câmiü'l-Usûl,* XII, 295; *Mecma'uz-Zevâid,* IV, 178; *Nasbu'r-Râye,* III, 292.

rivayet edilmiştir: "*Allah'a şirk koşmak, ana babaya isyan etmek, haksız yere canlıları öldürmek ve gamus yemini büyük günahlardandır.*" (1)

Aklî bakımdan konunun muhakeme edilmesi de cumhurun bu kanaatini desteklemektedir. Şöyle ki: Böyle yemin edenin yapmış olduğu bu iş, kefareti olamayacak kadar büyük bir iştir. Kefaret bunun günahını kaldıramaz ve bu konuda kefaret, şer'î bir hüküm olarak bulunamaz. Bu yemine *"gamus"* adının verilmesi ise böyle bir yeminin, eden kişiyi günaha batırması veya ateşe sokmasıdır.

Şafiîlerle bir grup ilim adamı ise şöyle demiştir: Gamus yemininde kefaret vaciptir. Yani kefaret gamus olmayan yeminin günahını düşürdüğü gibi, bu yeminin de günahını düşürür. Çünkü burada Allah adına yemin eden kimse bu yemini ile birlikte kasıtla beraber bir de muhalefette bulunmuştur. O bakımdan istikbaldeki bir duruma dair yapılan *mün'akid yeminde* olduğu gibi, bu konuda da onun için kefaret lâzımdır. Şanı yüce Allah da şöyle buyurmuştur: "*Allah sizi yeminlerinizdeki lağivden dolayı sorumlu tutmaz. Fakat kasten yapıp bağlanmış olduğunuz yeminleriniz yüzünden sizi sorumlu tutar.*" (Maide, 89) İşte bu nas umumi bir nas olup hem geçmişteki hem de gelecekteki yemini kapsamaktadır. Dolayısıyla bu ayet-i kerime, gamus yemininde de kefareti gerektiricidir. Çünkü bu yemin de *mün'akid yemin*lerdendir. Böyle bir yeminde günahın da söz konusu olması kefaretin varlığına engel değildir. Nitekim *zihar* da çirkin bir söz ve yalan bir iddiadır, bununla birlikte ona da kefaret vardır. (2)

b) Lağv Yemini: İlim adamları bu tür yeminden maksadı tesbit etmek konusunda farklı görüşlere sahiptir. Cumhur bu yemini şu şekilde tarif etmektedir: (3) Geçmişten veya şimdiki durumdan olumlu veya olumsuz olsun, durum böyle olmadığı hâlde, hakkında haber verdiği şeyin böyle olduğunu kabul ederek haber vermesidir. Diğer bir ifade ile zannettiği gibi olduğunu kabul edip bir şeyin üzerinde yemin etmesi, fakat onun da böyle olmamasıdır. Meselâ, aslında durum böyle olmamakla birlikte kendisinin konuşmadı zannı ile: "Allah'a yemin ederim Zeyd ile konuşmadım-" demesi ya da konuştu zannı ile: "Allah'a yemin ederim Zeyd ile konuştum." demesi gibi. Yahut da öyle zannederek uçan bir kuş hakkında: "Allah'a yemin ederim bu uçan kuş bir kargadır." deyip de daha sonra gerçekte o uçan kuşun, meselâ bir güvercin olduğunun anlaşılması hâlinde olduğu gibi...

1- Bu hadisi Buharî, İbni Ömer'den rivayet etmiştir. "*İbni Ömer dedi ki: Bir bedevî Peygamber (a.s)'in huzuruna gelerek: -Ey Allah'ın resulü! Büyük günahlar hangileridir? diye sordu. Hadis-i şerifte Hz. Peygamber: Allah'a şirk koymayı, anne babaya itaatsizlik etmeyi, adam öldürmeyi ve yemin-i gamusu zikretti. Yine bu hadiste belirtildiğine göre soran kişi: -Yemin-i gamûs nedir, diye sormuş, Peygamber de şöyle buyurmuştur: -Yalan yere yemin edip müslüman bir kişinin malını haksız yere aldığı yemindir.*" *Neylü'l-Evtâr*, VIII, 235; *Sübülü's-Selâm*, IV, 105 vd.

2- *Muğni'l-Muhtâc*, IV, 325; *el-Mühezzeb*, II, 128.

3- Adı geçen eserler ve *el-Bedayi'*, III, 17; *el-Fetava'l-Hindiyye*, II, 49; *Bidâyetü'l-Müctehid*, I, 395 *el-Muğnî*, VIII, 78; *el-Kavânînü'l-Fıkhıyye*, 159.

İmam Şafiî'ye göre: [1] Niyet ve kararın bulunmadığı yemin lağv yeminidir. Diğer bir ifade ile lağv yemini şu demektir: Manası kastedilmeyerek dilin söyleyiverdiği yahut da bir başka şey hakkında yemin etmek isterken dili ile başka bir şey söylemesi şeklinde yapılan yemindir. Bunun delili şanı yüce Allah'ın şu buyruğudur: "*Allah sizi lağv (sehven) ettiğiniz yeminlerinizden dolayı sorumlu tutmaz. Fakat maksatlı olarak bağlanmış olduğunuz yeminleriniz yüzünden sizi sorumlu tutar.*" (Maide, 89) Burada sözü geçen "bağlanmak"dan maksat, "yemin etmeyi kastetmek"dir. Bunun delili ise diğer ayet-i kerimedir:

"... *Fakat kalplerinizin kazandığından dolayı sorumlu tutar.*" (Bakara, 225). İbni Ömer, İbni Abbas ve Hz. Aişe'den şöyle dedikleri rivayet edilmiştir: "*Lağv yemini kişinin: "Evet, vallahi" "Hayır, vallahi" demesidir.*" [2] Diğer taraftan insan, dilin maksat gütmeksizin söyleyiverdiği sözlerden dolayı sorumlu tutulmaz. Nitekim kişinin istemeden, maksatsız olarak küfür sözü söylemiş olması hâlinde de durum böyledir.

Fakihler, lağv yemininde kefaret olmadığı hükmü üzerinde ittifak etmişlerdir. Çünkü şanı yüce Allah: "*Allah yeminlerinizdeki lağvden dolayı sizleri sorumlu tutmaz.* " (Maide, 89; el-Bakara, 225) diye buyurmuştur. Diğer bir sebep ise bu yemin mün'akid bir yemin değildir, dolayısıyla ona kefaret gerekmez. Bu yeminle muhalefet maksadı da güdülmemiştir. Bu, unutarak yemininde durmaması hâline benzemektedir. [3]

Şafiîlerin görüşüne göre lağv yenini ya geçmişteki ya şimdiki ya da gelecekteki bir durum hakkındadır. Çünkü onların zikretmiş oldukları deliller, geçmiş ile gelecek arasında her hangi bir ayırım gözetmemektedir. O halde her ne durumda olursa olsun böyle bir yemin lağv yemini olur.

Hanefîlere göre: Gelecekte lağv söz konusu değildir, derler. Aksine geleceğe dair yapılan yemin mün'akid bir yemin olarak kabul edilir. Böyle bir şekilde yemin eden kişi, yemininde durmayacak olursa, kefaret gerekir. Onun bu yeminle yemin maksadını güdüp gütmemesi durumu değiştirmez. Lağv yemini sadece geçmiş ve şimdiki durum ile alâkalıdır. [4] Bunun delili ise şanı yüce Allah'ın şu ayetidir: "*Allah, yeminlerinizdeki lağvden dolayı sizi sorumlu tutmaz.*" Bununla birlikte lağv, hakikati bulunmayan bir şeyin adıdır. Hatta yemin eden kimsenin, durumun yemin ettiği şekilde olduğunu zannetmesi, hakikatinse başka türlü olması demektir. Buna

1- *Muğni'l-Muhtâc*, IV, 324 vd.; *el-Mühezzeb*, a.y.

2- Hz. Aişe'nin bu rivayetini Buharî, Şafiî ve Malik *mevkûf* olarak zikretmişlerdir. İbni Hibban bunun *merfu* olarak rivayetinin sahih olduğunu belirtmiştir. Ebu Dâvud da bunu *merfu* olarak rivayet ettiği gibi Beyhakî de tahric etmiştir. İbnü'l-Münzir, İbni Ömer'den İbni Abbas ve başka sahabelerle bir grup tabiînden nakletmiştir. Bk. *Câmiu'l-Usûl*, XIV, 307; *Neylü'l-Evtâr*, VIII, 235 vd.; *Sübülü's-Selâm*, IV, 107.

3- *el-Muğnî*, VIII, 387 vd.; *el-Bedâyi'*, I II, 17; *el-Kavânînü'l-Fıkhiyye*, 159.

4- *el-Bedayi'*, III, 3-4

göre geçmişteki veya şimdiki hâle dair yapılan bu yemin, hakikati olmayan şeylerdendir. Çünkü bunda yemin kastı yoktur. Bu ise ya bir şeyi teşvik etmek veya bir şeyden alıkoymak için yapılır; bu durumda böyle bir yemin lağv olur. Geleceğe dair yapılan yemin ise mün'akid bir yemindir ki, bunu akdedilmiş yemini ele alırken açıklayacağız.

c) **Mün'akide, Ma'kûde veya Müekkede Yemin:** Gelecekte bir şeyi yapmak veya yapmamak üzere yemin etmek demektir. Böyle bir yeminin hükmü, aykırı hareket (hins) hâlinde kefaretin vücubudur. (1) Çünkü şanı yüce Allah şöyle buyurmuştur: "*Allah sizi yeminlerinizdeki lağvden dolayı sorumlu tutmaz. Fakat bağlanmış olduğunuz yeminleriniz yüzünden sizi sorumlu tutar. Bunun kefareti....*" (Mâide, 89). Bundan maksat, geleceği dair yemindir. Bunun delili ise yine aynı ayet-i kerimede yer alan: "*Yeminlerinizi koruyun.*" buyruğudur. Yeminin bozulmaması ve yemine aykırı hareket edilmemesi suretiyle yeminin korunması ise ancak gelecekte düşünülebilir. Diğer taraftan şanı yüce Allah şöyle buyurmuştur: "*Yeminlerinizi sağlamlaştırdıktan sonra bozmayın.*" (Nahl, 91). Yeminin bozulması ancak gelecekte düşünülebilecek bir şeydir. (2) Bu tür yeminde yeminin bozulmasından sonra kefaretin vacip olduğu ittifaklı kabul edilmiş bir durumdur. Edilen bu yeminin vacip bir işi yapmak yahut terketmek, bir masiyeti yapmak, bir mendubu terketmek, bin mübahı terketmek veya yapmak ile alâkalı olması arasında hiç bir fark yoktur. (3)

Şayet yapılan bu yemin, meselâ: "Allah'a yemin ederim, bu gün öğle namazını kılacağım-" şeklinde ya da: "Ramazanı mutlaka oruçlu geçireceğim." şeklinde vacip olan bir işi yapmak üzere olursa bu yemininde durması onun için vaciptir, bu yeminde durmaması caiz olamaz. Çünkü Peygamber (a.s) şöyle buyurmuştur: "*Allah'a itaat etmeyi adamış kimse, Allah'a itaat etsin.*" (4)

Şayet yemininde durmayacak olursa günah kazanır, yeminini de bozmuş olur (5) ve kefaret gerekir. (6)

1- *Hins*, günah ve hata demektir. Hânis olmak günah ve hata işlemek manasını taşır.

2- *el-Mebsût*, VIII, 127; *Fethu'l-Kadîr*, IV, 5; *Tebyînü'l-Hakâik*, III, 109; *el-Bedâyi'*, III, 17; *el-Muğnî*, VIII, 683, 689.

3- *el-Bedâyi'*, a.y.

4- Bu hadisi Buharî, Ahmed ve dört *Sünen* sahibi, Hz. Aişe'den rivayet etmiştir. Hadisin geri kalan kısmı şöyledir: "*Kim de Allah'a asi olmayı adayacak olursa, ona isyan etmesin.*" *Nasbu'r-Râye*, III, 300; *Neylü'l-Evtâr*, VIII, 240.

5- Yemininde durmak (birr), yeminine uygun hareket etmektir. Hins (yeminini bozmak) ise, olumlu veya olumsuz yemin ettiği şeye aykırı davranmak demektir. Malikîlere göre yeminde durmak, ancak en mükemmel şekliyle olabilir. Yeminin bozulması ise, asgarî şekliyle gerçekleşir. Bir ekmek yemeye yemin etmiş olan bir kişi ancak ekmeğin tamamını yiyecek olursa yemininde durmuş olur. Yememeye yemin etmiş ise onun bir kısmını yemekle yeminini bozmuş olur. *el-Kavânînü'l-Fıkhıyye*, 161. Hanefîler ise yeminde durmak da yemini bozmak da ancak hakkında yemin edilen şeyin tam olarak yapılmasıyla gerçekleşir, demişlerdir. *el-Bedâyi'*, III, 12; *Muhtasaru't-Tahavî*, 308.

6- *el-Bedayi'*, a.y; *el-Muğnî*, VIII, 682.

Eğer edilen yemin bir vacibi terketmeye yahut bir masiyeti işlemeye dair olursa meselâ: "Allah'a yemin ederim, farz namazı kılmayacağım." veya "Ramazan orucunu tutmayacağım." ya da "Allah'a yemin ederim, mutlaka şarap içeceğim." yahut "filanı öldüreceğim." veya "Anne ve babamla konuşmayacağım." türünden masiyet işlemek veya vacibi terketmek üzere yemin edecek olursa hemen anında tevbe ve istiğfar etmesi ondan sonra da yeminini bozması ve malı ile kefaret ödemesi vaciptir. Çünkü bu şekilde yemin etmek bir masiyettir. (1) Resulullah (a.s) ise şöyle buyurmuştur: "*Her kim bir şeye yemin eder ve ondan başkasının o şeyden hayırlı olduğunu görürse hayırlı olanı yapsın ve yemininin kefaretini yerine getirsin.*" (2)

Şayet yapılan bu yemin: "Allah'a yemin ederim hiç bir nafile kılmayacağım. Nafile oruç tutmayacağım, hiç bir hastayı ziyaret etmeyeceğim, hiç bir cenazede bulunmayacağım." türünden bir mendubu terketmeye, yahut da: "Allah'a yemin ederim namazda sağa sola bakacağım." gibi mekruh olan biri işi yapmaya dair olursa onun için efdal olan mekruh olanı işlememesi mendubu ise işlemesi, yani yeminini bozması ve yemininin kefaretini ödemesidir. Çünkü az önce görmüş olduğumuz: "*Her kim bir şeye yemin eder ve başkasının ondan hayırlı olduğunu görürse...*" şeklindeki hadis-i şerif bunu gerektirmektedir. Diğer taraftan Cenab-ı Allah şöyle buyurmuştur: "*Sizden fazilet sahibi ve servet sahibiolan kimseler yakınlarına, fakirlere ve Allah yolunda hicret edenlere iyilik yapmama*ya yemin (3) *etmesin...*" (Nûr, 22). Bu ayet-i kerime ise Hz. Ebu Bekir es-Sıddîk (r.a) hakkında, Hz. Aişe'ye yapılan iftirada, kendisi de ileri geri konuştuğu için Mistah adındaki akrabasına iyilikte bulunmamak üzere yemin etmesi üzerine nazil olmuştu. (4)

Şayet yapılan yemin yapılması veya terkedilmesi mübah olan bir iş için olursa meselâ, her hangi bir eve girmek, her hangi bir yemeği yemek, bir elbiseyi giymek ve buna benzer şeylere dair olursa, efdal olan onun yemininde durması, yani yeminini bozmamasıdır. Çünkü yemininde durması ve yeminini bozmaması, Allah telâ'yı taziminin ifadesidir. Diğer taraftan yüce Allah: "*İyice pekiştirildikten sonra yeminleri bozmayınız.*" (Nahl, 91) buyurmuştur. Bununla beraber yeminini bozması, yemininin kefaretini ödemesi de mümkündür. (5)

1- *el-Bedâyi'*, a.y; *Muğni'l-Muhtâc*, IV, 325; *el-Muğnî*, VIII, 682.

2- İmam Ahmed *Müsned*'inde, Müslim ve Tirmizî de rivayet etmişlerdir, Tirmizî, Ebu Hureyre'den yaptığı rivayetin *sahih* olduğunu belirtmiştir. İbni Mâce müstesna diğer *Kütüb-i Sitte* sahipleri de Abdullah b. Semura'dan rivayet etmişlerdir. İmam Ahmed, Müslim ve Neseî ile İbni Mâce, ayırca Adiyy b. Hakim'den rivayet etmişlerdir. Bunlardan başkaları tarafından da bu hadis rivayet edilmiştir. *Câmiü'l-Usûl*, XII, 300; *Mecmau'z-Zevâid*, IV, 183; *Nasbu'r-Râye*, III, 296; *Neylü'l-Evtâr*, VIII, 237; *Sübülü's-Selâm*, IV, 103.

3- Burada, "yemin etmesin" manası verildiği gibi maksadın "imtinâ" etmemesi" demek olduğu manasıda verilmiştir.

4- *el-Bedâyi'*, III, 16; *Muğni'l-Muhtâc*, IV, 326; *el-Muğnî*, VIII, 681 vd.

5- Aynı yerler; ve *el-Kavânînü'l-Fıkhıyye*, 160.

Unutanın ve Mükreh'in Hükmü:

Hanefîlerle Malikîlere göre: Yeminin bozan kişi ister kasten, ister yanılarak, ister hata ederek veya uyuyarak olsun, ister baygın, deli veya mükreh olsun [1] mün'akide olan yeminin bozulması hâlinde, kefaret vaciptir. Çünkü Kur'an-ı Kerim'de: "*Fakat O, bağlanmış olduğunuz yeminleriniz yüzünden sizi sorumlu tutar.*" (Maide, 89) buyrulmuş ve kasten, unutarak veya başka şekilde yeminini bozan arasında her hangi bir fark gözetilmemiştir. Diğer taraftan Hz. Peygamber de şöyle buyurmuştur: "*Üç şey vardır ki, ciddisi de şakası da ciddidir: Nikâh, talak ve yemin.*" [2] Buna göre her kim köle azad etme veya boşamaya başlıyarak, hiç bir şeyi yapmamak üzere yemin eder ve unutarak bunu yapacak olursa, yeminini bozmuş olur. Çünkü bu hususlara insan oğlunun hakkı taalluk etmektedir. Dolayısıyla unutmakla birlikte olsa dahi ona hükmü taalluk eder. Telef etmek hâlinde olduğu gibi.

Şafiîlerle Hanbelîlere göre: [3] Çocuk, deli ve uyuyan gibi mükellef olmayanın yemininin bozulması ve üzerine kefaretin düşmesi söz konusu değildir. Çünkü Peygamber (a.s) şöyle buyurmuştur: "*Üç kişiden kalem kaldırılmıştır: Ergenlik yaşına gelinceye kadar çocuktan, uyanıncaya kadar uyuyandan ve kendisine gelinceye kadar deliden.*" [4] Aynı şekilde baygın, sarhoşluğu sebebiyle başkasına saldırıp zarar vermeyen sarhoş ve yanılan kişi üzerine de kefaret yoktur. Çünkü bunlar bu hadis-i şerifte sözü geçen kimselerin durumuna benzer durumdadırlar. Bunların yemini mün'akid olmaz. Yine mükrehin yemini de mün'akid olmaz. Çünkü Peygamber (a.s) şöyle buyurmuştur: "*Zor ve baskı altında bulunan kimseye yemin yoktur.*" [5] Bir başka hadis-i şerifinde ise şöyle buyurmuştur: "*Hata,unutma ve zorla yaptırıldıkları şeyin günah*ı *ümmetimden kaldırılmıştır.*" [6]

1- *el-Bedâyi'*, III, 17; *Tebyinü'l-Hakaik*, III, 109; *Bidayetü'l-Müctehid*, II, 402; *el-Kavânînü'l-Fıkhıyye*, 161; *Fethu'l-Kadîr*, IV-6; *el-Fetave'l-Hindiyye*, II, 49; *ed-Dürrü'l-Muhtar*, III, 53; *el-Muğni*, VIII, 726; *eş-Şerhu'l-Kebîr*, II, 142.

2- Hadisin nassı böyle değildir. Lafzı: "*Nikah, talak ve...*" şeklindedir. Ebu Dâvud, İbni Mâce, Tirmizî, *Müstedrek*'de Hakim, Darekutnî ve Beyhakî rivayet etmiş olup, rac'a yerine "yemin" lafzının kullanılması fakihlerin kullandığı bir ifadedir. *Nasbu'r-Râye*, III, 293 vd.

3- *el-Mühezzeb*, II, 128; *el-Bâcûrî*, II, 323; *el-Muğnî*, VIII, 676, 684 vd.

4- Ahmed, Ebu Dâvud, Neseî ve İbni Mâce rivayet etmiştir. Hakim *sahih* olduğunu belirtmiştir. İbni Hıbban'ın rivayeti Hz. Aişe'dendir. Bazı muhaddisler de onu Hz. Ali, Hz. Ömer, İbni Abbas Hz. Ebu Hureyre ve başkalarından da rivayet etmişlerdir. *Mecmau'z-Zevâid*, VI, 251; *Sübülü's-Selâm*, III, 180. Bu hadisin değişik lafızları vardır. Hz. Aişe'nin rivayet ettiği hadis şu şekildedir: "*Üç kişiden kalem kaldırılmıştır: Uyanıncaya kadar uyuyandan, büyüyünceye kadar küçükten, aklı erinceye veya kendisine gelinceye kadar deliden.*"

5- Darekutnî, Vâsıle b. el-Eska' ile Ebu Ümame'den rivayet etmiştir. Ancak hadisin ravilerinden birisi olan Anbese'nin *zayıf* olduğunu belirtmiştir. *et-Tenkih* adlı eserde şöyle denilmektedir: "Bu *mün ker* bir hadistir, hatta uydurmadır. Rivayetleri delil gösterilmesi caiz olmayan bir grup kimse, onun senedinde yer almıştır." *Nasbu'r-Râye*, III, 694.

6- Taberanî, *el-Kebîr*'de Sevban'dan ve aynı şekilde Ebu'd-Derda'dan rivayet etmiştir. İbni Mâce, İbni

Mün'akide Yeminin Çeşitleri:

İleride geleceği gibi yeminin in'ikadı için hakkında yemin edilen şeyin yemin edildiği esnada hakikaten var olduğunun düşünülmesi şartı bulunmaktadır. Aynı şekilde yeminin kalıcılığı için, hakkında yemin edilenin yeminden sonra hakikaten varlığının tasavvur edilebilmesi şartı da aranır. Bu şarta binaen *Hanefîlere göre* mün'akide yemin birkaç çeşit arzetmektedir:

Birincisi, yeminin âdeten varlığı düşünülebilen şey hakkında yapılması.

İkincisi, yeminin varlığı kesinlikle düşünülemeyen bir şey hakkında yapılmış olması,

Üçüncüsü, yeminin bizatihi varlığının düşünülmesi, fakat âdeten varlığının söz konusu olmaması.

Birinci tür: Yeminin âdeten varlığı düşünülebilen şey hakkında olması hâli:

Hakkında yemin edilen şeyin eğer var olması âdeten düşünülebiliyor ve mümkün görülüyor ise yemin ya isbat, yani olumlu veyahut da nefiy, yani olumsuz olacaktır.

1- Eğer yemin olumlu ise vakit ya mutlaktır ya tayin edilmiştir. (1)

a) Şayet olumlu yeminde vakit tayin edilmeksizin mutlak olursa meselâ: "Vallahi bu ekmeği yiyeceğim." yahut "Bu eve gireceğim." veya "Şam'a gideceğim." gibi bir yemin ederse, yemin eden ve üzerine yemin edilen var oldukları sürece yemin bakidir, yeminini bozmaz. Çünkü yeminin bozulması ancak yemine bağlı kalınmaması hâlinde gerçekleşir; böyle bir durumda yemine bağlı kalmak mümkündür. Yeminin bozulması ise, hakkında yemin edilen bir şeyi ömürde bir defa olsun yapmakla meydana gelir. Şayet yemin eden veya hakkında yemin edilen helâk olacak olursa yeminde durmanın gereğini gerçekleştirmekten âcizlik husule geleceği için yemin bozulmuş olur.

Hıbban ve Hakim İbni Abbas'tan *merfû* olarak, yine İbni Mâce, Ebu Zer'den rivayet etmiştir. Ebu Nuaym, *el-Hilye*'de İbni Ömer'den rivayet etmiştir. Bütün bu rivayetlerin lafzı şu şekildedir: "*Allah ümmetimden hatanın, unutmanın ve üzerinde zorla yaptırıldıkları şeyin günahını kaldırmıştır.*" Ancak Ebu'd-Derdâ ile Sevbân'ın rivayetlerinin lafzı şu şekildedir: "*Allah ümmetimden üç şeyin günahını kaldırmıştır: Hata, isyan ve kendilerine zorla yaptırılan şey.*" Ancak *el-Kâmil*'de İbni Adiyy bunu Ebu Bekre'den şu lafızla rivayet etmektedir: "*Allah bu ümmetin üzerinden üç şeyi kaldırmıştır: Hata, unutma ve yapmaya zorlandıkları* iş." Taberanî, *el-Evsat*'ta Ukbe b. Amir'den şu lafızla rivayet etmiştir: "*Hata, unutma ve yapmaya zorlandıkları şeyin (günahı) ümmetimden kaldırılmıştır.*" İbni Lehîa bu hadisin ravileri arasında yer almaktadır. Onun rivayet ettiği hadis *hasen* olmakla birlikte, *zaaf* da ihtiva eder. Böylelikle: "*Ümmetimden kaldırılmıştır ...*" lafzının var olmadığı ortaya çıkmaktadır. Fakihlerin zikrettiği rivayet öbür türlü olmakla birlikte, durum bundan ibarettir. *Nasbu'r-Râye*, II, 62; *et-Telhîsu'l-Habir*, 109; *Mecmau'z-Zevaid*, VI, 250.

1- *el-Bedâyi'*, III, 12; *el-Muğnî*, VIII, 786, 791.

b) Şayet yeminde vakit mutlak değil de tayin edilmiş ise meselâ: "Allah'a yemin ederim bu gün, bu ekmeği yiyeceğim" veya "Bugün bu eve gireceğim" şeklinde ise, yemin eden ve hakkında yemin edilen var oldukları ve vakit de devam ettiği sürece yemini bozulmaz. Çünkü bu vakit içerisinde yeminine riayet etmesi umulabilen bir şeydir, bu bakımdan yemin de kalıcılığını korur. Yemin eden ve hakkında yemin edilen var olmakla birlikte, vakit geçip gitmişse, Hanefîlerin ittifakı ile yemini bozulur. Çünkü bu yemin belirli bir vakit ile sınırlandırılmıştır. Hakkında yemin ettiği şeyi bu vakit bitinceye kadar yapmayacak olursa bu yeminini bozmuş olur.

Tayin edilen süre içerisinde bunlardan birisi helâk olacak olursa, yani bu süre içerisinde yemin eden kişi helâk olur, ondan sonra da vakit geçip giderse, Hanefî ve Hanbelîlerin ittifakıyla yeminini bozmuş olmaz. Çünkü süresi belli olan yeminde *hanis* olmak, vaktin en son diliminde gerçekleşir. Kendisi ise o anda ölmüştür. Ölmüş olan bir kimsenin yemininde hanis olması diye bir şeyden söz edilemez.

Şayet hakkında yemin edilen şey, meselâ bu ekmek olsun, vaktin geçişinden önce telef olacak olursa, Ebu Hanife, Muhammed ve Züfer'e göre yemin batıl olur.

Ebu Yusuf ve Şafiîlerle Hanbelîler ise, yemin batıl olmaz ve bu kişi de yemininde hanis olur, ona kefaret gerekir, derler. Yemininde ne zaman hanis olacağında ise Ebu Yusuf'tan gelen rivayet farklılık arzetmektedir. Yemin vaktinde belirlenmiş olan günün güneşinin batması ile hanis olacağı rivayet edildiği gibi, anında hanis olacağı da rivayet edilmiştir. Sahih olan görüşün bu olduğu da söylenmiştir.

2- Eğer yapılan yemin olumsuz ise; bu olumsuzluk da ya vakit tayin edilmemiş mutlaktır; ya da vakit tayin edilmiştir.

a) Eğer bu olumsuz yeminde vakit belirlenmeyip mutlak bırakılmış ise; meselâ: "Allah'a yemin ederim bu ekmeği yemeyeceğim" veya "bu eve girmeyeceğim" şeklinde söylemişse, bu işi bir defa yapmakla yeminini bozmuş olur. Çünkü yeminine bağlılığı gerçekleşmemiştir. Şayet yemin eden veya hakkında yemin edilen şey, bu işten önce helâk olacak olursa, hanis olmaz. Çünkü yeminine bağlı kalmanın şartı gerçekleşmiş bulunuyor.

b) Eğer olumsuz yeminde zaman tayin edilmiş ise, meselâ: "Allah'a yemin ederim bu gün bu ekmeği yemem" diyecek olursa ve o ekmeği yemeden önce vakit çıkacak olursa, bununla birlikte yemin eden ile üzerine yemin edilenin varlıkları devam etmekte olursa, o kimse yemininde sadık kalmış olur. Çünkü yeminine bağlı kalışının şartı gerçekleşmiştir. O da bütün gün boyunca o ekmeği yememektir. Şayet yemin eden veya hakkında yemin edilen şey o gün içerisinde helâk olacak olursa yine yemininde bağlı kalmıştır. Çünkü yeminine bağlı kalışının şartı, yememektir ve bu da gerçekleşmiştir. Eğer belirtilen süre içerisinde hakkında yemin ettiği şeyi

yapacak olursa, bu sefer yeminini bozmuş olur. Çünkü yeminini bozmanın şartı olan tayin edilen vakit içerisindeki o işin yapılması, gerçekleşmiş bulunmaktadır.

İkinci tür: Var olması kesinlikle tasavvur edilemeyen imkânsız bir şey hakkında yemin etmek:

Bu, aklen imkânsız olan yemindir. Testide su olmadığı hâlde kişinin: "Allah'a yemin ederim şu testideki suyu içeceğim." demesi veya: "Allah'a yemin ederim yarın filan kişinin üzerimdeki borcunu ödeyeceğim" deyip o borcu bu gün ödemesi veya alacaklısının bugün onu ibrâ etmesi ve ertesi günün gelmesi hâlinde düşünülür. Böyle bir yeminin hükmü Ebu Hanife, Muhammed, Züfer, Mâlik ve Hanbelîlerden Ebu Hattâb'a göre hiç bir şekilde mün'akid olmamaktadır. [1] Çünkü yemin ya var olan veya var olma ihtimali bulunan şeyler için mün'akid olur. Burada ise bunlardan her hangi birisi söz konusu değildir. Yemine bağlı kalmak her hangi bir şekilde düşünülemeyeceğine göre, yeminin bozulması da düşünülemez. O bakımdan böyle bir yeminin, akdolunmasında da fayda yoktur.

Ebu Yusuf, Şafiî ve Hanbelîlerden Kâdı Ebu Ya'lâ [2] şöyle demişlerdir: "Böyle bir yemin anında kefareti gerektirmek üzere mün'akid olur. Çünkü bu yemini eden kişi bizzat gelecekteki bir iş üzerine yemin etmiştir. Tıpkı "Mutlaka hanımımı boşayacağım." diye yemin edip de onu henüz boşamadan önce kadının ölmesi hâlinde olduğu gibi. Bu imamlara göre yeminde, var olması düşünülebilecek bir şey hakkında olması şartı aranmaz.

Şayet yemin eden kişi testide su bulunmadığını bilmekte ise, Hanefî mezhebinin üç imamına göre bu yemin mün'akid olur. İmam Züfer'e göre ise olmaz.

Az önce gördüğümüz şekildeki görüş ayrılıkları yemin eden kimse öldüğünü bilmediği kişi hakkında "Allah'a yemin ederim filânı öldüreceğim" demesi hâlinde de söz konusu olur. Ebu Hanife, Züfer ve onların görüşlerinde olanlara göre böyle bir yemin mün'akid olmaz. Ebu Yusuf ve beraberindekilere göre ise bu yemin mün'akid olur. [3]

Eğer yemin eden kişi, öldürmeye yemin ettiği kişinin ölmüş olduğunu bilmekte ise, cumhura göre bu yemin mün'akid olur ve bu üçüncü tür yemin gibidir ki, âdeten müstahîl (imkânsız) olan yemin çeşididir. Çünkü şanı yüce Allah'ın bu kişiyi di-

1- *el-Bedâyi'*, III, 11; *Tebyînü'l-Hakâik*, III, 134; *ed-Dürrü'l-Muhtâr*, III, 109; *el-Muğnî*, VIII, 73(*el-Kavânînü'l-Fıkhıyye*, 163.

2- a.g. eserler, aynı yerler; *Muğni'l-Muhtâc*, IV, 320

3- Hanefîler mezhep imamlarının görüşlerinin alınma keyfiyetini sıralamış ve şöyle demişlerdir: Kadı, müftü ve başkaları mutlak olarak Ebu Hanife'nin görüşünü alır. Bu konuda onunla birlikte arkadaşlarının her hangi bir kimsenin aynı görüşü paylaşması veya o görüşü sadece kendisinin belirtmesi arasında fark gözetilmez. Ancak bu durum kadılık ve miras bahisleri dışındadır. Çünkü bu iki konuda fetva tecrübesinin fazlalığı dolayısıyla Ebu Yusuf'un görüşüne göre hüküm verilir. Diğerlerinde Ebu Hanife'den sonra Ebu Yusufun görüşü alınır, sonra Muhammed'in, sonra Züfer ve Hasan b. Ziyâd'ın görüşleri alınır. İmama muhalefet etmeleri hâlinde, şayet ihtilâf zamanın değişmesine uygun olarak ortaya çıkmışsa ve müteahhirîn âlimlerinin icma ettiği konularda Ebu Yusuf ile Muhammed ittifak etmişse ve onların görüşleri alınır. Muzaraa ve muamele işlemlerinde olduğu gibi. *ed-Dürrü'l-Muhtâr ve Reddü'l-Muhtâr*, I, 65, IV, 315

rilmesi ve yemin edenin de onu öldürmesi tasavvur edilemez ki, yeminin yerine getirilmesi tasavvur edilebilsin. Ancak bu yemin normalin hilâfına olan bir yemindir. İmam Züfer'e göre ise böyle bir yemin mün'akid olmaz.

Üçüncü tür: Âdeten müstahîl (imkânsız) bir şey hakkında yemin etmek: Üzerine yemin edilen şeyin varlığı muhtemel olmakla birlikte âdeten imkânsız ise -göğe yükselmek, havada uçmak, taşı altına dönüştürmek, Dicle suyunu tamamıyla içmek, çok uzun mesafeleri kısacık sürelerde aşmak gibi- Ebu Hanife, onun iki talebesi ve diğer mezhep imamlarına göre bu tür yemin mün'akid olur. [1] Çünkü böyle bir yemine bağlı kalmak tasavvur edilebilir. Şöyle ki: Şanı yüce Allah yemin eden kişiye bu konuda kudret verir. Meleklere, cin ve peygamberlere göğe yükselmek kudretini verdiği gibi, şanı yüce Allah'ın bunu gerçekleştirmesi ile de meselâ taşın altına dönüşmesi mümkündür. Sözü edilen diğer bütün hususlar da böyledir. Şu kadar var ki, yemin eden kişi bunu gerçekleştirmek gücüne sahip değildir. O bakımdan hakkında yemin edilen şeyin hakikaten var olmasının düşünülebilmesi göz önünde bulundurularak yeminin mün'akid olması, hakkında yemin edilen şeyin de gerçekleştirilmesinden aczе düşülmesi açısından da anında yemininde hanis olması ve kefaretin vacip olması söz konusudur. Tıpkı hanımını boşamak üzere yemin edip hanımının bundan önce ölmesi durumunda olduğu gibi.

İmam Züfer'e göre ise böyle bir kişinin yemini mün'akid olmaz. Çünkü bu yemin âdeten imkânsızdır. O bakımdan bu da hakikaten imkânsız olan yemin grubuna dahildir. Yemin hakikaten imkânsız olan şey hakkında mün'akid olmayacağından, âdeten imkânsız olan şey hakkında da mün'akid olmaz. [2]

Şayet bu tür yeminin zamanı belli ise, meselâ: "Allah'a yemin ederim, bugün semaya yükseleceğim." şeklinde bir yemin ise, İmam Ebu Hanife ve Muhammed'e göre günün nihayetinde yemini bozulmuş olur. Çünkü onlara göre vakti belirlenmiş olan yeminde, günün sonunda yeminin gerçekleştirilmesi ve sürenin de buna elverişli olması gerekir.

Ebu Yusuf'a göre ise yemini anında bozulmuş olur. Çünkü bu isteğini gerçekleştirmekten âciz olduğu o anda ortaya çıkmıştır. Mezhebinin sahih görüşü budur. [3]

Yeminü'l-Fevr: Mün'akide, yani gelecekte yapılan yeminin bir başka çeşidi daha vardır ki, o da delâlet veya mana olarak süresi belli, lafzan ise müebbed anlamını taşıyan yemindir. Bu yemine "yemînü'l-fevr" adı verilir. Bu tür yemin, bir söze cevap olarak yahut da bir emre binaen söylenen her türlü yemindir. Bu bakımdan

---

1- *el-Bedâyi',* III, 11 vd.; *Tebyînü'l-Hakâik,* III, 135; *ed-Dürrü'l-Muhtâr* , III, 111; *Muğni'l-Muhtâc* IV, 320; *el-Mühezzeb,* II, 140; *eş-Şerhu'l-Kebîr,* II, 136; *el-Muğnî,* VIII, 730; *el-Mîzan,* II, 129 132

2- a.g. Hanefî kaynakları.

3- a.g. Hanefî kaynakları.

hâlin delâleti ile (ebediliği) mukayyet kabul edilir. Birisinin bir başkasına: "Gel, benimle öğlen yemeğini ye" deyip de o kişinin; "Allah'a yemin ederim öğle yemeği yemem" diyerek onunla öğle yemeğini yemeyip daha sonra evine gidip de öğle yemeğini yemesi durumunda böyle bir yemin söz konusu olur. Bunun hükmü, bu kişinin yemininde istihsanen hanis olmadığı şeklindedir. Kıyasa göre ise yemininde hanis olur. Bu da İmam Züfer'in görüşüdür.

Kıyasın izahı şu şekildedir: Yemin eden kişi bütün hâllerde öğle yemeği yememeyi kendisine şart koşmuştur. Buna göre bir takım hâllerle mukayyet kabul ederken, bir takım hâllerle mukayyet kabul etmemek, umumu tahsis etmek olur.

İstihsanın izahı da şu şekildedir: Yemin eden kişinin bu sözü, soruya (yani teklife) cevap olarak söylenmiştir. O bakımdan cevap teklife uygun olarak ele alınır. Burada teklif, davet edilen kişinin öğle yemeği yemesi ile alâkalıdır. Onun cevabı da bu davet ile ilgili kabul edilir. Yani bu kişi bu isteğe şu şekilde karşılık vermiş gibi kabul edilir: "Allah'a yemin ederim, beni davet etmiş olduğun öğle yemeğini yemeyeceğim." Yani bu yemini yapan kişinin maksadı -insanların örfüne göre- davet olunduğu öğle yemeğini yememeye dairdir. Yeminler ise -ileride açıklanacağı üzere- Hanefîlere göre, örfe mebnidir.

Yeminü'l-fevr'e bir başka örnek daha verilebilir: Birisi evden dışarı çıkmak isteyen karısına: "Çıkacak olursan benden boş ol!" dese, karısı da bir an çıkmayıp otursa, sonra çıksa istihsanen onun yemini bozulmuş olmaz. Çünkü hâlin delâleti bu çıkış ile mukayyet olacağına delâlet etmektedir. O: "Şu çıkışı gerçekleştirecek olursan boşsun" demiş gibidir. Şayet maksudun hilâfına delâlet edecek şeyler zikredecek olursa, - meselâ, bundan maksadı gün boyunca kayıtsız şartsız olarak çıkması olduğunu açıklayacak olursa- o vakit, fevrin göz önüne alınması söz konusu olmaz. Aynı şekilde eğer yemeğe davet edilen kişi "Bugün yemek yersem..." kaydını kullanacak olursa, kayıtsız şartsız, yemek yedi mi yeminini bozmuş olur. (1)

Zamanından Önce Hakkın Ödenmesi:

Bir kişi başkasının hakkını vaktinde ödemek üzere yemin etse, vakti gelmeden önce de ödese, Hanefîlerle Hanbelîlere göre yemininde hanis olmaz. Çünkü bu yeminin gereği, vaktin çıkışından önce ödemeyi gerçekleştirmektir. Dolayısıyla önce ödeyecek olursa vaktin çıkışından önce bu hakkı ödemiş ve ayrıca bir hayır da yapmış olur. Çünkü yeminler niyeti esas alır. Böyle birisinin yemin etmekteki niyeti de vaktin çıkışından önce hakkını ödemektir.

-İbni Kudame'den naklen- İmam Şafiî şöyle demektedir: Vaktinden önce ödeyecek olursa tıpkı vaktinden sonra ödemesi halinde olduğu gibi yemininde hanis olur. Çünkü o, kendi isteği ile yemin etmiş olduğu şeyi gerçekleştirmeyi terketmiştir. (2)

1- *el-Mebsût*, VIII, 131, 186; *el-Bedâyi'*, III, 13; *ed-Dürrü'l-Muhtâr*, III, 92 vd.; *Fethu'l-Kadîr*, IV; 42

2- *el-Muğnî*, VIII, 790; *eş-Şerhu'l-Kebîr*, II, 153.

Yemin Edilen Şeyin Bir Kısmını Yapmak: Her hangi bir şeyi yapmak üzere yemin ederse Hanbelîlere göre onun tamamını yerine getirmediği sürece yeminine bağlı kalmaz. Bir şeyi yapmamak üzere yemin eder ve mutlak bir ifade kullanır, sonra onun bir kısmını yapacak olursa bu konuda Hanbelîlerde iki rivayet vardır. Bunlardan tercih edileni kısmen işlemekle hanis olacağıdır. [1]

4. Yeminin Sîğası:

Yemin yemin maksadıyla kullanılan lafza göre beş çeşittir:

1- Allah'ın esma-i hüsnasından her hangi birisini kullanmak suretiyle açıkça Allah adına yemin etmek,

2- Allah'ın sıfatlarından her hangi bir sıfatı kullanmak suretiyle açıkça Allah adına yemin etmek,

3- Kinaye yoluyla Allah adına yemin etmek,

4- Mana bakımından Allah adına yemin etmek,

5- Hem şeklen hem de mana itibarıyla Allah'tan başkasının adına yemin etmek.

1- Allah'ın isimlerinden her hangi birisi ile yemin etmek:

Mübah olan yemin, yüce Allah'ın adına yapılan yemindir. Allah'ın adından başkasına yemin eden kimse asi olur. İlim adamları yüce Allah'ın isimleri ile yeminin mübah olduğu hakkında ittifak etmişlerdir. Yeminde kullanılan bu ismin Allah ve er-Rahman gibi yalnızca Allah için kullanılan özel bir isim olması veya alîm, hakîm, kerîm, halîm ve buna benzer Allah'tan başkası hakkında da kullanılabilen müşterek isimlerden olması arasında her hangi bir fark yoktur. Çünkü bu gibi isimler her ne kadar yaratılmışlar hakkında kullanılsa da yeminin delâleti bakımından yaratıcı kastedilmiş kabul edilir. Çünkü yüce Allah'tan başkasının adına yemin etmek caiz değildir. Dolayısıyla böyle bir isim kullanılarak yemin edilmesinden maksat yüce Allah'ın adıdır.

Yemin Harfleri: Bunlar (Arap alfabesi harflerinden olan) ba, vav ve ta'dır. Yemin eden kişinin "billâhi, vallahi" veya "tallahi" demesi gibi. Bu şekilde yemin Arapların kullanmasına göredir. Diğer taraftan şeriatte de dilin bu şekildeki kullanılışı yüce Allah'ın şu buyruklarında geçtiği üzere kullanılarak teyit edilmiştir: "*Rabbimiz olan Allah adına yemin ederiz (vallahi) biz müşrik değildik.*" (En'âm, 23); "*Allah'a yemin ederim (tallâhi) putlarınıza bir tuzak kuracağım.*" (Enbiyâ. 57); "*Allah adına (billâhi) yemin ettiler.*" (En'am, 109; Nahl, 38 vs.) Ayrıca Peygamber (a.s) de şöyle buyurmuştur: "*Allah'a yemin ederim (vallâhi) Kureyş'le gaza edeceğim.*" Bu sözünü üç defa tekrarladıktan sonra üçüncüsünde: "*Allah dilerse'*

1- *el-Muğnî,* VIII, 782, 792.

dedi. (1) Yine Hz. Ömer'in rivayetine göre Peygamber efendimiz şöyle buyurmuştur: *"Allah size babalarınız adına yemin etmeyi yasaklamıştır. Kim yemin edecek olursa Allah adına yemin etsin veya sussun." Hz. Ömer der ki: Bundan sonra ben ne hatırlayarak, bile bile babalarım adına yemin ettim, ne de babasının adına yemin eden birisinin bu sözünü rivayet ettim."* (2)

"Ba" ve "vav" harfleri kendileriyle yemin edilen yüce Allah'ın bütün isim ve sıfatlarıyla birlikte kullanılır. "Ta" harfi ise sadece Allah'ın adıyla yemin edilirken kullanılır. Meselâ, "Tallahi" dediğimiz hâlde "tarrahmâni, teizzetillâhi" şeklinde yemin edilmez. Şayet yemin eden kişi bu edatlardan her hangi birisini kullanmayıp "Allahü lâ ef'alü keza = Allah adına bu işi bu şekilde yapmayacağım" dese, cumhura göre bu yemin olur. Ancak Şafiîlere göre sadece "Allah" lafzını kullanıp bu lafzı ref' (Allahu şeklinde), nasb (Allahe şeklinde) veya cer (Allahi şeklinde) diye söyleyecek olursa ancak yemine niyet etmesi hâlinde yemin olur.(3)

2- Allah'ın her hangi bir sıfatı ile yemin etmek:

Allah'ın sıfatları üç kısımdır:

a) İnsanların örf ve âdetlerine göre, bizzat sıfat olarak kullanılanlar. Bunlarla kasem etmek, yemin olur. Meselâ (ve izzeti'llahi, ve azametihi ve celâlihi ve kibriyâihi)= -sırasıyla- "Allah'ın izzeti hakkı için, azameti hakkı için, celâli hakkı için, kibriyâsı hakkı için" gibi sıfatları kullanacak olursa, yemin etmiş olur. Çünkü bu sıfatlar kulanılarak yemin etmek, insanlar arasında âdet hâline gelmiştir.

b) Hem Allah hakkında hem de başkası hakkında eşit olarak sıfat hâlinde kullanılan her hangi bir sıfatın kullanılarak yemin edilmesi. Bu sıfatların kullanılması ile de yemin edilmiş olur. Meselâ(ve kudreti'llahi tealâ, ve kuvvetihi, ve iradetihi, ve meşîletihi, ve rıdahu, ve mahabbetihi ve kelamihi)= -sırasıyla-: "Yüce Allah'ın kudreti, kuvvet ve iradesi, dilemes i ve rızası, muhabbet ve kelâmı hakkı için." (4) gi-

1- Bu hadisi Ebu Dâvud, İbni Hibbân, Beyhakî, Ebu Ya'lâ ve İbni Adiyy, İkrime ve İbni Abbas'dan rivayet etmişlerdir. Bazısı bu hadisi muttasıl bir senet ile rivayet ederken, kimisi de *mürsel* olarak rivayet etmiştir. İbni Ebu Hâtim *el-İlel*'de; "Bunun *mürsel* olması daha uygun görülüyor." derken İbnü'l-Kattân da "Doğrusu *mürsel* olduğudur." demiştir. *Câmiü'l-Usûl*, XII, 299; *Nasbu'r-Râye* III, 302; *Mecmau'z-Zevâid*, IV, 182; *Neylü'l-Evtâr*, VIII, 220.

2- Bu hadisi Buharî, Müslim dört *Sünen* sahibi ve Ahmed, Malik ve Beyhakî, Hz. Ömer'den rivayet etmişlerdir: *"Resulullah (a.s) buyurdu ki: "Allah atalarınız adına yemin etmeyi yasaklıyor..."* Hz. Ömer de: *"Ne ben bilerek yemin ettim ne de bu şekilde babası adına yemin eden kimsenin yeminini rivayet ettim."* demiştir. *Câmiü'l-Usûl*, XII, 293, 311; *Nasbu'r-Râye*, III, 295; *Sübülü's-Selâm*, IV 101; *Neylü'l-Evtâr*, VIII, 227.

3- Bu konu ile ilgili etraflı bilgi için bk. *el-Bedayi'*, III, 5; *Fethu'l-Kadîr*, IV, 8; *Tebyînü'l-Hakâik*, I 109, 111; *ed-Dürrü'l-Muhtâr*, III, 54; *Bidayetü'l-Müctehid*, I, 394; *Muğni'l-Muhtâc*, IV, 320-323 *el-Mühezzeb*, II, 129; *el-Muğnî*, VIII, 677, 689-693.

4- Allah'ın kelâmı, yani Allah'ın sıfatıyla kasem, bir yemindir. Nitekim *el-Bedayi'*, (III, 6) de böyledir. Ebu Hanîfe ile iki talebesinin görüşü de budur. *ed-Dürrü'l-Muhtâr* müellifi şöyle demiştir: "Allah'ın kelâmı ile yemin etmek örfe bağlıdır. Çünkü "kelâm" müşterek bir sıfattır. Örf ise ancak müş-

bi sıfatları kullanarak kasem etmesi hâlinde de yemin etmiş olur. Çünkü bu tür sıfatlar her ne kadar Allah'tan başkaları hakkında da kullanılıyor olsa, kasem karinesi ile bunlarla kimin kastedildiği bizzat anlaşılmış olur. Zira Allah'tan başkasının adına ve sıfatına yemin caiz değildir.

Yemin eden kişinin (ve emânetillahi) "Allah'ın emaneti hakkı için" şeklinde söylemesi de, Hanefîlerdeki zahir rivayete göre, bu tür yemine dahildir. Aynı şekilde Malikîlerle Hanbelîlerin de görüşü budur. Tahâvî'nin belirttiğine göre ise böyle bir lafız, yemine niyet etse dahi yemin olmaz. Delili şudur: Allah'ın emaneti kulların O'na taabbud için yapa geldikleri namaz, oruç ve buna benzer farizalardır. Çünkü şanı yüce Allah şöyle buyurmuştur: "*Biz emaneti göklerle yere ve dağlara arzettik de onlar onu yüklenmekteçekindiler...*" (Ahzâb, 72). Böyle bir lafız yüce Allah'ın isminden başkasıyla yemin olacağından kabul edilmez.

Hanefîlerin zahir rivayetinin delili de şudur: Kasem esnasında yüce Allah'ın adına izafe edilen emanetten maksat, Onun sıfatıdır. Bunun delili ise, Allah'ın isimleri arasında *el-Emîn* adının bulunmasıdır ki, bu da "emanet" ile aynı köktendir. Dolayısıyla bu kelimenin kullanılmasından maksat -özellikle kasem hâlinde- Allah'ın sıfatı olur.

Malikîler de şöyle demiştir: Kefareti gerektirici mün'akide yemin Allah'ın adı ile Aziz ve Rahim gibi isimleri; ilmi, kudreti, basarı, kelâmı, vahdâniyeti, bekâsı, izzeti, celâli, ahdi, mîsâkı, zimmeti, kefaleti, emaneti gibi sıfatları kullanılarak; aynı şekilde "adı, hakkı" gibi kelimeleri kullanarak olur. Meşhur olan görüşe göre Kur'an ve Mushaf da buna dahildir.

Şafiîlerderâcih görüş şu şekildedir: Yüce Allah'ın sıfatı ile kasem etmeye niyet etmediği sürece "Allah'ın emaneti" ile yemin, mün'akid olmaz. Çünkü "emanet" kelimesi hem farzlar, hem emanetler, hem de haklar manasına kullanılır. Nitekim az önce görülen ayet-i kerimede de durum böyledir.

"Allah'ın ahdi" [1] lafzı da bu kasem türünden olduğundan o da yemin olur. Bu konuda Hanefîler, Malikîler ve Hanbelîler arasında ittifak vardır. Şafiîlerden gelen görüşlerden birisi de bu şekildedir. Çünkü âdeten bu tür lafız ile yemin edilmekte ve bu lafız kullanılarak Allah'ın adı ve sıfatları ile yemin edilir gibi olunmaktadır. Şafiîlerderâcih olan ikinci görüşe göre ise, yemin eden kişi bu lafızla yemin etmeye niyet etmediği sürece yemin olarak kabul edilmez. Çünkü burada kullanılan 'ahd' kelimesi ile şanı yüce Allah'ın kendisine taabbüd etmiş olduğumuz ve onun hakkı olan şeylerin kastedilmesi de muhtemeldir. O vakit bu, yemin olur. Diğer taraftan bundan maksadın şanı yüce Allah'ın bizden ibadetler konusunda almış olduğu ahdi kastetmiş olması du muhtemeldir, o vakit bu, yemin olmaz. Çünkü sonradan ihdas

---

terek sıfatlarda nazar-ı itibara alınır, başkalarında değil." *ed-Dürrü'l-Muhtâr*, III, 56.

1- Burada "Allah'ın ahdi"nden kasıt, onun mecbur tutması ve mükellefiyetleridir.

edilmiş bir şeye yemin olur. [1]

"ve vechillahi" tabiri de bu kasem türündendir. Çünkü yüce Allah'a izafe edilerek kullanılan "vech=yüz" den murad, Allah'ın zatıdır. Nitekim şanı yüce Allah şöyle buyurmuştur: "*Onun vechi müstesna her şey yok olucudur.*" (Kasas, 88). Burada "Allah'ın vechi"nden kasıt onun zatıdır.

Yemin eden kimse (ve eymüllahi)= Allah'a yemin ederim" diyecek olsa bu da yemin olur. Aynı şekilde (le amrullahi)= Allah hakkı için" diyecek olsa bu da yemin olur. [2]

Şafiîlere göre ise yemin eden kişi (ve eymüllahi) veya (le amrullahi) veya: (ey münüllahi) der ve bunlarla yemin etmeye niyet ederse, yemin olur. [3]

Malikîlerle Hanbelîler ise Hanefîler gibi yemin eden kişinin "ey mü'llahi " demesi hâlinde bunun da kefareti gerektiren bir yemin olacağı kanaatindedirler. Çünkü bu şekilde yemin etmek âdet hâlini almıştır. Aynı şekilde kişinin (le amrullahi) lafzını kullanması da yemin olur. [4]

c) Hem yüce Allah hem de başkası için kullanılmakla birlikte çoğunlukla sıfat olarak kullanılmayan bir sıfat ile yemin edilmesi yemin olmaz. Yemin eden kişinin: "Allah'ın ilmi, Allah'ın rahmeti, Allah'ın kelâmı veya gazabı, kızgınlığı yahut da rızası hakkı için [5] gibi sözler kullanması yemin olmaz. Çünkü âdeten bu sıfatlar ile bizzat kendileri değil, bunların eserleri anlatılmak istenir. Meselâ "ilim" ile çoğunlukla bilinen şeyler (malumat), "rahmet" ile de cennet kastedilir. Nitekim şanı yüce Allah şöyle buyurmuştur: "*Yüzleri ağaranlara gelince, onlar Allah'ın rahmeti içerisindedirler. Onlar orada ebediyyen kalıcıdırlar.*" (Al-i İmrân, 107).

Gazap ve kızgınlık ile de âdeten bu gazap ve kızgınlığın eseri kastedilir; bu da azab ve cezadır. Bizzat sıfatın kendisi değildir. Böylelikle kişi ancak bu sıfatı kastetmesi hâlinde yemin etmiş olur. Diğer taraftan Araplar yüce Allah'ın ilmiyle kasem etmeyi örf hâlinde getirmediklerinden niyet olmaksızın bunun yemin olması söz konusu değildir. [6]

Hülâsa, bu konuda başvurulacak olan esas örftür. İnsanların yemin etmek üzere kullanmayı örf hâline getirdikleri lafızlar yemindir, böyle olmayanlar değildir.

1- *el-Bedayi'*, III, 6; *Fethu'l-Kadîr*, IV, 14; *el-Fetave'l-Hindiyye*, II, 49; *eş-Şerhu'l-Kebîr*, III,. 127 *el-Muğnî*, VIII, 697, 703; *el-Mühezzeb*, II, 130; *el-Kavânînü'l-Fıkhıyye*, 158.
2- *el-Bedayi'*, a.y.; *ed-Dürrü'l-Muhtâr*, III, 58; *Tebyînü'l-Hakâik*, III, 110.
3- *el-Mühezzeb*, II, 130; *Muğni'l-Muhtâc*, IV, 324.
4- *eş-Şerhu'l-Kebîr*, a.y.; *el-Muğnî*, VIII, 691, 693.
5- Eğer bu sıfatlarla onların etkileri kastediliyor ise bunlara kasem, ancak niyet ile yemin sayılır.
6- *el-Bedayi'*, III, 6; *Tebyînü'l-Hakâik*, III, 109; *Fethu'l-Kadîr*, IV, 9; *ed-Dürrü'l-Muhtâr*, III, 58.

Şafiîlerle Hanbelîler şöyle demiştir: Allah'ın kelâmı, ilmi ve kudreti ile kasem etmek yemindir. Ancak ilim ile malûmu, kudret ile makdûru kastetmesi hâli müstesnadır. Meselâ, bizden sadır olduğu bilinen hata ve yanılmalar kastedilerek: "Allah'ım bizim sence malum şeylerimizi mağfiret et." lafzının kullanılması ve Allah'ın kudretinin sonucu ve eseri olan şeyleri kastederek "Allah'ın kudretine bak" denilmesi hâlleri buna birer örnektir. (1)

Mushaf Üzerine Yemin Etmek: Malikî, Şafiî ve Hanbelî âlimlerinin ittifakı ile Kur'an veya mushaf üzerine yapılan yemin, yemindir. Aynı şekilde Hanefîlerden Kemâl İbnü'l-Humam ile Aynî'nin tercih ettiği görüş de budur. Çünkü Mushaf ile yemin eden kimsenin maksadı, orada yazılı olan şeylerdir ki, bu da Kur'an-ı Kerim'dir. Kur'an-ı Kerim ise Müslümanların icmâsı ile Mushafın iki kapağı arasında bulunan şeylerdir. Ancak yemin eden kişinin "Kur'an" lafzı ile hutbeyi, namazı kasdetmesi "mushaf" lafzı ile de yaprak, cilt kapağı veya nakışları kasdetmesi durumunda hüküm değişir. Hanefîler önceleri Kur'an veya mushaf adına kasemin yemin olmadığı görüşünde idiler. Çünkü bu Allah'tan başkasına yemindir. Ancak Kur'an-ı Kerim Allah'ın kelâmı olduğundan o da yüce Allah'ın sıfatları cümlesindendir. Bu bakımdan İbnü'l-Hümâm şöyle demiştir: "Şu anda Kur'an'a yeminin bir örf hâlini aldığı gayet açıktır. O bakımdan bu da yemin olur." Diğer taraftan Aynî de şöyle demektedir: "Kanaatime göre 'mushaf hakkı için' demek bir yemindir; özellikle zamanımızda bu böyledir." (2)

"Kur'an hakkı için" diye yemin eden kimseye cumhura göre bir tane kefaret lâzım olur. Çünkü şanı yüce Allah'ın adına tekerrür eden yemin, birden fazla kefareti gerektirmez. Dolayısıyla onun sıfatına yapılan yemin için sadece bir kefaretin yeterli olması öncelikle söz konusudur. İmam Ahmed'den gelen açık ifadeye göre her bir ayet için bir yemin kefareti gerekir. Çünkü el-Esrem, Mücâhid'den Peygamber (a.s)'in şu buyruğunu rivayet etmiştir: "***Her kim Kur'an-ı Kerim'in bir suresine yemin edecek olursa, her ayete mukabil bile bile yalan yere yeminin kefaretini ödemesi gerekir. Dileyen bu yemininde durur, dileyen de yeminini bozar.***"

Allah'ın Hakkı ile Yemin: Malikîlerle Hanbelîler ve esah olan görüşlerinde Şafiîlerin ittifakıyla "Allah'ın hakkı için" diye yemin etmek, kefareti gerektiren bir yemindir. Çünkü "hak" Allahın isimlerinden birisidir veya onunla Allahın bir sıfatı kastedilir. Çünkü şanı yüce Allah'ın zatı için hakkı olan bekâ, azamet, celâl ve izzet gibi bir takım hakları vardır ki, "Allah'ın hakkı için" diye yemin etmek, "Allah'ın kudreti hakkı için" diye yemin etmek gibi olur. (3)

"Allah'ın hakkı için" diye yemin etme konusunda Hanefî mezhebinde farklı

1- *Muğni'l-Muhtâc*, IV, 321 vd.; *el-Muğnî*, VIII, 690 vd.; *el-Mühezzeb*, II, 129.

2- *Fethu'l-Kadîr*, IV, 9-10; *el-Bedayi'*, III, 8; *el-Fetave'l-Hindiyye*, II, 50; *ed-Dürrü'l-Muhtâr*, III, 56; *eş-Şerhu'l-Kebîr*, III, 127; *Muğni'l-Muhtâc*, IV, 322; *el-Muğnî*, VIII, 695, 707.

3- *eş-Şerhu'l-Kebîr*, a.y.; *Muğni'l-Muhtâc*, a.y.; *el-Muğnî*, VIII, 691.

görüşler vardır. Ebu Hanîfe ve Muhammed ile Ebu Yusuf'tan gelen bir rivayete göre bu yemin olmaz. Çünkü Allah'ın hakkı ile, Allah'a itaat ve Allah'ın farz kıldığı şeyler kastedilir. Bunlar ise Allah'ın sıfatlarından değildir. Çünkü Allah'a yapılan taatler onun haklarıdır. Nitekim şer'an ve örfen bundan ilk anlaşılan mana da budur. Dolayısıyla böyle bir kasem Allah'tan başkasına yemin etmek olur. Bütün Hanefî imamları şöyle demiştir: Kişi: "(ve'l-hakki)= Hakk adına yemin ederim." diyecek olursa ittifakla yemin olur. Şayet "(hak olsunki)= diyecek olursa, yemin olmaz. Çünkü "el-Hakk" yüce Allah'ın isimlerindendir. Nitekim şöyle buyurmuştur: "*Ve bilirler ki Allah apaçık hakkın (el-hakku'l-mübîn) ta kendisidir.*" (Nûr, 25). Burada yüce Allah'tan "elif, lâm"lı olarak "el-Hakk" diye söz edilmiştir ve bu şekilde yemin örf hâlini almıştır. Şayet "elif lâm'sız" olarak nekre (belirtisiz) hâlde okuyacak olursa bu mukadder bir fiil ile nasbedilmiş bir masdar olur. Ve o bu sözüyle "Ben bunu gerçekten yapacağım" demiş gibidir, ondan kasıt verilen bir sözü gerçekleştirmek olur. Dolayısıyla kişinin (hakkan) şeklindeki sözü (sadkan) sözüne benzemektedir. Bu ifadelerde ise kasem manasını ihtiva eden her hangi bir şey yoktur.

Ebu Yusuf'tan gelen diğer rivayete göre ise: "Allah'ın hakkı" ile kasem etmek yemin olur. Çünkü hak, Allah'ın sıfatlarından birisidir ve bu onun "Hakkıyyet"i demektir. Yani şanı yüce Allah'ın zatı ile sabit ve mevcut olması manasınadır. Bu şekildeki kasemi onun: "Hak olan Allah için" demesi gibidir ki, bu şekilde durum örfte görülen bir şeydir. Buna göre bu lafzı kulanmanın yemin olması gerekir. [1] Bu ise, görmüş olduğumuz gibi, diğer imamların da görüşüdür.

"Leamrullah" Lafzı ile Yemin: Cumhura göre bu, kefareti gerektirici bir yemindir. Çünkü bu kişi Allah'ın sıfatlarından bir sıfat ile yemin etmiştir. İmam Şafiî de şöyle demiştir: Eğer bu lafız ile yemini kastederse yemindir, değilse yemin olmaz. Şayet kişi "(ve eymullahi) Allah adına yemin ederim" diyecek olursa bu, cumhura göre kefareti gerektiren bir yemin olur. İmam Şafiî ise daha önce de açıklamış olduğumuz gibi, eğer yemin maksadıyla bunu söylerse yemin olur, demiştir. [2]

"Allah'a kasem ederim" ve Benzeri Lafızlarla Yemin Etmek: Yemin eden kişi: "Allah'a kasem ederim" veya "Allah'a yemin ederim" veya "Allah adına şehadet ederim" veya "Allah adına and ediyorum, mutlaka bunu yapacağım" gibi lafızlar kullanacak olursa, Hanefîlerle Hanbelîlere göre, ister yemine niyet etsin, ister mutlak olarak kullansın, yemin olur. Şafiîlerdeki esah olan görüşe göre ise mutlak olarak kullanması hâlinde yemin olur.

Malikîlere göre ise niyet edip de Allah adına yemin etmeyi murad ederse yemin olur. Allah adına yemini murad etmezse yemin olmaz. Buradaki niyetten kasıt

1- *Fethu'l-Kadîr*, IV, 11; *el-Bedayi'*, III, 7; *Tebyînü'l-Hakâik*, III, 111; *ed-Dürrü'l-Muhtâr*, III, 62 *el-Fetave'l-Hindiyye*, II, 49.
2- *el-Muğnî*, VIII, 691-693.

kişinin bu lafzın yemin olduğunu kabul edip bilmesidir. Böyle kabul etmeyecek ve bunu göz önünde bulundurmayacak olursa bu, onun için yemin değildir.

Bu şekildeki bir kasemin yemin olduğunun delili ise insanların örfü ve bunu bu şekilde kullanmalarıdır. Yüce Allah şöyle buyurmuştur: "*Allah adına kasem ederler...*" (Mâide, 106, 107) "*Allah adına kasem ettiler...*" (En'âm, 109; Nahl, 38 vs.) Bunun bir diğer delili ise kasem eden kişi eğer "billahi" diyecek olursa ve "Kasem ederim" veya "Şehadet ederim" demeyecek olsa yani burada fiili zikretmese bu da yemin olur. Sırf "billahi" demek ise ondan önce fiilin takdir edilmesi ile yemin olur. Çünkü buradaki "ba" harf-i cerri mukadder bir fiile bağlar. Dolayısıyla fiili zikredip mukadder olan fiili lafzen söylerse, (onu zikretmeksizin) sabit olan hükmün, bu hâlde de sabit olması öncelikle söz konusudur.

Şayet fiili geçmiş zaman kalıbında zikrederse ve "Allah adına kasem ettim veya Allah adına yemin ettim ki, mutlaka bunu yapacağım" dese bu da yemin olur. (1)

Başkasına Yemin (And) Vermek: Şafiîler ve başkaları şöyle demiştir (2): Bir kişi başkasına: (Uksimü aleyke billahi)=Allah adına sana and veriyorum." veya "(Eselüke billahi)=Allah adına senden istiyorum, bunu yap" diyecek olsa ve bununla kendisi yemin etmeyi murad ederse, bu yemindir. Bu şekilde bir yemine muhatap olan kimsenin yemin verdiren kimsenin isteğini yerine getirmesi sünnettir. Çünkü Buharî'nin rivayetine göre Peygamber (a.s) yemin veren kimsenin bu yemininin yerine getirilmesini emretmiştir. Buradaki emir ise vacip değil, mendup kılma türündendir. Bunun delili ise şu hadistir: "*Hz. Ebu Bekir , Peygamber efendimize: "Ey Allah'ın Resulü! Sana and veriyorum, bana yapmış olduğum hataları haber ver." deyince Peygamber (a.s) "And verme, ey Ebû Bekir!" demiş ve ona istediğini bildirmemiştir."* Şayet yemin veren bu kişinin isteğini yerine getirmek vacip olsaydı, elbette ona bildirirdi. Bu şekilde and veren kişinin bu isteği yerine getirilmeyecek olursa, kefaret yemin veren kimseye düşer. Şayet muhatabın yeminini kastetmiş veya yemin kastetmeyerek bu işin yapılmasında yüce Allah'ın şefaatçiliğini murad etmiş ise yemin olmaz.

"Mutlaka bu işi yapacağıma kasem ederim." Sözü ile Yemin Etmek: Yemin eden kişi, kasem ve hakkında kasem edilen haberi zikretmekle birlikte adına kasem edileni, yani lafza-i celâli zikretmeyip "şehadet ederim, yemin ederim, kasem ederim, azmederim, mutlaka bunu yapacağım." diyecek olursa, Hanefîlerin cumhuruna göre ve İmam Ahmed'den gelen mezhebinde râcih olan bir rivayete göre bu, yemin olur. Çünkü kasem yüce Allah'tan başkası adına caiz olmadığından, bu sözler-

1- *el-Bedayi'*, III, 7; *Fethu'l-Kadîr*, IV, 12; *Bidâyetü'l-Müctehid*, I, 398; *eş-Şerhu'l-Kebîr*, II, 127 *Muğni'l-Muhtâc*, IV, 323; *el-Mühezzeb*, II, 131; *el-Muğnî*, VIII, 700 vd.; *Şerhu'l-Bâcûrî*, II 321.

2- *Muğni'l-Muhtâc*, IV, 324; *el-Mühezzeb*, II, 131; *el-Muğnî*, VIII, 731.

de, adına kasem edilen ve hazfedilmiş bir lafzın bulunduğunun delilidir ki, hazfedilen bu lafız da şanı yüce Allah'ın adıdır. Nitekim ayetteki halkı kastedilerek "Kasabaya sor" ifadesi de buna örnektir. Diğer bir sebep ise Arapların bu şekilde yemin etmeyi örf hâline getirmiş olmalarıdır. Yüce Allah şöyle buyurmuştur: "*Onlardan razı olmanız için size yemin ederler.*" (Tevbe, 96). Burada ayrıca "Allah adına" denilmemiştir. Yine yüce Allah: "*Hani onlar mutlaka sabahleyin onu toplayacaklar diye kasem etmişlerdi.*" (Kalem, 17) diye buyurmuş, "Allah adına" lafzını zikretmemiştir. Yine şanı yüce Allah: "*Münafıklar sana geldiklerinde dediler ki: Biz şehadet ederiz ki, muhakkak sen Allah'ın resulüsün... Yeminlerini kalkan edindiler.*" (Münâfikûn, 1-2) buyruğunda, bu şekilde söz söylemeyi "yemin" diye adlandırmıştır.

Malikîler bu konuda "adına yemin edilenin zikredilmesi" hâlindeki görüşlerini tekrarlamışlardır ki, İmam Ahmed'den gelen ikinci rivayet de budur. Hanefîlerden Züfer'in görüşü ise şu şekildedir: Eğer bununla Allah adına yemini kastederse yemin olur, değilse olmaz. Çünkü böyle bir ifadenin Allah adına da başkası adına da kasem olması ihtimali vardır. Bu bakımdan onun niyeti ile, kefareti gerektirecek şekle yönlendirmedikçe buna yemin denmez. Malikîler bundan "azmederim" lafzını istisna etmiştir. Çünkü bu lafız niyet etse dahi yemin olmaz. Zira "azmederim" kelimesi, kastederim ve yapmaya çalışırım, önem veririm, manasınadır.

Şafiîler de şöyle demektedir: Niyet etse dahi böyle bir söz yemin olmaz. Çünkü adına yemin edilenin zikredilmesi yeminin rükünlerindendir. [1]

Adına Yemin Edilenin (el-muksemu bihi) Tekrar Edilmesi: Yemin eden kişi, adına yemin ettiğini arada atıf harfi kullanmaksızın zikrederse, meselâ, (vallahi'r Rahmani'r Rahîm et-Tâlibi'l-Gâlibi'l-Müdrik)=Rahman, Rahim, Talib, Müdrik olan Allah adına yemin ederim" diyecek olursa, ihtilâfsız olarak bu bir tek yemin olur. Şayet adına yemin edileni atıf harfi vasıtasıyla, meselâ; "Vallahi Vallahi" diyecek olursa veya; "(vallahi ve'r Rahmani)=Allah hakkı için ve Rahmanın hakkı için bunu yapmayacağım" diyecek olursa Züfer dışındaki Hanefî mezhebi imamlarından gelen iki rivayetten ercah olanına göre bu, iki tane yemin olur. Kişi bu yemininde iki isimden birini ötekine atfettiğine göre ikincisi birincisinden ayrı demektir. Çünkü atfedilen, üzerine atfedilenden ayrıdır. Dolayısıyla onların her birisi başlı başına bir yemin olur. Birini ötekine atfetmeksizin söyleyecek olursa ikincisi birincisinin sıfatı olur.

Aynı zamanda Ebu Hanife'den gelen ikinci rivayeti de teşkil eden Züfer'in görüşü de şu şekildedir: Bu her iki durumda da bir tek yemin olur. Çünkü atıf harfi bazan istinaf için, bazan sıfat olarak kullanılır. Meselâ: Alim, zahid, cömert ve kahraman filan kişi" denilirken sıfatlar arasında "vav" harfi kullanılacak olursa burada

1- *el-Bedayi'*, III, 7; *Fethu'l-Kadîr*, IV, 13; *eş-Şerhu'l-Kebîr*, II, 128; *Muğni'l-Muhtâc*, IV, 323; *e Muğnî*, VIII, 702, 732; *Tebyînü'l-Hakâik*, III, 110; *Bidâyetü'l-Müctehid*, I, 398.

hem farklılık (muğâyeret) ihtimal dahilindedir, hem de sıfat olma ihtimali vardır. Böyle bir şüphe ile birlikte vav'dan sonra kullanılan bu lafızların ayrı bir yemin olarak değerlendirilmesi sabit olmaz. [1]

Haber (el-Muksamu aleyh)in Tekrarı: Yemin eden kişi, hakkında kasem edilen haberi tekrar ederek:"Allah'a yemin ederim bunu yapmayacağım, yapmayacağım" diye yemin edecek olursa veya: "Allah'a yemin ederim, filan kişi ile konuşmayacağım, Allah'a yemin ederim onunla konuşmayacağım" diyecek olursa, Ebu Hanife'ye göre, ikincisi ile birincisi hakkında haber vermeyi murad etmesi hâli müstesna, iki ayrı yemin olur. Böyle bir maksadı olursa o vakit tek bir yemin olur. Birinci duruma (yani iki yemin olacağına) delil şudur: Yemin eden kişi üzerine yemin edileni tekrarlayınca onun bununla bir başka yemini kastettiği bilinmiş olur. Zira o bu sözleriyle sıfatı veya te'kidi ifade etmek isteseydi üzerine kasem edileni ayrıca tekrarlamazdı. [2]

3- Kinaye yoluyla Allah adına yemin:

Bir kişinin meselâ: "Şunu yapacak olursam, Yahudi veya Hristiyan veya Mecusî veya İslâmdan çıkmış olayım" veya "Allah Resulünden veya Kur'an'dan uzak kalayım" yahut "Kâfir olayım" yahut "Allah'ı bırakıp başkasına ibadet edeyim" veya buna benzer itikat edilmesi küfür olan şeyleri söyleyerek İslâmdan çıkmak üzere yemin etmesinin hükmü konusunda fakihlerimiz farklı görüşlere sahiptir.

Hanefîler ile [3] İmam Ahmed'den gelen bir rivayete göre böyle yemin eden kişi üzerine yemin ettiği şeyi yapacak olursa kefareti gerektirici bir yemin olur. Çünkü insanlar Resulullah (a.s)'dan günümüze kadar bu konuda her hangi bir red ve tepki olmaksızın bu lafızlar ile yemin etmeyi örf olarak benimseyegelmişlerdir. Şayet bu bir yemin olmasaydı bu örf hâlini almazdı. Çünkü Allah'tan başkasına yemin etmek masiyettir. Onların bu şekli örf itibarıyla yemin olarak kabul edişleri, bu sözleri yüce Allah'a yeminden bir kinaye olarak kabul ettiklerinin delilidir. Her ne kadar bunun kinaye şekli aklen izah edilememekte ise de bu böyledir. Arapların şu sözleri de buna benzemektedir: "Elbisemi Ka'be'deki Hatîm'e [4] vurmak Allah'a karşı boynumun borcu olsun." Bu söz, Arapların örfünce tasaddukta bulunmak için adakta bulunmaktan kinaye kabul edilmiştir. Bununla birlikte bunun hangi açıdan kinaye olarak değerlendirildiği aklen izah edilemez.

Malikîler, Şafiîler ve sahih kabul ettikleri rivayetlerinde Hanbelîler de şöyle demektedir: Bu tür sözler her hangi bir şekilde yemin olmaz. Çünkü bu sözlerde yü-

1- *el-Bedayi'*, III, 9; *Fethu'l-Kadîr*, IV, 13; *ed-Dürrü'l-Muhtâr*, III, 57.
2-*el-Bedayi'*, III, 10.
3- *el-Bedayi'*, III, 8; *Fethu'l-Kadîr*, IV, 13; *ed-Dürrü'l-Muhtâr*, III, 59; *el-Fetave'l-Hindiyye*, II 51.
4- *el-Hatîm*: Ka'be'nin Hicr'i etrafındaki duvardır. Hacer-i Esved, Zemzem ve Makam-ı İbrahim arasındaki yer olduğu da söylenmiştir.

cc Allah'ın isminin ve sıfatlarının sözü geçmemektedir. Bu gibi sözlerde durmamaktan dolayı kefaret yoktur. Ancak bu şekilde yemin etmek masiyettir, bu tür şeyleri telaffuz etmek de haramdır. Bu hükümler, yemini ile üzerine yemin edilen şeylerden kendisinin uzak olduğunu anlatmayı kastederse böyledir. Şayet sözünü ettiği fiili yaptığı takdirde, Yahudiliğe ve bu anlamda diğer küfrî hâllere razı olmayı kastederek yemin edecek olursa, anında kâfir olur. Maksadı bilinmiyor ise, Şafiîlerin tercihine göre, küfrüne hükmolunmaz. [1] Bu görüşü Hz. Bureyde'nin Resulullah (a.s)'dan yapmış olduğu şu rivayet desteklemektedir: "*Hz. Peygamber buyurdu ki: "Her kim İslâm'dan uzak olduğuna dair yemin ederse, eğer bu yemininde yalan söylemekte ise zaten söylemiştir, şayet söylediği doğru ise İslâma esenlikli bir şekilde geri dönemez.*" [2]

Bu hüküm, yemini geleceğe izafe ederse böyledir. Şayet yeminini: "Geçmişte bunu yaptıysam Yahudi ve Hristiyan olayım" şeklinde geçmişe izafe ederse ve kasdî olarak yalan söylemişse, bu gamus yeminidir, daha önce açıklamış olduğumuz gibi, fakihlerin cumhuruna göre bunda kefaret yoktur.

Böyle bir sözü söyleyen kişi tekfir olunur mu?

Hanefî âlimleri bu konuda ihtilâf etmişlerdir. Sahih olan Hâkim eş-Şehîd'in Ebu Yusuf'tan rivayet ettiği şekilde tekfir edilmeyeceğidir. Çünkü o bu sözüyle kâfir olmayı kastetmediği gibi, itikaden de söylemiş değildir. Bundan maksadı sözünü kabul edilecek şekle sokmak ve bu sözünün tasdik edilmesini sağlamaktır.

Yapmamış olduğunu bile bile "Allah bilir ki, ben böyle yaptım" diyecek olursa sahih olan görüşe göre, kâfir olmaz. Onun, bu sözü küfre götürücü olduğunu bilmesi hâlinde kâfir olacağı da söylenmiştir. Çünkü o böyle bir sözü söylemek suretiyle küfrü seçmiş olur; küfrün seçilmesi ise küfürdür. [3]

Malından Her Hangi Bir Şeyi Haram Kılmak Şeklinde Yemin:

Hanbelîlerle Hanefîlere göre : [4] kişi: "Helâl olan üzerime haram olsun" veya: "Yapacak olursam bu da üzerime haram olsun" dese, sonra da dediğini yapsa, o

1- *Bidâyetü'l-Müctehid*, I, 396; *eş-Şerhu'l-Kebîr*, II, 128; *Muğni'l-Muhtâc*, IV, 324; *el-Mühezzeb*, II 129; *el-Muğnî*, VIII, 698; *el-Kavânînü'l-Fıkhıyye*, 158.

2- Bu hadisi İmam Ahmed, Ebu Dâvud, İbni Mâce ve Neseî rivayet etmiştir. Ayrıca İbni Bureyde'den şu lafızla gelen rivayetin *sahih* olduğunu belirtmiştir: "*Kim yemin ederde "Ben İslâmdan beriyim." diyecek olursa şayet bu yemininde yalan söylemişse o dediği gibidir, şayet doğru söylemiş ise İslâma sağ-salim geri dönemez.*" Ebu Ya'lâ, Ebu Hureyre'den şöyle dediğini rivayet etmektedir: "*Resulullah (a.s) buyurdu ki: "Her kim bir yemin ederse o dediği gibidir. Eğer: Ben Yahudiyim, derse o Yahudidir, ben Hristiyanım derse o Hristiyandır, ben Mecusîyim derse o Mecusîdir.*" Bu hadisin ravileri arasında olan Anbes b. Maymun *metrûk* bir ravidir. *Câmiu'l-Usûl*, XII, 295; *Sübülü's-Selâm*, IV, 102; *Neylü'l-Evtâr*, VIII, 233; *Mecmau'z-Zevâid*, IV, 177.

3- *el-Bedâyi'*, III, 8; *Tuhfetu'l-Fukahâ*, (eski baskı) II, 443; *ed-Dürrü'l-Muhtâr*, III, 61.

4- *el-Muğnî*, VIII, 699 vd., 733.

kişi muhayyerdir. Arzu ederse nefsine haram kıldığı şeyi terkeder, arzu ederse kefaret verir.

Malikîlerle Şafiîlere göre böyle bir söz yemin değildir ve kendisine hiç bir şey gerekmez.Çünkü onun bu sözden maksadı meşru olan bir şeyin hükmünü değiştirmektir. Onun bu maksadı ise bir lağivdir. Ancak tercih edilen görüş yüce Allah'ın şu buyruğu sebebiyle birinci görüştür: "*Ey Peygamber! Allah'ın sana helâl kıldığı şeyi niçin haram edersin?.. Allah sizin yeminlerinizin (kefaretle çözülmesini farz) meşru kılmıştır...*" (Tahrîm, 1-2)

Yemin, Yemin Edenin Niyetine Göre mi, Ettirenin Niyetine Göre midir?

Fakihler, davalarda yeminin, yemin ettirenin niyetine göre olacağı hükmü üzerinde ittifak etmekle birlikte, vaadler ve benzeri konulardaki yeminler hakkında farklı görüşlere sahiptirler. Bazıları, yemin edenin niyetine göredir derken, bazıları da yemin ettirenin niyetine göredir, demişlerdir.

Malikîlere göre: Yemin, yemin ettirenin niyetine göredir. Yemin edenin niyeti kabul edilmez. Çünkü hasım bu yemini hakkının bir karşılığı olarak kabul etmiş gibidir. Diğer taraftan Resulullah (a.s)'ın şöyle buyurduğu sabittir: "*Yemin, yemin verdirenin niyetine göredir.*" Bir başka rivayet ise şu şekildedir: "*Senin yeminin arkadaşının seni kendisi ile tasdik edeceği esas üzeredir.*" (28)

Hanefîlere göre: Ebu Hanifeden gelen bir rivayete göre meseleyi etraflı bir şekilde ele alarak şöyle demişlerdir: Yemin eden kişi mazlum ise yeminde onun niyeti esastır. Çünkü o etmiş olduğu bu yemin ile başkasının her hangi bir hakkını almamaktadır. Buna göre sözü ile anlaşılan zahirden başkasına niyet edecek dahi olsa günahkâr olmaz. Şayet yemin eden zalim ise bu sefer yeminde esas, yemin verdirenin niyetidir. Çünkü üzerine yemin ettiği şeyin başkasını niyet edecek olursa günahkâr olur. Hanefîlere göre nazar-ı itibara alınan şudur: Yemin aslında yemin verdirenin niyeti üzeredir. Ancak yemin köle azad etmek ve buna benzer hâller ile ilgili ise yemin eden kişi zalim de olsa mazlum da olsa, zahirin hilâfına niyet etmemiş ise, yemin edenin niyeti nazar-ı itibara alınır. Aynı şekilde edilen yemin Allah adına ve yemin eden kişi de mazlum ise yine yemin edenin niyeti nazar-ı itibara alınır. Zalim ise, ettiği yemin ile başkasının hakkını iptal etmek isteyen kişidir.

Hanbelîlere göre: Bu konuda Ebu Hanife'yle aynı kanaattedirler. Her kim yemin eder ve bu sözü ile zahirine aykırı muhtemel bir başka şeyi kastederse, mazlum olması hâlinde yeminini tevil edebilir. Şayet zalim ise onun bu tevilinin faydası yoktur.

Şafiîlere göre: Yeminde, yemin edenin niyetine itibar edilir. Çünkü yemin-

---

(28) Bu iki rivayeti Müslim ve İbni Mâce, Ebu Hureyre'den, Ahmed, Ebu Dâvud, Tirmizî ve İbni Mâce ise ikinci rivayeti kaydetmişlerdir. Bu rivayet: "*Nazar-ı itibara alınacak olan ister hakim ister normal bir alacaklı veya zalim veya mazlum olsun; ister doğru ister yalan söylesin, yemin ettirenin maksadına itibar edilir.*" diyenlerin lehine bir delildir. *Neylü'l-Evtâr*, VIII, 218; *Câmiu'l-Usûl*, XII, 307; *el-İlmam*, 457; *Sübülü's-Selâm*, IV, 102.

lerden maksat nefiste bulunan manadır, lafzın zahiri değildir. (1)

4- Hem şekil hem de mana itibarıyla Allah'tan başkasına (mahluka) yemin etmek:

Kişi Allah'tan başkası adına meselâ, İslâm, Allah'ın peygamberleri, melekleri, Kâbe, namaz, oruç, hac gibi şeylere yemin ederse veya: "Allah'ın kızgınlığı ve azabı üzerime olsun" derse yahut ataları veya çocuklar adına yemin ederse veya ashap, gök, yer, güneş, ay, yıldız ve benzeri şeyler adına yemin ederse veya meselâ: "Senin ömrün hakkı için, hayatın hakkı için, senin hakkın için... gibi sözler söyleyecek olursa, ilim adamlarının icmâsıyla bu, yemin olmaz ve mekruh olur. (2) İmam Şafiî şöyle demektedir: Bunun bir masiyet olacağından korkarım, fakat üzerine kefaret vacip olmaz. Çünkü Allah'tan başkası adına yemin etmiştir. İnsanlar atalar ve benzerleri adına yemin etmeyi örf hâline getirmiş olsalar dahi şeriat bunu yasaklamıştır. Resulullah (a.s)'ın şöyle buyurduğu rivayet edilmektedir: "*Atalarınıza da yemin etmeyiniz, tağutlara da.*" (3); "*Yemin edecek olan kişi Allah adına yemin etsin yahut da yemin etmesin.*" (4) Bir başka hadiste şöyle buyurmuştur: "*Allah'tan başkası adına yemin eden kişi şirk koşmuştur.*" (5) Diğer taraftan böyle bir yemin, adına yemin edileni yüceltmeyi ifade eder. Böyle bir yüceltmeye ancak Allah lâyık-

---

1- *Bidâyetü'l-Müctehid*, I, 403; *el-Bedâyi'*, III, 20; *el-Eşbâh ve'n-Nezâir*, I, 81; *Muğni'l-Muhtâc*, IV 321; *el-Muğnî*, VIII, 727, 763 vd.; *eş-Şerhu'l-Kebîr*, II, 139; *el-Kavânînü'l-Fıkhıyye*, 162; *el-Fer âidü'l-Bahiyye fi'l-Kavâidi'l-Fıkhiyye*, 35

2- *el-Bedâyi'*, III, 8, 21; *Fethu'l-Kadîr*, IV, 9; *el-Fetave'l-Hindiyye*, II, 48; *ed-Dürrü'l-Muhtâr*, III, 56; *eş-Şerhu'l-Kebîr*, II, 128; *Muğni'l-Muhtâc*, IV, 320; *el-Mühezzeb*, II, 129; *el-Muğnî*, VIII, 677 704; *el-Kavânînü'l-Fıkhıyye*, 158.

3- Bu hadisi Neseî rivayet etmiştir. Müslim şu lafızla Abdurrahman b. Semure de rivayet etmiştir: "*Tağutlara ve atalarınıza yemin etmeyiniz.*". Ayrıca el-Bezzar, Taberanî *el-Kebîr*'de, Semure b Cündüb'den şu lafızlarivayet etmektedirler: "*Tağutlar adına yemin etmeyiniz, atalarınızla da yemin etmeyiniz; Allah adına yemin ediniz.*." el-Bezzâr'ın isnadı zayıftır. Taberanî'nin senedinde meçhul kimseler vardır. *Câmiu'l-Usûl*, XII, 294; *Mecmaü'z-Zevâid*, IV, 177. Tağutlardan kasıt putlar ve cahiliye halkının takdis edip tapındıkları her şeydir. Şeytanlar ve her hangi bir sapıklığın başı ve önderi olan her şey ve herkes de tağuttur.

4- Bu ibare bir başka hadiste olup lafzı şöyledir: "*Allah atalarınız adına yemin etmeyi size yasaklamaktadır. Yemin edecek kişi Allah adına yemin etsin veya sussun.*" Bir başka rivayette ise bunun eş anlamlısı olan bir başka kelime kullanılmıştır. Bu hadisi *Kütüb-i Sitte* sahipleri ile Malik, Ahmed ve Beyhakî, İbni Ömer'den rivayet etmişlerdir; hadisin kaynakları daha önceden gösterilmişti. *Câmiu'l-Usûl*, XII, 293; *Nasbu'r-Râye*, III, 295.

5- Bu hadisi İmam Ahmed bu lafızla İbni Ömer'den rivayet etmiştir. Ebu Dâvud ve *hasen* olduğunu belirterek Tirmizî de rivayet ettiği gibi, Hâkim de *sahih* olduğunu belirterek şu lafızla rivayet etmişlerdir: "*Kim Allah'tan başkası adına yemin ederse kâfir oldu demektir.*" Tirmizî ve İbni Mâce'nin rivayet ettikleri lafız da şu şekildedir: "*Kâfir oldu ve şirk koştu demektir.*" Bundan maksat ise böyle bir şeyden yasaklamakta mübalağa ve bunun ne kadar ağır bir suç olduğunu en sert şekilde ifade etmektir ki, genel olarak bu hadis, yemin ettiği kişiye Allah hakkında inandığı şekilde tazim edilmesi lazım geldiğine itikad etmesi anlamına hamledilmiştir. *Câmiu'l-Usûl*, XII, 293; *Neylü'l-Evtâr*, VIII, 227; *Sübülü's-Selâm*, IV, 101.

tır.

5- Şeklen Allah'tan başkası adına yemin:

Kendileri ile Allah'a yaklaşılan şeylerden başkası ile yemin etmek, talâk, itâk (köle azad etme) veya Mekke'ye yürüme, oruç tutma, sadaka verme ve benzeri şeyler ile yemin etmek gibi. Bunlar ise şart ve cezasının zikredilmesi ile olur. (1) Böyle bir yeminde şartın meydana getirilmesini önleyici, iyiliği yapmaya itici özelliği bulunduğundan dolayı Allah'ın adı zikredilmiş gibi kabul edilir. Bu tür bir yemin şu şart harflerinden her hangi birisinin kullanılması ile gerçekleşir: (in, izâ, metâ, metâ mâ, melunâ, küllemâ) (2)

Kişi hanımına: "Bu eve girecek olursan benden boşsun" diyecek olursa (ve burada sayılan bu şart edatlarından her hangi birisini kullanacak olursa) kadının da girmesi gerçekleşirse kadın ondan boş olmuş olur. Çünkü sayılan bu edatlar şart edatlarıdır. Şart koşulan şey yapılınca, onun yemini de bozulmuş olur. Bir defa girdikten sonra tekrar girecek olursa sonrakilerde boşama söz konusu olmaz, çünkü bu tekrarı gerektirmez. (3)

Böyle bir yeminin hükmü: Yemin etmiş olduğu şeyi uygulması gerekir ve bunda kefaret yoktur.

Karısına: "Bu eve her girişinde sen benden boşsun." diyecek olursa kadının eve girmesi ile yemini bozulur. İkinci veya üçüncü defa girerse, boşanmanın da tekrarlanır. Her girişinde ondan bir defa boşanmış olur. Çünkü "her seferinde" tabiri, fiillerin tekrarını gerektirmektedir. Burada "her seferinde (küllemâ)" edatı ise "girme" fiili ile birlikte kullanılmıştır. Bu hüküm, kadının eve girişi o defaki evlilik hâlinde tekerrür ederse söz konusudur. Şayet kadın üç defa boşanır, bir başka koca ile evlendikten sonra tekrar bu şekilde yemin etmiş kocasına dönecek olursa ve bundan sonra dördüncü bir defa o eve girerse Hanefî mezhebinin imamlarına göre -Züfer müstesna- bir daha talâk vaki olmaz. Çünkü şartın cevabının söz konusu olduğu husus (ilk evlilik) artık ortadan kalkmıştır. (4)

Kişi: "Kendisi ile evleneceğim her kadın boş olsun" der ve bir kadın ile evlenecek olursa şartın varlığı sebebiyle o kadın da boş olur. Şayet ikinci defa aynı kadınla evlenecek olursa bu sefer boş olmaz. Çünkü boşama evlenmeye bağlı kılınmıştır.

1- ***Şart***, alâmet demektir. Üzerine yemin ettiği şeye şart denilmiş olması, şartın cezasının tahakkukuna alâmet olmasından dolayıdır. ***Ceza*** ise ta'lik harfinin başına geldiği şeydir. Bu ise şayet cevabın şarttan sonra sözü geçmiş ise "fa" harfinin gelmesi şeklindedir. Meselâ: "(in dehalti ed-dâre fe enti tâlikün)=Eğer eve girersen sen boşsun" demek gibi. Şayet ceza daha önceden zikredilirse o vakit "fa" harfine gerek kalmaz.

2- Bu edatların Türkçe manaları birbirine yakındır ve: Eğer, şayet, vakit... se(n), sa(n), her ne zaman, her seferinde... se(n), sa(n) gibi şart ifade ederler. (Çeviren).

3- *el-Bedâyi'*, III, 21; *el-Kavânînü'l-Fıkhıyye*, 159.

4- *el-Bedâyi'*, III, 23.

Yoksa şarta ta'lik edilmesi suretine değil. Hatta o kendisinin evlenmiş olacağı sıfatına sahip bir kadın üzere talâkı vâki kılmıştır. Evlenmek ile bu nitelik elde edilmiş olur. Şayet bu kadından başkasıyla evlenecek olursa o da boş olur. Çünkü "(kül)=Her" kelimesi bütün isimlerin kapsamına girmesini, yani kendisine "kadın" sıfatı verilebilecek her ismi kapsamasını gerektirmekte, ancak fiilerin bütününü ve tekrarını kapsamayı gerektirmemektedir. [1]

Bir Yeminde İki Şartı Bir Arada Zikretmek: Yemin eden kişi "vav" harfi ile iki şarttan birini diğerine atfetmek suretiyle bir arada zikrettiği takdirde, talâk ancak iki şartın varlığı hâlinde söz konusu olur. Meselâ: "Sen şu eve ve şu eve girecek olursan" diyecek olsa, kadının ancak her iki eve de girmesi hâlinde boşama söz konusu olur. Şartı öne almış olması sonraya bırakmış olması veya ortada zikretmiş olması durumu değiştirmez. Her iki eve girmesinde sıraya riayet şartı ise aranmaz. Çünkü "vav" harfi mutlak olarak cem' (bir arada) zikretmek içindir ve bir şeyi kendi türünden olan bir şeye atfetmek için kullanılır. Bu durumda bir şart diğer bir şarta atfedilmiş olur, cevap cümlesine değil.

Aynı şekilde "fâ" harfi ile atfedecek olursa her iki şartın gerçekleşmesi lâzımdır. Meselâ: (İndahalti hazihi'd-dâre fe'hazihi'd-dâre fe'enti tâlikun) =Sen bu eve girsen arkasından da bu eve girsen o vakit boşsun" demesi hâli buna bir örnektir. Ancak burada, her iki eve yeminde zikretmiş olduğu sıralamaya göre girmiş olması şartı aranır. Önce ilkine ondan sonra ikincisine girmiş olacak. Çünkü "fa" harfi hem tertip hem de arada bir fasıla olmaksızın takip esası üzere cemeder.

Aynı şekilde "(=sümme)=sonra" atıf edatı ile yapılacak olursa her iki şartın tahakkuku da gerekir. Dese ki: (İndehalti hâzihi'd-dâre sümme hâzihi'd-dâre fe'ente talikun)=Bu eve girsen sonra da bu eve girsen sen boşsun." O takdirde bu kadının boşanması arada belirli bir fasıla olmak üzere her iki eve girmesiyle gerçekleşmiş olur. İki evden önce ilkine, sonra kısa bir süre orayla da olsa ikinci eve girmiş olacak. Çünkü buradaki "(sümme) =sonra" edat hem tertip hem de arada bir zaman fasılası ile birlikte takibi (peşpeşeliği) ifade eder.

Her iki şartı bir arada zikredince ister -açıklamış olduğumuz gibi- fiilsiz olarak sadece atıf harfini tekrarlamış olsun, isterse atıf harfi ile birlikte fiili de tekrarlamış olsun, hüküm değişmez. Meselâ: "Bu eve girsen ve bu eve girsen" dese ve bunu söylerken de "vav" veya "fa" veya "sümme =sonra" edatlarını kullanmış olsa hüküm aynıdır. [2]

Kişi (el-eyman telzemüni)= Bana yeminler lâzım gelir, icab eder, diyecek olsa Malikîlere göre sabit örfe hamledilir. Bazı bölgelerde bu tabirden kasıt üç talâktır. O zaman bu üç talâğını kullanmış olur. [3]

1- *el-Bedâyi'*, III, 21.
2- *el-Bedâyi'*, III, 31.
3- *el-Kavânînü'l-Fıkhıyye*, 160.

Bir veya İki Mecliste Yeminlerin Tekrarı: Hanefîlere göre: Bir kişi yemin ederek: "Allah'a yemin ederim, filan kişi ile konuşmam" dese, sonra aynı sözü: "Allah'a yemin ederim, filan kişi ile konuşmam" diyerek o mecliste yahut bir başka mecliste tekrarlasa, yahut karısına: "Şu eve girecek olursan benden boşsun" dese, bundan sonra bir daha: "Şu eve girecek olsan benden boşsun" diye tekrarlasa üç ihtimal söz konusu olur: Ya bunu söylerken belirli bir niyeti yoktur veya ikinci sözü ile sözüne daha bir pekiştiricilik ve kuvvet kazandırmak istemiştir ya da ikincisi ile de birincisini kastetmiştir.

a) Şayet her hangi bir niyeti yoksa bunların iki ayrı yemin olduğunda şüphe yoktur. Yapmamaya yemin ettiği işi yapacak olursa iki kefaret ödemesi gerekir. Filan kişi ile konuştuğu takdirde iki kefaret gerekir. Talâk ile yemin etmiş ise şartın tahakkuk etmesi halinde iki talâk vaki olur.

b) İkinci yemin ile konuyu pekiştirmeyi kastetmişse aynı şekilde o, iki yemin etmiş olur. Filan kişi ile konuşacak olursa iki kefaret gerekir. Nitekim karısının eve girmesi ile de iki talâk vaki olur. Bu iki durumun delili ise şudur: O kendisiyle yemin edilen ile birlikte üzerine yemin verdiği (and verdiği)ni tekrarladığından, ikincisi ile bir başka yemini kastetmiş olduğu bilinmektedir.

c) Şayet ikinci yemin ile birincisini kastetmiş ise o tek bir yemin etmiş demektir. Çünkü tekrarı kastetmiştir. Örfte bu tekit için kullanılır. Şu kadar var ki, boşanma meselesinde hakimin önünde bu itirazı tasdik edilmez, ancak diyaneten tasdik edilir. Çünkü yemini tekrarlamakta onun ne söylediği açıkça ortadadır. Zahirin hilâfına niyet etmiş ise kendisi ile Allah arasında olan niyeti tasdik edilir. [1]

Malikîlere göre: [2] Hanefîlerle aynı görüştedirler. Yemin eden kişi muayyen bir şey üzerine bir çok defa yemin edecek olursa her bir yemin için bir kefaret söz konusudur. Bu yeminiyle tekidi kastetmesi veya niyet etmesi hâli bundan müstesnadır.

Hanbelîlere göre: [3] Yemin eden kişi tek bir şey üzerine yemini tekrarlayacak olursa meselâ: "Allah'a yemin ederim, Kureyş'e karşı gaza edeceğim, Allah'a yemin ederim Kureyş'e karşı gaza edeceğim. Allah'a yemin ederim Kureyş'e karşı gaza edeceğim" derse ve bu yemininde durmazsa, üzerine sadece bir kefaret düşer.

Şafiîlere göre: [4] Bu konuda İmam Şafiî'den iki görüş vardır: Birincisi Hanbelîlerin görüşü gibidir, diğeri ise Malikîlerin görüşü gibidir. Râcih olan görüş ise görüldüğü kadarıyla onların bu konuda Malikîler gibi düşündüğüdür.

Bu konuda ihtilâfın sebebi şudur: Acaba kefaret sayısının birden fazla olması,

1- *el-Bedâyi'*, III, 10; *el-Fetave'l-Hindiyye*, II, 53; *Tuhfetü'l-Fukahâ*, II, 446 vd.
2- *Bidâyetü'l-Müctehid*, I, 407; *eş-Şerhu'l-Kebîr*, II, 135 vd.
3- *el-Muğnî*, VIII, 705.
4- *el-Mühezzeb*, II, 131; *Muğni'l-Muhtâc*, IV, 323.

yeminlerin cinsine göre mi, yoksa sayıya göre mi birden fazla oluşuna bağlıdır? Kefaretin ayrı ayrı olması sayıya göredir diyen kişi yemini tekrarlayacak olursa her bir yemin için bir kefaret vardır, derken; bunların ayrılığı cinse göredir diyenler de bu meselede bir tek yemin söz konusudur (dolayısıyla tek bir kefaret vardır), derler.

5. Yeminin Şartları:

Hanefîler, Allah adına yeminin sahih olması için hem yemin eden, hem hakkında yemin edilen, hem de yeminin rüknü bakımından, bir takım şartlar öngörmüşlerdir [1]

a) Yemin edende aranan şartlar: Yemin eden kişide iki şart aranır:

1- Yemin edenin akıllı büluğa ermiş olması ve yemin maksadını gütmesi. Buna göre çocuğun, delinin ve uyuyanın yemini sahih olmaz.

2- Müslüman olması. Kâfirin yemini sahih değildir. Çünkü yemin kefareti bir ibadettir, kâfir ise ibadete ehil değildir. Kefaretin ibadet olduğunun delili de şudur: Kefaret niyet olmaksızın eda edilmez. Aynı şekilde başkasının, yemininde durmayan adına yapacağı eda ile de düşmez. Bu iki hüküm ise ibadetlere has hükümlerdir. Çünkü ibadet dışındakilerde niyet şart değildir ve başkasının edası ile de düşebilir. Borçların ödenmesi, gasbedilmiş malın geri iadesi vb. işlemlerde olduğu gibi. Kâfir, ibadetlere ehil kimselerden olmadığı için onun yapacağı yeminden dolayı da kefaret vacip olmaz.

Hanefîlerden başkaları ise şöyle demişlerdir: [2] Kâfirin yemini sahihtir. İster kâfir olduğu sırada yeminini bozmuş olsun, ister Müslüman olduktan sonra bozmuş olsun, kefaret ödemesi gerekir. Bunun delili ise şudur: Hz. Ömer (r.a) cahiliyye döneminde Mescid-i Haram'da itikâfa girmeyi adamış, Peygamber (a.s) de ona yapmış olduğu bu adağını yerine getirmesini emretmişti. [3] Diğer taraftan kâfir Allah adına yemine ehil kimselerdendir. Bunun delili ise şanı yüce Allah'ın şu buyruğudur: ".... *Allah adına yemin ederler.*" (Mâide, 106, 107).

Hürriyet ise yeminin sıhhatı için şart değildir. Kölenin yemini de sahihtir. Yeminin kefareti ise köleliği sırasında oruç şeklindedir. Hanefîlerle Malikîlere göre isteyerek ve baskı söz konusu olmaksızın yemin etmek, şart değildir. Bu bakımdan mükreh'in (zor altında olanın) yemini sahihtir. Çünkü yemin feshin söz konusu ol-

---

1- *el-Bedâyi'*, III, 10-15; *Fethu'l-Kadîr*, IV, 3, vd.; *el-Fetave'l-Hindiyye*, II, 48.

2- *Muğni'l-Muhtâc*, IV, 320; *el-Muğnî*, VIII, 676; *el-Mîzân*, II, 130.

3- Bu hadisi *Kütüb-i Sitte* sahipleri İbni Ömer'den rivayet etmişlerdir. Buna göre Hz. Ömer "*Ey Allah'ın Resulü! Ben cahiliye döneminde Mescid-i Haramda bir gün itikâfta bulunmayı adamıştım.*" *demiş, Hz. Peygamber (a.s): "Adağını yerine getir"* diye emretmişti. Buharî bir rivayette şunu ilâve eder: "*Bunun üzerine o da bir gün itikâf etti.*" Görüldüğü gibi burada bu itikâfın yapılması emir sigasıyla istenmiştir. *Câmiü'l-Usûl*, XII, 185; *el-İlmam*, 312; *Sübülü's-Selâm*, IV, 115; *Neylü'l-Evtâr*, VIII, 249; *Nasbu'r-Râye*, III, 300.

madığı tasarruflardandır. Bu bakımdan boşama, adak ve benzerleride olduğu gibi yeminde de ikrahın tesiri olmaz.

Şafiîlerle Hanbelîler de şöyle demişlerdir: Yemin eden kimsenin ihtiyar (tercih) sahibi olması şarttır: İkrah altında olanın yemini mün'akid olmaz. Çünkü Peygamber (a.s): *"Baskı altında olan kimse üzerine yemin yoktur."* buyurmuştur. [1] Diğer taraftan bu kişi haksız yere yemin etmeye zorlanmıştır. Dolayısıyla daha önce yeminin çeşitlerinde açıklandığı üzere, bu durumdaki birinin küfür sözünü söylemesinde olduğu gibi yemin de sahih olmaz.

b) Üzerine yemin edilende aranan şart: Ebu Hanife, Muhammed ve Züfer'e (R.anhum) göre, üzerine yemin edilende tek bir şart aranır ki, o da yemin esnasında ve yeminin devam ettiği süreçe üzerine yemin edilen şeyin gerçekten varlığının tasavvur edilmesidir. [2] Bu ise, yeminin gelecekteki bir iş üzerine akdolunmasının şartı olduğu gibi, yeminin kalıcılığının da şartıdır. Hakikaten varlığı imkânsız bir şey üzerine yemin mün'akid olmayacağı gibi, her hangi bir şekilde artık varlığı imkânsız olan yeminin kalıcılığı da söz konusu olmaz.

Ebu Yusuf der ki: Bu yeminin mün'akid olması ve devamı için bir şart değildir. Şart sadece yapılan yeminin gelecekteki bir iş üzerine olmasıdır.

Ebu Hanife ve iki arkadaşı (Ebu Yusuf ve Muhammed) yeminin âdeten varlığının düşünülebilmesinin, yeminin akdolunması için şart olmadığı konusunda hemfikirdirler. Ancak Züfer bu şartı gerekli görür ve bunsuz yeminin mün'akid olamayacağını söyler.

Bu konudaki görüş ayrılığının açıkça anlaşılması, hem hakikaten hem de âdeten imkânsız olan hür iki duruma dair uygulamalı örnekler ile mümkün olur. Bunların bir kısmı yeminin türlerinde zikredilmiştir.

Birinci türe, yani hakikaten imkânsız olan çeşitlerine dair misalleri görelim: Bir kimse: "Allah'a yemin ederim, şu testideki suyu içeceğim" dese ve o testide su olmadığı ortaya çıksa Ebu Hanife, Muhammed ve Züfer'e göre böyle bir yemin mün'akid olmaz.

Ebu Yusuf'a göre ise şartın varlığı dolayısıyla yemin mün'akid olur. Bu şart ise sadece yeminin geleceğe izafe edilmesinden ibarettir.

Eğer yemin eden kişi o testide su bulunmadığını bilmekte ise bu âdeten imkânsız bir şey olur. Hanefî mezhebinin üç imamına göre böyle bir yemin mün'akid olur; Züfer'e göre ise olmaz. Yemini belirli bir süre ile tayin etmesi meselâ, "Allah'a yemin ederim bu testideki suyu bugün içeceğim" demesi hâlinde de bu ihtilaf söz konusudur.

1- *Zayıf* bir hadistir, kaynakları daha önceden gösterilmişti.

2- Yemin ettiği şeyin gereğini yerine getirmesi ve yeminde durmasının düşünülebilmesi hâli.

Yemin eden kişi -ölmüş olmasına rağmen- birisi hakkında: "Allah'a yemin ederim filanı öldüreceğim" dese ve onun ölümünden haberdar olmasa, Ebu Hanife, Muhammed ve Züfer'e göre yemini mün'akid olur; Ebu Yusuf'a göre olmaz.

Bir kişi kalkıp: "Allah'a yemin ederim, yarın bu kişinin borcunu ödeyeceğim" dese ve bugün borcunu ödese yahut da yarın gelmeden önce alacaklı onu ibra etse bu görüş ayrılıkları aynı şekilde söz konusu olur. Ebu Hanife, Muhammed, Züfer ve Hanbelîlere göre yeminin de hanis olmaz. Ebu Yusuf ve İmam Şafiî'ye göre olur.

Talâk ile yemin eden koca: "Bugün bu suyu içmeyecek olursam karım benden boş olsun." diyecek olsa, ondan sonra da o gün bitmeden sözünü ettiği su dökülmüş olsa Ebu Hanife, Muhammed ve Züfer'e göre yemininde hanis olmaz. Ebu Yusuf'a göre hanis olur.

Adeten imkânsız olan ikinci türün örneklerine gelince: Bir kişi kalkıp: "Allah'a yemin ederim gök yüzüne elimi değdireceğim" veya: "Gök yüzüne yükseleceğim" veya "Şu taşı altına dönüştüreceğim" dese böyle bir yeminin hükmü Hanefî mezhebinin üç imamına göre mün'akid olmaz; Züfer'e göre mün'akid olur.

Deliller: Ebu Yusuf hakikaten imkânsız olana delil getirmek sadedinde şöyle demiştir: Yemin eden kişi yemininde hanis olmak için bu fiillerden her hangi birisinin tahakkuk etmemesini şart koşmuştur. Bu da -meselâ- yukarıdaki örneklerde zikredildiği gibi öldürme veya suyun içilmesi olsun. Bu şart tahakkuk edecek olursa âdeten müstahil (imkânsız) olan yeminde olduğu gibi hanis olur.

Ebu Hanife, Muhammed ve Züfer'in delilleri ise şudur: Yemin, yemin edilen şeye bağlı kalmak onu yerine getirmek maksadı ile mün'akid olur. Kefaret ise yeminde durmamak, yani hanis olmak sebebiyle hasıl olan günahı örtmek için vaciptir. Eğer yemine bağlı kalmak hakikaten mümkün olmayan bir şey ise yeminde durmamak da düşünülemez. O bakımdan böyle bir yeminin mün'akid olmasının hiç bir faydası yoktur. Bundan dolayı da böyle bir yemin mün'akid olmaz. Bu iseâdeten imkânsız olan yeminin hilâfınadır. Adeten imkânsız olan yeminde durmak, bizatihi ve hakikaten düşünülebilir. Şöyle ki, şanı yüce Allah, meselâ yemin eden kişiyi gök yüzüne yükselmeye muktedir kılabilir. Nitekim melekleri ve peygamberleri muktedir kılmıştır. Şu kadar var ki, kendisi âdeten bu işi gerçekleştirmekten âcizdir. Adeten yemininin gereğini gerçekleştirmekten âciz olduğu için hanis olur.

İmam Züfer ise âdeten imkânsız olan yeminin mün'akid olmamasına şunu delil göstermektedir: Adeten imkânsız olan bir yemin, hakikaten imkânsız olan yeminin kapsamı içerisindedir.Diğer taraftan hakikaten imkânsız olan bir yemin mün'akid olamayacağına göre, âdeten imkânsız olan bir yemin de mün'akid olamaz.

Hanefîlerin cumhuru âdeten imkânsız olan yeminin mün'akid olacağına şunu

delil göstermişlerdir: Riayet edilmesi gereken, söz konusu hakikati ve o şeydeki âdettir. Eğer bizler yeminin mün'akid olduğunu kabul edecek olursak, hem hakikati hem de âdeti birlikte göz önünde bulundurmamız söz konusudur. Bu ise sadece âdete bakmaktan veya -Züfer'in yaptığı gibi- hakikati büsbütün görmezlikten gelmekten daha iyidir.

Kısacası Züfer, hakikaten imkânsız ile âdeten imkânsızın hükmü arasında hiç bir fark görmemiştir ki, bu da yeminin mün'akid olmamasıdır. Ebu Yusuf da hüküm bakımından her ikisi arasında fark görmemiştir, bu da yeminin mün'akid olmasıdır. Ebu Hanife ile Muhammed hakikaten imkânsız ile âdeten imkânsız arasında fark gözetmişler, hakikaten imkânsızda yemin mün'akid olmaz, derken âdeten imkânsız olanda yemin mün'akid olur, demişlerdir.

Diğer mezhep imamları âdeten imkânsız olan konusunda Hanefîlerin cumhurunun görüşüne uygun görüş belirtmişlerdir. Aklen imkânsız olan şeyler konusunda İmam Şafiî, Hanbelîlerden Kadı Ebu Ya'lâ, Ebu Yusuf ile aynı kanaattedirler. Diğer taraftan İmam Malik, Hanbelîlerden Ebu'l-Hattâb ise Ebu Hanîfe, Muhammed ve Züfer ile aynı kanaattedir. (Allah'ın rahmeti hepsinin üzerine olsun). Bütün bunlardan daha önce de söz edilmiş bulunuyor.

c) Yeminin Rüknündeki Şart: Yüce Allah'a yeminin rüknü, Allah Teâlâ adına yeminde kullanılan lafızdır. O da hakkında yemin olunan şey ile kendisi ile yemin edilenden meydana gelir. Kendisi ile yemin edilenden "Yeminin sîgası" başlığı altında söz etmiş bulunuyoruz.

Yeminde İstisna:

Bütün fakihler [1] yeminin rüknü konusunda yeminde istisnanın bulunmaması şartını koşmuşlardır. [2] Meselâ, yemini ile birlikte "İnşaallah" veya "Allah'ın dilemesi hâli müstesna" veya "Allah dileyecek olursa" veya "Kanaatim değişinceye kadar" veya "Başka bir görüşe sahip olana kadar" veya "Bundan başkasından hoşlanıncaya kadar" gibi sözlerle yahut da: "Bu konuda Allah bana yardım ederse" veya "Kolaylaştırırsa" dese yahut: "Allah'ın yardımı ile" veya "Allah'ın kolaylaştırması ile" ve benzeri sözlerle istisnaların bulunmamasını yeminin rüknü kabul etmişlerdir.

Yemin eden kişi yemin lafzı ile birlikte bunlardan her hangi bir sözü söyleyecek olursa yemin mün'akid olmaz. Yani "inşaallah" diyerek istisnada bulunmak, fakihlerin ittifakı ile yemini etkiler. Şayet bu istisnayı yemin lafzından ayrı söyleyecek olursa, o yemin mün'akid olur. Bu görüşün delili Peygamber (a.s)'in şu

---

1- *el-Muğnî*, VIII, 715 vd.; *el-Bedâyi'*, III, 15; *Muhtasaru't-Tahâvî*, 308; *Bidâyetü'l-Müctehid*, I, 399 *el-Kavânînü'l-Fıkhıyye*, 166 vd.

2- Yemin eden kişi yemini ile birlikte "İnşaallah" diyecek olursa işte buna yeminde istisna adı verilir. İbni Ömer Peygamber (a.s)'in şöyle dediğini rivayet etmektedir: *"Her kim yemin eder ve arkasından inşaallah diyecek olursa istisna yapmış olur."*

buyruğudur: "*Kim yemin eder ve inşaallah diyecek olursa yemininde hanis olmaz.*"[1] Ebu Dâvud da şunu rivayet etmektedir: "*Her kim yemin eder ve istisna ederse, dilerse döner, dilerse o şekilde bırakır.*" [2] Peygamber (a.s)'in: "*Her kim yemin eder ve istisna ederse*" şeklindeki buyruğu bu istisnanın yeminin hemen akabinde olmasını ondan ayrı olmamasını gerektirmektedir.

Malikîler yeminin "inşaallah dilemek" ile veya "illâ=müstesna, ancak" sözleri ile geçersiz kılınması için üç şartın varlığından söz etmişlerdir. Söz konusu şartlar şöyledir: [3]

1- Bu şart dil ile söylenecek. Allah'ın dilemesiyle istisna etmesi hâli dışında, sadece niyet onun için yeterli değildir.

2- Öksürmek, aksırmak, esnemek ve buna benzer bir hâl dışında, istisna ile yemin arasında her hangi bir fasıla bulunmaksızın bunların birlikte olması. İmam Şafiî der ki: Hatırlamak, nefes almak veya sesin kesilmesi gibi bir sebeple olan suskunluğun sakıncası yoktur.

3- Yemini çözmek maksadını gütmesi. Şayet yemini tekit etmek veya durumu Allah'a havale etmek ya da edep ve teeddüp maksadıyla söylemişse bu istisnanın faydası yoktur.

Adakta bulunmaya gelince: Allah'ın dilemesi ile ondan istisnada bulunmanın faydası yoktur.

Diğer fakihler ilk iki şart konusunda Malikîlerle aynı kanaattedirler. [4] Eğer: "Filanın dilemesi müstesna" diyecek olursa ve o kişinin yokluğu, deliliği yahut ölümü gibi bir sebeple onun dileyip dilemediği bilinemeyecek olursa bu yemin çözülmüş olur. Çünkü söz konusu şart gerçekleşmez. Şayet onun isteği bilinecek olur ve o da isteyecek olursa o vakit sözünü ettiği işi yerine getirmesi gerekir.

1- Bu hadisi Tirmizî, Neseî ve İbni Mâce, Ebu Hureyre'den rivayet etmişlerdir. Neseî'de şu ifade görülür: "*Her kim bir şey konusunda yemin eder de inşaallah diyecek olursa, istisna yapmış olur.*" *Câmiü'l-Usûl*, XII, 298; *Nasbu'r-Râye*, III, 302.

2- Malik, Şafiî, Ahmed ve dört *Sünen* sahibi ile İbni Hibbân ve Hâkim, İbni Ömer'den rivayet etmişlerdir. Lafızların birinde şöyle denilmektedir: "*Her kim bir şey hakkında yemin eder ve inşaallah diyecek olursa istisna yapmış olur.*" Tirmizî'nin hadisinde de şöyle denilmektedir: "*Her kim bir şey hakkında yemin eder ve inşaallah diyecek olursa yeminde hanis olma hali söz konusu olmaz.*" Bu hadisin senedinde yer alan ravilerin hepsi *sahih* ravilerdir. Şu kadar var ki, el-Kasım, İbni Mes'ud'a yetişmemiştir. *Câmiü'l-Usûl* ve *Nasbu'r-Râye*, a.y.; *Mecmau'z-Zevaid*., IV, 182; *el-İlmam*, 42' *Neylü'l-Evtâr*, VIII, 219; *Sübülü's-Selâm*, IV, 103.

3- *el-Kavânînü'l-Fıkhıyye*, 167, 171; *eş-Şerhu'l-Kebîr*, II, 129, 161.

4- *el-Muğnî*, VIII, 716 vd.

HAKKINDA FİİLEN YEMİN EDİLEN DURUMLAR BAKIMINDAN YEMİNİN HÂLLERİ

İnsan âdeten çevresini saran yemek, içmek, girmek, çıkmak, oturmak, binmek, kalmak, giyinmek, konuşmak, vurmak vb. işler hakkında gerek kendisini, gerekse de başkasını bir işi yapmaya veya yapmamaya teşvik maksadıyla yemin eder. Şayet yemininin gereğine aykırı hareket edecek olursa yemininde hanis olur ve üzerine kefaret vacip olur. Bu bakımdan bu bahiste söz konusu edilecek yeminin hâllerini insanlar arasında çoğunlukla görülen durumlara uygun olarak on bir ayrı başlık altında ele almayı uygun gördük.

Bu başlıklarla konuyu incelemeye geçmeden önce, fakihler arasında ihtilâflı bulunan ve bu konulardaki en önemli hususlarda hüküm çıkarmanın bunu bilmeye bağlı olduğu önemli bir meseleye açıklık getirmek istiyorum:

Acaba yeminler örfe göre mi, niyete göre mi yoksa kullanılan sîgaya (kip'e) göre mi değerlendirilir?

Hanefîlere göre: Yeminler maksat ve niyetlere değil, örf ve âdete mebnidir. Çünkü yemin eden kişinin maksadı kendisince alışılmış ve örf hâline gelmiş olan durumdur. O bakımdan yemini, onun bu maksadıyla mukayyettir. Hanefîlerde çoğunlukla göz önünde bulundurulan durum budur. Onlara göre yeminlerde bazan maksatlar değil lafızlar esas alınır. [1]

Şafiîlere göre: Yeminler sözlükteki hakiki anlamları esası üzerindedirler. Yani kullanılan lafzın kipi esastır. Çünkü sözlükteki gerçek anlamlarının maksat

1- İbni Abidîn, *Resail*'inde (I, 304) şöyle demektedir: "Şu iki kaidenin her biri ötekini kayıtlamaktadır. Fakihlerin : "Yeminler örfe mebnidir" şeklindeki sözlerinin manası, lafızdan anlaşılan örftür. Lafzın gerektirdiği ve lafzın dışında kalan değil. Yine onların: "Yeminler lafızlar üzere mebnidir, maksatlar üzere değil." şeklindeki sözlerinin manası da örfî lafızlardır. Şayet kelimenin aslî manası ve örfî manası arasında çelişki olacak olursa, o vakit örfî mana tercih edilir."

olarak gözetilmesi ve onların istenmiş olması daha uygundur. Şu kadar var ki, bunun dışında bir niyeti olursa o zaman niyeti ile amel eder. Meselâ, bir insan bir takım başlar yememeye yemin eder ve sonra balık başı yiyecek olursa bu konuda örfü göz önüne alan kişi yeminini bozmuş olmaz. Sözlük anlamının delâletine riayet eden kişi ise yeminini bozmuş olur. Aynı şekilde bir kişi et yememek üzere yemin etse ve sonra iç yağı yiyecek olsa, lafzın delâleti göz önünde bulundurularak yeminini bozmuş olur. Başkaları ise yeminini bozmaz, derler.

Kısacası İmam Şafiî mezhebinde kimi zaman sözlük manasının gereğine uyulur; bu ise bu kelimenin yaygınlık kazanması hâlinde söz konusudur, umumî esas da budur. Bazan yaygınlık ve aynı manayı kazanmış örfe de uyulur.

İmam Malik, mezhebinde meşhur olan görüşe göre şöyle demiştir. Gereğince, yemin eden kişi hakkında, mahkemede hüküm verilmeyen yeminlerde [1] ve aynı şekilde adaklarda muteber olan niyettir. (Yani davaların dışında kalan hususlara dair yeminlerde yemin edenin niyetine itibar edilir. Davalarda ise yemin verdiren kişinin de niyetinin muteber olduğunu daha önceden açıklamıy bulunuyoruz.) Şayet niyet bulunmayacak olursa lafzın karinesine bakılır. Bu karine de bulunmayacak olursa lafzın örfüne, yani insanların yeminlerde bu lafızdan ne kastettiklerine bakılır. Bu da bulunmayacak olursa sözlüğün delâletine bakılır. Sadece niyete veya lafzın zahirine bakılacağı söylenildiği gibi, sadece niyete, yemin etmeye sebep olan hâle yahut da içinde bulunulan şartlara ve meani ilmi ıstılahında sözün akış karinesine bakılacağı da söylenmiştir. Adakta ise meşîet (dilemek) ile istisnanın hiç bir faydası olmaz.

Sahibi hakkında mahkeme hükmünü gerektiren yeminlere gelince: Fetva sorma alanında, bu sıralamaya göre bütün bu esaslara riayet edilir. Şayet bu yemin ile onun aleyhine hüküm verilecek olursa ancak lafız göz önünde bulundurulur. Şu kadar var ki, onun ileri sürdüğü niyeti teyit eden hâl veya örften bir karine bulunması durumu bundan müstesnadır.

Şâtıbî der ki: Örf sebebiyle delilin terkedilmesi İmam Malik'in mezhebindendir. Çünkü o, yeminleri örfe havale etmiştir. Bununla birlikte lafızlar lügat itibarıyle örfün gerektirdiğinden farklı şeyler gerektirebilir. Meselâ, bir kişi her hangi bir eve girmemek üzere yemin ederse mescide girmek ile yeminini bozmuş olmaz. Çünkü örfte mescide "ev" adı verilmez. [2]

Hanbelîlere göre: Yeminlerde yemin edenin niyetine başvurulur. Eğer yemini ile lafzın ihtimali içerisinde olan bir şeye niyet etmişse onun yemini niyetine gö-

1- Bundan maksat, haklarında mahkemede hüküm verilmeyen, aksine kişinin kendisi ile Allah'ın arasında bırakılan yeminlerdir. Bu gibi yeminler ise genelde insanın kendisi ile veya Allah Teâlâ ile alakalı hususlarda olur. İnsanlar ile alâkalı konularda ise yemin edenin aleyhine mahkemece hüküm verilir..

2- *el-I'tisâm*, II, 141.

redir. Bu niyetin, lafzın zahirine uygun veya aykırı düşmesi arasında bir fark yoktur. [1] Çünkü Peygamber (a.s) şöyle buyurmuştur: "*Ameller ancak niyetler iledir ve herkese ne niyet etmişse o vardır.*" [2] Şayet her hangi bir niyeti yoksa, bu sefer yeminin sebebine, bu yeminde bulunmaya iten durumlara veya bunu hazırlayan olaylara-niyete delâlet etmeleri sebebiyle- bakılır. Eğer bu evde hanımı ile birlikte bulunmamaya yemin eder ve bu yeminine orada gördüğü bir zarar veya o ev dolayısıyla minnet altında bulunması gibi ev tarafından bir kızgınlığı sebep teşkil etmişse, onun bu yemini sadece o ev için geçerlidir. Şayet karısının kendisine vermiş olduğu sıkıntılardan kızdığı için yemin etmiş ve bu konuda evin her hangi bir etkisi olmamışsa o zaman evde hanımı ile birlikte bulunmamak üzere yemin etmiş demektir.

Şimdi bunu öğrendikten sonra daha önceden de gibi bu bahsi on bir başlık altında incelemeye geçebiliriz:

1. Girmek Üzere Yemin:

Konuya fiilî olarak haklarında yemin edilen durumların açıklamaları ile başlayalım. Bunların ilki her hangi bir yere girmek ile alâkalı yeminlerdir. Çünkü problemleri ortaya çıkartan kişinin kendisini veyahut da başkasını her hangi bir yere girmekten alıkoymak maksadıyla yapılmış, daha sonra çözülmesi gereği ortaya çıkan yeminlerin en önemlisi budur.

Girmek Ne Demektir?

Girmek, bir yerin dışından içine intikal etmek demektir. İnsan içinde bulunduğu bir evde, bu eve girmemek üzere yemin eder ve yemininden sonra orada kalmaya devam edecek olursa istihsanen yeminini bozmuş olmaz. Kıyasa göre ise yemini bozulur. Bu, Hanefî olmayanların görüşüdür. Bu fiile devam etmek, fiili yeniden yapmak hükmündedir, şeklinde izah edilmiştir. İstihsanen yemininin bozulmayacağının izahı da şu şekilde olur: Sözü geçen girmenin manası -ki o da bir şeyin dışından içine intikal etmektir- gerçekleşmemiştir, çünkü devam etmek, orada kalmak şeklinde ortaya çıkmaktadır. Bu yerde kalmanın intikal olarak kabul edilmesine ise imkân yoktur.

1- *Tebyînü'l-Hakâik*, III, 116 vd.; *el-Bedâyi'*, III, 38; *el-fetave'l-Hindiyye*, II, 63; *ed-Dürrü'l-Muhtâr* III, 78; İbni Abidin, *Resail*, I, 292; *İbn Nüceym, el-Eşbâh ve'n-Nezâir*, I, 82; *Bidâyetü'l Müctehit* I, 398, 402 vd.; *eş-Şerhu'l-Kebîr*, II, 135, 139 vd.; *Muğni'l-Muhtâc*, IV, 335 vd.; *el-Muğnî*, VIII, 763 vd.; *el-Kavânînü'l-Fıkhıyye*, 161 vd., 171.

2- Bu hadisi Buharî ve Müslim, Ömer b. Hattâb'dan rivayet etmişlerdir. Bu hadis-i şerif otuz sahabeden rivayet edilmiş *mütevatir* bir hadistir. *Şerhu Müslim*, XIII, 53; *el-Erba'in*, 16; *en-Nazmu'l-Mütenâsir mine'l-Hadisi'l-Mütevâtir*, 17; el-Münzirî ise *et-Terğib ve't-Terhib* (I, 21) de, hadisin mütevatir olmadığını, Ali el-Medînî ile sair hadis imamlarının da bunu açıkça söylediklerini, Hattâbi'nin bu konuda, yani mütevatir olmadığı konusunda, hadis ehli arasında bir görüş ayrılığının olmadığını açıkça ifade ettiğini kaydetmektedir. (Çeviren).

Bir eve, odaya, mescide veya hamama girmemek üzere yemin eder ve sonra ister kapıdan, isterse başka yerden her hangi bir şekilde girerse "girmek" işi fiilen gerçekleştiği için yeminini bozmuş olur. Oranın damına inecek olursa Şafiîlerin dışında kalan cumhura göre, yeminini bozmuş olur. Çünkü evin damı ondan bir parçadır. Çünkü ev (dâr) etrafını bir dairenin kuşattığı yapının adıdır. Bu daire ise damı da kuşatmıştır. Aynı şekilde bu evin duvarlarından her hangi birisi üzerinde duracak olursa da hüküm böyledir. Çünkü duvar da bu dâirenin bir parçasından ibarettir. O bakımdan duvar da evin damı gibidir. Evin tavanı ondan bir parçadır ve onun hükmü de evin hükmündedir. Malîkilerin ve Hanbelîlerin görüşü budur.

Şafiîlere göre, evin dışından damına çıkmak suretiyle yeminini bozmuş olmaz, çünkü ne lügatte ne de örfte ona evin içi denilmez. Diğer taraftan dam evi sıcak ve soğuktan koruyan bir engeldir; bu bakımdan o da evin diğer duvarları gibidir.

Evin yol üzerindeki gölgeliği [1] üzerinde duracak olursa şayet bunun eve açılan bir tarafı varsa hanis olur, çünkü burası eve nispet edilir. O takdirde bu da evin bir kısmı sayılır. Değilse hanis olmaz.

Kapının eşiğinde duracak olursa, şayet kapı kapatılınca bu eşik kapının dışında kalıyorsa yeminini bozmuş olmaz. Çünkü o, evin dışında kalmış olur. Eğer kapı kapatılınca içeride kalıyorsa yeminini bozmuş olur, çünkü evin içine girmiş demektir. Diğer taraftan kapı evin içinde bulunan şeyler üzerine kapatılır, dışında kalan şeyler üzerine değil.

Evin dış kapısı ile kendisi arasında kalan ve "dehliz" denilen yere girecek olursa Hanefîlerle Şafiîlerin ittifakına göre, yeminini bozmuş olur. Çünkü dehliz evin içindendir. Şayet kapının sundurmasının altına girecek olursa yeminini bozmuş olmaz. Çünkü bu evin dışında kalan şeyler arasındadır.

Yemin eden kişi, eve ayaklarından birini sokar ötekini sokmazsa ittifakla yemininde hanis olmaz. Çünkü mutlak olarak girme gerçekleşmiş değildir. Girmek ise bütünüyle intikal etmek demektir. o ise buraya bedininin bir kısmını sokmuş bulunuyor. Ayaklarını dışarıda bırakıp kafasını sokacak olsa da durum böyledir. [2]

1- Sözlükte (zullet.): Gölgelik: Bina dağ ve bulut gibi gölgeleyen her şey,yani üzerini örtüp soğuk veya sıcağa karşı seni gölgelendiren her şey demektir. Fakihler "evin gölgeliği" derken, evin kapısı üstünde olup üzerinde her hangi bir bina bulunmayan uzantı gölgeliği kastederler. Aynı şekilde üzerinde bulunmakla birlikte, açılışı yola doğru olan gölgeliğe de bu ismi verirler. Yola açılan bir gölgelik (sundurma) altında duracak olursa yemini bozulmaz. Çünkü hem "ev" adı orayı kapsamaz hem de orada gece geçirilmez.

2- *el-Bedâyi'*, III, 36; *el-Mebsût*, VIII, 168; *el-Fetave'l-Hindiyye*, II, 64; *Tebyînü'l-Hakâik*, III, 118 *Fethu'l-Kadîr*, IV, 29, 34; *ed-Dürrü'l-Muhtâr*, III, 80. Hanefîlerin dışında kalan mezheplerin görüşleri için bk. *el-Muğnî*, VIII, 772, 775, 778; *Muğni'l-Muhtâc*, IV, 332; *el-Mühezzeb*, II, 132; *el Kavânînü'l-Fıkhıyye*, 162; *eş-Şerhu'l-Kebîr*, II, 154.

Her hangi bir eve girmemek üzere yemin eder ve orası yıkılıp her hangi bir bina kalmadıktan sonra girecek olursa hanis olmaz. Hakkında yemin ettiği evi tayin ederek: "Allah'a yemin ederim, bu eve girmeyeceğim" diye yemin ettikten sonra o bina yıkılırsa oraya gitmekle yeminini bozmuş olur.

Her iki hâl arasındaki fark şudur: Kişi belirtisiz olarak "ev" lafzını zikredecek olursa buradaki belirtisizlik mütearef olan manasına alınır ki, o da 'binası bulunan o ev' demek olur. Evin niteliği olan bina olmadığından, kişi yemininde hanis olmaz. Ancak "bu ev" dediği zaman halihazırda bulunan muayyen bir şeye işaret ediyor demektir. Bu bakımdan bizzat tayin edilen şeyin kendisi göz önünde bulundurulur, sıfatı değil. Çünkü sıfat tanıtmak içindir, işaret ise tanıtmak için yeterlidir. Evin aslı ise yıkılışından sonra da mevcuttur. Diğer taraftan (Arapçada ev manasına gelen) "dâr" sözlükte arsanın da adıdır. O bakımdan Arapçada: *dâr* = Mamur ve mamur olmayan bir ev" tabirleri kullanılır. Arapların söylemiş oldukları şiirler de bunun delilidir. Arsa, bina yıkıldıktan sonra da yerinde durmaktadır. Bina yeniden yapıldıktan sonra girecek olursa kendisi yemininde "ev" kelimesini ister belirtili isterse de tayin etmiş olarak zikretmiş olsun, yeminini bozmuş olur. (1)

Şafiîlerle Malikîler şöyle demektedir: Girmemek üzere yemin ettiği ev daha sonra yıkılır, boş bir saha hâline gelir yahut da yerine mescit veya dükkân ya da hamam yapılırsa, bundan sonra oraya girmekle yeminini bozmuş olmaz. Çünkü artık bu yapılara "ev" adı verilmemektedir. Şayet ev eski malzemelerden başka yeni bir takım yapı malzemeleriyle inşa edilecek olursa oraya girmekle de yeminini bozmuş olmaz. Çünkü artık o ev, hakkında yemin ettiği ev değildir. Eski malzemeleriyle yeniden yapılan eve girmesi hâlinde iki görüş söz konusu olur ki, esah olanına göre hanis olur, diğerine göre ise hanis olmaz. (2)

Mescide girmemek üzere yemin: "Bu mescide girmem!" diye yemin eden kişi bu mescidin yıkılıp düz bir arazi olmasından sonra oraya girse yeminini bozmuş olur. Çünkü orası yine mescittir; isterse orada yapı bulunmasın. Mescidin damına da çıksa yeminini bozmuş olur, çünkü orası da mescittir.

Bir eve girmemek üzere yemin: Bir eve veya bu eve girmemek üzere yemin ederse, her hangi bir yapı bulunmaksızın orasının yıkılışından sonra oraya girecek olursa hanis olmaz. Çünkü ev (beyt) gecelenilen yer demektir. Bina olmayan yerde ise gece geçirilmez. Aynı şekilde "beyt" adı ancak tavanı bulunan yapılar hakkında kullanılır.

Çadıra girmemek üzere yemin: Her hangi bir yerde kurulmuş bir çadır hakkında: "Bu çadıra girmemek üzere" yemin eden kişi, o çadır sökülüp bir başka yerde

1- *el-Bedâyi'*, III, 37; *ed-Dürrü'l-Muhtâr*, III, 81; *Fethu'l-Kadîr*, IV, 30-32. Şair der ki:
"Duvarları yıkılsa bile ev, evdir
Yıkılmasından sonra ise mesken (beyt) mesken değildir."

2- *el-Mühezzeb*, II, 132; *Muğni'l-Muhtâc*, X, 332; *eş-Şerhu'l-Kebîr*, II, 158.

kurulduktan sonra girerse yeminini bozmuş olur. Çünkü yemin o şeyin kendisi üzerine vacip olur. Buradaki çadırın kendisi ise bakidir. Bir yerden bir yere taşınması ile onda her hangi bir değişiklik söz konusu olmamaktadır. (1)

Bir duvar veya bir sütuna yaslanarak oturmamak: "Şu duvarın ya da şu sütunun yanında oturmayacağım" diye yemin eden kişi bu duvar veya sütun yıkılıp aynı enkazı ile yeniden yapıldıktan sonra yanlarına oturacak olursa yemininde hanis olmaz. Çünkü yeni şey eskisinden farklıdır. Duvar yıkılacak olursa onun ismi ordan kalkar, sütun hakkında da durum böyledir.

Kalem, makas ve benzeri şeyler üzerine yemin: Bir kalem ile yazı yazmamak üzere yemin ettikten sonra, o kalem şekli kaybolacak şekilde kırılır, sonra da o kalemin ucunu açar ve onunla yazacak olursa, hanis olmaz. Çünkü kırılmak suretiyle artık onun hakkında "kalem" adı kullanılmaz olacağından, yemin de batıl olur.

Aynı şekilde makas, bıçak veya kılıç üzerine yemin etse, sonra bunlar kırılsa ve yeniden yapılacak olsa, onları kullanmakla yemininde hanis olmaz. Çünkü o şeyin ismi kırılmak suretiyle artık onun hakkında kullanılmaz olmuştur.

Yemin eden kişi makasın çivisini, bıçağın kabzasını söküp onların yerine başkalarını koyacak olursa yeminini bozmuş olur. Çünkü onlar hakkında kullanılan isim henüz ortadan kalkmamıştır. Sadece bunların terkibindeki nitelik değişmiştir, o kadar.

Eve girmemek üzere yemin edip, sonra da orayı başka bir şey yapacak olursa: Girmemek üzere yemin ettiği evi daha sonra bostan, hamam veya mescit yapacak olursa, oraya girmekle yeminini bozmuş olmaz. Çünkü kullanma maksadı itibarıyla artık orası başka bir yer olmuştur.

Her hangi bir eve girmemek üzere yemin eder, sonra bir mescide, kiliseye, âteşgedeye, havraya ya da Kâbe'ye, hamama, dehlize, bir evin kapısının üstündeki sundurmanın altına girecek olursa, ittifakla yemininde hanis olmaz. Çünkü ev (beyt) gecelemek için yapılmış olan yapıdır. Bu gibi yerler ise bu maksatla yapılmamıştır. Diğer taraftan bu gibi yapılara örf ve âdette de "beyt (ev)" adı verilmemektedir. Bilindiği gibi Hanefîlere göre yeminler örfe mebnidir. Aynı şekilde halihazırdaki örfümüze göre bir çardağın altına girecek olursa, yine hanis olamaz. Çünkü çardağın örf ve âdette "ev" adı verilmemektedir. (2)

Şafiî mezhebinde kabul edilen hüküm de budur. (3) Çünkü bu gibi şeyler "beyt=ev" kelimesinin mutlak manasına girmemektedir. Çünkü ev, barınma ve iskân için hazırlanmış olan yerin adıdır. Bu tür yapılar ise bu maksatla yapılmamış-

1- *el-Mebsût*, VIII, 171; *el-Bedâyi'*, a.y.
2- *el-Mebsût*, VIII, 169; *el-Fetave'l-Hindiyye*, II, 63; *el-Bedâyi'*, III, 38; *Fethu'l-Kadîr*, IV, 29, 32 *Tebyînü'l-Hakâik*, III, 117; *ed-Dürrü'l-Muhtâr*, III, 80.
3- *el-Mühezzeb*, II, 132; *Muğni'l-Muhtâc*, IV, 332, 334.

tır, örfte de bunlara "ev" denilmemektedir. Şafiîlere göre çamur, taş, kireç, çadır, kıl veya deriden yapılmış her türlü yere girmek veya orada kalmak ile de hanis olur. Çünkü lügatte hakikaten bütün bunlara "beyt" adı verilmektedir. Bu yemini eden kimsenin yerleşik olmasıyla, göçebe olması arasında fark yoktur. Ancak Malikîler [1] bu konuda Şafiîlere muhalefet etmişlerdir. Onlara göre kişi: "Filanın yanına eve girmeyeceğim." diye yemin eder ve hamamda olduğu bir sırada onun yanına girecek olursa yemininde hanis olmuş olur. Ancak mescitte iken yanına girerse hanis olmaz.

Evin kapısından girmemek üzere yemin: Bu evin kapısından girmemek üzere yemin eden kişi oraya kapının dışından bir yerden girecek olsa ittifakla hanis olmaz. Çünkü kapıdan girmek şartı gerçekleşmemiştir. O eve bir başka kapı açar ve oradan girecek olursa hanis olur. Çünkü onun yemini eve nisbet edilen bir kapıdan girmemek üzeredir. Bu bakımdaneski ve yeni kapı arasında her hangi bir fark yoktur. Ancak yemininde gireceği kapıyı belirtmesi hâli bundan müstesnadır. Şayet niyet eder de belirtmezse bu kendisi ile Allah arasında kalan bir durumdur. Çünkü onun lafzının bu manaya gelme ihtimali vardır. Ancak mahkeme huzurunda bu şekildeki niyeti kabul edilmez. Çünkü bu, zahirin hilâfınadır. Mutlak bir ifade ile mukayyedi kastetmiş olur.

Evin kapısından girmemek üzere yemin ederse hangi kapıdan girerse girsin, yeminini bozmuş olur. Ancak bu kapı ile belli bir kapıyı kastedecek olursa bu, kendisi ile Allah arasında bırakılır; ancak mahkeme huzurunda sözün zahirine göre hüküm verilir. [2]

Filanın dârına (evine) girmemek üzere yemin: Filanın evine girmemek üzere yemin eden kişi filan ile başkası arasındaki bir eve girecek olursa, şayet o filan kişi o evde kira ile oturmakta ise, yemininde hanis olur. O evin bir kısmının sahibi ise öncelikle hanis olur. Eğer o evde kalmıyor ise hanis olmaz. Çünkü ev her iki kişiye de mülk bakımından izafe edilmektedir. Bütünüyle ev onlardan birisine izafe edilmemektedir. Diğer bir sebep, evin sadece bir kısmına "ev" denilememisidr. Bu takdirde oraya "bu ev filanındır" denilemez.

Ancak bu, filan kişinin arazisini ekmemek üzere yemin eder de filan kişi ile başkası arasındaki ortak araziyi ekecek olursa hanis olur. Çünkü arzın her bir parçasına "arazi" denilmektedir. Şu kadar var ki, işaret ettiğimiz şekilde "ev" denilmektedir.

Malikîlerle azhar olan görüşlerinde Şafiîler de böyle demişlerdir. [3] Zeyd'in bulunduğu yere girmemek üzere yemin etmiş olan kişi, Zeyd'in ve başkalarının da bulunduğu bir yere girerse mutlak olarak hanis olur. Çünkü şeklen onun bulunduğu

1- *el-Kavânînü'l-Fıkhıyye,* 163.
2- *el-Bedâyi',* III, 38; *Fethu'l-Kadîr,* IV, 34; *el-Muğnî,* VIII, 773.
3- *Muğni'l-Muhtâc,* IV, 334 vd.; *eş-Şerhu'l-Kebîr,* II, 145 vd.

yere girmiş bulunmaktadır. Fakat filan kişiye selâm vermemek üzere yemin eden kimse o kişinin de aralarında bulunduğu bir topluluğa selâm verir, onu da istisna ederse hanis olmaz. Azhar olan görüşe göre eğer selâmını mutlak olarak verirse hanis olur, girmek meseleinde olduğu gibi.

Filanın evine girmemek üzere yemin: Her hangi bir şahsın evine girmemeye yemin eden kimse, o kişinin de bulunduğu sırada evin avlusuna girecek olursa evin içerisine girmediği sürece hanis olmaz. Çünkü ev (beyt) âdeten gecenin geçirildiği yerin adıdır. Onun avlusunda ise âdeten gece geçirilmez. Şayet avluyu da kastetmiş olduğunu söylerse tasdik edilir, zira o bununla meseleyi kendisi aleyhine zorlaştırmış olur.

Geçip gitmek hâli müstesna eve girmemek üzere yemin: Geçip gitmek veya yol gereği oradan geçmesi hâli müstesna, bir eve girmemek üzere yemin eder ve oturmak maksadıyla olmaksızın oraya girecek olursa yeminini bozmuş olmaz. Çünkü o yeminini önce her türlü girme hâli için yapmış, arkasından da geçip gitmek hâlini istisna etmiş ve istisna ettiği şekil üzere oraya girmiş bulunmaktadır.

Şayet bir hasta ziyaretine gidip onun yanında oturmayı tasarlamışsa hanis olur. Çünkü o istisna ettiği şekil üzere girmiş değildir.

Şayet oturmak maksadı olmaksızın oraya girer ve girdikten sonra da oturma gereğini görüp oturursa hanis olmaz. Çünkü o eve girmekle hanis olmamıştır. Bu hâlinin devamı ise girmek değildir. Geçip gitme hali hariç, girmeme yemini ile orada misafir olmayı ve devamlı kalmayı kastetmişse, o evde oturmakla hanis olmaz. Çünkü kişi "Yolum geçerken girdim" sözünü devamlı girmemek ve yerleşmemek anlamında kullanır. [1]

Filanın bulunduğu yere girmemek üzere yemin: Bir kişi filanın yanına girmemek üzere yemin eder ve evinde olduğu sırada yanına girecek olursa, şayet oraya girmekten maksadı onun yanına gitmek ise, yemini bozulmuş olur. Onun yanına gitmek maksadıyla girmezse yemini bozulmaz. Aynı şekilde o kişi bir başka adamın evinde iken yanına girer, ama maksadı onun yanına girmek olmazsa yine yemininde hanis olmaz. Onun yanına girmenin gerçekleşebilmesi için maksada itibar edilmiştir. Çünkü insan birisinin yanına girmemeye, onu küçümsediği ve âdeten ona değer vermediği için yemin edebilir. Bu durum ise ancak kasıt ile birlikte söz konusudur.

el-Kerhî, *Nevâdir*'inde İbni Semâa'dan bundan farklı şöyle bir görüş zikretmiştir: "Allah'a yemin ederim, filanın bulunduğu eve girmeyeceğim" deyip de o filanın da aralarında bulunduğu bir topluluğun oturmakta olduğu eve o kişinin orada olduğunu bilmeden girse hanis olur. Filan kişinin olduğu yere girmek maksadının olup olmaması nazar-ı itibara alınmaz.

1- *el-Bedâyi'*, III, 39.

Bunun delili ise o yemini bozmanın şartının filanın olduğu yere girme olarak belirlenmiş olmasıdır. Bu şart da fiilen gerçekleşmiş bulunmaktadır. Yeminin kendisiyle bozulacağı şartın mevcudiyetini bilmek, yeminin bozulması için şart değildir. Nitekim bir kimse Zeyd ile konuşmamak üzere yemin eder ve Zeyd olduğunu bilmeksizin onunla konuşacak olursa, yemini bozulur. Ancak mezhebin zahir görüşü birinci görüştür.

Yemin eden kişi filan kişinin o topluluk arasında bulunduğunu bilse ve onun yanına değil de öbürlerinin yanına girmeye niyet ederek girecek olsa, gerçek sorumluluk kendisiyle Allah arasında olmak üzere hanis olmaz. Çünkü başkasını kastedip girdiği takdirde, ismi geçen kişinin yanına girmiş sayılmaz. Şu kadar var ki, mahkeme huzurunda onun böyle bir sözü tasdik edilmez. Çünkü zahire göre bir topluluk yanına girmiştir. Asıl niyetini ise kadı bilemez.

Şayet filan kişinin yanına mescitte, bir gölgelik, sundurma veya bir evin dehlizinde girecek olsa, hanis olmaz. Çünkü "girmek" mutat olan girmesi hakkında kullanılır. Bu ise insanların birbirlerini görmek üzere bir yere intikal etmeleridir ki, bu da evde olur.

Büyük ve geniş bir çadıra veya kıldan yapılmış bir eve (çadıra) girecek olursa, yanına girmemek üzere yemin ettiği kimse bedevî (göçebe) olmadığı sürece, yemininde hanis olmaz. Çünkü Araplar bu gibi yerlere "ev" adını vermezler. Bu gibi durumlarda ise nazar-ı itibara alınacak olan şey, örf ve âdettir.

Filanın evine gitmiş, o da evin odalarından birisinde bulunuyorsa, yemininde hanis olmaz. Çünkü onun yanına girmemiştir. Şayet o kişi evin avlusundaysa, o vakit hanis olur. Çünkü onu görünce yanına girmiş olur.

Mescitte, Kâbede veya hamamda onun bulunduğu yere girecek olursa yemininde hanis olmaz. Çünkü bu yeminden kasıt, yanlarına girildiği takdirde kendilerine ikrâm olunan yerlere girmekten kendisini uzak durmaktır. Sözü geçen bu yerlere girmekte ise bu durum bulunmamaktadır.

Yemin eden kişi filanın bulunmadığı eve girse ve arkasından bu filan kişi o eve girecek olsa, yemini bozulmuş olmaz. Çünkü o, filanın yanına girmiş değildir. Aksine kendisi oradayken filan kişi gelmiştir; o bakımdan yemininde hanis olmaz. (1)

Malikîlerin zikrettiğine göre (2) filanın evine girmemeye yemin eden kimse, onun kiraladığı eve girecek olursa, yemininde hanis olur. Hanefîlerle Hanbelîlere göre mülkü olan evi kastetmediği takdirde hanis olur. Çünkü ev, genelde orada yaşayanlara, sakinlere nisbet edilir. Filanın evine girmemeye yemin edip de o ev onun mülkü olmaktan çıkacak olursa oraya girmek suretiyle yemininde hanis olmaz. Şa-

1- *el-Bedâyi'*, III, 41.
2- *el-Kavânînü'l-Fıkhıyye*, 162; *el-Muğnî*, VIII, 773; *eş-Şerhu'l-Kebîr*, II, 154.

yet "bu eve" diye söylemişse hanis olur. Şafiîler ise ancak onun malik olduğu eve girmesi hâlinde hanis olur, demişlerdir. Çünkü nisbet evin mâlikinedir.

Fakihlerin ittifakına göre [1] her hangi bir eve girmemeye yemin eder ve sonra da oraya girmek için zorlanacak ve kendisi de buna karşı koyamayacak olursa yemininde hanis olmaz. Çünkü girmek fiili onun tarafından ortaya konulmuş ve ona nispet edilebilecek bir özellikte değildir.

2. Çıkmaya Dair Yeminler:

Bir şeyin içinden dışına intikal etmek demek olan "çıkma"; girmenin zıddıdır. Çıktıktan sonra durmak ve eğlenmek "çıkmak" olmadığı gibi, girdikten sonra durmak ve eğlenmek de "girmek" değildir. Şehirlerden, evlerden, odalardan çıkmak söz konusu olduğu gibi, çeşitli dokumalardan yapılmış ve çeşitli büyüklüklerdeki çadırlardan ve gemilerden de çıkmak söz konusudur. Çünkü çıkışın tarifi bunlar hakkında da geçerlidir ve bu girmek gibidir.

Mesken olarak kullanılan yerlerden çıkmak: Yemin eden kişinin kendisi, eşyası ve ailesi ile birlikte çıkması şeklinde olur. Orada oturmamak üzere yemin eden kişinin durumunda olduğu gibi.

Kasaba ve şehirlerden çıkmak, yemin edenin bedenen çıkması şeklinde olur.

Bu durum örfe mebnidir. Şayet ailesi ve eşyası içinde kaldığı hâlde evden kendisi çıkacak olursa oradan çıkmış sayılmaz. Ancak bir şehirden kendisi ayrılacak olursa oradan çıkmış sayılır; isterse aile halkı ve eşyası orada kalmış bulunsun. [2] Bu aynı şekilde Hanbelîlerin de görüşüdür. [3] Çıkmak üzere yemin etmek, kendisinin ve ailesinin de birlikte çıkmasını gerektirir. Nitekim orada oturmamak üzere yemin etmesi hâlinde de durum böyledir. Bir şehirden çıkmak üzere yemin eden kişinin yemini, Hanbelîlere göre bizzat kendisinin çıkmasını gerektirir. Çünkü bir evden kişi âdeten günde bir kaç defa çıkar. O hâlde onun durumunun zahirinden anlaşılan, o kişinin yeminiyle alışılmış çıkmayı kastetmediğidir. Ancak şehirden çıkma bundan farklıdır.

Şafiîlere göre [4] çıkma, yemin eden kişinin bizatihi intikal etmek niyet taşıyarak çıkışıyla gerçekleşmiş olur. Çünkü üzerine yemin edilen davranış odur. Ailesinin ve eşyasının orada kalmasının bu konuda her hangi bir etkisi yoktur.

Hanefîlere göre: [5] Aşağıdaki durumlar söz konusudur.

1- *el-Muğnî*, VIII, 771.

2- *el-Bedâyi'*, III, 42; *Fethu'l-Kadîr*, IV, 38; *ed-Dürrü'l-Muhtâr*, III, 85; *el-Fetave'l-Hindiyye*, II, 69 73.

3- *el-Muğnî*, VIII, 770.

4- *Muğni'l-Muhtâc*, IV, 329.

5- *el-Bedâyi'*, III, 42 vd.; *el-Mebsût*, VIII, 173 vd.

Evden (beyt'ten) çıkmaya dair yemin: Koca hanımına: "Eğer evden çıkacak olursan boşsun" diyecek olsa kadın da evin avlusuna çıksa yemini bozulmuş olur. Çünkü o kullanmış olduğu lafzın muhtemel olduğu bir şeyin içinden dışına geçmek manasını niyet etmiştir. Diğer taraftan ev ile bahçe duvarının çevirdiği avlu farklı şeylerdir. Çünkü *ev (beyt)* üzeri tavanla örtülmüş olan yerin adı iken **dâr** bir takım oda ve meskenleri bir arada bulunduran arsa sınırın adıdır. Buna bağlı olarak kişi: "Eğer filan kişi senin evine (beyt) girecek olursa..." dese ve bu da evin içerisine değil de avlusuna veya bahçesine girecek olsa yemini bozulmamış olur.

Bu iki örnekte hüküm müçtehitlerin döneminde yaşayanların örfüne mebni idi. Ancak sonraki âlimlerin örfünde ise beyt (ev), dâr ve menzil (günümüz diliyle oda ve daire) hakkında da kullanılmaktadır. Bu bakımdan (sonrakilerin örfüne göre) ikinci misalde yemini bozulurken, birincisinde bozulmamaktadır.

Evden (Dâr'dan) çıkmaya dair yemin: Koca hanımına: "Bu evden çıkacak olursan boş olursun." dese ve kadın da her hangi bir kapısından veyahut da her hangi bir yerinden dışarıya çıkacak olsa çıktığı bu yer ister duvarın üstü, ister tavan veya her hangi bir gedik olsun, yemini bozulmuş olur. Çünkü yemini bozmanın şartı olan evden dışarı çıkma işi gerçekleşmiş oluyor.

Kapıdan çıkmak: Koca hanımına: "Eğer bu evin kapısından dışarıya çıkacak olursan boş olursun." dese o da her hangi bir kapıdan çıksa - bu kapı ister yeminden önce açık bulunan kapı olsun, ister yeminden sonra açılmış bir kapı olsun- şartın varlığı sebebiyle, bu yemin bozulmuş olur; bu şart, evin kapısından çıkıştır. Şayet kadın çatıdan yahut da duvarın üstünden ya da her hangi bir gedikten çıkacak olursa yemini bozulmaz; çünkü bu sayılanlar kapı değildir.

Şayet yemininde kapıyı belirterek: "Şu kapıdan dışarı çıkacak olursan" derse, bizzat o tayin edilmiş kapıdan çıkmadığı sürece yemini bozulmaz. Çünkü kapının tayin edilmesinin belirli bir faydası veya bir maksadı bulunabilir. O bakımdan bu tayin göz önünde bulundurulur.

Belirli bir iş için çıkmak: Kişi: "Şu işin dışındaki bir maksatla bu evden dışarıya çıkacak olursan" dese ve karısı bu iş için bir defa çıksa sonra bir başka iş için çıkacak olsa, yemin edenin bu yemini bozulur. Çünkü bu kişi belirli niteliğe sahip kayıtlı çıkışın dışında bütün hâllerdeki çıkışı karısına yasaklamıştır. Kadın istisna edilen bu çıkışı yapacak olursa yemini bozulmaz. Şayet başka bir çıkış söz konusu olursa o zaman yemini bozulmuş olur.

Eğer ettiği yeminde yalnızca bir defa çıkışı kastederse bu sahihtir. O vakit (illâ) =istisna edatı (hattâ)=dahi, kadar anlamında mecazen kullanılmış ve "Şu iş için çıkacağın vakte kadar bu evden çıkacak olursan..." demiş gibi olur. O iş için çıkınca yemini de sakıt olur. Çünkü yeminden kastettiği davranış gerçekleşmiş bulunur. Ancak bu hüküm diyaneten sabit olur, kazaen (yani hukukî açıdan) sabit

kabul edilmez. Çünkü böyle bir durum lafzın hakikatine aykırıdır.

Filan kişi ile birlikte çıkmak: Eğer kişi: "Filan kişi ile birlikte evden dışarıya çıkacak olursan boş olursun." dese, kadın da yalnız başına yahut da o filan kişinin dışında bir kimse ile çıkacak olsa, arkasından filan kişi de çıkıp ona yetişecek olsa hanis olmaz. Çünkü "(maa=) beraber, birlikte" edatı, birlikte oluş ve beraberlik için kullanılır. O bakımdan kadının çıkışı esnasında o filan kişinin de onunla birlikte olması gerekir ki, bu söz konusu olmamıştır. Çünkü çıkış hali üzere olmaya devam etmek çıkış anlamında değildir.

Evden çıkış ile alâkalı bazı durumlar: Eğer kişi: "Bu evden çıkacak olursan boşsun" dese ve kadın evin avlusuna girse ya da üst taraflardaki bir odaya girse ya da evin dışında umumi yola açılan bir sundurmanın altına girecek olsa, yemini bozulmamış olur. Çünkü buna evden dışarıya çıkmak denilmez.

Bir şeye devam onu yeni baştan yapmak hükmünde midir?: Eğer kadın evden çıkmakta iken ona: "Evden çıkarsan boş olursun" dese, yemini bozulmuş olmaz. Aynı şekilde kadın evde olduğu hâlde "Bu eve girersen boş olursun" dese yine yemini bozulmuş olmaz. Ancak yeminden sonraki yeni bir çıkış ve yeni bir giriş hâlinde bu yemin gerçekleşir.

Şayet, kadın ayakta iken, otururken, elbisesini giymekte iken veya binek üzerinde iken "Ayağa kalkarsan, oturursan, giyinirsen ya da binersen" der ve o da bu işe kısa bir süre de olsa devam ederse yemini bozulmuş olur.

Bu Hanefîlerin görüşüdür. Çünkü "çıkış"ın manası bir şeyin içinden dışına intikal etmektir. "Girmek" ise bunun aksidir, bu devamı olmayan fiillerdendir. O bakımdan çıkışa devam, çıkış kabul edilemez.Binmek ve buna benzer fiiler ise devamı olan, yani benzeri durumları yenilenip duran davranışlardır. O bakımdan bu gibi fiillere devam, yeniden onlara başlamak hükmünü alır. Bu ayırımın delili ise günlük konuşmada söylenen şu tür sözlerdir: "Dün bindim" "Bugün bindim" "Dün ve bugün giyindim" denilir. Ama , "Dün ve bugün girdim" denileceği zaman bunların ancak yeniden başlanmış bir giriş hakkında kullanılmasıdır. (1)

Şafiîlerde mezhebin nassları bir insanın içinde bulunduğu bir eve girmemek üzere yemin etmesi veya çıkmakta iken çıkmamak üzere yemin etmesi hâlinde, her iki şekilde de yemininin bozulmadığını açıkça ifade etmektedirler. Çünkü girmek (onlara göre) dışardan içeriye geçmek üzere olduğu yerden ayrılmaktır, çıkmak da bunun aksidir. Fiilin devamı hâlinde ise bu mana söz konusu olmamaktadır. Bu bakımdan bu davranışın devamı hâlinde ona girmek veya çıkmak adı verilmez. Elbiseyi giymeye, binmeye, kalkmaya ve oturmaya devamın ise işe yeniden başlama hükmü vardır. O bu durumu devam ettirecek olursa yemini bozulmuş olur.

1- *el-Bedâyi'*, III, 36.

[1] Bu konuda Hanefîlerle aynı görüştedirler.

Yemek ve vurmak: Bunlar da binmek gibidir. Eğer yemekte veya vurmakta iken karısına: "Yersen veya vurursan benden boşsun." der, o da bu davranışını sürdürür ise, yemin gerçekleşmiş olur. Çünkü bu tür fiillerin her bir kısmına "yemek ve vurmak" adı verilebilir.

Ay başı ve hastalık da girmek ve çıkmak gibidir. Bir erkek ay başı veya hasta olan hanımına: "Hastalanır veya ay başı olursan benden boşsun" diyecek olursa yemin, yeniden tekrarlanan ay başı ve hastalık hakkında söz konusu olur. Nitekim insanların örfünde de durum böyledir.

Eğer bu süre içerisinde meydana gelen ay başı kanını ve artan hastalığı kastedecek olursa sahih olur. Çünkü ay başının bir takım kısımları söz konusudur ve peşpeşe durumlar ile ortaya çıkar; o bakımdan niyeti sahihtir.

"Yarın ay başı olursan" dese ve onun ay başı olduğunu bilmese, onun bu yemini bundan sonraki ay başı hakkında gerçekleşir. Şayet onun ay başı olduğunu bilmekte ise kadının ay başı hâli, tan yerinin ağaracağı zamana kadar sürüp ayrıca üç gün devam edecek olsa, yemini bu ay başı hâli hakkında vaki olur. Çünkü o karısının ay başı olduğunu bilerek yemin etmiş, dolayısıyla ay başının devamını kastetmiştir. Üç gün süreyle devam etmeyen böyle bir durum ise ay başı olarak kabul edilmez.

İzinsiz çıkış hakkında yemin: Erkek karısının çıkmasına izin vermediği takdirde çıkmakla karısının kendisinden boş olacağına dair aşağıdaki şekillerden her hangi birisi ile yemin edebilir:

1- "Benim iznim veya rızam olmadıkça bu evden çıkacak olursan benden boşsun" der veya buna benzer ifadeler kullanır.

2- "Sana izin verinceye veya razı oluncaya kadar bu evden çıkacak olursan benden boşsun." diyebilir.

3- "Sana izin verme veya razı olmam hâli müstesna; bu evden çıkacak olursan benden boşsun." diyebilir.

Birincisinden başlayarak bunları açıklayalım:

1- Karısına: "İznim veya rızam olmadıkça" demesi: Koca hanımına: "İznim, emrim, rızam veya bilgimle olmadıkça çıkacak olursan benden boşsun" veya: "Bu evden benden izinsiz, benim emrim, rızam veya bilgim olmadan çıkacak olursan boşsun." dese ve kadın onun izni olmaksızın çıksa bütün bu durumlarda yemini bozulmuş olur. Kadının her seferinde ondan izin alması şarttır. Hatta bir kere izinle çıkıp daha sonra izinsiz çıkacak olsa yine yemini bozulmuş olur. Aynı şekilde bir

1- *Muğni'l-Muhtâc*, IV, 331.

defa ona izin verse fakat henüz çıkmadan bundan vazgeçse, karısı çıktığı takdirde yine yemini bozulmuş olur. İzne bağlı olarak çıktığı takdirde, bu çıkış yemininden istisna edilmiş bir çıkış demektir; yeminin kapsamına girmeyeceğinden yemini bozulmuş olmaz. Bunun sebebi ise her bir çıkışı boşanmanın gerçekleşmesi için bir şart olarak kabul etmiş ve belirli bir nitcliğe sahip olan çıkışı bundan istisna etmiş olmasıdır ki, bu da çıkışının izine bağlı olmasıdır. Çünkü Arap dilinde "be" bitişiklik içindir. Meselâ, "kalem ile yazdım" denildiği zaman, yazma işlemi kalem ile olmuş demektir. Dolayısıyla bu nitelikte olmayan her bir çıkış, yeminin kapsamı içerisine girer ve yeminin bozulması için bir şart olur. Şanı yüce Allah şöyle buyurmuştur: "*Biz, Rabbinin emri ile olmadıkça inmeyiz.*" (Meryem, 64). Yani ancak bu nitelik ile meleklerin inişi söz konusu olur.

Karısına: "Çarşafsız veya peçesiz yahut da bineksiz çıkacak olursan benden boş olursun" demesi de buna benzer. Şayet istisna etmiş olduğu çıkış şekli gerçekleşirse yemini bozulmaz. Eğer nitelediği şekilde olmayan bir çıkış olursa yemini bozulmuş olur. Çünkü istisna edilen nitelikteki çıkış, yeminin kapsamında değildir. İstisna edilmeyen çıkış şekilleri yeminin kapsamına girdiğinden, şart bulunduğu için yemini de bozulmuş olur.

Eğer "iznim ile olmadıkça" sözü ile sadece bir defalık çıkışı kastederse bu niyeti kendisi ile Allah arasındaki durumlarda sahih olur, yani niyeti gereğince amel eder. Kazaen, yani hukukî açıdan İmam Ebu Hanife ile İmam Muhammed ve İmam Ebu Yusuf'tan gelen bir rivayete göre aynı şekilde niyeti gereğince amel edilir. Hukuken niyeti ile amel edilmez de denilmiştir. Çünkü o, sözün zahirine uygun olmayan bir niyette bulunmuştur. Zira sözün zahiri daha önce açıklamış olduğumuz gibi, her seferinde iznin tekrarlanmasını gerektirmektedir ki, fetvaya esas olan ve tercih edilen görüş budur.

Her iki tarafın görüşlerini açıklama şekline gelince: İznin tekrarı lafzın zahirinde sabit değildir. Bu sadece "çıkış" ifadesinin muhtevası ile sabit olur. Dolayısıyla o bir defalık çıkışı kastedecek olursa, sözünün zahirinin gerektirdiği bir niyette bulunmuş olur. Hakikat ise onun sözünün zahirine göre iznin tekrarlanması gerektiği şeklindedir. Ancak o izin hakkındaki yemini ile sadece bir defayı kastedecek olursa bu da sadece kullanılan sözün muhtemel olduğu bir husustur. Bu bakımdan fetvaya esas olan görüş Ebu Yusuf'un görüşüdür. Kişi, eğer bir defalık çıkışı kastettiğini belirtirse diyaneten bu açıklaması kabul edilir, kazaen, yani hukukî açıdan kabul edilmez. Çünkü o kendisi üzerindeki yükü hafifletmeyi kastetmiştir; mahkeme huzurunda bu açıklaması tasdik edilmez.

İznin tekrarını gerektiren böyle bir yeminde çıkış yolu, çare kocanın hanımına: "Sana bütün zaman boyunca izin verdim." veya "ebediyyen sana izin verdim" yahut da "çıkmak istediğin her seferinde ben de sana izin verdim" demesidir. Böylelikle çıkışın söz konusu olduğu her seferinde izin de sabit olmuş

olur. Çünkü "her" kelimesi genelliği ve tekrarı gerektiren bir kelimedir.

Aynı şekilde koca: "On gün süre ile sana izin verdim" dese ve bu on gün süre içerisinde kadın defalarca çıkacak olsa, yemini bozulmuş olmaz. Şayet koca: "İznim ile olmadıkça" şeklindeki sözünde bir defa izin verecek olsa, arkasından yasaklayacak olsa, bu yasaklaması sahih olur. Hatta bundan sonra ondan izinsiz olarak çıktığı takdirde yemini bozulmuş olur; çünkü yemin baki olduğu hâlde verdiği izinden dönmesi sahihtir, böylelikle hiç izin vermemiş gibi olur.

Şayet koca, karısına umumi bir izin verecek olsa, sonra da bütün çıkış hâlleri dahil olmak üzere ona umumi bir şekilde çıkışı yasaklasa bu yasaklamanın etkisi olur mu olmaz mı?

İmam Muhammed, yasaklama gereğince amel edilir ve çıkış için vermiş olduğu izni batıl olur, demiştir. Kadın bundan sonra onun izni olmaksızın çıkacak olursa yemini bozulmuş olur. Bunun delili şudur: Eğer ona bir defa izin verecek, sonra da bir defa daha yasaklayacak olursa onun bu yasaklaması sahihtir. Aynı şekilde her seferinde ona izin verecek olursa, onun yasaklaması gereğince amel vacip olur ve bu yasaklaması ile izin ortadan kalkar.

Ebu Yusuf ise şöyle demiştir: Yasaklaması daha önce vermiş olduğu izni etkilemez, geçerliliği devam eder. Çünkü çıkışına dair vermiş olduğu izin yemini kaldırır. Zira o vermiş olduğu izin ile talâkın gerçekleşme şartını (izinsiz çıkış) ortadan kaldırmış olur. Bu sebepten dolayı çıkışı genel olarak yasaklamanın her hangi bir etkisi olmaz. Zira artık ortada yemin diye bir şey yoktur. Bu ise yalnız bir defalık çıkış için verilen özel iznin hilâfınadır. Çünkü böyle bir izin ile yemin ortadan kalkmaz. Bu durumda, yeminin kalıcılığı söz konusu olduğu sırada çıkış yasağı gerçekleşmiş olur ve böyle bir yasaklama da bu durumda sahih demektir.[1]

2- "Sana izin verinceye kadar" demesi: Karısına: "Sana izin verinceye veya emredinceye veya razı oluncaya yahut bilinceye kadar bu evden çıkacak olursan benden boşsun." dese ona bir defa izin vermesi ile yemini sakıt olur. O kadar ki, ona bir defa çıkması için izin verse ve kadın çıkıp sonra geri dönse, sonra da onun izni olmaksızın çıkacak olsa yemini bozulmaz. Aynı şekilde ona sadece bir defa izin verse sonra da çıkmadan önce yasaklasa, daha sonra ikinci yasaklamaya rağmen çıkacak olsa, yemini bozulmaz. Çünkü "(hattâ)=e kadar" edatı nihaî vakti ifade etmekte olup (ilâ) edatı manasındadır; bu edat ise nihaî vaktin sonunu ifade eder. Dolayısıyla (hattâ) edatının sınırının sona ermesi ile yemin de sona erer ve yemin edenin izin vermesi, çıkışı yasaklayışının son anı olur ve bu son andan, nihaî vakitten sonra ise yemin kalmaz. Artık bundan sonra çıkış söz konusu olacak olursa hanis olmaz. Çünkü zaten yeminin varlığı söz konusu değildir. Zira izin vermesiyle

1- *el-Mebsût*, VIII, 173; *el-Bedâyi'*, III, 43 vd.; *Fethu'l-Kadîr*, IV, 40; *Tebyînü'l-Hakâik*, I, 122; *ed Dürrü'l-Muhtâr*, III, 89 vd.

yemin sakıt olmuştur, bundan sonraki yasaklama muteber olmaz. İzinden önce ise yemin varlığını sürdürmektedir; dolayısıyla çıkış ile birlikte hanis olur.

Eğer "Sana izin verinceye kadar" sözünü söylerken, her seferinde iznin varlığını kastedecek olursa, hem diyaneten hem de kazaen tasdik edilir, çünkü o kendisinin aleyhine işi sıkı tutmayı kastetmiştir. (1)

3- Yemin eden koca hanımına: "Sana izin vermem yahut emretmem, yahut bilmem ya da razı olmam hâli müstesna bu evden dışarıya çıkacak olursan benden boşsun" diyerek; *"sana izin vermem müstesna"* sözlerini kullanacak olursa âlimlere göre onun bu sözü genel olarak "sana izin verinceye kadar" ayarındadır. Şayet ona bir defa izin verdikten sonra çıkar, sonra izni olmaksızın bir defa daha çıkacak olursa, yemini bozulmuş olmaz. Çünkü "(illâ en..).... izin vermem müstesna" ifadesi aynı şekilde nihailik manasını ifade etmektedir; bununla yemin de nihayete ermiş olur. Tıpkı: "Sana izin verinceye kadar" demiş gibidir.

Bunun sebebi ise "(illâ en..)...izin vermem müstesna" kelimesinin istisna edatlarından olmakla birlikte nihaî sınır (gaye) manasını ifade etmesidir. Zira o istisna edatından önce kullanılan sözler izin türünden olmadığından izni ondan istisna etmek söz konusu olmaz. Bu bakımdan buradaki edat"e kadar" anlamında mecazen kullanılmış olur. Çünkü aralarında münasebet vardır. Şöyle ki: Nihaî sınırdakinden öncekinin hükmü, bu sınırdan sonrakinin hükmüne aykırıdır. Tıpkı istisnadan önceki hükmün istisnadan sonraki hükümden ayrı oluşu gibi.

Nahiv âlimlerinden olan el-Ferra'ya göre, kişi: "Sana izin vermem müstesna" diyecek olursa "iznim ile olması hâli müstesna" demiş gibidir. O hâlde bu mana çıkışın her bir seferinde iznin de tekrarlanmasını gerektirmektedir. Çünkü mana: "Benim iznim ile çıkış olması hâli müstesna" şeklindedir. Zira (en)=mek, mak edatı ile ondan sonra gelen muzari bir fiil, masdar manasınadır. Buna göre şöyle denilmiş gibi olur: "Benim iznim çıkış müstesna evden çıkacak olursan." Bu ise sağlam bir ifade değildir. O bakımdan bir de "ba"nın takdir edilmesi gerekir ki, o vakit "iznim ile çıkış müstesna" manası hasıl olur. Takdirî olarak sabit olmakla birlikte, lafzan bu "ba" harfinin düşünülmesi, caiz olan bir iştir. Nitekim Ru'be b. el-Accâc'dan rivayete göre ona: "Nasıl sabahladın?" diye sorulmuş o da: "Hayırdır. Allah sana afiyet versin!" demiştir. Bundan maksat ise "hayır ile sabahı ettim" demektir. Aynı şekilde Araplar yeminde "be" harfini hazfederek "billahi" diyecek yerde "Allahi" derler. "be" harfinin hazfedilmesi caiz olduğuna göre, sözü tashih etmek zarureti dolayısıyla söyleyişte takdiren var kabul edilmiştir. Bunun delili ise yüce Allah'ın şu buyruğudur: *"Ey iman edenler! Size izin verilmesi hâli müstesna peygamberlerin odalarına girmeyin."* (el-Ahzâb, 53). Bu girişinizin her seferinde size tekraren verilen izin ile olmadıkça girmeyin, demektir.

Hanefîler bu görüşü reddederek şöyle demişlerdir: "Sözün ifadesinin

1- Adı geçen eserler.

düzeltilmesi için (illâ) istisna edatını "(hattâ) ve (ilâ) =e kadar" manasına kabul etmek, Ferra'nın söylediğini takdir etmekten daha evlâdır. Çünkü bir kelimenin yerini tutan bir başka kelime koyarak manayı tashih etmek; zamir var olduğunu kabul etmek veya takdir etmek yoluyla manayı tashih etmekten daha iyidir. Çünkü birincisi sadece nitelikteki bir tasarruf ile değişikliktir. Zamir ve takdir yoluna gitmek ise sözün aslına bir şey eklemektir. Şüphe yok ki, değişiklik suretiyle nitelikte bir tasarruf, sözün aslına birşeyler eklemekten daha yerindedir. Yüce Allah'ın: "*Size izin verilmedikçe*" buyruğunda her seferinde iznin tekrarı bu lafız dolayısıyla değil, başka bir delil ile gerekmektedir. O delil de şudur: Başkasının evine izni olmaksızın girmek haramdır. Çünkü yüce Allah daha sonra: "*Sizin böyle davranmanız Peygambere rahatsızlık verir.*" (Ahzab, 33) buyurmuştur. Bu şekildeki bir rahatsızlık ise her an varolan bir durumdur, o bakımdan her seferinde izin almak şarttır. (1)

Hanbelîlerle Malikîler ise şöyle demektedir: (2) Sözü geçen bu üç lafız türünde de hüküm birdir. O da şudur: Kadın ne zaman kocasından izinsiz olarak çıkarsa, ondan boş olur ve yemin de bozulmuş olur. Çünkü "(in) =eğer" edatı tekrarı gerektirmemektedir. Bir defa yemini bozulacak olursa artık yemini çözülmüş olur. Çünkü o boşamayı böyle bir şarta bağlamıştır. Bu şart da gerçekleştiğine göre, talak söz konusu olmuştur; onun izni ile çıkmaması hâlinde olduğu gibi.

Çıkışı filanın iznine bağlamak (ta'lik etmek): Eğer koca hanımına: "Filanın izni ile olması müstesna çıkarsan" dese ve izin vermeden önce o kişi ölecek olsa, İmam Ebu Hanife ile İmam Muhammed'e göre artık yemin batıl olur. İmam Ebu Yusuf ise yemin bakidir, demektedir. Kadın bundan sonra çıksa yemini bozulur. Aralarındaki bu görüş ayrılıkları, içinde hiç su bulunmadığı hâlde "Bu testideki suyu içeceğim" diye yemin eden kişi hakkındaki görüş ayrılıklarından kaynaklanmaktadır. İmam Ebu Hanife ile İmam Muhammed'e göre böyle bir yemin *mün'akid* olmaz. Çünkü yemine sadık kalmayı düşünebilmek, yeminin *mün'akid* olması ve gelecekte de yeminin bekası için şarttır. Ebu Yusuf'a göre ise böyle bir yemin *mün'akid* olur. Çünkü ona göre böyle bir şart söz konusu değildir, yeminin gelecekteki bir iş hakkında edilmesi ona göre yeterlidir.

Kadın duymaksızın çıkışa izin vermek: Koca çıkmaması üzerine yemin ettiği hanımına, âdeten işitemeyeceği bir yerden izin verir, kadın da bu izni duymaksızın çıkarsa, Ebu Hanife ve Muhammed'e göre yemini bozulmuş olur. Çünkü izin vermek demek bunu bildirmek demektir. Nitekim yüce Allah, "izin" kökünden kelime kullanarak "*Allah'tan ve resulünden bir bildirme (ezan) dir.*" (Tevbe, 1) diye buyurmuştur ki, bu da bildirmek manasınadır. İşitemeyeceği bir yerden izin ise i'lam olsa da izin olmaz. Dolayısıyla, böyle bir hâlde izin verilmiş bir çıkış söz konusu olmayacağından yemini bozulmuş olur. Diğer bir sebep ise hanımına

1- Aynı eserler.
2- *el-Muğnî*, VIII, 796; *eş-Şerhu'l-Kebîr*, II, 148, 157.

kendisinin izin verip onun da işiteceği bir şekilde mutlak olarak izin verilmiş bir çıkış dışındaki çıkışları yasaklamış olmasıdır. Tek bir taraftan izin verilmiş bir çıkışın ise istisna edilmiş bir çıkış olması söz konusu değildir; dolayısıyla böyle bir çıkış yasak çıkışın çerçevesi içerisindedir.

Ebu Yusuf ise yemini bozulmaz, demektedir. Çünkü yeminin bozulmasının şartı -mutlak olarak- izinsiz çıkışın varlığına bağlıdır. Buradaki çıkışa ise izin sözü bulunduğu için bir yönden izin verilmiş gözüyle bakılır. Bu sebeple yemininde hanis olma şartının varlığı söz konusu olmaz. Çünkü şüphe ile yemin bozulmaz.

Yemin velâyet yetkisinin kalıcılığı ile mukayyettir: Koca hanımının evden çıkmaması üzere veya yönetici bir kişi hakkında kendi izni olmaksızın beldesinden çıkmaması üzere yemin etse arkasından kadın kocasından *bain talak* ile boşansa veyahut da o yönetici işinden azledilse ve bundan sonra kadın ile örnekteki erkek izinsiz olarak çıkacak olsa, yemin eden kişinin yemini bozulmaz, yemin sakıt olur. Çünkü yemin, yemin edenin izin vermek imkânını elinde tuttuğu durum hakkında geçerlidir ki, bu da velâyetin kalıcılığıdır. Bu velâyet ortadan kalkacak olursa yemin de ortadan kalkar. Bu kaide şuna benzemektedir: Alacaklı borçlusuna, izni olmaksızın bir şehirden çıkmamaya dair yemin verdirse, bu yemin borcun varlığı hâli ile mukayyettir. Şayet üzerinde borç olduğu hâlde çıkacak olursa yeminini bozmuş olur. Borcunu ödedikten veya alacaklı borçluyu ibra ettikten sonra çıkarsa yemininde hanis olmaz; çünkü artık yemin sakıt olmuştur, böyle bir yemin borcun devamı ile mukayyettir. Bu durum, hâlin delâleti ile mukayyet olan *fevr yemini*nin bir uygulamasıdır. Buna şu meselenin hükmü de terettüp eder: Şayet borç, borçlunun üzerine tekrar dönerse veya bir başka borç söz konusu olursa, yemin geri dönmez. [1]

Kısacası Hanefî mezhebine göre "Benim iznim ile olmadıkça..." şeklinde yemin edilecek olursa her çıkış için iznin tekrarlanması şarttır. Ancak "sana izin verinceye kadar" veya "sana izin vermem müstesna" denmesi durumunda iznin tekrarlanması gerekmez, sadece bir defa izin vermek yeterlidir, bundan sonra da artık yemin sakıt olur.

Bu Lafızlarda Hanefîlerin Dışındaki Mezheplerin Görüşleri: Malikîlerle Şafiîlere göre: "İznim olmadıkça, izin verinceye kadar, izin vermem müstesna" şeklindeki üç yemin şeklinde de bir defa çıkış için izin vermek yeterlidir.

Yemin eden kişi bir defa dahi izin verecek olursa bundan sonraki çıkışlarından dolayı yemin bozulmaz. Çünkü yemin edenin bu yemini tekrarı gerektirmeyen bir harf ile sadece bir defa çıkışa taalluk etmiştir. Onun izni olmaksızın çıkacak olursa yemini bozulur. Eğer onun verdiği izin ile çıkarsa yeminine bağlı kalmış demektir. Çünkü yeminine bağlı kalmak, yemini bozmanın taalluk ettiği şey ile alâkalıdır.

1- Bu üç mesele için bk. *el-Bedâyi'*, III, 45-46.

Hanbelîler ise şöyle demektedir: Sözü geçen her üç şekilde her bir çıkış hâlinde iznin de tekrarlanması lâzımdır. Çünkü yemin eden kişi hanımının kendisinden boş olmasını bir şarta bağlı kılmıştır. Söz konusu bu şart gerçekleşecek olursa boşanma da gerçekleşmiş olur; bir defada hânis olursa yemini bozulmuş olur. [1]

3. Konuşmaya Dair Yeminler:

İnsan için konuşmak kaçınılmaz bir şeydir. Çünkü insanın maksat ve arzularına kavuşabilmesi için bunları başkalarına iletmesi gerekmektedir. Konuşmanın iki kişi arasındaki anlaşmada veya çekişmede önemi büyük olduğu gibi, kişi bazen kendisini yahut da başkasını konuşmaya ya da konuşmamaya mecbur etmek için yemin etmek gereğini hissedebilir. Aşağıda konuşmaya dair yemin hâllerinin en önemlilerini zikredeceğiz. Bu yemin ise ya *mutlak* veya *geçici* olur.

a) **Mutlak:** Her hangi bir kimse ile konuşmamak üzere yemin etmesi demektir ki, bu şekildeki yemin ebediyyen geçerli olur. O kadar ki, her hangi bir zaman veya mekânda her hangi bir durumda selâm vererek dahi onunla konuşacak olsa yemini bozulmuş demektir. Aşağıdaki durumlar mutlak yeminin hâlleri arasındadır:

Filan kimse ile konuşmamak üzere yemin etmek: Kişi filan ile konuşmamak üzere yemin eder ve sonra uzak bir yerden ona seslenirse, eğer bu filan kişi dinlediği takdirde işitebileceği bir yerde bulunuyor ise, Hanefî ve Hanbelîlere ve Malikîlerdeki bir görüşe göre yemini bozulmuş olur; isterse onu işitmesin. Şayet mesafenin uzaklığı sebebiyle âdeten işitilemeyecek bir yerde bulunur ise yemini bozulmaz. Aynı şekilde muhatap kulağını verecek olsa dahi işitemeyecek kadar sağır olsa yemini bozulmaz. Sebep şudur: Filan kişi ile konuşmak, sözünü ona işittirmekten ibarettir. Ancak işittirmek gizlidir ve açık olmayan bir durumdur. Bu yüzden onu sağlayacak olan zahirî sebep, işitmenin yerine ikame edilmiştir ki, o da yakın bir yerde işittirebilmenin mümkün olmasıdır.

Filan kişi ile konuşmamak üzere yemin etse ve bu kişi uykuda iken onunla konuşup uyandırır ise yeminini bozmuş olur. Çünkü onunla konuşmuş ve sözünü ona işittirmiştir. Şayet uyandırmayacak olursa yemini bozulmaz. Hanefî mezhebinin önde gelen âlimlerinin genel olarak tercih ettiği görüş budur. Kudûrî'nin, şayet uyanıkken işitebileceği şekilde konuşur ise yemini bozulur, şeklindeki görüşünün hilâfına bu görüşü kabul etmişlerdir. Çünkü Kudûrî'ye göre onunla konuşmuş, sözü kulağına ulaşmış, ancak uykuda olduğu için onun sözünü anlayamamıştır. Bu bakımdan, işitebileceği bir yerden ona seslenmiş olması, ancak bir başka işle meşgul bulunduğundan anlamaması hâline benzer. Şu kadar var ki, genel olarak mezhep âlimlerinin görüşü daha tercihe şayandır. Çünkü kişi uyuyanı konuşmasıyla uyandıramayacak olursa sesini işittiremeyeceği bir uzaklıktan ona seslenmiş gibi olur, insan konuşması ile uyandırmayacak olursa, uyuyan bir kimse ile konuşmuş sayılmaz. Tıpkı hazır bulunmayan kişi ile konuşmuş sayılamayacağı gibi.

1- *el-Muğnî*, VIII, 796 vd.; *eş-Şerhu'l-Kebîr*, II, 148, 157; *el-Mizân*, II, 132.

Yemin eden kişi, hakkında yemin edilen kişinin de bulunduğu bir topluluğun yanından geçip onlara selâm verecek olursa yeminini bozmuş olur. Çünkü hem onunla hem de başkası ile selâm vererek konuşmuş demektir. Şayet verdiği selâm ile o kişi dışında kalan topluluğu kastedecek olursa yemini bozulmamış olur, kendisi ile Allah arasında olmak üzere bu niyeti sahih olur. Çünkü o niyet ederek sözünü tahsis etmiştir. Mutlak olarak bütünün zikredilip bir kısmın kastedilmesi ise caizdir. Ancak mahkeme huzurunda onun bu iddiası kabul edilmez. Çünkü böyle bir iddia sözünden zahir olarak anlaşılanın hilâfınadır. [1]

İmam veya muktedi olarak kıldığı namazda selâm verecek olsa ve hakkında yemin ettiği kimse de namazda onunla birlikte bulunsa iki durum söz konusu olur:

1- Eğer yemin eden kişi imam ise bakılır: Şayet hakkında yemin edilen kişi arkasında ise ve selâm verirse ilk selâmı ile hanis olmaz. Eğer sağında bulunuyor ise yine yemini bozulmaz. Çünkü ilk selâm namazdaki bir kelâmdır. Çünkü bu selâm ile namaz kılan kişi namazdan çıkar ve bu, insanların sıradan konuşmaları arasında sayılmaz. Bunun delili ise böyle bir ilk selâmın namazı ifsat etmediğidir.

Şayet bu kişi imamın solunda bulunuyor ise, mezhep âlimleri bunda ihtilâf etmişlerdir. Bazısı yemini bozulur derken, bazısı bozulmaz demişlerdir.

2- Eğer yemin eden kişi muktedi ise, yine Ebu Hanife ile Ebu Yusuf'a göre yemini bozulmuş olmaz. Çünkü imama uyan kişi (muktedi) onlara göre imamın selâmı ile namazdan çıkmış olmaz.

İmam Muhammed'e göre ise yemini bozulur. Çünkü muktedi ona göre imamın selâmı ile namazdan çıkmış olur; o da namazın dışında filan kimse ile bir söz söyleyip konuşmuş demek olacağından yemini bozulur.

Filan kimse ile konuşmamak üzere yemin etse ve sonra ona bir mektup yazsa, bu mektup o kişiye varsa ya da ona bir elçi gönderip mesajını ona iletse yahut parmakla ona işarette bulunsa yemini bozulmuş olmaz. Çünkü bu, konuşma değildir. Bu konuda Hanefî mezhebi âlimleri ittifak hâlindedir. Şafiî mezhebindeki yeni kavle göre de hüküm böyledir. Hanbelîlerle Malikîlerce tercih edilen görüşe göre onunla karşılıklı olarak konuşmayı istememesi hâli müstesna, yemini bozulur. [2]

Konuşmamak Üzere Yemin: Bu gün konuşmamak üzere bir kimse yemin etse ve Kur'an okusa yahut namaz kılsa veya tesbihte bulunsa istihsanen yemininde hanis olmaz. Tehlil ve tekbir getirmek de böyledir. Namazın içinde ve dışında Kur'an okumak ve tesbihin de hükmü böyledir. Çünkü bu gibi davranışlar, örfen konuşmak

1- *el-Bedâyi'*, III, 47 vd.; *el-Fetave'l-Hindiyye*, II, 89 vd.; *Tebyînü'l-Hakâik*, III, 136; *Fethu'l-Kadîr* IV, 63; *ed-Dürrü'l-Muhtâr*, III, 112; *el-Muğnî*, VIII, 822.

2- *el-Bedâyi'*, III, 48; *Tebyînü'l-Hakâik*, III, 136; *el-Kavânînü'l-Fıkhıyye*, 164; *Muğni'l-Muhtâc*, IV 345; *el-Muğnî*, VIII, 820; *eş-Şerhu'l-Kebîr*, II, 146.

olarak kabul edilmez. Namaz esnasında bunları yapması ise örfen de şer'an de konuşmak değildir. Peygamber (a.s) şöyle buyurmuştur: "*Bizim bu namazımızda insanların konuşmalarından olan hiç bir şeyin söylenmesi uygun değildir. O namaz sadece bir tesbih, tehlil ve Kur'an kıraatidir.*" (1) Bir başka hadisinde şöyle buyurmuştur: "*Şanı yüce Allah emrinden dilediğini ihdas eder. İhdas ettiği şeylerden birisi de namazda konuşmamamızdır.*" (2) Diğer bir gerekçe de sıradan konuşmaları namazı ifsat etmesidir. Şayet bu sayılanlar da insanların sıradan konuşmalarından kabul edilseydi, elbetteki onların da namazı ifsat etmesi gerekirdi.

Namazın dışında bunları söylemesinin yemini bozmamasının sebebine gelince: Böyle bir davranışta bulunan kimseye, bizim şimdiki örfümüze göre "konuşuyor" denilmez. Aksine ona Kur'an okuyor, tesbih ediyor, denilir. Yeminler ise örfe mebnidir. (3) Şafiîlerle Hanbelîler de ister namazda ister namazın dışında olsun Kur'an okuyan kişi mutlak olarak yeminini bozmuş olmaz, çünkü örfte konuşmak ancak insanların sıradan konuşmaları hakkında kullanılır, derler.

Şafiîler şöyle demektedirler: Konuşmamak üzere yemin eder, sonra yüce Allah'a hamdeder, tesbih eder, tehlil getirir, dua eder, namazın içinde veya dışında -büyük hades sahibi olsa dahi- Kur'an okursa bütün bunlarla yeminini bozmuş olmaz. Çünkü burada sözü geçen "konuşmak", insanların karşılıklı konuşmalarında söyledikleri sözler manasına kabul edilir. (4)

b) Geçici bir süre konuşmamaya dair yemin: Bu muayyen ve müphem (belirsiz) olmak üzere iki çeşittir.

Muayyen: Meselâ kişi geceleyin: Filan kişi ile bir gün konuşmamak üzere yemin etse yemin ettiği andan itibaren ertesi günün güneşi batıncaya kadar konuşacak olursa yeminini bozmuş olur. Buna göre onun yeminine gecenin geride kalan kısmı da dahil olur. Aynı şekilde gündüzün "bir gece" onunla konuşmamak üzere yemin ederse, yemin ettiği andan itibaren tan yerinin ağarmasına kadar olan süre içerisinde konuşacak olursa yemini bozulmuş olur. Gündüzün her hangi bir bölümünde onunla bir gün süreyle konuşmamak üzere yemin ederse gündüzün geri kalan kısmı, sonraki gece ile ertesi günün o saatine kadarlık zaman içerisinde konuşmaması gerekir.

Şayet günün her hangi bir vaktinde "Allah'a yemin ederim, bu gün seninle konuşmam" diyecek olursa günün geri kalan kısmı hakkında bu yemini geçerlidir.

1- Bu hadisi İmam Ahmed, Müslim, Neseî, Ebu Dâvud, İbni Hibbân, Beyhakî ve Taberânî, Muaviye b. el-Hakem es-Sulemî'den rivayet etmişlerdir. *Nasbu'r-Râye,* II, 66; *Neylü'l-Evtâr,* II, 315.

2- Bu hadisi İmam Ahmed, Müslim, Neseî, Ebu Dâvud, İbni Hibbân *Sahih*'inde İbni Mes'ud'dan rivayet etmişlerdir. *Neylü'l-Evtâr,* II, 314.

3- *el-Bedâyi',* III, 48; *Fethu'l-Kadîr,* IV, 65; *Tebyînü'l-Hakâik,* III, 137; *ed-Dürrü'l-Muhtâr,* III, 114 *el-Muğnî,* VIII, 824.

4- *Muğni'l-Muhtâc,* IV, 345.

Güneş battığı takdirde onun bu yemini sakıt olur. Aynı şekilde geceleyin: "Allah'a yemin ederim, bu gece seninle konuşmam." diye yemin eder ve tan yeri de ağarırsa artık yemini sakıt olur.

Bir ay süre ile onunla konuşmamak üzere yemin ederse bu, yemin ettiği andan itibaren başlamak üzere otuz günlük süre hakkında geçerlidir. Şayet "bu ay" diyecek olursa yemini ayın geri kalan kısmı hakkında geçerlidir. Eğer "bu sene" onunla konuşmamak üzere yemin ederse senenin geri kalan süresi hakkında geçerli olur.

Eğer: "Allah'a yemin ederim, seninle bir gün de iki gün de konuşmam" diyecek olsa, bu onun: "Allah'a yemin ederim, seninle üç gün konuşmayacağım." demesi gibidir. Bu Ebu Hanife ile Muhammed'in görüşüne göre böyledir. Ebu Yusuf'tan gelen bir rivayet de aynı şekildedir. Muhammed, *el-Camiu's-Sağîr*'de bunun iki gün için geçerli olacağını zikretmektedir. Delili ise şudur: Onların her biri bağımsız ayrı bir yemindir. Dolayısıyla her bir müddetin belli süresi hakkında bu yemin söz konusu olmuştur. Böylece ilk gün için iki yemin, ikinci gün için de bir tek yemin yapılmış demektir.

Birinci görüşün delili şudur: Yemin eden kişi iki günü bir güne atfetmiştir. Atfedilen ise üzerine atfedilenden ayrı olduğundan birincisinden ayrı olarak iki gün daha yeminine bağlı olması gerekmektedir. [1]

Müphem (belirsiz): Meselâ, filan kişi ile bir zaman yahut bir süre ya da (elif, lâm ile tarif edilmiş) bir zaman veya bir süre konuşmamak durumu buna benzer. Böyle bir yemin altı ay süre hakkında geçerlidir. Çünkü süre (el-hîn) kelimesi kullanılırken bununla kısa süre anlatılmak istenmiş olabilir. Şanı yüce Allah şöyle buyurmuştur: "*Sabahı ettiğiniz zaman (hîn) ve akşamı ettiğiniz zaman (hîn) Allah'ı tesbih ediniz.*" (Rum, 17). Yine aynı kelime kullanılarak bununla uzun bir süre kastedilebilir. Bu ise kırk günlük süredir. Yüce Allah şöyle buyurmuştur: "*İnsanın üzerinden zamandan bir süre (hîn) geçmedi mi?*" (İnsan, 1). Kimi zaman da bu kelime kullanıldığında onunla vasat bir süre kastedilir ki, o da altı aydır. Yüce Allah şöyle buyurmuştur: "*O meyvelerini rabbinin izniyle her zaman (külle hînin.) verir.*" (İbrahim, 25). Denildiğine göre burada maksat, altı aylık süredir. O bakımdan bu kelimenin kullanıldığı yerdeki süre ortalama süreye hamledilmiştir. Çünkü bizler o kişinin uzun bir süre mi,kısa bir süre mi kastettiğini bilmemekteyiz.

Eğer "bir zaman (dehr) veya zaman boyunca (ed-dehr) onunla konuşmayacağım" diyecek olsa Ebu Hanife'nin görüşüne göre şayet bunu söylerken belirli bir niyeti varsa onun niyetine göredir. Şayet niyeti yoksa ben burada geçen "zaman (dehr)"ın ne manaya geldiğini bilmiyorum, demiştir. Ebu Yusuf ile Muhammed ise şöyle demektedir: Eğer (tarifsiz olarak); "bir zaman" diyecek olursa, bu altı ay de-

---

1- *el-Bedâyi'*, III, 48 vd.; *Tebyînü'l-Hakâik*, a.y.

mektir. Şayet (tarifli olarak) "zaman boyunca (ed-dehr)" diyecek olursa, o vakit bu ebediyete kadar olur.

Hanefî mezhebindeki bazı âlimler ise (ed-dehr) kelimesinin "ebediyyen" demek olacağında görüş ayrılığı yoktur, demişlerdir. Ancak Ebu Hanife (r.a): "Ben dehrin ne olduğunu bilmiyorum" derken tarifsiz olarak "bir zaman (dehr)" demesini kastederek söylemiştir. (1)

Şafiîler ile Hanbelîler de şöyle demektedir: (2) Şayet bir zaman, bir vakit, bir süre veya ömür boyunca onunla konuşmamak üzere yemin ederse, bu sözler hem kısa, hem de uzun zaman süresi hakkında geçerlidir. Kısa ya da az bir süre konuşmayacak olursa yemininin gereğini yerine getirmiş olur. Çünkü bu gibi isimlerin sözlükte belirli bir sınırı yoktur ve hem uzun, hem de kısa süre hakkında kullanılır. Dolayısıyla bu kelimelerin isim olarak ifade ettiği mananın asgari süresine hamledilmeleri gerekir. Şayet harf-i tarif kullanarak tarifli söyleyecek olur ve: "dehr boyunca, ebediyete kadar ve zaman boyunca onunla konuşmayacağına" yemin ederse bu yemin ebediyen kabul edilir. Çünkü burada harf-i tarif kullanılmış, bu ise (bütün zamanı kapsamak maksadıyla kullanılmış) bir istiğrâk; dolayısıyla zamanın tamamının buna dahil olması gerekmektedir. Şayet kişi, Allah'a yemin olsun, cuma günü seninle konuşmayacağım, diyecek olursa cumanın dışında onunla konuşabilir. Çünkü cuma özel bir günün adıdır. Aynı şekilde "cumalar" diyecek olursa yine cuma günü dışında onunla konuşabilir. Çünkü "cumalar" kelimesi cuma kelimesinin çoğuludur; diğer günleri kapsamına almaz. Ancak "günlerce onunla konuşmayacağım" diyecek olsa, bunun kapsamına geceler de girer.

Diğer taraftan kişi: "Allah'a yemin ederim seninle cumalar boyunca konuşmayacağım" diyecek olsa bu, üç cumayı kapsar. Çünkü sahih çoğulun en az miktarı üçtür ve buna hamledilir. Eğer kişi: "Cumalar" (harf-i tarifli olarak) diyecek olursa, Ebu Hanife'ye göre bu on cuma hakkında söz konusu olur. Aynı şekilde (harf-i tarifli olarak) "günler, zamanlar, süreler,aylar ve seneler" diyecek olsa, bu yemini on gün, on süre veya zaman, on ay ve on sene hakkında geçerli olur. Çünkü (harf-i tarifli olarak) günler kelimesinin ve benzeri diğer kelimelerin kapsadığı azami süre, ondur. Çünkü Arapça'da kelimesinden sonra "günler" denilmez, aksine gün ve obür kelimeler tekil olarak "on gün, yüz gün, bin gün" gibi ifadeler kullanılır. Ebu Yusuf ile Muhammed ise şöyle demektedirler: (harf-i tarifli olarak kullanılan) cumalar ve seneler ifadesi ebediyyen söz konusudur. Aynı şekilde (harf-i tarifli olarak kullanılan) zamanlar ve süreler kelimesinde de durum böyledir. Ancak harf-i tarifli olarak kullanılan günler, yedi gün hakkında, aylar ise on iki ay hakkında geçerli kabul edilir. Çünkü onlara göre tarif harfinin başına geldiği çoğul isimlerde bakılır; eğer alışılmış bir nokta var ise onun hakkında kabul edilir, meselâ, haftanın günlerinin yedi gün olması, sene aylarının on iki ay olması durumu böyledir. Şayet alışıl-

1- *el-Bedâyi'*, III, 50; *Fethu'l-Kadîr*, IV, 72.
2- *el-Muğnî*, VIII, 789.

mış sayıları yoksa cinsin hepsi hakkında kullanılır ve seneler, süreler ve zamanlar boyunca ifadesinde olduğu gibi, ömrün tamamını kapsar. İmam Ebu Hanife'ye göre ise aslolan, görmüş olduğumuz gibi, ismin sayı ile birlikte kullanılması hâlinde lafzın kapsadığı azamî süre hakkında kabul edilmesidir ki, bu da on'dur. (1)

Onunla bir süre (hîn) konuşmamak üzere yemin eden kişi, altı aylık süreden önce onunla konuşacak olsa, Hanefîlerle Hanbelîlere göre yeminini bozmuş olur. (2) Çünkü şanı yüce Allah'ın kelâmında mutlak olarak kullanılan "(el-hîn)=süre" kelimesinin asgarî zamanı altı aydır. Şanı yüce Allah'ın: "*Yemişlerini her vakit verir.*" (İbrahim, 25) âyetiin bazı âlimler altı ay ile tefsir etmişlerdir. İmam Malik ise bu kelimenin bir sene demek olduğunu söylemiştir. Çünkü bu âyetteki kelime bir sene ile de tefsir edilmiştir. İmam Şafiî ile Ebu Sevr ise, bu kelimenin belirli bir miktarı yoktur, asgarî bir süre yeminine bağlı kalmakla yeminini yerine getirmiş olur, derler. Çünkü bu kelime az hakkında da çok hakkında da kullanılan müphem bir zaman süresini ifade eder.

"Onunla günler boyunca konuşmamak" üzere yemin ederse üç gün süre hakkında kabul edilir ki, sahih olan görüş budur. Çünkü burada geçen "günler" kelimesini harf-i tarifsiz olarak, yani belirtisiz kullanmıştır. Dolayısıyla, sahih olan çoğulun asgarîsi kadar geçerli olur ki, bu da üç gündür. Bir rivayete göre Ebu Hanife on gün hakkında, Ebu Yusuf ile Muhammed ise yedi gün hakkında geçerli kabul etmişlerdir.

Eğer: "Senelerce seninle konuşmam." diyecek olursa Hanefî ve Malikîlerin ittifakıyla bu, üç yıllık süre hakkında geçerlidir. Çünkü önceden de belirttiğimiz gibi çoğulun asgarî miktarı üçtür; üçe hamledirilir. (3)

Kısacası Ebu Hanife ile onun iki arkadaşı (Ebu Yusuf ile Muhammed) harf-i tarifsiz çoğulun asgarî miktar olan üç hakkında geçerli olduğunu söylemişlerdir. Harf-i tarifli çoğula gelince: Ebu Hanife'ye göre aslolan bu çoğul lafzın bir sayı ile birlikte kullanılması hâlinde azami miktarı ifade etmesidir ki, bu da ondur. Ebu Yusuf ile Muhammed'e göre aslolan, bunun alışılmış bir miktarı varsa alışılmış miktar hakkında kabul edilmesidir. Değilse bütün cinsin çoğulu hakkında kullanılmış olur.

Şayet: "Ömür boyunca onunla konuşmamak" üzerine yemin ederse belirli bir niyeti yoksa ömrün bütünü hakkında kullanılmış demektir. Şayet "bir ömür" diye (belirtisiz olarak) kullanılması hakkında Ebu Yusuf'tan iki rivayet gelmiştir. Azhar olan rivayete göre "hîn=süre" de olduğu gibi altı aylık süre hakkındadır. Bir rivayete göre ise bir günlük süre hakkında geçerlidir.

1- *el-Bedâyi'*, III, 51; *Fethu'l-Kadîr*, IV, 75.
2- *el-Muğnî*, VIII, 788.
3- *el-Bedâyi'*, III, 52; *Fethu'l-Kadîr*, IV, 73; *eş-Şerhu'l-Kebîr*, II, 155.

Eğer "filan kişi ile bir çok gün konuşmamak" üzere yemin ederse Ebu Hanife'ye göre bu, on gün; Ebu Yusuf ile Muhammed'e göre ise yedi gün için geçerlidir.

"Uzak bir zamana kadar onunla konuşmamak" üzere yemin ederse bu, bir ay ve daha fazla süre hakkında geçerli olur.

Eğer "yakın bir zaman içerisinde onunla konuşmamak" üzere yemin ederse bu, bir aydan daha kısa bir süre hakkında geçerli olur.

Eğer "erken olsun geç olsun onunla konuşmamak" üzere yemin edecek olursa "erken" bir aydan daha kısa bir süre hakkında geçerli olur; çünkü bir aylık süre uzun bir süre hükmündedir. Nitekim ay, borçlarda geç süre olarak kabul edilmiştir. Dolayısıyla bir aylık süre uzun bir süre demektir. Uzun vadeli borçlarda geç süre ise bir ay ve daha fazla bir zaman hakkında kabul edilir.

"Onunla uzun bir süre (hîn) konuşmamak" üzere yemin ederse uzun zamanda olduğu gibi bir ay hakkında geçerlidir.

"Kış boyunca onunla konuşmamak üzere" yemin ederse bunun başlangıcı, halkın kışlık elbiselerini giymeye başlaması iledir, sonu ise kışlık elbiselerini çıkarması ile kabul edilir ki, bu, içinde bulunduğu beldenin durumuna göredir. Yaz ise bunun tersinedir. Yani yaz kışlık elbiselerin çıkartıldığı zamandan giyildiği zamana kadar devam eder. Sonbahar ile bahar ise sözlükteki manasıyla bilinmektedirler. (1)

Her hangi bir şeyi yapmamak üzere yemin eden bir kimse, onun bir kısmını yapmakla -yemininde tamamını kastetmiş olması hâli müstesna- yeminini bozmuş olur. Bir kimse iki kişiyi ziyaret etmemek üzere veya onlarla konuşmamak üzere yemin eder de onlardan birisini ziyaret eder ve birisiyle konuşursa -bu fiilini her ikisi ile birlikte yapmış olması kastetmiş olması hâli müstesna- yeminini bozmuş olur.(2)

4. Yemek, İçmek, Tatmak vb. Şeylere Dair Yemin:

Yemek: Ağız ile çiğnenebilen ekmek, et, meyve vb. şeyleri -çiğnesin ya da çiğnemesin- mideye ulaştırmaktır.

İçmek: Çiğnenmeyen şeyleri ağız yolu ile mideye ulaştırmaktır. Su, üzüm şırası (nebîz), süt, su ile karıştırılmış ve buna benzer çorba türünden sıvı şeyler. (3)

Tatmak: Tadını aldıktan sonra -yutsun ya da yutmasın- tadı alınan şeyi ağıza kadar ulaştırmaktır. Çünkü tad almak, beş duyudan birisidir. Bu bakımdan tadılan

---

1- *el-Bedâyi'*, a.y.
2- *el-Muğnî*, VIII, 782.
3- *el-Mebsût*, VIII, 175; *el-Bedâyi'*, III, 56; *Tebyînü'l-Hakâik*, III, 124; *Fethu'l-Kadîr*, IV, 44; *ed Dürrü'l-Muhtâr*, III, 94; *el-Fetave'l-Hindiyye*, II, 75.

şeyin -ister yutsun ister dışarı atsın- bu şekilde tadı bilinmiş olur. Yenen her şeyin tadını almak söz konusu olduğu hâlde, tadılan her şey yenmiş olmaz.

Tad almaya dair yemin: Buna göre yememek ve içmemek üzere yemin eden kişi bir şeyin tadına baksa yeminini bozmuş olmaz. Her hangi bir yemek veya içeceğin tadına bakmamak üzere yemin eder de onu ağzına sokup tadını hissedecek olursa tatma husule geleceği için yemini bozulmuş ve sözünü ettiğimiz tad almanın manası gerçekleşmiş olur.

Yemeyi ve içmeyi kastederek bir şeyin tadına bakmamak üzere yemin etmek: Bu şekildeki bir niyet sahih olur ve diyaneten, yani kendisi ile Allah arasında olmak üzere niyeti tasdik edilir. Ancak hukukî açıdan (kazâen) tasdik edilmez. Tadına bakmakla da yeminini bozmuş olmaz. Çünkü bazan "tad almak" ile insanları örfünde yemek ve içmek kastedilebilir. Kişi: "Bugün hiç bir şeyin tadına bakmadım, bu gün suyun tadına bakmadım" diyerek yemeyi ve içmeyi kastedebilir.

Onun diyaneten tasdik edilmesinin sebebi ise, sözünün ihtimal dahilinde olan bir şeyi niyet etmiş olmasıdır. Mahkeme huzurunda tasdik edilmeyişinin sebebi ise, sözün zahirini bırakıp bir başka manayı kastetmesidir.

Hiç bir suyun tadına bakmamak üzere yemin etmek: Böyle bir kişi abdestte mazmaza yapacak olursa yemininde hanis olmaz; isterse suyun tadını almış olsun. Çünkü böyle bir davranışa örf ve âdet itibariyle "tad almak" denilmez, ayrıca onun maksadı ağza alınan şeyin tadını bilmek değil, temizlenmektir. (1)

Bir şeyi koklamamak üzere yemin etmek: Hanbelîlere göre koklamak bütün bitkileri yahut da hoş kokulu çiçekleri kapsar: Gül, menekşe, nergis gibi. İmam Şafiî'ye göse böyle bir kimse Farisi fesleğeni koklamadıkça yeminini bozmuş olmaz. (2)

Yemeye Dair Yemin Etmek:

1- Nar yahut üzüm yememek üzere yemin etse, bilahare onun suyunu emip tükrüğünü dışarıya atsa, yemek konusunda olsun içmek konusunda olsun, yeminini bozmuş olmaz. Çünkü emmek yemek de değildir, içmek de değildir. Bu emmektir. Şayet üzümü yahut da narı çiğnemeksizin yutacak olursa yemini bozulmuş olur, çünkü yemek fiili gerçekleşmiş olur.

2- Yemek yeme ne demektir? İttifak ile *yemek* tabiri et, ekmek, tatlı, meyve ve ekmek ile birlikte katık olarak yenilebilen şeylerin hepsini kapsar. Çünkü sözlükte "team"="yemek" yenilen şeylerin adıdır. Zira yüce Allah şöyle buyurmuştur: "*İsrail'in kendi kendisine haram ettikleri müstesna , bütün yiyecekler İsrailoğulları*

1- *el-Mebsût*, VIII, 175; *el-Bedâyi'*, III, 67 vd.; *Tebyînü'l-Hakâik*, III, 125; *ed-Dürrü'l-Muhtâr*, II 73; *el-fetave'l-Hindiyye*, II, 75, 84.
2- *el-Muğnî*, VIII, 813 vd.

için helâl idi." (Al-İ İmrân, 93). Örfte ise genellikle tek başına veya başkaları ile birlikte yenen şeyler hakkında kullanılmaktadır.

Aynı şekilde, filan kişinin yemeğini yememek üzere yemin etse ve sözünü ettiğimiz yiyecek türlerinden filana ait bir şeyi yiyecek olsa yeminini bozmuş olur. Şayet o filan kişinin şırasından veya suyundan alsa ve bu su ile birlikte kendi ekmeğini yese yemini bozulmuş olmaz. Çünkü buna yemek denmez; zira âdeten su, ekmek ile birlikte yenilmez. Diğer taraftan kişi böyle bir durumda âdeten kendi kendisinin yemeğini yemiş gibi kabul edilir.

Gıda türünden bir şey yememek üzere yemin eder de ekmek, hurma, kuru üzüm, et veya süt yiyecek olursa yemini bozulmuş olur. Çünkü bazı bölgelerde bunlardan her birisi besleyici gıda olarak kullanılmaktadır.

3- Süt ve sirke yemenin keyfiyeti: "Şu sütü içmemek" üzere yemin eder de ekmek veya hurma ile birlikte yerse veya "şu sirkeyi yememek" üzere yemin eder de ekmekle beraber onu yerse Hanefîlerle Şafiîlerin ittifakıyla yemini bozulmuş olur. Çünkü sütün yenilmesi âdeten bu şekilde olur. Sirkenin durumu da böyledir. Çünkü sirke katıklar cümlesindendir. Peygamber (s.a): "*Sirke ne iyi katıktır.*" [1] buyurmuştur. Ancak bunları içecek olursa yemini bozulmaz, çünkü bu yemek yemek değildir. [2]

4- Yemin, maddenin aynının (kendisinin) değişmeksizin kalıcılığına bağlıdır. Değiştikten sonra ona bağlı değildir. "Şu sütü yememek" üzere yemin etse ve o sütten yapılmış peynir veya keşten veya benzerinden yese ittifak ile yemini bozulmuş olmaz. Çünkü o artık değişmiş bulunuyor. Dolayısıyla üzerinden yemin ettiği şeyin asıl adı da onun hakkında kullanılmaz olur. "Şu yumurtayı yememek" üzere yemin etse ve bu yumurtadan çıkan civciv piliç olup ondan yese yahut da "şu şaraptan içmemek" üzere yemin etse de şarap sirkeye dönüştükten sonra ondan içse yemini bozulmuş olmaz; çünkü o aslı itibarıyla değişmiştir.

Hanbelîlerin zikrettiklerine göre [3] "süt" tabiri davarların, av hayvanlarının ve insanın sütünü de kapsamaktadır. Çünkü bu isim hakikaten ve örfen bunları kapsamına alır. Bu süt, ister saf ister yoğurt, ister sıvı isterse de dondurulmuş olsun, aynı şeydir; çünkü hepsi de süttür.

1- Bu hadisi İmam Ahmed *Müsned*'inde ve dört *Sünen* sahibi Cabir b. Abdullah'tan rivayet etmiştir. Müslim, Tirmizî, Ahmed ve İbni Mace Hz. Aişe (r.a)'den rivayet etmiş olup *sahih* bir hadistir. Hz. Cabir'in rivayet ettiği hadisin lafzı: "*Sirke ne güzel katıktır.*" şeklindedir. *Neylü'l-Evtâr*, VIII, 221 Hz. Aişe ile Hz. Cabir'in rivayeti arasındaki fark şudur: Hz. Cabir'in rivayetinde -katık manasına gelen kelimesi- "elif"siz iken, Hz. Aişe'nin rivayetinde "elif"ledir. Her ikisinin de manası birdir.

2- *el-Bedâyi'*, III, 56; *Tebyînü'l-Hakâik*, III, 125; *eş-Şerhu'l-Kebîr*, II, 144; *Muğni'l-Muhtâc*, IV, 338 340, 342; *el-Muğnî*, VIII, 806.

3- *el-Muğnî*, VIII, 803.

Yine taze salkımında hurma (busr) yememek üzere yemin etse ve bu hurmayarı olgunlaşarak "rutab" [1] denilen seviyeye gelse veya rutab'dan yememeye yemin etse de sonra bu kuru hurma olsa yahut yaş üzümden hiç bir şey yememek üzere yemin etse de bu üzüm kuru üzüm olunca ondan yese Hanefî, Şafiî ve Malikîlerin ittifakıyla bütün bu hâllerde yeminini bozmuş olmaz. Çünkü aslolan şudur: Yemin eğer belirli bir *ayn'a* taalluk ederse, bu *ayn'ın* varlığı kaldıkça yemini de kalıcıdır, onun durumu değişirse yemini de değişir. Şu kadar var ki "rutab" mevzuunda *ayn* değişmemekle birlikte, kısmen zail olmuş olur ki, o da kurumak ile kaybettiği sudur. Eğer "rutab" kuruyacak olursa ondaki su gider ve dolayısıyla yemininde işaret ettiği *ayn*'ın bir kısmını yemiş olacağından yemini bozulmamış olur. "Şu ekmeği yememek" üzere yemin ederse ve onun bir kısmını yerse yine durum aynıdır.

Hanbelîlere göre: [2] Şayet bu rutab'ı yememek üzere yemin eder de "temr" (kuru hurma) hâline dönüştükten sonra yerse yeminini bozmuş olur. Aynı şekilde bu rutab'dan meydana getirilen her hangi bir şeyi yiyecek yese yine yemini bozulmuş olur. Ancak "temr" yememek üzere yemin eder de "rutab" yiyecek olursa yemini bozulmamış olur. Aynı şekilde üzüm yememek üzere yemin edip de kuru üzüm veya üzüm pekmezi yiyecek olsa; yahut her hangi bir genç ile konuşmamak üzere yemin edip sonra da bir yaşlı ile konuşsa veya oğlak satın almamak üzere yemin edip bir teke satın alacak olsa hanis olmaz. Çünkü yemin burada *ayn*'a değil, niteliğe taalluk etmiştir ve söz konusu bu nitelik de bulunmamaktadır.

Filan kişinin satın aldığı yemeği yememek üzere yemin etse ve yemeği filan kişi ile birlikte başkası (ortaklaşa) satın alsa ve ondan yese; bu konuda da yemin ederken bir niyeti bulunmamış ise, Malikî, Hanefî ve Hanbelîlere göre yeminini bozmuş olur. [3] Çünkü filan kişi onun yarısını satın almış demektir ve bu da yiyecek bir şeydir; yemin eden kişi de onu yemiştir. Dolayısıyla bizzat filan kişinin satın alıp başkasının satın aldığına karıştırıp hepsini yemesi hâlinde olduğu gibi, yemininin bozulması gerekir. Şafiîler ise şöyle demektedir: Böyle bir kimsenin yemini bozulmaz. Çünkü her bir parça filanın satın alması ile ötekisinden ayrılamaz; o bakımdan bunu yemekle yeminini bozmuş olmaz. Filanın satın almış olduğu bir elbiseyi giymemek üzere yemin edip de filan ile başkasının birlikte satın aldığı elbiseyi giymesi hâlinde olduğu gibi.

Bu durum ise aşağıdaki hâllerin hilâfınadır:

Bir kuzunun veya bir oğlağın etinden yememek üzere yemin edip de, kuzu koç, oğlak da keçi olduktan sonra ondan yiyecek olsa, Hanefîlere göre yeminini bozmuş

1- Busr: Henüz olgunlaşmamış ve renk almaya başlamış hurma. Rutab ise kurulaşmadan önceki olgunlaşmış busr'un adıdır. (Temr ise hurma meyvesinin kuruduktan sonraki adıdır. Türkçe'de "Hurma" diye bilinir.)

2- *el-Muğnî*, VIII, 800, 802.

3- *el-Kavânînü'l-Fıkhıyye*, 163; *Muğni'l-Muhtâc*, IV, 352; *el-Muğnî*, VIII, 780.

olur. Çünkü hakkında yemin ettiği şeyin *ayn*'ı değişmeksizin varlığını sürdürmektedir, yemin muayyen şey hakkında vaki olmuştur.

Bir genç ile konuşmamak üzere yemin eder de yaşlandıktan sonra onunla konuşacak olursa yemininde hanis olur. Çünkü *ayn* değişmemiştir, değişikliğe uğrayan sıfatıdır. Onunla konuşmamak üzere yemin edilen şahsın bir kısmı ortadan kalkmış ve değişmiş değildir.

Ancak her hangi bir gençle konuşmamak üzere yemin etse ve bir yaşlı ile konuşsa ittifakla yeminini bozmuş olmaz. Çünkü yemin genç olmak niteliğine sahip belirsiz bir kimse hakkında vaki olmuştur. Sıfatın zikredilmesi ise bir şeyin şart koşulması hükmündedir. Bilindiği gibi gençlerin nitelikleri ile yaşlıların nitelikleri farklıdır.

Sütün su ile karıştırılması hükmünde Hanefîlerin ihtilâfı: Bir kimse "şu sütten hiç bir şeyinin tadına bakmayacağına" dair yemin etse sonra da ona su katıp tatsa veya içse bakılır: Eğer süt daha fazla ise yemini bozulur, çünkü süt fazla olduğu takdirde ona "süt" denilir. Şayet su fazla olursa yemini bozulmaz. Üzüm şırasını (nebîzi) sirkeye katarsa yahut da tuzlu suyu tatlı suya katarsa aynı hüküm söz konusudur. Bütün bunlarda itibar çoğunluğadır. Bu konudaki bu hüküm, Ebu Yusuf ile Muhammed'in ittifakıyladır. Ancak Ebu Yusuf çoklukta tadı ve rengi nazar-ı itibara almıştır, miktaro değil. Sütün rengi veya tadı devam etmekte ise yemini bozulur; isterse miktar olarak süt sudan daha az olsun. Ancak sütün tadı veya rengi gidecek olursa yemini bozulmaz; isterse miktar olarak süt daha fazla olsun. Çünkü renk veya tat devam edecek olursa o şeyin adı da devam eder.

İmam Muhammed ise miktarlar arasındaki çokluğa dikkat etmiş ve şöyle demiştir: Hakkında yemin edilen şeyin miktarı daha fazla ise yemini bozulur, daha az ise yemini bozulmaz. Çünkü hüküm çokluğa taalluk eder ve azlık çokluğa tabi olur.

İmam Muhammed'in zikrettiğine göre bir kimse yağ yememek üzere yemin edip yağa bulanmış un kavutu yiyecek olsa ve bundan başka bir niyeti olmasa; eğer yağın parçaları bu kavutta açıkça görülmekte ve yağın tadını almakta ise yemini bozulur. Yağın tadını almıyor ve yağın kendisi görünmüyorsa yemini bozulmaz. Çünkü yağ açıkça görülecek olursa, başkasının muhtevası içerisinde yok edilmemiş olur. Dolayısıyla böyle bir kimse sadece yağ yemiş gibi olur. Şayet yağın parçacıkları açıkça görülmemekteyse başka bir şeyin muhtevası içerisinde yok edilmiş demektir; buna da her hangi bir şekilde itibar edilmez.

Bir şeyin kendi cinsinden bir şey ile karışması: Üzerine yemin edilen şeyin kendi türünden bir başka şey ile karışması meselâ, üzerine yemin edilen sütün, bir başka süte karışması hakkında İmam Ebu Yusuf der ki: Bunun hükmü sütün suya karıştırılması hükmü gibidir. Çoğunluğa itibar edilir. Eğer üzerinde yemin edilme-

yen süt çok ise, yemini bozulmamış olur. Çünkü bu başkası içerisinde yok olup gitmiş her hangi bir şey gibidir.

İmam Muhammed ise şöyle diyor: Böyle bir durumda yemini bozulur. İsterse üzerine yemin edilen süt daha az olsun. Çünkü bir şey kendi cinsi içerisinde yok edilmiş olmaz. Ancak kendi cinsinden başkası içerisinde yok edilebilir. Kendi cinsi içerisinde olduktan sonra öbür kısım kendisinden fazla değilmiş gibi kabul edilir.

Ancak dikkat edilecek olursa, eğer cins, tür ve nitelik her birisinde aynı ise İmam Muhammed cinslerin birbirine karışmasını bir şeyin istihlâki, yani bizzat yok edilmesi olarak değerlendirmemektedir. Şayet türler değişik olursa meselâ, birisi koyun sütü, öbürü keçi sütü olursa veya nitelikleri ayrı olursa meselâ, birisi tatlı, diğeri tuzlu su olursa, o zaman bunların birbirine karışmasını istihlâk kabul eder ve böyle bir karışımdaki hükümde çokluğu esas alır; tıpkı iki ayrı cinsin karışması durumunda olduğu gibi. [1]

5- Katık(idâm)a dair yemin: Katık (idâm) âdeten ekmek ile birlikte yenilen ve ekmeğin kendilerine bandırıldığı süt, zeytin yağı, yemek suyu, sirke, bal ve benzeri şeylerdir. Ekmeğin bandırılmadığı şeyler meselâ, et, peynir ve yumurta ise katık (idâm) değildir. Bu Ebu Hanife'nin görüşüdür. Ebu Yusuf'tan gelen bir rivayete göre de *idâm* 'ın tarifi budur. İmam Muhammed ev bir rivayett e İmam Ebu Yusuf ile diğer fakihler ise şöyle denilmektedir: Ekmek ile birlikte yenilen et, yumurta ve peynir gibi her şey *idâm* (katık)dır. Bunun delili ise Resulullah (s.a)den gelen rivayettir: "*Cennet ehlinin katık(idâm)larının efendisi ettir.*" [2] Diğer taraftan "idâm"; "i'tidam"dan gelmekte olup "uygunluk" demektir. Bu gibi şeyler ile yemek ve ekmek arasındaki uygunluk ise açık bir durum olduğundan, bunlara da "idâm" adı verilir. Diğer taraftan insanlar da örf ve âdeten bunları "idâm" (katık) olarak kullanmaktadırlar. Hanefîlere göre azhar ve fetvaya esas olan görüş budur.

Buna göre idâm'ın yenilmesi konusunda üç durum söz konusudur:

a) Eğer zeytin yağı ve sirke gibi bandırılarak yenilen katıkları yiyecek olursa ittifakla yemini bozulur. Çünkü bu gibi şeyler ekmeğe tabi olur ve bizzat kendileri kastedilerek yenilmezler. İşte "idâm"ın manası budur.

1-*el-Mebsût*, VIII, 182 vd.; *el-Fetave'l-Hindiyye*, II, 76 vd.; *el-Bedâyi'*, III, 62 vd.; *Fethu'l-Kadîr*, IV 45 vd.; *Tebyînü'l-Hakâik*, III, 126; *ed-Dürrü'l-Muhtâr*, III, 97.

2- Bu hadisi İbni Mace ve İbni Ebu'd-Dünya, Ebu'd-Derda'dan *merfû* olarak şu lafızla rivayet etmiştir: "*Dünya ehlinin de, cennet ehlinin de yemek(ta'âm)larının efendisi ettir.*" Ancak senedi zayıftır. Ayrıca bu hadisi İbni Kuteybe, *Garîb*'inde, Taberanî Bureyde'den *merfû* olarak şu lafızla rivaye etmiştir: "*Dünya ve ahiret ehlinin katık(idam)larının efendisi ettir.*" Ebu Nuaym, *Tıb*'da, Ali b. Ebu Talib'den şu lafızla rivayet etmektedir: "*Dünya ve ahiretin yemek(ta'âm)lerinin efendisi ettir.*" Yahut da "*En hayırlı yemek (ta'âm)..*" şeklindedir. *Neylü'l-Evtâr*, VIII, 222; *es-Sehâvî, el-Mekâsidu'l-Hasane*, 244; *el-Camiu's-Sağîr*, II, 35.

b) Şayet ekmek, peynir, et ve yumurta ile birlikte yiyecek olursa, muhtâr olan görüşe göre yemini bozulur ki bu, İmam Muhammed'in görüşüdür. Tercih edilmeyen görüş olan Ebu Hanife ile Ebu Yusuf'un görüşüne göre ise yemini bozulmaz.

Pirinç pilavı yiyecek olursa, eğer pirinç pilavının ekmek yanında katık olarak yenildiği bir şehirde olursa, İmam Muhammed'e göre bu idâm olur; onu yemek ile yeminini bozmuş olur. Şayet uzakdoğu ülkelerinde bulunan insanların örfünde olduğu gibi bizatihi kendisi kastedilerek yenilmekte ise yemini bozulmaz; çünkü onlar göre pirinç pilavı idâm (katık) değildir.

c) Eğer ekmek ile birlikte üzüm, diğer meyveler veya baklagillerden yiyecek olursa ittifakla yeminini bozmuş olmaz; çünkü bunlar tek başına yenilmedikleri gibi, bizzat katık maksadı ile de yenilmezler. Aksine bunlar katık ile birlikte yenen yemeğe tabidirler. Ancak çoğunlukla ekmeğe tabi olarak yenilen bir bölgede olursa örfe riayeten yemininde hanis olduğu kabul edilir. [1]

6- Et yememek: Et yememek üzere yemin eden kimse balık dışında her hangi bir hayvanın etini yiyecek olursa yemini bozulmuş olur. Şayet balık yiyecek olursa, şanı yüce Allah ona: "Taze et" (Nahl, 14) buyruğunda ona "et" demiş olmakla birlikte, yeminini bozmuş olmaz. Çünkü örfen balığa "et"denmez. Ve mutlak olarak "et" kelimesi kullanıldığı zaman, balık anlatılmak istenmez. Kişi arada balık yemiş dahi olsa, "Şu kadar günden beri et yemedim" der. Kur'an-ı Kerim'in balık hakkında "et" demesi bir adlandırmadan ibarettir. Aynı zamanda Şafiîlerin görüşü de budur. [2] Şafiîlerdeki esah olan görüşe göre "et" tabiri işkembe, ciğer, dalak ve yüreği kapsamaz. Ancak baş etini, dili, sırttaki ve yan taraflardaki yağı kapsamına alır.

Malikîlerle Hanbelîler şöyle demektedir: Sırt ve yan taraflardaki yağı ve balık yemek ile yemini bozulmuş olur. Çünkü şanı yüce Allah âyet-i kerimede balığa "et" demektedir: "*Ondan taze et yemeniz için denizi size müsahhar kılan O'dur.*" (Nahl, 14) bir başka yerde de şöyle buyurmaktadır: "*Ve onların hepsinden taze et yersinizi.*" (Fâtır, 12). Diğer bir gerekçe ise onun da hayvanın cisminden bir parça olmasıdır. [3]

Hanbelîlere göre "et", iç yağını, beyni ve başın içindekini kapsamaz. Ancak o eğer yağlı şeylerden kaçınmayı kastetmiş ise iç yağı yemekle yeminini bozmuş olur.

Sırt yağını yiyecek olursa Hanefîlere göre yemini bozulmuş olur; çünkü, bu aslında yağlı bir ettir. Şayet iç yağını veya kuyruk yağını yiyecek olursa yemini bozulmuş olmaz, çünkü buna "et" denmez. Diğer taraftan bu et ile birlikte de satılmaz.

1- *el-Mebsût*, VIII, 177; *el-Bedâyi'*, III, 57; *ed-Dürrü'l-Muhtâr*, III, 103 vd.; *Fethu'l-Kadîr*, IV, 5· *Tebyînü'l-Hakâik*, III, 131; *el-Muğnî*, VIII, 805.
2- *el-Mühezzeb*, II, 134; *Muğni'l-Muhtâc*, IV, 336.
3- *el-Muğnî*, VIII, 809, 811 vd.; *eş-Şerhu'l-Kebîr*, II, 143.

Eğer yemin ederken onu da kastetmişse yemekle yemini bozulmuş olur, çünkü kendi aleyhine işi zorlaştırmış demektir. Diğer taraftan bir bakıma onda et manası da vardır ki, bu da besleyicilik (yağlılık) vasfıdır. Aynı şekilde balık etini kastetmiş ise yine yemini bozulur, çünkü balık eti "et" manası açısından nisbeten bir eksiklik ihtiva eder.

Eğer hayvanın karnındaki işkembe, ciğer, yürek, böbrek, akciğer, bağırsak ve dalak gibi sakatatını yiyecek olursa, el-Kerhî'nin zikrettiğine göre, İmam Ebu Hanife dönemindeki Kûfe'lilerin âdetine göre yemini bozulmuş olur. Çünkü bunlar o zaman "et" ile birlikte satılmakta imiş. Bunların et ile birlikte satılmadığı yerde -şimdiki örfümüzde olduğu gibi- bunları yemekle yeminini bozmuş olmaz.

Balık dışındaki hayvanların baş etini yiyecek olursa yemini bozulmuş olur. Çünkü baş da hayvanın organlarından birisidir. Dolayısıyla baştaki et de diğer organlardaki et gibi olur. Ancak et satın almamak üzere yemin eder de baş satın alırsa durum böyle değildir, o takdirde yemini bozulmaz. Çünkü baş satın alan kimse hakkında "et satın aldı" denilmez. Onun için "baş satın aldı" denilir. [1]

7- İç yağ yememek: İç yağı yememek üzere yemin eder de sırttaki yağdan satın alırsa, Ebu Hanife, Şafiî ve Ahmed'e göre yeminini bozmuş olmaz. Çünkü örfen de âdeten de ona "iç yağı" denilmez, "yağlı et" denilir. Dolayısıyla mutlak olarak kullanılması hâlinde "iç yağı" sözü onu ifade etmez. Şanı yüce Allah'ın bu yağ hakkında "iç yağı" demiş olması, eğer örfte böyle değilse, bunun yeminin kapsamına gireceğinin delili değildir. Çünkü bilindiği gibi yeminlerde esas olan örftür. Böyle bir kimse karındaki ve bağırsaklar etrafındaki iç yağını yemekle yeminini bozmuş olur.

İmam Muhammed ile İmam Ebu Yusuf ve Malikîler ise şöyle demektedir: Böyle bir kimse sırt yağı yemekle de yeminini bozmuş olur, çünkü şanı yüce Allah şöyle buyurmaktadır: "*Sığır ve koyunun da iç yağlarını haram kıldık. Ancak sırtlarına ve karınlarındaki yağlar ile bağırsaklarına yapışan veya kemiklerine karışan yağlar müstesna.*" (En'âm, 146). Bilindiği gibi istisna edilen, kendisinden istisna edildiği şeyin cinsinden olur. O hâlde sırttaki yağ da hakikaten iç yağı durumundadır. [2] Günümüzün örfü ise bunun "iç yağı" olduğu kanaatini pekiştirmektedir.

8- Baş yememek veya satın almamak: Baş yememek veya satın almamak üzere yemin eden kişi eğer bütün başları kastetmişse yemini bütün başlar hakkında kabul edilir. Çünkü o sözünün hakiki manasına niyet etmiş ve kendisine zorluk çıkarmıştır. Şayet belirli bir niyeti yoksa "baş" adı yemin edenin beldesinde satılan bütün başlar hakkında geçerli olur. Ebu Hanife daha önce deve, inek ve koyun başının bu

1- *el-Mebsût*, VIII, 176; *el-Bedâyi'*, III, 58; *Fethu'l-Kadîr*, IV,47; *Tebyînü'l-Hakâik*, III, 127; *ed-Dürrü'l-Muhtâr*, III, 99.

2- *Fethu'l-Kadîr*, IV, 48; *Tebyînü'l-Hakâik*, III, 128; *ed-Dürrü'l-Muhtâr*, III, 100; *Muğni'l-Muhtâc* IV, 337; *eş-Şerhu'l-Kebîr*, II, 144.

ifadenin kapsamına gireceğini söylerken daha sonra bu görüşünden dönüp kişinin sadece inek ve koyun başı yemek veya satın almakla hanis olacağını belirtmiştir. Ebu Yusuf ile Muhammed ise sadece koyun başında yemini bozulur, demişlerdir.

Hanefîlerin müteahhir âlimleri de şöyle demektedir: Bu, çağın ve zamanın ihtilâfına göredir ve âdeten bunlar değişmektedir. Buradaki ihtilâf delil ve burhan ihtilâfı değildir. Çünkü yeminlere dair meseleler örfe mebnidir ve bu konudaki meselelerin hükmü örfe paralel olarak değişir. [1]

Şafiîler de şöyle demektedir: [2] Belirli bir niyeti olmaksızın "baş" yememek üzere yemin eden bir kimse, ayrı olarak satılan başlardan yemekle yemini bozulmuş olur ki, bunlar da kesin olarak koyun başlarıdır. Sahih olan görüşe göre deve ve inek başlarının hükmü de budur. Çünkü örfen bilinegelen budur. Kuş, balık, av hayvanı başı ve at başı yemekle yeminini bozmuş olmaz. Ancak çokluğu ve yöre halkının bu konudaki alışkanlıkları sebebiyle bunların ayrı olarak satıldığı bir şehirde, bu başlardan yerse yeminini bozmuş olur. Çünkü bu başlar da o şehirde yaşayanlar için koyun başı gibidir.

9- Yumurta yememek: Yumurta yememek üzere yemin eden kişi eğer her türlü yumurtayı kastetmiş ise Hanefîlere göre ona riayet etmesi gerekir. Çünkü o, sözünün hakikati neyse ona niyet etmiş ve kendi aleyhine işi sıkı tutmuştur. Şayet belirli bir niyeti yoksa, kabuğu olan yumurtalar hakkında yemini söz konusudur ki, bu da örfün delâleti ile kuş, tavuk ve kaz yumurtasıdır. [3] Şafiîlere göre ise "yumurta" kelimesi [4] ile tavuk,deve kuşu ve güvercin gibi hayatta iken yumurtlayandan ayrılan her türlü yumurta kastedilir, ancak balık ve çekirge yumurtası bundan müstesnadır.

10- Pişirilmiş yemek yememek: Pişirilmiş yemek yememek üzere yemin eden kişi eğer et ve başka şeyleri kastetmişse, onlar hakkında geçerlidir. Çünkü gerçekten bunlar pişirilmiş yemekler olup bunlara da niyet etmiş olması, kendi aleyhine işi sıkılaştırması demektir. Her hangi bir niyeti yoksa, örfen pişirilmiş olarak kabul edilen yemekler hakkında geçerli olur ki, bu da su katılarak pişirilen her türlü yemektir. Eski örfte "pişirilmiş yemek (tabîh)" ile kolayca yenilebilmesi için su ile haşlanılan et; aynı şekilde aralarında et parçaları bulunduğundan dolayı böyle bir etten yapılan yemek suyu da kastedilmekte idi.

11-Kızartma yememek: Ateş üzerinde pişirilmiş (kızartılmış) bir şey yememek üzere yemin etse ve bununlaateşte kızartılmış eti kastetmişse kızartılmış her

1- *el-Mebsût,* a.y., *Fethu'l-Kadîr,* IV, 52; *Tebyînü'l-Hakâik,* III, 130; *ed-Dürrü'l-Muhtâr,* III, 10[illegible] *el-Bedâyi',* III, 59.
2-*Muğni'l-Muhtâc,* IV, 335.
3- *el-Bedâyi',* III, 59.
4- *Muğni'l-Muhtâc,* IV, 336.

hangi bir yemek ile yemini bozulur. Çünkü o sözünün hakikatine niyet etmiştir. Şayet her hangi bir niyeti yoksa sadece et hakkında geçerli olur. Çünkü daha önce insanların örfünde sadece bu anlaşılmakta idi. Günümüzde ise aynı şekilde insanların örfünde kastedilen şeyler hakkında geçerli olur.

12- Tatlı yememek: Selefin kabul ettiği ölçüye göre **tatlı**, kendi cinsinden ekşi bulunmayan; **tatlı olmayan** da cinsinden ekşi bulunan demektir. Bununla birlikte baş vurulacak ölçü, örftür.

Buna göre helva vb. tatlı şeyleri yememek üzere yemin eden kişi hurma katılmış un helvası, bal, şeker, taze hurma, kuru hurma, incir ve benzeri şeyler yerse yemini bozulur. Çünkü bunların cinsinden ekşi olan bir şey yoktur. Ancak tatlı üzüm, tatlı kavun, tatlı nar, tatlı erik, tatlı elma ve kuru üzüm yiyecek olursa yemini bozulmaz. Çünkü bunların cinsi arasında tatlı olmayanlar da vardır. Dolayısıyla bunlar hakkında katıksız anlamda "tatlılık" söz konusu değildir.

Helva ismi ise sadece sunî tatlılar hakkında ya da hurma katılmış un helvası yahut da tahin helvası gibi tatlılar hakkında kullanılır. [1] Gerçekte helva ve başkala nının yorumlanmasında başvurulacak kaynak, fakihlerin söylediği gibi örftür. Bizim örfümüzde insanlar arasında helva ve tatlılardan kastedilen şeylerin ne olduğuna bakılır ve bunlar göz önünde bulundurulur.

İbni Abidin şöyle demektedir: Zamanımızda tatlı, tatlı diye yenilen meyveler ve incir, üzüm, hurma katılmış un helvası, kadayıf ve buna benzer tatlılardır. Helva ise cevizli, susamlı gibi özel olarak pişirilen türün adıdır. Aynı şekilde tahin veya nişasta ile pişirilen şeker yahut ballı helvalar da bunun kapsamına girmektedir. [2]

13- Meyve yememek: Hanefî fakihlerin geçmişteki örflerine uygun olarak zikrettikleri şekliyle meyve yememeye dair yemin hakkında yapılacak açıklamalar üç ayrı kısmı kapsamaktadır. Biz de bunları tarihî sıralamasına uygun olarak sunacak, daha sonra da daimi fıkhî hükmü kaydedeceğiz:

a) Birinci kısma giren meyveleri yemekle, bu konuda yemin eden kişinin, Hanefîlerin ittifakıyla, yemini bozulur. Bunlar da üzüm, hurma ve nar dışında kalan yaş yahut da kuru, her türlü ağacın meyvesini kapsar. Çünkü "meyve" adı bunlara uygun düşmektedir. Bu ise yemekten önce veya sonra itiyadın dışında zevk için yenilen şeylerdir.

b) İkinci kısma giren meyveleri yemekle kişinin yemini ittifakla bozulmaz. Kişinin acur, hıyar ve havuç yemesinde durum böyledir. Çünkü bu gibi şeylerin yenilmesinde tefekküh (yemiş) manası alışılmış olarak bulunmamaktadır. Çünkü bunlar hem satış, hem de yeme itibarıyla bakliyat arasında kabul edilir.

1- *el-Mebsût*, VIII, 178; *el-Bedâyî*, III, 59; *Fethu'l-Kadîr*, IV, 52; *Tebyînü'l-Hakâik*, III, 129.
2- *Reddü'l-Muhtâr* ale'd-*Dürrü'l-Muhtâr*, III, 103.

c) Üçüncü kısım meyveler hakkında ise ihtilâf etmişlerdir. Bunlar da üzüm, taze hurma ve nardır. Ebu Hanife'ye göre bunları yemekle kişinin yemini bozulmaz. Çünkü Arapçada meyve (fâkihe) tefekküh'ten gelir ki, bu da itiyadın dışında hayatta kalmanın kendisine taalluk etmediği nimetlerden yararlanmak demektir. Diğer taraftan o gibi şeyler gıda ve ilaç olarak kullanılmaz. Bunlar (üzüm, taze hurma ve nar) ise, hem gıda olarak hem de tedavide kullanılır. Zira taze hurma ve üzüm gıda olarak yenilmekte ve bunlar sayesinde bedenin hayatta kalması sağlanmaktadır. Bazı kimseler bazı hâllerde bunları yemekle yetinebilmektedir. Diğer taraftan nar tedavi maksadıyla yenilmektedir. Dolayısıyla bu gibi meyvelerde tam anlamıyla bir *tefekküh* (yemiş) manası yoktur. Bu bakımdan "meyve (fâkihe)" adı bunları kapsamamaktadır. Yüce Allah'ın şu buyruğu da bu görüşü desteklemektedir: "*Böylece onda taneler bitirdik. Üzümler ve sebzeler, zeytinlikler, hurmalıklar, sık ve bol ağaçlı bahçeler, meyveler ve otlaklar bitirdik. Bütün bunları sizin için de, davarlarınız için de birer fayda olmak üzere yarattık.*" (Abese, 27-32). Burada görüldüğü gibi şanı yüce Allah "meyve"yi üzüm üzerine atfetmiştir. Atfedilen ise kendisine atfedilenden ayrı ve başka demektir.

Ebu Yusuf ile Muhammed de bunlardan her hangi birisini yemekle yemini bozulur, demişlerdir. Çünkü örfen bunlarda *tefekküh* yemiş anlamı bulunmaktadır ve bunlar meyvelerin en iyileri arasındadır. Hatta bunları yemek başkalarını yemekten daha üstündür.

"Meyve" konusunda Hanefî mezhebinin görüşü budur. Şu anda ise itibar örfedir. Yemin eden kişi örfen meyve sayılan her hangi bir şeyi yemekle yeminini bozmuş demektir. Ebu Hanife'nin üzüm, taze hurma ve nar meyve değildir, şeklindeki sözüne gelince; bu örf ve zaman arasındaki farklılıktan kaynaklanan bir görüştür. Onun döneminde bu gibi şeyler meyveler arasında sayılmadığından döneminin örfüne uygun olarak fetva vermiştir. İki öğrencisi İmam Ebu Yusuf ile İmam Muhammed döneminde örf değiştiğinden, fetvaları İmam Ebu Hanife'nin fetvasından değişik olmuştur.

Kuru bir meyve yememek üzere yemin etse ve ceviz, badem, incir vb. şeyler yiyecek olsa geçmişte bunları yemek ile yemini bozulurdu. Çünkü "meyve" adı yaş ve kuru hakkında kullanılmakta idi. Günümüz örfünde ise ceviz ve badem yediği takdirde yemini bozulmaz. Çünkü bunlar artık meyve diye yenilmemektedirler.[1]

Malikîler, Şafiîler ve Hanbelîler ise şöyle demektedirler: [2] "Meyve" kelimesi taze hurma, üzüm, nar, turunç, bunların yaş ve kurusu, limon, Arabistan kirazı, kavun, fındık ve fıstık içi ve daha sahih olan görüşe göre badem, ceviz ve buna benzer

1-*el-Mebsût*, VIII, 179; *el-Bedâyi'*, III, 60 vd.; *Fethu'l-Kadîr*, IV, 53; *Tebyînü'l-Hakâik*, III, 130 vd. *ed-Dürrü'l-Muhtâr*, III, 103.

2- *Muğni'l-Muhtâc*, IV, 340 vd; *el-Kavânînü'l-Fıkhıyye*, 163; *el-Muğnî*, VIII, 804.

diğer yemiş içlerini kapsamakta ise de acur, hıyar, havuç ve patlıcanı kapsamaz.

14- Buğday yememek: Eğer bu buğdaydan yememek üzere yemin ederse,bu kavrulmuş ve pişirilmiş olarak bizzat yenmesine ait olur. Çiğ olarak yeminin kapsamına girmesi ise ancak niyet ile söz konusudur. Nitekim bu şekildeki yemini, ekmeği de, unundan yapılan sair yiyecekleri de kastetmedikçe kapsamına almaz. Şayet kastetmiş de yemişse yemini bozulmuş olur. Bu görüş Ebu Hanife (Rahimehullah)'ye göredir. Çünkü "buğday" adı ekmek hakkında hakikaten kullanılmaz. Buğday kelimesinin ekmek hakkında yorumlanması mecazî bir açıklama olur. Hakikati kabul etmek ise evlâdır.

Şafiîlerin görüşüne göre ise [1] kişi bu buğdayı pişirilmiş, çiğ veya kavrulmuş olarak yese bile yine yemini bozulur. Ancak öğütüldükten sonra ununu, hamur ve ekmeğini yiyecek olursa yemini bozulmuş olmaz. Aynı şekilde "rutab" kelimesi; "temr" ve "busr" [2] u; üzüm kelimesi de kuru üzümü içine almamaktadır.

İmam Ebu Yusuf, İmam Muhammed ve Malikîler ise şöyle demektedirler: Buğdayı ekmek hâline geldikten sonra da yiyecek olsa yemini bozulmuş olur. Tıpkı bizzat ondan yemesi hâlinde olduğu gibi. Çünkü örfen mutlak olarak buğdayın yenilmesi demek, o buğdaydan yapılan şeyleri yemek demektir ki, bu da ekmektir; yoksa bizzat o buğdayın yenilmesi değildir. Meselâ, filan kişi şu buğdaydan yemektedir, denirken onun ekmeğini yiyor, demek istenir. Mutlak olarak kullanılan sözler ise örfe hamledilir. Bu meselede görüş ayrılığının esas kaynağı ise onların fıkıh usülünde bir meseledeki ihtilâflarından kaynaklanmaktadır. O da şudur: Eğer sözün kullanılan bir hakiki manası ve bir de örf hâline dönüşmüş mecazî manası varsa Ebu Hanife'ye göre hakiki mana, örf hâline gelmiş mecazdan daha evlâdır. Ebu Yusuf ile Muhammed'e göre ise örf hâline gelmiş mecazi mana evladır. Meselâ, bir kişi Fırat'tan yahut da bu nehirden içmemek üzere yemin etse, Ebu Hanife'ye göre bu yemin suyu yerinden almaksızın boynunu uzatarak içmesi hâlini kapsar. Fakat eliyle avuçlayacak yahut da bir kap ile doldurduktan sonra içecek olsa yemini bozulmaz. Ebu Yusuf ile İmam Muhammed'e göre ise mecazî mananın genelliğini esas alarak her iki durumu da kapsamına alır.

Mecazın genelliğinin manası ise mecaz kelimesinin bir çok şekilleri olması demektir. Bu şekiller arasında ise hakiki manası da vardır; dolayısıyla hakikat de mecaz kapsamına girmektedir. Meselâ, bir kimse filanın evine girmemek üzere yemin ederse, bu onun meskeninden mecazdır. Hakikati ise bu evin filan kişinin mülkü olması demektir. Dolayısıyla yeminin kapsamına nasıl olursa olsun mesken olarak kullandığı yer girer. İster onu kiralık tutmuş olsun, ister iğreti olarak orada dur-

---

1- *Muğni'l-Muhtâc*, IV, 338.

2- Dil âlimleri şöyle demektedir: Hurma meyvesinin ilk başlangıcının adı tal' ve "kâfûr", ondan sonra "halah", ondan sonra "belh", ondan sonra "busr", ondan sonra "rutab", ondan sonra da "temr"dir.

makta olsun, isterse de mülkü olsun. Çünkü ittifakla buradaki mecazın manası umumidir.

Un Yememek: Bu undan yememek üzere yemin eder de ondan yapılanı, yani ekmeği yiyecek olursa yemini bozulmuş olur. Çünkü bizatihi un yenilmez. Adeten un ekmek yapılarak yenilir. -Çok nadir hâller dışında- un şeklinde, kuru olarak yutulmaz; nadir hâller ise yok hükmündedir. Unun bizzat kendisini yememek üzere niyet ederse ondan pişirilerek yapılan ekmeği yemekle yemini bozulmuş olmaz. Çünkü o sözünün hakiki manasına niyet etmiştir.

Ekmek Yememek: Ekmek yememek üzere yemin ederse onun yemini "ekmek yeme" olarak kabul edilen hususlarda, yaşadığı şehir halkınca alışılmış olan şeye göredir. "Ekmek" tabiri buğday ve arpadan yapılan ekmek hakkında kullanılır, çünkü çoğunlukla şehirlerde itiyat hâline gelmiş olan ekmek budur. (1)

Ekmek yeme konusunda yapılan yemin Şafiîlere göre (2) buğday, arpa, pirinç, bakla, mısır, nohut ve benzerinden yapılan her türlü ekmek çeşidini içine alır.

Un ile ilgili meseleye binaen, şu ağaçtan yememek üzere yemin eder de onun meyvesinden yiyecek olursa yemini bozulmuş olur, çünkü bizatihi o ağaç yenmez.

15- Belirli bir yemeği kastederek yememek üzere yemin etmek: Belirli bir yemeği veya içeceği ya da elbiseyi kastederek yememek, içmemek yahut da giymemek üzere yemin ederse bu konudaki belirlilik iddiası tasdik edilmez. Çünkü o, sözünün muktezasına aykırı bir şeye niyet etmiştir. Çünkü bu niyetinin umumi manası yoktur; dolayısıyla özel manaya gelme ihtimali de olmaz. Niyet ise ancak bir takım ihtimallerini tayin etmek için telaffuz edilen kelamda uygulamaya konulur. Şayet: (belirtisiz olarak)" her hangi bir yemek yemeyeceğim", "her hangi bir elbise giymeyeceğim" dese ve bizzat belirli bir yemeği veya belirli bir elbiseyi kastetse diyaneten sözü doğru kabul edilse bile, mahkeme huzurunda kabul edilmez. Çünkü o, zahirinden umum anlaşılan hususi manaya da ihtimali bulunan sözünü tahsis etmeye niyet etmiştir. (3)

Malikîlere göre: (4) Bir ekmek yememek üzere yemin eder de onun bir kısmını yerse; meşhur olan görüşe göre yeminini bozmuş olur. Onu yemeye yemin edecek olursa bütününü yemedikçe yeminini yerine getirmiş olmaz. Onlarda kaide şudur: Bir kimse belirli bir fiil üzerinde yemin edecek olursa meşhur olan görüşlerine göre lafzın ihtimal dahilinde ifade ettiği kısmın çoğunluğuna hamledilir ve bir şeyi yapmak üzere yemin eden kimse, ondan türeyen şeyi yemekle yemini bozulmuş olur.

1- *el-Mebsût*, VIII, 181; *el-Bedâyi'*, III, 61 vd.; *Fethu'l-Kadîr*, IV, 50 vd.; *Tebyînü'l-Hakâik*, III, 129, *ed-Dürrü'l-Muhtâr*, III, 100 vd.; *eş-Şerhu'l-Kebîr*, II, 145.

2- *Muğni'l-Muhtâc*, IV, 339.

3- *el-Bedâyi'*, III, 66; *Tebyînü'l-Hakâik*, III, 133; *ed-Dürrü'l-Muhtâr*, III, 105 vd.

4- *el-Kavânînü'l-Fıkhıyye*, 164 vd.

Buğday yememek üzere yemin eden kişi, o buğdayın ekmeğini yemekle yeminini bozmuş olur. Süt yememek üzere yemin eden kişi, peynirini yemekle yeminini bozmuş olur. Üzüm yememek üzere yemin eden kişi, kuru üzümünü yemekle yeminini bozmuş olur.

İçmeye yemin etmek:

İçmek demenin çiğnenemeyecek sıvı durumundaki şeyleri içeriye ulaştırmak manasına olduğunu gördük. İçmeyeceğine yemin edip de yemek yiyen hânis olmayacağı gibi yememeye yemin edip de içen de yeminini bozmuş olmaz. Zira yeme ve içme ayrı ayrı fiillerdir. Bir kişi, içmemeye yemin etse ve hiç bir şey de niyet tutmasa su olsun, başka şey olsun hangi içeceği içerse içsin hânis olur. Çünkü genel olarak kendini içmekten menetmiş olmaktadır. Az veya çok içsin farketmez. Çünkü içeceğin bir kısmına da içecek denir.

Dicle veya Fırat'tan içmemek üzere yemin etmek: Ebu Hanife şöyle der: Eğilip ağzını dayayarak koyarak içmediği sürece yeminini bozmuş olmaz. Suyu avuçlayarak yahut da bir kapla alıp içerse yemini bozulmuş olmaz.

Ebu Yusuf ile İmam Muhammed ise şöyle demişlerdir: İster eğilip doğrudan doğruya ağzıyla içmiş olsun, ister bir kapla, isterse de eliyle alıp içsin, yemini bozulmuş olur. Delilleri şudur: Mutlak lafız, dil âlimlerince örfteki manasına göre yorumlanır. Onlara göre örfteki mana şudur: Bir kimse eliyle veya bir kap ile nehirden suyu alsa ve içse, onun hakkında: "bu nehirden içti" denilir. Böylece mutlak olarak kullanılmış söz, çoğunlukla örfte kabul edilen manaya göre yorumlanır. Eğer -az önce işaret ettiğimiz üzere- önceleri örfte kabul edilmiş bir manası varken sonradan mecazî bir mana kazanmışsa bu, ağaçtan yememek üzere yemin etmesi hâline benzetilmektedir. O vakit, ağacın meyvesi hakkında yorumlanır. Ebu Hanife'nin delili şudur: Mutlak söz hakikate hamledilir. Nehirden içmenin hakikati ise ağzını nehre koyarak doğrudan doğruya ondan içmek şeklindedir.

Derin kuyu veya geniş kuyudan içmek: "Bu derin kuyu veya geniş kuyunun suyundan içmemek" üzere yemin ettikten sonra derin kuyudan kapla alsa veya eliyle avuçlasa öbüründen de kova ile çekerek içse, ittifakla yeminini bozmuş olur. Çünkü kuyudan kafasını eğerek doğrudan su içmeye imkân yoktur.

Şayet "şu derin kuyudan içmemek" üzere yemin etse Dicle veya Fırat'tan içmemek hakkındaki yeminde belirtmiş olduğumuz görüş ayrılıkları burada da söz konusu olur. Ebu Hanife'ye göre ağzını dayayarak içmediği sürece yemini bozulmaz. Ebu Yusuf ile Muhammed'e göre ise kayıtsız, şartsız içmesi hâlinde yemini bozulur. [1]

Öğle, akşam ve sahur yemekleri hakkında yemin: Öğle, akşam ve sahur ye-

---

1- *el-Mebsût*, VIII, 186 vd.; *el-Bedâyi'*, III, 66; *Fethu'l-Kadîr*, IV, 58 vd.; *Tebyînü'l-Hakâik*, III 134.

mekleri âdeten doymak maksadıyla yenilen öğünlerden ibarettir. Her şehrin öğle yemeği yöre halkının örfüne göredir. Eğer örfte ekmek yenilirse ekmek, et ise ettir. O kadar ki, şehirde yaşayan bir kişi öğle yemeğini yememek üzere yemin eder ve süt içerse yemini bozulmaz. Çölde yaşayan ise bunun hilâfınadır. Çünkü süt çölde öğle yemeğidir. Yani burada itibar yemin edenin yaşadığı belde halkının, âdeten öğle yemeği olarak yediği şeylerdir.

Öğle, akşam ve sahur yemeklerinde yarın tokluktan fazla yemesi lâzımdır.

Geçmişte öğle yemeği, tan yerinin ağarmasından öğle vaktine kadarki yemeğin adı idi.

Yine geçmişte *akşam yemeği* öğle namazından itibaren gece yarısına kadar yenilen yemekti. Çünkü zevâlden sonrasına (akşam manasına gelen) ışâ' denilir. O bakımdan öğlen namazına hadis-i şerifte iki ışâ' namazından birisi denilmektedir. Peygamber (a.s.)'in, iki ışâ' namazından birisini iki rekat olarak kıldığı varit olmuştur ki, ravinin bundan maksadı öğle veya ikindi namazıdır.

Günümüz örfünde ise tan yerinin ağarmasından kaba kuşluk vaktine kadar yemeye futûr (kahvaltı) denilmekte, ondan sonra ise öğle yemeği vakti girmekte ve bu, ikindiye kadar devam etmektedir. Çünkü örfümüzde akşam vaktinin başlangıcı o zamandır. O vakitten itibaren de akşam vakti girmektedir ki, bu da ikindi namazından sonrasıdır. Günümüzde bu örf ile amel edilir.

Sahur ise gece yarısından itibaren fecrin doğuşuna kadar olan süre içerisindeki yemektir. Bu da "*sehar*" dan alınmıştır ki, gecenin son üçte biridir. Gecenin son üçte birine yakınlığı sebebiyle gecenin ikinci yarısı hakkında da kullanılmıştır.

Tedahhi (Kuşluk yemeği), kuşluk vaktinde yemek yemektir. Kuşluk vakti ise güneşin doğuşundan sonra namaz kılmanın helâl olduğu andan başlayıp gündüzün ortasına kadar devam eder. Çünkü kuşluk namazının vakti budur.

Tasbih (Sabah yemeği), güneşin doğuşu ile kaba kuşluk vaktine kadarki zamandır. Çünkü bu, "isbâh (sabahı etmek)"tan gelmektedir. Bunu da dil âlimlerinin bu kelimeyi ad olarak kullanmalarından bilebiliriz.

Eğer sabahleyin ona gelmek üzere yemin ederse bu, tan yerinin ağarmasından sonra gündüzün ortasına kadarki süre demek olur. [1]

Şayet bir şeyi yememek üzere yemin edip de onu içse veya içmemek üzere yemin edip de yese, cumhura göre yemini bozulmaz. İmam Ahmed'den ise bu konuda iki rivayet gelmiştir: Birine göre yemini bozulur. Çünkü bir şeyi yememek veya içmemek üzere yemin etmekten maksat, örfte o şeyden uzak durmaktır. Bu bakımdan yemin de ona göre yorumlanır. Ancak başka türlü niyet etmesi hâli bundan müstes-

1- *el-Bedâyi'*, III, 69; *Fethu'l-Kadîr*, IV, 55; *Tebyînü'l-Hakâik*, III, 132; *ed-Dürrü'l-Muhtâr*, III, 105

nadır. İmam Ahmed'den gelen ikinci rivayete göre ise yemini bozulmaz, çünkü fiiller de *ayn*lar gibi çeşit çeşittir. [1]

5. Giyinmeye ve Elbiseye Dair Yeminler:

Giymiş olduğu bir elbiseyi giymemek üzere yemin eden kişi, anında bunu çıkarır. Yapmayacak olursa ittifakla yemini bozulmuş olur.[2]

Bir kimse gömlek, pantolon veya rida (pardösü) giymemek üzere yemin eder de sonra bunları beline dolarsa, yemini bozulmuş olmaz. Sözü geçen kişi, bunların her hangi birisini sarık diye kullanacak olsa da durum böyledir. Çünkü mutlak olarak kullanılan ifadelerde âdete itibar olunur. Bele dolamak ve sarık diye sarmak, bu gibi elbiselerde alışılagelmiş bir davranış olmadığından yemini bozulmaz.

"Bu gömleği yahut bu pardösüyü giymemek" üzere yemin ederde her hangi bir durumda giyerse ittifakla yemini bozulmuş olur.[3] Hatta bunları belden aşağısına dolasa yahut da sarık olarak sarsa yine yemini bozulur. Çünkü yemin belirli bir *ayn*'a bağlanacak olursa, o *ayn*'ın adının var olması esas alınır, alışılagelmiş sıfatı nazar-ı itibara alınmaz.

"Filan kadının eğirdiği yünden hiç bir şey giymemek" üzere yemin etse ve o filan kadının eğirdiği yünden dokunmuş bir elbise giyse, yeminini bozmuş olur. Çünkü bizatihi örgünün kendisi giyilmez. O bakımdan bu örgüden yapılan şey hakkında yemin söz konusu olur ki, bu da elbisedir. Şayet örgünün kendisini kastedecek olursa, elbiseyi giymiş olmakla yemini bozulmuş olmaz; çünkü o, söylediği sözün hakikatini kastetmiştir.

"Filan kadının ördüğünden yapılmış hiç bir elbise giymemek" üzere yemin ederse onun bu sözü elbise hakkında geçerli olur, ördüğünü niyet etmiş olduğunu söyleyecek olursa tasdik edilmez.

"Filan kadının eğirdiği yünden yapılmış bir elbise giymemek" üzere yemin etse ve hem onun hem de başkasının eğirdiğinden yapılmış bir elbise giyse Hanefîlerle Şafiîlerin ittifakıyla yeminini bozmuş olmaz. Çünkü elbise belirli bir şeyin adıdır, onun bir kısmı hakkında kullanılmaz.

Bu konuda Hanbelîlerin iki rivayeti vardır: Birincisine göre bundan sonra gelecek olan şekildeki gibi yemini bozulur, ikincisine göre ise yemini bozulmaz.

"Filan kadının ördüğünden giymemek" üzere yemin eder de onun ve başkasının örgüsü karışımından yapılmış bir elbise giyerse, ittifakla yeminini bozmuş olur.[4] Çünkü elbisenin bir kısmına da örgü adı verilir.

"Filan kadının ördüğünden giymemek" üzere yemin etse de "elbise" ifadesini

1- *el-Muğnî*, VIII, 816.
2- *el-Muğnî*, VIII, 777.
3- *el-Muğnî*, VIII, 779; *eş-Şerhu'l-Kebîr*, II, 154.
4- *el-Muğnî*, VIII, 781.

kullanmasa uçkur, düğme, ilik ve kemerlerini kullanmakla yemini bozulmuş olmaz.

Çünkü bu gibi şeyler âdete göre elbise giymek manasını taşımaz. Eğer yaka ve göğüs kısmı filanın örgüsünden yapılmış bir elbiseyi giyecek olursa yemini bozulmuş olur. Çünkü elbiseyi giymekle bu kadar bir miktarı da onun örgüsünden giymiş olur.[1]

"Süs eşyası takınmamak" üzere yemin eder de sonra gümüş bir yüzük takınırsa yemini bozulmaz. Çünkü örfen de şer'an da gümüş yüzük süs eşyası değildir. Çünkü erkekler için bunu kullanmak mübah kılınmıştır. Taktığı yüzük altın olursa yemini bozulur. Çünkü bu bir süs eşyasıdır. Bu bakımdan erkekler tarafından kullanılması helâl kılınmamıştır. İnci bir gerdanlık takacak olsa, Ebu Yusuf ile Muhammed'e göre yemini bozulmuş olur, çünkü bu hakikaten bir süs eşyasıdır ve bunu süs eşyası diye kullanmak da itiyat hâline gelmiştir. Ebu Hanife'nin, yemini bozulmaz, şeklindeki görüşünün hilâfına bu görüş fetvaya esas alınmıştır. Hanefî dışındaki mezhep âlimleri ise, hem gümüş hem altın yüzük takmak ile yemini bozulmuş olur, demişlerdir.[2]

"Filan kişiye giyecek her hangi bir şey almamak" üzere yemin etse ve bu konuda belirli bir niyeti bulunmasa, ona bir başlık yahut da ayakkabı ya da bir çift çorap almakla yemini bozulmuş olur. Çünkü "giydirmek" giyim eşyası hakkında kullanılır ve bu az olsun çok olsun, bütün giysilerde söz konusu olur.

"Filan kişiye elbise giydirmemek" üzere yemin etse, ondan sonra da bir elbise satın almak üzere ona para verse yemini bozulmaz. Çünkü gerçekten onu giydirmiş değildir, ona bir miktar para bağışlamıştır ve bu parayı ne yapacağı konusunda ona fikir vermiştir.

Şayet ona giymek üzere bir elbise gönderirse yemini bozulmuş olur. Çünkü akit veya yemin hakları elçi ile değil, elçi gönderen ile alâkalıdır.[3]

6. Binmeye Dair Yeminler:

Bir kimsenin bir canlının (dâbbe) sırtına binmemek üzere ettiği yemin insanların ikamet ettikleri yerlerde ihtiyaçlarını görmek üzere sırtlarına bindikleri at, eşek ve katır gibi canlılar hakkında geçerlidir. Bir insan deve, inek veya filin sırtına binecek olursa -niyet etme durumu hariç- istihsânen yemini bozulur. Kıyasa göre ise her türlü hayvanın sırtına binmekle yeminin bozulması gerekir. Çünkü "dâbbe" lafzı yeryüzünde hareket eden her bir canlıyı içine alan umumi bir lafızdır. Nitekim yüce Allah: *"Yeryüzünde rızkı Allah'a ait olmayan hiç bir canlı (dâbbe) yoktur."*

1- *el-Mebsût*, IX, 2 vd.; *el-Bedâyi'*, III, 69 vd.; *Tuhfetu'l-Fukahâ* (eski baskı) II, 483; *Fethu'l-Kadîr* IV, 96 vd.

2- *Fethu'l-Kadîr*, IV, 97; *el-Mühezzeb*, II, 136; *el-Muğnî*, VIII, 779.

3- *el-Mebsût*, IX, 4; *el-Bedâyi'*, III, 71.

(Hûd, 6) buyurmuştur. Şu kadar var ki, fakihler istihsan yoluna giderek böyle bir yemini -örf ve âdete başvurmak suretiyle lafzın manasını özelleştirerek- insanların çoğunlukla ihtiyaçlarını görmek üzere bindikleri hayvanlara hamletmişlerdir ki, bunlar da at, katır ve eşeklerdir.

ed-Dürrü'l-Muhtâr müellifi şöyle demektedir: "(Deveye binmesi gereken yolsa yahut da çöl halkından olursa) Mısır ve Şam(Suriye)da deve sırtına binmekle, Hindistan'da da fil sırtına binmekle yemininin bozulması gerekir. Çünkü oralarda bunların sırtına binmek örf hâlini almıştır."

Zorla bineğin sırtına taşınıp konsa yemini bozulmaz.

Bir ata binmemek üzere yemin etse de bir beygire binse yahut bir beygire binmemek üzere yemin etse de ata binse yemini bozulmuş olmaz.Çünkü her bir hayvan ötekinden ayrıdır. At asıl itibarıyla Arapların alışageldiği bir binek, beygir ise Arap olmayanların bineğidir.

Binmemek üzere yemin eder de sonra "Benim yeminim atlar hakkında idi" derse ne hukukî ne de dinî açıdan sözü tasdik edilir. Çünkü binek zikredilmiş değildir ve lafız tahsis edilme ihtimalini kabul etmez.

Atlara binmemek üzere yemin etse bir beygir veya ata binmekle yemini bozulur. Çünkü "(hayl)=atlar" bir cins ismi olup bütün türleri kapsar.

Belirli bir niyeti olmaksızın her hangi bir bineğe binmemek üzere yemin ederse, insanoğlu dşında cansız olsun (gemi gibi) canlı olsun yemini bütün binekler vaki olur.

Bir bineğin sırtında iken canlı bir bineğe binmemek üzere yemin eder de onun sırtında bu yeminden sonra bir an dahi duracak olursa yeminini bozmuş olur. Çünkü binmek olayı yenilenip duran benzer hareketlerdir. Dolayısıyla bu yenilenip duran benzer hareketler yeniden başlama hükmünü alır. Tıpkı giymiş olduğu bir elbise hakkında giymemek yahut da otururken oturmamak üzere yemin eden kimsenin durumunda olduğu gibi.(1)

7. Oturmaya Dair Yeminler:

Yere oturmamak üzere yemin eder de hasır, kilim, halı veya sandalye gibi kendisi ile yer arasında bir engel teşkil eden bir şey üzerine oturursa yemini bozulmaz. Çünkü böyle bir kimsenin yerde oturduğu söylenmez. Zira yerde oturmak demek, kişinin doğrudan doğruya yerin üzerinde oturup kendisi ile yer arasında her hangi bir şey bulunmamasıdır. Ancak kendisi ile yer arasında elbiseleri engel olarak bulunanın durumu böyle değildir, elbise engel olarak kabul edilmez. Çünkü elbise kişiye tabidir.

1- *el-Mebsût*, a.y. ve III, 12 vd.; *el-Bedâyi'*, III, 71; *Fethu'l-Kadîr*, IV, 42 vd.; *ed-Dürrü'l-Muhtâr ve Reddü'l-Muhtâr*, III, 94; *el-Fetave'l-Hindiyye*, II, 74.

Eğer "şu yatak üzerine oturmamak" üzere yemin eder sonra da onun üzerine bir başka yatak koyup üzerine oturursa yemini bozulmuş olmaz. Çünkü bu durumda oturmak birinciye değil de ikinci yatağa nispet edilir.

Ebu Yusuf, özellikle yatak konusunda muhalif görüş belirterek şöyle demiştir: "Şu yatak üzerinde uyumamak" üzere yemin eder ve sonra onun üzerine bir başka yatak koyup ikincisinin üzerinde uyursa, yeminini bozmuş olur. Çünkü bununla yatak daha bir rahat hâle getirilmiş, daha yumuşatılmış olur. Her ikisi üzerinde uyumak maksadı güdülmüş demektir.

Ancak fakihler, eğer "şu yatak üzerinde uyumamak" üzere yemin etse ondan sonra da o yatağın üzerine bir çarşaf örtüp uyursa yemininin bozulmuş olacağında ittifak etmişlerdir. Çünkü çarşaf yatağa tabidir ve "yatak üzerine uyudu." demeye engelleyecek bir özelliği yoktur.

"Şu sedir üzerine veya dam üzerine oturmamak" üzere yemin eder de sonra oraya serdiği bir seccade yahut halı üzerine oturursa yemini bozulmuş olur. Çünkü zaten sedir üzerine çoğunlukla bu şekilde oturulur ve bu durumda olan kişi hakkında yatak üzerinde uyumuş olsa dahi "dam üzerinde uyudu" denilir.

Şayet sedir üzerine bir başka sedir koysa yahut da damın üzerine bir dam daha bina etse yemini bozulmuş olmaz. Çünkü bu durumda oturmak birincisine değil de ikincisine nisbet edilir.

Üzerinde hiç bir şey bulunmaksızın doğrudan doğruya bu sedirin tahtaları üzerine oturmaya niyet ederse kendisi ile Allah arasında olmak üzere dinî açıdan bu niyeti tasdik edilir; hukukî açıdan edilmez. Çünkü böyle bir oturma hakikaten oturma olsa bile, mutat olan oturmaya aykırıdır.

Eğer "Allah'a yemin ederim, bu sedirin tahtaları üzerinde uyumayacağım." dese ve onun üzerindeki bir yaygının üstüne otursa, yemini bozulmamış olur, çünkü tahtaların üzerinde uyumuş değildir.

Eğer, "yere oturmamak" üzere yemin etse ve damın üzerine otursa yemini bozulmuş olur, çünkü orasına damın yeri (zemini) adı verilir.[1]

8. İskâna ikâmet etmeye dair yeminler:

"Bu evde sâkin olmamak (oturmamak)" üzere yemin eden kişi eğer o evde kalmıyorsa, o vakit onun "orada oturması" bizzat kendisinin kalması ve evinde kullandığı eşya ve ihtiyaç duyduğu kilim, yaygı ve benzer şeyleri taşıması demek olacağından, bunları yaptığı takdirde orada oturmuş ve yeminini bozmuş olur. Çünküsâkin olmak, istikrar ve devamlılık üzere bir yerde bulunmak demektir ve âdeten bu durum iskân maksadıyla kullanılan yerde söz konusudur. Nitekim mescitte oturan ya da geceyi geçiren kimse, orada sâkin olmuş olmaz. Ancak orada günlük ihtiyaç-

1- *el-Bedâyi'*, III, 71; *Fethu'l-Kadîr*, IV, 98; *Tebyînü'l-Hakâik*, III, 155 vd.

ları için kullanacağı eşyayı bulundurarak ikamet ederse mescitte sâkin oluyor, denilir. Dolayısıyla yeminde göz önüne alınan da bu olur.

Şafiîlerle Hanbelîlere göre: [1] İskânın devam ettirilmesi, hakkında "sâkin olmak" adının kullanılabilmesi bakımından, ona başlanılması gibidir. Dolayısıyla evde bulunan bir kimse, orada oturmamak üzere yemin eder de yemininden sonra çıkmasına imkân verecek bir süre orada kalmaya devam ederse yemini bozulmuş olur. Eşyasını taşımak için kalması hâlinde yemini bozulmaz. Çünkü taşınmak ancak aile ve eşya ile mümkün olur, bunları da birlikte taşıma ihtiyacı doğar ki, oradan taşınmış olsun. Şayet orada kalmak için ikrâh yani zorlanacak olursa yemini bozulmuş olmaz. Çünkü zorlama hâlinin bağışlanacağına dair hadis-i şerif vardır.

Eğer kişi bulunduğu evde kalmamak üzere yemin ederse kendisi, aile halkı, çocukları, ev eşyası, hizmetçisi ve evinde onun işlerini görenler ile birlikte taşınmadığı sürece yeminini yerine getirmiş olmaz. Çünkü evde oturmak bunlarla birlikte olur. Dolayısıyla orada kalmayı terketmek, ancak onun zıddı ile mümkün olabilir. Mümkün olduğu hâlde hemen taşınmaya başlamayacak olursa yeminini bozmuş olur. Böyle bir durumda üç hal düşünmek mümkündür:

a) Şayet ailesi ve eşyasıyla hemen taşınacak olursa Hanefî mezhebinin üç imamına göre de yemini bozulmaz. Kısa bir süre kalmanın varlığı yemini etkilemez. Çünkü bu kadarcıktan sakınmaya imkân yoktur; dolayısıyla bu kadarcık kalmak delâleten müstesnâ kabul edilir. İmam Züfer'e göre ise yemini bozmak şartı var olacağından - ki o da orada kalmaktır- yemini bozulmuş olur.

b) Kendisi oradan ayrıldığı hâlde ailesi ve eşyası ile birlikte taşınmaması: Hanefî mezhebi imamlarına ve Hanbelîlere göre yemini bozulmuş olur. Çünkü daha önceden de açıklamış olduğumuz gibi, bir yerde sâkin olmak, o yerin içerisinde devamlılık üzere bulunmak demektir. Bu ise âdeten ancak kendisiyle birlikte sakin olunan şeylerle olabilir. Buna göre içinde bulunduğu hâlde orada sakin olmamak üzere yemin ederse, yeminine bağlı kalabilmesi, kendisi ile birlikte sakin olduğu şeyleri izale etmek ile mümkün olur. Bunu yapmayacak olursa yeminini bozmuş demektir. Diğer taraftan bu evde kalmamak üzere yemin eden kişi, bizzat kendisi çıkmış olmakla birlikte eğer aile halkı ve eşyası orada bulunuyorsa örfte de âdette de o kimse hakkında orada kalıyor, denilir. Bu durum bir şehirde kalmamak üzere yemin etmenin hilâfınadır. Böyle yemin eden bir kimse o şehirden çıkıp da aile halkını o şehirde bırakacak olursa yemini bozulmuş olmaz. Çünkü aile halkı Halep'de, kendisi Şam'da bulunan bir kimse hakkında âdeten: "Bu kişi Halep'te kalıyor" denilmez.

İmam Şafiî'ye göre[2] yemini bozulmuş olmaz; taşınmak niyetiyle bedenen oradan çıkması yeterlidir. Çünkü onun ettiği yemin, kendisinin kalması hakkında-

1- *Muğni'l-Muhtâc*, IV, 329; *el-Muğnî*, VIII, 767 vd.
2- *Muğni'l-Muhtâc*, IV, 329; *el-Mühezzeb*, II, 132.

dır; kendisi de orada kalmayı terketmiştir. Dolayısıyla aile halkını ve eşyasını orada bırakmakla yeminini bozmuş olmaz. Tıpkı bir şehirde kalmamak üzere yemin edip de ailesini orada bırakarak kendisinin çıkıp gitmesi durumunda olduğu gibi. İmam Şafiî Hanefîlere karşı şu delili ileri sürmektedir: Ben Mekke'den çıksam ve geriye notlarım bulunan bir kaç defter bırakacak olsam Mekke'de ikamet ediyor olur muyum? Belirli bir evde kalmamak veya ikamet etmemek üzere yemin eden kişi anında oradan çıkmalıdır. Özürsüz olarak duracak olursa yeminini bozmuş olur; eşyasını çıkartmış olsa dahi. Çünkü onun yemini orada kalması hakkındadır ve kendisi de orada kalmaktadır. Zira bir yerde kalmak, o işe başlamak hakkında olduğu gibi, devam ettirmek hakkında da kullanılır. Ancak eşyasını toplamak, ailesini çıkarmak, elbisesini giymek gibi çıkış için gerekli hazırlıklarla uğraşacak olursa bundan dolayı yemini bozulmuş olmaz. Çünkü bu durumda o kişi orada kalıyor sayılmaz; isterse bu sebepten dolayı kalma süresi uzayıp gitsin. Aynı şekilde evlenme, temizlenme, giyinme, binme, ayakta durma ve oturma hâllerine devam etmek de onlara göre bu fiilleri yeniden başlatmak hükmündedir. Bu durum ise cinsî ilişki, oruç, namaz, kokunun kalması hâllerinin aksinedir. Bu gibi durumların devamı fakihlerin ittifakıyla onlara yeniden başlamak gibi değildir.[1]

c) Aile halkı, malı ve eşyasını taşımakla birlikte ev eşyasından önemsiz bazı şeyleri bırakacak olursa, Ebu Hanife'ye göre, bu kişi bu durumda yeminini bozmuş olur. Çünkü bütün bunların birlikte olmasıyla birlikte sakin olmak sabit olmuştur, dolayısıyla bunlardan her hangi bir şey kaldığı sürece orada kalıyor demektir.

Ebu Yusuf der ki: Bu konuda çoğunun taşınmış olması nazar-ı itibara alınır. Çünkü bazı durumlarda bütün eşyayı taşımak mümkün olmayabilir.

İmam Muhammed şöyle demektedir: Bu konuda bir yerde kalmanın kendileriyle mümkün olacağı miktar nazar-ı itibara alınır. Fakihler bu daha güzeldir ve insanların hâllerine daha uygundur, demişlerdir. Şüphe yok ki, bir yerden oraya dönmemek üzere terk niyetiyle çıkan ve sâkin olabilecek kadar eşyasını taşıyan bir kişi, eğer geri kalanları da taşımak niyetinde ise artık onun hakkında orada sâkin oluyor denilmez; oradan taşındı, bir başka yerde sâkin oldu, denilir. Böylelikle İmam Muhammed'in görüşü ercah görüş olarak karşımıza çıkar.

Bizzat çıkmaktan, yerini değiştirmekten ve eşyasını taşımaktan alıkonursa, onu bağlarlar ve kalmaya mecbur ederlerse yemini bozulmuş olmaz; isterse bu durum günlerce sürsün. Çünkü o bu durumu ile orada sâkin olmakta değildir. Orada zorla iskân edilmiştir. Bu sebepten dolayı yemini bozulmuş olmaz.

İmam Muhammed der ki: Yemin eden kişi hemen çıkıp da o meskende geriye bütün eşyasını bırakacak olsa, üç gün süre ile ev aramak ile vakit geçirse, kiralayacak bir ev bulamazsa, evden çıkma imkânı olup eşyasını evin dışına koyması mümkün olsa dahi, yemini bozulmuş olmaz. Çünkü bu gibi işler âdeten ev taşımanın ge-

1- *el-Muğnî*, VIII, 778.

rektirdiği işlerdendir. Çünkü mutâd olan eşyayı bir evden bir eve taşımaktır. Yoksa eşyayı yola koymak değildir.

Yine İmam Muhammed şöyle demektedir: Eğer evde oturan kişinin hâli vakti yerinde ve çokca eşyası varsa, diğer taraftan bir gün içinde eşyasını taşıtmaya kudreti olup da yapmasa, ancak kendisi öncelikle taşınacakları bizzat taşımaya koyulsa, taşıma işine ara vermeksizin bu şekilde bir sene boyunca devam etse, yemini bozulmuş olmaz. Çünkü o kimsenin hızlı bir şekilde taşınma mecburiyeti yoktur.

Sakin olduğu hâlde bu evde kalmamak üzere yemin etse ve sadece bedeniyle oradan ayrılsa ve "ben yeminimle bunu kastettim" diyecek olsa, kendisiyle Allah arasında olmak üzere dinî açıdan bu yemini tasdik edilir; ancak hukukî açıdan tasdik edilmez. Çünkü o zahirin ve âdetin hilâfına bir niyetle bulunmuştur.

Sakin olmadığı bir ev hakkında yemin eder ve: "Ben sadece bedenimle intikal etmeyi kastettim" derse hem dinî açıdan, hem de hukukî açıdan sözü tasdik edilir. Çünkü onun bu niyeti sözünün ihtimali çerçevesindedir ve o, bu sözleriyle işi kendi aleyhine ağırlaştırmıştır.[1]

İkâmet etmeye Devam Etmek Yeniden Başlamak Hükmünde midir?

Hanefîlere göre ikâmete giyinmeye ve binmeye devam, yeniden başlamak hükmündedir. O kadar ki, kişi üzerinde bulunan elbiseyi bir daha giymemek, yahut sırtında bulunduğu bineğe binmemek, ya da sâkin olduğu evde sâkin olmamak üzere yemin etse ve bu durumunu sürdürecek olsa yemini bozulmuş olur. Çünkü bu fiiller benzerlerinin hudûsu (devamı) ile yenilenip durur. Ancak girmek, çıkmak, evlenmek ve temizlenmek bunun aksinedir; bunlara devam etmek, yeniden yapmak mesabesinde kabul edilmemiştir.

Aralarındaki farkın belirleyici ölçüsü şudur: Oturmak, kalkmak, bakmak ve buna benzer sürüp giden davranışların devamının hükmü, onlara yeniden başlamak gibidir. Uzayıp gitmeyen çıkmak ve girmek gibi davranışların ise devamı yoktur. Şafiîlerin görüşü de aynı şekildedir.[2] Buna göre meskende kalmak, elbise giyinmek, binmek ve buna benzer şeyler hakkında yemin eden kişi, şayet hemen taşınır yahut elbisesini çıkartır veya bineğinin sırtından inerse yemini bozulmuş olmaz. İmam Züfer ise şöyle demiştir: Giyinmek, binmek ve evde kalmak yeminden sonra var olacağı için yemini bozulmuş olur. İsterse bu bekleme süresi az olsun; bu dahi yeminini bozmak için yeterlidir.[3]

1- *el-Mebsût*, VIII, 162 vd.; *el-Fetave'l-Hindiyye*, II, 69; *el-Bedâyi'*, III, 72 vd.; *Fethu'l-Kadîr*, IV, 3 vd.; *Tebyînü'l-Hakâik*, III, 119.

2- *Muğni'l-Muhtâc*, IV, 331; *el-Mühezzeb*, II, 132.

3- *el-Mebsût*, a.y.; *Fethu'l-Kadîr*, IV, 35; *Tebyînü'l-Hakâik*, a.y.; *ed-Dürrü'l-Muhtâr*, III, 83.

9. Vurma ve Öldürmeye Dair Yeminler:

Bir kimse öldürünceye veya ölü olarak kaldırılıncaya kadar hanımını dövmek üzere talâk ile yemin etse, bu konuda niyeti yoksa, onu şiddetli bir şekilde dövdü mü, yeminini yerine getirmiş olur. Çünkü âdeten bu gibi sözlerden kasıt öldürmek değil de aşırı derecede dövmektir.

Şafiîler ise, kendisine dövmek denilebilecek kadarı ile yeminini yerine getirmiş olur, demiştir. Buna göre elini koyup kaldırmak yetmez, ancak ona acı vermek de şart değildir. Çünkü acı vermeksizin de dövmekten söz edilebilir; ancak "şiddetli bir şekilde dövmek" demişse o vakit müstesna olur.

Kölesine on kamçı vurmak üzere yemin etse ve on kamçıyı bir araya getirip onlarla vursa, her bir kamçı da tenine değse yeminini yerine getirmiş, bozmamış olur. Bu görüş Hanefîlerle Şafiîlere göredir. Çünkü o böylece kölesine on kamçı vurmuş olur. Her bir kamçı tenine değmeyecek olursa yeminini bozmuş olur. Çünkü bu durumda on kamçı vurduğu söylenemez.

Malikîlerle Hanbelîlere göre: [1] Başkasına yüz kamçı vurmak üzere yemin eden kişi bir araya getirdiği on adet çubukla bir defa vursa yeminini yerine getirmiş olmaz. Çünkü onun yemininin manası ona -bu hâlde- on defa vurmaktır. Kendisi ise sadece bir defa vurmuş olacağından yeminini yerine getirmemiş olur. Tıpkı bir tek kamçı ile ona on defa vurmak üzere yemin etmiş olması hâlinde olacağı gibi.

Eğer: "Allah'a yemin ederim filan kadın ile Şam'da evlenmeyeceğim" dese ve kadının velisi ona o kadını Halep'te nikahlasa da kadın bu evlilik haberini Şam'da iken alıp akdi geçerli kabul etse yemininde hânis olur.

Aynı şekilde zaman üzerine yemin edip de: "Ben bunu cuma günü yapmayacağım" dese ve kadın bu nikâhı cuma günü geçerli kabul etse, yemin eden kişi yeminini bozmuş olur. Buna göre, nikâhta geçerliliğinin kabul edileceği zaman ve mekâna itibar edilir. Aynı durum alışverişlerde de cereyan eder. Yani alışverişin geçerli kabul edileceği mekân ve gün göz önünde tutulur.

İmam Muhammed'e göre akitlerde failin zaman ve mekânına itibar edilir, Ebu Yusuf'a göre ise birini öldürmeye yemin ettiği halde maktülün canının çıktığı zaman ve mekâna itibar edilir.[2]

Bir kişi hanımına vurmamak üzere yemin etse ve ısırmak, boğazını sıkmak, saçını çekmek gibi acı verecek her hangi bir işi şaka yollu dahi yapsa yeminini bozmuş olur. Çünkü vurmak, acı verici işin adıdır. Bu davranışlarıyla da acı vermek tahakkuk etmiştir. Oynaşma hâlinde yemininin bozulmayacağı da söylenmiştir.

1- *el-Kavânînü'l-Fıkhıyye*, 164; *el-Muğnî*, VIII, 819; *eş-Şerhu'l-Kebîr*, II, 143.
2- *el-Bedâyi'*, III, 76 vd.; *el-Fetave'l-Hindiyye*, II, 118.

Çünkü örfen bunun adı "vurmak" değil, şakalaşmaktır.

Bir kişi: "Eğer filan kişiyi öldürmezsem, karım benden boş olsun." dese de filan kişi ölmüş bulunsa, yemin eden kişi de yemin ettiği vakit ölümünü biliyor olsa anında yemini bozulur. Çünkü yemini, yeminini yerine getirmesi hâlinde mün'akid olur ve çünkü yüce Allah onu tekrar diriltmeye kâdirdir, ruh ölmez ve o vakit onu öldürmek de mümkün olur. Diğer taraftan o âdeten yeminini yerine getirmekten âciz olacağından, anında yeminini bozmuş olur; tıpkı göğe yükselmek üzere yemin etmek hâlinde olduğu gibi.

Şayet ölmüş olduğunu bilmemekteyse, Ebu Hanife ve Muhammed'e göre, yemini bozulmaz. Çünkü o kişi yeminini bir zamanlar o kişide bulunan hayat üzerine etmiş ve henüz o hayatın zâil olduğunu düşünmemekte idi. Ebu Yusuf da yemini bozulur demiştir. Çünkü Ebu Yusuf'a göre yeminin mün'akid olması için yemini yerine getirmenin düşünülebilmesi şart değildir. Bu görüş ayrılığı daha önce içinde su olmadığını bilip de: "Eğer bu testideki suyu içmeyecek olursam karım benden boş olsun." diye yemin etmek ile ilgili "testi meselesi"ndeki görüş ayrılığına uygundur.[1]

"Yarın filanı dövmek" üzere yemin etse ve yemin eden kişi o gün ölse Hanbelîlerle Şafiîlere göre yemini bozulmuş olmaz. Hakkında yemin edilen kişi ertesi gün ölürse yemini bozulur. Çünkü o her hangi bir zorlama ve unutma söz konusu olmaksızın hakkında yemin ettiği şeyi vaktinde gerçekleştirmemiştir ve o, yemini bozulabilecek ehliyete sahip bir kimsedir.[2] Aynı şekilde "Allah'a yemin ederim, bu testinin suyunu yarın içeceğim." diye yemin edip de bu su dökülse yahut da "Yarın bu ekmeği yiyeceğim." deyip de bu ekmek telef olsa, yine yemini bozulmuş olur.

10. Yemin Edenden Başkasına İzafe Edilen Şeylere Dair Yemin:

Filanın mülkündeki şey üzerine yemin: Filanın mülkünde bulunan şey üzerine bir kimse yemin edecek olursa eğer o şey, üzerine yemin edilenin yapılması esnasında o kişinin mülkü ise yemin edildiği vakit, o şey filanın mülkünde olsa da olmasa da yemini bozulmuş olur. Meselâ, filanın yemeğini yememek veya onun bir şeyini içmemek yahut filanın evine girmemek, filanın bineğine binmemek, filanın elbisesini giymemek üzere yemin etse ve bunlardan her hangi bir şey o filanın mülkünde bulunmasa, daha sonra bunları mülk edinecek olursa, eğer o kişinin mülkü onun üzerinden zâil olur ve hakkında yemin edilen fiil yapılırsa ittifakla yemini bozulmuş olmaz. Ancak mülkün var olması halinde yemini bozulur. Hanefî mezhebinde *Zahirü'r-rivaye*'de kabul edilmiş olan hüküm budur. Çünkü böyle bir yemin, filanın mülkünde bir fiili yapmayı engellemek üzere yapılmıştır. O bakımdan fiilin yapılacağı gün mevcut olan mülk nazar-ı itibara alınır. *Nevâdir*'de İmam Muham-

1- *Fethu'l-Kadîr*, IV, 101; *Tebyînü'l-Hakâik*, III, 159; *ed-Dürrü'l-Muhtâr* , III, 143 vd.; *Muğni'l Muhtâc*, IV, 347.

2- *el-Muğnî*, VIII, 786 vd.

med'den bir başka rivayet olduğu gibi, Ebu Yusuf'tan da gelmiş bir başka rivayet vardır.

Fakat "filan kadının kocası ile görüşmemek" yahut da "filanın hanımı ile, filanın arkadaşı ile, filanın oğlu ile, filanın kardeşi ile konuşmamak" üzere yemin ederse, yemin edildiği esnada tahakkuk etmiş bulunan bu tür akrabalıklar hakkında vaki olur; gelecekte meydana gelecek olan evlilik, arkadaşlık ve doğan çocukları kapsamaz. Şayet nikâh akdi veya arkadaşlık bağı zail olur ve üzerine yemin ettiği kimse ile konuşursa yemini bozulmuş olur.

Filanın mülkünde bulunan şeyi işaret ile bulunmakla tayin ederek yemin ederse; meselâ, "Filanın bu evine girmem, filanın bu bineğine binmem, filanın şu elbisesini giymem" derse ve o filan kişi de evini, bineğini yahut da elbisesini satacak olursa, sonra da filanın mülkünden çıkmasından sonra satılan bu eve girer, bineğe biner veya elbiseyi giyerse Ebu Hanife ile Ebu Yusuf'a göre;-özellikle o eşyanın zatını kastetmiş olması hâli müstesna- yemini bozulmaz. İmam Muhammed ise bozulur, demiştir; isterse filanın mülkü bunlardan zail olsun. Ancak "bunların filanın mülkü kaldıkları sürece" diye bir şartının bulunması hâli bundan müstesnadır. Ebu Hanife ile Ebu Yusuf, yeminin bozulmasına hükmedebilmek için fiilin meydana geleceği zamanda işaret ile mülkün nisbet edilmesi hususlarına beraberce göz önüne almışlardır. Dolayısıyla bunlar birlikte olmadıkları sürece yemini bozulmaz. İmam Muhammed ise sadece işarete itibar etmiştir.

Eğer: "Şu kişi ile konuşmam, şu eve girmem, şu bineğe binmem" diye yemin eder de yemininin aksini yaparsa yemininin bozulacağı üzerinde ittifak etmişlerdir. Çünkü o takdirde kendisine işaret edilen şeyin kendisi nazar-ı itibara alınır.[1]

EK:

1- *Yemin Eden Kişiden Başkasının Yaptığı Bir Fiil Üzerine Yemin Etmek:*

Her hangi bir kimse filan kişinin satın alacağından giymemek üzere yemin etse, filan kişi de onu başkasıyla beraber satın alsa yemini bozulmaz. Çünkü o, yalnızca bir kısmı filan kişi tarafından satın alınmış bir elbiseyi giymiştir.

"Filanın satın aldıklarından yememek" üzere yemin ederse onun başkasıyla birlikte satın aldığından yemekle yemini bozulmuş olur. Çünkü o filanın satın aldığı şeyden yemiş bulunuyor. Zira yiyeceğin bir kısmı da hakikatte yiyecektir. Aynı şekilde örfen de ona "yiyecek" adı verilir. Şu kadar var ki, "filanın evine girmemek" üzere yemin eder de filan ile başkası arasında ortak olan bir eve girerse yemini bozulmuş olmaz. Çünkü onun bir kısmına ev adı verilmez. Aynı şekilde filanın elbisesini, filanın aldığı veya dokuduğu elbiseyi giymemek üzere yemin etse ve filanın başkası ile birlikte satın aldığı yahut da dokuduğu bir elbiseyi giyse yemini bozul-

1- *el-Bedâyi'*, III, 79.

muş olmaz. Çünkü elbisenin bir kısmına elbise adı verilmez.

Filanın dokuduğu elbiseyi giymemek üzere yemin etse ve o da bunu başkası ile dokusa, o vakit yemini bozulur; çünkü bu durumda da o elbise hakkında; bu, filanın dokumasıdır, denilir.

Filan kişinin pişirdiği yemekten veya ekmekten yememek üzere yemin etse ve filanın başkası ile birlikte pişirdiği ya da o kişi ile başkası arasında ortak olan bir ekmekten yiyecek olsa, yemini bozulmuş olur. Çünkü yemeğin her bir parçası da yemektir; aynı şekilde ekmeğin her bir parçasına da "ekmek" adı verilir.

Filan kişinin pişirdiği tencereden yememek üzere yemin etse ve filan kişinin başkası ile birlikte pişirdiğinden yiyecek olsa yemini bozulmuş olmaz. Çünkü tencerenin bir kısmına tencerenin tamamı değildir.

Aynı şekilde filana ait bir ekmeği (somun veya pide olarak) yememek üzere yemin ederse ve onunla başkası arasında ortak bir ekmeği yerse yemini bozulmuş olmaz. Çünkü onun bir parçasına ekmek (meselâ, somun veya pide) denilmez.

*Ekmekçi*den kasıt, ekmeği tandıra veya fırına veren kişidir. Hamurunu yoğuran veya açan kişi değildir. *Aşçı*dan kasıt ise ateşi yakan kişidir. Tencereyi kuran ve suyunu döken, içine eti atan kişi değildir. Çünkü bunlar yemeğin öncesinde yapılan işlerdir; pişirmek, etin kendisi ile pişeceği şeyle, yani ateşi yakmakla gerçekleşir.

Filan kişinin kazancından yememek üzere yemin etmesi: *Kazanç*, insanın fiili ile veya kavliyle mülkü olan şeydir. Meselâ, mübah olan şeyleri istilâ yoluyla ele geçirmek, avlanmak, alışveriş, icare, hibe kabul etmek, sadaka almak, vasiyet kabul etmek ve buna benzer üzerinde şer'î eserin terettüp etmesi için kabulü gerektiren diğer işlerdir.

Miras ise mirasçının kazancı değildir. Çünkü miras üzerinde mülk, kişinin iradesi dışında sabit olur.

Üzerine yemin edilen kişi bir şey kazanmış olarak ölse ve bir adam ona mirasçı olsa, yemin eden kişi de ondan yiyecek olsa, yemini bozulmuş olur. Çünkü o üzerine yemin edilenin kazancından yemiş demektir; bu miras mirasçının bir kazancı değildir, dolayısıyla o miras bırakana nispet edilmeye devam eder.

Üzerine yemin edilen kişi kazancını bir kişiye satsa ve yemin eden o kazançtan yese, yemini bozulmaz. Çünkü onun mülkiyeti satın alana intikal etmiş ve asıl malikine nisbet etmeye artık lüzum kalmamıştır.[1]

2- *Yemin Edenin Emri İle Başkasının Fiili:*

Bir kimse bir fiil üzerine yemin etse ve: "Allah'a yemin ederim şunu yapmaya-

---

1- *el-Bedâyi'*, III,57, 64.

cağım" dese, ondan sonra da başkasına bu işi yapmasını emretse o da bunu yapsa, bu durumda yapılmamak üzere yemin edilen şeyin tabiatına bakılır:

a) Eğer bu bir takım hukuku bulunan bir fiil ise[1] ve bu haklar satmak, almak, icare ve paylaştırmak gibi faile raci ise yemini bozulmuş olmaz. Çünkü bu akitlerin hakları doğrudan doğruya bunları yapan (âkid) ile alâkalıdır, emir veren ile değil. Bu durumda fiil emreden kimseye nispet edilmez, faile nispet edilir. Çünkü hakikatte âkid odur. Emir veren kişiye râci olan ise, akdin hükmü, yani bu akdin meydana getirilmesinde gözetilen maksat ve gayedir. Meselâ, alışverişte hüküm, satılan şeyin mülkiyetinin müşteriye, onun değerinin mülkiyetinin de satıcıya intikal etmesidir.

Bu tür akitlerde, bunları yapmamak üzere yemin eden kişinin yemini, açıklamış olduğumuz gibi bozulmaz. Ancak yemin eden kişi, bu gibi akitleri bizatihi üstlenemeyen kimselerden -yönetici, kadı ve benzer şahıslar- ise bu işleri yapmak üzere başkasına mücerret emir vermesi ile yeminini bozmuş olur. Çünkü mutat olan bu gibi kimselerin bu tür akitlerinin başkaları vasıtasıyla gerçekleştirilmesidir.

Aynı şekilde vekil, yemin edenin kendisi ise yine yemini bozulmuş olur. Çünkü aktin hakları ona râcidir ve hakikaten akitte bulunan kişi odur; emreden kişi değil.

b) Şayet üzerine yemin edilen şey, hakları emredene râci olan bir fiil ise yahut da hakları bulunmayan fiillerden meselâ, nikâhı, boşama, hibe, sadaka, giydirmek hakları yerine getirmek veya tahsil etmek, hakim önünde davada bulunmak ve şirket gibi ise şu adamla ortaklık yapmamak üzere yemin etse ve başkası ona o kişi ile birlikte ortaklık akdi yapması emrini vermesi halinde olduğu gibi; vurmak, boğazlamak, öldürmek , bina yapmak, dikmek, nafaka ve buna benzer işleri, eğer yemin eden kişi bu fiilleri bizzat yahut da başkasına emrederek yaptırsa, yemini bozulmuş olur. Çünkü hakları bulunmayan veya hakları faile değil de emredene râci olan iş emrediciye nisbet edilir; onu yapan faile değil.

Sulh Akdine Gelince: Buna dair Ebu Yusuf'tan gelmiş iki rivayet vardır. Bu rivayetlerden birisine göre barışmamak üzere yemin ettikten sonra bunun için birisini vekil tayin etse yeminini bozmuş olmaz. Çünkü sulh karşılıklı ivazı (bedeli) bulunan alışveriş gibi bir akittir. Bir rivayete göre ise yemini bozulmuş olur. Çünkü sulh, ibrada olduğu gibi bir hakkı iskat etmektir.

Yemin eden kişi, nikâh ve boşama gibi hakları emredene râci bir takım fiiller hakkında: "Ben bu işleri bizzat kendim yapmayı kastetmiştim." demiş olsa, diyaneten kendisi ile Allah arasında olan hususlarda tasdik edilir, hakim huzurunda edil-

---

1- Akdin hukuku: Gaye ve maksadının tamamlanabilsin diye, akdin hükmüne ulaşabilmek için lâzım gelen işlerdir. Meselâ, satılan malın teslimi, kıymetinin kabzedilmesi, ayıp yahut da ru'yet ile şart muhayyerliği dolayısıyla malı geri çevirmek gibi.

mez. Çünkü o sözünün ihtimali dahilinde olan bir durumu kastetmiştir; şu kadar var ki, onun bu niyeti zahirin hilâfınadır.

Dövmek ve boğazlamak gibi hakları bulunmayan hususlarda yemin eden kişi: "Ben bu işi bizzat kendim yapmayı kastettim." demiş olsa onun bu sözü hem diyaneten hem de hakim huzurunda tasdik edilir. Çünkü o sözünün hakiki manasını kastetmiştir. Zira dövmek ve boğazlamak, hükmî ya da itibarî fiillerden değil, hakiki fiillerdendir. Bu bakımdan bunlarda itibar, fiilin doğrudan doğruya yapılmasınadır. (1)

11. Şer'î Hususlara Dair Yeminler:

Bundan önceki başlıklarda yapmış olduğumuz açıklamalar, insanın günlük hayatındaki sıradan işlere dair yeminler hakkında idi. Bu başlık ise yemin eden kişinin şer'î bir takım işlere dair etmiş olduğu yeminlere ayrılmıştır. Bunlara şer'î durumlar dememizde nazar-ı itibara alınan husus, Şâri'in bu işler hakkında sıhhat veya fesadına dâir bir hükmünün bulunması itibarıyladır. Alışveriş, hibe, ariyet, sadaka, borç, evlenme, namaz, oruç ve buna benzer işler.

Altın ve Gümüş Satın Almamak Üzere Yemin: Bir kişi altın ve gümüş satın almamak üzere yemin etse ve geçmişteki dirhemler gibi gümüş bir para yahut dinarlar gibi altın bir para satın alsa veya altın ya da gümüşten mamul kap, külçe, süs eşyası gibi bir şey satın alsa, Ebu Yusuf'a göre yemini bozulmuş olur. İmam Muhammed'e göre ise dirhem ve dinarlarda yemini bozulmaz.

Aradaki görüş ayrılığının sebebi şudur: Ebu Yusuf bu gibi işlerde kelimenin sözlük manasını nazar-ı itibara alırken, İmam Muhammed insanlar arasında geçerli olan örfü itibara alır.

Yün Almamak: Yün almamak üzere yemin etse ve yünü kırpılmamış bir koyun alsa yemini bozulmaz. Bu gibi durumlarda kaide şudur: Her hangi bir şeyi satın almamak üzere yemin eden kişi, eğer başkasını satın alsa ve üzerinde yemin edilen şey ona bağlı olarak alışveriş içerisine girse, yemini bozulmuş olmaz. Eğer maksat güdülerek alışverişin kapsamına giriyorsa, yemini bozulur. Burada ise yün, akitte bir maksat olarak gözetilmemektedir. Çünkü bu akde konu olan şeyin adı yünü kapsamamaktadır. Yün bu akitte koyuna tabi olarak girmiştir.(2)

Hibe, Sadaka vb.İşleri Yapmamak: Filana hiç bir şey hibe etmemek, tasadduk etmemek, ödünç vermemek, bağışlamamak veya vermemek üzere yemin etse, sonra ona hibe etse, sadaka verse, ödünç veya karşılıksız olarak verse, bağışlasa ve hakkında yemin edilen kişi de bunları kabul etmese, Hanefîlerin cumhuruna göre yemini bozulur; İmam Züfer'e göre ise bozulmaz.

1- *el-Bedâyi'*, III,82 vd.; *el-Fetave'l-Hindiyye*, II, 104.

2- *el-Bedâyi'*, III, 83.

Borca gelince: İmam Muhammed'den, üzerine yemin edilen kişi kabul etmediği sürece yemininin bozulmayacağı rivayet edilmiştir. Ebu Yusuf'tan ise bu konuda iki rivayet gelmiştir. Bunlardan biri İmam Muhammed'in görüşü gibidir, diğer rivayete göre ise kabul etmesi söz konusu olmaksızın yemini bozulur. Ercah olan görüş de budur. Çünkü borcun sıhhati bedelinin belirlenmesine bağlı değildir, o hibe gibidir. İmam Muhammed'in görüşünün izahı da şudur: Borç işlemi alışverişe benzemektedir. Çünkü o da bir karşılık mukabili temliktir.

Alışveriş, İcare vb. İşleri Yapmamak: Eğer kiş ibedeli bulunan alışveriş, icare, sarf, selem ve buna benzer bir akde dair yemin ederse ve yemin eden kişi bunu yapar, karşı taraf da bunu kabul etmezse yemini bozulmuş olmaz.

Hibe ve benzeri bağış türünden olan akitler ile alışveriş ve benzeri karşılığında bedel bulunan akitler arasındaki fark şudur: Bağışlar tek bir taraftan, yani bağışta bulunan tarafından mülk olarak vermek manasını ifade eder. Kabul ise ikinci taraf hakkında hükmün sabit olması için şarttır. Yani bu şart, sadece aktin şer'î etkisinin terettübü içindir. Bu şer'î etki ise, mülkiyetin o kişiye intikalidir. Eğer sözlük ve âlimler nezdindeki ıstılah manası itibarıyla aktin adının kullanılabileceği iş gerçekleşirse, yemini bozulmuş olur.

İvazlı, yani karşılığında bedel bulunan akitler ise hem sözlük hem de şer'î ıstılah manası itibarıyla, akitte bulunan tarafların iradesi olmadığı sürece temlik ifade etmezler. Dolayısıyla böyle bir aktin varlığı, ancak akitte bulunan taraflardan birisinin icabı ve diğer tarafın da kabulü ile söz konusu olabilir. İşte o vakit de yemin eden kişi yemininde hânis olur.

Eğer alışveriş sahih olur ve müşteri de kabul ederse, yemin eden kişinin yemini bozulur. Aynı şekilde alışveriş fasit olmakla birlikte, eğer müşteri kabul etmiş ve satılanı fiilen almış ise yemini bozulmuş olur. Çünkü alışveriş (bey') adı, sahih ve fasit akitleri kapsar. Bu ise mülk edinilmesi arzulanan bir şeyin yine mülk edinilmesi arzulanan bir şey ile mübadele edilmesidir.

Eğer satanın veya satın alanın hıyâr (seçme) hakkı bulunan bir alışverişte bulunursa İmam Muhammed'e göre yemini bozulur; Ebu Yusuf'a göre bozulmaz. İmam Muhammed'in görüşü şu şekilde açıklanır: Bey' kelimesi kesin, yani hıyâr (seçme) hakkı bulunmayan alışveriş hakkında kullanıldığı gibi, hıyâr hakkı bulunan alışveriş hakkında da kullanılır. Bu alışveriş şekillerinin her birisine insanların örfünde bey' denilmektedir. Şu kadar var ki, hıyâr (seçme) bulunan alışverişte mülkiyetin intikali bir başka işe daha bağlıdır ki, o da alışverişi kabul etmek veya bu hıyarın sakıt olmasıdır. Bu açıdan bu alışveriş fasit alışverişe benzemektedir.

İmam Ebu Yusuf'un görüşünün izahı ise şöyledir: Hıyâr (seçme) şartının varlığı mülkiyetin aktarılmasına manidir. Dolayısıyla bu akitte bulunan taraflardanbirisinin icapta bulunmakla beraber diğer taraftan kabulün söz konusu olmaması hâline

benzemektedir.[1]

Evlenmemek üzere yemin etmek: "Şu kadın ile evlenmemek" üzere yemin ederse bu; onunla sahih evlilikte bulunmak hakkında geçerlidir, fasit evlilik hakkında değildir. Şayet bu kadın ile fasit bir nikâh ile evlenecek olursa yemini bozulmaz. Çünkü nikâhtan maksat, kadının nikâhlayana helâl olmasıdır. Fasit nikâhta ise -alışverişin hilâfına- helâllik sabit olmaz. Çünkü alışverişte maksat mülk edinmektir ve mülk edinmek fasit alışveriş ile de sabit olur.

Şafiîlere göre: [2] Eğer satmamak veya satın almamak üzere yemin eder de ister kendisi isterse de başkası için akitte bulunursa yemini bozulmuş olur. Vekilinin onun adına akit yapması hâlinde ise yemini bozulmuş olmaz. Şayet evlendirmemek yahut boşamamak veya dövmemek üzere yemin ederse ve bu işleri yapanı vekil tayin ederse, yemini bozulmuş olmaz. Ancak, bizzat kendisinin de başkasının da bu işleri yapmamasını kastetmiş olması hâli bundan müstesnadır. Nikâhlamamak üzere yemin ederse, vekilinin onun adına akit yapması ile yemini bozulmuş olur. Onun başkası adına kabulde bulunması hâlinde ise yemini bozulmaz.

Hanbelîlerle Malikîlere göre: [3] Satın almak ve vurmak gibi bir işi yapmamak üzere yemin eden kişi, bu işi yapmak maksadıyla birisini vekil tayin ederse yemini bozulmuş olur. Ancak bu işi bizzat kendisinin yapmaya niyet etmesi hâli müstesnadır.

Namaz kılmamak, oruç tutmamak üzere yemin: Namaz kılmamak, oruç tutmamak üzere yemin edenin yemini fasit olan hakkında değil, sahih olan hakkında söz konusu olur. O kadar ki, eğer taharetsiz olarak namaz kılsa yahut da niyetsiz olarak oruç tutsa yemini bozulmuş olmaz. Çünkü bu işlerden maksat, şanı yüce Allah'a yakınlaşmaktır; fasit olan namaz ve oruçlarla Allah'a yaklaşmak gayesi hasıl olmaz.

Eğer geçmişe dair yemin ederse ve: "Allah'a yemin ederim, evlenmedim, namaz kılmadım yahut oruç tutmadım" diye yemin ederse bu yemini sahih olanları da fasit olanları da kapsar. Çünkü onun bu sözünden maksat, namaz ve başka diğer işler hakkında haber vermektir. Namaz, nikâh ya da oruç isimleri ise hem sahih, hem de fasit hakkında kullanılabilir; eğer sahihi kastettiği söylenirse hukukî açıdan bu sözü tasdik edilir.

Namaz kılmamak üzere yemin etse ve tekbir getirip namaza girse -istihsanen- rükûye varıp bir secde yapıncaya kadar yemini bozulmuş olmaz. Çünkü namaz, kıyam, kıraat, rükû ve secde gibi değişik fiillerden meydana gelir. Parçalardan meydana gelen bir şeyin ise, bütünüyle tamamlanmadığı sürece, varolduğundan söz

1- *el-Bedâyi',* III, 83.
2- *Muğni'l-Muhtâc,* III, 350.
3- *el-Muğnî,* VIII, 724 vd.

edilemez. Dolayısıyla bütün bu fiiller meydana gelmeden namaz fiili de var olmaz. Buna bağlı olarak bu kişi bunları yapmadığı sürece namaz kıldığı söylenemez. Oruçta ise durum bunun hilâfınadır. Bir an oruç tutmakla oruç tutma fiili husule gelir.

Şu kadar var ki, hiç namaz kılmamak üzere yemin ederse, iki rekât kılmadığı sürece yemini bozulmaz. Çünkü namazın en azı iki rekâttır.

Öğle namazını kılmamak üzere yemin ederse son teşehhütte bulunmadığı sürece yemini bozulmaz. Çünkü öğle namazı dört rekât olarak takdir edilmiştir. Bu dört rekât kılınmadığı sürece, öğle namazı da kılınmış olmaz.

Oruç tutmamak üzere yemin etse ve bir an oruçlu olarak sabahı etse, sonra da orucu açsa yemini bozulmuş olur. Çünkü bir an dahi oruç tutmakla o kişiye "oruçlu" adı verilir. Çünkü oruç Allah'a yakınlaşmak maksadı ile orucu bozan şeylerden uzak durmaktır ki, bir an oruçlu bulunmak suretiyle yeminin bozulmasının şartı da gerçekleşmiş olur.

Bir gün oruç tutmamak üzere yemin ederse, tam bir gün oruç tutuncaya kadar yemini bozulmaz. Çünkü yeminin bozulmasının şartı, miktarı bir gün olan oruca bağlanmıştır.

Bir oruç tutmamak üzere yemin ederse bir tam gün oruç tutmadığı sürece yemini bozulmaz.Çünkü şer'î orucun asgarî süresi bir tam gündür.

Filanın yanında oruç açmak üzere yemin etse de kendi evinde su içerek orucunu açtıktan sonra filanın yanına gidip akşam yemeğini yese yeminini bozmuş olur. Çünkü yeminini gerçekleştirmek için koştuğu şart orucunu filanın yanında açmak idi. Oruç açmak (iftar), oruca zıt olan şeylerin adıdır. Bu mana ise kendi evinde su içmekle gerçekleşmiştir. Şayet oruç açmaktan kastı filan kişinin yanında akşam yemeğini yemekse o vakit hânis olmaz. Çünkü o örfte de bilinen bir işi kastetmiştir. "Filan kişi filanın yanında iftar ediyor" sözü onun yanında akşam yemeği yediği zaman kullanılır. İsterse böyle bir kimse asıl iftarı evinde yapmış olsun.

Haccetmemek üzere yemin: Haccetmemek üzere yemin ederse, ziyaret tavafını yapıncaya kadar yemini bozulmuş olmaz. Çünkü hac ibadeti vakfe, tavaf ve buna benzer değişik türden bir takım fiillerden mürekkeptir. Dolayısıyla hac ismi az bir kısmı hakkında değil de bütün fiilleri hakkında kullanılır. Çoğunluğun hükmü ise bütünün hükmü gibidir. Dolayısıyla tavafın çoğunu yapacak olursa yemini bozulmuş olur.

Umre yapmamak üzere yemin: Umre yapmamak üzere yemin eden kişi ihrama girse ve dört şavt tavaf etse yemini bozulmuş olur. Çünkü bu umrenin çoğunluğunu yapmış olur ve açıklamış olduğumuz gibi, çoğunluğun hükmü bütünün hükmüdür. Hac esnasında koca hanımı ile cima ederse (haccetmemek üzere yaptığı)

yemin bozulmaz. Çünkü hac yüce Allah'a bir yakınlaşmadır. Allah'a yakınlaşmak yani ibadet olan bir hac hakkında bu yemin, mün'akid olur. Bu da fasit hac değil, sahih olan hacdır. Çünkü fasit olan bir hac, Allah'a yakınlaşmak değildir.[1]

1- *el-Bedâyi'*, III, 84 vd.; *Tuhfetu'l-Fukahâ*, eski baskı, II, 48 vd.; *Fethu'l-Kadîr*, IV, 93 vd.; *el-Fetave'l-Hindiyye*, II, 108 vd.; *el-Muğnî*, VIII, 720.

ADAKLAR (NEZİRLER)

1. Tarifi ve Rüknü:

Sözlükte nezir, "hayır veya şer va'dinde bulunmak" demektir. Şer'an ise özellikle hayır va'dinde bulunmak demektir.

Bazı fakihler ise adağı "taayyün etmemiş Allah'a yaklaştırıcı bir işi iltizâm etmek"[1] diye tarif etmişlerdir. Hanefîlere göre rüknü, nezre delâlet edecek bir siga kullanmaktır. Meselâ, kişinin: "Allah için şunu yapmak üzerime borç olsun." "Şu üzerime borç olsun." "Üzerime şu nezir olsun", "Bu Mescid-i Haram'a hediye kurban veya sadaka yahut malım sadaka olsun, sahib olduğum her şey sadakadır" gibi sözler söylemesiyle olur.[2]

Hanefîlerin dışında kalan cumhura göre nezrin üç rüknü vardır: Nezreden, nezredilen ve nezir sigası. Nezreden, Müslüman ve mükellef olan her kişi olabilir. Çocuğun, delinin ve kâfirin nezri söz konusu değildir.

Nezredilen iki türdür: Müphem kapalı ve muayyen. Müphem, türünü beyan etmediği şeydir. Allah için üzerimde nezir olsun, demesi gibi. Hükmü, Malikîlerin görüşüne göre, bir yemin kefaretidir. Nezrin ikinci türü ise muayyendir, bu da dört çeşittir:

1- Kurbet (yakınlık): Buna uymak vacibtir,

2- Masiyet: Buna uymak haramdır,

3- Mekruh: Buna uymak da mekruh olur,

4- Mübah: Buna uymak da terketmek de mübahtır ve buna uymayı terkedenin

---

1- *Muğni'l-Muhtâc*, IV, 354. *er-Râğıb* der ki: *Nezir*: "Kişinin her hangi bir olay sebebiyle üzerine vacip olmayan bir şeyi vacip kılmasıdır."

2- *el-Bedâyi'*, V, 81.

üzerine de her hangi bir şey gerekmez.

Nezirde kullanılan siga (kip) da aynı şekilde iki türdür: Mutlak ve mukayyet.

Mutlak ifade, Allah'a karşı bir nimet sebebiyle şükür olsun diye yahut da her hangi bir sebep olmaksızın yapılan nezirleri kapsar. Meselâ, şu kadar gün oruç tutmak veya şu kadar rekât namaz kılmak, Allah'ın üzerimde borcu olsun, demek gibi. Malikîlere göre böyle bir nezir müstehaptır ve buna uymak da vaciptir.

Mukayyet ise, bir şarta taalluk eden bağlanan nezirdir. Kişinin: Filan kişi gelirse yahut da Allah benim şu hastama şifa verirse şunları yapmak üzerime borç olsun, demesi gibi. Bunun hükmü ise şartın tahakkuku ile birlikte vefanın, yani yerine getirmenin lâzım olduğudur.

Böyle bir nezir Malikîlere göre mübahtır, mekruh olduğu da söylenmiştir.

2. Nezrin Şartları:

Nezreden kişide ve nezredilende bir takım şartlar aranır.

a) Nezreden kişide aranan şartlar:[1]

1- Akıl ve ergenlik bakımından ehliyet: Delinin, mümeyyiz olmayan ve mümeyyiz olan çocuğun nezri mün'akit olmaz. Çünkü bu gibi kimseler şer'î her hangi bir hüküm ile mükellef değildirler. Dolayısıyla nezirlerine bağlı kalmak ehliyetine sahip kimselerden değildirler.

2- İslâm: Kâfirin nezri sahih değildir. Hatta nezirde bulunduktan sonra İslâma girse nezrine uymak mecburiyetinde değildir. Çünkü o Allah'a yaklaştırıcı bir fiil yapmaya veya böyle bir işe bağlı kalmaya ehil değildir.

Hürriyet ise nezrin sıhhati için şart değildir. Bu bakımdan kölenin nezirde bulunması sahihtir. Aynı şekilde ihtiyar (tercih ve seçim yapabilme) ve istek de Hanefîlere göre şart değildir. Şafiîlere göre ise bu bir şarttır. Onlara göre mükrehin (tehdit edilenin) nezirde bulunması sahih değildir. Çünkü: "*Ümmetimden hata, unutma ve üzerine zorlandıkları şey(in günahı) kaldırılmıştır.*" [2] haberi bize ulaşmış bulunmaktadır.

b) Nezredilende Aranan Şartlar:[3]

1- Nezredilenin şer'an varlığının tasavvur edilebilir olması. Şer'an varlığı ta-

1- *el-Bedâyi'*, V, 81 vd.; *Muğni'l-Muhtâc*, I, a.y.; *eş-Şerhu'l-Kebîr*, II, 161; *el-Kavânînü'l-Fıkhıyye*, 167 vd.

2- Bu hadisi Taberanî, *el-Kebîr*'de Sevban'dan rivayet etmiştir. Hadis *sahih*tir. Başkasından da rivayet edilmiştir. Bu hadisin kaynakları şu lafızla daha önceden belirtilmiş idi: "*Allah ümmetimden üç hâli bağışlamıştır: Hata, unutma ve üzerine zorlandıkları şeyi yapma.*"

3- *el-Bedâyi'*, V, 82 vd.

savvur olunamayan şeyi nezretmek sahih değildir. Meselâ: "Geceleyin oruç tutmak, Allah'ın üzerimdeki borcu olsun" dese yahut da kadının: "Ay başı olduğum günlerde oruç tutmak Allah'ın üzerimdeki borcu olsun" demesi gibi. Çünkü geceleyin oruç tutulacak zaman olmadığı gibi ay başı hâli de şer'an oruca aykırıdır. Çünkü ay başı ve lohusalıktan temiz olmak şer'î orucun varlığı için şarttır.

2- Nezredilenin Allah'a yakınlaştırıcı bir ibadet olması: Namaz, oruç, hasta ziyareti, cenaze taşımak, selâm gibi. Allah'a yakınlaştırıcı bir ibadet olmayan şeyin nezredilmesi sahih olmaz. Masiyetleri nezretmek gibi. Meselâ: "Şarap içmek, Allah için üzerime borç olsun." yahut da "Filanı öldürmek filanı dövmek, filana küfretmek üzerime borç olsun." demek gibi. Bu konuda dört mezhep imamının ve başkalarının da ittifakı vardır.[1] Çünkü Peygamber (a.s) şöyle buyurmuştur: "*Allah'a isyan konusunda ve ademoğlunun malik olamayacağı şeyler konusunda adak yoktur.*" [2] Bir başka hadisinde şöyle buyurmuştur: "*Yüce Allah'ın rızası aranan şeylerin dışında adak yoktur.*"[3] Bir başka hadis de şöyledir: "*Allah'a itaat etmeyi nezreden kişi Ona itaat etsin. Allah'a isyan etmeyi nezreden kişi de Ona isyan etmesin.*"[4] Çünkü nezrin hükmü, nezredilenin vacip oluşudur. Masiyetin vacip olması ise imkânsız bir şeydir. Buna göre masiyet üzre yapılan nezri yerine getirmek haram olur ve cumhura göre bu şekilde nezreden kimseye de bir şey yapmak düşmez. Ebu Hanife'ye göre ise ileride geleceği gibi bir yemin kefareti düşer.

Aynı şekilde yemek, içmek, giyinmek, binmek, karısını boşamak gibi mübah olan nezirlerin de yerine getirilmesi lâzım değildir. Çünkü bu işler Allah'a yakınlık, ibâdet için yapılmaz. Nezir ile bunların yerine getirilmesi gerekmez.

3- Maksat olarak gözetilen bir yakınlık olması: Hasta ziyareti, cenazenin hazırlanması, abdest almak, yıkanmak (gusl), mescide girmek, mushafa dokunmak, ezan okumak, ribât[5] inşâ etmek, mescit ve benzeri şeyler inşa etmek gibi adaklarda bulunmak sahih değildir. Çünkü bu gibi işler her ne kadar Allah'a yakınlaştırıcı ise de, genel olarak bizatihî maksat olarak gözetilen yakınlaştırıcı ibadetler değildir. Bilindiği gibi adak, bizatihî maksat olarak gözetilen bir yakınlıktır; yeminde olduğu gibi. Buna göre bizatihi maksat olarak gözetilmeyen bir ibadet veya itaatın nez-

---

1- *Bidâyetü'l-Müctehid*, I, 409; *el-Muhallâ*, VIII, 3; *Muhtasaru't-Tahâvî*, 316; *Muğni'l-Muhtâc*, IV 354; *el-Muğnî*, IX, 3; *el-Mühezzeb*, I, 242; *el-Kavânînü'l-Fıkhıyye*, 168.

2- Bu hadisi Müslim, Ebu Dâvud ve Neseî, İmrân b. Husayn'dan Neseî ve Ebu Dâvud da Amr b. Şuayb'dan, o babasından, o dedesinden rivayet etmiştir: "*Hz. Peygamber buyurdu ki: "Sahip olmadığın şeyde, masiyet hususunda, akrabalık bağlarını kesmekte nezir de yoktur, yemin de.*" *Nasbu'r-Râye*, III, 300; *Câmiü'l-Usûl*, XII, 188; *Neylü'l-Evtâr*, VIII, 238.

3- Bu hadisi Ebu Dâvud, Abdullah b. Amr b. As'dan rivayet etmiştir. *Câmiü'l-Usûl*, a.y. İmam Ahmed ise Amr b. Şuayb'dan, o babasından o da dedesinden rivayetle Peygamber (a.s)'in şöyle buyurduğunu söylemiştir: "*Ancak Allah'ın rızasının arandığı hususlarda nezir olur.*" *Neylü'l-Evtâr*, VIII, 242.

4- Bu hadisi Buharî, Ahmed ve dört *Sünen* sahibi Hz. Aişe (r.a)'den rivayet etmiştir. bk. *Tahrîc ve Tahkîku Ehadisi Tuhfeti'l-Fukahâ*, II, 459.

5- *Ribat:* Fakirler için yapılmış ve vakfedilmiş kurumlardır.

redilmesi sahih değildir.[1] Ancak namaz, oruç, hac, umre itikâf vb. şeylerin nezredilmesi sahih olur, çünkü bunlar özellikle yapılması kasdedilen ibadetlerdir. Şer'an bunların türünden olan şeyler de nezredilebilir. Nitekim Peygamber (a.s) şöyle buyurmuştur: "*Allah'a itaat etmeyi adamış bir kimse ona itaat etsin.*"

Şafiîlere göre: Sahih olan, kişi tarafından yapılması ibtidâen vacip olmayan Allah'a yakınlaştırıcı her bir şeyi nezretmek ile nezrin mün'akit olacağıdır. Meselâ, hasta ziyareti, cenazenin hazırlanması başkasına veya boş bir eve girdiği zaman selâm vermek, aksırana "yerhamükellah" demek, yolculuktan gelmiş bir kimseyi ziyaret etmek gibi. Çünkü Şâri' bu gibi şeyleri teşvik etmiştir ve kul bu gibi davranışlarla Allah'a yakınlaşır. Dolayısıyla bunlar da ibadet gibidir. Şer'an vacip ibadetlerden olan namaz ve haccın ise nezredildikleri vakit, ihtilâfsız olarak, yerine getirilmeleri gerekir. İtikâfın nezir ile yerine getirilmesi gerektiğine gelince; o da onun cinsinden şeriatte vacip olan bir ibadetin bulunmasıdır ki, bu arefede vakfe etmek ile namazdaki son teşehhüttür. Bu iki amel, itikâf gibi, belirli bir yerde durmak olarak kabul edilir.[2]

Her hangi bir kimse: "Kurban kesme günü veya kurbanın ilk üç günü oruç tutmak, Allah için borcum olsun" dese Ebu Hanife, Ebu Yusuf ile İmam Muhammed'e göre bu adağı sahih olur. Çünkü böyle bir kimse maksat olarak yakınlaştırıcı bir ibadeti adamıştır. O bakımdan onun nezri, bu günlerin dışında oruç tutmayı adamış gibi sahih olur.

Ulemanın cumhuru ile Hanefîlerden Zufer'e göre: Bayram günü veya teşrik günleri oruç tutmak üzere adakta bulunmak sahih değildir. Çünkü bu, masiyet olan bir şeyi adamaktır. Resulullah (a.s) ise bu günlerde oruç tutmayı yasaklamış ve şöyle buyurmuştur: "*Dikkat edin; bu günlerde oruç tutmayın. Çünkü bu günler yemek, içmek günleridir.*"[3] Yapılması yasaklanmış bir şey, masiyet demektir. Masiyetin nezrinin sahih olamayacağının delili ise Hz. Peygamber'in: "*Allah'a isyanı gerektirecek konularda ve ademoğlunun malik olamayacağı şeylerde nezir yoktur.*"[4] şeklindeki buyruğudur.

Eğer, "yürüyerek haccetmek, Allah için üzerime borç olsun." dese, fakihlerin ittifakıyla yürüyerek hacca gitmesi lâzım gelir. Çünkü o yürümeyi iltizam etmiştir

1- *el-Bedâyi'*, V, 82 ; *Fethu'l-Kadîr vel-İnâye*, IV, 27; *ed-Dürrü'l-Muhtar ve Reddü'l-Muhtâr* III, 73

2- *Muğni'l-Muhtâc*, IV, 370.

3- Bu hadisi *Sünen* sahipleri ile İbni Hibbân, Hâkim ve el-Bezzâr Ukbe b. Amir'den şu lafızla rivayet etmişlerdir: "*Peygamber (a.s) buyurdu ki: 'Teşrik günleri yeme, içme ve namaz günleridir. Kimse bu günleri oruçla geçirmesin.*" Buharî, Müslim ve Ahmed'in de Ebu Said el-Hudrî'den rivayetlerine göre, Resulullah (a.s) iki günde oruç tutulmasını nehyetmiştir: Ramazan bayramının ilk günü ve Kurban bayramının ilk günü. *Tahric ve Tahkiku Ehadisi Tuhfeti'l-fukaha*, I, 296.

4- Adanılan şeyde aranan şartlar bahsinde sözü geçen kaynaklar (5 ve 6 no'lu dipnotlar); *el-Bedâyi'*, V, 83.

ve yakınlaştırıcı bir ibadet olma özelliğinde fazlalık vardır. Peygamber Efendimiz de şöyle buyurmuştur: "*Yürüyerek hacceden kimseye her bir adım için Harem hasenatından bir hasene vardır.*" "*Harem hasenatı da nedir?*" *diye sorulunca Peygamber (a.s) şöyle buyurdu: "Birisi yedi yüze bedeldir.*" (1) Eğer yürümekten âciz olursa biner ve Hanefî, Malikî ve Şafiîlerde İmam Ahmed'den gelen bir rivayete göre üzerine bir dem (kurban kesmek) düşer. İmam Malik ilâve olarak şunu söyler: Adakta bulunmuş kişi âciz olduğu takdirde geri döner, sonra ikinci bir defa acze düştüğü yerden itibaren yürümeye başlar. Ona göre de dem ya bir deve yahut bir inek, deve ya da inek bulamayacak olursa bir koyundur.(2) Bu meselenin delili İbni Abbas'dan onun da Ukbe b. Amir'den yaptığı şu rivayettir: "*Ukbe b. Amir'in kız kardeşi Beytullah'a yürümeyi adamıştı. Bunun üzerine Peygamber (a.s)'in yanına giderek ona durumu sorunca, Hz. Peygamber şöyle buyurdu: "Gerçek şu ki, Allah senin kız kardeşinin bu adağına muhtaç değildir. Binerek gidip haccetsin ve onun yerine bir deve kessin.*"(3) Diğer taraftan yürümek nezir sebebiyle yerine getirilmesi vacip bir ibadet hâline geldiğinden, onun terkedilmesi sebebiyle mikattan ihrâma girmek hâlinde olduğu gibi, kurban gerekir.

Hanbelîlerde tercih edilen görüşe göre yürümekten acze düşecek olursa bir bineğe biner ve üzerine yemin kefareti düşer. Çünkü Peygamber (a.s) Beytullah'a yürüyerek gitmeyi adayan Ukbe b. Amir'in kız kardeşi hakkında şöyle demiştir: "*Yürüsün ve binsin ve yemininin de kefaretini versin.*" Bunu Ebu Dâvud rivayet etmiştir. Tirmizî ile diğer *Sünen* sahiplerinin rivayeti ise: "*Üç gün oruç tutsun*" şeklindedir. Bunun diğer bir gerekçesi Hz. Peygamber'in şu hadisidir: "*Nezrin kefareti yemin kefaretidir.*"(4) Diğer taraftan yürümek, ihramın gerektirdiği şeyler dolayısıyladır. O bakımdan onu terki sebebiyle kurban gerekmez. Kurban kesmesini belirten

---

1- Bu hadisi İbni Huzeyme ve Hakim rivayet etmiştir. Hakim: Bu hadisin Zazân (r.a)'dan gelen rivayetinin isnadı *sahih*tir, demiştir. Bu rivayetin lafzı kısaca şöyledir: "*Her kim Mekke'den yürüyerek tekrar Mekke'ye geri dönünceye kadar haccederse, Allah ona her bir adım için yedi yüz hasene yazar. Bu hasenelerin her birisi de Harem haseneleri gibidir." Ona: Harem haseneleri nedir? denilince şöyle buyurdu: "Her bir hasene karşılığında yüz bin hasene." et-Terğîb ve't-Terhîb*, II 166.

2- *el-Bedâyi'*, V, 84; *Bidâyetü'l-Müctehid*, I,411; *Muğni'l-Muhtâc*, IV, 363 vd.; *el-Mühezzeb*, I, 245 vd.; *el-Muğnî*, IX, 8.

3- Bu hadisi Ebu Dâvud, Abdullah b. Abbas'tan bu lafızla rivayet etmiştir. Ayrıca İmam Ahmed ve Ebu Ya'lâ el-Mavsilî *Müsned*lerinde şu lafızla rivayet etmişlerdir: "*Allah'ın, senin kız kardeşinin nezrine ihtiyacı yoktur. Binerek haccetsin ve üç gün oruç tutsun.*" Yine İmam Ahmed ve *Kütüb-i Sitte* sahipleri Ukbe b. Amir'den şu lafızla rivayet etmişlerdir: "*Yürüsün ve binsin de.*" Bir diğer rivayette ise şöyle denilmektedir: "*Allah, senin kız kardeşinin çekeceği sıkıntıları ne yapsın? Ona emret, iyice örtünsün, bineğe binsin ve üç gün de oruç tutsun.*" *Câmiü'l-Usûl*, XII, 185; *Mecmau'z-Zevâid*, IV, 189; *Nasbu'r-Râye*, III, 305; *Neylü'l-Evtâr*, VIII, 246; *Sübülü's-Selâm*, IV, 113.

4- İmam Ahmed, Müslim, Ebu Dâvud, Tirmizî ve Neseî, Ukbe b. Amir'den şu lafızla rivayet etmişlerdir: "*Nezrin kefareti yemin kefaretidir.*" Bu *sahih* bir hadistir. Başka bir takım rivayetleri daha vardır ki, bunlar *Tahkik ve Tahrîcu Ehadis-i Tuhfeti'l-Fukahâ*, (II, 464 vd.)'da kaydettik.

hadisler ise -dipnotta da işaret ettiğimiz üzere- zayıftır.

4- Nezrettiği Vakit Nezredilen Malın Nezreden Kimsenin Mülkü Olması (Veya nezrin mâlik olmaya izafe yahut mâlik olmanın sebebine izafe edilmesi): Malik olmadığı bir şeyi, hemen sadaka olarak vermeyi nezretmesi ittifakla sahih değildir. Çünkü Peygamber (a.s) şöyle buyurmuştur: "*Ademoğlunun sahip olmadığı şeylerde adak yoktur.*" Eğer nezri mülke izafe etse meselâ: "İstikbalde malik olacağım her şey sadakadır." dese yahut da onu mülkün sebebine izafe etse, meselâ: "Satın alacağım yahut miras olarak bana geçecek her şey sadakadır." dese İmam Şafiî'nin hilafına Hanefîlere göre böyle bir nezir sahih olur. Çünkü yüce Allah'ın: "*Onlardan kimisi de Allah'a: "Eğer lutfundan bize verirse mutlaka sadaka vereceğiz ve salihlerden olacağız." diye söz vermişti.*" (Tevbe, 75) ayetinden itibaren: "*Nihayet Allah'a va'dettiklerini tutmadıkları, yalan söyleyegeldikleri için O da bu fiillerinin akıbetini kalblerinde, kendisinin huzuruna çıkacakları güne kada sürecekr bir nifak olarak verdi.*" (Tevbe, 77) kısmına kadar olan ayetleri bunun delilidir. İşte bu ayet-i kerime, mülke izafe edilen adağın sıhhatine delâlet etmektedir.[1]

İnsanın malik olmadığı şeyi sadaka vereceğine dair adakta bulunmasının sahih olmadığı hakkında İmam Şafiî'nin gösterdiği delil ise İmrân b. el-Husayn tarafından rivayet edilen şu hadis-i şeriftir: "*Peygamber (a.s) buyurdu ki: "Allah'a masiyet hususunda adak yokdur; Ademoğlunun malik olmadığı şeyde de adak yoktur.*"[2]

5- Nezredilen Şey Farz veya Vacip Olmamalı: Farzlardan her hangi bir şeyi nezretmek sahih değildir. Bu ister beş vakit namaz, ramazan orucu gibi farz-ı ayn, ister cihat ve cenaze namazı gibi farz-ı kifaye olsun. Diğer taraftan ister vitir, fitre sadakası, kurban kesmek gibi vacib-i aynî olsun, isterse de ölülerin techiz ve tekfin edilmesi, selâmın alınması gibi vacib-i kifâî olsun, bunlar nezredilmez. Çünkü vacibin ayrıca icabettirilmesi tasavvur edilemez.[3]

3. Nezrin Hükmü:

Nezrin hükmünün aslı:

İlim adamları nezrin mekruh mu, yoksa Allah'a yaklaştırıcı bir ibadet olduğu konusunda farklı görüşlere sahiptir. Hanefîler, nezir ister mutlak olsun ister bir şarta bağlı olsun, ibadetlerkonusunda mübahtır, demişlerdir. Bir grup ilim adamı ise nezir bir takarrub (Allah'a yakınlaşmak)dur, demiştir. Malikîlerin görüşüne göre mutlak nezir, menduptur. Bu ise her hangi bir şeye bağlı (muallak) olarak yapılmayan ve günlerin tekrarlanması ile tekrarlanmayan nezirdir. Her perşembe günü oruç tutmayı adamak tekrarlanan bir adağa örnektir. Verdiği bir nimete karşı yüce Al-

1-*el-Bedâyi'*, V, 90.
2- *el-Mühezzeb*, I, 242.
3- *el-Bedâyi'*, a.y.

lah'a şükür etmek üzere nezir sebebiyle üzerine vacip kılması da muallak nezirdir. Meselâ, Allah hastasına şifa verse yahut ona bir çocuk veya bir zevce ihsan etse, bunun için bir şey adaması buna örnektir. Her perşembe günü oruç tutmayı adamak gibi, tekrarlanan şeyleri adamak ise mekruhtur. Allah hastama şifa verirse sadaka vermek üzerime borç olsun, demesi gibi muallak nezirlerin mekruh mu, mübah mı olduğu konusunda tereddüt vardır. el-Bâcî mekruh; İbni Rüşd ise mübah olduğunu söylemiştir ki, tercih edilen görüş de budur.

Şafiîlerle Hanbelîlere göre nezir tenzihen mekruhtur. İbni Ömer'in Peygamber (a.s)'den yapmış olduğu bu rivayetin delâleti ile nezir müstehap değildir: "*Peygamber (a.s) nezirde bulunmayı yasaklamış ve şöyle buyurmuştur: 'O hiç bir şeyi geri çevirmez, fakat nezir vasıtasıyla cimriden bir şeyler çıkartılır.'* " Bir diğer lafız ise şu şekildedir: "*O her hangi bir hayır getirmez ancak...*"[1] Diğer taraftan eğer nezir müstehap olsaydı, Peygamber (a.s) ve ileri gelen ashab-ı kirâm elbette bunu yaparlardı. Ancak bununla birlikte kim yüce Allah'a itaatte bulunmayı nezredecek olursa, Kur'an, sünnet ve aklî bir takım deliller sebebiyle bunları yerine getirmelidir.[2]

Kur'an'dan Deliller: Yüce Allah'ın: "*Ve adaklarını yerine getirsinler diye...*" (Hacc, 29); "*Adaklarını yerine getirirler ve Şerri yaygın bir günden korkarlar.*" (İnsan, 7); "*Ey İman edenler! Akitlerinizi yerine getiriniz.*" (Maide, 1); "*Ve ahdi yerine getiriniz. Çünkü ahitten sorumlu olacaksınız.*" (İsra, 34); "*Ahitleştiğiniz zaman Allah'ın ahdine vefa gösteriniz.*" (Nahl, 11). Nezir (adak) ise adakta bulunan kimsenin Allah ile bir çeşit ahitleşmesidir. Akitler ise, ahitler demektir.

1- Bu hadisi Buharî, Müslim, Ahmed yanısıra Tirmizî hariç *Sünen* sahipleri İbni Ömer'den rivayet etmişlerdir. Aynı şekilde Ebu Dâvud dışında kalan *Kütüb-i Sitte* sahipleri ile İmam Ahmed b. Hanbel tarafından Ebu Hureyre'den gelen bir senetle *müsned* olarak ve *sahih* bir şekilde rivayet edilmiştir. Hattâbî şöyle demektedir: "Peygamber (a.s)'in nezri yasaklamasının manası, nezir yapıldıktan sonra onu hafife almak ve gevşek davranmaktan sakındırmak ve nezri yaptıktan sonra önemine işaret etmektedir. Şayet hiç yapılmaması için nehyetmek manasına gelmiş olsaydı, o vakit bu nezrin hükmünü iptal eder ve yerine getirmenin lüzumunu ortadan kaldırırdı. Zira nezir nehyedilmek suretiyle masiyet hâline dönüşmüş olur ve ona bağlı kalmamak gerekirdi. Yani bu hadis tevil edilir, zahiri üzere değildir." *en-Nihâye*'de İbnü'l-Esîr de buna benzer sözler söylemekte ve şunları da eklemektedir: "Bu hadisin manası şudur: Peygamber Efendimiz onlara nezrin bu dünyada her hangi bir menfaat sağlamayacağını ve her hangi bir zararı geri çeviremeyeceğini, ilahî bir kazayı önleyemeceğini belirtmektedir. O bakımdan sizler Allah'ın hakkınızda takdir etmediği bir şeyi ele geçirmek yahut da hakkınızda hükmedilmiş bir şeyi önlemek maksadı ile adakta bulunmayın. Eğer bunu yapacak olursanız nezrinizi yerine getirerek bu nezrin yükümlülüğünden kurtulunuz. Çünkü adadığınız şeyi yerine getirmek, sizin için lüzumludur." Yine denildiğine göre bu hadis-i şerif zahiri üzeredir ve nezrin mekruh olduğu konusunda gayet açık ifadeler taşımaktadır. Çünkü nezri cimri olan bir kimse yapar ve gönül hoşluğu ile cömertçe değil, sadece zorla verebileceği bir kısmı nezrettiği şey gerçekleştiğinde malından çıkarmış olur. *el-Muhallâ*, VIII, 4; *Câmiü'l-Usûl*, XII 181, 243; *Neylü'l-Evtâr*, VIII, 240; *Sübülü's-Selâm*, IV, 110.

2- *el-Muhallâ*, VIII, 3; *el-Muğnî*, IX, 1; *Muğni'l-Muhtâc*, IV, 345; *el-Bedâyi'*, V, 90; *Bidâyetü'l-Müctehid*, I, 409; *eş-Şerhu'l-Kebîr*, II, 162.

Sünnetten Deliller: Hz. Peygamber (a.s) şöyle buyurmuştur: "*Allah'a itaat etmeyi adayan kimse ona itaat etsin.*" Yine şöyle buyurmuştur: "*Kim adakta bulunur ve belirtirse*[1] *belirttiği şeye vefa göstermesi onun üzerine borç olur.*"[2] Burada sözü geçen "üzerine" kelimesi vacip kılmayı ifade eder.

Aklî Deliller: Müslümaa terketmesi caiz olan ve maksat olarak gözetilen bir yakınlık türünden Allah'a yakınlaşmak ihtiyacını, Onun katında yüksek bir dereceye nail olmak amacıyla arzulayabilir. Adakta bulunmak adanılan şeyi yerine getirmeyi vacip kıldığı için, nefsi belirli bir şeyi yapmak yahut da belirli bir şeyi terketmek zorunda bırakmak için bir yol olur ve böylelikle adakta bulunan kimsenin de maksadı gerçekleşir.

Kişi Nezirde bulunur ve Nezrettiğini Belirtirse:

Hanefilere göre: Meselâ, bir hac veya bir umre yapmak Allah'a karşı üzerime borç olsun, dese yahut da: Allah benim bu hastama şifa verirse yüz lira sadaka vermek üzerime borç olsun, dese; belirttiği bu şeyi yerine getirmesi vaciptir. Görmüş olduğumuz gibi burada adak, ister mutlak olsun, isterse de bir şarta bağlı kılınmış olsun, değişen bir şey olmaz ve böyle bir nezrin yerine kefarette bulunmak yeterli değildir.

Malikîlere göre: Adak, mutlak ve mukayyet olmak üzere iki çeşittir. Mutlak nezir, bir nimete yahut da her hangi bir sebep olmaksızın Allah'a şükretmek üzere yapılan nezirdir. Meselâ, şu kadar oruç tutmak veya şu kadar rekât namaz kılmak Allah için üzerime borç olsun, demesi gibi. Böyle bir nezir müstehaptır ve onu yerine getirmek vaciptir. Nezir lafzını zikretsin yahut zikretmesin, değişen bir şey olmaz. Ancak eğer haber vermek maksadı ile söylemişse bunları yerine getirmesi üzerine vacip değildir.

Mukayyet nezir ise bir şarta bağlı olarak yapılır. Meselâ: Filan kişi gelirse yahut Allah şu hastama şifa verirse yahut Allah benim bu ihtiyacımı yerine getirirse üzerime şunu yapmak borç olsun, demek gibi. Böyle bir nezir mübahtır. Mekruh olduğu da söylenmiştir.Ancak mutlak olarak onu yerine getirmek lâzımdır. Tartışma, kızgınlık veya başka bir sebep dolayısıyla yapılan nezrin değişik şekillerde olmasına itibar edilmez.[3]

Şafiîlere göre: [4] Nezir bir şarta bağlı olarak yapılmışsa, adakta bulunanın gerçekleşmesini istediği ile istemediği şey arasında, yani insanın iyilik maksadı ile yaptığı adak ile tartışma ve gazap dolayısıyla yaptığı adak arasında fark vardır.

1- Yani namaz, oruç, hac ve buna benzer bir takım ibadetleri ismen belirtse demektir.

2- *Nasbu'r-Râye*, III, 300'de bu hadis hakkında *garip* olduğunu söylemektedir. Nezre bağlı kalmanın vücubu konusunda ise bir takım hadisler vardır ki, bir kısmını İbni Abbas, Aişe, İbni Ömer, Amr b. Şuayb babasından o da dedesinden zikretmiştir. Ayrıca bk. *Fethu'l-Kadîr*, IV, 27.

3- *el-Kavânînü'l-Fıkhıyye*, 168; *eş-Şerhu'l-Kebîr*, II, 161.

4- *Muğni'l-Muhtâc*, IV, 355 vd.; *el-Mühezzeb*, I, 243.

İyilik yapmak (teberrur) maksadıyla adak:[1] Kişinin her hangi bir nimet gerçekleşir yahut da bir sıkıntısı giderse Allah'a yakınlaştırıcı bir işi yapmayı üzerine borç kılması suretiyle olur. Allah benim bu hastama şifa verecek olursa oruç tutmak veya buna benzer bir iş yapmak üzerime borç olsun, demek gibi. Eğer nezrin kendisine bağlı kılındığı şart gerçekleşecek olursa adakta bulunan kişinin nezrine vefa göstermesi lâzımdır.

Düşmanlık (el-Lecâc) nezri: Buna *Lecâc* ve *gazap yemini* adları da verilir Bu tür nezir, nezreden kişinin ağzından, kendisini her hangi bir şeyi yapmaya yahut da alıkoymaya, nezir maksadını da yakınlaşmak maksadını da gütmeyerek, ancak teşvik etmek maksadı ile yemin gibi çıkan sözlerdir. Meselâ: "Filan kişi ile konuşacak olursam Allah'a karşı oruç tutmak veya buna benzer bir şey üzerime borç olsun." demesi gibi. Azhar görüşe göre bu gib inezirlerde bulunan kişi serbesttir. İsterse kendisine borç olarak belirlediği şeyi yerine getirir, isterse de bir yemin kefareti öder. İşte: "*Nezrin kefareti bir yemin kefaretidir.*"[2] hadisi ile kastedilen budur. Diğer çeşit olan *teberrur nezrinde* kesinlikle kefaret olmadığı için, bu hadis-i şerifte kastedilen nezrin, *Lecâc nezri* olmasından başka bir ihtimal kalmıyor.

Hanbelîlere göre: [3] *Lecâc* ve *gazap* nezrinin hükmü, yeminin hükmü gibi dir. Şafiîlerin de söylediği gibi, kişi nezrettiği şeyi yapmakla yemin kefareti vermek arasında muhayyerdir. Peygamber (a.s) şöyle buyurmuştur:

"*Gazap hâlinde nezir yoktur ve onun kefareti bir yemin kefaretidir.*"[4] İmam Malik de şöyle demiştir: "Hangi türde vaki olursa olsun nezri yerine getirmek lâzımdır."[5]

Eğer nezirde her hangi bir şey belirlenmemişse: Yani adanılan şeyin ismi konulmamışsa, bunun hükmü, eğer her hangi bir niyeti olmuşsa adakta bulunanın niyetinin vacipliğidir. Nezir ister şartsız mutlak olarak yapılmış olsun, isterse de bir şart ile mukayet olarak yapılmış olsun; meselâ: "Üzerime Allah için bir nezir borç olsun" veya: "Şunu yapacak olursam, Allah için üzerime bir nezir borç olsun" de-

---

1- Bu tür yemine bu adın verilmesinin sebebi, adakta bulunan kişinin buna bağlı kalmak istemesi ve Allah'a yaklaşmayı (birr) dilemesidir.

2- Bu hadisi Müslim, Ahmed, Ebu Dâvud, Neseî ve Tirmizî rivayet etmiştir. Tirmizî ayrıca: "*Eğer belirtmezse*" ziyadesi ile rivayet etmiştir. Ukbe b. Amir'den bu lafızla gelen rivayetin *sahih* olduğunu belirtmiştir. İbni Hacer: "Bu *sahih* bir hadistir" demiştir. Ayrıca Hz. Aişe'den İbni Abbas, İmran b. Husayn ve Ebu Hureyre'den başka lafızlarla da rivayet edilmiştir. *Sübülü's-Selâm*, IV, 111; *Neylü'l-Evtâr*, VIII, 243 vd.; *Nasbu'r-Râye*, III, 295, *el-İlmam* 309; *Tahrîc ve Tahkiku Ehadi: Tuhfeti'l-fukahâ*, II, 465.

3- *el-Muğnî*, VIII, 696, IX, 2.

4- Bu hadisi Neseî, İmran b. Husayn'dan rivayet etmiştir. *el-Muhallâ*, VIII, 8; *Câmiü'l-Usûl*, XII, 18[illegible] vd. Ayrıca Taberanî, İbni Abbas'tan *el-Kebîr* ve'-*Evsat*'ta "*Gazap hâlinde yemin yoktur.*" lafzıyla rivayet etmiştir. *Mecmau'z-Zevaid*, IV, 186.

5- *Bidâyetü'l-Müctehid*, I, 409; *eş-Şerhu'l-Kebîr*, II, 165.

mesi gibi. Eğer burada oruç, namaz, hac veya umre gibi bir ibadete niyet etmişse ilk fırsatta bunları yerine getirmesi gerekir. Çünkü bu nezir mutlak bir nezirdir. Şayet nezir bir şarta bağlı (muallak) olarak yapılmışsa şartın gerçekleşmesi hâlinde nezrinin gereğini yerine getirecektir ve yemin kefareti bunda yeterli değildir.n

Eğer adakta bulunanın her hangi bir niyeti yoksa -ki bu müphem nezirdir- kendisine yemin kefareti gerekir. Bu kefaret eğer nezir şartsız ve mutlak olarak yapılmışsa hemen yerine getirilmelidir. Şayet bir şarta bağlı (muallak) olarak nezirde bulunulmuşsa şartın tahakkuku durumunda bir kefaret vacip olur. Bunun delili ise Peygamber (a.s)'in şu buyruğudur: "*Nezir de bir yemindir, onun kefareti de yemin kefaretidir.*"(1)

Hanefîlere göre kefaretin vacipliği, her halükârda söz konusudur; nezri kendisine bağlı kıldığı şart ister mübah olsun, isterse de masiyet. Masiyet olması hâlinde sözünde durmaz ve yemininin kefaretini yerine getirir.(2) Çünkü Peygamber (a.s) şöyle buyurmuştur: "*Her kim bir şeyin üzerine yemin eder, başkasının ondan hayırlı olduğunu görürse hayırlı olanı yapsın ve yemininin kefaretini yerine getirsin.*" (3)

Eğer nezri müphem ise ve nezreden kişi oruca niyet etmekle birlikte belirli bir sayıya niyet etmemişse üzerine üç gün oruç tutmak düşer.

Eğer: "Allah için üzerime bir nezir borç olsun" dediği zaman yemek yedirmeyi kastetmiş de sayısına niyet etmemişse on fakiri doyurması gerekir. Her bir fakire yarım sa' buğday, yani yaklaşık yarım Şam ntlı buğday vermesi gerekir.

Eğer: "Allah için üzerime sadaka vermek borç olsun." demişse yarım sa' vermesi gerekir.

Eğer: "Allah için oruç tutmak üzerime borç olsun." demişse ittifakla bir gün oruç tutması gerekir.

Eğer: "Allah için namaz kılmak üzerime borç olsun." demişse ittifakla iki

---

1- Müslim, Ebu Dâvud, Neseî, İbni Mace'nin İbni Abbas'tan *merfû'* olarak yaptığı rivayete göre:"*Resulullah (a.s) buyurdu ki: "Her kim ne olduğunu belirtmeksizin bir nezirde bulunursa, onun kefareti yemin kefaretidir. Her kim Allah'a masiyet hususunda bir nezir yaparsa onun kefareti bir yemin kefaretidir. Her kim altından kalkamayacağı bir nezirde bulunursa onun da kefareti bir yemin kefaretidir. Her kim altından kalkabileceği bir nezirde bulunursa onu yerine getirsin.*" Ukbe b. Amir'in hadisine benzer başka bir takım rivayetler daha vardır ki: "*Nezir kefareti yemin kefaretidir.*" şeklindedir.*Tahrîci ve tahkiku Ehadisi Tuhfeti'l-Fukahâ*, II, 464 vd. Bu hadise de daha önceden işaret edilmiş idi.

2- Hanefî mezhebi görüşünün tafsilatı için bk. *el-Mebsût*, VIII, 136; *el-Bedâyi'*, V, 90-92; *Fethu'l-Kadîr*, IV, 27; *el-Fetave'l-Hindiyye*, II, 60.

3- Bu hadisi İmam Ahmed, Müslim, Neseî ve İbni Mace, Adiyy b. Hatim'den rivayet etmiştir. Başkaları ise başka kimseden rivayet etmişlerdir. Bu hadisin kaynakları daha önceden belirtilmiştir.. *Neylü'l-Evtâr*, VIII, 237.

rekât kılması gerekir.

Bu şekillerdeki hükmün illeti şudur: Yapılan nezirde miktardan söz edilmediği için şeriatte varit olan asgarî miktar nazar-ı itibara alınmıştır. Çünkü nezir böyle bir durumda emir ile gelen şeylere göre değerlendirilir.

Malikîlere göre: [1] Bir kaç gün oruç tutmayı nezretmiş olan bir kimsenin niyet ettiği gün kadar oruç tutması lâzımdır. Şayet sayı tayin etmemişse sadece bir gün oruç tutması yeter. Sene boyunca oruç tutmayı adamışsa onu da yerine getirmesi gerekir. Bayram, ay başı ve ramazan günlerine ait adakta ise üzerine bir şey düşmez. Hastalık, yolculuk hâlinde orucunu açabilir; üzerine ayrıca kaza gerekmez, çünkü bunu yapmaya imkânı olmaz. Şayet namaz kılmayı adamışsa niyet ettiğini yerine getirmesi gerekir. Niyeti yoksa iki rekât kılması yeterlidir. Eğer bütün malını sadaka olarak vermeyi nezretmiş yahut da bu şekilde yemin etmiş ve yeminini bozmuşsa üçte birini vermesi yeterli olur. Yarısı, üçte ikisi gibi belirli bir miktar tayin etmişse o niyetini yerine getirmesi gerekir. Mekke'ye yürüyerek gitmeyi adasa, eğer hac veya umreyi zikretmiş ise, bunu yerine getirmesi lâzımdır. Şayet hac veya umreyi zikretmemiş ve niyet de etmemişse ona hac veya umre -önceden de açıkladığımız gibi- vacip olur. Bir deve kurban etmeyi adamışsa deve kesebilecek gücü varken onun yerine inek kesmek olmaz. Şayet gücü yoksa İmam Malik'in görüşüne göre, bir inek kesmesi yeterlidir.

Şafiîler de böyle söylemişlerdir.[2] Bir kişi Beytullah'a yürüyerek gitmeye veya oraya gitmeye niyet etse, mezhebin görüşüne göre hac veya umre için oraya gitmesi vaciptir. Eğer yürüyerek hac veya umre yapmayı adamışsa azhar görüşe göre yürümek vaciptir. Şayet: "Yürüyerek haccederim." demişse ihrama gireceği yerden yürür. Eğer: "Yüce Allah'ın Beytine kadar yürüyeceğim" diyecek olursa, esah olan görüşe göre evinden itibaren yürür.

Mübah bir işi veya günâh olan bir ameli adamak:

İnsan mübah bir işi yapmayı nezredecek olursa meselâ: "Evime yürümek Allah için boynumun borcu olsun" veya "Atıma binmek, yahut elbisemi giymek" gibi sözler söylerse; ya da mübahı terketmeyi nezrederse meselâ, helva yememek gibi bir adakta bulunursa, ne bunu yapması, ne de terki gerekir. Çünkü Ebu Dâvud'da şöyle bir rivayet yer almaktadır: "*Ancak yüce Allah'ın rızasının umulduğu hususlarda adak olur.*"[3] Bunun diğer bir sebebi de Buharî'nin İbni Abbas'tan yaptığı şu rivayettir: "*Peygamber (a.s) hutbe okumakta iken güneşte ayakta dikilmiş bir adam gördü. Onun bu durumunu sorunca : "Bu Ebu İsrail'dir. Oruç tutmayı, oturmama-*

1- *el-Kavânînü'l-Fıkhıyye,* 168-170; *ş-Şerhu'l-Kebîr,* II, 166.

2- *Muğni'l-Muhtâc,* IV, 362 vd.

3- Bu hadisi Ebu Dâvud, Amr b. Şuayb'dan o babasından, o da dedesinden senediyle rivayet etmiştir. *Tahrîci ve tahkiku Ehadisi Tuhfeti'l-Fukahâ,* II, 461; *Neylü'l-Evtâr,* VIII, 242 vd.; *Mecmau'z-Zevaid,* IV, 186.

yı, gölge altına girmemeyi ve konuşmamayı nezretmiştir" dediler. Hz. Peygamber şöyle dedi: "Ona söyleyin, konuşsun, gölge altına girsin, otursun ve fakat orucunu tamamlasın."(1) Ebu Hureyre'den ise şöyle dediği rivayet edilmektedir: "*Kadının biri Beytullah'a yürüyerek gitmeyi adadı. Allah'ın Peygamberine bunun hakkında sorulunca, şöyle buyurdu: "Allah'ın onun yürümesine ihtiyacı yoktur. Ona söyleyin binsin.*"(2) fakihlerin cumhuru, Peygamber (a.s)'e Medine'ye geldiği zaman: "Ben başının üzerinde tef çalmayı adamış bulunuyorum" diyen kadına onun: "Haydi adağını yerine getir"(3) demesini şu şekilde açıklamışlardır: Müslümanlar Peygamber (a.s)'in Medine'ye gelmesi dolayısıyla çok sevindikleri ve bu geliş kâfirleri öfkelendirip münafıklara rağmen gerçekleştiği için, bu iş bir çeşit Allah'a yakınlık için yapılan bir amel olmuştur.

Mübah bir nezirde bulunan kimse eğer nezrinin gereğine muhalefet ederse üzerine kefaret düşer mi?

Hanefîler, Malikîler ve esah olan görüşlerinde Şafiîler, nezrin tahakkuku söz konusu olmadığı için üzerine kefaret düşmez, demişlerdir. Hanbelîlere göre, mübah nezirde bulunan kişi nezrini yaparak yerine getirmek ile onu terketmek arasında muhayyerdir. Çünkü az önce geçen kadının Peygamber (a.s)'in başı üzerine tef çalmayı adamasına dair hadis, bunu gerektirmektedir. Şayet nezrine bağlı kalmayı terkedecek olursa üzerine yemin kefareti lâzım gelir.. Çünkü onlara göre mübah şeylerin adanması ile adak mün'akit olur. Bunun delili ise tef çalmaya dair hadistir.(4)

Masiyeti gerektiren adaklar: Meselâ "Şarap içmek yahut da filanı öldürmek, dövmek veya ona küfretmek Allah için üzerime borç olsun" vb. adaklara bağlı kalmak icma ile caiz değildir. Çünkü Peygamber (a.s) şöyle buyurmuştur: "*Allah'a isyanı gerektiren hususlarda nezir yoktur.*"(5)

1- Bu hadisi ayrıca İmam Malik, İbni Mace ve Ebu Dâvud da rivayet etmiştir. *Tahrîci ve tahkiku Ehadisi Tuhfeti'l-Fukahâ*, a.y.; *Câmiü'l-Usûl*, XII, 184; *Neylü'l-Evtâr*, VIII, 242; *el-İlmam*, 311. Ayrıca Taberanî, *el-Evsat*'ta Cabir b. Abdullah'dan rivayet etmiştir ki, onun senedinde *tedlis* yapan Haccac b. Ertae vardır. *Mecmau'z-Zevaid*, I, 187.

2- Bu hadisi Tirmizî, Ebu Hureyre'den rivayet etmiş, *sahih* olduğunu söylemiştir. Burada kefareti emredici bir ifade yoktur. *Câmiü'l-Usûl*, XII, 186.

3- Bu hadisi Ebu Davud, Amr b. Şuayb'dan, o babasından, o da dedesinden rivayet etmiştir. *Câmiü'l-Usûl*, XII, 188; *Nasbu'r-Râye*, III, 300.

4- Bu konu için bk. *el-Mîzan*'ın kenarında ed-Dımaşkî, *Rahmetu'l Umme*, I, 149 vd.; *Muğni'l-Muhtâc*, IV, 357; *l-Muğnî*, IX, 5; *Tahrîci ve tahkiku Ehadisi Tuhfeti'l-Fukahâ*, -eski baskı-, II, 502; *Bidâyetü'l-Müctehid*, I, 410; *eş-Şerhu'l-Kebîr*, II, 162; *el-Fetave'l-Hindiyye*, II, 61; *el-Kavânînü'l-Fıkhıyye*, 168.

5- Bu hadisi Müslim, Ebu Dâvud, Nesei, Hakim ve Beyhakî, İmran b. Husayn'dan şu lafızla rivayet etmişlerdir: "*Masiyet hususunda ve ademoğlunun sahip olamadığı şey hakkında nezir yoktur.*" Müslim'in bir rivayeti de: "*Allah'a masiyet hususunda nezir yoktur*" şeklindedir. *Câmiü'l-Usûl*, XII 188; *Nasbu'r-Râye*, III, 300; *Mecmau'z-Zevaid*, IV, 187.

Böyle bir nezirde kefaret vacip midir?

Hanefîlerle Hanbelîler şöyle demiştir: Masiyet nezreden kimseye yemin kefareti vaciptir; masiyeti işlemesi değil. Bunun delili ise İmran b. Husayn'ın ve Ebu Hureyre'nin Peygamber (s.a)'in şöyle dediğine dair sabit olan rivayetleridir: "*Allah'a masiyet konusunda nezir yoktur. Bunun kefareti ise yemin kefaretidir.*"(1)

Malikîler, Şafiîler ve ulemanın cumhuru şöyle demiştir: Böyle bir adakta bir şey yapması lâzım değildir. Üzerine kefaret yoktur. Çünkü Hz. Aişe Peygamber (a.s)'den şöyle dediğini rivayet etmektedir: "*Her kim Allah'a itaat etmeyi nezrederse O'na itaat etsin, her kim de Allah'a asi olmayı nezrederse sakın O'na asi olmasın.*" İmran b. Husayn'ın ve Ebu Hureyre'nin hadisi hakkında ise, İbni Abdülber şöyle demektedir: Hadis ehli İmrân ile Ebu Hureyre'nin hadisinin *zayıf* olduğunu kabul etmiş ve şöyle demişlerdir: Çünkü Ebu Hureyre'nin hadisi, Süleyman b. Erkam çevresinde dönüp dolaşmaktadır ki, Süleyman, hadisi *metruk* birisidir. İmrân'ın hadisi ise Zuheyr b. Muhammed'in babasından rivayeti etrafında dönmektedir ki, onun babası rivayet yönü bilinmeyen bir kimsedir. Oğlundan başka ondan hadis rivayet eden kimse yoktur. Ayrıca Zuheyr de *münker* bir takım rivayetlerde bulunmuş birisidir. Ukbe b. Amir'in: "*Nezrin kefareti yemin kefaretidir*" şeklindeki hadisi ise, kızgınlık ve inatlaşma hâlinde yapılan nezirlere hamledilmiştir.(2)

Nezrin hükmünün sübut vakti:

Nezredilen şeyin yerine getirilmesi gereken vakit hangisidir? Vücubun vakti, nezrin şartsız ve mutlak olmasına yahut da şarta bağlı (muallak) veya mekân ile mukayyet ya da gelecekte bir zamana bağlı kılınmasına göre değişiklik arz eder. Bilindiği gibi adanılan şey ya oruç ve namaz gibi bedenî yahut da sadaka gibi malî bir ibadettir.(3)

1- İmran'ın rivayet ettiği bu hadisi, bundan önceki hadisin kaynağını belirtirken tahric etmiş bulunuyoruz. Bu hadis: "*Masiyet hususunda nezir yoktur. Onun kefareti bir yemin kefaretidir.*" nassı ile de rivayet edilmiştir. Ebu Hureyre'nin hadisini ise İmam Ahmed, *Sünen* sahipleri ve Beyhakî rivayet etmiş olup Hafız İbni Hacer onun hakkında: "İsnadı *sahih*tir. Şu kadar var ki, *munkatı'* olmakla *illetli*dir. " demiştir. Ayrıca İmam Ahmed ve *Sünen* sahipleri bu hadisi Hz. Aişe'den şu lafızla rivayet etmişlerdir: "*Masiyet hususunda nezir yoktur, onun kefareti de bir yemin kefaretidir.*" Bu hadisi İmam Ahmed ve İshâk delil göstermiş, Tahâvî ve Ebu Ali b. es-Seken *sahih* olduğunu belirtirken, muhaddislerin cumhuru *zayıf* olduğunu söylemişlerdir. Ebu Dâvud İbni Abbas'tan şu lafızla rivayet etmiştir: "*Her kim masiyet hususunda bir adakta bulunursa onun kefareti bir yemin kefaretidir.*" Bunun isnadı *hasen*dir. Şu kadar var ki, daha doğru olan kanaate göre İbni Abbas'a kadar ulaşan *mevkûf* bir hadistir. *Câmiü'l-Usûl*, XII, 188; *Neylü'l-Evtâr*, VIII, 243 vd.; *Sübülü's-Selâm* IV, 112.

2- Bu konu için mübah nezre dair kaynaklara bakınız: *Rahmetu'l-Umme*, I, 147; *Muğni'l-Muhtâc*, IV, 356 vd.; *el-Muğnî*, IX, 3; *Tuhfetu'l-Fukahâ*, II, 502; *Fethu'l-Kadîr*, IV, 22; *el-Muhallâ*, VIII, 9 *Bidâyetü'l-Müctehid*, I, 409 vd.; *eş-Şerhu'l-Kebîr*, II, 162; *el-Kavânînü'l-Fıkhıyye*, 168.

3- *el-Bedâyi'*, V, 93; *Fethu'l-Kadîr*, IV, 26 vd.; *ed-Dürrü'l-Muhtâr*, III, 75, 77; *el-Kavânînü'l-Fıkhıyye*, 168.

Eğer nezir mutlak olursa, yani her hangi bir şarta bağlı değil, bir mekân veya zaman ile mukayyet değil ise, meselâ: "Bir ay oruç tutmak veya haccetmek, bir sadaka vermek veya iki rekât namaz kılmak ve buna benzer işleri yapmak Allah için üzerime borç olsun" denilmişse bunları şart, zaman ve mekân kayıtları zikretmemişse mutlak olarak anında yerine getirmesi vaciptir. Çünkü vacip oluşun sebebi mutlak olarak belirtilmiştir; dolayısıyla vaciplik de mutlak olarak sabit olur. Ancak bunu yerine getirmekte acele etmesi menduptur.

Eğer nezir bir şarta bağlı (muallak) ise, meselâ "Allah benim bu hastama şifa verir yahut da gurbetteki filan kişi gelirse bir ay oruç tutmak, iki rekât namaz kılmak, üzerime borç olsun. " gibi şeyler söylemişse şartın gerçekleşmesi ile birlikte yaptığı adağı yerine getirmelidir. Çünkü şarta bağlı olan, gerçekleştirilen gibidir. Şayet şartın varlığından önce şart koştuğu işi yapacak olursa nafile olur. Çünkü şarta bağlı olan, şartın varlığından önce var olmaz.

Şayet adağı bir mekân ile mukayyet olursa meselâ: "Filan yerde iki rekât namaz kılmak yahut da filan beldede fakirlere sadaka vermek Allah için üzerime borç olsun" demişse Ebu Hanife ve iki talebesine göre bunu bu mekânın dışında bir yerde eda etmesi de caizdir. Çünkü nezirden maksat, yüce Allah'a yakınlaşmaktır. Yoksa bizzat o mekân dolayısıyla nezir, ibadet manası kazanmış değildir.

Mescid-i Haram'da iki rekât namaz kılmayı nezretse ve bu iki rekâtı şeref itibarıyla ondan aşağıda olan bir yerde yahut da normal bir yerde eda etse, sözü geçen Hanefî imamlarına göre, bu, onun için yeterlidir. En faziletli mekânlar da Mescid-i Haram, sonra Peygamber (a.s)'in Mescidi, sonra Beytu'l-Makdis (Kudüs) Mescidi, ondan sonra cuma mescidi, sonra mahalle mescidi sonra da evdir. Çünkü bu adaktan maksat, Allah'a yakınlaşmaktır; bu da her hangi bir yerde gerçekleşir.

Her iki durumda da, yani belirli bir yerde sadaka verme hâlinde de belirli bir mekânda namaz kılma hâlinde de İmam Züfer muhalefet etmiştir. Ona göre şart koşulan mekânda nezrini yerine getirmesi taayyün eder. Çünkü nezreden kişi bunu hususi bir yerde eda etmeyi kendine vacip kılmıştır. Bir başka yerde nezrini yerine getirecek olursa üzerindeki vacibi eda etmiş olmaz. Bir mescitte namaz kılmak durumunda ise yine nezreden kişi, daha fazla bir yakınlaşmayı kendisi için gerekli kıldığından onu yerine getirmesi lâzımdır.

Malikîlere göre: [1] Eğer bir mekânda namaz kılmaya veya itikâfa girmeye niyet ederse yahut da üç mescitten her hangi birisinin ismini söyleyerek bunu belirtirse oraya gitmesi lâzım olur.

Şafiîlere göre:[2] Bir kimse belirli bir şehir halkına bir şeyleri tasadduk etmeyi nezrederse o nezrini orada yerine getirmesi lâzımdır. Şayet bir beldede oruç tutma-

1- *eş-Şerhu's-Sağîr*, II, 255, 265; *el-Kavânînü'l-Fıkhıyye*, 170.

2- *Muğni'l-Muhtâc*, IV, 367; *el-Mühezzeb*, I, 243 vd.

yı nezredecek olursa, oruç tutması lâzımdır, çünkü oruç bir ibadettir. Ancak oruç tutma yeri olarak da o belde taayyun etmez .Başka bir yerde de oruç tutabilir. Her hangi bir şehirde namaz kılmayı adayacak olursa bizzat o beldede namaz kılması gerekmez; başkasında da namazını kılabilir. Çünkü namaz mekânların ihtilâfı ile farklılık arzetmez. Şu kadar var ki, Mescid-i Haram, yani haremin bütünü ve Mescid-i Aksa müstesnadır. Şayet bu mescitlerden her hangi birisinde namaz kılmayı nezredecek olursa burada namaz kılmanın faziletinin büyüklüğü sebebiyle taayyün eder. Çünkü Peygamber (a.s) şöyle buyurmuştur: "*Üç mescit dışında hiç bir mescide gitmek üzere yükler bağlanmaz yolculuğa çıkılmaz: Mescid-i Haram, benim bu mescidim ve Mescid-i Aksa.*" [1]

Şafiîler sadaka vermek için nezirde bulunurken mekân tayin etmek konusunda naklî bir delil göstermişlerdir. Söz konusu bu delil Amr b. Şuayb'ın babasından, onun da dedesinden yaptığı şu rivayettir: "*Kadının biri Peygamber (a.s)'in yanına gelip şöyle dedi: "Ey Allah'ın Resulü! -Cahiliye halkının kurban kestiği bir yeri belirterek- filan yerde kurban kesmeyi adamış bulunuyorum." Hz. Peygamber: "Bir put adına mı?" diye sordu. Kadın, hayır dedi. Hz. Peygamber: "Peki bir heykel adına mı?" diye sordu. Kadın, yine hayır, deyince Hz. Peygamber: "Adağını yerine getir" buyurdu.*" [2]

Aynı şekilde Hanbelîler de :[3] Üç mescitten her hangi birisinde itikâf etmeyi adamışsa tayin ettiği mescitte itikâf etmesi gerekir, demişlerdir.

Şayet nezir, gelecekte bir vakte izafe edilmiş ise, meselâ: "Receb ayını oruçla geçirmek, Allah' için üzerime borç olsun" veya : "Filan gün iki rekât kılmak" yahut "Şu günde bir dirhem sadaka vermek üzerime Allah'a karşı borç olsun" demişse sadakada vücup vakti, Hanefîlerin ittifakı ile nezirde bulunulan vakittir. Bununla birlikte, belirlenen vakitten önce o sadakayı vermesi caizdir.

1- İmam Ahmed *Müsned*'inde ve Buharî ve Müslim, Beyhakî, Ebu Davud, Neseî ve İbni Mace, Ebu Hureyre'den rivayet etmişlerdir. Ayrıca İmam Ahmed, Buharî, Müslim, Beyhakî, Tirmizî ve İbni Mace, Ebu Said el-Hudrî'den, diğer taraftan yalnızca İbni Mace Abdullah b. Amr b. el-As'dan rivayet etmiş olup *sahih* bir hadistir. *Neylü'l-Evtâr*, VIII, 253; *Sübülü's-Selâm*, IV, 114.

2- Bu hadisi Ebu Dâvud *Sünen*'inde Amr b. Şuayb'dan, o da babası ve dedesi yoluyla rivayet etmiş olup az önce kaynağı belirtilen Resulullah (a.s)'ın yanıbaşında tef çalmayı adamış kadına dair hadisin geri kalan kısmıdır. Bu manada başka bir takım hadisler daha vardır. İbnü'l-Esîr, *en-Nihâye*'de şöyle demektedir: "*Put* ile heykel (sanem ve vesen) arasıdaki fark şudur: Heykel (vesen) yerden çıkartılmış maddelerden yapılan yahut ahşaptan veya taştan yapılan, bedeni olan, insan şekline benzeyen ve dikilen ve kendisine ibadet edilen her bir şeydir. Put (sanem) ise, bedeni bulunmayan şekil ve resim demektir. Kimisi de bunlar arasında fark gözetmez ve her iki kelimeyi her iki mana hakkında da kullanır. Kimi zaman "vesen" kelimesi suret dışındaki putlar hakkında kullanılır. Adiyy b. Hâtim'in hadisi işte bu türdendir: "*Boynunda altından bir haç bulunduğu halde Peygamber (a.s)'in yanına vardım. Bana: "Bu vesen'i boynundan at!" dedi.*" *Nasbu'r-Râye*, III, 300.; *Neylü'l-Evtâr*, VIII, 249 vd.; *el-İlmâm*, 309 vd.; *Câmiü'l-Usûl*, XII, 187; *Mecmau'z-Zevaid*, IV 194.

3- *Keşşafu'l-Kınâ'*, II, 412.

Hanefîler namaz ve oruç konusunda farklı görüşlere sahiptir. Ebu Hanife ile Ebu Yusuf'a göre, her ikisinde de vücup vakti, adakta bulunulan vakittir. Çünkü vakitten maksat, takdir etmektir. Yoksa vacibin belirlenmesi değildir. Zira vakitler ibadet açısından birbirine eşittir. Buna göre adanılan şeyi vaktinden önce yapmak caizdir.

İmam Muhammed ise şöyle demektedir: Vücup vakti, belirlenen vaktin gelip çatması zamanıdır. Çünkü adayan bir kimse, özel bir vakitte oruç tutmayı üzerine vacip kılmıştır. Sadakanın hilâfına bu vakit gelmeden önce orucu tutması vacip olmaz. Çünkü sadaka malî bir ibadettir, onun vakitle alâkası yoktur, onun alâkası mal iledir. Dolayısıyla sadakada vaktin zikredilmesi bedenî ibadetin hilâfına hükümsüz bir söz olur.

Çocuğunu boğazlamayı adayan bir kimse, Ebu Hanife'ye göre bir koyun keser. İmam Malik'e göre ise fidye olarak bir deve keser. Şafiî'ye göre ise üzerine hiç bir şey düşmez; çünkü böyle bir adak masiyettir. İmam Ahmed ise, bir rivayete göre üzerine bir yemin kefareti düşer, demiştir. Bu görüş, mezhebin kıyasına uygundur. Çünkü böyle bir nezir masiyettir veya anlamsız bir tartışma nezri (nezr-i lecâc) dir. Ondan gelen ikinci bir rivayete göre ise, Ebu Hanife'nin de söylediği gibi, bunun kefareti bir koç kesmektir ve bunu fakirlere yedirir. Bunu da Hz. İbrahim'e oğlunu kurban etme emri verildiği zaman gönderilen fidye ile amel etmek üzere yapar.[1] Kendisini veya yabancı birini kesmeyi adayan kimse hakkında da İmam Ahmed'den gelmiş iki rivayet bulunmaktadır.

Nezrin hükmü nasıl sâbit olacak?

Nezir ya bir müphem vakte izafe edilir yahut da belirli bir vakte:

Şayet müphem bir vakte izafe edilirse, meselâ kişi: "Bir ay oruç tutmak Allah için üzerime borç olsun" derse ve herhangi bir niyeti de yoksa; bunun hükmü, vakte bağlı olarak söylenmemiş, mutlak vacibin[2] hükmü gibidir. Bilindiği gibi usûl âlimleri vacibin vücubu vaktinde farklı görüşlere sahiptirler. Kimisi hemen vacip olur, derken; çoğunluk terahi üzere (mühletli) olarak vaciptir, demişlerdir. Yani ömrün her hangi bir bölümünde onu yerine getirmek caizdir. Eğer galip zanna göre bu vacibin yerine getirilebileceği kadar bir ömür kalmışsa ömrün sonunda vücubun vakti oldukça daralmış olur. İşte sahih olan görüş de budur. Müphem bir vakte izafe edilen itikâfı adamak örneğine de bu uyar. Yani kişi: "Bir ay itikâf yapmak Allah için üzerime borç olsun" demiş ve herhangi bir niyette bulunmamışsa durumu buna

1- *el-Kavânînü'l-Fıkhıyye,* 170; *el-Muğnî,* VIII, 708 vd.

2- ***Mutlak vacip:*** Şari'in kesin olarak yapılmasını istediği ve edası için bir vakit tayin etmediği vacip türüdür. Her hangi bir yemin edip de yemininde durmayan kimse üzerine vacip olan kefaret gibi. Böyle bir vacibin yapılması için muayyen bir vakit yoktur. Yeminini bozan kimse isterse yeminini bozduktan hemen sonra kefaretini yerine getirir, isterse de bundan sonra kefaretini yerine getirebilir. Müellifin *(el-Vasît fî-Usuli'l-Fıkh,* 45.) eserine bakınız.

uygundur. Ancak burada oruç ile itikâf arasında bir fark vardır: Oruç konusunda adakta bulunan kişi peşpeşe tutmak ile değişik günlerde tutmak arasında serbesttir. İtikâfta ise, Şafiîlerin dışında kalan cumhura göre adakta bulunan kişi bunu geceli ve gündüzlü peşpeşe devam ettirmelidir. Çünkü itikâfın tabiatı onu kesintisiz olarak sürdürmeyi gerektirir. Dolayısıyla bunun peşpeşe yapılması kaçınılmazdır. Oruç ise peşpeşe yapılması esası üzerine kurulu değildir. Çünkü her ikisi arasında gece gibi bir ayırıcı süre vardır. Şayet orucu değişik günlerde tutmayı yahut da peşpeşe tutmayı adamışsa o şekilde vacip olur.

Eğer adak belirli bir vakte izafe edilmişse meselâ kişi: "Yarın oruç tutmak Allah için üzerime borç olsun" demişse vakti daraltılmış vacip olarak yarın oruç tutması vaciptir, özürsüz olarak onu geciktirebilme imkânı yoktur. Eğer: "Receb ayında oruç tutmak Allah'a karşı üzerime borç olsun" demişse ister Receb'in gelişinden önce olsun, isterse Recebin gelmesiyle birlikte olsun bir ay oruç tutması vaciptir. Şu kadar var ki, özürsüz olarak Recebten sonrasına orucunu ertelemesi caiz değildir. Şayet bir gün dışında Receb ayını oruçlu geçirse bir başka ayda o günü kaza eder. Şayet bütünüyle Recebi oruçsuz geçirirse bir başka ay kaza eder. Çünkü o vacibini vaktinden sonraya bırakmış ve bu, onun üzerine borç olmuş olur.[1] Borç kalan bir ibadet ise Resulullah (a.s)'ın lisanıyla sadır olan emri gereği (kaza edilir.)[2]

Şafiîler şöyle demiştir: Muayyen bir sene oruç tutmayı adayan bir kimse, o seneyi oruçla geçirir; ancak bayram ve teşrik günleri orucunu açar. Ayrıca Ramazan ayında da oruç tutar ve onun için kaza gerekmez. Azhar olan görüşe göre, böyle bir adakta bulunmuş olan kadın ay başı ve nifas günlerini kaza etmez. Özürsüz olarak bir gün oruç açarsa kaza etmesi vacip olur. Şayet peşpeşe oruç tutmayı şart koşmuşsa esah olan görüşe göre, peşpeşe oruç tutması da vacip olur ve Ramazan, bayram günleri ile teşrik günlerinin de kazasını yapar. Çünkü o bütünüyle bir sene oruç tutmayı şart koşmuş ve bu şartı tutmamış olmaktadır. Aynı şekilde böyle bir kadın da, azhar olan görüşe göre, ay başı ve lohusalık günlerini kaza eder.

Nafile bir oruca başlayıp da onu tamamlamayı adayan bir kimsenin, sahih görüşe göre onu tamamlaması gerekir.

Eğer: "Şayet filanca gelirse onun geldiğinin ertesi günü oruç tutmak Allah için üzerime borç olsun" demişse, o dediği günde oruç tutması lâzımdır.

1- *el-Bedâyi'*, V, 94 vd.; *Muğni'l-Muhtâc*, IV, 359 vd.

2- Ebu Dâvud ve Tirmizî, Ebu Ümâme'den rivayet etmişlerdir. Tirmizî, *hasen* olduğunu söylerken, İbni Hibbân *sahih* olduğunu belirtmiştir. Aynı şekilde Ahmed ve Ebu Dâvud et-Tayâlisî, Ebu Ya'lâ, Darekutnî, İbni Ebu Şeybe ve Abdurrezzak da rivayet etmişlerdir. *Nasbu'r-Râye*, IV, 57.

KEFFARETLER

1. Keffaret Türleri:

Dört tür keffaret vardır: *Zıhar keffareti, hata ile öldürme keffareti* (Şafiîlere göre kasten öldürme de buna kıyas edilir), *ramazan gündüzünde bilerek cima keffareti* (Hanefî ve Malikîlere göre kasten yiyip içmek de buna kıyas edilir)[1] ve *yemin keffareti.*

İlk üç türde vacip olan keffaret şekillerinide sırala takip edilir. Bunlar da köle azad etmek, gücü yetmezse peşpeşe iki ay oruç tutmak, oruç tutmaya gücü yetmezse altmış fakir doyurmaktır. Ancak öldürme hâlinde fakir doyurmak söz konusu değildir, sadece nasta varit olan keffaret şekilleriyle yetinilir.

Yemin keffaretinin yerine getirilmesi ise, serbest olarak, sıralamaya sahiptir. (Biraz sonra göreceğimiz gibi bu da on fakir doyurmak yahut onları giydirmek veya mümin bir köle azad etmektir. Buna gücü yetmeyecek olursa üç gün oruç tutması vacip olur.)[2] Biz bu keffaret türlerinden sonuncusunu bu bahsimizde açıklayacağız.

2. Yemin Keffareti:

Keffaretin meşruluğu: Keffaret, örtmek manasına gelen (kefer) kelimesinden türetilmiştir. Çünkü keffaret, yeminde durmamak sebebiyle meydana gelen günahı örten bir perdedir. Buna göre, keffaretin sebebi yemindir.

Yemin keffaretinin delili Kitap, sünnet ve icmadır. Kitaptan delil yüce Allah'ın şu buyruğudur: "*Allah sizi yeminlerinizdeki lağvden dolayı sorumlu tutmaz. Fakat kalplerinizin azmettiği yeminleriniz yüzünden sizi sorumlu tutar. Bunun keffareti ailenize yedirdiğinizin orta derecesinden on fakiri doyurmak yada onları*

1- *el-Vâsıt fi-Usûli'l-Fıkh*, ikinci baskı, 454.

2- *Tuhfetu't-Tullâb*, 103 vd.

giydirmek yahut bir köle azad etmektir. Fakat kim bulamazsa üç *gün oruç tutsun. İşte bozduğunuz yeminlerinizin keffareti budur. Yeminlerinizi koruyun. Allah size ayetlerini şükredesiniz diye böyle açıklıyor."* (Maide, 89)

Sünnetten delil ise Peygamber (a.s)'in şu buyruğudur: "*Bir yemin edip de başkasının ondan hayırlı olduğunu görürsen hayırlı olanı yap ve yemininin keffaretini öde.*"[1]

Yüce Allah adına yapılan yeminde keffaretin meşru kılındığı konusunda Müslümanlar icma etmişlerdir.[2]

Vacip Oluşunun Sebebi: Yemini bozmak hâlinde keffaret vacip olur. Bu yemin ister itaat hususunda olsun, ister masiyet, isterse de mübah bir konuda olsun, farketmez. Bir kısım İlim adamlarının ittifakıyla yeminden önce keffarette bulunmak caiz değildir. Çünkü bu, hükmü sebebinden önceye almaktır. Bu da, zekâtın nisaba malik olmadan önce verilmesi hâlinde olduğu gibi caiz değildir.

Keffareti Yemini Bozmadan Önce Yerine Getirmek: Keffareti yemini bozmadan önce mi vermek efdaldir, sonraya bırakmak mı efdaldir? Hanbelîler şöyle der: Keffaretin yeminin bozulmasından önce ile sonra verilmesi arasında fazilet bakımından fark yoktur. İmam Malik ve Şafiî ise şöyle demiştir: Yemini bozduktan sonra keffareti yerine getirmek daha faziletlidir. Çünkü böylelikle konu ile ilgili görüş ayrılığının dışına çıkılmış olur. Diğer taraftan kişinin bu konudaki borcundan kurtulduğuna dair kanaat de kesindir. Bununla birlikte orucun malî keffaretini önceye almak caizdir.

Ebu Hanife şöyle demektedir: Yeminin bozulmasından önce keffaretin yerine getirilmesi mutlak olarak caiz değildir. Keffaret ancak yeminin bozulmasından sonra yerine getirilirse sahih olur.[3] Bu konudaki görüşlerin en uygun olanı budur. Çünkü müsebbeb (sebebin neticesi) âdeten sebepten sonra olur.

Keffarette Vacibin Türü: Keffaret mutlak bir vaciptir. Yani onu eda etmek için sınırlandırılmış bir vakti yoktur. Yeminin bozulmasının akabinde yerine getirilmesi de ömür boyunca her hangi bir vakitte yerine getirilmesi de caizdir.

Diğer taraftan keffarette vacip, zenginlik hâlinde muhayyer bir vaciptir. (Yani malî gücün bulunması hâlinde muhayyerdir). Bu şu demektir: Hâli vakti yerinde olan, üç husustan birisini seçmekte serbesttir: On fakir doyurmak veya onları giy-

---

1- İbni Mace dışında kaları *Kütüb-i Sitte* sahipleri, Abdurrahman b. Semure'den rivayet etmiştir. *Kütüb-i Sitte* sahiplerinden bazıları ve başkaları da farklı kimselerden rivayet etmişlerdir. Hadisin kaynakları daha önceden gösterilmiştir. bk. *Câmiu'l-Usûl*, XII, 300.

2- *el-Muğnî*, VIII, 733; *Fethu'l-Kadîr*, IV, 18; *el-Mebsût*, VIII, 147.

3- *el-Muğnî*, VIII, 712-714; *Bidâyetü'l-Müctehid*, I, 406; *el-Mîzân*, II, 130; *Muğnî'l-Muhtâc*, IV, 326 *ed-Dürrü'l-Muhtâr*, III, 67; *el-Mühezzeb*, II, 141; *Şerhu Tuhfetu't-Tullâb*, II, 481; *el-Mebsût*, VII, 147; *Fethu'l-Kadîr*, IV, 20; *el-Kavânînü'l-Fıkhıyye*, 166.

dirmek yahut da bir köle azad etmek. Az önce sözünü ettiğimiz Kur'an-ı Kerim ayetinin açık ifadesine dayanan ulemanın icması da bu şekildedir ki, ayet-i kerimede şöyle denilmekte idi: "*Bunun keffareti ailenize yedirdiğinizin orta derecesinden on fakiri doyurmak veya onları giydirmek yahut bir köle azad etmektir.*" (Mâide, 89). Çünkü şanı yüce Allah bazı durumları öbürüne, serbestlik manasına gelen" "Ev = veya" harfiyle atfetmiştir.(1)

Eğer kişi sözü geçen bu üç keffaret türünden hiç birisini yapamayacak ise o vakit üç gün oruç tutması gerekir. Çünkü ayet-i kerimede bundan sonra: "*Kim bulamazsa üç gün oruç tutsun...*" buyurulmaktadır. Sözü geçen âciz olmaktan maksat keffaret için harcayacak malı bulamaması demektir. Kendisine ve nafakalarını harcamakla yükümlü olduğu kimselere bir gün ve bir gecelik yeterli masrafı karşılayan ve bundan sonra her hangi bir şeyi artmayan kimsenin durumunda olduğu gibi.(2)

Hanefî, Malikî ve Şafiîlere göre âcizlik eda vaktinde, yani keffaretin yerine getirileceği zamanda göz önünde bulundurulur. Yemin eden kişi yeminini bozsa, yeminini bozduğu vakit hali vakti yerinde olup sonra fakir düşse, onlara göre oruç tutması caiz olur. Çünkü keffaret, bedeli olan bir ibadettir. Bu bakımdan vücup vaktine değil de eda vaktine bakılır: Sağlıklı olduğu vakit namazı kazaya kalıp da bunun hastalık hâlinde oturarak veya ima ile kaza etmesinin caiz oluşu gibi. Hanefîlerde âcizliğin orucu bitireceği zamana kadar devam etmesi şarttır. Şayet oruca başladıktan sonra yemek yedirmeye veya giydirmeye yahut da köle azad etmeye gücü yeterse, isterse üçüncü günün orucunu bitirmeden meselâ, bir an dahi önce olsun, artık onun için oruç caiz değildir, mal ile keffaret ödemeye döner.(3)

Aynı şekilde Malikî ve Şafiîlere göre keffareti yerine getirmeyi isteme vakti göz önünde bulundurulur. Ancak oruca başlasa ve sonra mal ile keffaret vermeye gücü yetse, bu gibi kimselere orucu bırakıp mal ile keffarete dönmek lâzım değildir. Çünkü oruç burada başkasının yerine geçmektedir. Bedeline gücü yettiği takdirde batıl olmaz. Şayet keffaret gücü yeten kimseye vacip olduktan sonra fakir düşerse bu mezheplere göre onun için oruç yeterli olmaz.(4) Yâni her iki meselede de Hanefîlerin aksi görüştedirler.

Hanbelîlere göse ise nazar-ı itibara alınacak olan vücup vakti, yani yemini bozma vaktidir.

1- *el-Mebsût*, VIII, 127; *el-Fetave*'l-*Hindiyye*, II, 157; *el-Muğnî*, VIII, 734; *Bidâyetü'l-Müctehid*, 403; *el-Bedâyi'*, V, 97; *Muğni'l-Muhtâc*, IV, 327.

2- *Muğni'l-Muhtâc*, IV, 728; *el-Muğnî*, VIII, 756; *el-Fetave'l-Hindiyye*, II, 57; *Nihayetü'l-Muhtâc* VIII, 40; *el-Mühezzeb*, II, 141; *eş-Şerhu'l-Kebîr*, II, 133.

3- *el-Bedâyi'*, V, 97; *ed-Dürrü'l-Muhtâr*, III, 67; *Tebyînü'l-Hakâik*, III, 113.

4- *eş-Şerhu'l-Kebîr*, II, 133; el-Mahallî'nin Şerhu'l-Minhâc üzerine Kalyûbî ve Umeyra'nın Haşiyesi, IV, 275; *el-Muğnî*, VIII, 755, 762 vd.

3. Keffarette Vacip Olan Hususlar:

Yemin keffaretinin yemek yedirmek, giydirmek yahut da köle azad etmek olduğunu gördük. İnsan bu üçünden her hangi birisini yapamayacaksa üç gün oruç tutar. Peki, her biri durumda vacip olan hükümler nelerdir?

1- Yemek yedirmenin miktarı ve maksadı:

Hanefîlere göre: Yemek yedirmekten maksat, mücerret olarak mübah kılmaktır, temlik etmek değildir. Çünkü Kur'an-ı Kerim'in nassı yemek yedirmek lafzı ile varit olmuştur: "*Bunun keffareti on fakiri doyurmak (yedirmek)tır.*" Dilde bilinen "yedirmek" ise, yemek yiyecek kişiye yeme imkânını vermektir, ona bunu temlik etmek değildir. Aynı şekilde nassın işareti de onların bu sözlerine delildir. Çünkü yüce Allah: "*On fakiri yedirmek*" buyurmuştur. Burada sözü geçen fakirlik (meskenet) ihtiyaç hâlidir. Bu kişinin ise yiyeceğe malik olmaya değil, yemeğe ihtiyacı vardır. O hâlde yedirmenin miskinlere izafe edilmesi, yedirmenin ,fakir kimsenin yemek yeme imkânını elde edeceği fiile bir işaret olduğunu göstermektedir. Ona mülk olarak verileceğine işaret değildir. Halbuki zekât, fıtır sadakası ve öşür böyle değildir. Bunlarda temlik mutlaka gereklidir. Çünkü bu konuda varit olan nasta "vermek" lafzı geçmektedir, yedirmek lafzı değil.[1]

Cumhura göre: Bütün malî vaciplerde olduğu gibi fakirlere yedirilecek olan miktarın temlik edilmesi zaruridir. Çünkü malî bir vacibin mükellef tarafından yerine getirilme imkânı olması için miktarının bilinmesi lazımdır. Başkalarına mübah (serbest) kılınmış olan bir yemeğin bilinen bir miktarı yoktur. Özellikle her fakir büyüklük, küçüklük, açlık ve tokluk itibarıyla öbüründen farklıdır.[2]

Özet olarak, Hanefîlere göre yedirmenin cevazı için temlîk şart değildir. Onlara göre şart olan, yeme imkânının verilmesidir. Fakirlerin bir günlük yiyecekleri -ki bu da sabah ve akşam yemeğidir- yeterlidir. Bunlar yemeğe gelip öğle ve akşam yemeklerini yiyecek olsalar bu caizdir. Hanefîlerin dışındakilere göre ise bunların fiilen alınarak temlik edilmesi lâzımdır.

Diğer taraftan keffaret olarak çıkartılan malın ayıptan uzak, yani kusursuz olması da vaciptir. Meselâ, buğday kurtlu ve tadı değişmiş olmamalı, arasında karamuk veya toprak bulunmamalıdır. Şayet unu veya ekmeği verilecekse o da böyle kusursuz olmalıdır. Çünkü bu, kişinin üzerine borç olarak yerine getirilmesi vacip olan Allah'ın hakkını ödemek üzere verilmektedir. Zekâtta koyunun kusursuz olması gerektiği gibi, bunun da kusursuz olması gereklidir.

Yedirilecek miktara gelince: Alimler bu konuda farklı görüşlere sahiptir.

1- *el-Mebsût*, VIII, 151; *el-Bedâyi'*, V, 100; *İbni Abidîn*, III, 67; *el-Fetave'l-Hindiyye*, II, 58.
2- *eş-Şerhu'l-Kebîr*, II, 132; el-Mahallî ve a.g.e. haşiye, IV, 274; *el-Muğnî*, VIII, 734, 736, 738, 739, 741.

Bunun sebebi şanı yüce Allah'ın: "*Ailenize yedirdiğiniz orta derecesinden*" buyruğunun tevilinde farklı görüşler ortaya atmış olmalarıdır. Bundan maksat bir defa yemektir, diyen kimse bir müd, ortalama bir tokluk için yeterlidir, demiştir. Bundan maksat, bir günlük yemektir ki, bu da sabah ve akşam yemeğidir; diyenler ise vacip olan miktar yarım sa' yani iki müd olduğunu söylemişlerdir.[1]

Buna göre Malikî, Şafiî ve Hanbelîlerin cumhuru şöyle demiştir: Her bir fakire fıtır sadakasında olduğu gibi, bir müd buğday verilir. Ancak İmam Malik şöyle demektedir: Müd geçimlerindeki darlık sebebiyle yalnızca Medine halkı içindir. Diğer şehir halkları ise kendi harcamalarının ortalamasını verirler. İbnü'l-Kâsım ise müd'ün her şehirde yeterli olacağını söylemiştir.[2]

Şafiîlere göre, yeminini bozan kişinin yaşadığı beldede çoğunlukla gıdalarının esasını teşkil eden tahıldan bir müd vermesi caizdir. Efdal olan ittifakla tahıl vermektir. Çünkü tahıl vermek suretiyle hilâftan kurtulunmuş olunur. Cumhura göre yemeğin veya giysinin kıymetinin verilmesi caiz değildir. Bu görüşleri ile ayet-i kerimede sözü geçen: "*Onun keffareti... on fakir doyurmak veya...*" âyetinin nassıyla amel etmek içindir.

Hanefîlere göre, yedirmenin ölçüsü yarım sa' buğday yahut bir sa' hurma veya arpa ya da buğday unu ya da arpa unudur. Yahut da bunların nakit olarak değerleridir. Dirhem, dinar ya da ticaret mallarından da olur. Tıpkı fıtır sadakasında belirtildiği gibi. Hanefîler der ki: Bu uygulamanın Hz. Ömer, Hz. Ali ve Hz. Aişe tarafından yapıldıağı sabit olmuştur. Tabiînden Saîd b. el-Müseyyeb, Saîd b. Cübeyr, İbrahim, Mücahid ve el-Hasen gibi bir grup âlim de bu görüştedirler.

Hanefîlere göre yenilmesi mübah kılınacak yemeğin miktarı sabah ve akşam olmak üzere doyurucu iki öğün yemektir. Eğer sahur yemeği ve öğle yemeği yahut da akşam ve sahur yemeği ya da iki öğle yemeği vb. yemekler yedirse yine yeterlidir; çünkü bunların ikisi de yemek maksadı ile verilirler.

Yedirilen yemek, ekmekle birlikte katık olsun yahut da olmasın birdir. Çünkü yüce Allah: "*Onun keffareti... on fakire yedirmektir..*" âyetinde katıklı ile katıksız yemek arasında fark zikretmemiştir.

Aynı şekilde arpa ekmeği yahut hurma yedirecek olsa yine caizdir. Çünkü bazen aileye bunlar yalnız başlarına yemek olarak verilebilir.

Bir tek fakiri on gün süre ile sabahlı, akşamlı yedirse yahut da bir tek fakire on gün süreyle her gün yarımşar sa' verecek olsa yine caizdir. Çünkü maksat on fakirin ihtiyacını karşılamaktır, bu yolla da bu gerçekleşmektedir.

1- Bir sa' dört müd'dür. Bir müd 1 1/3 rıtl-ı Irâkidir. Bir rıtl-ı Irâkî 130 dirhemdir. Bir dirhem 3.17 gramdır. Buna göre bir müd' 675 gram, 1 sa' ise 2751 grama eşittir.

2- *Bidâyetü'l-Müctehid*, I, 404; *Muğnî'l-Muhtâc*, IV, 327; *el-Muğnî*, VIII, 736; *el-Kavânînü'l-Fıkhıyye*, 165.

Bir gün on fakire sabah yemeği yedirse ondan sonra da bunların her birisine bir müd buğday verse bu da caizdir. Çünkü o hem temlik, hem de yemek yedirmeyebir arada yapmıştır. Çünkü her bir öğün miktarı bir müd olarak takdir edilmiştir.

Yine bir tek adama yirmi gün süreyle sabah yemeği verse yahut da Ramazan ayında yirmi gün süreyle birisine iftar ettirse caiz olur; çünkü maksat hasıl olmuştur.

Bir tek fakire on günlük yemeği bir defada vermek caiz değildir. Çünkü yüce Allah on fakirin açlığını ya bir defada yahut da günlere dağıtılmış olarak kapatmayı emretmiştir. Bu örnekte ise bu emir yerine gelmemektedir.

Ebu Hanife ve Muhammed zekât müstesna, keffaretlerden ve adaklardan zimmîlerin fakirlerine vermeyi caiz görmüşlerdir. Çünkü yüce Allah'ın: "*Onun keffareti... on fakir doyurmaktır.*" âyeti, umumi bir ifadedir, mümin ile kâfirin fakirleri arasında fark gözetmemektedir. Zekât ise Peygamber (a.s)'in Yemen'e gönderdiği zaman Muaz b. Cebel'e söylemiş olduğu şu sözde bundan istisna edilmiştir: "*Sen o zekâtı Müslümanların zenginlerinden al ve fakirlerine havale et.*"[1]

Ebu Yusuf ise şöyle demektedir: İslâmî mallardan nezirler, nafileler ve hacdaki temettu kurbanı dışındaki mallardan, zımmîlere vermek caiz değildir. Çünkü keffaret Allah tarafından vacip kılınmış bir sadakadır. Dolayısıyla onun da, zekât gibi, kâfire ödenmesi caiz olmaz. Adak ise böyle değildir. Nafile ise, zaten aslından vacip değildir. Hacdaki temettu kurbanının etini sadaka olarak dağıtmak da vacip değildir. Çünkü bu kurbanla Allah'a yakınlaşmak kanın akıtılması ile gerçekleşir.[2]

Kendilerine yemek verilecek olanlar: Kendisinde şu dört vasıf bulunan kimselere yemek yedirilir:

a) Miskin (fakir) olmak. Fakir olmayanlara verilmez. Çünkü yüce Allah miskinlere yedirmeyi emretmiş ve bu yedirmeyi onlara has kılmıştır.

b) Hür olmak. Dolayısıyla mükateb de olsa köleye verilmesi yeterli olmaz.

c) Müslüman olmak. Cumhura göre ister zimmî olsun isterse harbî olsun, kâfire verilmez. Hanefîler ise "mesâkîn=fakirler" adının kapsamına gireceği için zimmîye de verilmesini caiz kabul etmişlerdir. Çünkü bu durumda o da ayetin genel

1- Bu hadisi *cemaat* yani İmam Ahmed ve *Kütüb-i Sitte* sahipleri İbni Abbas'tan rivayet etmişlerdir: Resulullah (a.s) Muaz b. Cebel'i Yemen'e gönderince bunları ona söylemiştir. Sözü geçen hadiste şöyle denilmektedir: "*Zenginlerinden alınıp fakirlerine havale edilecek bir sadakayı (zekâtı) Allah'ın onlara farz kıldığını bildir.*" *Neylü'l-Evtâr*, IV, 114; *Nasbu'r-Râye*, II, 327.

2- *el-Mebsût*, VIII, 149 vd.; *el-Bedâyi'*, V, 101-105; *Fethu'l-Kadîr*, IV, 18; *ed-Dürrü'l-Muhtâr*, III 66; *el-fetave'l-Hindiyye*, II, 58.

ifadesinin kapsamındadır.

d) Hanbelîlerle Malikîlerin görüşüne göre yemek yiyecek çağda olmak. Henüz yemek yiyemeyen çocuğa (süt çocuğuna) verilmesi caiz olmaz. Hanefîlerle Şafiîler ise henüz yemek yiyemeyen küçüğe verilmesini caiz kabul etmişler, velisi onun adına bu yemeği alır, demişlerdir. Kişinin malından zekât vermesi caiz olan yakın akrabalarına keffaret vermesi ittifakla caiz görülmüştür. Zengin, kâfir ve köle gibi zekât verilemeyen herkes, keffaret almaktan men olunur. Şu kadar var ki, Hanefîler keffaretin bir zimmîye verilmesini de caiz görmüşlerdir.

2- Giydirmenin şekli ve miktarı:

Hanefîlere göre giydirme, ancak temlik yolu ile caiz olur. Çünkü giymek sıcak ve soğuktan korunmak içindir. Böyle bir ihtiyaç ise ancak temlik yoluyla gerçekleşir. Yemek yedirmek ise böyle değildir, o sadece açlığı gidermek için olur ve bu da yemek yenilmek suretiyle gerçekleşir. Giydirmek de yedirmekte olduğu gibi fakirler içindir.

Giydirmenin miktarı konusunda ise farklı görüşler vardır:[1]

Hanefîlere göre, giydirmenin asgarî miktarı, bedenin ekserisini örten kadardır. Hanbelîler de şöyle der: Kendisi ile namaz kılınabilecek kadarı ile takdir olunur. Eğer giydiren kişi erkekse kendisi ile namaz kılabilecek kadar bir elbise giydirir. Şayet kadınsa ona bir elbise ve bir baş örtüsü verir. Çünkü giydirmek keffaret şekillerinden birisidir. Dolayısıyla kendisinden "giyme" diye söz edilecek miktardan daha aşağısı caiz olmaz. Tıpkı yemek yedirmek ve köle azad etmekte belirlendiği gibi. Diğer bir sebep ise şudur: Elbise giyen kişi, eğer avret yerini örtemiyorsa ona "giyinik" değil, "uryan (çıplak)" denilir. Malikîler de şöyle der: Erkek için bunun en az miktarı bütün bedenini örtecek bir elbisedir. Kadın için ise kendisi ile namaz kılması caiz olabilecek miktardır ki, bu da bir elbise ve bir baş örtüsüdür.

Şafiîlere göre asgari olarak, izar (belden aşağısını örten peştemal), aba, cübbe, gömlek veya dış elbise (milhafe) gibi kendisine elbise adı verilebilenyeterlidir. Çünkü bunlara "elbise" denilmektedir. Ayrıca yüce Allah elbise konusunda her hangi bir miktar zikretmemiştir. Dolayısıyla giyen kişi için "elbise giyinmiş" denilebilecek miktarı yeterlidir.

Ancak ittifakla kalensuve (başlık)[2] bir çift ayakkabı veya nalın, iki eldiven yahut da kemer yeterli değildir. Çünkü bunları giyen bir kişi için eğer üzerinde elbise yoksa "elbise giymiş" denilmez, aksine bunlara ancak örfen "elbise" deni-

1- *Bidâyetü'l-Müctehid*, I, 405; *eş-Şerhu'l-Kebîr*, II, 132; *el-Muğnî*, VIII, 742; *el-Kavânînü'l-Fıkhıyye*, 165.

2- *Kalensuve:* Başı örten ve buna benzer kendisine "giyecek" denilemeyen demir zırh gibi bu ismin kapsamına girmeyen şeylerdendir.

lir.[1]

Hanefîlerde kabul edilen sahih görüşe göre, pantolon ve sarık ile elbise keffareti caiz değildir. Çünkü onlara göre elbisenin asgarî miktarı, bedenin çoğunu örten miktardır ve bunları (pantolon ve sarık) giyen bir kimseye örfen ve âdeten elbise giyinmiş denilmez, aksine buna "çıplak" denilir. Eğer sarığın elbise yapılması mümkün olursa caiz olur. Aynı şekilde sarığın ve pantolunun kıymeti, yedirmek için vacip olan miktarın kıymetine ulaşırsa yine bu da yeterlidir ve bu İmam Muhammed'e göre keffarete niyet ettiği takdirde yemek yedirmeye niyet etmese dahi onun yerine geçer. Ebu Yusuf'a göre ise verdiği bu giyeceği yemek yerine geçmek üzere niyet etmediği sürece yemeğin yerini tutmaz.

Şafiîler pantolon ve sarık giydirmeyi caiz kabul etmişlerdir. Çünkü buna "giydirmek" adı verilebilir.

Malikîlere göre ise kendisine gömlek yahut peştemal, pantolon veya sarık denilebilecek asgarî miktar yeterlidir.

3- Köle azadı:

Yemin keffareti ve diğer konularda köle azad etmek hakkında söylenecek sözler, sadece tarihî bir öneme sahiptir. Çünkü çağımızda fıkıhtaki manasıyla köle bulunmamaktadır. Buna göre böyle bir vacip sakıt olmakta, geriye yeminini bozan kimsenin tercihi yedirmek ile giydirmek arasında kalmaktadır. Burada keffaretle azad edilmesi caiz olan köle konusunda esas alınan ölçüyü kaydetmekle yetiniyoruz:

Hanefîlere göre: Azad edilen kölenin azad eden kişinin tam manasıyla mülkü olması ve köleliğinin de tam olması gerekir. Yani menfaat türlerinden her hangi birisini ortadan kaldıracak her türlü kusurdan uzak olmalıdır. Köle ister küçük, ister büyük; ister erkek, isterse de kadın olsun; ister Müslüman isterse de kâfir olsun; buna göre keffarette başkasının kölesini azad etmek caiz olmadığı gibi kendisi ile başkası arasında ortak olan bir köleyi yahut da müdebber bir köleyi yahut da *ummülveled* olan bir cariyeyi azad etmesi de caiz değildir. Şu kadar var ki; istihsanen mükâteb olan kölenin hürriyetine kavuşturulması caizdir. Diğer taraftan elleri yahut ayakları, aynı taraftan bir eli ve bir ayağı kesilmiş ya da bir tarafı felç olmuş; yatalak yahut kötürüm, elleri çolak yahut ellerinin baş parmakları kesilmiş veya baş parmakları dışında her bir elin üçer parmağı kesilmiş veya kör veya dilsiz veya bunak olan kölenin azad edilmesi de caiz değildir. Çünkü böyle bir kölenin kendisi ile yararlandığı her hangi bir menfaat türü ortada yoktur. Eller ile yakalamak, ayaklarla yürümek, gözlerle görmek, konuşmak ve akıl gibi faydaları ortadan kalkmış-

1- *el-Mebsût*, VIII, 153; *el-Bedâyi'*, V, 105; *Fethu'l-Kadîr*, IV, 19; *el-Mühezzeb*, II, 141; *Muğni'l Muhtâc*, IV, 327; *el-Fetave'l-Hindiyye*, II, 57; *el-Kavânînü'l-Fıkhıyye*, 165.

tır.(1)

Malikîler, Şafiîler ve Hanbelîler ramazan ayında oruç yeme keffareti ile zihâr keffaretinde şart olduğu gibi, burada da kölenin mümin olması şartını koşmuşlardır.

Hanefîler ile cumhur arasında kölenin mümin olmasını şart koşmaktaki görüş ayrılıklarının sebebi, usule dair bir meseledeki ayrılıklarıdır. O da şudur: Hükümleri birbirine uyan, fakat sebepleri birbirinden ayrı olan yemin keffareti ile hata yoluyla öldürme keffareti gibi bir takım hususlarda görülen mutlak ifadeler mukayyet ifadelere hamledilebilir mi? Yemin keffaretinde Kur'an nassında ifade, iman şartı ile kayıt söz konusu olmaksızın mutlak olarak zikredilmiştir ve: "*Veya bir köle azad etmek*" denilmiştir. Ancak hata ile öldürme keffaretinde azad edilecek kölede iman şartı ile mukayyet olmak üzere nas varit olmuştur: "*Her kim hata ile bir mümini öldürürse mümin bir köle azad etsin.*" (Nisa, 92). Cumhur der ki: Mutlak, mukayyede hamledilir. Dolayısıyla hata ile öldürme keffaretinde şart koşulması üzerine, yemin keffaretinde de kölenin iman sahibi olma şartı, ona hamledilerek, aranır. Çünkü her iki keffaretin de ortak yönü günahı örtmektir. Nitekim yüce Allah'ın: "*Erkeklerinizden iki şahit bulundurunuz.*" (Bakara, 282) buyruğundaki mutlak ifade, yüce Allah'ın şu buyruğunda yer alan mukayyet ifadeye hamledilmiştir: "*Sizden adâlet sahibi iki kişiyi şahit tutun.*" (Talâk, 2).

Hanefîlere göre ise, mutlak mukayyede hamledilemez. Aksine yemin keffaretinde lafzın gerektirdiği şekilde mutlaklığı üzere kalması vaciptir ve her nasla kendi sınırları içerisinde amel edilmelidir. Çünkü öldürme keffaretinde iman şartının koşulmasının manası, aklen idrak edilemez. Dolayısıyla nassın varit olduğu esas çerçevesinin dışına çıkılmamalıdır.(2)

4- Oruç miktarı ve şartı:

Yeminini bozan bir kimse eğer yedirecek yemek, giydirecek elbise veya azad edecek bir köle bulamayacak olursa, üç gün oruç tutmasının üzerine vacip olacağı hususunda ittifak edilmiştir. Çünkü yüce Allah: "*Kim bulamazsa üç gün oruç tutsun.*" buyurmuştur.

Üç gün orucun peşpeşe olmasının şart olup olmadığı konusunda ise farklı görüşler vardır. Malikîler ve azhar görüşlerinde Şafiîler peşpeşe olmasının şart olmayıp müstehap olduğunu söylemişlerdir. Bunun sebebi ise Kur'an-ı Kerim ayetinin "*üç gün oruç tutsun*" ifadesiyle mutlak olmasıdır. Burada peşpeşe olması şartı koşulmamıştır. Diğer taraftan bu ifâde İbni Mes'ûd'un istisnaî olan kıraatini hem oku-

---

1- *el-Mebsût*, VIII, 144; *el-Bedâyi'*, V, 107 vd.; *Fethu'l-Kadîr*, IV, 18; *ed-Dürrü'l-Muhtâr*, III, 66; *el Kavânînü'l-Fıkhıyye*, 166.

2- *Bidâyetü'l-Müctehid*, I, 406; *el-Bedâyi'*, V, 110; *Muğni'l-Muhtâc*, IV, 327 vd.; *el-Muğnî*, VIII 743; *el-Kavânînü'l-Fıkhıyye*, 165.

nuş hem de hüküm itibarıyla nesh etmiş bulunuyor.[1]

Hanefîlerle Hanbelîler ise peşpeşe olması şarttır, demişlerdir.[2] Bunun delili ise Übeyy ile Abdullah b. Mes'ud'un bu ayet-i kerimeyi: "*Peşpeşe üç gün oruç tutsun.*" [3] şeklindeki kıraatleridir. Eğer bu okunan bir lafız idiyse bir huccettir. Şayet okunan bir lafız değilse Peygamber (a.s)'den gelmiş bir rivayettir; o hâlde bu haber-i vahid bir rivayet olur. Haber-i vahid ise delildir ve genel olarak haber-i vahid ile kitaptaki hükme bir ziyadede bulunmak caizdir.[4]

Peşpeşe olmasının şart koşulmasına binaen, eğer keffarette bulunan bir kimse hastalık, sefer, ay başı gibi bir özür sebebiyle veya özürsüz olarak orucunu bozacak olursa Hanefîlere göre yeniden oruca başlar. Aynı şekilde bayram günü yahut teşrik günlerinde oruç açacak olursa oruca yeniden başlar ve peşpeşelik sıfatıortadan kalkar. Çünkü bu günlerde oruç tutmak, borç olarak üzerine tahakkuk eden orucu düşürmek için elverişli değildir. Ancak bu Ramazan da cima keffareti olarak peşpeşe tutulması gereken iki ay orucun hilâfınadır. Burada ay başı ve hastalık sebebiyle şart olan tetabu' (peşpeşelik) kesilmez. Çünkü iki ay, çoğunlukla bu iki arızî sebepten uzak kalmaz. Hanbelîlere göre ise yemin keffaretinde ve Ramazan ayına hürmetin çiğnenmesi keffaretinde ay başı ve hastalık sebebiyle peşpeşelik kesilmiş olmaz.[5]

1- *Bidâyetü'l-Müctehid*, I, 405; *Muğnî'l-Muhtâc*, a.y.; *el-Kalyûbî ve Umeyre Haşiyesi*, IV, 275; *el-Mühezzeb*, II, 141.

2- Hanefîler derki: Nas ile peşpeşe tutulmaları emredilmiş dört çeşit oruç vardır: Ramazan orucu, zıhâr Keffareti, öldürme Keffareti ve yemin Keffareti. Peşpeşe olup olmaması muhayyer bırakılmış oruçlar ise Ramazan ayının kazası, ihramda bulunan bir kimsenin başındaki rahatsızlık sebebiyle başını tıraş etmesinin fidyesi, temettü haccı ve kıran haccı yapmış olanın orucu, (ihramlının) avının cezasıdır. Üç çeşit oruç da Kur'an-ı Kerim'de zikredilmemiş olup haberlerle sabit olmuştur: Kasten oruç bozma Keffaretindeki oruç, ise peşpeşe tutulur: Nafile oruçta serbesttir; adak orucu olup da eğer peşpeşe ve muayyen günleri oruçla geçirmeye adamışsa, peşpeşe tutar, muayyen değilse özelliklerine göre tutulur. Bazı oruçlar da itikâfı adamakla lâzım olur ki, eğer bunu ifade ile belirtmemişse peşpeşe yapar. Ancak adamakta peşpeşe olmayacağını açıklamış olması hâli müstesnadır. *Nuru'l-İzâh*, 116; *Fethu'l-Kadîr*, hamişinde *el-İnâye*, II, 81.

3- Bunu İmam Ahmed zikretmiş olduğu gibi, el-Esrem, Ubeyy b. Ka'b ile İbni Mes'ud'dan onların: "*Peşpeşe üç gün oruç*" şeklinde okuduklarını rivayet etmiştir. İbni Ebu Şeybe, İbni Mes'ud'un hadisini Şa'bî'den rivayetle demiştir ki: "Abdullah: "Peşpeşe üç gün oruç tutsun" şeklinde okudu." Bunu Abdürrezzak Ata'dan, şu şekilde rivayet etmektedir: "Atâ diyor ki: İbni Mes'ud'un kıraatinde: "Peşpeşe, üç gün oruç tutar ve biz bunu böyle okuyoruz." dediği bize kadar ulaşmıştır." el-Hâkim, Ubeyy hadisini Ebu'l-Aliye'den o da Ubeyy b. Ka'b'dan rivayetine göre Ubeyy: "*Peşpeşe üç gün oruç tutar*" şeklinde okurmuş. *Neylü'l-Evtâr*, VIII, 238; *Nasbu'r-Râye*, III, 296.

4- *el-Mebsût*, VIII, 144; *Fethu'l-Kadîr*, IV, 18; *el-Bedâyi'*, V, 11; *el-Muğnî*, VIII, 752; *Tebyînü'l Hakâik*, III, 113; *el-Fetave'l-Hindiyye*, II, 57.

5- *el-Bedâyi'*, a.y.; *el-Muğnî*, a.y.

EL-HAZR VE'L-İBAHE

Yemek, İçmek, Giyinmek ve Başka Hususlarda Yasak ve Serbest İşler

İnsan ve toplum ile alâkalı olup hükümleri helâl ile haram arasında değişen, kişinin sıhhate ve dininde esenliğe kavuşmasını sağlamak veya karşılıklı ilişkilerde topluma gelebilecek maddî ve ahlakî zararları önlemek maksadına yönelik bir takım işler vardır ki, Hanefîler bunlara ya el-Hazr (şer'î yasak) ve'l-İbâhe (yani mutlak veya serbest bırakmak) yahut da el-Kerâhiyye(*) veya el-İstihsân (Şeriatin güzel ve çirkin kabul ettiği) yahut da Kitabu'z-Zühd ve'l-Vera' adını verirler. Çünkü bu bölümün bir çok meselesini şeriat, mutlak bırakmış olup, zühd ve vera ise onları terketmeyi daha uygun kılmaktadır.

Hanefîlerin dışındakiler ise bu konuları: "yiyecekler, içecekler, kap kacaklar, özellikleri hasletleri, evlilik akdinin mukaddimeleri" gibi başlıklar altında ele alırlar. Malikîlerden olan Şeyh Halîl ise bunları: "Mübah, haram ve mekruh" diye ifadelendirmiştir.

---

* Hanefîler tarafından "kerahet" kelimesi kullanıldığında kastedilen tahrimen kerahetidir ki, bu konuda kendisinde kesinlik açısından şüphe bulunan bir delille yasaklama sabit olduğundan dolayı harama daha yakındır.

YİYECEKLER ve İÇECEKLER

İslâm, insanın bedenine ve canına önem verdiğinden kişinin hayatını muhafaza etmek ve canının telef olmasını önlemek[1] ve kişinin namaz, oruç ve benzeri dinî görevleri yerine getirebilmesi için asgari veya zaruri miktarda yeme ve içmesini vacip kılmıştır. Zaruretin dışında kalan miktar ise, israf noktasına varmadığı sürece mübahtır. Yemede ve içmede vücudun takatinden fazlasını kullanarak israf etmek, hem zararlı, hem tehlikeli, hem de haramdır. İtidal üzere olmak, istenen bir şeydir. Hanefîler eğer ertesi günün orucunu tutabilmek için güç kazanmak yahut da misafirin utanmamasını sağlamak vb. maksatlar ile ve zarardan korkmuyor ise itidalden fazla miktarı yemeyi istisna ederek, bunların haram olmadığını söylemişlerdir. Yüce Allah şöyle buyurmaktadır: "*Ey adem oğulları! Her mescitte*[2] *zinetlerinizi alın Yiyin, için fakat israf etmeyin. Çünkü O israf edenleri sevmez.*" (A'râf, 31).

Giyilen ve yenilen şeyler helâl ve temiz olan şeylerdir. Allah yeryüzünde faydalı olan her şeyi insanlar için helâl kılmıştır: "*Yerde her ne varsa hepsini sizin için yarattı.*" (Bakara, 29). Yüce Allah A'râf suresinde az önce zikrettiğimiz ayet-i kerimeden hemen sonra şöyle buyurmaktadır: "*De ki: Allah'ın kulları için çıkardığı zineti, temiz ve hoş rızıkları kim haram kılmıştır?*" (A'râf, 32). Bunların mübah olduğunu vurgulamak konusunda Kur'an-ı Kerim ayetleri ile hadis-i şerifler oldukça çoktur. Meselâ, yüce Allah şöyle buyurmuştur: "*Ey insanlar! Yeryüzünde bulunan şeylerden helâl ve temiz olarak yiyiniz.*" (Bakara, 168). Bir başka yerde de yine şöyle buyurmaktadır: "*(O Peygamber) onlara temiz şeyleri helâl, pis şeyleri de haram kılıyor.*" (A'râf, 157) Allah'ın Rasulü (a.s) da şöyle buyurmuştur: "*Yiyin, için, tasadduk edin ve giyinin. Şu kadar var ki israf etmeyin ve kibirlenip kendinizi beğenmeye kalkışmayın. Çünkü şanı yüce Allah nimetinin eserini kulunun üzerinde gör-*

1- *ed-Dürrü'l-Muhtâr*, V, 238.

2- Yani tavaf ederken veya namaz kılarken. Çünkü avretin örtülmesi her ikisinde de vaciptir. Avretin dışında kalan yerlerin örtülmesi ise vacip değil, sünnettir.

meyi sever." [1]

Hanefîler şöyle demektedir: İbadet eda etme gücünü zayıflatacak kadar yemeği azaltmak suretiyle riyazet yapmak caiz değildir.[2]

YİYECEKLER

1. Yenen Şeylerin Çeşitleri ve Her Bir Çeşidin Hükmü:

İnsan gıdası olarak yenen şeyler iki çeşittir: Bitki ve hayvan. Yenen bitkinin her türlüsü helâldir; necis, zararlı ve sarhoşluk verici olanları müstesna.[3] Necis yahut da necasetin karıştığı (yani müteneccis) ise yenmez. Çünkü yüce Allah: "*Onlara pis ve murdar şeyleri haram kılar.*" buyurmaktadır. Necis ise pis ve murdardır. Şayet sirke, pekmez, sıvı yağ, zeytin yağı gibi temiz olan bir şey necis olursa haram olur. Çünkü Peygamber (a.s) tereyağına düşüp de ölen fare hakkında şöyle buyurmuştur: "*Eğer bu yağ donuk ise fareyi ve çevresindeki kısmı dışarıya atınız, geri kalanını yiyiniz. Şayet sıvı ise yağı dökünüz.*" [4] Şayet kullanılması helâl olmuş olsaydı, dökülmesini emretmezdi.

Sarhoşluk verici olursa onun da yenmesi haram olur. Çünkü onun hakkında yüce Allah şöyle buyurmaktadır: "*O, şeytanın pis işlerindendir. Artık ondan kaçının ki, kurtuluşa eresiniz.*" (Mâide, 90).

Zararlı olanın yenilmesi de helâl olmaz. Zehir, sümük, meni, toprak, taş gibi. Çünkü yüce Allah: "*Kendinizi öldürmeyiniz.*" (Nisa, 29); "*Kendi ellerinizle kendinizi tehlikeye atmayınız.*" (Bakara, 195) buyurmaktadır. Bu gibi şeyleri yemek tehlikeli olduğundan, yenmemeleri icabeder. Ancak Malikîler şöyle demektedirler. Çamur hakkında mekruh da denilmiştir, haram da denilmiştir, tercihe değer olan görüş haram olduğudur.

Meyve ve taneli yiyecekler gibi zararlı olmayan şeyleri yemek helâldir. Çünkü yüce Allah şöyle buyurmaktadır: "*De ki: Allah'ın kulları için çıkarmış olduğu zineti ve hoş ve temiz olan rızıkları haram kılan kimdir?*" (A'râf, 32).

Hayvanlar ise suda yaşayan ve karada yaşayan olmak üzere iki çeşittir. Burada helâl ve haram olanlarını kısaca zikredeceğiz; buna dair geniş açıklamaları ise kesilen hayvanlar konusunda hayvan kesme ve avlanma bölümüne bırakacağız.

Suda yaşayan hayvanlardan balık ittifakla helâldir. Şu kadar var ki, kendili-

---

1- Bu hadisi İmam Ahmed *Müsned*'inde Neseî, İbni Mace ve Hâkim, Abdullah b. Amr'dan rivayet etmiştir.

2- *Reddü'l-Muhtâr*, V, 238.

3- *Bidâyetü'l-Müctehid*, I, 450-452, 456; *el-Kavânînü'l-Fıkhıyye*, 171; *el-Mühezzeb*, I, 246, 250 *Muğni'l-Muhtâc*, IV, 305.

4- Bu hadisi Buharî, Ahmed ve Neseî Peygamber (a.s)'in hanımı Hz. Meymûne'den rivayet etmiştir. *Sübülü's-Selâm*, III, 8.

ğinden ölüp suyun üstüne çıkmış olan Hanefîlere göre helâl değildir; diğer mezheplerde ise helâldir. İmam Malik su domuzu (Yunus balığı veya ondan küçük bir balık) yemeyi kerih görmüştür. Malikîlerde mutemet olan görüşe göre bu balık ile köpek balığının yenmesi mübahtır.

Malikîlerin dışında kalan cumhura göre, kurbağa yemek helâl değildir. Çünkü Peygamber (a.s) kurbağanın öldürülmesini yasaklamıştır. Şayet yenilmesi helâl olsaydı öldürülmesini yasaklamazdı. Malikîler haram kılındığına dair bir nas varit olmadığı için, kurbağa yemeyi mübah kabul etmişlerdir.

Kara hayvanlarına gelince: Boğazlanmadan ölmüş (meyte), kan ve domuz eti, Allah'tan başkası adına kesilmiş (yani boğazlandığı zaman Allah'tan başka ilahın adı anılarak kesilmiş), boğularak öldürülmüş, bir hayvan tarafından toslanarak ölmüş, bir darbe yiyerek ölmüş, yüksekten düşüp ölmüş, vahşi hayvan tarafından karnı yarılarak öldürülmüş hayvanların yenmesi haramdır. Ancak bu sonuncusu henüz canlı iken kesilirse yenilmesi helâl olur.

Kurt, aslan ve kaplan gibi yırtıcı hayvanların yenmesi cumhura göre haramdır, Malikîlere göre mekruhtur. Aynı şekilde doğan, şahin, akbaba ve bunlara benzer yırtıcı kuşların yenilmesi de haramdır. Malikîler ise, yarasa müstesna bunların mübah olduğunu söylemişlerdir. Racih olan görüşe göre yarasanın yenilmesi mekruhtur.

Köpeklerin, ehli eşeklerin ve katırların yenmesi haramdır. Çünkü köpek pis şeylerdendir. Bunun delili ise Peygamber (a.s)'in: "*Köpek pistir, onun bedeli de pistir.*" [1] Diğer taraftan Peygamber Efendimiz Hayber günü ehli eşeklerle katırların etlerini yemeyi yasaklamıştır.[2] Malikîlerce mutemet olan görüşe göre, ehlî köpek mekruhtur; fakat köpek balığı mübahtır. Akrep, yılan, fare, karınca ve arı gibi yer haşerelerinin yenilmesi de haramdır. Çünkü bunlar hem zehirlidir hem de selim tabiat sahibi kimseler bunlardan tiksinirler.

At ve eşekten doğan katır ile yabanî eşek ile ehlî eşekten doğan eşek gibi, eti yenen ve yenmeyenin birleşmesinden doğan da haramdır. Çünkü böyle bir hayvan birisi yenen, ötekisi yenmeyenden halkedilmiştir. Bu sebepten dolayı "haram kılıcı, helâl kılana takdim edilir" [3] kaidesiyle amel etmek üzere haram yönü ağır basar.

Malikîlere göre: Akrep, osurgan böceği, hamam böceği, çekirge, karınca,

---

1- Bu hadisi İmam Ahmed, Müslim, Ebu Dâvud ve *sahih* olduğunu belirterek Tirmizî ve Neseî, Râfi' b. Hadîc'den şu şekilde rivayet etmiştir: "*Köpeğin kıymeti pistir.*" *Neylü'l-Evtâr*, V, 143, 284.

2- Bu hadisi Hakim *el-Müstedrek*'te, Câbir b. Abdullah'tan rivayet etmiş ve Müslim'in şartına göre *sahih* bir hadis olmakla birlikte Buharî de Müslim de rivayet etmemişlerdir, demiştir. *Nasbu'r-Râye*, IV, 197.

3- *el-Mühezzeb*, I, 249; *Muğni'l-Muhtâc*, IV, 303; *Keşşâfu'l-Kınâ'*, VI, 190.

kurt, güve gibi yerde yaşayan böceklerin kesim suretiyle yenilmeleri mübahtır. Aynı şekilde boğazından kesildiği takdirde ve zehirinden yana emin olursa yılan yemek de mübahtır.(1)

Şafiîlerle Hanbelîlere ve İmam Ebu Hanife'nin iki arkadaşına göre: Asil olsun olmasın, bütün çeşitleriyle atların yenilmesi helâldir. Çünkü Peygamber (a.s) Hayber günü buna izin vermiştir.(2) Ebu Hanife ise at etinin yenilmesinin tenzihen mekruh olduğunu söylemiştir. Çünkü at etinin yenilmesini yasaklayan hadis varit olmuştur.(3) Malikî mezhebinde meşhur olan görüş ise, at etinin haram kılınmasıdır.(4)

Şafiîlerle Hanbelîler büyük keler ile sırtlan yemeyi mübah kabul etmişlerdir. Şafiîlerde ayrıca tilki de mübahtır. Hanbelîler ise bunu haram kabul etmişlerdir. Hanefîler bütün bunların yenilmesini haram kabul etmişlerdir. Malikîler ise daha önceden de açıkladığımız gibi, bütün vahşi hayvanları kerahetle birlikte mübah görmüşlerdir.

En'am, yani deve, sığır ve koyunun yenmesi, icma ile caizdir. Çünkü Kur'an-ı Kerim nassı ile bunlar mübah kılınmıştır. Aynı şekilde yırtıcı olmayan güvercin, ördek, deve kuşu, kaz, bıldırcın, toygar kuşu, sığırcık kuşu, bağırtlak, keklik, bülbül ve buna benzer kuşların yenilmesi de caizdir.

Ceylan, yaban öküzü ve yabani eşek gibi saldırgan olmayan yabani hayvanların yenilmesi de helâldir. Çünkü Peygamber (a.s) yenilmelerine izin vermiştir.(5) Tavşan ve çekirgenin yenilmesi mübahtır. Çünkü sünette mübah oldukları sabit olmuştur. Malikîlerin dışındakilere göre kurtlar haramdır. Ancak yemek ve meyvede meydana gelen kurtlar ile tahıllardaki kurtlar, sirkedeki kurtlar, bunlarla birlikte ölü olarak -ve kişi bunlardan tiksinmeyecek olursa- yenilmeleri helâl olur. Çünkü bunları yenilecek şeylerden ayırmak gerçekten zordur.(6)

Mübah ve Haram Kılınanlar Konusunda Malikî Mezhebinin Görüşlerinin Özeti:(7)

Yapılan açıklamalardan anlaşıldığı gibi, yiyecek ve içeceklerden mübah şeyler konusunda en geniş mezhebin Malikî mezhebi olduğu görülmektedir. Bu ba-

1- *eş-Şerhu'l-Kebîr*, II, 115. Arapçada bu gibi haşerata (haşaş) adı verilmektedir. Yerin altına girip aynı şekilde mutlaka bir başka yerden çıkması ve çıktıktan sonra hemen oraya geri dönmeleri sebebiyle bu adı alırlar.
2- Bu hadisi Buharî ve Müslim rivayet etmişlerdir. *Nasbu'r-Râye* , IV, 198.
3- Ebu Dâvud, Neseî ve İbni Mace, Hâlid b. el-Velid'den rivayet etmişlerdir. *Nasbu'r-Râye* , IV, 196.
4- *Bidâyetü'l-Müctehid*, I, 455; *eş-Şerhu'l-Kebîr*, II, 117.
5- Buharî ve Müslim rivayet etmiştir.
6- *Muğni'l-Muhtâc*, IV, 268, 303; *el-Muğnî*, VIII, 605.
7- ed-Desûkî ile birlikte ed-Derdîr, *eş-Şerhu'l-Kebîr*, II, 115.

kından bu mezhep ile ilgili bu konuda bir özet yapmayı yerinde görüyorum:

Mübah olanlar: İstek hâlinde temiz olan her türlü yiyeceğin yenilmesi veya içilmesi mübahtır. Deniz hayvanı, isterse deniz insanı ve domuzu diye bilinenleri olsun ve isterse deniz hayvanı ölü bulunsun; bütün türleriyle kuşlar, cellâle[1] veya şahin, kartal, akbaba gibi pençeli hayvan dahi olsa hepsi de mübahtır. Ancak yarasa bunlardan müstesnadır, tercih edilen görüşe göre yenilmesi mekruhtur. Cellâle dahi olsa davar (deve, sığır ve koyun) yırtıcı olmayan vahşi geyik, yaban eşeği, cerboğa, köstebek, ada tavşanı, [2] tavşan, kirpi, durbûb,[3] boğazından kesilmesi hâlinde ve zehirinden zarar görmeyeceğinden emin olduğu takdirde yılan,[4] mübahtır.

Aynı şekilde yerde yaşayan osurgan böceği, hamam böceği, cundub,[5] karınca, yer kurdu ve yiyecek kurdu gibi böcekler de mübahtır.

İlk sıkıldığı esnada üzüm suyu, fukkâ', akid (kaynamış ve katılaşmış üzüm suyu) sarhoşluk vermeyeceğinden emin olduğu subya[6]nın içilmesi mübahtır.

Haram Olanlar: Katı veya sıvı necis olan her şeyin yenmesi, karada yaşayan domuz, katır at ve eşek; isterse yabani iken sonradan evcilleştirilmiş olsun, haramdır. Tercih edilen görüşe göre çamur, toprak, kemik, ateşte yanmış ekmek de haramdır.

Mekruh Olanlar: Yırtıcı hayvan, sırtlan, tilki ve kurt, vahşi dahi olsa kedi, fil,

---

1- *Cellâle:* Necaset kullanan demektir. Sözlük manası itibarıyla "necaset yiyen inek" demektir. Fakihler aynı şekilde necaset yiyen her türlü hayvan hakkında kullanırlar.

2- *Cerboğa:* Gelincik kadar bir hayvan olup arka ayakları ön ayaklarından daha uzundur. *Köstebek:* Pisliğe ulaşamayan kör faredir. **Ada tavşanı:** Tavşana benzeyen cerboğadan biraz daha büyük, bitki ve baklagiller yiyen, kediden küçük, kirli beyaz bir hayvandır.

3- **Kirpi:** Fareden büyük olup başı, karnı, ön ve arka ayakları dışında her tarafı dikenli bir hayvandır. **Durbûb:** Dikenleriyle kirpiyi benzer. Ancak şekil itibarıyla koyuna daha yakındır. Hanbelîler cerboğa, ada tavşanı ve sırtlanın yenilmesini mübah kabul etmişlerdir. *el-Muğnî*, VIII, 592; *Keşşâfu'l-Kınâ'*, VI, 191. Şafiîler de hayvan kesimi ile ilgili bölümde açıklayacağımız gibi sırtlan, büyük keler, tilki, cerboğa ve fenek (derisi kürk olarak kullanılan bir tilki çeşidi) ve (kediye benzer) samurun yenilmesini mübah kabul etmişlerdir. Araplar arasında bu son iki hayvana Türk Ülkesi Tilkileri denilir. Aynı şekilde (farelere düşmanlık eden fare yuvalarına girip onları çıkartan bir hayvan olan) **gelincik** yemeyi ve turnagillerden beyaz bir kuş olup büyükçe bir kursağı bulunan Mısır'da çokça görülen ve derisinden kürk de yapılan Pelikan kuşunun, yine aynı şekilde derisinden kürk yapılan kâkim (gelinciğe benzeyen bir çeşit hayvan)'in etlerini de mübah görmüşlerdir. Çünkü bunlar tayyibât (temiz ve helâl olan şeyler)dendir. *Muğni'l-Muhtâc*, IV, 299.

4- Yiyen kişi zehirlenmekten emin ise yiyebilir. Zehiri kendisi için her hangi bir hastalık sebebiyle faydalı olan kimsenin zehiriyle dahi yemesi caizdir.

5- *Hamam böceği:* Kokusu kötü, evlerdeki pis yerlerde bulunan değişik renkli, yan taraftan bir çok ayakları bulunan bir hayvandır. Cundub: Çekirgenin bir türüdür.

6- Fukkâ' (şerbet): Aslında buğday ve hurmadan yapılan bir içecektir. Subya: Ona eklenen çekirdek ve benzeri şeyler dolayısıyla nisbeten ekşi bir içecektir. Akid (kaynamış ve katılaşmış şerbet): Katılaşıncaya ve sarhoşluk verici özelliği kayboluncaya kadar ateş üzerinde kaynatılan üzüm suyudur. Arapçada ona aynı şekilde (er-rübbü's-samit) adı da verilir.

pars, ayı, kaplan, firavun faresi (nems)[1] ve mutemet olan görüşe göre evcil köpek mekruhtur. Zahir olan görüşe göre maymun, nesnas (uzun kuyruklu maymun)ın yenmeleri mekruhtur. Meşhur olan görüşe göre necasete ulaşan ev fareleri mekruhtur. Necasete ulaşıp ulaşmadıklarında şüphe edilirse mekruh olmaz. Şayet necasete ulaşmıyorlarsa mübahtır.

Cellâle Eti: Hanefîlerin tarif ettiğine göre cellâle, sadece leş ve necaset yemeyi alışkanlık hâline getirmiş, bununla birlikte başka bir şey yemeyen ve kötü kokan hayvandır. Hanefîlerin dışındaki mezheplere göre ise cellâle yediklerinin çoğunluğunu necaset teşkil eden hayvandır. Fakihler böyle bir hayvanın etinin yenilmesi konusunda farklı görüşlere sahiptir.

Daha önce de açıklamış olduğumuz gibi Malikîler [2] cellâle hayvanının etini mübah görürler. İmam Malik mekruh görmüştür. İmam Ahmed'den gelen bir rivayete ve Hanefîlerle Şafiîlere göre de mekruhtur.[3] Hanbelîler ise haram kabul etmişlerdir.[4]

Bu konudaki ihtilâfların sebebi, kıyasın bu konuda varit olmuş olan haberler ile çelişkili olmasıdır. Sözü geçen haber İbni Ömer'in rivayet ettiği: "*Peygamber (a.s) cellâlenin etinin yenilmesini ve sütünün içilmesini yasaklamıştır.*"[5] şeklindeki hadistir. el-Hallal, isnadını da belirterek Abdullah b. Amr'dan Resullullah (a.s)'ın, cellâle devenin etinin yenilmesini yasakladığını ve ona ancak tabaklanmış derilerin yüklenmesini, kırk gün süre ile ona ayrıca alaf verilmedikçe insanların sırtına binmesini nehyettiğini rivayet etmiştir.

Bu haberler ile çelişen kıyasa gelince: Hayvanın karnına giren şey ete dönüşür. Cellâlenin helâl olduğunu söyleyen Malikîler bu gıdanın değişip ete dönüşmesini, tıpkı kanın ete dönüşmesi gibi değerlendirmişlerdir.

Hanbelîler ise haram olmasını gerektiren yasaklamanın zahirini esas almışlardır. Çünkü böyle bir hayvanın eti necasetten oluşmaktadır. Dolayısıyla necasetin külü gibi bu da necis olur. Hanefîlerle Şafiîler ise bu hadisi tenzihî kerahete hamletmişlerdir. Malikîler dışındaki diğer mezheplerin bu husustaki ibareleri şöyledir:

1- Bu hayvanlara -kedi müstesna- Arapçada: "el-vuhuşu'l-müfterise=yırtıcı hayvanlar" adı verilir.

2- *eş-Şerhu'l-Kebîr,* II, 115; *Bidâyetü'l-Müctehid,* I, 451.

3- *Tebyînü'l-Hakâik,* I, 10; *el-Bedâyi',* V, 39 vd.; *el-Mühezzeb,* I, 250; *Muğni'l-Muhtâc,* IV, 304; *ed Dürrü'l-Muhtâr,* V, 339.

4- *Keşşâfu'l-Kınâ',* VI, 192; *el-Muğnî,* VIII, 593.

5- Bu hadisi İmam Ahmed, Ebu Dâvud ve Tirmizî rivayet etmiş olup Tirmizî; "*hasen-garib* bir hadistir" demiştir. Ebu Dâvud'un bir rivayetinde: "*Cellâlenin sırtına binmek yasaklandı.*" denilmekteyken bir diğerinde: "*Develerden cellâle olanın sırtına binilmesi yasaklandı.*" denilmektedir. İmam Ahmed, Neseî ve Ebu Dâvud, Amr İbni Şuayb'dan, o babasından o da dedesinden rivayet ettiğine göre: "*Peygamber (a.s) evcil hayvanların etinin yenilmesini, cellâlenin sırtına binilmesini ve etinin de yenilmesini yasakladı.*"

Hanefîlere göre: Cellâlenin eti de sütü de mekruhtur. Tıpkı dişi eşeğin etinin, sütünün ve at eti ile deve sidiğinin mekruh olması gibi. Ancak Ebu Yusuf tedavi maksadı ile onu (yani deve sidiği ile at etini) caiz görmüştür. Cellâle, etinin pis kokusu gidinceye kadar hapsedilir. Bu da tavuk için üç gün, koyun için dört, deve ve sığır için de on gün olarak -azhar olan görüşe göre- takdir edilmiştir. Şayet cellâle, necaset ile birlikte başka şeyler de yer ve eti pis kokmazsa yenilmesi helâl olur. Nitekim domuz sütü ile beslenen oğlağın yenilmesi de helâldir. Çünkü eti değişmez. Almış olduğu gıdayı tüketir ve etkisi kalmaz. Buna göre böyle bir tavuğun etini yemekte mahzur yoktur. Çünkü necaset ile birlikte başkalarını da yemekte ve eti değişmemektedir.[1]

Şafiîlere göre: Cellâlenin yenilmesi mekruhtur. Cellâle, yediklerinin çoğunluğunu dışkının teşkil ettiği deve, koyun, inek, horoz veya tavuk gibi hayvanlardır. Çünkü az önce gördüğümüz İbni Ömer'in rivayeti bunu anlatmaktadır. Ancak bu gibi hayvanların etini yemek haram değildir. Çünkü bunlarda olan sadece etinin değişmesidir, daha fazlası değildir. Bu durum ise haram kılınmalarını gerektirmez. Eğer cellâleye tâhir bir yiyecek yedirilirse mekruh da olmaz. Çünkü İbni Ömer: "*Cellâleye temiz alaf verilir. Eğer deve ise kırk gün, koyun ise yedi gün, tavuk ise üç gün süreyle buna devam edilir.*" demiştir.

Hanbelîlere göre: Cellâle haramdır. Bu, yediklerinin çoğunluğunu necasetin teşkil ettiği hayvandır. Böyle hayvanın aynı şekilde sütü de haram olur. İmam Ahmed'den gelen rivayetin biri budur. Diğer rivayet ise onun haram değil, mekruh olduğudur. Keraheti ise bu hayvanı hapsetmekle, ittifakla, zail olur. Bu sürenin ne kadar olacağı konusunda ise ihtilâf vardır. İmam Ahmed'den gelen bir rivayette ister kuş cinsinden olsun ister hayvan olsun, üç gün süreyle hapsedileceği belirtilmektedir. Yine ondan gelen bir diğer rivayete göre tavuk, üç gün süreyle; deve, sığır ve benzerleri kırk gün süre ile hapsedilir. Cellâle olan hayvanın sırtına binmek de mekruhtur.

2. Nas Olmayan Hususlarda Arap Adetini Hakem Kabul Etmek:

Şafiîlerle Hanbelîlere göre:[2] Kitap, sünnet ve icmada hass veya âmm olsun, haram ve helâl ile ilgili her hangi bir nas bulunmayan ve yine hakkında öldürülmesi ya da öldürülmemesine dair nas varit olmayan, Arapların çoğunluğunun selim tabiat sahipleri ve servet ve varlık sahibi olan kimseler -Şafiîlere göre hâllerinde şehir veya köy halkı sakinleri Hanbelîlere göre ise Hicaz halkı veya büyük şehir sakinlerinin çoğunluğu- tarafından tiksinmeden yenilebilen, hayvanın etinin yenilmesi helâldir. Çünkü yüce Allah şöyle buyurmuştur: "*Hoş ve temiz olan şeyleri onlara*

1- Rivayete göre Peygamber (a.s) tavuk eti yermiş. Buna göre, (cellâle) tavuğun üç gün süreyle hapsedileceği ve ondan sonra boğazlanacağına dair rivayet onun pisliğinden sakınmak maksadıyladır; şart olduğundan değildir. *Tebyînü'l-Hakâik*, a.y.

2- *Muğni'l-Muhtâc*, IV, 303 vd.; *el-Mühezzeb*, I, 249; *el-Muğnî*, VIII, 585.

helâl kılıyor; pis ve murdar şeyleri de onlara haram kılıyor." (A'râf, 157). Bunun diğer bir sebebi ise Allah'ın Kitabının üzerlerine indiği, ona ve sünnete muhatap olan kimseler Araplardır. Dolayısıyla Kitap ve sünnetin mutlak lafızlarında başkalarının değil, sadece onların örfüne başvurulur.

Buna göre bu konuda kaide şudur: Yenilmesi haram kılınan hayvanlar, yüce Allah'ın Kitab'ında nas ile bildirdikleridir. Arapların hoş ve temiz diye adlandırdıklarıysa helâldir. Arapların pis ve murdar diye nitelendirdiği ise haramdır.

Bu konuda çölde yaşayan katı tabiatlı, fakirlik ve zaruret içerisinde yaşayan kimselerin sözlerine itibar edilmez. Çünkü bu gibi kimseler zaruret ve açlık çeken kimseler olduklarından bulduklarını yiyebilirler.

Hanbelîlere göre Hicaz halkının yanında bulunmayan hayvanlar, Hicaz bölgesinde ona en çok benzeyen hayvanın durumuna göre değerlendirilir. Şayet bu hayvana benzeyen her hangi bir hayvan yoksa o mübahtır. Çünkü şanı yüce Allah'ın şu buyruğunun genel ifadesi içine girer: "*De ki: Bana vahyolunanlar arasında yiyen bir kimsenin yiyeceği içinde ölmüş hayvan etinden .. başka haram kılınmış bir şey bulmuyorum.*" (En'âm, 145). Diğer taraftan Hz. Peygamber (a.s): "*Allah'ın susup hakkında bir şey söylemediği ise bağışladığı, affettiği şeydir.*"[1] diye buyurmuştur.

Şafiîler şöyle demektedir: Eğer hayvanın adı bilinmemekte ise, Araplara onun hakkında sorulur ve onların verdikleri isme göre helâl veya haram ise, ona göre amel edilir. Çünkü bu konuda başvurulacak kaynak, hayvanın ismidir ve bu dili bilen kimseler de onlardır. Eğer onların bu hayvana verdikleri bir isim yoksa, tanıdıkları hayvanlar arasında şekil, tabiat veya etinin tadı itibarıyla ona en çok benzeyen hayvanın hükmüne tabi kabul edilir. Eğer iki benzeme yönü birbirine eşit olursa veya benzer bir tarafı yoksa esah olan görüşe göre helâl olur. Çünkü yüce Allah şöyle buyurmuştur: "*De ki: Bana vahyolunanlar arasında yiyen bir kimsenin yiyeceği içinde ölmüş hayvan etinden... başka haram kılınmış bir şey bulmuyorum.*" (En'âm, 145).

3. Zaruret Hâli:

Zaruret, şer'in bütün hükümlerini kapsayan mütekamil bir nazariyedir. Buna yasağın mübah olması ve vacibin terkedilmesi hükümleri terettüp eder. Bu konuda söylenecek sözler oldukça fazladır.[2] Ben bu konuda önemli olan hususları kaydetmeye çalışacağım ki, bunlar zaruretin tarifi, hükmü, şartları, aynı zamanda hem yolculuk hem de ikamet hâllerini şâmil olup olmadığı, zaruret sebebiyle mübah olan şeylerin veya kullanılması caiz olan şeylerin türü, kullanılacak olan şeyin fazi-

1- Bu hadisi Tirmizî ve İbni Mace, Selman el-Farisî'den rivayet etmişlerdir. *Neylü'l-Evtâr,* VIII, 106.
2- *Nazariyyetü'z-Zarureti'ş-Şer'iyye* adlı eserimize bakınız.

let sıralamasının keyfiyyeti, kullanılması caiz olan miktar, leşten (meyte) ne kadar yararlanılacağı, zaruret sebebiyle başkasının yemeğini zorla almanın hükmü, ihtiyacın özel bir takım hâlleri (meyve bahçesinden geçenin durumu, ekinden yemek ve yolu geçen kimsenin davarların sütünü sağması)dir.(1)

Zaruretin tarifi ve hükmü:

Zaruret, ilmen (yani kesin olarak) veya zannen helâk olmaktan korkmaktır. Buna göre, ölme kertesine gelinceye kadar sabretme şartı yoktur. Dört mezhepte de hükmü, (2) haram olan şeyden kendisini ölümden kurtaracak (yani hayatını koruyabilecek kadar) ve ölümden yana emin olacak miktarda yemenin vacip olmasıdır. Çünkü yüce Allah şöyle buyurmaktadır: "*Fakat her kim bunlardan yemeye mecbur kalırsa (zaruret duyarsa) saldırmamak ve haddi aşmamak şartıyla yerse onun üzerine günah yokdur.*" (Bakara, 173); "*Ve ellerinizle kendinizi tehlikeye atmayınız.*" (Bakara 195); "*Kendi kendinizi öldürmeyiniz.*" (Nisa, 29). Şayet ölünceye kadar yemeyi ve içmeyi terkedecek olursa asi olur. Çünkü bu gibi durumlarda nefsi tehlikeye atmak vardır ki, Kur'an-ı Kerim'in hükmüyle bu yasaklanmıştır. Diğer taraftan o, Allah'ın kendisine helâl kılmış olduğu şey ile kendisini hayatta tutabilmek imkânına sahip olduğundan bunu yapması, -tıpkı beraberinde helâl bir yiyecek bulunması hâlinde olduğu gibi- lâzımdır.

Ancak ölünceye kadar tedavi olmayı kabul etmeyen kimsenin durumu bunun hilâfınadır. Bunu kabul etmesi üzerine vacip değildir, tedaviyi terketmekle de asi olmaz. Çünkü yapılan tedavinin ona şifa vereceğine dair kesin bir kanaat yoktur. Bununla birlikte Hanbelîler, muztar kimsenin dilenmeyi meyte yemekten öne almasının vacip olduğunu belirlemişlerdir.

Ebu Yusuf ve *el-Mühezzeb*'in müellifi Ebu İshak gibi bazı âlimler ile Hanbelîlerdeki bir görüşe göre, muztar bir kimsenin meyte veya domuz etinden yemesi vacip değildir, aksine mübahtır. Çünkü onun bu gibi hayvanın etini yemeyi terketmekte belirli bir maksadı vardır ki, o da kendisine haram kılınan şeyden uzak durmaktır. Diğer taraftan meyte etini yiyemeyebilir ve bundan tiksinebilir. Bunun diğer bir sebebi ise Resulullah (a.s) ashabından Abdullah b. Huzâfe es-Sehmî (r.a)'den rivayet edildiğine göre; Bizanslıların zalim bir yöneticisi onu üç gün süreyle hapsetmiş ve yanına su katılmış şarap ile kızartılmış domuz eti koydurmuş, fakat o bundan ne yemiş ne de içmişti. O kadar ki, açlık ve suzuzluktan başını tuta-

---

1- *el-Mebsût*, XXIV, 48; *el-Bedâyi'*, V, 124; *Reddu'l-Muhtâr*, V, 238; *Ahkâmu'l-Kur'ân (el-Cessâs)* I, 147 vd.; *eş-Şerhu'l-Kebîr*, II, 115 vd.; *el-Kavânînü'l-Fıkhıyye*, 173; *Bidâyetü'l-Müctehid*, I, 461 vd.; *el-Mühezzeb*, I, 250 vd.; *Muğni'l-Muhtâc*, IV, 188, 306-310; *el-Muğnî*, VIII, 595-603; *Keşşafu'l-Kınâ'*, VI, 194-200.

2- *el-Mebsût*, a.y.; *el-Bedâyi'*, VII, 176; *Tebyînü'l-Hakâik, V, 185; ed-Dürrü'l-Muhtâr ve Reddü'l-Muhtâr*, V, 92; 338; *Dürerü'l-Hukkâm*, I, 310; *eş-Şerhu'l-Kebîr*, II, 115; *Muğni'l-Muhtâc*, IV, 306; *el-Muğnî*, VIII, 596; *el-Furûk*, IV, 183; *Ahkâmu'l-Kur'ân (el-Cessâs)*, I, 148, 150; *Ahkâmu' Kur'ân (İbnü'l-Arabî)*, I, 56.

maz olmuş, öleceğinden korkmuşlar ve oradan çıkarmışlardı. Bunun üzerine Abdullah o zalime: "Aslında Allah onu bana helâl kılmıştı. Çünkü ben muztar bir kimseyim, ancak senin İslâm dininde (başıma gelen bu musibet sebebiyle) sevinmene fırsat vermek istemedim." demiştir.

Diğer taraftan böyle bir hâlde, bu gibi şeylerin yenilmesinin mübahlığı da bir ruhsattır. Diğer ruhsatlar gibi bundan da yararlanması onun için vacip değildir.[1] Bunun bir başka sebebi ise yüce Allah'ın şu buyruğudur: "*Halbuki O size neleri haram kıldığını ayrı ayrı bildirmiştir. Zaruret içinde ona muhtaç kaldıklarınız müstesna.*" (En'âm, 119). Burada zaruret hâlinde ihtiyaç duyulanlar, haramdan istisna edilmiştir. Haramdan istisna edilen şey ise, -usul âlimlerinin de belirlediği gibi- helâl veya mübahtır.

Böylelikle anlaşılmaktadır ki, ölüm ile sonuçlanacak olursa hapishanelerde ve benzeri kurumlarda açlık grevi, sözü geçen her iki görüşe göre helâl olmaz.

Zaruretin şartları veya belirleyici ölçüleri:

Zaruret iddiasında bulunan herkesin bu iddiası kabul edilmez veya haram fiil işlemesi ona mübah olmaz. O bakımdan zaruretin bir takım şartları veya belirleyici unsurları taşıması kaçınılmazdır. Söz konusu şartlar aşağıdaki gibidir:[2]

1- Zaruretin gelecekte bekleniyor olması değil de fiilen varolması gerekir. Yani yemek yemeyecek olursa, tecrübelere göre büyük ihtimalle, nefsin veya malın helâk olmasından gerçekten korkulması veya telef olma tehlikesinin kesinleşmesi lâzımdır. Bu konuda haram yemek için ikrâh hâlinde olduğu gibi, zannetmek yeterlidir. Kesinlik yahut da ölecek noktaya gelmek şart değildir. Aksine bu noktaya gelinecek olursa Şafiîlerin açıkça belirttiği gibi yemek yemenin faydası olmaz ve yemek de helâl olmaz.

2- Zaruret içerisinde bulunan (muztar) kimsenin şer'an haram olan bir şeyi işlemek zorunda kalması, yani karşısında bu tehlikeyi defedebilmek için haram kullanmaktan başka her hangi bir mübah yolun kalmış olmaması. Çünkü zaruret hâlinde haram olan şeyleri kullanmanın sebebi, beslenme zaruretidir. Yani kendisi ile beslenilecek helâl bir şey bulunamadığı zaman böyle bir şey söz konusu olur. Bunda da her hangi bir görüş ayrılığı yoktur.

3- Haramı kullanmasını mübah kılacak bir özrün gerçekleşmesi. Yemeği terkedecek olursa yürüyemeyecek ve dolayısıyla arkadaşlarından uzak kalıp helâk olmaktan korkmak, binmekten âciz kalıp helâk olmaktan korkmak hâlinde olduğu gibi; canını veya bir organını telef olmaktan korumak istemek. Bundan açıkça anlaşılıyor ki, teyemmüm etmeyi mübah kılan her bir sebep -nitekim Şafiîlerle Hanbelîler bunu açıkça ifade etmişlerdir- haram olan şeyi yemeyi yahut da mahzur (haram)

1- *el-Muğnî*, VIII, 596; *Tekmiletu Fethi'l-Kadîr*, VII, 298.
2- Yazarın, adı geçen eseri, 66 vd.

kılınmış bir işi işlemeyi mübah kılmaktadır. Bu konuda bir dış organda aşın derecedeki bir kusurun husule gelmesinden korkulması, -hastalığın uzamasından korkulması gibi- nazar-ı itibara alınır. İşte bu iki hâlin her birisi de haram olan şeylerden yemeyi mübah kılar.

4- Muztar (zaruret içerisinde bulunan kişi)'ın İslâmın ilkelerine muhalefet etmemesi. Hiç bir şekilde zina, katil, küfür ve gasp helâl olmaz. Çünkü bu gibi işler, bizatihi fesattırlar. Bununla beraber başkasının yiyeceğini -eğer o anda o kimse de zaruret derecesinde muhtaç değilse- zorla almaya ruhsat verilmiş olduğu gibi; kalbin İslâm ile dopdolu olması şartı ile sadece dille küfrü gerektirici sözler söylemeye de ruhsat verilmiştir. Bundan açıkça anlaşılıyor ki, mübahlık ruhsattan farklıdır. Çünkü mübahlık haramı helâla çevirir ve haram olmak niteliğini ortadan kaldırır. Ruhsat ise günahı kaldırır; fakat fiil haram olmak özelliğini muhafaza eder.

Bununla birlikte, kesinlikle insan öldürmek ve onu yemek mübah değildir. Nitekim, Şafiîlerin dışında cumhura göre ölmüş insanı yemek de mübah olmaz. Bunu ileride açıklayacağız. Dört mezhep imamının râcih olan görüşüne göre, başka bir şey bulunamayacak olursa boğazda tıkanıp kalmış bir lokmayı indirebilmek için olması hâli müstesna şarap içmek haramdır. Malikîlere göre de kan, pislik yahut kaybolmuş devenin yenilmesi hiç bir şekilde helâl olmaz.

5- Biraz sonra açıklayacağımız gibi, cumhurun görüşüne göre asgarî miktarı ya da zararı önlemek için gereken miktarı almakla yetinecek ve bunu aşmayacak. Çünkü haramın mübah olması bir zarurettir ve zaruret de kendi miktarı ile takdir edilir.

6- İlaç için zaruret bulunması hâlinde, haram olan ilacı âdil, dinine ve ilmine güvenilir bir doktorun belirlemesi ve haram olmayan ve onun yerini tutan bir başka ilacın bulunmaması.

Zaruret durumu belirli bir zaman ile mukayyet değildir. Çünkü bu konuda kişiler arasında farklılık vardır.[1]

Zaruret hem yolculuk hem de ikamet hâllerini bir arada kapsamakta mıdır?

Hem ikamet hem de yolculuk hâlinde zorunlu olarak ihtiyaç duyulacak olursa haramlar mübah olur. Çünkü zaruret ile ilgili ayet-i kerimede: "*Kim mecbur kalırsa...*" (Bakara, 173) buyurulmuş ve burada bu iki hâlden belirli her hangi bir hâl ile kayıtlı olmaksızın mutlak olarak zikredilmiştir. Bu, muztar olan her kişi hakkında umumi bir lafızdır. Diğer taraftan zaruret, bazan genel bir açlık zamanında, ikamet hâlinde de söz konusu olur. Mübahlığın sebebi ise, canı helâk olmaktan korumaya ihtiyaç duymaktır ki, bu her iki durumda da umumi bir hâldir.[2]

1- *Keşşafu'l-Kınâ'*, VI, 194; *el-Muğnî*, VIII, 595.

2- İbn Kudâme'nin İmam Ahmed mezhebine dair kaydettiği görüş budur *el-Muğnî*, VIII, 596. Diğer kitaplardaki ifadelere de uygundur. *Keşşafu'l-Kınâ'*, VI, 194.

Bu hüküm dört mezhebin ittifakıyla böyledir. Hanefîler ise[1] ister masiyet maksadıyla yapılan bir sefer olsun, isterse de mübah bir sefer esnasında günah işlensin ayırım gözetmezler. Dipnotta da belirtildiği gibi Hanbelîler tarafından tercih edilen görüş budur. Malikî mezhebinde meşhur olan ise şudur:[2] Muztar kimsenin masiyet yolculuğunda meyte ve benzerlerinden yemesi caizdir. Ancak böyle bir kimsenin namazını kısaltması yahut da orucunu açması caiz değildir. Çünkü yüce Allah: "*saldırmaksızın ve haddi aşmaksızın*" (Bakara, 173) buyurmuştur.

Malikîler, meşhur olan görüşlerinde Şafiîler ve Hanbelîler ise[3] masiyet kasdıyla yolculuk ile sefer esnasında masiyet arasında fark gözetmişlerdir. Meselâ, kocasına karşı itaatsizlik ederek yola çıkan kadının veya eşkiyalık ya da insanlara zulüm maksadıyla yola çıkanın yolculuğunda olduğu gibi, bizatihi masiyet kabul edilen bir yolculuğa başlayanın meyteden yemesi yahut da şer'î ruhsatları kullanması mübah değildir. Çünkü masiyetler ruhsatlara esas değildir. Diğer taraftan yüce Allah şöyle buyurmuştur: "*Kim mecbur kalırsa saldırmamak ve haksızlık etmemek üzere (yerse) üzerine günah yoktur.*"Tabiîn alimlerinden Mücahid, Müslümanlara karşı haksızlık ve serkeşlik etmeksizin, demiştir.

Kim aslen mübah olan bir yolculuğa çıkar ve bu yolculuğu esnasında meselâ şarap içmek gibi bir günah işleyerek asi olursa bu, yolculuğunda asi olan kimsedir. Böyle birisine şer'î ruhsatlar mübahtır. Çünkü şer'î ruhsatların esası yolculuktur ve yolculuğun bizzat kendisi masiyet değildir ve böyle bir yolculukla da günah olmaz.

Zaruret sebebiyle mübah olan şeyin cinsi:

Dört mezhepte de açlığı yahut susuzluğu giderecek her türlü hayvan leşi, domuz, başkasına ait yemek vb. gibi haram olan her şey zaruret dolayısıyla mübah olur.[4]

Hanbelîler zehir ve buna benzer zararlı şeyleri istisna etmiştir. Malikîler ise insanı, kanı, domuzu, necis yiyecekleri ve -boğazda tıkanmış bir lokmayı gidermek için şarap dışındaki kalan- necis içecekleri istisna etmişlerdir. Bunlar açlık sebebiyle de susuzluk sebebiyle de mübah olmaz. Çünkü bunları gidermek özelliği yoktur. Mübah olacağı da söylenmiştir. Meşhur olan görüşe göre ölümden korkulacak olsa dahi şarap ile tedavi helâl olmaz.

1- *et-Tavzîh*, II, 194; *Musellemu's-Subût*, I, 113; *Ahkâmu'l-Kur'ân (el-Cessâs)*, I, 147.

2- *el-Muvâfakât*, I, 337; *Ahkâmu'l-Kur'ân (İbnü'l-Arabî)*, I, 58; *Kurtubî*, II, 333; *el-Kavânînü'l-Fıkhıyye*, 173; *Bidâyetü'l-Müctehid*, I, 462.

3- *Kavâidü'z-Zerkeşî* (yazma) yk. 107; *el-Eşbah ve'n-Nezâir, Suyuti*,, 124; *Muğni'l-Muhtâc*, VII, 64 268.; *el-Muğnî*, VIII, 297; *eş-Şerhu's-Sağîr*, I, 477.

4- *eş-Şerhu'l-Kebîr*, II, 115 vd, IV, 352 vd.; *Bidâyetü'l-Müctehid*, I, 463; *el-Kavânînü'l-Fıkhıyye*, 173; *ed-Dürrü'l-Muhtâr ve Reddü'l-Muhtâr*, V, 238; *Muğni'l-Muhtâc*, IV, 306; *el-Muğnî*, VIII 595; *Keşşafu'l-Kınâ'*, VI, 194.

Aynı şekilde Malikîler, kaybolmuş deveyi de istisna etmişlerdir. Şu kadar var ki, şayet ondan başkası olmadığı için yalnız onu yemek taayyün etmişse bu, müstesnadır. Eğer kaybolmuş deve ve meyte birlikte bulunursa meyteye öncelik tanınır.

Mezhep imamları, Müslümanın yahut masum bir kâfirin öldürülmesinin veya her hangi bir uzvunun telef edilmesinin yemek zarureti sebebiyle mübah olmayacağı hükmü üzerinde ittifak etmişlerdir. Çünkü böyle bir şey (haram kılınmış olan) *müsle*dir. Kişinin kendisi hayatta kalmak için onu telef etmeye kalkışması caiz değildir. O halde canlı bir insan mübah olamaz. Nitekim Şafiîlerin dışında kalan cumhurun görüşüne göre, ölmüş bir insanın yenilmesi de mübah değildir. Zira Hz. Peygamber (a.s) şöyle buyurmuştur: "*Ölmüş kişinin kemiğini kırmak hayatta iken kemiğini kırmak gibidir.*" [1] Meselâ birisi ötekine: "Elimi kes ve onu ye!" diyecek olsa helâl olmaz. Çünkü zaruret hâlinde insan eti mübah değildir; çünkü insanın şerefi vardır.

Şafiîler[2] zaruret içerisinde bulunan kimsenin, şayet başka bir meyte bulamıyorsa ölmüş insanı yemesini caiz görmüşlerdir. Çünkü hayatta olanın haramlığı ölmüş kişinin haramlığından daha büyüktür. Ancak ölmüş kimsenin Peygamber olması hâli bundan müstesnadır. Kesinlikle ondan bir şey yemek caiz değildir. Yahut ölen Müslüman, zaruret içerisinde bulunan da kâfir ise İslâmın şerefi dolayısıyla kâfirin ondan yemesi caiz değildir. *el-Minhâc*'ı şerheden el-Hatîb eş-Şerbînî şöyle demektedir: "Hatta bizim mezhebimizde şöyle bir görüşümüz de vardır: Ölü bir Müslümanın etini yemek zaruret hâlinde olan Müslüman için dahi olsa caiz değildir." İşte bu gibi istisnalar ile Şafiîler de diğer mezheplere yaklaşmış oluyorlar.

Hanbelîler masum olmayan, yani harbî, mürted, zina etmiş muhsan ve yol keserken katil olmuş kimseler gibi kanı mübah olan ölmüş insanın yenilmesini caiz görmüşlerdir.[3]

Aynı şekilde Şafiîlerle Hanbelîler, zaruret hâlinde olan kimsenin harbîyi ve mürtedi öldürüp yemesini caiz görmüşlerdir. Ancak onun bazı organlarını kesmesi caiz değildir. Mürted ve harbînin öldürülmesi masum olmamaları sebebiyle helâldir. Çünkü onların hürmeti (ihtiram gereken yönleri) yoktur; dolayısıyla bu gibi

1- Bu hadisi *Müsned*'inde İmam Ahmed, Ebu Dâvud ve İbni Mace, Hz. Aişe'den rivayet etmişlerdir. İmam Malik, İbni Mace, Ebu Davud, Sa'd el-Ensarî dışında *sahih* bir isnatla rivayet etmişlerdir. (Sa'd hakkında İmam Ahmed *zayıf*tır, derken, çoğunluk onun *sika* olduğunu belirtmiştir). Câbir (r.a)'dan gelen bu hadis şöyledir: "*Peygamber (a.s) bir kemik çıkartan mezar kazıcısına şöyle dedi: "Onu kırmayasın. Çünkü senin onu ölmüş olarak kırman hayatta iken kırman gibidir. Ancak kabrin bir tarafına onu göm.*" İbn Mace, Ümmü Seleme'den Peygamber (a.s)'in şöyle buyurduğunu rivayet etmektedir: "*Ölmüş kimsenin kemiğini kırmak, günah bakımından hayatta iken kırmak gibidir.* "

2- *Muğni'l-Muhtâc*, IV, 307.

3- *Keşşafu'l-Kınâ'*, VI, 198.

kimseler yırtıcı hayvan durumundadırlar. Zaruret hâlinde bulunan kimsenin ölümünden sonra onu yemesi izni vardır. Çünkü onun hürmeti söz konusu değildir.

Yine Şafiîlerle Hanbelîlere göre muztar bir kimse, muhsan zaniyi öldürebileceği gibi, yol kesen ile üzerinde kısas bulunan kişiyi de öldürebilir. İsterse öldürülmesine imam izin vermemiş olsun. Çünkü bunlar ölümü hak etmişlerdir. İmamın (İslâm devlet başkanının) izni ise, ona karşı edep ve saygıdan dolayı zaruret hâlinin dışında nazar-ı itibara alınır. Zaruret hâlinde ise edebe riayet söz konusu değildir.

Zaruret içinde bulunan bir kimsenin, zimmî, müstemen ve muahid kimseyi öldürmesi -onları öldürmenin haram olması sebebiyle- caiz değildir. Esah olan görüşe göre, harbî bir çocuğu ve harbî bir kadını öldürmesi helâldir. Çünkü bunlar masum (kanları korunmuş) kimseler değildir; onların öldürülmeleri zaruret dışında men edilmiştir. Bu men edilme ise onların hürmeti dolayısıyla değil, (savaş hâlinde) onları ganimet alanların hakkını korumak içindir.

Otopsi ve Organ Nakli:

Peygamber (a.s)'in: *"Ölmüş kimsenin kemiğini kırmak hayatta iken kırmak gibidir."* hadisiyle amel ederek, Malikîlerle Hanbelîler, ölmüş hamile kadının karnında bulunan cenini çıkartmak için karnının yarılmasının caiz olmadığı görüşündedirler. Çünkü âdeten böyle bir çocuk, yaşamaz ve yaşayacağından da kesinlikle emin olunmaz. O hâlde zayıf bir ihtimal sebebiyle kesin olarak riayet edilmesi gereken bir hürmetin çiğnenmesi caiz değildir.

Şafiîler ise, karnındaki çocuğun çıkartılması için ölmüş kadının karnının yarılmasını caiz görmüşlerdir. Aynı şekilde içinde bulunan değerli bir malı çıkartmak için ölmüş kimsenin karnının yarılmasını da caiz kabul ederler. Hanefîler de başkasının malını yutması hâlinde kendisinin o malın ödenebileceği bir terekesi yoksa ve kimse de onun yerine tazminatı ödemeyecekse, ölmüş kimsenin karnının yarılmasını, Şafiîler gibi, caiz kabul ederler.[1]

Malikîler de aynı şekilde kendisinin ya da başkasının malını ölümünden önce yutmuş olsa, bu mal çoksa -bu çokluk da zekât nisabı kadardır- bu malı da onun telef olmasından korkarak yahut da bir özür sebebiyle yutmuş olması hâlinde, ölmüş kimsenin karnının yarılmasını caiz kabul etmişlerdir. Şayet, meselâ mirasçıyı mahrum etmek maksadıyla bu malı yutmuşsa az dahi olsa, yine karnı yarılıp çıkartılır.

İşte mübah kılan bu görüşlere binaen, zaruret hâlinde yahut da tıbbî bir takım maksatlar için, öğrenim maksadı gibi bir ihtiyaç dolayısıyla yahut ölüm sebebini bulmak ve öldürmek ile itham edilen kimsenin aleyhine cinayeti isbat etmek vb.

1- *ed-Dürrü'l-Muhtâr ve Reddü'l-Muhtâr*, I. 246.

maksatlar ile ve eğer cinayet konusunda gerçeği bulmak yalnızca otopsinin yapılması ve bundan alınacak sonuca bağlı ise otopsi caizdir. Çünkü hükümlerde adâlette bulunmanın vücubuna delâlet eden deliller vardır. Ta ki, suçsuz bir kimseye zulmedilmesin ve suçlu günahkâr bir kimse de cezadan kaçamasın.

Aynı şekilde hayvanların cesetlerine otopsi yapılması da caizdir. Çünkü öğretimde gerçekleşecek olan fayda hayvanın acı duyma sınırlarını aşar.

Fakat durum her ne olursa olsun, organların görevlerini bilmek, cinayetleri araştırmak için otopsi konusunda işin genişletilmemesi ve zaruret veya ihtiyaç miktarı ile yetinilmesi gerekir. Çünkü cesedin açılmasındaki gaye elde edildikten sonra ölen insana saygı duymak, ona değer vermek, onu gömmek, vücudunun parçalarını bir araya getirip kefenlemek, cesedi dikerek ve benzeri yollarla eski şekline iade etmek gerekir.

Aynı şekilde bir insanın bir takım organlarını bir başkasına nakletmek de caizdir. Müslüman ve adâletli bir doktorun, kendisinden organ alınacak kişinin ölümünden kesinlikle emin olması hâlinde, kalp ve gözünün nakledilmesi gibi. Çünkü hayatta olan bir kimse, ölmüş bir kimseden daha üstündür. Bir insanın görmesini veya hayatta kalmasını sağlamak, şer'an istenen büyük bir nimettir.

Şarap İle Tedavi:

Dört mezhep imamına göre:[1] Racih olan görüşe göre şarap ile diğer sarhoş edici maddelerden tedavi ve başka maksatlarla -yağda, yemekte, bir ilacı eritmekte veya bir çamuru ıslatmakta kullanılması gibi- yararlanmak haramdır. Çünkü Peygamber (a.s) şöyle buyurmuştur: "*Allah size haram kıldığı şeylerde şifanızı halketmiş değildir.*" [2]

Yine Târık b. Süveyd'den, onun Peygamber (a.s)'e şarap hakkında soru sorduğu, ona bunu yapmayı yasakladığı veya yapmasını kerih gördüğü; onun "Ben şarabı tedavide kullanılsın diye yapıyorum." demesi üzerine: "*O bir ilaç değildir, bilakis bir hastalıktır.*" dediği rivayet edilmiştir.[3]

1- *el-Bedâyi'*, V, 113; *ed-Dürrü'l-Muhtâr ve İbni Abidin Haşiyesi* V, 320; *el-Munteka ale'l-Muvatta*, III, 154, 158; *et-Tâcu ve'l-İklîl*, VI, 318; *eş-Şerhu'l-Kebîr*, IV, 352 vd.; *el-Mühezzeb*, I, 251; *Muğni'l-Muhtâc*, IV, 187; *Keşşafu'l-Kınâ'*, VI, 198; *Zadu'l-Meâd*, III, 114; *el-Muğnî*, IV, 255, VIII 308, *el-Ferâidü'l-Behiyye fi'l-Kavaidi'l-Fıkhıyye*, 286.

2- Bu hadisi Buharî, İbni Mes'ud'dan rivayet etmiştir. Aynı şekilde Abdurrezzâk, Taberî, İbni Ebu Şeybe ise İbni Mes'ud'dan *mevkuf* olarak rivayet etmişlerdir. Beyhakî, Ahmed, Ebu Ya'lâ ve el-Bezzar *merfû* olarak zikrederlerken İbni Hibbân, Ümmü Seleme'den gelen rivayet ile *sahih* olduğunu belirtmiştir.

3- Bu hadisi Müslim, Ebu Dâvud, Ahmed, İbni Mace, İbni Hibbân ve *sahih* olduğunu kaydederek Tirmizî rivayet etmişlerdir. İbni Abdülber de *sahih* olduğunu belirtmiştir. Ayrıca: "*Haram ile tedavi olmayınız.*" ifadesini Ebu Dâvud ve Taberanî'nin rivayet ettiği bir hadiste kaydetmiştir. Bunun senedinin ravileri sika kimselerdir. Rivayet Ebu'd-Derdâ'dan şu lafız ile gelmektedir: "*Allah hastalığı da ilacını da yaratmıştır; bu sebepten tedavi olunuz, fakat haram ile tedavi olmayınız.*" *Mecmau'z-Zevâid*, V, 86.

Fakat Hanefîler şöyle demektedir:[1] Eğer şifa vereceği kesin olarak bilinmekte ve onun yerine başka bir ilaç geçmemekte ise haram kılınmış şey ile tedavi caizdir. Şifa verdiği zannolunursa caiz olmaz. Tabibin sözü ile de yakîn hasıl olmaz. Fakat domuz eti ile tedaviye başka bir ilaç bulunmasa bile ruhsat verilmez.

Şarap ile tedavinin haram oluşunu Şafiîler;[2] bir başka şeyin içerisinde kaybolacak şekilde karıştırılmaması ve sırf şarap olması hâli ile kayıtlamışlardır. Şarap ile yoğrulmuş, hamur hâline getirilmiş, tiryak ve buna benzer şarabın içinde telef olan şeyler ile ise, yerine geçecek ve tedavide kullanılabilecek temiz şeyler bulunmadığı zaman,tedavi caiz olur. Yılan eti ve sidik gibi bir necaset ile tedavinin caiz olması gibi. Aynı şekilde Müslüman ve âdil bir doktorun bunu haber vermesi veya daha önceden bununla tedavi edildiğinin bilinmesi ve kullanılan miktarın sarhoşluk vermeyecek kadar az olması şartı ve iyileşmeyi çabuklaştırmak maksadıyla da sözü geçen şeylerle tedavi caizdir.

el-Izz b. Abdusselâm der ki:[3] Yerine geçecek temiz bir şey bulunmayacak olursa necasetlerle tedavi caizdir. Çünkü sağlık ve âfiyet gibi bir mashalat, necasetten uzak durmak maslahatından daha üstündür. Şu kadar var ki, onunla şifa gerçekleşeceğinin bilinmesi ve ondan başka bir ilacın bulunmaması hâli müstesna esah olan görüşe göre şarap ile tedavi caiz değildir.

Malikî mezhebi âlimlerinden İbnü'l-Arabî ve el-Kurtubî şöyle demektedirler:[4] Zaruret dolayısıyla şaraptan faydalanmak caizdir. Çünkü yüce Allah: "*Kim mecbur kalırsa, haddi aşmaksızın ve haksızlık yapmaksızın...*" buyurmuş ve böylece zaruret, tahrim hükmünü kaldırmış ve zaruret hâli haramın umumi hükmünü tahsis etmiştir. Çünkü tedavinin ihmal edilmesi, bazen ölüme sebebiyet verebilir.

Susuzluk Hâlinde Şarap İçmek:

Fakihlerin cumhuru[5] susuzluk, boğazda lokmanın tıkanması yahut ikrâh (zorlama) gibi bir zaruret hâlinde, bu zarureti ortadan kaldıracak miktar kadar şarabın içilmesini caiz kabul etmişlerdir. Çünkü hayatı korumak, susuzluğu gideren her şeyin mübah olmasını gerektirir.

Susuzluk zarureti dolayısıyla şarap içmeyi Hanbelîler[6] içilecek şarabın susuzluğu giderecek şekilde başka bir şey ile karıştırılmış olması şartıyla mübah görmüşlerdir. Saf şarap içerse veya içtiği şarap susuzluğu gidermeyecek kadar başka şey ile az miktarda karıştırılmışsa, bu onun için mübah değildir ve şarap içen için ta-

1- *el-Hediyetü'l-Alâiyye*, 251.
2- *Muğni'l-Muhtâc*, IV, 188.
3- *Kavâidü'l-Ahkâm*, I, 81.
4- *Ahkâmu'l-Kur'ân*, *(İbnü'l-Arabî)*, I, 56 vd.; *Kurtubî*, II, 231.
5- *Ahkâmu'l-Kur'ân*, *(İbnü'l-Arabî,)* I, 147; *Bidâyetü'l-Müctehid*, I, 462; *el-İfsâh*, II, 274; *Kurtub* II, 238.
6- *el-Muğnî*, VIII, 308, 605.

yin edilmiş ceza ona verilir.

Zaruret hâlinde yenilecek şeyler arasında sıralanış keyfiyeti:

Zaruret içeriside bulunan kişi, bir meyte, başkasına ait bir yiyecek, ihramlı kişi tarafından avlanılmış bir av yahut da usulüyle boğazlanmamış bir yiyecek bulursa meyteyi veya başkasını takdim edip öncelik tanıyabilir mi? Bu konuda fakihlerin iki görüşü vardır:

Cumhura (Hanefîlere mutemet kabul ettikleri görüşe göre Şafiîler ve Hanbelîler) göre:[1] Böyle bir kişi meyteyi yer. Çünkü meyteyi yemek, (zaruret hâlinde) nas ile sabit olmuştur. Başkasına ait olan yiyeceği yemek yahut da avın mübah kılınması ise, içtihat ile sabit olmuş bir hükümdür. Nassa bağlanmış olan bir hükmü alıp uygulamaksa daha uygundur. Diğer taraftan meyte üzerinde dünyada da ahirette de hiç bir kimsenin her hangi bir hakkı olmaz. O hâlde onun etinden yemek, başkasının yemeğinden yemekten daha hafiftir. Çünkü insanların haklarında esas olan, bu konuda işin sıkı tutulmasıdır. Yüce Allah'ın hakkı ise daha geniştir. Şayet meytenin yenilmesi ile bir zarar meydana gelecek olursa ve bu zararın tedavi ile şifa bulması umuluyorsa bu durumda Hanbelîlere göre, meyte etini yemekten önce dilenmek vacip olur.

İhramlı bir kişi canlı bir av hayvanı veya bir meyte bulursa meyteyi yer. Çünkü avın boğazlanması (ihramlı için) bir hac cinayetidir. İhram hâlinde böyle bir cinayet işlemesi onun için caiz değildir. Şayet zaruret içerisinde bulunan kişi, meyte bulamayacak olursa o vakit, av hayvanını boğazlar ve yer.

Eğer zaruret içerisinde bulunan kişi yiyecek hiç bir şey bulamayacak olursa, Hanbelîlere göre, [2] organlarından bazısını yemesi mübah olmaz. Çünkü kendi vücudundan bir şeyler yemesi, onun ölümüne sebep teşkil edebilir ve böylece kendi kendisini öldürmüş olur. Ayrıca cesedinden bir parça yemekle hayatta kalacağından kesinlikle emin olunmaz.

Nevevî, *el-Minhâc*'da der ki:[3] Esah olan, organınıntamamını değil de bir kısmını kesmesinin caiz olduğudur. Çünkü bu, bütününü hayatta tutmak maksadıyla bir kısmını telef etmektir. Ancak bu cevazın iki şartı vardır: Birincisi, meyte ve benzeri şeylerin bulunmaması, ikincisi de bu organının kesilmesinden dolayı meydana geleceğinden korkulan tehlike, yemenin terki hâlinde söz konusu olacak tehlike ve korkudan az olmalıdır. Şayet onun kadar veya daha çok olursa, kesinlikle haram olur. Aynı şekilde, zaruret hâlinde bulunan iki kişiden birisinin vücudunun bir parçasını başkası için kesmesi de kesinlikle haram olur. Çünkü başkası için vücu-

---

1- *el-Eşbâhu ve'n-Nezâir, İbni Nüceym* I, 124; *Ahkâmu'l-Kur'ân (el-Cessâs),* I, 148; *Muğni'l-Muhtâc,* IV, 309; *el-Mühezzeb,* I, 250; *el-Muğnî,* VIII, 600; *Keşşafu'l-Kınâ',* VI, 194 vd.

2- *el-Muğnî,* VIII, 601.

3- *Muğni'l-Muhtâc,* IV, 310.

dundan bir şeyler kesmesinde kendini hayatta tutmak maksadıyla parçanın kesilmesi diye bir olay yoktur. Zaruret içerisinde bulunan kişiye, kanı dökülmemesi gereken bir hayvandan kendisi için bir parça kesmesi de haram olur.

Malikîlere göre:[1] Zaruret halinde meyte etini yemek, domuz etini yemekten vücuben önce gelir. Çünkü domuz eti, bizatihi haramdır. Meytenin haram oluşu ise arızîdir. Aynı şekilde zaruret içerisinde bulunan bir ihramlı da meyteyi yemeyi ihramlı bir kimsenin avladığı yahut avlanmasında yardımcı olduğu hayatta olan avı yemeye de takdim eder. Şu kadar var ki, meytenin yenilmesi hâlinde kendisine zarar geleceğinden endişe edecek kadar değişmemesi gerekir. Şayet değişmiş olması söz konusu ise, sözü geçen avdan yemeye öncelik tanınır. Eğer zaruret içerisinde bulunan kişi ihramlı değilse ihramlı kimsenin avına meyteye göre öncelik tanır.

Başkasına ait olan yemeği yemek, meyte etini yemeye, vacip olarak değil de mendup olarak öne alınır. Ancak bir organının kesilmesinden, dövülmekten veya buna benzer kendisine bir eziyetin gelmeyeceğinden emin olması gerekir. Çünkü böyle bir yemek tâhirdir. Ve çoğunlukla insan zaruret içerisinde bulunan bir kişiye yemeğini bağışlar ve bu konuda her hangi bir tereddüt göstermez. Akla yatkın olan görüş de budur. Hatta ben zarureti önlemek maksadıyla, başkasına ait olan yemekten yemeyi, meyteyi yemeye öncelik tanımanın vacip olduğu görüşündeyim.

İbni Kesîr der ki:[2] Zaruret içerisinde bulunan kişi, hem meyte hem de organının kesilmesi yahut da eziyet vermesi söz konusu olmamak üzere başkasına ait olan bir yiyecek bulursa, onun için meyteden yemek helâl değildir. Görüş ayrılığı söz konusu olmaksızın başkasına ait olan yemeği yer.[3]

Zaruret sebebiyle yenilmesi caiz olan miktar:

Meyte gibi haram olan bir şeyi yemek zorunda kalan kişi, zararı önleyebilecek kadar yemekle mi yetinir, yoksa doyuncaya kadar yemesi onun için mübah mıdır? Bu konuda fakihlerin iki görüşü vardır:

Cumhur a(Hanefîler, Şafiîlerde daha zahir olan görüş, Hanbelîlerdeki iki rivayetten esah olan ve İbnu'l-Mâcişûn ile İbnü'l-Habîb gibi bazı Malikîler) göre: [4] Muztar, haram, meyte veya başkasına ait olan maldan açlığını gidermek için yer, susuzluğunu gidermek için içer. Onun bu maksatla kullanacağı miktar ise, kendisini ölümden kurtaracak veyahut da ölmeyeceğinden emin olacak kadar bir miktardır. Bu miktar ise, ayakta namaz kılmasına ve oruç tutmasına imkân verecek bir miktar olup bunlar sayılı bir kaç lokmayı geçmez. Bunun süresi ise, kendisi ile bes-

1- *eş-Şerhu'l-Kebîr*, II, 116; *el-Kavânînü'l-Fıkhıyye*, 173; *Kurtubî*, II, 229.
2- İbni Kesîr, *Tefsir*, I, 205.
3- İbni Kesîr böyle demektedir. Ancak meselede farklı görüşlerin olduğunu öğrenmiş bulunuyoruz.
4- *Reddü'l-Muhtâr*, V, 238; *el-Mühezzeb*, I, 250; *Keşşafu'l-Kınâ'*, VI, 194; *el-Muğnî*, VIII, 595, 59? *Muğni'l-Muhtâc*, IV, 307.

lenebileceği bir şey bulamayacağı durumdan itibaren başlar, bulabileceği zamana kadar devam eder. Çünkü yüce Allah şöyle buyurmuştur: "*Kim mecbur kalırsa haddi aşmamak ve haksızlık etmemek şartıyla üzerine günah yoktur.*"[1] Bunun diğer bir sebebi ise: "Zaruret sebebiyle caiz olanın zaruret miktarınca takdir edilmesi"dir. Muztar bir kimse ise, ölmeyecek kadar yedikten veya içtikten sonra, artık muztar olmaktan çıkar, dolayısıyla (fazlasını) yemek onun için helâl olmaz; ölümden kurtaracak kadarından sonra ise muztar duruma düşmeden önceki hâle döner. O vakit ise onun için yemek mübah değildir. Zaruret hâlinin ortadan kalkmasından sonraki hüküm de budur.

Mutemet olan görüşlerine göre Malikîler şöyle demektedir:[2] Muztar olan bir kimsenin haram olan şeyden doyuncaya kadar yemesi caizdir. Ayrıca yolculuğu esnasında tekrar zaruret ile karşılaşmaktan korkacak olursa meyte ve benzerinden yanında alıkoyabilir de. İhtiyaç duymayacak olursa, onu atar. Çünkü onu yanında bulundurmaktan her hangi bir zarar gelmez. Zaruret ile karşılaşacağı zaman zaruretini gidermek ve ihtiyacını görmek için hazır bulundurmasında da bir mahzur yoktur. Çünkü böyle bir yiyecekten ancak zarurete düşmesi hâlinde yer.

Delilleri ise zaruretin haram hükmünü kaldırdığıdır. Dolayısıyla tamamıyla meyte ve ona benzer yiyecekler mübah olur. Çünkü yüce Allah'ın "*Kim mecbur kalırsa, haddi aşmamak ve haksızlık etmemek üzere...*" buyruğunun zahiri bunu gerektirmektedir. Zaruret, yiyecek bir şeyin bulunmaması hâlinde söz konusu olup, bulunacağı ana kadar sürer. Çünkü bu hâlde yenecek her şey mübah olur. Dolayısısıyla insanın kendini ölümden kurtaracak miktarda yemesi caizdir; helâl olan yemekte olduğu gibi, doyuncaya kadar yemesi de caizdir.

Ancak bu hüküm, her hangi bir zamanda karşılaşılan bu açlığın nadir olması hâlinde söz konusudur. Şayet açlık, genel ve sürekli ise, meyte ve benzeri diğer haram yiyeceklerden doyuncaya kadar yemenin caiz olduğunda, ilim adamları arasında görüş ayrılığı yoktur.

Şafiîler ve rivayetlerinin sahih olanlarında Hanbelîler [3] haram şeylerden yanına alıkoymanın cevazı konusunda Malikîlerle aynı kanaattedirler. Velev ki, helâl olan şeye ulaşacağını umsun. Bulacak olursa helâl olan yemekten yemeye başlaması onun için vaciptir. O helâl lokmayı yemediği sürece, haramdan yemesi -zaruretin tahakkuk edebilmesi için- caiz olmaz.

Şafiîler açıkça şunu ifade etmektedirler: Eğer haram, nadir olma hâli müstesna, helâl bulunamayacak şekilde yeryüzünün her tarafını kaplayacak bir genellik arz ederse, ihtiyaç duyulan şeyin kullanılması caizdir ve burada sadece zaruret mik-

---

1- Zaruret sebebini aşmaksızın ve ihtiyacından fazlasını yiyerek haksızlık etmeksizin, demektir.

2- *Bidâyetü'l-Müctehid,* I, 462; *Ahkâmu'l-Kur'ân (İbnü'l-Arabî)* I, 55; *eş-Şerhu'l-Kebîr,* II, 116 vd *el-Kavânînü'l-Fıkhıyye,* 173; *Kurtubî,* II, 226.

3- *Muğni'l-Muhtâc,* IV, 307; *el-Muğnî,* VIII, 597; *Keşşafu'l-Kınâ',* VI, 194.

tarını almakla yetinilmez, ihtiyaç kadarı alınır. el-İzz b. Abdüsselâm bunun sebebini şöyle açıklar:[1] Böyle bir zamanda haramın kullanılması zaruretler çerçevesinde kalmaz. Çünkü amme maslahatı, özel zaruret gibidir.

Zaruret sebebiyle zorla yiyecek almanın hükmü:

Yemek veya mal sahibi olan kişinin buna zaruret derecesinde ihtiyacı yoksa açlığın veya susuzluğun eziyetini, sıcak veya soğuğun etkisini yahut da gelecekte ona ulaşması muhtemel bir zararı önleyebilmek için, ihtiyaç içerisinde olan kimseye bunu kıymeti karşılığında vermesinin vacip olduğu hususunda fakihler arasında görüş ayrılığı yoktur.[2] Eğer vermeyecek olursa yahut semen-i misilden fazlasını isteyecek olursa zorla almak maksadıyla -bu kişi Müslüman dahi olsa- onunla çarpışmak caizdir. Çünkü Müslümanlar hem rahat hem de sıkıntılı hâllerinde birbirleriyle dayanışma ve yardımlaşma içerisinde olmalıdırlar. Yüce Allah şöyle buyurmuştur: "*İyilik ve takva üzere yardımlaşınız; fakat günah ve düşmanlık üzere yardımlaşmayınız.*" (Maide, 2). Çünkü mala veya yiyeceğe sahip olan kişinin, bunu zaruret içerisinde bulunana vermekten kaçınması onun ölümüne "yardımcı" olmaktır. Hadis-i şerifte ise şöyle denilmektedir: "*Kim bir müslümanın öldürülmesinde yarım bir kelime ile dahi yardımcı olacak olursa, Kıyamet gününde alnının ortasında 'Allah'ın rahmetinden ümit kesmiştir' yazısı ile gelir.*"[3] Diğer taraftan yüce Allah böyle bir durumu mutlak olarak şu buyruğu ile kötülemiş bulunmaktadır: "*Ve onlar kendi aralarında yardım yoluyla verilecek şeyleri engellerler.*" (Mâûn, 7).

Bu durumda olan zaruret sahibinin meyteden yemesi caiz değildir, çünkü böyle bir kişi muztar sayılmaz. Ayrıca onun, yemeğin kıymetini ödemek zorunda olması, şer'an kabul edilmiş bir hükümdür. Çünkü zaruret dolayısıyla haramın mübah olması, gereken bedeli ödemeye aykırı değildir.[4] "Zaruret içerisinde olmak başkasının hakkını ortadan kaldırmaz." kaidesinde bu durum açıkça belirtilmiştir.

Genel bir açlık hâlinde ise kişinin yemeğini zaruret içerisinde olanlara vermesi lâzım değildir.Çünkü zarar bir başka zarar ile izale olunmaz.[5]

Zaruret veya ihtiyacın özel bazı durumları:

Başkasının bahçesiden geçenin, ekin veya meyveden yemenin, başkasına ait

---

1- *Kavâidü'l-Ahkâm*, II, 160.

2- *Reddü'l-Muhtâr*, V, 238; *el-Muvafakât*, II, 352; *eş-Şerhu'l-Kebîr*, II, 116 vd.; *Muğni'l-Muhtâc*, I 250; *el-Mühezzeb*, I, 250; *Keşşafu'l-Kınâ'*, VI, 195; *Gâyetü'l-Müntehâ*, I, 316; *el-Muğnî*, VIII 602; *et-Turuku'l-Hukmiyye*, 26; *el-Hisbe*, 40; *el-Kavâid*, (İbni Receb), 227.

3- İbni Mace, Ebu Hureyre'den rivayet etmiştir; *zayıf* bir hadistir.

4- *Şerhu'l-Mecelle*, (el-Etâsî), 76 vd.; *Şerhu'l-Mecelle*, (el-Mehasinî), 60 vd., *el-Furûk*, I, 195 vd.; IV. 9; Menhec üzerine Cemel Haşiyesi *el-Kavaid*, İbn Rece 36, 286; İbnü'l-Lahham el-Hanbalî, *el-Kavâid ve'l-Fevâid*, 30.

5- *Keşşafu'l-Kınâ'*, VI, 198.

davarlara rastlayanın özel bir takım durumları vardır. Bu durumda olan bir kimsenin bunlardan alıp yemesi caiz midir?

Bahçelerdeki Meyvelerden Yemek:

Meyveli ağaçları bulunan bir bahçenin yanından geçen kişi, zaruret hâlinde ve kıymetini ödemek şartıyla, oranın yaş meyvesinden, etrafı duvarla çevrilmiş dahi olsa, yiyebilir.

Şayet yemesini gerektirecek bir zaruret yoksa, *fakihlerin cumhuruna göre,*[1] yoldan geçen kimsenin sahibinin izni olmaksızın ordan bir şey alması caiz değildir. Nitekim oradan beraberinde bir şeyler alıp taşıması da caiz değildir. Çünkü Peygamber (a.s) şöyle buyurmuştur: "*Müslümanın malı gönül rızası ile olmadıkça helâl değildir.*"[2] Peygamber (a.s) bir başka hadis-i şerifinde şöyle buyurmaktadır: "*Gerçek şu ki, şu gününüzün hürmete değer olması gibi, kanlarınız, mallarınız ve namuslarınız birbirinize haramdır.*"[3] Görüldüğü gibi bu görüş, vera ve takvaya daha uygun ve dinen daha ihtiyatlıdır.

Hanbelîlere göre:[4] Açlık ve ihtiyaç hâlinde iken bir meyve ağacının yanından geçen bir kimsenin beraberinde bir şey götürmemek üzere ondan yemesi caizdir. İmam Ahmed şöyle demiştir: Eğer bahçenin etrafı duvar ile çevrili değilse ve kişi de aç ise ondan yiyebilir; aç değilse yiyemez. Peygamber (a.s)'in ashabından birden fazla kişi bunu yapmıştır. Ancak bahçenin etrafını duvarla çevrilmişse yiyemez. Çünkü o, artık bu duvar sayesinde bir çeşit hududu belirlenmiş yer olur. Bunun diğer bir sebebi ise İbni Abbas'ın şu sözüdür: "*Şayet bahçenin etrafında duvar varsa artık o başkasının hakkıdır; ondan yeme. Eğer etrafında duvar yoksa mahzuru yoktur.*" Diğer taraftan meyvelerin duvar çevrilerek koruma altına alınması, meyve sahibinin onları gönül hoşluğu ile vermediğinin ve bu konuda müsamahakâr olmadığının delilidir.

Bahçenin duvarının olmaması hâlinde, ihtiyaç sebebiyle yemenin caiz oluşunun delili ise Peygamber(a.s)'ın şu buyruğudur: "*İhtiyaç sahibi kimsenin ordan her hangi bir şey kucaklamaksızın alıp yemesi dolayısıyla üzerine bir şey gerekmez. Oradan bir şey alıp çıkartanın üzerine ise, iki katının tazminatı ve ayrıca ceza düşer.*"[5] Bir başka hadisinde ise şöyle buyurmaktadır: "*Bir bahçeye gidersen üç defa bahçe sahibine seslen. Şayet sana cevap verirse (iznini al), değilse her hangi bir za-*

1- *Reddü'l-Muhtâr*, V, 238; *el-Mühezzeb*, II, 251; el-Mîzân, II, 59.

2- Bu hadisi *Sahih*'lerinde Hâkim ve İbni Hibbân, Ebu H%umeyd es-Saidî'den şu lafızla nakletmektedir: "*Kardeşinin bir sopasını dahi gönül hoşluğu ile olmaksızın almak kimse için helâl değildir.*"

3- Buharî ve Müslim rivayet etmiştir. Ayrıca Müslim ve başkaları Ebu Hureyre'den şu rivayeti yapmaktadırlar: "*Müslümanın her şeyi Müslümana haramdır: Kanı, malı ve namusu.*"

4- *el-Muğnî*, VIII, 597.

5- Bu hadisi Tirmizî ve İbni Mace, İbni Ömer'den rivayet etmişlerdir. Tirmizî şöyle demektedir: "Bu, *hasen-garip* bir hadistir, onu bildiğimiz tek yol Yahya b. Selûl'un rivayetidir."

rar vermeksizin ye!"[1] Ebu Zeyneb et-Teymî'den şöyle dediği rivayet edilmektedir: "*Enes b. Malik, Abdurrahman b. Semure ve Ebu Bürde ile yolculuk yaptım. Meyvelerin yanından geçtikleri zaman sadece ondan yemekle yetinirlerdi (beraberlerine bir şey almazlardı).*" Aynı zamanda bu, Hz. Ömer'in, İbni Abbas'ın ve Bürde'nin de görüşüdür. Hz. Ömer şöyle demiştir: "*Ondan yer, fakat beraberinde bir şey alıp çıkmaz.*"[2]

İmam Ahmed'den bir başka rivayet daha vardır ki, buna göre etrafı çevrilmemiş meyve bahçelerinin yanından geçen kişinin, aç olsun veya olmasın yemesi mutlak olarak caizdir. Bu bakımdan *el-İknâ* metni ile *Keşşaful-Kınâ*'da şöyle denilmektedir:[3] Bir bahçedeki meyveli ağaçların veya ağaçların altına düşmüş meyvelerin yanından geçen kişi, şayet etrafı çevrilmemiş ve koruyucusu da yoksa, yolcu veya muztar olmasa dahi bedelsiz olarak o meyvelerden yiyebilir. Yemeye ihtiyacı olmasa dahi bu böyledir. Aynı şekilde her hangi bir şey atmamak veya vurmamak yahut da ağaca çıkmamak şartıyla, dalından yiyecek olsa yine hüküm böyledir. Çünkü Ebu Saîd el-Hudrî'nin rivayet ettiği daha önce geçen: "*Bir bahçe duvarının yanından geçerse...*" hadisi bunu böylece ortaya koymaktadır. Doğrusu şu ki; o zamanlar insanlar arasında mevcut olan örfe göre uygulama bu şekilde idi. Onlar âdeten gelip geçenin ağaçların dalından ve yere düşmüş meyvelerden sahibinin izni olmaksızın alıp yemesine müsaade ediyorlardı. Ancak kendisi meyveyi toplamakta ise yahut da insanların o meyvelerden almasını yasaklamış ise müstesnadır.[4]

Ekinden Yeme:

Başkasına ait ekinin yanından geçip de -ihtiyaç sebebiyle- ondan yemek isteyen kişinin hükmü hakkında İmam Ahmed'den iki rivayet gelmiştir.[5]

Birinci rivayete göre şöyle demiştir: Bu kişi ekinden yemez. Çünkü müsaade ekinde değil, meyvelerdedir. Ayrıca şöyle demektedir: Ekinden bir şeyler alıp yiyebileceği konusunda her hangi bir şey işitmedim. Meyve ile ekin arasındaki farka gelince: Yüce Allah meyveleri taze olarak yenmek üzere yaratmıştır; bazen de insanın canı onu çekebilir. Ekinin durumu ise bunu hilâfınadır.

İkinci rivayet ise şöyledir: Böyle bir kişi firik (olgunlaşmış buğday)'ten yiyebilir. Çünkü âdeten firik taze olarak yenir; bu bakımdan meyvelere benzer.

İbni Kudâme şöyle demektedir: Meyvelerde olsun, öbürlerinde olsun evlâ olan sahibinin izni olmaksızın onlardan bir şey yememektir. Çünkü bu konuda gö-

1- Ahmed ve İbni Mace, Ebu Said el-Hudrî'den rivayet etmiştir. Ravileri sika kimselerdir. Ayrıca Saîd, el-Hasen'den buna benzer bir rivayet gelmektedir.
2- *el-Muğnî*, VIII, 598.
3- *Keşşafu'l-Kınâ'*, VI, 198.
4- *el-Eşbah ve'n-Nezâir, Suyûti*, 81.
5- *el-Muğnî*, VIII, 599.

rüş ayrılıkları vardır ve haram olduklarına dair haberler gelmiştir.

Başkasının Davarını Sağmak:

Davarın sütünü sağmak konusunda İmam Ahmed'den iki rivayet gelmiştir:[1]

Bu iki rivayetten birisine göre muhtaç olan kimsenin başkasına ait davarın sütünü sağıp içmesi caizdir, ancak beraberinde bir şey alıp götürmemesi gerekir. Çünkü Hz. Semure'nin rivayet ettiği hadiste şöyle denilmektedir: "*Sizden her hangi biriniz davarların yanından geçecek olursa ve onların sahibi de orada ise, ondan izin alsın. İzin alacak olursa sütünü sağsın ve içsin. Eğer orada değil ise üç kere seslensin. Ona cevap veren olursa ondan izin alsın, cevap veren bulunmazsa sağıp içsin; fakat beraberinde bir şey götürmesin.*"[2]

İkinci rivayete göre ise sağması da içmesi de caiz değildir. Çünkü Peygamber (a.s) şöyle buyurmaktadır: "*Kimse kimsenin davarını izni olmadıkça sağmasın. Sizden her hangi birinizin su deposuna girilip su kabının kırılması ve oradan yiyeceğinin alınması hoşuna gider mi? İşte davarların memeleri de onların yiyeceklerini depolar. Bu bakımdan hiç kimse başkasının davarını izni olmaksızın sakın sağmasın.*" Bir başka lafızda da şöyle denilmektedir: "*Gerçek şu ki, onların davarlarının memelerinde bulunan, ötekilerin sularının bulunduğu yerde olanlara benzer.*"[3]

4. Ziyafet Davetlerini Kabul Etmek, Münker Sofralarda Oturmak ve Yemek Adabı:

Ziyafet davetlerini kabul etmek ve münker sofralarda oturmak:

Düğün yemeği davetine icabet etmek meşrudur. Çünkü Peygamber (a.s) şöyle buyurmuştur: "*En kötü yemek, asıl gelecek kimselerin alıkonulduğu ve gelmek istemeyenlerin davet edildiği düğün yemeğidir. Davet edildiği hâlde gitmeyen kişi ise, Allah'a ve Resulüne asi olmuştur.*"[4] Düğün yemeğinin meşru bir sünnet olduğunda görüş ayrılığı yoktur. Çünkü Peygamber (a.s) evlendiği zaman Abdurrahman b. Avf'a: "*Bir koyun ile dahi olsa (ziyafet) ver.*" buyurmuştur.[5] İmam Şafiî'nin arkadaşlarının kaydettiklerine göre, düğün yemeği davetine gitmek vaciptir. Bunun sebebi ise, görmüş olduğumuz bu hadis-i şeriftir. Onlardan müstehap olduğunu söy-

1- *el-Muğnî*, a.y.
2- Bu hadisi Tirmizî rivayet etmiş ve: "Bu, *hasen-sahih* bir hadistir" demiştir.
3- Buharî ve Müslim rivayet etmiştir.
4- Müslim, Ebu Hureyre'den; Tirmizî müstesna diğer *Kütüb-i Sitte* sahipleri ise Ebu Hureyre'den *mevkuf* olmak üzere şu lafızla rivayet etmişlerdir: "*En kötü yemek zenginlerin çağrıldığı ve fakirlerin de çağırılmadığı ziyafet yemeğidir. Davete icabet etmeyerek gitmeyen ise, Allah'a ve Resulüne asi olmuştur.*" *Nasbu'r-Râye*, IV, 221.
5- Bu hadisi İmam Malik, İmam Ahmed ve *Kütüb-i Sitte* sahipleri Enes b. Malik'ten rivayet etmişlerdir.

leyenler de vardır. Çünkü düğün yemeği meydana gelen bir sevinç dolayısıyla verilen bir yemektir, diğer yemek davetlerine olduğu gibi vacip değildir. Alimlerin çoğunluğunun görüşü de budur.[1]

Hanefîlere göre davete icabet sünnettir.[2] Şayet orada münker veya eğlence yoksa, Şafiîlerle Hanbelîlere göre icabet vaciptir.[3]

Malikîlere göre, Şafiîlerle Hanbelîlerde olduğu gibi, düğün yemeği davetini kabul edip gitmek vaciptir.[4] Kişinin kardeşlerine sevgi ve muhabbeti dolayısıyla yaptığı davete icabet ise müstehaptır. Akîka gibi davete icabet caizdir; ancak övünmek ve gösteriş için yapılan davetlere icabet mekruhtur. Borçlunun ve davalılardan birisinin hakime hediye vermesi hâlinde olduğu gibi, hediyesi haram olan kişinin yapacağı daveti kabul edip gitmekse haramdır. Bu, Malikî mezhebinde gerçekten güzel ve yerinde bir açıklamadır.

Yemeği bitiren kişinin yemek sahibine dua etmesi müstehaptır. Çünkü İbni Mace Abdullah b. ez-Zübeyr (r.a)'den şöyle dediğini rivayet etmektedir: "*Resulullah (a.s) Sa'd b. Muâz'ın yanında orucunu açtıktan sonra şöyle dedi: "Oruçlu lar sizde iftar etsin, melekler size dua etsin, yemeğinizi de takva sahibi kimseler yesin.*"

Davete İcabet Etmeyi Engelleyen Münker:

Davet edilen kişi oyun, şarkı, eğlence, heykellerin dikilmesi, duvar, perde veya yastıklar üzerinde resimlerin bulunması gibi, bir takım münkerlerin varlığını oraya gitmeden önce bilecek olursa gitmemelidir. Çünkü Peygamber (a.s) şöyle buyurmuştur : "*Benim ümmetimden şarabı, domuz etini, ipeği ve çalgı aletlerini helâl kabul edecek kavimler olacaktır.*"[5] Bu hadisin bir başka lafzında da şöyle denilmektedir: "*Ümmetimden bazı kimseler başka isim vererek şarabı içecektir. Onların başlarının ucunda çalgılar çalınacak ve kadın şarkıcılar şarkı söyleyecektir.*[6]

1- *el-Muğnî*, VII, 2.

2- *Tekmiletu'l-Feth*, VIII, 87; *Tebyînü'l-Hakâik*, VI, 13.

3- *el-Mühezzeb*, II, 64; *el-Muğnî*, VII, 2; *Muğni'l-Muhtâc*, III, 245.

4- *el-Kavânînü'l-Fıkhıyye*, 194; *el-Mühezzeb*, II, 64-65; *Gâyetü'l-Müntehâ*, III, 77; *eş-Şerhu's Sağîr*, II, 500 vd.

5- Bu hadisi Buharî ve Ebu Dâvud, Abdurrahman b. Gunm'dan rivayet etmiştir. *Neylü'l-Evtâr*, II, 92.

6- Çalgı aletleri olmaksızın şarkı söylemek konusunda görüş ayrılığı vardır. Bazı âlimler bu iki hadisin mutlak ifadeler taşımaları sebebiyle mutlak olarak haram olduğunu, onu dinlemenin masiyet olduğunu söylemişlerdir. Ansızın işitecek olursa, günahı yoktur. Bazıları da şöyle demektedir: Kafiye düzenini ve fesahatı anlamak gibi bir fayda sağlamak maksadıyla teğannide bir mahzur yoktur. Kimisi de şöyle demiştir: Kişi yalnız başına ise eğlenmek maksadı ile değil de teselli bulmak maksadı ile teğanni caizdir. Serahsî'nin görüşü budur. Şayet şiirde hikmet, ibret, fıkıh ve muayyen olmayan bir kadından sözediliyorsa mekruh olmaz. *Tebyînü'l-Hakâik*, VI, 14. Şafiîler şöyle demektedir: Çalgı aleti olmaksızın şarkı söylemek de, mekruhtur. Çalgı aletlerinin kullanılması ise şarkısız olarak da haramdır. *el-Mühezzeb*, II, 326 vd.

Allah onları yerin dibine geçirecek, onları maymun ve domuza dönüştürecektir."[1]

Eğer davet edilen kişi, davete gidip de münker ile karşılaşacak olursa meselâ, sofrada şarap gibi bir şey varsa, kesinlikle oturmamalıdır. Çünkü yüce Allah: "*Hatırladıktan sonra zalimler topluluğu ile beraber oturma.*" (En'am, 68) buyurmuştur.

Ebu Dâvud, İbni Mace ve Hâkim, İbni Ömer'den şunu rivayet etmektedirler: "*Resulullah (a.s) şarap içilen sofraya oturmayı ve kişinin yüz üstü uzanmış olarak yemek yemesini nehyetti.*"

Eğer sofrada değil de ziyafetin verildiği evde bulunuyor ise menetmeye gücü yeterse onları meneder. Çünkü Peygamber (a.s) şöyle buyurmuştur: "*Sizden kim bir münker görürse onu eliyle değiştirsin. Gücü yetmezse diliyle, gücü yetmezse kalbiyle değiştirsin; bu ise imanın en zayıfıdır.*" [2] Eğer menedecek gücü yoksa ve çevrece örnek alınan bir kimse ise oturmaz, çıkar, gider. Çünkü bu durumda oturması din için bir kusur, Müslümanlara da masiyet kapısını açmaktır.

Eğer önder bir kişi değilse sabreder, oturur, yer, çıkmaz. Çünkü davete icabet sünnettir.[3]

Yeme ve İçme Adâbı:

Sünnet-i seniyyede yeme ve içmenin bir çok âdâbı varit olmuştur. Aşağıda sıralayacaklarımız bunlar arasındadır:[4]

Yemeğin başında yerken veya içerken besmele çekmek, sonunda Allah'a hamdetmek sünnettir. Yemekten önce ve sonra ellerini yıkar ve eğer başında "*Bismillahirrahmanirrahim*" demeyi unutmuşsa arada (hatırladığında); "başında da sonunda da bismillah" der, beraberinde bulunanlara hatırlatmak maksadı ile de sesini yükseltir. Şu kadar var ki yemek yemeye devam edenler varsa yüksek sesle hamd etmez. Hamdedeceği zaman: "el-Hamdü lillahi tayyiben mübareken fihi" = *Allah'a mübarek kılınmış çok ve güzel hamdü senalar olsun.*"[5] veya "el-Hamdü lillahi'llezî atemenî ve sekânî min gayri havlin minnî ve Lâ kuvveh"= *Benim bu konuda gücüm ve takatim olmaksızın beni yediren ve içiren Allah'a hamdolsun.*" der.

Sağ elle yemek ve içmek müstehaptır. Bunun delili ise Peygamber (a.s)'ın

1- İbni Mace ve Beyhakî, Ebu Malik el-Eş'arî'den rivayet etmişlerdir.
2- Buharî ve Müslim, Ebu Saîd el-Hudrî'den rivayet etmişlerdir.
3- *Tekmiletü'l-Feth, Tebyînü'l-Hakâik*, a.y, ; *el-Mühezzeb*, II, 64; *Muğni'l-Muhtâc*, III, 247.
4- *ed-Dürrü'l-Muhtâr ve Reddü'l-Muhtâr*, V, 239; *el-Kavânînü'l-Fıkhıyye*, 437 vd.; *Muğni'l-Muhtâc*, III, 250, IV, 310; *el-Muğnî*, VIII, 614-616.
5- Buharî.

Ömer b. Ebu Mesleme'ye söylediği şu sözlerdir: "*Allah'ın adını an, sağ elinle ye ve önünden ye!*" (1) Bir başka hadiside Peygamber (a.s) şöyle buyurmuştur: "*Biriniz yemek yiyecek olursa sağ eliyle yesin. İçecek olursa sağ eliyle içsin. Çünkü şeytan sol eliyle yer ve sol eliyle içer.*"(2) Önünden yemek ise aynı yerden yemek olur. Şu kadar var ki, değişik meyveleri bulunan bir tabaktan yemekte ise nereden isterse yiyebilir. Çünkü çeşit vardır. Nitekim bu konuda haber bu şekilde varit olmuştur. Peygamber (a.s)'den sabit olan rivayet dolayısıyla üç parmak ile yemek müstehaptır.(3) Yemeği az yemek ve midesinin üçte birini yemeğe, üçte birini suya ve üçte birini de nefese ayırmak, yemek yerken -selefin âdetinde olduğu gibi- yayılmamak ve yaslanarak yememek müstehaptır.(4) Ancak Hanefîler, yaslanarak yemekte bir mahzur yoktur, demektedirler. Yediği yemeğe ve içtiği suya üflememek, kabın içerisine teneffüs etmemek, kendisi ile birlikte yemek yemekte olanlara uygun olarak lokmaları küçültüp çiğnemeyi uzatmak ve ağır ağır yemek, kabın ağzından içmemek de müstehaptır. Ayakta su içmek caiz olmakla birlikte, oturmak daha efdaldir. Eğer kendilerine su ikram edilenler topluluk ise sağdan itibaren kendisinden öncekinden sonra suyunu alır.

Tatlı yiyeceklerden yemek, yemeğe uzanan ellerin çok sayıda olması, misafirine ikram, fazla olmamak üzere yemek esnasında güzel sözlerle konuşmak, sünnettir. Susmak ise Mecusîlere benzemek sebebiyle mekruhtur.

Yemek başkasına ait ise, kusurlarını söylemek mekruhtur. Çünkü bu yemek sahibini rahatsız eder. Kendisinin ise, mekruh değildir. Kabın alt tarafından yemek sünnet, üst ve ortalarından yemek mekruhtur. Çünkü bereket ortasına iner.(5)

Yemeğe tuzla başlayıp tuzla bitirmek de sünnettendir. Çünkü tuz yetmiş hastalığa şifadır. Sol ayağını yatırır, sağ ayağını diker, yemeği sıcak yemez ve koklamaz.

İÇECEKLER

1. İçeceklerin Hükmü:

Hanefîlerce fetvaya esas olan İmam Muhammed'in görüşü ile Hanefî dışında-

---

1- Ahmed, Buharî, Müslim, İbni Mace ve Ebu Dâvud, Ömer b. Ebu Seleme'den rivayet etmiş; Tirmizî *sahih* olduğunu belirtmiştir. *Neylü'l-Evtâr*, VIII, 161.

2- İmam Ahmed, Müslim, Ebu Dâvud, İbni Mace ve Tirmizî, İbni Ömer'den rivayet etmiş; Tirmizî *sahih* olduğunu belirtmiştir. *Neylü'l-Evtâr*, VIII, 160.

3- İmam Malik Ka'b b. Malik'ten rivayet etmiştir.

4- Buharî, Ebu Dâvud, Tirmizî ve İmam Ahmed, Ebu Cuhayfe'den şöyle dediğini rivayet etmektedir: Resulullah (a.s): "*Bana gelince ben yaslanarak yemek yemem.*" diye buyurdu. *Neylü'l-Evtâr*, VIII, 161.

5- İmam Ahmed, İbni Mace ve Tirmizî'nin, İbni Abbas'dan rivayet edip, Tirmizî *sahih* olduğunu belirttiği hadise göre Peygamber (a.s) şöyle buyurmuştur: "*Bereket yemeğin ortasına iner, o bakımdan kenarlarından yiyiniz, ortasından yemeyiniz.*" *Neylü'l-Evtâr*, VIII, 160.

ki bütün mezhepler[1] sarhoşluk veren içeceklerin azı ve çoğu ile çiğ ve pişmişi olsun; ister (üzümün köpük atmış suyu olsun) şarap olsun, ister kuru üzüm, hurma, bal, incir veya buğday, arpa, mısır, gibi hububattan yapılmış olsun; sarhoşluk verici içkilerin haram olduğu üzerinde ittifak etmişlerdir. *Hudud* (cezalar) bahsinde de açıklayacağımız gibi, Hanefîlerin dışında kalanlara göre bunların az veya çoğundan içenlere had uygulanır. Hanefîlere göre şarabın dışında kalan içeceklerden sarhoş olunmadıkça had uygulanmaz. Ancak, şaraptan az ya da çok içilmiş olsun had uygulanır. Çünkü Peygamber (a.s) şöyle buyurmuştur: "*Sarhoşluk verici her şey hamr (şarap) dır ve her şarap haramdır*" [2]; "*Size azı sarhoşluk veren şeyin azını da nehyediyorum*"; "*Çoğu sarhoşluk veren her şeyin azı da haramdır*"[3]; "*Gerçek şu ki, üzümden de hamr (şarap) yapılır, baldan da hamr yapılır, kuru üzümden de hamr yapılır buğdaydan da hamr yapılır, hurmadan da hamr yapılır ve ben sizlere sorhuşluk veren her şeyi yasaklıyorum.*"[4]

Şarabı Başka Şeyle Karıştırmak:

Şarap ile karıştırılmış suyun içilmesi ittifakla haramdır. Çünkü o suyun arasında şarap zerrecikleri vardır. Böyle içki içen kişi ta'zir edilir. Eğer şarap sudan daha fazla ise had vacip olur. Çünkü bu durumda şarabın ismi de, manası da değişmeksizin kalmaktadır. Aynı şekilde pişirilmiş şarap içmek de haramdır. Çünkü pişirmek, haram olan bir şeyi helâl kılmaz. Böyle bir şarabı içene şarabın isim ve manası devam ettiğinden had vacip olur.[5]

Hanefîlere göre şarap ile yoğrulmuş ekmeği yemek, tahrimen mekruhtur. Çünkü onda da şarabın zerrecikleri vardır ve bu durumda ta'zir gerekir. Hanefî olmayanlara göre de haramdır, ancak had yoktur. Aradaki görüş ayrılıkları sadece adlandırmada ve buna verilen manadadır. Çünkü kıyas gibi zannî bir delil ve vahid haber ile sabit olan şeylere Hanefîler yapanın cezalandırılması söz konusu olan "tahrîmen mekruh" adını verirken, cumhur buna haram demektedir.

Yine Hanefîlere göre[6] şarabın (iğneye karıştırılarak) iğne hâlinde enjekte edilmesi yahut da burun yoluyla çekilen bir ilaca karıştırılması da tahrimen mekruhtur. Çünkü bu, haram kılınmış bir necis şeyden faydalanmaktır. Ancak haddi gerektirmez. Çünkü had, içmeye bağlıdır.

1- *el-Bedâyi'*, V, 117; *Netâyicü'l-Efkâr*, VIII, 160 vd.; *ed-Dürrü'l-Muhtâr*, V, 323; *el-Lübâb*, III, 215 *Bidâyetü'l-Müctehid*, I, 457 vd.; *eş-Şerhu'l-Kebîr ve ed-Desukî*, IV, 352; *el-Kavânînü'l-Fıkhıyye* 174; *Muğni'l-Muhtâc*, IV,1 87; *el-Mühezzeb*, II, 286; *el-Muğnî*, VIII, 304 vd.; *Keşşâfu'l-Kınâ'*, VI 116 vd.

2- Bu hadisi Müslim ve Darekutnî, İbni Ömer'den rivayet etmiştir. *Nasbu'r-Râye*, VI, 295.

3- Bu hadis, dokuz sahabeden rivayet edilmiştir. *Nasbu'r-Râye*, IV, 301 vd.

4- Bu hadisi İmam Ahmed ve Neseî müstesna *Sünen* sahipleri, Numan b. Beşîr'den rivayet etmişlerdir. *et-Telhîsu'l-Habîr*, 359.

5- a.g.e.; *Muğni'l-Muhtâc*, IV, 188; *el-Muğnî*, VIII, 306.

6- *Tekmiletu Fethi'l-Kadîr*, VIII, 167.

Aynı şekilde Şafiî ve Malikîlere göre bu şekilde iğne yapmak ve burna çekmekle de had uygulanmaz. Hanbelîlere göre şarap ile iğne yapmak hâlinde had olmamakla birlikte, burun yoluyla çekmesi hâlinde ona had uygulanır. Çünkü o bu şekilde boğaz yoluyla içeriye doğru şarabı götürmüş olur.[1]

Hanefîlere göre[2] şarabın tortusu[3]nu içmek, saçın parlaklığının arttırılması için onunla taranmak tahrimen mekruhtur. Çünkü bunda dağınık hâlde şarabın zerrecikleri vardır. Şarabın azı ise çoğu gibidir. Çünkü az önce gördüğümüz hadis-i şerifler bunu ifade etmektedir. Şu kadar var ki, sarhoş olmadığı sürece şarap tortusunu içene had uygulanmaz. Çünkü ona "şarap" denilmemektedir.

Hanefîlerin dışındakiler der ki:[4] Şarap tortusunu içmek haramdır ve bundan dolayı had vurulur. Çünkü şüphe yok ki, o da bir şaraptır.

Zehirli İlaçlar:

Esah olan görüşlerine göre Hanbelîler şöyle der:[5] Karışımında zehir bulunan ilaçlarda, eğer bu tür ilaçların içilmesi veya kullanılmasında çoğunlukla ölüm veya delirmek gibi vakıalar tespit edilmişse, bu gibi ilacı kullanmak mübah değildir. Şayet çoğunlukla böyle bir zarar tespit edilmemiş ve fayda vermesi de umuluyorsa, evla olan böyle bir ilacın mübah olmasıdır. Çünkü diğer ilaçlarda da olduğu gibi, bu ilaç da kendisinden daha tehlikeli şeyleri önlemek için kullanılır. Diğer taraftan birçok ilaçların da menfî tesirinden korkulmaktadır. Bunlar da, verecekleri zarardan daha zararlı olan şeyler önlemek için mübah kılınmıştır.

Sarhoşluk Vermeyen İçecekler:

Sarhoşluk vermeyen her türlü içecek helâldir. Çünkü eşyada aslolan mübahlıktır. Fakat sarhoşluk vermeyenlerden şu sayılacak olan içeceklerin kullanılması mekruhtur: [6]

el-Munassaf: Kuru hurma ve taze hurmadan yapılan içecektir. *el-Halitân:* Bu henüz salkımından koparılmamış taze hurma ile yaş hurmadan yahut da kuru hurma ile kuru üzümden kaynatılmaksızın yapılan yahut da bu şekilde yapılıp da üzerinden üç gün geçmiş olan içecektir. Süre daha az olursa mekruh olmaz. Hurmayı, kuru üzümü veya taneleri suya atmak demek olan *intibâz* (nebiz şurup yapmak), şa-

1- *eş-Şerhu'l-Kebîr*, IV, 352; *Muğni'l-Muhtâc, el-Muğnî,* a.y.ler; *Keşşâfu'l-Kınâ',* VI, 118. Dikkat edilecek olursa, son kaynakta şu ifade geçmektedir: "Sarhoşluk verici şeyi iğne olarak alana veya onu kullanana had uygulanır."

2- *Tekmiletu Fethi'l-Kadîr,* VIII, 167.

3- Şarap tortusu; Onun bulanığı veya dibinde kalanı demektir. Bir şeyin tortusu dibinde kalanı demektir. Burada ondan maksat ise şarap bulunan kabın dibindeki katılıktır.

4- *Muğni'l-Muhtâc,* IV, 188.

5- *el-Muğnî,* I, 401 vd.

6- *eş-Şerhu'l-Kebîr*, II, 117; *Bidâyetü'l-Müctehid,* I, 460 vd.; *el-Kavânînü'l-Fıkhıyye,* 174; *Muğni'l Muhtâc,* IV, 187; *Keşşâfu'l-Kınâ',* VI, 120; *el-Muğnî,* VIII, 318.

yet sarhoşluk verme ihtimali olmayacak şekilde bir gün veya bir gece gibi kısa bir süre kalacak olursa, mübah olur. Bunun delili ise İmam Ahmed, Müslim ve Ebu Dâvud'un İbni Abbas'tan yaptıkları şu rivayettir: O kuru üzümü Peygamber (a.s) için ıslatır ve Peygamber Efendimiz de bir gün, ertesi gün ve daha sonraki gün, üçüncü gecenin akşamına kadar ondan içer, ondan sonra da dökülmesini emrederdi.

Bunların mekruh oluşlarının delili ise şudur: Peygamber (a.s) el-Halitân'ın kullanılmasını nehyetmiş ve şöyle buyurmuştur: "*Zehv*[1] *ve taze hurmayı birlikte nebîz yapmayınız. Aynı şekilde kuru üzüm ile taze hurmayı birlikte nebîz yapmayınız. Ancak bunların her birisini başlı başına (ayrı ayrı) nebîz yapınız.*" [2]Ebu Said'den Peygamber (a.s)'in -nebîz yapılmasını kastederek- hurma ile kuru üzümün, kuru hurma ile taze hurmanın birbirine karıştırılmasını yasakladığı[3] rivayet edilmiştir.

Bunun diğer bir sebebi ise, bu karıştırma dolayısıyla henüz değişiklik meydana gelmeden sarhoşluk verici özelliğinin çabucak oluşmasıdır. Bundan dolayı bunu içen kişi sarhoşluk verici olduğu hâlde, henüz sarhoşluk verici olmadığını zannedip içmeye yeltenebilir.

Malikîlerle Hanbelîler açıkça şunu ifade etmektedirler:[4] *Fukkâ'* (şerbet) içmenin bir mahzuru yoktur. Fukkâ', buğday ve hurmadan yapılan bir içecektir, tadı çözülünceye kadar arasına kuru üzüm atılandır da denilmiştir. Çünkü bu sarhoşluk verici değildir; aksine yemeği hazmetmek için yapılır. Malikî ve Hanbelîlere göre subya şurubu helâldir. Bu ise suda eriyinceye kadar iyice kaynatılan ve ondan sonra da arıtılıp tatlanması için arasına şeker katılarak pirinçten yapılan bir içecektir.

Üzüm akidi helâldir. Bu ise iyice katılaşıncaya ve ilk kaynamaya başladığında meydana gelen sarhoşluk verici özelliği gidinceye kadar kaynatılan üzüm suyudur. Buna Arapça'da *er-rubbu's-sâmid* adı da verilir. Bu gibi içecekler, sarhoşluk vermelerinden yana emin olunmadıkça helâl olmaz. Bu şekilde açıkça anlaşılmaktadır ki, sarhoşluk vermedikleri için pekmez ve buna benzer reçeller mübahtır.

2. Çeşitli Kaplarda Nebîz Yapmak:

İlim adamları deriden yapılmış kaplarda (tulumlarda), mübah nebîz yapmanın caiz olduğu üzerinde ittifak etmişlerdir. Ancak bunun dışında kalan kaplar konusunda görüşleri farklıdır:

1- **Zehv:** Kırmızılığı veya sarılığı baş gösteren ve olgunlaşmış bulunan salkımındaki hurmadır Busr ise, bilinen bir hurma çeşididir.

2- Ebu Katâde'den Buharî ve Müslim tarafından rivayet edilmiştir. *Neylü'l-Evtâr,* VIII, 185.

3- Ahmed ve Müslim rivayet etmiştir. *Neylü'l Evtâr,* VIII, 185.

4- *Keşşâfu'l-Kınâ',* VI, 120; *el-Muğnî,* VIII, 318; *Bidâyetü'l-Müctehid,* I, 459; *el-Münteka ale'l-Mu vatta',* III, 153.

Hanefîlere göre:[1] Bütün kapkacaklarda nebîz yapmakta bir mahzur yokdur. Dubbâ', hantem, müzeffet ve nakîr[2] arasında bu yönden bir fark yoktur. Çünkü bunlarda bulunan içecekte fazla neşve verici bir özellik yoktur. Bu gibi kaplarda nebîz yapmanın yasaklığı ise Peygamber(a.s)'in şu buyruğu ile neshedilmiştir: "*Ben sizlere tabaklanmış deri kaplar tulumlar dışındaki kaplarda yapılmış olan içecekleri kullanmaktan nehyetmiş idim. Artık her türlü kaptan içebilirsiniz. Şu kadar var ki, sarhoşluk verici bir şey içmeyiniz.*"[3] Bir diğer rivayette şöyle denilmiştir: "*Ben sizlere bir takım kapları nehyetmiş idim. Ancak kap bir şeyi ne helâl eder ne de haram kılar. Ve sarhoşluk verici her şey haramdır.*"[4]

Malikîlere göre:[5] Sadece dubbâ' ve muzeffet kaplarda nebîz yapmak mekruhtur. Bunların dışında, toprak ve diğer kapkacaklarda nebîz yapmak mekruh değildir. Sarhoşluk vereceği zannolunmadığı sürece, isterse süre uzasın hükmü değişmez. Kerahetin illeti ise bu kaplara konulan nebîzlerin sarhoşluk vermek noktasına gelmelerinin çabuklaşmasıdır. Çünkü bu gibi kaplar öbürlerinden farklıdır.

Şafiîler ile Hanbelîler ise, [5] Hanefîler gibi, bütün kapkacaklarda nebîz yapmak caizdir, demişlerdir.

3. Şarabın Sirkeye Dönüşmesi ve Dönüştürülmesi:

Eğer şarap kendiliğinden sirkeye dönüşürse içilmesinin caiz olduğu üzerinde fakihler ittifak etmişlerdir. Çünkü Peygamber (a.s): "*Sirke ne güzel katıktır.*""[6] buyurmuştur.

Şarap, sirkeye dönüştürmek maksadıyla dahi gölgeden güneşe aktarılsa veya aksi yapılsa ve sirkeye dönüşse Hanefî, Şafiî ve Zahirî mezheplerine göre sirke helâl olur. Hanbelîlerde de bir ihtimale göre hüküm böyledir. Çünkü hem necasetin hem de haram kılınmasının illeti (sebebi) olan neşve verici özellik (yani sarhoşluk vericilik), kapta her hangi bir necaset bırakmaksızın zail olmuştur, dolayısıyla artık o tâhirdir.

Hanbelîlerde bir başka ihtimale göre tâhir olmaz, çünkü şarap ona bir şey kat-

1- *Tekmiletu Fethi'l-Kadîr*, VIII, 166; *el-Lübâb*, III, 215.
2- *Dubbâ:* Kap olarak kullanılan kurumuş kabak (kelek)tır. *Hantem:* Yağ sürülmüş yeşil renkli testi lerdir; *muzeffet,* zift ile kaplanmış kabın adıdır. Bunlar, içecekte çabuk değişmeye sebep teşkil etmektedir. **Nakîr:** Tencere veya bardak şeklinde oyulan veya kazılan ve içinde nebîz yapılan ağaç kaptır.
3- Bu hadisi Müslim, Ahmed, Ebu Dâvud ve Neseî, Büreyde'den rivayet etmişlerdir. *Nasbu'r-Râye*, IV, 308 vd.; *Neylü'l-Evtâr*, VIII, 183.
4- Bu hadisi Buharî ve Ebu Dâvud müstesna *Kütüb-i Sitte* sahipleri Ahmed ile Büreyde'den rivayet etmişlerdir.
5- *eş-Şerhu'l-Kebîr*, II, 117; *Bidâyetü'l-Müctehid*, I, 460; *el-Kavânînü'l-Fıkhıyye*, 164.
6- *Şerhu Müslim*, XIII, 158; *Keşşâfu'l-Kınâ'*, VI, 120; *el-Muğnî*, VIII, 318.
7- Bu hadisi Müslim, Ahmed ve dört *Sünen* sahibi, Câbir b. Abdullah'tan rivayet etmişlerdir. *Nasbu'r-Râye*, IV, 310.

mak gibi bir fiil sonucu sirkeye dönüşmüştür.[1]

Ebu Hanife'ye göre sirkeye dönüşme, acılıktan ekşiliği doğru bir değişme göstermekle anlışılır. O kadar ki, geriye acılık diye bir şey kalmamalıdır. Kısmen bir acılık kalmışsa yine içilmesi helâl olmaz. Çünkü Ebu Hanife'ye göre sirkenin şaraba dönüşmesi, ancak ondaki sirke özelliğinin tamamlanmasından sonra mümkün olabilir. Nitekim ona göre meyve suyunun şaraba dönüşmesi de ancak şaraplık özelliğinin eksiksiz olarak tamamlanması ile mümkündür. Nitekim bunu şarap içme haddinde zikredeceğiz.

İmam Ebu Yusuf ile İmam Muhammed der ki: Şarap onda bir parça ekşiliğin ortaya çıkmasıyla sirkeye dönüşür. Bu konuda sirke özelliğinin görülmesi ile yetinirler. Nitekim onlara göre meyve suyu, şaraplığın belirtisinin ortaya çıkması ile şaraba dönüşür. Görüldüğü kadarıyla bu, diğer fakihlerin de görüşüdür.

Tuz, sirke, balık, sıcak ekmek, soğan gibi yabancı bir madde atmak yahut yakınında ekşiyinceye kadar ateş yakmak suretiyle şarabın sirkeye dönüştürülmesi caizdir ve Hanefilere göre içilmesi helâldir. Çünkü bunda bozulmuş bir şeyi düzeltmek söz konusudur, düzeltmek ise mübahtır. Bu hüküm derinin tabaklanmasına kıyasen verilmiştir. Çünkü sünnette sabit olduğuna göre, tabaklamak deriyi temizler: "*Hangi deri tabaklanırsa o temizlendi demektir.*" [2] Ölmüş koyunun derisi hakkında da Hz. Peygamber (a.s) şöyle buyurmuştur: "*Tabaklamak, meyte derisini sirke olmuş şarabın helâl olması gibi helâl kılar.*"[3] Buna göre Peygamber (a.s.) tıpkı şer'an sirkenin helâlliğinin sabit olması gibi şarabın sirkeye dönüştürülmesini de caiz kılmıştır. Bunun delili ise: "*En iyi sirkeniz şarabınızın sirkesidir.*"[4]diye buyurmuş olmasıdır. Daha önce gördüğümüz: "*Sirke ekmeğin bandırıldığı ne güzel katıktır.*" hadisiyle Peygamber (a.s), kendi kendine sirkeye dönüşmesi ile müdahale ile dönüştürülmesi arasında bir fark görmemiştir. O halde nas mutlaktır.

Diğer taraftan sirkeye dönüştürmek, ifsat edici niteliği ortadan kaldırır ve şarapta düzelme niteliğini doğurur. Düzeltmek ise daha önce işaret etmiş olduğumuz gibi, mübahtır. Çünkü bu da şarabın dökülmesine benzemektedir.

Şarap sirkeye dönüşecek olursa, kabın ona yakın kısmı tâhir olduğu gibi, ka-

---

1- *el-Mebsût,* XXIV, 7; *el-Bedâyi',* V, 113 vd.; *Tekmiletu Fethi'l-Kadîr,* VIII, 166; *Tebyînü'l-Hakâik* VI, 48; *ed-Dürrü'l-Muhtâr,* V, 320; *Muğni'l-Muhtâc,* I, 81; *Mihnâc üzerine Şerhu'l-Mehallî,* I, 72 *Bidâyetü'l-Müctehid,* I, 461; *el-Kavânînü'l-Fıkhıyye,* 175; *el-Muntaka,* III, 153; *el-Muğnî,* VIII 319; *el-Muhallâ,* I, 117.

2- Bu hadisi Neseî, Tirmizî, İbni Mace ve başkaları İbni Abbas'tan; Darekutnî ise *hasen* bir isnatla İbni Ömer'den rivayet etmişlerdir.

3- Darekutnî, Ümmü Seleme'den rivayet etmiştir, senedinde *zayıflık* vardır. *Nasbu'r-Râye,* I, 119, IV 311.

4- Bu hadisi Beyhakî, *el-Ma'rife*'de Câbir'den rivayet etmiş ve şöyle demiştir: "Bu hadisi Muğîre b. Ziyâd yalnız rivayet etmiştir. Muğîre pek kuvvetli bir ravi değildir. Dikkat edilecek olursa Hicazlılar üzüm sirkesine şarap sirkesi adını vermektedirler. *Nasbu'r-Râye,* IV, 311.

bın üst taraflarındaki kısmı da buna bağlı olarak tâhir olur. Yani şarabın sirkeye dönüşmeden önce kaba değdiği üst kısımları da tâhir olur.

Bir madde katılması ile şarabın sirkeye dönüştürülmesi konusunda Malikîlerin üç görüşü vardır: Bir görüş yasaklama veya tahrîmi ifade eder. Çünkü Peygamber (a.s) bir adamın kendisine hediye etmiş olduğu bir tulum şarabın dökülmesini emretmiştir.[1] Eğer bunun sirkeye dönüştürülmesi caiz olsaydı, onu dökmeyi mübah kılmaz ve sirkeye dönüştürülmesini isterdi.

Bir görüşe göre kerahetle birlikte caizdir; çünkü şarabın haram kılınış illeti, sarhoşluk vermesidir. Bu illet ortadan kalkarsa kendi kendisine sirkeye dönüşmesi hâlinde olduğu gibi, haramlık da ortadan kalkar.

Üçüncü bir görüş ise meseleyi çeşitli durumlarda ele alır: Sahibi yanında, şarap yapmak maksadı olmaksızın, kendiliğinden şarap olanın sirkeye dönüştürülmesi caizdir; şarap olarak yapılmış şarabın sirkeye dönüştürülmesi caiz değildir.

Şafiîlerle Hanbelîler de şöyle demektedir: İçine bir şeyler katmak suretiyle şarabın sirkeye dönüştürülmesi helâl değildir ve bu durumda tâhir de olmaz. Çünkü bundan uzak durmakla emrolunduk. Onu sirkeye dönüştürmek ise, onu mal edinmek maksadıyla şaraba yakınlaşmak demektir. Bu ise ondan uzak durmak emrine aykırıdır. Diğer taraftan şarabın içerisine bırakılan bir şey, şarap ile bir arada bulunmakla necis olur. Dolayısıyla o şarabın sirkeye dönüşmesinden sonra da onu necis kılar. Diğer taraftan Resulullah (a.s) Mâide suresinde şarabı haram kılan ayetin inmesinden sonra, şarabın dökülmesini emretmiştir. Ebu Talha'dan rivayet edildiğine göre Hz. Peygamber (a.s)'e, kendilerine şarap miras kalmış bazı yetimler hakkında sormuş, o da: "*O şarabı dök*" deyince Ebu Talha: "Onu sirke yapayım mı?" diye sormuş, Hz. Peygamber: "Hayır" buyurmuştur.[2] İşte bu, haram olmasını gerektiren bir yasaklamadır. Eğer onun ıslahı için meşru her hangi bir yol var olsaydı, dökülmesi caiz olmazdı; onlara bu yolu gösterirdi. Özellikle bu şarap burada yetim kimselerindir; onların mallarında her hangi bir kusurlu tasarruf, haram olur.[3]

1- Bu hadisi *Muvatta*'da İmam Malik, Ahmed, Müslim ve Neseî rivayet etmişlerdir. *Neylü'l-Evtâr*, VIII, 169.

2- Müslim ve Ebu Dâvud rivayet etmiştir. *Nasbu'r-Râye*, IV, 311.

3- Kuveyt'te *Fıkıh Ansiklopedisi* için hazırladığımız "el-Eşribe" adlı araştırmamıza bakılabilir. Söz konusu bu araştırma Ansiklopedi araştırmaları arasında ilk neşredilen araştırmadır.

GİYİM, KULLANMA VE SÜS EŞYASI

Kapkacak, yazma ve ev eşyalardaki süs araçları ile başka şeylerde gümüş ve altın kullanılması erkekler ve kadınlar için mezhep imamlarının ittifakı ile haramdır.(1) Buna göre altın ve gümüş kaplardan yemek, içmek, yağ sürünmek, sürme çekmek, hoş koku ve abdest almak caiz değildir. Aynı şekilde altın ve gümüşten saat, kalem, büro eşyası, ayna ve süs eşyaları edinmek de caiz değildir. Evleri, oturma yerlerini altın ya da gümüşle süslemek caiz değildir. Çünkü Peygamber (a.s) şöyle buyurmuştur: "*Altın ve gümüş kaplardan içmeyiniz, altın ve gümüş tabaklarda yemeyiniz. Çünkü bunlar bu dünya hayatında onların -müşriklerin-dır, âhirette ise sizindir.*" (2) Bir başka hadisinde şöyle buyurmaktadır: "*Gümüş kaptan su içen kimse karnına cehennem ateşi dolduruyor demektir.*" (3)

Hanefîlerin hilâfına Şafiîlerle Hanbelîler; altın ve gümüş kap edinmeyi de haram görmektedirler. Çünkü bu kapları edinmek onları kullanmaya iter. Mutlak olarak kullanılması haram olan şeyin kullanılacak şekilde edinilmesi de haram olur. Şafiîlere göre, bunun zahiri, ticaret maksadı ile dahi olsa bunları edinmenin haram olduğudur. Çünkü altın ve gümüş kaplar ipeğin aksine kullanılmaları herkes için haramdır. İpeğin ise ticaret yapmak maksadıyla edinilmesi caizdir. Çünkü ipeğin kullanılması herkes için menedilmiş değildir.

Zaruret ve ihtiyaç dolayısıyla, altın ve gümüşün kullanılmasının haram olmasının *bazı istisnaları* vardır:

a) Kesilen burnun ve düşen dişin yerine altın veya gümüşten diş veya burun

---

1- *Tekmiletü Fethi'l-Kadîr,* VIII, 81-82; *el-Lübâb,* IV, 159 vd.; *Şerhu'r-Risale,* II, 371-373; *Hâşiyetü'l-Bâcûrî,* I, 42; *el-Muğnî,* I, 75-78; *el-Mühezzeb,* I, 11 vd.; *Buceyrimî el-Hâtib,* II, 294 vd.

2- Bu hadisi Buharî ve Müslim, Huzeyfe b. el-Yeman'dan rivayet etmişlerdir. *Sübülü's-Selâm,* I, 29.

3- Buharî ve Müslim, Ümmü Seleme'den rivayet etmişlerdir. *Nasbu'r-Râye,* IV, 220; *Sübülü's-Selâm,* I, 30.

yapıp koymak caizdir. Bu aralarında Hanefîlerden İmam Muhammed ve bir rivayette Ebu Yusuf'un da yer aldığı cumhurun görüşüdür. Ebu Hanife ise der ki: Dişler altın ile bağlanmaz, gümüş ile bağlanır. Hanefîler ayrıca şunu da eklerler: Yüzüğün kaşını yerinde sabitleştirmek için altın kullanmakta mahzur yoktur; çünkü bu, yüzüğe tabidir. Şafiîler şöyle demektedir: Yüzük kaşının yuvasının altın olması erkeğe haramdır.

b) Ateşte eritilmesi hâlinde bir şey elde edilmemesi veya hâlis olmaması, yani ondan maddî bir şeyin ayrılmasına imkân olmayan az miktardaki altın veya gümüş ile bazı âletlerin, araçların kaplanması.

c) *Ebu Hanife*, gümüş ile süslenmiş kaptan su içmenin, abdest almanın; aynı şekilde gümüş süslü eğer üzerine binmenin, yine gümüş ile süslenmiş sedir üzerine oturmanın caiz olduğunu söylemiştir.

Aynı şekilde kırılan yeri gümüş veya altın ile kaynak yapılmış kabın, yine bunlarla birbirine geçirilmiş sandalyenin kullanılmasını da caiz görmüştür. Yine bunu kılıcın içerisinde, aynanın halkasında kullanırsa veya mushaf altın veya gümüş işlemeli olursa, o da caizdir. Yular ve üzengilerin durumu da böyledir. Aynı şekilde altın veya gümüş ile yazı yazılmış elbise de bu hükümdedir. Altın suyu ile mushafın süslenmesinin, mescitlerin nakşedilip süslenmesinin, maksat onları tazim etmek olduğu takdirde mahzuru yoktur. Gösteriş maksadıyla olursa mekruh olur.

Malikîlere göre: Altın ile değil de gümüş ile yüzüğün, kılıcın ve mushafın kaplanmasında bir mahzur yoktur. Ancak bu dizgin, eğer bıçak ve başka şeylerde kullanılmaz. Altın suyu veya gümüş suyuna batırılmışlar ile, yine kırılmış yeri bunlarla kaynaklanmış kaplar hakkında Malikîlerin birisi yasak, öbürü de kerahet bildiren iki görüşleri vardır.

Şafiîlere göre: Ateşte tutulması hâlinde ondan bir şey çıkacak olursa, altın veya gümüş ile kaplanmış kabın kullanılması haramdır. Eğer ateşe tutulması sonucu ondan bir şey çıkmayacak olursa, helâl olur. Örfen büyük sayılan ve süs için olan kabın kırılmış yerini gümüş ile kaynak yapmak haramdır. Şayet ihtiyaç dolayısıyla büyük olursa, kerahet ile birlikte caizdir. Eğer örfen küçük olmakla birlikte, süs maksadında olursa yine mekruhtur; ihtiyaç için olursa mekruh olmaz. Kaynak maksadıyla altın kullanmak ise, küçük veya büyük olsun, ihtiyaç maksadıyla veya süs için olsun, bütünü veya bir kısmı olsun, mutlak olarak haramdır; isterse kullanılan bu kap sürmedanlık gibi bir şey olsun, yine hüküm aynıdır.

Kadın veya erkeğe ait mushafın gümüş ile süslenmesi caizdir. Kılıç, mızrak ve kemer gibi harp aletlerinin gümüş ile süslenmesi, erkek için caizdir; çünkü bunlar kâfirleri öfkelendirir. Ancak kadın için bunları kullanmak helâl değildir. Erkeğin kuşanarak kullanmadığı, eğer ve dizgin gibi savaş âletlerinin süslenmesi ise caiz

değildir.

Mushafı altın ile süslemek kadın için caizdir. Buradaki süslemekten (tahliye) maksat ince parçalar koymaktan ibarettir.

Ateşe tutulması hâlinde onlardan bir şeyler çıkarmak, ister mümkün olsun, ister olmasın, tavanları ve duvarları altın veya gümüş suyu ile kaplamak haramdır.

Kâbe ve diğer mescitleri altın veya gümüş ile süslemek haramdır. Aynı şekilde Kâbeyi altın veya gümüş ile süslenmiş ipek örtülerle örtmek de haramdır.

Hanbelîlere göre: Şafiîlerde olduğu gibi, ister ihtiyaç için olsun, ister olmasın büyük sayılan bir altın veya gümüş parçası ile kırılmış kaba kaynak yapmak haramdır. Altından burun edinmek ve dişleri bağlamak gibi bir zaruret için olması müstesna, az miktarda dahi olsa altın mübah değildir. Ancak insanların ona ihtiyacı dolayısıyla az miktarda gümüş mübahtır.

Fakihler altın ve gümüş kullanmanın haram oluşunun illetini, israf ve kibirlenmeye götürmesi diye göstermişlerdir. Fakat esah olan, illetin altın ve gümüş eşyanın değerleri ve tedavüldeki nakit olmalarıdır. Şayet bunların kullanılması mübah kılınacak olursa, bu onların piyasadaki geçerliliklerini etkiler. Bunun sonucunda (iktisadî) bir takım huzursuzluklar ve çalkantılar meydana gelebilir.

Yakut, cam, billûr, akik, zebercet, mercan, bakır, kurşun ve buna benzer altın ve gümüşün dışındaki değerli kapların kullanılması caizdir. Çünkü bunlar altın ve gümüş manasında değildir ve eşyada aslolan mübahlıktır. Diğer taraftan Peygamber (a.s) bakır kaptan abdest almıştır.(1)

İpek Giymek, Altın ve Gümüş Yüzük Takmak:

Erkekler için ipek giymek ve altın yüzük takmak haramdır. Ancak kadınlar için bunları giymek ve yüzük olarak kullanmak, mutlak olarak helâldir.(2) Çünkü Hz. Peygamber (a.s) şöyle buyurmuştur: "*Altın ve ipek ümmetimin dişileri için helâl, erkeklerine haramdır.*"(3) Hz. Ali (r.a)'den gelen rivayete göre Resulullah (a.s) altın yüzük kullanmayı nehyetmiştir.(4) İbni Abbas'tan gelen rivayete göre:

1- Buharî ve Müslim, Abdullah b. Zeyd'in şöyle dediğini rivayet etmektedirler: "*Resulullah (a.s) bize geldi, biz de ona bakır bir kapla su verdik, ondan abdest aldı.*" Ebu Dâvud Hz. Aişe'nin şöyle dediğini rivayet etmektedir: "*Resulullah (a.s) ile birlikte sarı bakırdan bir kapta yıkanırdık.*"

2- *Tekmiletü Fethi'l-Kadîr,* VIII, 83, 91-97; *el-Lübâb,* IV, 157-158; *Tebyînü'l-Hakâik,* VI, 14 vd.; *ed Dürrü'l-Muhtâr,* V, 255; *Şerhu'r-Risale,* II, 371 vd.; *el-Münteka ale'l-Muvatta',* VII, 254; *el-Mühezzeb,* I, 11; *Buceyrimî el-Hâtib,* II, 227-230, 295; *Neylü'l-Evtâr,* II, 81-83; *ed-Dürerü'l-Mubâhe fi'l-Hazri ve'l-İbahe,* 24 vd.; *Keşşâfu'l-Kınâ',* II, 275-279; *el-Muğnî,* I, 588-591.

3- İbni Ebu Şeybe, Zeyd b. Erkam'dan rivayet etmiştir. Ayrıca Tirmizî, Ebu Musa el-Eş'arî'den bir başka lafızla rivayet etmiş ve: "*Hasen-sahih* bir hadistir" demiştir. Bu manada bir çok hadis rivayet edilmiştir. *Nasbu'r-Râye,* IV, 222-225.

4- Buharî dışında cemaat rivayet etmişlerdir. Tirmizî bu hadis hakkında "*hasen-sahih* bir hadistir" demiştir. İbni Hibbân da rivayet etmiştir. *Nasbu'r-Râye,* IV, 235.

"Resulullah (a.s) adamın birisinin elinde altın bir yüzük görmüş, o da bunu çıkartıp atmış ve şöyle demiştir: *"Sizden her hangi biriniz bir kor ateş alıp onu eline koyabilir mi?"* [1] Diğer taraftan Resulullah (a.s) şöyle de buyurmuştur: *"Bu dünyada ipek giyinenler, ancak ahiretten hiç bir nasibi olmayan kimselerdir."*[2]

Ancak, mezhep imamları erkeğin gümüş yüzük kullanmasını istisna etmişlerdir. Gümüş yüzük kullanmayı, az olması hâlinde mübah görmüşlerdir. Hanefîlere göre bu az miktarı ise bir miskal (2.975 gram) ve daha aşağısıdır. Malikîlere göre ise iki dirhemden fazla olmayacak; diğer bir şart ise bunu Peygamber (a.s)'e uyma maksadıyla kullanmış olacaktır. Şafiîlerce doğru kabul edilen görüşe göre bir miskalden aşağı miktarını yüzük edinmektir. Bu konuda esas alınacak ise bir miskalden eksik veya fazla olsun, örf ve âdettir. Adeten kullanılan miktardan fazla oldu mu, haram olur. Yüzüğü sol elin serçe parmağına takar. Başka bir parmağa takacak olursa, Şafiîlere göre kerahetle birlikte caiz olur. Hanefîler der ki: Yönetici, kadı ve ona ihtiyaç duyan kimselerin dışındakiler için yüzük takmanın terki daha uygundur. Ona ihtiyaç duymak, meselâ onu mühür olarak kullanmak gibi durumlardır.

Hanefîlere göre gümüşten yapılmış kemer ile kılıcın gümüş ile süslenmesinde -gümüş yüzükte olduğu gibi- mahzur yoktur. Şu şartla ki, elini gümüşün bulunduğu yere koymayacaktır. Çünkü bu konuda böylesinin mübah olduğuna dair haberler varit olmuştur.

Gümüş yüzük hakkında *Kütüb-i Sitte* imamları Enes b. Malik'ten şunu rivayet etmişlerdir: *"Resulullah (a.s) üzerinde Habeşî bir kaşı bulunan gümüşten bir yüzük edindi ve buna "Muhammedun Resulullah" ibaresini nakşetti."*

Kılç hakkında birden çok hadis varit olmuştur. Bunlardan birisini Ebu Dâvud ve Tirmizî, Enes'ten rivayet etmiştir. Enes dedi ki: *"Resulullah (a.s)'ın kılıcının kabza yeri gümüş idi."*

Kemere gelince: İbni Seyyidin-Nâs el-Ya'murî'nin *Uyûnu'l-Eser* adlı eserinde şöyle denilmektedir: *"Peygamber (a.s)'in deriden uzunlamasına üç parça hâlinde kesilmiş halkaları, tokası ve her iki ucu gümüşten olan bir kemeri vardı."*[3]

Hanefîlere göre ipeği yastık olarak kullanmakta, altına serip üzerine yatmakta bir mahzur yoktur. Çünkü bu, ipeği hafife almaktır. Tıpkı yerdeki sergiler üzerindeki resimlere benzer ve onun üzerine oturmak caizdir. İmam Ebu Yusuf ile İmam Muhammed şöyle demektedir: İpeği yastık olarak kullanmak, üzerine uzanmak ve oturmak mekruhtur. Çünkü ona dair yasaklama umumîdir ve çünkü o, Müslüman olmayan, nasipsiz kimselerin kıyafetidir.

1- Müslim rivayet etmiştir. *Nasbu'r-Râye*, IV, 225.

2- Buharî ve Müslim İbni Ömer'den rivayet etmişlerdir. *Nasbu'r-Râye*, IV, 222.

3- Bu üç rivayet için bk. *Nasbu'r-Râye*, IV, 232-234.

Ebu Yusuf ile Muhammed'e göre savaşta zaruret dolayısıyla çözgü ve argacı (dokumada boyuna ve enine ipler) ibrişim olan yani en güzel ipek türünü giymekte bir mahzur yoktur. Çünkü buna oldukça ihtiyaç vardır. Böyle bir ipek türü sağlamlığı sebebiyle silah darbelerinden korur, düşmanların kalplerine korku salar. Parlaklık ve gözalıcılığı ile savaşçıyı düşmanın gözünde daha bir heybetli gösterir. el-Hakem b. Umeyr'den şöyle rivayet edilmiştir: "Resulullah (a.s) savaş esnasında ipek giyinmeye müsaade etmiştir."[1] Ebu Hanife ise, nehyin umumi olması sebebiyle mekruh görmüştür. Bu konudaki zaruret ise, karışık ipekli giyinmek ile de giderilebilir.

Hanefîler savaş esnasında da savaş dışında da ipek karışımı elbise giymeyi mübah kabul etmişlerdir. Meselâ, *çözgüsü* ipek; *argacı* pamuk, keten veya yün ile karışık ipek (argacı yün, çözgüsü ipek olan ve Arapçada "hazz" diye bilinen) elbiselerin kullanılmasını mübah kabul etmişlerdir. Çünkü ashab "hazz" giyerdi. "Hazz" ise çözgüsü ipek olan elbisedir ve asıl dokuma argaç (enine olan ipler) ile gerçekleşmektedir. Dolayısıyla nazar-ı itibara alınan çözgü değil, argaçtır. Eğer durum bunun aksine olursa, yani elbisenin argacı ipek, çözgüsü ipeğin dışında bir şey olursa, savaşın dışında bunun giyilmesi helâl olmaz. Savaşta bunun giyilmesinde ise Hanefîlere göre ittifakla mahzur yoktur. Hanefîlere göre az miktarda ipek mazur görülür. Az miktar ehemmiyetsizdir. Bu da üç veya dört parmak kadar olur. Meselâ, kullanılan nişanlar, ikinci dikişler üzerinde katlanarak konulan ipekler bunlara örnektir. Çünkü Hz. Ömer'in şöyle dediği rivayet edilmiştir: *"Hz. Peygamber (a.s) ipek giymeyi nehyetti. Ancak iki, üç veya dört parmak miktarı müstesna."*[2] Peygamber (a.s) *ikinci dikişleri* veya baskıları ipek ile yapılmış bir cübbe giyermiş.[3]

Malikîlerin dışında kalan fakihler cumhuruna göre bit veya benzeri bir rahatsızlığı önlemek veya uyuz ve buna benzer hastalıkların önüne geçmek maksadıyla ipek giymek, zaruret dolayısıyla mübahtır. Bunun delili ise, Peygamber (a.s)'in, vücutlarındaki bir kaşıntı dolayısıyla Abdurrahman b. Avf ile ez-Zübeyr'e ipek giymeleri için müsaade vermiş olmasıdır.[4] Malikîler ise şöyle demektedirler: Bu maksatla olsa dahi helâl olmaz. Ancak dikkat edilecek olursa, bu hadis onların aleyhlerine bir delildir.

Hanefîlere göre erkek çocuklarına velinin altın, gümüş ve ipekli giydirmesi

---

1- İbni Adiyy, *el-Kâmil*'de rivayet etmiştir. Orada *zayıf* olduğunu belirtmektedir. Ayrıca eş-Şa'bî'den rivayet edilmiştir; ancak ondan gelen rivayet *garip*tir. *Nasbu'r-Râye*, IV, 237.

2- Müslim rivayet etmiştir. *Nasbu'r-Râye*, IV, 225.

3- Müslim bunu Hz. Ebu Bekir'in kızı Hz. Esmâ'nın azadlısı Abdullah Ebu Ömer'den rivayet etmiştir. Ayrıca Ebu Dâvud ve Buharî de rivayet etmiştir. *Nasbu'r-Râye*, IV, 226.

4- *Cemaat*, Enes'ten rivayet etmişlerdir. Ancak, Tirmizî'nin rivayeti şöyledir: *"Abdurrahman b. Avf ile ez-Zübeyr Peygamber (a.s)'e bitten rahatsız olduklarını söylediler; o da onlara gittikleri bir savaşta, ipek gömlekler giymeleri için izin verdi." Neylü'l-Evtâr*, II, 88.

mekruhtur. Çünkü bu konudaki haram hükmü, erkekler hakkında sabittir. Giymek haram olduğuna göre, giydirmek de haramdır. Tıpkı şarabın ham içilmesinin hem de içirilmesinin haram oluşu gibi.

Hanbelî mezhebinde daha doğru kabul edilen görüşe göre, velinin küçük erkek çocuğa ipek giydirmesi haram görülmüştür. Çünkü Peygamber (a.s)'in şu emri umumidir: "*İpek giymek ümmetimin erkeklerine haram, kadınlarına da helâl kılındı.*" Ebu Dâvud Hz. Cabir'den şöyle dediğini rivayet etmektedir: "*İpeği erkek çocuklardan çıkartırdık ama, kız çocukları üzerinde bırakırdık.*" Hanefîler dışında kalan cumhur, ipeğin üzerine oturmayı, ona yaslanmayı, yastık olarak kullanmayı, duvar örtüsü olarak kullanmayı haram kabul etmişlerdir. Ancak Malikîler, pencere perdesi olarak kullanmayı caiz kabul etmişlerdir. Hanbeliler ipek ile Kâbe'nin örtülmesini caiz kabul etmişlerdir. Şafiîler ise pamuk, keten,yün ve buna benzer bir örtü gibi arada bir hâile (engel) olması hâlinde ipeğin üzerine oturmayı mübah görmüşlerdir.

İpek üzerine oturmanın haram olduğuna dair delilleri, Hz. Huzeyfe'nin şu sözleridir: "*Hz. Peygamber (a.s) altın ve gümüş kaplardan içmeyi yemek yemeyi ve ipek giymeyi ve ipek üzerine oturmayı bize yasaktır.*""[1]

Hanefîlerin dışında kalan cumhur da, Hanefîler gibi az miktarda ipek giymeyi caiz görmüşlerdir. Elbisedeki dört parmak miktarında ipek işaretler ve süsler gibi. Ancak Malikîlere göre halis olmayan ipek (hazz) giyilmesi kerahetle beraber caizdir; çünkü selef bunu giymiştir. Cumhurun delili ise, az önce geçen Hz. Ömer'in hadisi ile İbni Abbas'ın şu hadisidir: "*Dedi ki: "Resulullah (a.s) ancak hiç bir şeyin karışmadığı halis ipekten elbiseyi nehyetmiştir.*" Yine İbni Abbas dedi ki: "*Bunun çözgüsünün ve şeritin ipek olmasına gelince, onda bir mahzur görmüyoruz.*"[2]

İpek ile Dokunmuş Kumaşın Hükmü:

Şafiîler ve Hanbelîlere göre hüküm, hangisi çoğunluktaysa ona göredir. Eğer pamuk ve benzeri çoğunlukta ise caizdir; çünkü ipek başkası içerisinde tüketilmiş gibidir. Malikîler de daha doğru kabul edilen görüşe göre şöyle demektedirler: Başkası ile karıştırılmış ipek de halis ipek gibidir. Karıştırılan ister az olsun ister çok olsun, hüküm budur.

Hanbelîlerde daha doğru kabul edilen görüşe göre, Hanefîlerde olduğu gibi, erkek çocuğa ipek giydirmek caiz değildir. Şafiîler ise küçük çocuk veya deliye ipek giydirmeyi caiz görmüşlerdir. Çünkü mükellef değildir; diğer taraftan ipeğin erkeklere yakışmayan bir kıyafet olması, erkeklerin aksine küçük çocukların durumuyla bir aykırılık arzetmez.

Hanefîlere göre erkeklerin kırmızı ve sarı renkli elbise giymesi tenzihen mekruhtur; kadınlar için mekruh değildir; aynı şekilde kadınların diğer renkleri giymelerinde de bir mahzur yoktur.

1- Buharî rivayet etmiştir. *Neylü'l-Evtâr*, II, 85.

2- Ahmed ve Ebu Dâvud rivayet etmiştir. *Neylü'l-Evtâr*, II, 90.

CİNSÎ İLİŞKİ, BAKMAK, DOKUNMAK, EĞLENMEK VE SELÂMLAŞMAK

1. Cinsî İlişki:

İffeti ve haramdan korumayı gerçekleştirecek şekilde ve mazeret olmadığı sürece evlilikten yararlanmak kadının lehine, erkek üzerine vaciptir. Arka yoldan yaklaşmanın dışında her türlü faydalanma şekli mübahtır. Arka yoldan yaklaşmak ise haramdır. Mezheplerin ittifakıyla, ilişki kurulacak yer arka değil öndür.(1) Çünkü yüce Allah şöyle buyurmaktadır: *"Kadınlarınız sizin tarlalarınızdır. Tarlanıza nasıl isterseniz öyle varınız."* (Bakara, 223) Yani ayakta kadının fercinden olmak şartıyla, oturarak, yüz yüze, arkasını dönmüş olarak, her ne şekilde olursa olsun varabilirsiniz, demektir. (2)

İbni Abbas der ki: Yüce Allah'ın: *"İstediğiniz şekilde tarlanıza varınız"* buyruğu ayakta, oturarak, fercinden (ön taraflarından) olmak şartıyla yüz yüze ve arkasını dönmüş olarak onlara varabilirsiniz, sakın orayı bırakıp başka yere gitmeyin, demektedir. Ayet-i kerimeyi açıklarken kullandığı başka bir ifadesi daha vardır ki şöyledir: İstersen yüz yüze istersen arkasını dönmüş, istersen çömelmiş olarak. Bütün bunlarda üremek için çocuğun geldiği yer kastediliyor. Yani sen tarlana istediğin şekilde varabilirsin, demek istemektedir.

1- *el-Kavânînü'l-Fıkhıyye,* 211; *Fethu'l-Muîn,* 107.

2- İmam Şafiî der ki: Hukuki olarak kadınla cima etmek zifaftan sonra ancak bir defa vaciptir. Zâhirü'r-rivaye'ye göre, Hanefî mezhebinin görüşü de budur. Tahâvî şöyle demektedir: Her dört günde bir cima lâzımdır. Bazıları da şöyle demektedir: Her dört ayda bir lâzımdır. Söz konusu bu dört ay ise, îlâ müddetidir. Tabii bu, mahkeme hükmü ile verilecek olursa böyledir. Diyaneten ise, şer'an koca, buna gücü yettiği sürece, hanımının iffetini korumalı ve onu harama düşmekten uzak tutmalıdır. Bazı fakihler şöyle demiştir: İffetini koruma, karı-kocanın durumlarına göre takdir edilir, aynı şekilde bu, kazaî, hukukî bir vazifedir. Makul olan görüş de budur.

Arka yoldan ilişkide bulunmanın haramlığı sünnette sabit olmuştur. [1] Bu konudaki bir çok hadisten bazıları şu şekildedir: *"Bir kadına arkasından yaklaşan melundur."* [1]; *"Hanımına arka tarafından yaklaşan kişinin yaptığı küçük lûtîlik tir."* [2] *"Ay başı olan bir kadına yaklaşan veya bir kadına arkasından yaklaşan kimse yahut bir kâhine gidip onu tasdik eden bir kişi, Muhammed'e indirileni inkar etmiş demektir."* [3] Kalçalarının arasından faydalanmak ise caizdir. Nitekim yüce Allah şöyle buyurmaktadır: *"...Eşlerinden yahut cariyelerinden olanlara karşı müstesna.. Çünkü onlar kınanmazlar."* (el-Muminûun, 6) Ön tarafından olmak şartıyla arkasını dönmüş vaziyette ilişki kurmak caizdir. Çünkü Hz. Câbir (r.a.) şöyle demektedir: *"Fercinden (ön tarafından) olması hâlinde hanımına ister yüz yüze isterse de arkasını dönmüş olarak dilediği şekilde varır."*

Ay Başı Olan Kadınla İlişki Kurmak:

Ay başı olan kadına yaklaşmak ittifakla haramdır. Bunu helâl kabul eden kâfir olur. Çünkü yüce Allah şöyle buyurmaktadır: *"Sana ay başı hâlinden sorarlar. De ki: O bir ezadır, ay başı iken kadınlardan sakının ve temizleninceye kadar onlara yaklaşmayın. İyice temizlendiler mi o zaman Allah'ın size emrettiği yerden onlara yaklaşın. Hakikaten Allah çokça tevbe edenleri ve çokca temizlenenleri sever."* (Bakara, 222) Lohusa kadın ise, ay başı olan kadın hükmündedir.

Ay başı olan kadına yaklaşan bir kimsenin, eğer kanın ilk geldiği sıralarda yaklaşmışsa bir dinar, kesilmesine yakın zamanda yaklaşmışsa yarım dinar tasadduk etmesi sünnettir. Çünkü Ebu Dâvud ile *sahih* olduğunu belirterek Hâkim'in rivayetine göre: *"Ay başı olduğu hâlde erkek hanımına yaklaşacak olursa, eğer kan kırmızı ise bir dinar , sarı ise yarım dinar tasadduk etsin."*[5] denilmektedir.

Ebu Hanife su ile gusletmese dahi, ay başı kanı kesildiği takdirde kadına yaklaşmayı caiz görmüştür. Ancak kanın ay başının azami süresi olan on günden sonra kesilmiş olmasını şart koşar. O vakit onunla ilişki kurmak helâldir. Eğer kanı on günden daha kısa bir sürede kesilmiş ise üzerinden tam bir namaz vakti geçinceye veya gusledinceye kadar helal olmaz.

1- *el-Mühezzeb,* II, 66.

2- Bu hadisi Ahmed, Ebu Dâvud ve Nesei, Ebu Hureyre'den rivayet etmiştir, *sahih* bir hadistir.

3- Bu hadisi Aluned, Amr b. Şuayb'dan, o babasından, o da dedesinden rivayet etmiştir.

4- Ahmed ve *Sünen* sahipleri Ebu Hureyre'den rivayet etmişlerdir. Bu üç hadis için bk. İbni Kesîr, *Tefsîr,* I, 263.

5- İmam Ahmed ve dört *Sünen* sahibi İbni Abbas'tan; ay başı olan hanımına yaklaşan kişi hakkında Hz. Peygamber (a.s.)'den bir dinar veya yarım dinar sadaka vereceğini rivayet etmişlerdir. Ebu Dâvud der ki: "Sahih rivayet bu şeklidedir. Ravi bir dinar veya yarım dinar dedi. " Tirmizî'nin bir lafzında şöyle denilmektedir: *"Kan kırmızı olursa bir dinar, sarı olursa yarım dinar."* İmam Ahmed'in rivayetine göre ise; "Ay başı olan kadına yaklaşılması hâlinde bir dinar verilir. Şayet kan kesilmeye yüz tuttuğunda ve henüz gusletmeden ona yaklaşmışsa yarım dinar verir." *Neylü'l-Evtâr,* I, 278.

Ebu Hanife'nin dışında kalan cumhur ise, ay başı kanı kesilinceye ve cünüplükteki gibi su ile gusledinceye kadar ona yaklaşmayı caiz kabul etmezler.

Ferceden (ön taraftan) ilişki kurma dışında ay başı olan kadından, kucaklaşmak, dokunmak, öpmek veya bunun dışındaki şekillerde faydalanmaya gelince: Göbeğin yukarısı ile diz kapağının altında kalan kısımlara dokunması, ilim adamlarının ittifakı ile caizdir. Göbek ile diz kapağı arasındaki bölge hakkında ise üç görüş vardır[1]:

a) Aralarında Ebu Hanife, Ebu Yusuf, Malikî ile Şafiîlerin de bulunduğu ilim adamlarının cumhuruna göre, cima tehlikesini önlemek için bunun hükmü haramdır. Çünkü Hz. Aişe şöyle bir hadis rivayet etmektedir: *"Bizden her hangi birimiz ay başı olduğu zaman, Resulullah (a.s.) da onun tenine dokunmak istediğinde ay hâlinin başlarında belden aşağısını bir peştemal ile örtmesini emrettikten sonra, onun tenine tenini değdirirdi.*[2]

b) Hanbelî, Evzâî, Hanefîlerden İmam Muhammed ve başkalarının görüşüne göre caizdir. Çünkü Peygamber (a.s.) şöyle buyurmuştur: *"Nikah (cimâ) dışında her şeyi yapınız."* Bir başka lafızda ise *"cimâ dışında"* [3] denilmektedir ki; bu da cinsî ilişki dışında her şeyin helâl olduğu hakkında açık bir delildir.

c) Duruma göre hüküm: Eğer bu şekilde yaklaşan kişi ya ileri derecedeki takvası veya şehvetinin azlığı dolayısıyla ferce yaklaşmaktan kendisini koruyabiliyor ise caizdir; değilse caiz olmaz.

Ben normal hâllerde daha ihtiyatlı olan görüşe göre amel edilmesini tercih ederim. Şayet kişi yolculuktan dönmüş veya aşırı şehvetli ise [4] sonraki iki görüş ile kendisini farceden korumak şartıyla amel etmesi caizdir. Bu cevazdan maksat, yabancı kadınlara bakmak ve buna benzer haramlara düşmekten korunmaktır. Çünkü Peygamber (a.s.) ay başı olan hanımından bir şey isteyecek olursa onun ferci üzerine bir örtü bırakır ve öyle faydalanırdı.[5]

Azl:

Hakikatte var etmek ve yaratmak ilahî iradeye bağlıdır. Nitekim Taberânî'nin

1- *Neylü'l-Evtâr*, I, 276; *ed-Dürerü'l- Mubâha fi'l-Hazri ve'l-İbâha*, 41; *el-Lübâb*, I,48 vd.; *Tebyînü'l-Hakâik*, I, 57; *eş-Şerhu'l-Kebîr*, I, 173; *Muğni'l-Muhtâc*, I, 110; *el-Muğnî*, I, 306.

2- Ahmed, Buharî ve Müslim ittifakla rivayet etmişlerdir. Hattabî; maksat ay başının başlangıcında ve kanın çokça geldiği vakitler demektir, demiştir. *Neylü'l-Evtâr*, I, 278.

3- Buharî müstesna Cemaat, Enes b. Malik'ten rivayet etmişlerdir. *Neylü'l-Evtâr*, I, 276.

4- Hanbelîler şehveti ancak ferede ilişkide bulunmakla önlenebilen ve ilişki kurmayacak olursa hayalarının çatlamasından korkan, ay başı olan hanımından başka hanımı bulunmayan kişinin, bu şartlar altında ay başı olan kadına aşırı şehveti dolayısıyla yaklaşmasını caiz kabul etmişlerdir. *Keşşafu'l-Kınâ'*, I, 227.

5- Ebu Dâvud İkrime'den; Peygamber (a.s.)'in hanımlarından birisinden rivayet etmiştir. *Neylü'l-Evtâr*, I, 277.

rivayet ettiği *hasen* bir hadiste şöyle denilmektedir: *"İster azlediniz isterse etmeyiniz; Kıyamet gününe kadar yüce Alah'ın varolacağını takdir etmiş olduğu her bir can mutlaka varolacaktır."* Zahirî mezhebinden olan İbni Hazm dışında kalan ilim adamları arasında[1] hanımının izin vermesi şartıyla azl yapmanın caiz olduğu konusunda görüş ayrılığı yoktur.[2] Bunun delili Hz. Cabir'in şu sözüdür: *"Resulullah (a.s.) döneminde ve Kur'ân'ı Kerim nazil oluyorken azlederdik."* Bu hadisi Buharî ve Müslim rivayet etmiştir. Müslim'in rivayetinde de şöyle denilmektedir: *"Resulullah (a.s.) döneminde azlederdik. Bu durumu öğrendiği hâlde bize bunu yasaklamadı."*[3] Hanımdan izin almanın şart olduğunun delili ise İmam Ahmed ile İbni Mace'nin Hz. Ömer'den yaptıkları şu rivayettir: *"Peygamber (a.s.) hür kadının izni olmadıkça azl yapmayı nehyetmiştir."*[4]

Ancak, Şafiîlerle Hanbelîler ve ashaptan bir kesim, azlin mekruh olduğunu söylemişlerdir. Çünkü Resulullah (a.s.)'in Hz. Aişe'den gelen ve Müslim'de yer alan bir rivayette buna; *"gizli olarak diri diri çocuk gömmek"* (el-Ve'dü'l-hafîyy)" adını vermiştir. Dolayısıyla burada nehiy, tenzihî kerahete hamledilmiştir. Gazzalî ise, fazla çocuk sebebiyle ruhen ve asabi olarak sıkıntı çekmenin de yer aldığı bir takım sebepler dolayısıyla azlin caiz olduğunu söylemiştir.

Zerkeşî şöyle demektedir: "Azilde olduğu gibi zaman zaman gebeliği geçici olarak önleyici ilaç kullanmak caizdir. Ancak gebeliği tamamıyla önlemek maksadıyla tedavi olmak caiz değildir."

Cimanın Adabı:

Cimanın sünnette sabit olmuş bir çok adabı vardır. Bunların bir kısmını şu şekilde sıralayabiliriz[5]: Cimada bulunmadan önce besmele çekmek müstehaptır. Ayrıca İhlas suresini okur, tekbir ve tehlil getirir; çocuk doğma imkânından ümit kesmiş olsa dahi şöyle der:"....

1- *Tekmiletü Fethi'l-Kadîr,* VIII, 109; *İhyâu Ulûmiddin,* II, 47 vd.; *Neylü'l-Evtâr,* I, 197; *Fethu'l Kadîr,* II, 394; *eş-Şerhu'l-Kebîr,* II, 266; *el-Mühezzeb,* II, 66; *el-Muğnî,* VII, 223; *Şerhu Müslim* X, 9, 17.

2- *Azl:* Meninin fercin dışında akmasını sağlamak için erkeğin boşalma esnasında geri çekilmesidir.

3- Bu manada başka hadisler de rivayet edilmiştir. *Neylü'l-Evtâr,* VI, 195 vd.

4- Muhaddisler şöyle der: Hadisin senedi o kadar kuvvetli değildir. Çünkü senedinde İbni Lehîa vardır. İbni Lehîa hakkında ise bilinen tenkitler yapılmıştır. Şu kadar var ki, Abdürrezzâk ve Beyhakî'nin İbni Abbas'tan yaptıkları şu rivayet onu desteklemektedir: *"Hür kadından azl yapmak, onun izni olmadıkça nehyedilmiştir."* Yine ondan İbni Ebu Şeybe'nin rivayetine göre, İbni Abbas cariyesinden azl yaparmış. Beyhakî de İbni Ömer'den buna benzer bir rivayet yapmıştır. *Nasbu'r-Râye,* IV, 251; *Neylü'l-Evtâr,* VI, 196 vd.

5- *el-Muğnî,* VII, 25; *İhyâu Ulûmiddin,* II, 46 vd.; *Keşşafu'l-Kınâ',* V, 216 vd. ; *Muhtasaru Minhâci'l-Kâsidîn,* 73; *Fethu'l-Muîn,* 107; *el-Ezkâr,* 159; *Neylü'l-Evtâr,* VI, 194.

«بِسْمِ اللّٰهِ الْعَلِيِّ الْعَظِيمِ ، اَللّٰهُمَّ اجْعَلْهَا ذُرِّيَّةً طَيِّبَةً، اِنْ كُنْتَ قَدَّرْتَ اَنْ تَخْرُجَ
ذٰلِكَ مِنْ صُلْبِى، اَللّٰهُمَّ جَنِّبْنِى الشَّيْطَانَ وَجَنِّبِ الشَّيْطَانَ مَارَزَقْتَنِى»

Yüce ve Azim olan Allah'ın adıyla. Allah'ın. Şayet sulbümden bir zürriyet çıkmasını takdir buyurmuş isen, sen bunu temiz bir zürriyet kıl; Allahım! Şeytanı benden uzaklaştır ve bana ihsan edeceğin evlattan uzak tut." Bu hadisi Ebu Dâvud rivayet etmiştir. Bu esnada ve ilişki sırasında (kıbleye hürmet maksadıyla) kıbleye yönelmez.

Kendisini ve hanımını bir örtü ile örter ve üzerleri açık bulunmaz.(1) Çünkü biraz sonra da görüleceği gibibu şekilde cima mekruhtur.

Oynaşmak, kucaklaşmak ve öpüşmekle başlar. İşini bitirdikten sonra hanımının da işinin bitmesi için biraz bekler. Çünkü kadının inzali gecikmiş olabilir. Cima esnasında çok konuşmak mekruhtür. Özürsüz olarak dört günden fazla cimayı terketmez.

Ondan faydalanmak isteyecek olursa ay başı olan hanımının göbeği ve diz kapağı arasını bir örtü ile kapatır. İkinci defa cima etmek isteyen cinsî organını yıkar ve abdest alır. Çünkü abdest almak hem arzuyu hem de temizliği arttırır.

Pazartesi veya cuma geceleri gibi, cimanın müstehap olduğu gece diye bir sünnet söz konusu değildir. Bununla birlikte cuma günü cimanın müstehap olduğunu kabul eden ilim adamları vardır.

Üzerleri açık olduğu hâlde ilişkide bulunmak mekruhtur. Çünkü İbni Mace, Ukbe b. Abdullah'ın şöyle dediğini rivayet etmektedir: *"Resulullah (a.s.) şöyle buyurdu: "Sizden kim hanımına yaklaşırsa örtünsün ve her ikisi de yaban eşekleri gibi üzerleri açık ve çıplak kalmasın."* Bu durumda bu hâlde olmaktan nefret ettirmek için Peygamber (s.a.) böyle bir benzetme yoluna gitmiştir. Karı kocanın aralarında cereyan eden şeyleri başkalarına anlatmaları mekruhtur. Bazı kimseler ise sır olan şeyleri açıklama durumunda olduğu için haram olduğunu söylemişlerdir. Çünkü sırrı açıklamak haramdır.

Cünüp olduğu sürece saçlarını, tırnaklarını kesmemesi, her hangi bir yerinden kan çıkarmaması da uyulması gereken edepler arasındadır.

Zifaf gecesi ve cimadan önce erkeğin hanımının alnını tutup şöyle demesi müstehaptır:

1- İbni Mace, Utbe b. Amr es-Sülemi'den şöyle bir hadis rivayet etmektedir: *"Her hangi biriniz hanımına yaklaşacak olursa örtünsün. Yaban eşekleri gibi çıplak kalmasın." Neylü'l-Evtâr*, VI, 195.

«اَللّٰهُمَّ اِنّى اَسْاَلُكَ مِنْ خَيْرِهَا وَخَيْرِ مَا جَبَلْتَهَا عَلَيْهِ وَاَعُوذُ بِكَ مِنْ شَرِّهَا وَشَرِّ مَا جَبَلْتَهَا عَلَيْهِ»

Allahım! Senden, bunun hayrından ve ahlakına, mayasına yerleştirdiğin hayırdan dilerim. Onun şerrinden ve mayasına yerleştirdiğin şerden de sana sığınırım."[1]

Düşük Yapmak (Kürtaj):

Dördünce aydan, yani hamilelikten yüz yirmi gün sonra özürsüz olarak çocuk düşürmenin haram olduğu üzerinde ilim adamları ittifak etmişlerdir. Bu aynı zamanda bir gurre [2] gerektiren bir suçtur. Çünkü bu bir cana kıymak ve bir insanı öldürmektir.

Ben sırf hamileliğin başlaması ile birlikte caiz olmamasını söyleyen görüşü tercih ediyorum. Çünkü bu şekilde hayatın sabit olduğu artık bellidir ve cenin tekemmül etmiştir. Şu kadar var ki, ileri derecedeki bir hastalık veya verem gibi bulaşıcı bir hastalık, kanser veya benzer bir özür gibi birzaruret sebebiyle olması hâli müstesnadır. Süt emzirdiği çocuğu olan kadının hamilelikten sonra sütünün kesilmesi, babasının da süt anne ücretini verme imkânının bulunmaması ve çocuğun telef olmasından korkulması da çocuk düşürmeyi mübah kılan özürler arasındadır. Ben bu tercihim ile çocuk düşürmeyi ilk günden itibaren dahi olsa diri diri gömmek gibi, meydana gelmiş bir varlığa karşı işlenen bir cinayet olarak değerlendiren İmam Gazali'nin görüşüne meyletmekteyim."[3]

Bununla birlikte düşük yapmak konusunda fakihlerin görüşlerini kaydetmek yerinde olur:

Hanefîlere göre [4] Henüz hiçbir şeyi yaratılmadıysa hamilelikten sonra çocuk düşürmek mübahtır. Hilkatın belli olması ise ancak yüz yirmi gün sonra olmaktadır. Bundan önceki cenin ise henüz bir insan değildir. Buna göre Hanefî mezhebi âlimlerinin hilkatın belli olmasından ruhun üfürülmesini kastetmiş oldukları anlaşılmaktadır. Hanefilerde bir görüşe göre bunun özürsüz olarak yapılması mekruhtur. Şayet özürsüz olarak çocuğunu düşürmüşse günahkârdır.

Hamileliğinden sonra sütünden kesilmesi, süt emen küçük çocuğun babasının

1- Yapılacak olan bu dua İbni Mace ve Ebu Dâvud'un, Amr b. Şuayb'dan, onun babasından, onun da dedesinden rivayet ettiği bir hadis ile sabittir. *Neylü'l-Evtâr*, VI, 189.

2- *Gurre*: Ceninin diyeti demektir. Kâmil diyetin % 5'ine eşittir. Yani elli dinar veya beş yüz dirhemdir.

3- *İhyâu Ulûmiddîn*, II, 47.

4- *Fethu'l-Kadîr*, II, 495; *İbni Abidîn*, I, 278, II, 522, el-Emiriyye baskısı ve V, 418; *el-Fetave'l-Hindiyye*, V, 365-367.

süt anne ücreti verecek imkânının bulunmaması ve bu durumda çocuğun telef olmasından korkulması düşük yapmayı mübah kılan özürler arasındadır.

Bazı ilim adamları da düşük yapmanın mutlak olarak mübah olmasını özür hâline hamletmişlerdir. Çünkü sperm rahime düştükten sonra onun hakkında hayatın hükmü caridir. Bu tevil hem akla yatkındır; hem de zarurî, gerekli bir tevildir.

Malikîlere göre [1]: Bu mezhepte mutemet olan görüşe göre rahimde tekevvün etmiş olan cenînin -kırk günden önce dahi olsa- dışarıya çıkartılması haramdır. Kırk günden önce dışarıya çıkartılması (kürtaj)nın mekruh olduğu da söylenmiştir. Eğer ona ruh üflenmiş ise icma ile haram olur. Bu aynı zamanda İmam Gazalî'nin ve Zahirî mezhebinin de görüşüdür.[2]

Şafiîlere göre [3]: Şayet hamileliğin başlangıcından itibaren kırk (veya kırk iki veya kırk beş) gün içerisinde çocuk düşürmesi gerçekleşirse kerahet ile birlikte mübahtır. Ancak bunun karı ve kocanın rızası ile olması, bundan dolayı hamile kadının her hangi bir zarar görmemesi de şarttır. Kırk günden sonra çocuk düşürmek ise mutlak olarak haramdır.

el-Ramlî, ruhun üflenmesinden önce çocuk düşürmenin caiz olduğu ve ruhun üflenmesinden sonra da mutlak olarak haram olması görüşünü tercih etmiştir. Buna göre er-Ramlî'nin görüşü Hanefîlerin görüşü gibidir. Gazalî ise [4] çocuk düşürmeyi mutlak olarak haram görmüştür. Çünkü ona göre bu iş, meydana gelmiş bir varlığa karşı bir cinayettir.

Hanbelîlere göre[5]: Hanefîlerin mezhebi gibidir. Onlarca mutemet olan görüşe göre hamileliğin başlamasından itibaren ruhun üflenmesinden önce, ilk dört aylık dönem içerisinde, yani yüz yirmi günlük süre içerisinde çocuğun düşürülmesi veya alınması (kürtaj) caizdir. Bundan sonra, yani iradî hareketin ortaya çıkmasından sonra ise katiyyen haramdır.

Kısırlaşmak veya Kısırlaştırmak:

Nihaî olarak doğum yapmayı engelleyecek bir tedavi ile kadının kısırlaştırılması konusu ile ilgili olarak; fakihler, hamile kalmayı kökünden engelleyecek her hangi bir şeyin kullanılmasının haram olduğunu açıkca söylemişlerdir. Çünkü bu da diri diri çocuğu gömmek gibidir.[6] Ancak veraset yoluyla çocuklara ve torunlara

1- *eş-Şerhu'l-Kebîr ma'a'd-Desukî* II, 266 vd.; *el-Kavânînü'l-Fıkhıyye*, 212.
2- *el-Muhallâ*, XI, 38 -el-İmâm baskısı-
3- *Buceyremî el-Hatîb*, IV, 40; *Nihâyetü'l-Muhtâc* üzerine eş-Şerbâ Şebramesillî haşiyesi, VI, 205 -el-Behiyye baskısı-; *Tuhfetü'l-Muhtâc*, VIII, 241; *Nihâyetü'l-Muhtâc*, VIII, 239 vd.; *Şerhu Müslim*, XVI, 190.
4- *İhyâu Ulûmiddîn*, II, 47.
5- *el-Furû'*, I, 281; *el-İnsâf*, I, 386; *Münteha'l-İrâdât*, I, 286; *el-Muğnî*, VII, 816.
6- a.g. eserler, a.y. ler.

geçebilecek tehlikeli bir hastalığın olması gibi bir zaruret olması hâli müstesnadır. Çünkü kötülüklerin önlenmesi menfaatlerin temininden önceliklidir ve böyle bir durumda; zararın daha hafif olanı yapılır. Ağır bir hastalığa yakalanmış bir kadının kısırlaştırılmasında mani yoktur. O vakit bu kadın, yüce Allah'ın kısır bırakmayı murad ettiği kadınlar grubundan olur: *"Gökler ve yerin mülkü yalnız Allah'ındır. Dilediğini yaratır, dilediğine dişiler bağışlar, dilediğine de erkekler bağışlar yahut da onlara erkek ve dişi olarak çiftler verir, dilediğini de kısır bırakır."* (Şura, 49)

Şafiîlere göre hamileliği bir süre geciktiren, kökten kesmeyen yollar ise haram değildir. Çocuk yetiştirmek gibi bir özür sebebiyle olursa mekruh da olmaz, değilse mekruh olur.

Sunî İlkah (Tüp Bebek):

Cima olmaksızın kadının rahmine meninin girmesini sağlamaktır. Eğer kocanın menisinin hanımına verilmesi şeklinde olursa şer'an caizdir. Çünkü bunda bir mahzur yoktur. Hatta cinsî bakımdan ilişki kurmalarını engelleyen şer'î bir engel var ise, mendup bile olabilir.

Kadına yabancı ve aralarında evlilik bulunmayan bir erkeğin menisinin konulması ise haramdır. Çünkü bu erkeğin menisinin aralarında evlilik bağı bulunmayan bir kadının rahmine bırakılması demek olan zina anlamında bir iştir. Yine böyle bir amel insanlığa da yakışmayan bir iştir ve ayrıca bitki ve hayvanlardaki dölleşmeye benzer bir davranıştır.

Hayvanların Hadım Edilmesi:

Hanefîlere göre hayvanların erkekliklerinin burulmasında ve eşeklerin atlara katır doğurmaları için çekilmesinde bir mahzur yoktur. Çünkü erkeliklerinin burulması bir fayda içindir. Zira bununla hayvan kilo alır ve etinin lezzeti artar. Malikîler, at hariç koyun türünün ve diğer hayvanların erkekliklerinin burulmasının caiz olduğunu söylemişlerdir. Çünkü koyun türünün erkekliklerinin burulması daha çok et bağlamalarını sağlar. Atların erkekliklerinin burulması ise güçlerini azaltır, nesillerini keser. Hayvanların yüzlerine damga vurulması mekruhtur. Başka yerlerine damga vurulmasında ise mahzur yoktur. [1]

Bakmak:

Bakma dört kısımdır ve her kısmın hükmü ayrıdır. Bunlar erkeğin kadına bakması, kadının erkeğe bakması, erkeğin erkeğe bakması ve kadının kadına bakmesı şeklindedir. [2]

1- *el-Lübâb,* IV, 161; *el-Kavânînü'l-Fıkhıyye,* 445; *Şerhu'r-Risale,* II, 414.

2- *Tekmiletü Fethi'l-Kadîr,* VIII, 97-107; *el-Bedâyi,* V, 119-124; *el-Lübâb,* IV, 162-165; *Tebyînü'l-Hakâik,* VI, 17-21; *ed-Dürrü'l-Muhtâr,* V, 257-264; *eş-Şerhu'l-Kebîr,* II, 215; *el-Kavân*

a) Erkeğin kadına bakması:

Eğer kadın zevce ise, kocasının, ferci dahil bütün vücuduna bakması ve dokunması mezheplerin ittifakı ile caizdir. Burada fercden kasıt, faydalanılan yerdir. Ancak erkeğin de kadının da biribirlerinin fercleri̇ne bakması ve kişinin kendi fercine ihtiyaç olmaksızın bakması mekruhtur. Fercin iç tarafına bakmasının keraheti ise daha şiddetlidir. Hz. Aişe (r.a) -ferci kastederek-: *"Ne ben ondan gördüm ne de o benden gördü."* demiştir[1]

Şayet kadın kız kardeş ve teyze gibi mahrem birisi olursa [2] Hanbelîlere göre çoğunlukla açık kalan boyun, baş, iki el, iki ayak gibi yerlere bakması caizdir. Ancak göğüs, sırt ve buna benzer çoğunlukla örtülen yerlere bakması mekruhtur.

Hanefîlerin mezhebi ise bazı açıklamalar ve farklarla birlikte, Hanbelîlerin mezhebine yakındır: Hanefîlere göre yüz, baş, göğüs ve bacaklara (burada bacak diz kapağından ayağa kadar olan kısımdır), kollara (dirsekten omuza kadan olan kısımdır) bakabilir; ancak sırtına ve karnına bakamaz. Çünkü yüce Allah hanımının sırtını annenin sırtına benzetme (zihâr) hâlinde kadını kocasına haram kılmıştır. Dolayısıyla sırta bakmak, haram olur. Karna bakmak ise şehveti celbetme bakımından sırttan evladır.

Malikîler işi daha sıkı tutarak şöyle demişlerdir: Esah olan vücudun diğer tarafları müstesna, sadece yüzünü ve ellerini görmenin caiz olduğudur.

Şafiîler ortalama bir yol tutarak, ergenlik çağına gelmiş bir erkeğin mahremi olan dişinin göbek ile diz kapağı arasına bakmayı haram kabul etmişler, göbek ile ile diz kapağı arasındaki bölge dışında kalan yerlere, şehvetsiz olarak bakmasını mübah kabul etmişlerdir. Bizzat göbeğe ve diz kapağına bakmak da caizdir; çünkü bunlar mahremin görebileceği yerler için avret değildir.

Şayet kadın yabancı ise, Hanefîlere göre yüz ve elleri dışında kalan yerlerine bakmak haram olur. Çünkü yüce Allah: *"Ondan görünen kısmı müstesna olmak üzere, süslerini göstermesinler."* (Nur, 31) buyurmaktadır. Hz. Ali ile İbni Abbas şöyle demişlerdir: *"Görünen kısım" ise,* sürme ve yüzüğün, yani bunların kullanıla-

---

nü'l-Fıkhıyye, 193, 446; *Tuhfetu'l-Muhtâc bi-Şerhi'l-Minhâc,* VII, 190-205; *el-Mühezzeb,* II, 34-35; *el-Muğnî,* VI, 552 vd., 558-563, 580; *Muğni'l-Muhtâc,* II, 128-134; *Fethu'l-Muin,* 98

1- *"Ferce bakmak körlük yapar".* şeklindeki habere gelince: Bunu İbni Hibban rivayet etmiştir. Başkası da *zayıf* hadisler arasında kaydetmiştir. Hatta İbni Cevzî, *mevzû* hadisler arasında zikreder ve *münker* bir hadistir, aslı yoktur der. Ancak İbni Salah ona muhalefet etmiş, isnadının *hasen* olduğunu belirtmiştir. *Nasbu'r-Râye,* IV, 248. Hz. Aişe'nin rivayet ettiği hadisi ise İbni Mace rivayet etmiştir.

2- Mahrem kadınlar nesep, süt emmek yahut da Şafiîlerle Hanbelîlere göre zevcenin annesi gibi mübah bir sebep ile sıhriyet yoluyla haram kılınmış olan, nikâhlanmaları ebediyen haram bütün kadınlardır. Hanefîlere göre ise sıhriyet yoluyla akrabalık, ister nikâh gibi mübah bir sebep dolayısıyla olsun, isterse zina gibi haram bir sebep dolayısıyla olsun, arada nikâh haramlığının olması için yeterlidir, aralarında fark yoktur.

cakları yerlerdir ki, o da yüz ve ellerdir. Ayet-i kerimede geçen "süs"den kasıt, süslerin kullanıldıkları yerlerdir. Diğer taraftan yüz ve elin görülmesi erkekler ile muameleler sırasında alma-verme durumlarında ihtiyaç duyacağı için bir zarurettir.

Bakılması haram olan birisini kasdî olmayarak görecek olursa yüzünü çevirmesi vaciptir. Kasdî olmayan ilk bakışta kişiye günah yoktur. Müslim, Cerîr b. Abdullah el-Becelî'nin şöyle dediğini rivayet etmektedir: *"Hz. Peygamber (a.s.)'e aniden bakışın hükmünü sordum da bana gözümü çevirmemi emretti."* Ebu Dâvud ise Bureyde'den şöyle dediğini rivayet etmektedir: *"Resulullah (a.s.) Hz. Ali'ye şöyle dedi: "Ya Ali, bakışını peşpeşe sürdürme, çünkü birincisinde bakabilirsin, ama ikincisine hakkın yoktur."*

Şayet şehvet duymaktan yana kendisinden emin değil ise zorunlu bir ihtiyaç olmadıkça yüzüne bakmaz. Böylelikle bakmanın helâl olmasının şehvet olmamak şartı ile mukayyet olduğu ortaya çıkmaktadır; değilse haram olur. Çağımızda vacip olan ise, genç olan kadına bakmanın yasak olunmasıdır. Bakışın haram olduğunun delili ise, şu sahih hadistir: *"Gözler de zina eder, onların zinası bakmaktır. Eller de zina eder, onların zinası da tutmaktır."*[1] Şehvetin sınırı ise cinsî organın uyanmasıdır.

Bu konuda Malikîler Hanefîler ile ittifak hâlindedir. Onlar da yaşlı kadının yüz ve ellerini görmeyi caiz kabul etmişler; şehadet, tedavi veya kız istemek gibi bir özür olması hâli müstesna, genç olana bakmayı haram kabul etmişlerdir.

Her iki mezhepte de bakmanın haramlığı konusunda hadım olan ile olmayan arasında fark yoktur.

Şafiîler de şöyle demişlerdir: Erkeklik gücü yerinde, baliğ, akıllı ve irade sahibi bir kişinin, isterse pir-i fani olsun, cima yapmaktan âciz yahut da muhannes (kendisini kadınlara benzeten kişi) olsun, yabancı kadına bakması haramdır. Aynı şekilde kişinin kendisinde göreceği hâle göre, ister şehvetsiz olarak fitneden emin olsun, isterse de fitneden korksun kadının yüzüne ve ellerine bakması da -sahih olan görüşe göre- haramdır. Çünkü bakmaktan dolayı fitneye düşme ve şehvetin harekete gelme ihtimali vardır. Yüce Allah ise şöyle buyurmuştur: *"Mü'minlere de ki: Gözlerini haramdan sakınsınlar."* (Nur, 31) Peygamber (a.s.) ise şöyle buyurmuştur: *"Kadın avrettir, dışarıya çıktığı zaman şeytan onun özellikle görülmesini sağlamak ister."*[2]

Bakmanın men edilmiş olması haddi zatında sadece kadınlarına tesettürün vacip olmasından değil, bunda umumi bir maslahat olmasından dolayıdır. Kadı Iyad, ilim adamlarının yolda giderken kadının yüzünü örtmesinin vacip olmadığını

1- Müslim, Ebu Hureyre'den rivayet etmiştir. *Nasbu'r-Râye*, IV, 248.
2- Tirmizî İbni Mes'ud'dan rivayet etmiştir; *sahih* bir hadistir.

söylediklerini nakletmişlerdir. Onlara göre bu sünnetir. Erkeklerin görevi ise ayet sebebiyle onlara bakmaktan kendilerini menetmeleridir.

Hanbelîler de sebepsiz yere yabancı kadının her tarafına bakmayı erkeklere haram kılmışlardır. Buna göre hür kadının bedeni, Şafiî ve Hanbelîlere göre tamamıyla avrettir, Hanefî ve Malikîlere göre ise, yüz ve eller avret değildir. Ebu Hanife'den ayakların da avret olmadığına dair rivayet gelmiştir. Bazı Hanbelîler ise, kerahetle birlikte yüz ve ellere bakmayı -fitneden emin olması ve şehvet kastı ile olmaması hâlinde- mübah görmüşlerdir.

Ayrıca şöyle derler: Benzerine karşı şehvet duyulmayan acûzeden veya arzulanmayan derecedeki çirkinden çoğunlukla açığa çıkan yerlere bakmakta bir mahzur yoktur. Çünkü yüce Allah şöyle buyurmuştur: *"Nikâh ümidi kalmamış acûze olup oturmuş kadınlara gelince..."* (Nur, 60)

Yine Hanbelîlere göre hadım ile şehveti bulunmayan muhannes ve pir-i fani ile yaşlılık, yahut erkeklik organının olmaması veya iyileşme ümidi kalmamış bir hastalık dolayısıyla şehveti gitmiş bir kimsenin bakmak konusunda hükmü mahrem olanların hükmü gibidir. Çünkü yüce Allah:*"Kadınlara ihtiyacı kalmamış kimseler..."* (Nur, 31) buyurmaktadır.

İstisnaî bir ihtiyaç sebebiyle kadına bakmanın caiz olduğu hâllerfakihlere göre şunlardır: Evlenmek maksadıyla talip olmak, tedavi, alış veriş gibi muameleler, şehadet veya mahkeme ve öğretim ve buna benzer şeyler. Bu durumlarda bakmak ise, ihtiyaç kadarıdır, ihtiyaç duyulan miktardan fazlası caiz değildir. Çünkü "zaruret sebebiyle helal olan şey, miktarı ile takdir edilir."

Evlenmek üzere kıza talip olunacağında sadece yüz ve ellere bakmak caizdir. Talip olan kişinin bir kaç defa bakması caizdir. Ancak yüz ve ellerin dışında bir yere bakmaz ve bunlardan her hangi bir şeye de dokunamaz. Çünkü yüz güzelliğe, eller de tenin durumuna delâlet bakımından yeterlidir.

Doktor ve tedavi konusunda ise, kadının hastalık olan yerine zaruret sebebiyle bakması, halvete mani olmak için de bir mahrem veya kocanın yahut da güvenilen bir kadının beraber olması gerekir. Ancak bu işi yapabilecek bir kadın doktorun bulunmaması da şarttır. Çünkü aynı cinslerin birbirine bakması daha hafif ve netice itibariyle daha kolaydır. Diğer taraftan kendisine güvenilen bir kişinin olması hâlinde güvenilmeyen bir doktora gidilmemesi, Müslümanın bulunması hâlinde zimmîye gidilmemesi yahut da Müslüman kadın bulunduğu hâlde zimmî kadına gidilmemesi de şarttır.

Yüz ve ellere bakmanın cevazı konusunda en basit bir ihtiyaç dahi nazar-ı itibara alınır. Başka organlara bakmak konusunda ise, teyemmümü mübah kılan her bir sebep bakmayı da mübah kılar. Ancak ferc ve çevresi bundan müstesnadır. Böyle bir yere bakmak için ayrıca mürüvvet sebebiyle açılmanın bir hayasızlık sayıla-

mayacağı kadar ileri derecede bir zaruret bulunması şartı aranır.

Alışveriş gibi muamelelerde ise yalnızca yüze bakmak mübahtır. Bu ise, meselâ satılan malın parasını veya satılan malın teslimini istemek için olur.

Kadın leh veya aleyhinde şehadette bulunma ve şehadete çağırma durumlarında ise zina, doğum yahut da erkekliğin büyüklüğü, fercin tıkanıklığı veya ön ile arkanın birbirine bitişikliğinin tesbiti için şehadette bulunmak üzere ferce bakmak için, şayet kadınlar yahut da bu konuda şehadette bulunmak için mahremler bulunursa, onların bu işi yapmaları taayyün eder.

Aleyhine hüküm vermek istediği zaman hakim kadına bakabilir. Bu durumda şehvet duymaktan korkacak olsa dahi, yüzüne bakar. Çünkü hakimin hükmü ile insanların haklarının ayakta tutulması için buna ihtiyaç vardır.

Fatiha suresi gibi ve ihtiyaç duyulan gerekli sanatların öğrenilmesi ve öğretilmesi vacip olan hususlarda da kadına bakmak, caizdir. Ancak kadınlardan her hangi bir kimsenin yahut da salih bir mahremin bulunmaması, perde arkasından bunun öğretilmesine imkân olmaması ve mahrem ve buna benzer bir kişinin varlığı ile halvetin kaldırılması gibi şartlaı aranır.

b) Kadının Erkeğe Bakması:

Kadının erkeğe bakmasının hükmü daha önce görmüş olduğumuz erkeğin kadına bakmasının üç hâlindeki hükümler gibidir. Eğer erkek kadının kocası ise erkek onun nerelerini görebiliyorsa kadın da oralarını görebilir.

Eğer kadın mahrem ise, avreti dışında bedeninin her tarafını görmesi caizdir.

Şayet kadın erkek için yabancıysa, Hanefîlere göre, şehvetten emin olması hâlinde göbek ile diz kapağı arasındaki yerler dışında bedeninin her tarafına bakması caiz olur.

Malikîlerle Hanbelîlerde iki görüş vardır: Birinci görüş avret olmayan yerlere (yani göbek ile diz kapağı arasında kalan yerlerin dışındaki bölgelere) bakabileceği şeklindedir. Yani bu konuda görüşleri Hanefîlerin görüşü gibidir ve erkeğin mahremi olan kadınlar ile durumda olduğu gibidir. Görüldüğü kadarıyla tercihe değer olan görüş budur. Çünkü Peygamber (a.s.) Buharî ve Müslim tarafından rivayet edilen bir hadis-i şerifinde Fatıma bint Kays'a şöyle demiştir: *"Sen İbni Ümmü Mektûm'un evinde iddetini bekle! Çünkü o âmâ bir adamdır. Elbiselerini çıkartırken o seni görmez."* (1)

Diğer bir görüş ise aynı zamanda Şafiîlerin esah olan görüşü olup şöyledir:

1- Hz. Aişe dedi ki: *"Resulullah (a.s.) arkamdan beni ridasıyla örtüyor ve ben de mescitte oyun yapan Habeşlileri seyrediyordum."* Buharî ve Müslim rivayet etmiştir.

Kadının erkeğe, erkeğin kendisine bakabildiği şekilde bakması caizdir. Çünkü yüce Allah kadınlara da gözlerini tıpkı erkeklere emrettiği şekilde haramdan korumalarını emretmiştir. Ebu Dâvud ve başkalarının rivayetine göre: *"Peygamber (a.s.) Ümmü Seleme ile Hafsa (r.anhuma)'ya İbni Ümmü Mektûm'dan saklanmalarını emretmiş ve şöyle demiştir: "Siz de onu görmeyen körler misiniz?"*

c) Erkeğin Erkeğe Bakması:

Mezheplerin ittifakıyla tüysüz dahi olsa, şehvetten emin olması hâlinde, erkeğin, diğer bir erkeğin avreti dışında bütün bedenine bakması mübah kabuledilmiştir. Avret ise, göbek ile diz kapağı arasıdır. Çünkü Peygamber (a.s.) şöyle buyurmuştur: *"Müminin avreti göbeği ile diz kapağı arasıdır."* [1]*"Uyluk da avrettir."* [2] Avretin, oğluna karşı dahi olsa, hamamda ve başka yerlerde örtülmesi vaciptir.[3]

Tüysüz (yani henüz sakalı çıkmamış genç)e şehvetle bakmak, icma ile haramdır. Aynı şekilde sakallıya ve mahrem olan kadınlara da şehvetle bakmak haramdır.

d) Kadının Kadına Bakması:

Kadının kadına bakması, erkeğin erkeğe bakması gibidir. Çünkü cinsler ortaktır ve çoğunlukla karşı tarafa şehvet duyulmaz. Ayrıca kadınlar arasında açılmak zaruret hâlini alabilir. Bununla birlikte avret sınırlarına, yani göbek ile diz kapakları arasında kalan yerlere bakmak yasaklanmıştır; şehvetten emin olunması hâlinde diğer yerlere bakılabilir. Ancak şehvet ve fitneden korkulması hâlinde haram olur.

Hanbelîlerin dışında kalan cumhura göre, esah olan görüş (zimmî veya başkası olsun) mahrem olmayan kâfir bir kadının, Müslüman bir kadına bakması haramdır. Müslüman kadın kâfir kadına karşı tesettüre riayet eder ve onun önünde baş örtüsünü de örter. Yüz ve elleri müstesnadır. Yani böyle bir kadın, erkek gibidir. Çünkü yüce Allah kadınların önlerinde açılamayacaklarından müstesna olanları sayarken *"Veya kendi kadınlarından"* (Nur, 31) buyurmaktadır. Eğer kâfir kadının Müslüman kadına bakması caiz olsaydı, burada "kadınlarınız" diyerek tahsis edilmelerinin bir anlamı olmazdı. Diğer taraftan Hz. Ömer'in Kitap Ehli hanımları Müslüman hanımlarla birlikte hamama girmekten men ettiği, sahih rivayetle sabittir. Bunun bir diğer gerekçesi ise, bu kâfir kadının Müslüman hanımın niteliklerini kâfire anlatabileceği ihtimalidir. Ayet-i kerimede sözü geçen "kadınlarından" buyruğu ile

1- Bu hadisi Semmuveyh (İsmail b. Abdullah, H. 267) Ebu Said'den rivayet etmiş olup *hasen* bir hadistir. *el-Fethu'l-Kebir, el-Camiu's-Sağir.*

2- Bu hadisi Ebu Dâvud, Tirmizî ve İbni Hibbân ile başkaları Zür'a b. Abdurrahman b. Cürhud'dan, o da babasından rivayet etmiştir. *Nasbu'r-Râye,* 242 vd.

3- Şafiîlerden Kadı Hüseyin'in Hz. Ali'den naklettiğine göre uyluk hamamda avret değildir..

kastedilen Müslüman kadınların tahsis edilmesidir; yani aralarında din müştereklîği bulunan kadınlardır. Buna göre Müslüman bir kadının, örtünmesi gereken zinet yerlerinden her hangi bir kısmı, kâfir kadınlara açması caiz değildir.

Hanbelîlerde esah görülen görüşe göre Müslüman iki erkek ile Müslüman ve zimmî iki erkek arasında bakma konusunda fark olmadığı gibi iki Müslüman kadın ile Müslüman ve zimmî kadın arasında da fark yoktur. Çünkü Yahudi ve diğer dine mensup kâfir kadınlar, Peygamber (a.s.)'in hanımlarının huzuruna girer ve onlara karşı örtünmezlerdi. Örtünmeleri de emredilmiş değildir. Diğer taraftan erkekler ile kadınlar arasında hicabın bulunmasını gerektiren sebep, Müslüman kadın ile zimmî kadın arasında yoktur. Bu bakımdan onlar arasında hicaba (tesettüre, örtünmeye) riayet etmenin, Müslüman erkeğin zimmîye karşı durumunda olduğu gibi, sabit olmaması gerekir. Yüce Allah'ın: *"Veya kadınlarından"* buyruğundan maksadın, genel olarak veya bütün kadınların olması ihtimali vardır. Buna göre ayet-i kerimede zikredilen kadınların kapsamına Müslüman veya kâfir bütün kadınlar girer. Dolayısıyla Müslüman kadın kâfir kadının önünde, bir başka Müslüman kadının önünde açması helal olan yerlerini açabilir.[1]

Bu görüşte hem genişlik hem kolaylık vardır; çağımızın şartlarına da uygun düşmektedir.

3. Dokunmak:

Bakmak haram olduğu zaman, dokunmak yani şehvetle dokunmak da haram olur. Çünkü dokunmanın zevki daha ileridir; şehveti harekete getirmek ihtimali daha yüksektir. Bunun delili ise dokunarak inzal olan kimsenin orucunun bozulması, ancak bakarak inzal olan kimsenin orcunun bozulmamasıdır. Bakma caiz olduğu takdirde, kendisinin ve kadının şehvet duymaktan yana emin olması hâlinde organlara dokunmak da caizdir. Çünkü Peygamber (a.s.) Hz. Fatıma'nın başını öperdi. Eğer dokunan kişi bundan yana emin değil ise veya şüphe ederse, dokunmak da bakmak da helâl olmaz.[2]

Bu hüküm yabancı olmayan genç kadın hakkındadır. Genç kadının ise yüzüne ve ellerine dokunmak helâl değildir. İsterse şehvetinden yana emin olsun. Çünkü bakmanın hilâfına bunda bir zaruret yoktur.

Kadın ile tokalaşmak haramdır. Çünkü Peygamber (a.s.): *"Ben kadınlarla tokalaşmam."* buyurmuştur.[3]

1- *Tefsîru'l-Ayâti'l-Ahkâm, Sâyis,* III, 164.

2- *Tekmiletü Fethi'l-Kadîr,* VIII, 98, 102, 106; *ed-Dürrü'l-Muhtâr,* V, 259 vd., 263, 269 vd.; *el Lübâb,* IV, 164; *el-Kavâninü'l-Fıkhıyye,* 446; *Muğni'l-Muhtâc,* III, 132, 134; *Gayetü'l-Münteha* III, 8; *Keşşafu'l-Kınâ',* II, 179, V, 14; *el-Ezkâr,* 148-150; *ed-Dürerü'l-Mübâha,* 36 vd.

3- Bu hadisi, *Muvatta,* Tirmizî ve Neseî, Umeyme binti Rukayka'dan rivayet etmiştir. *Camiu'l-Usûl,* I, 168.

Fakat Şafiîlerin dışında kalan cumhur kendisine karşı şehvet duyulmayan yaşlı kadın ile tokalaşmayı, eline dokunmayı, fitne korkusu olmadığından dolayı caiz görmüşlerdir. Hanbelîler ise şöyle demektedir: İmam Ahmed kadınlarla tokalaşmayı mekruh görmüş ve mahrem dahi olsa, bunun caiz olamayacağını söylemiştir. Ancak babanın tokalaşmasını ve oldukça çirkin yaşlı bir kadının elinin tutulmasını caiz kabul etmiştir.

Şafiîler mutlak olarak kadın isterse acuze olsun, dokunma ve bakmanın haram olduğunu söylemişlerdir.

Doğrudan tenlerinin dokunmasını engelleyen bir engel bulunması hâlinde tokalaşmak caiz olur.

Dokunmanın caiz olduğu hâllerde, erkeğin kadın ile birlikte yolculuk yapması da caizdir, kendisine ve kadına bundan dolayı güven duyacak olursa, onunla halvette bulunabilir. Mahrem kişi ile halvette bulunmak mübahtır. Ancak genç süt kız kardeş ile baldız ile halvet bundan müstesnadır. Dokunmanın haram olduğu hâllerde yolculuk ve halvet de haramdır. Bir erkeğin hanımı ve mahremi olmayan bir kadın ile halvette baş başa bulunması da, onunla beraber yolculuğa çıkması da caiz değildir. Çünkü Peygamber (a.s.) şöyle buyurmuştur: *"Kadın üç gün mesafeden uzak olan bir yere ancak kocası veya ona mahrem birisi ile yolculuğa çıkabilir."* [1]; *"Dikkat edin, bir erkek bir kadın ile halvette bulundu mu mutlaka onların üçüncüsü şeytandır. Cemaatle birlikte olmaya bakınız, ayrılıktan sakınınız çünkü şeytan tek kişi ile beraber olurken iki kişiden daha uzaklaşır."* [2]

Beden ile birlikte olduğu takdirde, bakılması haram olan her şeye bedenden ayrılması hâlinde de bakılması -ölümden sonra dahi olsa- haram olur. Erkeğe dahi ait olsa etek etrafında bulunan kıllar, erkeğe dahi ait olsa kadının başındaki saçlar, ölmüş bir hür kadının kolu ve bacağının kemikleri gibi. Hanefîlere göre kadının el değil de kesilmiş ayak tırnaklarına, -Şafiîlerde ise ellerinin kesilmiş tırnakları dahi olsa- bakmak haramdır. Kimsenin bunları görmemesi için gömülmesi menduptur. Ancak hamamlarda etrafa dağılan, kadınların tarama sonucu dökülen saçları ile erkeklerin etek tıraşı sonucu dağılmış kılları bundan müstesnadır.

İnsan saçını eklemek haramdır. Kadının kendi saçından da olsa, başkasının saçından da olsa hüküm değişmez. Çünkü böyle bir işte aldatma vardır. Diğer taraftan Peygamber (a.s.) şöyle buyurmuştur: *"Allah saç ekleyen ve ekleten, dövme ya-*

1- Müslim, Ebu Saîd el-Hudrî'den rivayet etmiştir. Buharî'nin lafzında *"üç gün"* denilmektedir. Buharî ve Müslim'in, Ebu Hureyre'den rivayetlerine göre: *"Allah'a ve ahiret gününe iman eden bir kadının beraberinde kendisine mahrem olan birisi olmadıkça, bir gün bir gecelik yola çıkması helâl değildir." Nasbu'r-Râye,* IV, 249.

2- Bu hadis, Hz. Ömer, İbni Ömer, Câbir b. Semura, Amir b. Rabîa'dan rivayet edilmiştir. Hz. Ömer'in hadisini Tirmizî rivayet etmiş ve: "Bu *hasen-garip* bir hadistir." demiştir. *Nasbu'r-Râye,* IV 249.

pan ve yaptıran, yüzündeki kılları alan ve aldıran kadınlara lânet etmiştir." [1]

Bakmanın men olunduğu hâllerde zaruret olması hâli müstesna, birlikte oturmak ve yemek yemek de men edilmiştir. [2]

Sakal Bırakmak:

Bunun yapılması istenmiş bir sünnet olduğunda şüphe yoktur. Çünkü Peygamber (a.s.): *"Müşriklere aykırı hareket ederek bıyıklarınızı kısaltınız, sakallarınızı bırakınız."; "Bıyıkları kazıyınız, sakalları serbest bırakınız ve böylelikle mecûsîlere muhalefet ediniz"* buyurmuştur. Hz. Aişe de Hz. Peygamber'in şöyle buyurduğunu rivayet etmektedir: *"On şey fıtrattandır: Bıyıkları kesmek, sakalı bırakmak, misvak kullanmak..."* İbni Ömer'den Peygamber (a.s.)'in şöyle buyurduğu rivayet edilmektedir: *"Peygamber (a.s.) bıyıkları kesmeyi ve sakalı bırakmayı emretmiştir."* [3]

Bıyıkların kesilmesinin manası ise, dudakların üzerinden taşan ve dudakların beyaz kısımları görününceye kadar olan kısımların kesilmesidir.

Sakalın bırakılması ise, İslâmdan önce Farsların adeti olan sakal kesmenin hilâfına onu bırakmak demektir. Çünkü şeriatte sakalın kesilmesi nehyedilmiştir.

Malikîlerle Hanbelîler sakal kesmeyi haram kabul ederken, Hanefîler tahrimen mekruh kabul etmişlerdir. Sakalda sünnet olan bir tutamdır. Bundan daha fazla almak veya bütünü ile almak ise caiz değildir. [4] Şafiîler sakal kesmenin mekruh olduğunu söylemişlerdir. Nevevî'nin zikrettiğine göre ilim adamları sakalda mekruh olan on hususun bulunduğunu söylemişlerdir. Bunların kimi ötekinden daha ağır mekruhtur ki, bu mekruhlardan birisi de kadında sakal çıkma hâli müstesna tıraş edilmesidir. Böyle bir kadının sakalını kesmesi müstehap olur. [5]

1- Bu konuda bir çok hadis-i şerif vardır. Bunlardan bazısı İmam Ahmed ile Buharî ve Müslim tarafından, İbni Ömer'den, Esma ve Hz. Aişe'den ittifakla rivayet edilmiştir. *Neylü'l-Evtâr*, VI, 190. Bu rada sözü geçen yüzden kıl aldırmak, alınması zarurî olmayan hâllere hamledilmiştir. Çünkü cımbızla kılların alınmasında rahatsız edici bir taraf vardır. *Tebyînu'l-Mahârim* adlı eserde şöyle denilmektedir: "Yüzden kılın izale edilmesi haramdır. Ancak kadının sakal veya bıyıkları çıkacak olursa, onların izalesi haram olmaz, aksine müstehaptır." *Tatarhâniye'* de şöyle denilmektedir "Kaşların ve yüzdeki kılların alınmasında hunsalara benzemediği sürece bir mahzur yoktur. *Reddü'l-Muhtâr*, V, 264.

2- *el-Kavânînü'l-Fıkhıyye*, 446 vd.; *Muğni'l-Muhtâc*, IV, 135.

3- Bu hadis-i şerifleri Müslim *Sahih*'inde rivayet etmiştir. Birincisini İbni Ömer'den, ikincisini Ebu Hureyre'den, üçüncüsünü Hz. Aişe'den, dördüncüsünü de İbni Ömer'den rivayet etmektedir. *Şerhu Müslim*, I, 147.

4- *ed-Dürrü'l-Muhtâr*, II, 155.

5- *Şerhu Müslim*, III, 149; *Neylü'l-Evtâr*, I, 116.

Fıtratın On Hasleti Gelince: (1)

Bunlar az önce işaret ettiğimiz Hz. Aişe'nin hadisi gereğince bıyığın kesilmesi, sakalın bırakılması, misvak kullanılması, abdestte suyun burna çekilmesi, tırnakların kesilmesi, parmak aralarının yıkanması(2), koltuk altlarının yolunması, etek tıraşı, istinca, mazmaza veya sünnet olmaktır. Bunun Ebu Hureyre'den gelen rivayette de olduğu gibi onuncu olması daha evlâdır.

Birlikte Yatmak:

Erkeğin hanımı olmayan kadın ile birlikte aynı yatakta yatması ister çıplak olsunlar ister olmasınlar, caiz değildir. Aynı şekilde iki erkeğin ve iki kadının da bir yatakta olması da caiz değildir. Aralarında örtü olmaksızın yatmak demek olan mükâmea veya mükâame de nehyedilmiş bulunuyor. (3) Şafiîler bu şekilde yatmayı çıplak olarak tek örtü altında iki erkek için veya iki kadın için de haram kabul etmişlerdir.

On yaşına gelmiş erkek çocukların, kız çocukların ve erkek ya da kız kardeşlerin yataklarını ayırmak vaciptir. Çünkü Peygamber (a.s.)'in şöyle biyurduğu haberi bize kadar ulaşmış bulunuyor: *"Yedi yaşında iken çocuklarınıza namaz kılmalarını emrediniz. on yaşlarında oldukları takdirde kılmazlarsa, dövünüz ve yataklarını birbirinden ayırınız."* (4)

Erkeklerin ve hanımların kendi aralarında musafaha yapmaları sünettir. Çünkü Taberânî ve Beyhakî'nin rivayetlerine göre Peygamber (a.s.) şöyle buyurmuştur: *"Mümin, mümin ile karşılaşır, ona selâm verir ve elini tutup onunla musafaha ederse, sonbaharda ağacın yapraklarının döküldüğü gibi günahları dökülür."* Bir başka rivayette de şöyle denilmektedir: *"Her hangi iki Müslüman birbiriyle karşılaşır ve tokalaşırsa, mutlaka ayrılmadan önce günahları bağışlanır."* (5) Musafahada sünnet olan iki elin de tutulmasıdır. Nevevî, *el-Ezkâr*'da şöyle demektedir: "Şunu bil ki musafaha, her bir karşılaşmada müstehaptır. İnsanların alışkanlık hâline getirdikleri sabah ve ikindi namazından sonra musafahalaşmanın ise bu şekliyle şeriatte aslı yoktur. Bununla birlikte bir mahzuru da yoktur; çünkü musafahanın aslı sünnettir." Burada musafahanın sabah ve ikindi namazından sonra yapılmak ile

1- Ebu Hureyre'nin rivayet ettiği hadiste şöyle denilmektedir: *"Fıtrattan olanlar beştir: Sünnet olmak, etek tıraşı olmak, bıyıkları kesmek, tırnakları kesmek ve koltuk altını yolmak."*

2- Parmakların bütün boğum ve mafsalları hadis-i şerifte zikredilen "el-berâcim" kelimesinin kapsamına girer. Ayrıca kulağın bükülme yerleri, burnun içi ve vücudun üzerinde kir oluşan her hangi bir yeri de bu kapsama dahildir.

3- Bu hadisi İbni Ebu Şeybe, Amir el-Hicrî'den rivayet etmiştir. *Nasbu'r-Râye,* IV, 257. Müellif: "Mukâmea" ile "mukâame"nin arada örtü olmaksızın yatmak demek olduğunu belirtmekle birlikte, *Nasbu'r-Râye,* IV, 257'de Ebu Ubeyd'den naklen, mukâame'nin ağızdan öpüşmek, mukâema'nın ise aynı örtü altında yatmak demek olduğu belirtilmektedir. -Çeviren-

4- Bu hadisi Ahmed, Ebu Dâvud ve Hâkim, İbni Ömer'den rivayet etmiştir; *sahih* bir hadistir.

5- Ebu Dâvud ve Tirmizî el-Berâ'dan rivayet etmiştir. *Nasbu'r-Râye,* IV, 260.

kayıtlanmasının sebebi, onun döneminde bunun âdet olmasıdır. Yoksa bütün namazlardan sonra tokalaşmanın hükmü aynıdır. Hanefîlerce tercih edilen görüşe göre namazlardan sonra dahi olsa musafaha, mutlak olarak caizdir. Bazı Hanefî âlimleri mekruh görmüşlerdir.

Cüzzam veya baras gibi bir hastalığı bulunan kimse ile musafahalaşmak mekruhtur.(1)

Hanefîlere göre erkeğin bir başka erkeğin ağzından veya elinden yahut da her hangi bir tarafından öpmesi tahrimen mekruhtur. Aynı şekilde karşılaşmak veya vedalaşmak hâlinde şehvetle olduğu takdirde kadınların öpüşmesi de böyledir. Ancak bir iyilik, güzellik üzere olursa o vakit caiz olur.

Şafiîlere göre boyna sarılmak ve başın öpülmesi, taraflardan birisi veya her ikisi salih kimse olsa dahi mekruhtur. Çünkü bu Tirmizî'nin rivayet ettiği bir hadiste nehyedilmiştir. Yolculuktan gelen yahut da örfen uzak sayılabilecek bir ayrılıktan sonra karşılaşanlar bundan müstesnadır; o vakit sünnettir; bu hüküm de yine Tirmizî tarafından rivayet edilen bir hadise göredir.

Kim olursa olsun, önünde eğilmek mekruhtur. İlim adamları veya büyük kabul edilen kimselerin huzurunda yerin öpülmesi ise haramdır. Ancak âlim bir zat ile âdil bir imamın devlet başkanının elinin öpülmesinde bir mahzur yoktur. Alimin başının öpülmesi daha güzeldir.

Riyakârlık ve tazim için değil de, saygı maksadıyla ilim, salah, şeref ve buna benzer özellikleri olan fazilet ehli kimseler için ayağa kalkmak sünnettir. Nevevî, *er-Ravza*'da: "Bu konuda sahih hadisler sabit olmuştur." demektedir.

4. Lehv (Oyun ve Eğlence):

Oyunlar:

a) Kumar olan her türlü oyun ittifakla haramdır (2) Kumar, birisinin kâr edip öbürünün zarar etmesidir. Bu da yüce Allah'ın şu buyruğunda kaçınılmasını emretmiş olduğu kumar türündendir: *"Ey iman edenler! Şarap (içki), kumar, putlar ve fal okları şeytanın pis işlerindendir. Artık onlardan kaçının ki, kurtuluşa eresiniz."* (Maide, 90)

Kumar oynamayı alışkanlık hâline getiren kişinin adalet sıfatı kalkar ve İslâm mahkemesinde şehadeti reddedilir.

1- *ed-Dürerü'l-Mübâha*, 42 vd.; *Muğni'l-Muhtâc*, III, 135; *Tekmiletü Fethi'l-Kadîr*, VIII, 120; *Şerhu'r-Risale*, II, 393; *ed-Dürrü'l-Muhtâr*, V, 269-271.

2- *el-Bedâyi'*, V, 127; *Tekmiletü Fethi'l-Kadîr*, VIII, 132; *el-Kavânînü'l-Fıkhıyye*, 194; *Şerhu'r-Risale*, II, 417, 420; *eş-Şerhu'l-Kebîr*, I, 198 vd.; *el-Mühezzeb*, II, 325-328; *el-Muğnî*, IX, 170-17[illegible] *ed-Dürrü'l-Muhtâr*, V, 279, III, 337; *el-Fetave'l-Hindiyye*, V, 363; *Tebyînü'l-Hakâik*, VI, [illegible] vd.

Bir kimse kendi malını ortaya koyup galip gelirse malını alır; arkadaşı galip gelirse o bu malı alır, diye şart koşsa, bu akit sahih olmaz. Çünkü o savaş aletlerinden değildir. Böyle bir şeyde bedelin verilmesi de sahih olmaz. Bundan dolayı şehadet de reddedilmez. Çünkü tarifini yaparken belirttiğimiz gibi böyle bir şey de kumar değildir.

b) Kumarın olmadığı, yani taraflardan ikisinin veya birisinin koyduğu belirli bir bedel bulunmayan oyunların ise, kimisi haram, kimisi mübahtır. Bununla birlikte faydası olmayan her bir oyun ve eğlencenin kerahetten uzak kalmayacağı bilinmelidir. Çünkü bu gibi oyunlarda vakit boşa harcanır, Allah'ı zikretmekten, namazdan ve faydalı olan her şeyden uzak kalmak söz konusudur.

Tavla: Haram olan, zar ile tavla oynamaktır. Bunun sebebiyle şehadet reddedilir. Hanefîler bunun hükmünü, -hükmün delili zannî olduğundan dolayı kendi ıstılahlarına uygun olarak- tahrimen mekruh kabul etmişlerdir. Çünkü Ebu Musa el-Eş'arî'den şu rivayet gelmiştir: *"Kim tavla oynarsa Allah'a ve Resulüne karşı gelmiştir."* (1) Bureyde (r.a) de Peygamber (a.s.)'in şöyle buyurduğunu rivayet etmektedir: *"Kim nerdeşîr (tavla) oynarsa, elini domuz etine ve kanına batırmış gibi olur."* (2)

Dolayısıyla bu oyunu tekrarlayan kimsenin şehadeti, ister kumar diye oynasın, ister kumarsız oynasın kabul edilmez. Bu hüküm dört mezhebin ittifakıyla böyledir. Çünkü bu kişi bu oyunla kumar oynamasa dahi, boş ve anlamsız bir iş yapmıştır. Peygamber (a.s.) ise şöyle buyurmuştur: *"Allah'ı zikretme türünden olmayan her şey bir boş iştir, bir oyundur."* veya: *"O bir yanılmadır ve bir boş iştir. Bundan dört şey müstesnadır: Erkeğin hanımıyla oynaşması, erkeğin atını eğitmesi, kişinin iki hedef arasında gidip gelmesi (yani atıcılık öğrenmesi) ve kişinin yüzme öğrenmesi."* (3) Diğer taraftan Peygamber (a.s.) şöyle buyurmaktadır: *"Ne ben oyundanım ne de oyun bendendir."* (4)

Ondörtlü ile oynamak haramdır. Çünkü bu oyunda esas zarlardır. O bakımdan bu da fal oklarına ve tavlaya benzemektedir. Hakikatte ise tavlanın haram kılınması, bir zamanlar İranlıların kumarlarına esas teşkil eden oyun olmasıdır.

Satranç: Şafiîlerin dışında kalan cumhura göre satranç da haramdır. Hz. Ali

1- Bu hadisi Ahmed, Ebu Dâvud ve Mâlik rivayet etmiştir. *el-Muntaka ale'l-Muvatta,* VII, 278; *Neylü'l-Evtâr,* VIII, 94.

2- Ebu Dâvud rivayet etmiştir. Müslim'de şöyle bir rivayet vardır: *"Her kim tavla oynarsa, elini domuzun etine ve kanına bulamış gibi olur."* *Nasbu'r-Râye,* IV, 274.

3- Hadisi Neseî, Câbir b. Abdullah'tan rivayet etmiştir. Bu konuda Ukbe b. Amir'den, Ebu Hureyre'den ve Ömer b. el-Hattâb'dan gelmiş başka hadisler de vardır. İki hedef arasında gidip gelmekten kasıt ise, atıcılığı öğrenmek demektir. *Nasbu'r-Râye,* IV, 273 vd.

4- Bu hadis Enes'ten ve Muaviye b. Ebu Süfyan'dan rivayet edilmiştir. Enes'ten gelen rivayeti Buharî ve başkaları, ötekini ise Taberanî rivayet etmiştir. *Tahric ve Tahkiku Ehadisi Tuhfeti'l-fukaha,* III, 497.

(r.a.): *"Satranç da kumar türündendir"* demiştir. Yine *"Hz. Ali (r.a.) satranç oynayan bir grubun yanından geçmiş ve şöyle demiştir: "Şu önlerinde eğildiğiniz putlar da ne oluyor?"*

Şafiîler şöyle demektedir: Satranç oynamak mekruhtur. Çünkü din konusunda kendisinden yararlanılan bir oyun da değildir; onu oynamayı gerektiren bir ihtiyaç da yoktur. O bakımdan terkedilmesi evladır; fakat haram değildir. Çünkü İbni Abbas, İbni Zübeyr, Ebu Hureyre ve Saîd b. el-Müseyyeb (r.a.)'in satranç oynadıkları rivayet edilmektedir; haram olduğuna dair her hangi bir nas da varit olmamıştır; hakkında nas bulunan oyunlara da benzememektedir. Eşyada aslolan ise mübahlıktır. Diğer taraftan satranç ile zekânın bilinmesi ve anlama kabiliyetinin arttırılması da söz konusudur.

Şayet her iki taraftan veya taraflardan birisinin koyduğu bir bedel bulunup da yenenin mağluptan alması söz konusu olursa bu bahsin başında belirtilmiş olduğumuz gibi, haram olur.

Şarkı ve Musıki Aletleri: Hanefîlerle bazı Hanbelî âlimlerine göre neşe verici çalgı aleti olmaksızın şarkı söylemek de, dinlemek de haramdır. Çünkü İbni Mes'ûd (r.a.) Hz. Peygamber (a.s.)'in şöyle dediğini rivayet etmektedir: *"Şarkı kalpte münafıklığı yeşertir."* (1)

Hanefî ve Hanbelîlerden başka bir grup ile Malikîler şöyle demektedir: Çalgısız şarkı, kerahetsiz olarak mübahtır.

Şafiîler de şöyle demektedir: Beraberinde çalgı aleti olmaksızın şarkı söylemek ve dinlemek mekruhtur, haram değildir. Çünkü Aişe'den şöyle dediği rivayet edilmektedir: *"Yanımda şarkı söyleyen iki cariye vardı. Ebu Bekir (r.a.) gördü ve şöyle dedi: Resulullah (a.s.)'ın evinde şeytan kavalı mı çalıyor? Bunun üzerine Resulullah (a.s.) şöyle buyurdu: Bırak onları, çünkü bu gün onların bayram günleridir:* (2) Hz. Ömer de şöyle demiştir: *"Şarkı yolcunun azığıdır."* Hülasa Gazali, baz eserlerinde çalgı aleti olmayan mücerret şarkının helâl olduğu üzerinde ittifakın bulunduğunu kaydetmektedir. (3)

Çalgı aletlerine gelince: (Hanefî, Malikî, Şafiî ve Hanbelî) mezheplerinin meşhur olan görüşlerine göre ud, tanbur, saz, davul, zurna (kaval ve benzerleri), rebab ve buna benzer telli, ney ve bütün üflemeli sazları kullanmak haramdır. (4) Bun-

1- Doğrusu bunun İbni Mes'ud'a ait bir söz olduğudur. *el-Muğnî,* IX, 175.

2- Hadis *müttefakunaleyhtir.*

3- *Neylü'l-Evtâr,* VIII,101; *İhyau Ulûmiddin,* II, 238 vd.

4- Semâ (şarkı dinlemek) bahsi için bk. Gazzalî, *İhyâu Ulûmiddin,* II, 237-268. Dikkat edilecek olursa Gazalî kaval, davul, tef ve benzeri aletlerin dinlenilmesini mübah görmüş ve şeriatın men ettiğine dair hükmün varit olduğu vurmalı, telli ve üflemeli sazların dışında, hiç bir şeyi istisna etmemiştir. Bunları istisna etmesi zevk verici olmaları dolayısıyla değil, şer'an mübah olmadıkları belirtildiğindendir. Tambur gibi. Ayrıca bk. *Neylü'l-Evtâr,* VIII,100-105; *eş-Şerhu's-Sağîr ve Haşiyetü's Savî,* II, 502 vd.

ları dinlemeye devam edenin şehadeti reddedilir. Çünkü Peygamber (a.s.) şöyle buyurmuştur: *"Ümmetimden şarabı, domuzları, ipeği ve çalgıları helâl kabul eden kimseler olacaktır."* (1) Hadisin bir başka lafzında şöyle denilmektedir: *"Ümmetimden bazı kimseler şarabı başka isimler vererek içeceklerdir. Onların tepelerinde çalgılar çalınacak, şarkıcı kadınlar şarkı söyleyecektir. Allah onları yerin dibine geçirecek, onlardan domuzlar ve maymunlar kılacaktır."* (2) Ayrıca çalgı aletlerinin haram kılındığına dair Kur'ân-ı Kerim'den yüce Allah'ın şu buyruğunu delil göstermişlerdir: *"İnsanlardan kimisi de Allah'ın yolundan saptırmak için boş sözü satın alır."* (Lukman, 6) İbni Abbas: *"Bunlar oyalayıcı, eğlendirici şeylerdir."* demiştir.

Aklen de şunu delil göstermişlerdir: Bu gibi aletler zevk ve neşe verir ve yüce Allah'ı zikretmekten, namaz kılmaktan alıkoyar, malın telef olmasına sebep teşkil eder. Bu bakımdan bunlar da şarap gibi haramdır.

Şafiîler ve Hanbelîler tek başına kullanıldığı zaman neşe vermeyen, ancak şarkının neşesini arttıran çubuğun mekruh olduğunu söylemişlerdir. Çünkü o, bu durumda şarkıya tabidir. Dolayısıyla şarkının hüküm onun da hükmüdür. Yani onunla birlikte bir haram veya bir mekruh bulunduğu zaman, alkış, şarkı, raks ve benzeri ile birlikte olursa, bunların hükmünü alır. Bunlardan birisi olmazsa mekruh olmaz. Çünkü çubuk tek başına bir çalgı aleti de değildir, neşe de vermez. Öbür eğlendirici araçların hilafına da tek başına dinlenilmez.

İmam Malik, Zahirîler ve bir grup sufi ud ve kamış eşliğinde dahi olsa semayı (şarkı dinlemeyi) mübah görmüşlerdir. Bu aynı zamanda (İbni Ömer, Abdullah b. Ca'fer, Abdullah b. Zübeyr, Muâviye, Amr b. el-As ve buna benzer) bir grup ashabın ve Said b. el-Müseyyeb gibi bir grup tabîinin de görüşüdür.

Kırılma, dökülme, eğilme, bükülme, eğilip kalkma gibi ölçülü bir takım hareketleri kapsayan raks ise (oyun, dans) haramdır, bunu helâl gören fasıktır.

Mübah olan oyunlar ise "yarışma" bahsinde de açıklayacağımız gibi; at ve buna benzer hayvanlar ile veya koşarak ya da silah eğitimi maksadı ile yapılan yarışlardır. Bu gibi yarışmaların yarışanların dışındakiler tarafından veya onlardan her hangi birisi tarafından konulacak ve yarışı kazananın alacağı bir ödül ile birlikte yapılması da caizdir.

Düğün ve sünnet esnasında mübah şarkı ve tef çalmak (3) caizdir. Çünkü Pey-

1- Buharî.

2- İbni Mace rivayet etmiştir. Her iki hadis *Neylü'l-Evtâr*, VIII, 96. Ayrıca Tirmizî Hz. Ali'den şöyle bir hadis rivayet etmektedir: *"Benim ümmetim on beş şeyi işleyecek olursa artık başına belâlar gelmiştir."* Bu arada: *"Şarapları içer, ipekleri giyer ve şarkıcı ve çalgıcıları dinleyecek olursa."* denilmektedir. Ancak hadis *garip*tir ve senedinde *zayıf* bir ravi vardır. *Neylü'l-Evtâr*, VIII, 99.

3- ***Tef***: Elek gibi bir tarafı yuvarlak olan çalgıdır. Her iki taraftan da daire şeklinde olanı hakkında ise Malikîlere göre caiz, yasak ve meşru olmak üzere üç görüş vardır.

gamber (a.s.) şöyle buyurmuştur. *"Nikâhı ilân ediniz ve nikâh için tef çalınız."*[1]

Düğün ve başka toplantılarda güzelliği anlatan, ahlâksızlığa ve şarap içmeye teşvik gibi bir takım kötülüklere karşı arzu uyandıran şarkılar, düğün ve başka toplantılarda haramdır. Aynı şekilde haram kılınmış bütün oyalayıcı şeyler de haramdır. [2]

er-Ru'yânî, el-Kaffâl'dan Malik b. Enes'in görüşüne göre çalgı aletleri ile birlikte şarkının mübah olduğunu zikretmektedir ki, Zahirî mezhebinin görüşü de budur. Medine âlimleri arasında udun mübah olduğu hususunda görüş ayrılığı yoktur. [3] Bazı Şafiî âlimleri de bu görüştedir. Bunun mübah olduğuna dair delilleri ise udu men edici hadislerin kendilerine göre *sahih* olmamasıdır. el-Fâkihânî şöyle demektedir: Ne Allah'ın kitabında, ne de sünnette açık ve sahih bir hadiste oyalayıcı şeylerin haram olduğuna dair bir şey bilmiyorum. Burada söylenenler olsa olsa katî olmayan, ancak ışık tutucu özelliği bulunan bir takım zahirî deliller ile genel ifadelerdir." [4]

Şunu belirtelim ki, fazileti veya cihadı teşvik eden marşların ihtilât olmaması ve kadınların tesettüre riayet etmesi şartıyla mahzuru yoktur. Ahlâksızlığa teşvik edici şarkıların haram olduğunda ise hiç bir şüphe bulunmamaktadır. Hatta şarkının mübah olduğunu söyleyenler bile, onun haram olduğunu söylemişlerdir. Özellikle çağımızda radyo ve televizyonun çokca görülen münkerleri hakkında bu haramlık hükmü söz konusudur.

Şüphe yok ki, günümüzde şarkı dinlemekten uzak kalmak evlâdır. Çünkü şarkı dinlemenin hükmünde en azından bir şüphe vardır. Müminler ise sahih hadis-i şerifte açıkça belirtildiği gibi, şüphelerin sınırında durur, ileriye gitmezler. Şüpheleri terkeden kimse dininin de ırzının da lehine günahtan kurtulmuş olur. Tehlikeli bölgenin çevresinde dolaşıp duranın ise tehlikeye düşme ihtimali yüksektir. Özellikle şarkıların muhtevasında boy pos, yanak, güzellik, naz, ayrılık, visal, içki içmek gibi şeylerden söz ediyorsa -Şevkânî'nin de zikrettiği gibi- bunlardan uzak durmak gerekir. [5]

Psikolojik veya asabî bazı rahatsızlıkların tedavisi için müzik dinlemekte mahzur yoktur.

Kervanda Şarkı Söylemek ve Şiir:

Develeri yürütmek için şarkı söylemek (hiudâ) mübahtır. Bunun yapılmasında da dinlenmesinde de mahzur yoktur. Peygamber (a.s.) bunu bilip ses çıkarmadı-

1- İbni Mace, Hz. Aişe'den rivayet etmiştir. *Neylü'l-Evtâr,* VI, 187.
2- *Neylü'l-Evtâr,* VI, 188.
3- *Neylü'l-Evtâr,* VIII, 100-105.
4- *Neylü'l-Evtâr,* VIII, 104.
5- *Neylü'l-Evtâr,* VIII, 105.

ğı gibi, bedevî Arapların nağmeli şiir okumalarına da ses çıkarmamıştır. Buna göre şarkı sınırına gelmediği sürece çeşitli şekillerde şiir okuma türleri de caizdir. Peygamber (a.s.) de şiir dinler ve bunu reddetmezdi. (1)

Şiir söylemek caizdir. Çünkü Peygamber (a.s.)'in Hassân, Ka'b b. Mâlik, Abdullah b. Revâha gibi şairleri vardı ve bunlar onu övücü şiirler söylemişlerdi. Hatta *"Resulullah (a.s.) Bânet Suâd diye bilinen Kaside-i lamiyesini okuyunca Ka'b b. Züheyr'e üzerindeki cübbesini vermişti."* (2)

Şiirin, mübahlık ve haramlık, mekruhluk ve müstehaplık, onun sebebiyle şehadetin reddedilmesi gibi yönlerden hükmü, normal sözün hükmü gibidir. Şiirin güzeli normal sözün güzeli gibi, çirkini de normal sözün çirkini gibi hükme tabidir. Peygamber (a.s.) şöyle buyurmuştur: *"Gerçek şu ki, bazı şiirler hikmettir."* Yine şöyle buyurmuştur: *"Şiir söz ayarındadır. Şiirin güzeli sözün güzeli gibi, çirkini de sözün çirkini gibidir."* (3)

Nağme İle Kur'ân Okumak:

Nağmesiz olarak Kur'ân'ın okunmasında mahzur yoktur, fakat efdal olan Kur'ân okurken sesi güzelleştirmektir. Çünkü Peygamber (a.s.) *"Kur'ân'ı seslerinizle süsleyiniz."* veya: *"Seslerinizi Kur'ân ile süsleyiniz."* (4) buyurmuştur.

Nağme ile Kur'ân okumaya gelince: Eğer sözleri uzatmakta, harekeleri yerli yerince söylemekte aşırıya gitmeyecek olursa bunda bir mahzur yoktur. Çünkü Peygamber (a.s.) Kur'ân okurken tercî yapmış, sesini alçaltmış yükseltmiştir. Şayet kelimeleri uzatmakta ve birini diğerine katmakta haddi aşacak olursa o takdirde bu mekruh olur. (5)

5. Selâmlaşmak:

"es-Selâm", Allah'ın isimlerinden birisidir. Selâm "Allah'ın ismi senin üzerine olsun" yani, sen Onun himayesi altındasın demektir. Tıpkı Allah seninle birlikte olsun, Allah yanında olsun, demek gibidir. Selâmın bir takım hükümleri vardır ki, aşağıda anlatılmıştır. (6)

Selâma önce başlamak sünnettir. Çünkü Peygamber (a.s.): *"Aranızda selâmlaşmayı yayınız."* (7) buyurmuştur. Tek kişinin selâmı alması farz-ı ayn, top-

1- *el-Mühezzeb*, II, 327 vd.; *el-Muğnî*, IX, 176; *İhyâu Ulûmiddin*, III, 109.

2- Hadisi Ahmed ve Ebu Dâvud İbni Ömer'den şu lafızla rivayet etmiştir: *"Gerçek şu ki; sözün bazısı sihirdir, sihirin bazısı da hikmettir."*

3- Buharî, *el-Edebu'l-Müfred*'de, Taberanî *Evsat*'ta İbni Ömer'den, Ebu Ya'lâ ise Hz. Aişe'den rivayet etmiştir. *el-Fethu'l-Kebir*.

4- Ahmed, Ebu Dâvud, Neseî, İbni Hibbân, İbni Mace ve Hâkim, el-Berâ b. Azib'den rivayet etmişlerdir. *el-Câmiü's-Sağîr*.

5- *el-Mühezzeb*, II, 328; *el-Muğnî*, IX, 179 vd.

6- *Keşşafu'l-Kınâ'*, II, 175-179.

7- Müslim, Ebu Dâvud, Tirmizî ve İbni Mace, Ebu Hureyre'den şu lafızla rivayet etmişlerdir: *"İman*

luluk arasından birilerinin selâmı alması ise farz-ı kifayedir. Çünkü yüce Allah şöyle buyurmuştur. *"Bir selâmla selâmlandığınız vakit siz ondan daha güzeli ile selâm alın veya aynısıyla karşılık verin."* (Nisâ, 86) Topluluk arasından birisinin selâm vermeye başlaması, sünnet-i kifayedir. Ancak efdal olan, hepsinin selâm vermeleridir. Şayet bir topluluk bir tek kişiye selâm verecek olursa o da hepsini kastederek selâmı alırsa caizdir, böylece hepsine karşı selâm alma farizası da sakız olmuş olur. Selâm verirken "es-selâmü aleyküm" alırken de: "ve aleykümü's-selâm" demek yeterlidir. Selâmı alırken başa "ve"yi eklemek vaciptir. Bir grup ilim adamı ise vacip değil, menduptur, demişlerdir. En mükemmel şekilde selâm vermek: "es-selâmü aleyküm ve rahmetüllahi ve berekâtuhû" demek, selâmı alırken de: "Ve aleykümü's-selâmu ve rahmatullahi ve berekâtühû" demektir.

Kendisine selâm verilen kişinin muhakkak olarak selâmı işitebilmesi için, önce selâm verenin sesini yükseltmesi sünnettir. Çünkü az önce görmüş olduğumuz: *"Selâmlaşmayı aranızda yayınız."* hadisi bunu gerektirmektedir. Şayet uyuyan ve uyanık kimselerin bir arada olduğu bir yerde selâm veriliyorsa uyanıkların işitebileceği, uyuyanların da uyandırılmayacağı şekilde -iki farzı bir arada yürütebilmek maksadıyla- selâm verir.

Birisine selâm verse, sonra aradan fazla geçmeden yine onunla karşılaşırsa ikinci, üçüncü ve daha fazla sayıda selâm vermesi sünnet olur. Çünkü *"Aranızda selâmlaşmayı yaygınlaştırınız."* hadisinin genel ifadesi bunu gerektirmektedir.

Her türlü konuşmaya başlamadan önce selâm ile başlamak, az önceki haber dolayısıyla yine sünnettir.

Eğer zann-ı galip ile kendisine verilenin selâmı almayacağı kanaati varsa bile selâmı terketmez. Çünkü: *"selâmı yayınız"* hadisinin umumî ifadesi bunu gerektirmektedir. Diğer taraftan onlara bu edebi öğretmek için küçük çocuklara selâm vermekte bir mahzur yoktur ve onların bu selâmı almaları üzerlerine vacip değildir. Şayet küçük bir çocuk ergenlik yaşına gelmiş birine selâm verecek olursa onun bu selâmı alması vaciptir.

Selâmı alırken selâm veren kişiye işittirecek ve selâmı aldığını bildirecek kadar sesi yükseltmek vaciptir.

Selâmlaşma esnasında eğilmek mekruhtur. Yabancı (kendisinin zevcesi veya mahremi olmayan) bir kadına selâm vermek mekruhtur. Acûze, yani güzel olmayan yaşlı bir kadın veya kendisine karşı arzu duyulmayan bir kadın olması hâlinde -fitneden emin olunacağı için- bir mahzur yoktur.

Hamamda, yemek yiyen veya savaşan kimseye selâm vermek, meşguliyeti

---

etmedikçe cennete giremezsiniz, birbirinizi sevmedikçe de iman etmiş olmazsınız. Yaptığınız takdirde birbirinizi seveceğiniz bir işi size göstereyim mi? Aranızda selâmlaşmayı yayınız." et-Tergîb ve't-Terhîb, III, 424.

dolayısıyla mekruhtur. Kur'ân-ı Kerim okuyana, yüce Allah'ı zikredene, telbiye getirene, Peygamber (a.s.)'in hadisini okuyana, hutbe okuyana, vaaz verene, selâm vermek de mekruhtur. Aynı şekilde okunan Kur'ân'ı, rivayet edilen hadisi, hutbe veya vaazı dinleyen kimseye, fıkıh tekrarı yapan, hangi tür ilimden olursa olsun ilim öğretmekte bulunan, ilim üzerinde çalışan, ezan okuyan veya kamet getiren [1] kimselere; def-i hacet eden kimselere selâm vermek de mekruhtur. Def-i hacet eden kimsenin selâmı alması da mekruhtur. Çoluk çocuğu ile birlikte gezmekte olan veya hakim olarak hüküm vermekle uğraşan kimseye ve benzerlerine selâm vermek de mekruhtur.

Sözü geçen ve selâm verilmesi müstehap bulunmayan kişilerden birisine selâm veren kişi, selâmının alınmasını hak etmez.

Karşılaştığı veya yanlarına girdiği bir grup arasında sadece bir kısmına selâm vermesi ve: "Selâmullahi aleykum" demesi mekruhtur. Çünkü böyle demek, varit olan selâm şekline aykırıdır. Aynı şekilde: "Aleyke selâmullahi" demek de böyledir. Çünkü Peygamber (a.s.) bunu hoş görmemiştir.

Yasaklanmış bulunan müslümanın müslüman kardeşiyle üç günden fazla dargın durması hâli, selâm vermekle ortadan kalkar. Çünkü selâm sevgi beslemenin sebebidir. O bakımdan dargınlığı keser. *Merfû* olarak rivayet edilen hadiste: "Selâm dargınlığı sona erdirir" denildiği rivayet edilmektedir.

Bir topluluğun yanından ayrılırken, evine girerken selâm vermek sünnettir. Boş bir eve veya boş bir mescide girecek olursa: "es-Selâmu aleynâ ve ala ibâdillahi's-sâlihîn der. Çünkü bütün bu konularda bu hükme delil teşkil edecek haberler gelmiş bulunmaktadır.

Eve önce sağ ayağıyla girer ve şöyle der:

«اَللَّهُمَّ اِنِّى اَسْئَلُكَ خَيْرَ الْمُولِجِ وَخَيْرَ الْمُخْرَجِ، بِسْمِ اللّٰهِ وَلَجْنَا وَبِسْمِ اللّٰهِ
خَرَجْنَا وَعَلَى اللّٰهِ رَبِّنَا تَوَكَّلْنَا»

Allahım! Senden bu girişimin hayırlı olmasını isterim. Çıkışımın da hayırlı olmasını dilerim. Allah'ın adı ile girdik, Allah'ın adı ile çıktık. Rabbimiz olan Allah'a tevekkül ettik." Bundan sonra aile halkına selâm verir. Çünkü bu konuda Ebu Malik el-Eş'arî'nin Ebu Dâvud tarafından rivayet edilen merfû bir haberi gelmiş bulunmaktadır.

1- Hanbelî mezhebine göre namaz kılan bir kimseye selâm vermek mekruh değildir.

ALIŞ-VERİŞ ve TEAMÜLE DAİR BAZI MESELELER

Hanefîler muamelâta dair ya bir şüphe ya şer'î bir engel veya bir masiyet ihtiva eden fıkhî bazı teferruat zikretmektedir ki, bunlardan kısaca söz etmek güzel ve yerinde olur:

Tabiî gübrenin satışı:

Mahsulü artırmak için gübre olarak kullanmak gayesiyle hayvan tersini satmakta mahzur yoktur. Her ne kadar aslında böyle bir satış mekruh ise de hüküm budur. Çünkü hayvan pisliği necistir. İnsanın pisliğini satmak da mekruhtur. Ancak Hanefîlerce sahih olan, necasetin karıştığı zeytin yağı gibi necis olmuş şeylerin satışı caizdir. (1)

Zimmînin şarap parasından müslümanın borcunu alması:

Müslümanın kâfirdeki borcunu şarap veya domuz parasından alması caizdir. Çünkü kâfirin bunları başkasına satması sahihtir. Zira bunlar kâfir için kıymetli birer maldır. Ancak Müslümandan tahsil etmesi gereken borç böyle değildir. Böyle bir borcu şarap veya domuzun parasından almak sahih olmaz. Çünkü Müslümanın bunları satması sahih değildir.

Aynı şekilde faizci, rüşvet alan, gasıp, hırsız ve şarkıcı gibi kimselerin haram kazançlarından borcunu alması da caiz değildir. Yine mirasçılara haram kazançtan miras almak da helâl olmaz. Onların, aldıkları mirası eğer bilmekte iseler sahiplerine vermeleri gerekir, değilse onu tasadduk ederler. Çünkü haram olan kazancın sahibine iade edilmesine imkân yoksa ondan kurtulmanın yolu tasadduk etmektir.(2)

1- *Tekmiletü Fethi'l-Kadîr*, VIII, 122; *ed-Dürrü'l-Muhtâr*, IV, 110; V, 272; *ed-Dürerü'l-Mübâha*. 53.

2- *ed-Dürrü'l-Muhtâr ve Reddü'l-Muhtâr*, V, 272 vd.

Şarap yapana üzüm satmak:

Şarap yapması muhtemel bir kimseye üzüm satmak caizdir. Çünkü satış halinde satılan şeyin bizzat kendisi ile masiyet gerçekleşmemektedir. Masiyet onun değişikliğe uğratılmasından sonra ortaya çıkmaktadır.

Aynı şekilde fitne çıkartan kimselere silah satmak da caiz kabul edilmiştir. Çünkü fitne, o silahın kullanılması ile gerçekleşir, mevcut hâli ile değil. (1) Şu kadar var ki, böyle bir satış mekruhtur. Çünkü bununla masiyete sebep olunmaktadır. Şarap yapması muhtemel olan kimseye üzün suyunu satmakta ise durum böyle değildir. Çünkü bizatihi satılan mal masiyet oluşturnamaktadır. Onun değişikliğe uğratılmasından sonra masiyet söz konusu olur.

Kilise adına ücretli çalışmak veya zimmînin şarabını taşımak:

Ebu Hanife'ye göre (2) bir kişinin kendisini, arabasını veya bineğini kilise tamiri veya zimmîye şarap taşımak için kiralaması caizdir. Şarap sıkmak için ise değildir. Çünkü taşıma fiilinde bizzat masiyet yoktur. Çünkü taşımak üzere ücretle tutulmak, masiyet değildir ve masiyete de sebep olmamaktadır. Asıl masiyet içenin tercihi ile meydana gelmektedir. Dökülmek veya sirke yapılmak maksadı ile taşıtılması da muhtemeldir.

Bir ülkedeki şarap fabrikalarında veya meselâ Amerika'daki şarap fabrikalarına şarap yapılması kastı ile Müslüman tarafından sıkılması ise haramdır. Çünkü bizzat bu fiilde masiyet vardır. Yine Ebu Hanife'ye göre, halkının çoğunluğu zimmî olan bir beldede bir evin kilise yapılmak maksadıyla veya şarap satmak için kiraya verilmesi caizdir. Çünkü böyle bir icare akti, evin menfaati için gerçekleşmektedir. Bu durumda ücret (kira)in, evin mücerret teslimi ile ödenmesi gerekir. Bunda ise bir masiyet yoktur. Asıl masiyet orayı kiralayanın yapacağı iştedir ve kişi bunu yapıp yapmamakta serbesttir.

Ancak halkının çoğunluğu Müslüman olan bir şehirde böyle bir icar (kiralama) caiz değildir. Çünkü zimmet ehline esah olan görüşe göre, kilise edinmek ve açıktan şarap satmak ve buna benzer işleri yapmak imkânı verilmez.

Ebu Hanife'nin iki talebesi Ebu Yusuf ile Muhammed ve diğer üç mezhep imamı şöyle demektedir: Bütün bu tür kiralama ve icare akitleri mekruhtur, uygun değildir. Çünkü bu gibi akitlerde masiyete yardım söz konusudur, ayrıca Peygamber (a.s.) şarap konusunda on kişiye lânet etmiş ve bunlar arasında şarabı taşıyanı da saymıştır. (3)

1- a.g.e. V, 273; *Tekmiletü Fethi'l-Kadîr*, VIII, 127.

2- *ed-Dürrü'l-Muhtâr*, V, 277 vd.; *Tekmiletü Fethi'l-Kadîr*, VIII, 127

3- Bu hadisi Ebu Dâvud İbni Ömer'den rivayet etmiş, İbnü's-Seken *sahih* olduğunu belirtmiştir. *et-Talhisu'l-Habîr*, 359

Ebu Hanife, hadis-i şerifte geçen taşımayı masiyet kastı ile birlikte taşımaya hamletmiştir. Ancak durum her ne olursa olsun, Ebu Hanife'nin bu görüşü sadece kıyasa dayanmakta, iki talebesinin görüşü ise bir çok fetvada esas alınan istihsana dayanmaktadır.

Mekke evlerinin ve arazisinin satılması ve kiralanması:

Hanefî ve Şafiîlere göre Mekke evlerinin binalarını ve arazilerini satmak, kerâhetsiz olarak caizdir. Çünkü bina oraya inşaatı yapanın mülküdür. Arazi ise orayı mülk edinmiş olmanın etkileri açıkça görüldüğü için, sahiplerinin mülküdür. Bu ise şer'an özel olarak oraya sahip olmaktır.

Ancak Hanefîlere göre hac mevsiminde Mekke evlerinin kiralanması mekruhtur. Sair mevsimlerde ise buna ruhsat vardır. Çünkü yüce Allah şöyle buyurmaktadır: *"Ve kendisinde hem misafir olanların, hem de yerli olanların eşit olduğu Mescid-i Haram..."* (Hacc, 25) Nitekim Hz. Ömer b. el-Hattâb (r.a) da hac mevsiminde şöyle seslenirdi: *"Ey Mekke ehli! Evlerinize kapı edinmeyiniz. Uzaktan gelenler dilediği yerde insin, konaklasın"* der, ondan sonra da bu ayet-i kerimeyi okurdu [1].

Kâfirin mescitlere girmesi:

Ebu Hanife, Mescid-i Harâm dahi olsa, izin ve ihtiyaç olmaksızın bile kâfirin mescitlere girmesini caiz kabul etmektedir. [2] Ona göre: *"Artık bu yıllarından sonra onlar Mescid-i Haram'a yaklaşmasınlar."* (Tevbe, 28) buyruğunda "bu sene" ile kastedilen, hicrî 9. yıl haccından sonra, onlar çıplak olarak hac ve umre yapamazlar, demektir. Söz konusu bu ilân, Hz. Ebu Bekir'in hac emirliği sırasında Hz. Ali'nin bu sureyi açıklamış ve şöyle demişti: *"Haberiniz olsun, bu yılımızdan sonra hiç bir müşrik hac edemeyecektir ve çıplak hiç bir kimse tavaf edemeyecektir."* [3] Diğer taraftan Ebu Süfyân da Kureyş'in bozmasından sonra Hudeybiye barış akdini yenilemek maksadıyla Medine'deki Peygamber Mescidine girdiği gibi, Sakîf Kabilesi de oraya girdi. Sümâme b. Üsâl de esir alındığı sırada Peygamber Mescidinde bağlanmış idi.

Malikîler [4] izin veya eman ile Müslüman olmayan bir kimsenin Beytu'l-Harâm müstesna, Mekke'nin haremine girmesini caiz görmüşlerdir. Her hangi bir kâfirin, her hangi bir mescide mutlak olarak girmesi caiz değildir ve girmek için ona fırsat verilmez. Müslüman hakimin önünde mahkeme olunmak için girmek gibi bir özür olma hâli ise müstesnadır. Bu hüküm, Mescid-i Harâm'a girişinin engel-

1- *ed-Dürrü'l-Muhtâr ve Reddü'l-Muhtâr,* V, 278.

2- *ed-Dürrü'l-Muhtâr,* V, 274; *Şerhu's-Siyeri'l-Kebîr,* I, 93; *el-Eşbâh ve'n-Nezâir,* İbn Nuceym II 176; *Ahkâmu'l-Kur'ân* (el-Cassâs) III, 88.

3- Buharî ve Müslim.

4- *Mevâhibu'l-Celîl,* III, 381; *el-Huraşî,* -ikinci baskı- III, 144; *Ahkâmu'l-Kur'ân, (İbnü'l-Arabî)* II 901; es-Sayis, *Tefsiru Ayâti'l-Ahkâm,* III, 22 vd.

lenmesine kıyasendir. Çünkü bunun illeti olan necislik, bütün müşriklerde vardır ve yine gereken saygının gösterilmesi ise her mescit hakkında söz konusudur.

Şafiîlerle Hanbelîler şöyle demektedir [1]: Müslüman olmayan kişinin, isterse bir maslahat gereği olsun, Mekke'nin haremine girmesi yasaktır. Çünkü yüce Allah şöyle buyurmaktadır: "*Ey iman edenler, müşrikler ancak bir necasettirler. O bakımdan artık bu yıllarından sonra Mescid-i Harâma yaklaşmasınlar.*" (Tevbe, 28) Diğer taraftan: "*Harem bütünüyle mescittir.*"[2] şeklinde bir haber gelmiştir. Onlara göre kâfir bir kimsenin bir ihtiyaç sebebiyle Mescid-i Harâm dışında kalan diğer mescidlere Müslümanların izniyle girmesi caizdir. Ayet-i kerimenin nassı Mescid-i Haram hakkındadır. Eşyada aslolan mübahlıktır. Şeriatte de bu konuda bu esasa aykırı her hangi bir hüküm varit olmuş değildir. Diğer taraftan Peygamber (a.s.)'in yanına Taif heyeti gelmiş, o da İslama girmelerinden önce bile onları mescitte ağırlamıştır. Saîd b. el-Müseyyeb şöyle demektedir: "Ebu Süfyan henüz müşrik olduğu halde Medine Mescidine girerdi." Umeyr b. Vehb ise Peygamber (a.s.)'in mescitte olduğu sırada onu öldürmek maksadıyla mescide gelmiş, daha sonra da Allah ona İslama girmesini nasip etmişti.

İhtikâr

İhtikar, satmak maksadıyla mal depolayıp ve pazardaki değişim sebebiyle kâr sağlamaya çalışmak demektir. Gıda maddelerinin saklanması ise ihtikâr değildir. Malikîlerin tarifi budur.[3]

Hanefîler ihtikârı şöyle tarif etmektedirler[4]: İhtikar dil bilgisi bakımından (ha, ke, re) kelimesinin masdarıdır. Hapsetmek, demektir. O bakımdan ihtikâr, pahalılaşmasını bekleyerek bir şeyi alıkoymaktır. Şer'an ihtikârdan maksat ise pahalılaşmalarını bekleyerek gıda maddelerini alıkoymak veya yiyecek vb. şeyleri satın alıp pahalılaşıncaya kadar kırk gün süre ile saklamaktır. Çünkü Peygamber (a.s.) şöyle buyurmuştur: "*Her kim yiyecek bir şeyi kırk gün süre ile alıkoyacak olursa, Allah'tan berî (uzak) olur. Allah da ondan beri olur. Her hangi bir mahalle halkı arasında birisi geceyi aç geçirecek olursa, Allah'ın himayesi onların üzerinden kalkar.*"[5]

Şafiîler ise ihtikârı şöyle tarif etmektedirler[6]: Pahalılık zamanında satın al-

1- *Muğni'l-Muhtâc*, IV, 247; İbni Kesîr, *Tefsîr*, II, 346; *el-İfsâh*, 448; *el-Muğnî*, VIII, 531-532.

2- Atâ dedi ki: "Harem hudutları bütünüyle mescittir." Çünkü yüce Allah şöyle buyurmaktadır: *Artık bu senelerinden sonra onlar Mescid-i Harama yaklaşmasınlar.*" (Tevbe, 28)

3- *el-Munteka ale'l-Muvatta'*, V, 15 vd.; *el-Kavânînü'l-Fıkhıyye*, 255 vd.

4- *Tekmiletü Fethi'l-Kadîr*, kenarında *el-İnâye*, VIII, 126; *Reddü'l-Muhtâr*, V, 282; *el-Bedâyi'*, V 129; *Tebyînü'l-Hakâik*, VI, 27; *el-Lübâb*, IV, 166.

5- Bu hadisi Ahmed, İbni Ebu Şeyb; el-Bezzâr, Ebu Ya'lâ el-Mavsilî, Hâkim, Darakutnî, Ebu Nuaym ve Taberânî, İbni Ömer'den rivayet etmişlerdir. *Nasbu'r-Râye*, IV, 262; *Neylü'l-Evtâr*, V, 221.

6- *Muğni'l-Muhtâc*, II, 38; *Sübülü's-Selâm*, III, 25.

mış olduğu bir şeyi ona şiddetle ihtiyaç duyulacağı zamanda, satın aldığından daha fazlası ile satmak maksadıyla saklamaktır. Ancak ucuzluk zamanında satın aldığını alıkoyması böyle değildir; o, mutlak olarak haram olmaz. Ayrıca kendi arazisinin ürününü alıkoyması ve pahalılık zamanında kendisi ve ailesi için satın aldığı şeyleri yahut da satın aldığı fiyat ile satmak maksadıyla satın aldığı şeyleri alıkoyması ihtikâr olmaz.

Kendisine veya aile halkına bir sene yetecek miktardan fazlasını alıkoymasının mekruh olup olmadığı konusunda iki görüş vardır. Bunların uygun olanı kerâhet olmadığıdır; fakat evlâ olan fazla olan bu miktarı satmasıdır.

Hanbelîler şöyle demektedir[1]: Haram olan ihtikâr şu üç şartı taşıyan şekildir:

1- Başka yerden getirmek yolu ile değil de satın almak yolu ile olması. Başka yerden getirir yahut da kendi mahsullerinden bir miktar alıp saklayacak olursa, ihtikâr yapmış olmaz. Çünkü Peygamber (a.s.) şöyle buyurmuştur: *"(Pazara) başka yerden mal getirene rızık verilir, ihtikâr yapana ise lânet edilir."*[2]

2- Satın alınan şeyin gıda, yani gıda olarak kullanılan hububat ve benzeri şeylerden olması. Çünkü çoğunlukla bu gibi şeylere ihtiyaç duyulur. Katık, helva, bal, yağ, hayvanların yiyeceklerinde ise haram kılınan ihtikâr söz konusu değildir.

3- Onun bu satın alması sebebiyle insanlara şu iki hususta sıkıntı vermiş olmak lazımdır.

a) İhtikâr sebebiyle Haremeyn ve sınır boylarında olduğu gibi şehirde bu ihtikârın darlığa sebep olması. Geniş ve alt yapıları çok, mal getirilen yerleri fazla olan Bağdat, Şam ve Kahire gibi şehirlerde ise ihtikâr haram olmaz. Çünkü çoğunlukla bu gibi şehirlerde böyle bir şeyin etkisi görülmez.

b) Bunun darlık zamanlarında olması. Şöyle ki, şehire bir kafile girerken, mal sahipleri onları satın almak için acele eder ve diğer insanların geçimlerinin daralmasına sebep teşkil ederler. Böyle durumda küçük ile büyük şehir arasında bir fark yoktur. Bolluk ve genişlik zamanlarında hiç kimseye sıkıntı vermeyecek şekilde satın almak ise haram değildir.

İhtikâr Ne Zaman Gerçekleşir ve İhtikâr Yapılacak Şeyin Türü Nedir?

Fakihlerin ihtikârı tariflerinden açıkca anlaşıldığına göre, onlar ihtikârın darlık ve zaruret hâllerinde olacağı, genişlik zamanlarında olamayacağı, âdeten küçük şehirlerde söz konusu olacağı ve insanlara zarar verecek şekilde satın alıp tekrar satmamak yoluyla gerçekleşeceği üzerinde ittifak etmişlerdir. Çünkü bu şekilde

1- *el-Muğnî*, IV, 221.
2- Bu hadisi İbni Mace, İbni Râhûye, Dârimî ve Abd b. Humeyd ile Ebu Ya'lâ el-Mavsilî ve Beyhakî, Ömer b. el-Hattâb'dan rivayet etmiştir. *Nasbu'r-Râye*, I, 261.

malın alıkonulmasında Müslümanlara zarar vardır. Aynı şekilde kendi arazisinin ürününü alıp saklamakta ihtikâr bulunmadığı hususunda görüş ayrılığı yoktur. Çünkü böyle bir mal, kişinin kendisine ait katıksız bir hakkıdır. Bir başka şehirden getirdiği malı alıp saklamasında da hüküm böyledir. Çünkü insanların hakları yaşadıkları şehirde mevcut olan şey üzerinde söz konusudur. Hanefîlerde tercih edilen görüş, İmam Muhammed'in görüşü olup o da şu şekildedir: Şayet âdeten o şehire o mal getirilmekte ise, onu alıkoymak tahrimen mekruhtur. Çünkü insanların hakkı ona taalluk etmektedir.

Yine fakihler şunun üzerinde ittifak etmişlerdir: Gıda maddelerinde veya insan yiyeceklerinde ihtikâr her zaman için haramdır. Buğday, arpa, mısır, pirinç, incir, üzüm, hurma, kuru üzüm, badem vb. beden sağlığını temin eden yiyecekler bunlara örnektir. Bal, yağ, et ve meyve bunların dışındadır.

Aynı şekilde Hanefî, Şafiî ve Hanbelîlere göre saman, hayvanlara yaş olarak verilen yaş yoncayemlerin ihtikârı da haramdır.

Malikîlere ve Ebu Yusuf'a göre genişlik zamanlarında değil de sıkıntılı zaruret zamanlarında yemeğin dışındaki şeylerin ihtikârı da haramdır. Onlara göre böyle bir durumda yiyeceklerde de, başka şeylerde de ihtikâr caiz değildir. Keten, pamuk ve buna benzer insanın ihtiyaç duyacağı her şey veya alıkonulması insanlara zarar veren her şey, ister gıda olsun ister olmasın, isterse bu alıkonanlar elbise veya dirhem (para) türünden olsun, hüküm böyledir. Şafiîlerden es-Sübkî şöyle demektedir: "Şayet ihtikâr kıtlık zamanında olursa o vakit bal, yağ, susam yağı vb. şeylerin saklanması zararlı olur; o bakımdan bunların saklanmasının da haram olduklarına hükmetmek gerekir. Şayet bunların saklanmasında zarar yoksa da yine gıda maddelerinin ihtikârı kerâhetten uzak kalmaz." (1)

Kısacası cumhur, ihtikârı iki gıdaya (yani insanların gıdası ile hayvanların gıdasına) has kabul etmişlerdir. Bu tahsisi kabul ederken haram kılmaya uygun düşen hikmeti göz önünde bulundurmuşlardır ki, bu da insanlara zarar vermeyi önlemektir. Çoğunlukla da bu zarar ancak iki gıda türünde olur. Malikîler ise ihtikârı mutlak olarak men etmişlerdir.

Süre: alıkoma süresi kısa olacak olursa, zarar söz konusu olamayacağından ihtikâr olmaz. Bu süre uzayacak olursa zarar gerçekleşeceğinden ihtikâr olur.

Bir rivayete göre müddetin uzunluğu az önce gördüğümüz hadis-i şerif sebebiyle kırk gün olarak tesbit edilir: *"Her kim bir yiyeceği kırk gün süre ile alıkoyarsa Allah'tan berî (uzak) Allah da ondan berî olur."* Bu süre bir ay olarak takdir edilir de denilmiştir. Çünkü ondan daha aşağı bir süre çabuk gelip geçen kısa bir süredir. Bir ay ve yukarısı ise uzun bir süredir. Yine denildiğine göre takdir edilen bu süre, dünyadaki hukukî ceza içindir. Günah ise, süre az olsa dahi söz konusu olur.

1- *Neylü'l-Evtâr*, V, 222.

İhtikârın Hükmü:

İhtikarın bir takım hükümleri vardır ki, en önemlileri aşağıda gösterilmiştir:

a) İhtikâr yasaktır: Hanefîlerin çoğunluğu bu yasaklığın hükmünü tahrimen mekruh olarak ifade etmiş ve şöyle demişlerdir: İnsan ve hayvan gıdalarında ihtikâr, eğer şehir halkına zarar verecekse mekruhtur. Nitekim şehir dışından gelen kafileleri veya getirilen malları karşılamak da aynı şekilde mekruhtur; çünkü Peygamber (a.s.) bu şekilde mal satmak için gelen kafilelerin şehir dışında karşılanmalarını yasaklamıştır.(1) Şayet bu, zarar vermiyorsa bunda her hangi bir mahzur yoktur.(2)

el-Kâsani, *el-Bedâyi'de* ihtikârın yasaklığı hükmünü "haram olmakla" ifade lendirmiştir. (3) Aynı zamanda bu ifade diğer imamların: "İhtikâr haramdır." şeklindeki ifadeleri ile uyum halindedir.

Haram olduğunun delili bir çok hadis-i şeriftir. Az önce görmüş olduğumuz hadis bunlardan birisidir. Hz. Peygamberin şu hadis-i şerifleri de bu konudaki diğer delillerdendir: *"Günahkârdan başkası ihtikâr yapmaz."; "Her kim Müslümanlara pahalılık yapmak maksadıyla bir şey alıkoyacak olursa o günahkârdır"; "Pahalılık olsun diye Müslümanların fiyatlarından her hangi bir şeye müdahale eden kişiyi yüce Allah'ın Kıyamet gününde cehennemde büyük bir ateşe oturtması Allah'ın üzerinde bir hak olur"; "Müslümanların yiyeceklerini onlara zarar vererek saklayan bir kişiyi Allah cüzzam ve iflas ile cezalandırır."*(4)

b) İhtikâr yapılan malın satılması: Hanefîler der ki: (5) İhtikâr yapan kişiye kadı tarafından kendisinin ve aile halkının ihtiyacından arta kalanı satması emredilir. Satmayacak ve ihtikâr yapmakta ısrar edecek olursa ikinci bir defa durumu hakime arzedilir, eğer bu durumda ısrar ettiğini görürse hakim ona öğüt verir ve tehdit eder. Yine yapmayacak olursa üçüncü defa durumu hakime sunulur. Hakim de onu yapmış olduğu bu kötü işten alıkoymak için hapis ve tazir eder; kadı da satış için onu

1- Ahmed Buharî ve Müslim, İbni Mes'ûd'dan ittifakla rivayet etmişlerdir. *Neylü'l-Evtâr,* V, 166. Ayrıca Müslim, Ebu Hureyre'den şu rivayeti yapar: *"Resulullah (a.s.) dışardan mal getirenlerin karşılanmasını nehyetti."* Bir diğer lafızda şöyle denilmektedir: *"Dışardan mal getirenleri (şehrin dışında) karşılamayınız. Her kim onları karşılayıp mallarını satın alırsa, sahibi pazara geldiğinde o (satışı kabul edip etmemekte) serbesttir."* Buharî ve Müslim de İbni Abbas'tan şunu rivayet etmektedirler: *"Dışardan mal getirenleri karşılamayınız. Ve mukîm birisi, göçebe birisine satmasın." Nasbu'r-Râye,* IV, 261.

2- *Tekmiletü Fethi'l-Kadîr, ed-Dürrü'l-Muhtâr, el-Lübâb, Tebyînü'l-Hakâik,* a.y.ler

3- *el-Bedâyi',* a.y.

4- Birinci hadisi Ahmed, Müslim ve Ebu Dâvud İbnü'l-Müseyyeb'den rivayet etmişlerdir. İkinci ve üçüncüsünü Ahmed, Makil b. Yesâr'dan ve Ebu Hureyre'den, dördüncüsünü de İbni Mace, Hz. Ömer'den rivayet etmişlerdir. *Neylü'l-Evtâr,* V, 220.

5- Bu mezhebin adı geçen kaynakları.

mecbur eder. Elindeki yiyecekleri satmak istemeyecek olursa, hakim cebren onun adına bu satışı yapar. Bu konuda sahih olan görüşe göre Hanefîlerin ittifakı vardır ve bu satış mislinin fiyatı ile yapılır.

Malikîler de aynı şekilde şöyle demektedirler [1]: İhtikâr yapılan mal, ihtiyacı olan kimseye, satın alınan fiyattan satılır ve ona bir şey ziyade edilmez. Eğer fiyatı bilinmiyorsa ihtikâr yaptığı günkü fiyatından satılır.

Hanefîler şunu da eklemektedirler[2]: Eğer hakim şehir halkının telef olmalarından korkarsa ihtikârcılardan yiyeceği alır ve şehir halkına dağıtır. Halk bolluğa kavuşunca aldıklarının aynısını ihtikârcılara iade ederler. Bu uygulama zaruret sebebiyle yapılır. Başkasının malına zaruret sebebiyle ihtiyaç duyan ve telef olmaktan korkan kimse, mal sahibi razı olmasa dahi, onu alır ve kıymetini tazmin eder. Çünkü mecburiyet ve zaruret -daha önceden de açıklamış olduğumuz gibi- başkasının hakkını iptal etmez.

Fiyat Dondurma (Tes'îr):

Müslümanın islam düzeninin sınırlarına riayet ederek iktisadî hürriyete sahip olması, İslamda temel bir ekonomik ilkedir. Sözü geçen sınırların en önemlileri arasında adalet, kanaat, üçte bir sınırlarında olan helâl kâr kaideleri vardır. Çünkü Hz. Peygamber (a.s.) şöyle buyurmuştur: *"İnsanları bırakın, Allah kimini kiminden rızıklandırsın."* [3]

Buna binaen aslolan, fiyat koymamaktır; yani yöneticinin insanların aleyhine fiyat koymamasıdır. Bu ilke üzerinde fakihler arasında ittifak vardır. Şafiîlerle Hanbelîler bu asıl ilkeye bağlı kalmışlardır. Hanbelîler şöyle diyor: [4] İmamın (yöneticinin) insanlara fiyat tayin etme hakkı yoktur. Aksine insanlar tercih edecekleri fiyata göre mallarını satarlar. Şafiîler de şöyle derler: Pahalılık zamanında dahi olsa, fiyat tayini yani pazardaki mallarını ancak şu fiyata satabileceklerini emretmesi haramdır. Çünkü o takdirde insanları kendi malları hususunda darlığa sokmuş olur. Bu haramlık ise, yiyeceklere has değildir. Şayet yönetici fiyat koyacak olsa, konulan fiyattan daha fazla satmak suretiyle emrine muhalefet eden kişi tazir edilir. Çünkü bu açıktan açığa yöneticiye muhalefet etmektir. Bununla birlikte alışveriş sahihtir. Çünkü her hangi bir kişinin mülkünde olan bir şeyi belirli bir bedel ile satmak hakkı üzerine hacr konması bizce bilinmeyen bir uygulamadır. Diğer taraftan Şafiîlerden İbnü'r-Rif'a ve başkaları, pahalılık zamanında fiyat koymayı caiz görümüş-

---

1- *el-Munteka ale'l-Muvatta'*, V, 17.

2- *ed-Dürrü'l-Muhtâr*, V, 283; *el-Bedâyi'*, V, 129.

3- Bu hadisi Taberânî, Ebu Sâib'den şu lafızla rivayet etmiştir: *"İnsanları bırakınız. Biri ötekinden kâr etsin. Sizden her hangi biriniz kardeşinden nasihat isteyecek olursa, ona nasihat etsin."* Ayrıca *Neylü'l-Evtâr*, V, 164'de şöyle denilmektedir: *"İnsanları bırakınız, Allah birini ötekinden rızıklandırsın."*

4- *Muğni'l-Muhtâc*, II, 38; *el-Muğnî*, IV, 217.

lerdir. Fiyat koymayı men edenler Hz. Enes'in rivayet ettiği şu hadisi delil göstermişlerdir: *"Enes dedi ki: Reulullah (a.s.) döneminde fiyatlar yükseldi, insanlar:*

- Ey Allah'ın Resulü fiyat tespit etsen (fiyatları dondursan)? dediklerinde o şöyle buyurdu:

- Darlık ve genişlik veren, rızık veren, fiyatları tesbit eden Allah'ın kendisidir. Mal ve kan hususunda kendisine yapmış olduğum bir haksızlık sebebiyle benden hakkını isteyen her hangi bir kimse olmaksızın aziz ve celil olan Allah'a kavuşmayı ümid ederim." (1) Buna göre Peygamber fiyat tespit etmemiştir. Şayet bu iş caiz olsaydı, onların bu isteklerini kabul ederdi. Bu isteklerini kabul etmeyişine gerekçe olarak da bunun bir haksızlık olacağını göstermiştir. Haksızlık ise haramdır. Diğer taraftan fiyatı dondurulacak şey kişinin kendi malıdır. Karşılıklı olarak alan ve satanın razı olacağı fiyattan satmayı engellemek caiz değildir. Nitekim *cemaat* bunun üzerinde ittifak etmiştir. Diğer taraftan fiyat dondurmada insanlara zarar vermek söz konusudur. Şayet konulan fiyat fazla gelirse bu, mal sahiplerinin lehine olur, şayet az gelirse mal sahiplerine zararlı olur.

Malikîlerle Hanefîler ise insanlara gelebilecek zararları önlemek maksadıyla ihtiyaç duyulan maddelerin fiyatlarının imam (İslam Devlet Başkanı) tarafından tespit edilmesini caiz görmüşlerdir. (2) Şöyle ki: Eğer mal sahipleri mallarının alışılmış kıymetinin çok üzerinde fahiş fiyatla satacak olurlarsa, işte o vakit bu konuda görüş ve basiret sahipleri ile istişare ederek fiyat tespitinde mahzur yoktur. Bu da insanların maslahatlarını gözetmek ve fiyatların aleyhlerine yükselmesini ve onların menfaatlerinin bozulmasını önlemek maksadı ile yapılır. Bunu caiz görenlerin bu konuda dayanakları "Ne zarar vermek ne de zarara karşılık vermek vardır. Zarar izale olunur, umumi zararı önlemek için özel zarara tahammül edilir." gibi kaidelerdir.

Bununla birlikte insanlar satışa mecbur tutulmaz. Sadece hem satanın, hem de satın alanın maslahatına uygun göreceği şekle göre imamın tayin ettiği fiyatın dışındaki fiyatla satmaları engellenir, o kadar. Diğer taraftan satanın kâr elde etmesine engel olunmaz, insanlara zarar verecek şekilde satması da uygun görülmez.

Malikîlerden İbni Habîb'in görüşüne göre fiyat koymanın özellikle ölçülen ve tartılan şeylere has olması gerekir. Yenilen şey olup olmaması arasında fark yoktur. Ölçülmeyen ve tartılmayan mallarda fiyat koymak söz konusu değildir. Çünkü ölçülen ve tartılan, misline başvurulabilen *misliyattandır*. Diğerleri ise *kıyemiyattandır*. Bunlarda kıymete başvurulur. İnsanların muayyen eşyadan gözetecekleri

1- İmam Ahmed ve Neseî dışında *Sünen* sahipleri rivayet etmiş olup Tirmizî *sahih* olduğunu belirtmiştir. Ebu Saîd'den de onun benzeri rivayet edilmiştir. *Neylü'l-Evtâr*, V, 219.

2- *ed-Dürrü'l-Muhtâr*, V, 283; *Tebyînü'l-Hakâik*, VI, 28; *el-Bedâyi'*, V, 129; *Tekmiletü Fethi'l-Kadîr*, VIII, 127; *el-Lübâb*, IV, 167; *el-Munteka ale'l-Muvatta*, V, 17-19; *el-Kavânînü'l-Fıkhıyye*, 255.

maksatlar arasında da farklılık vardır. Dolayısıyla bu gibi şeylerde insanları tek bir fiyattan satmaya zorlamaya imkân yoktur.

Fiyat koymakta yukarıda geçen hadisin nassına aykırılık söz konusu değildir. Hatta bizzat aynı nassın uygulamasından ibarettir ve gerçekte bu, bu hadisin menâtına ve hikmetine dair içtihadî bir anlayış, uygun bir mana ile onun tefsiri veya bizzat nassın dışından değil de kendisinden ilk anda anlaşılan maslahata uygun bir açıklama şeklidir. [1] Yani Resulullah (a.s.)'ın fiyat koymayı kabul etmeyişi, bizatihi fiyat koymaktan dolayı değildir. Fiyat koymanın illetinin bizzat tüccarların zulmetme durumlarının bulunmayışıdır. Çünkü o zaman tüccarlar, malı, benzerlerinin fiyatıyla satmakta idiler ve bu fiyat yükselmesi tüccarlar tarafından yapılmış suni bir yükselme değildi, arz ve talep kanunu sebebiyle meydana gelmişti. O zaman için malın piyasaya arzı azaldığından fiyat yükselmişti. Diğer taraftan eğer mal pazarda bulunuyor ve zulüm veya tamahkârlık söz konusu olmaksızın mislinin fiyatı ile satılıyorsa fiyat koymak söz konusu olamaz.[2]

1- Aynı şekilde Malikîler eğer getirilen mallar çok olur, fiyatlar normal olursa, satıcı da pazar fiyatını bilir ve benzerinin fiyatıyla ve daha fazlasına satacak olursa, dışardan mal getirenlerin şehir dışında karşılanmalarını caiz kabul etmişlerdir. Buna göre bu konuda nehiy eğer genel olarak pazar halkı zarar görecek ve yeterince mal bulunmayacak olursa veya satıcının kendisi fiyatları bilmemekteyse dışardan mal getirenlerin şehir dışında karşılanmaları yasağı geçerli olur ve onunla amel etmek gerekir. Durum bu şekilde olduğu takdirde umumî maslahata riayet etmek ve bizzat satıcının kendisinin korunması vacip olur.

2- *el-Vâsit fî Usuli'l-Fıkh* adlı kitabımız. 3 baskı.365 vd.

KURBAN

1. Kurbanın Tarifi, Meşruiyeti ve Hükmü:

Kurbanın tarifi ve meşruiyeti:

Udhiyye, sözlükte kurban olarak kesilen veya kurban bayramı günlerinde kesilen hayvanın adıdır. Şer'an hususi bir hayvanı, hususi bir vakitte Allah'a yakınlaşmak niyetiyle boğazlamaktır.[1] Veya: Kurban bayramı günlerinde yüce Allah'a yakınlaşmak maksadıyla kesilen hayvanların adıdır.[2]

Kurban kesmek, zekât ve bayram namazları gibi hicretin ikinci senesinde meşru kılınmış, meşruiyeti Kitap, sünnet ve icma ile sabit olmuştur.[3]

Kitaptan meşruiyetinin delili yüce Allah'ın: *"Rabbin için namaz kıl ve kurban kes."* (Kevser, 2) [4] buyruğu ile *"Kurbanlık develeri de size Allah'ın şeârinden kıldık."* (Hacc, 36) buyruğudur. Şeâir'den kasıt ise, Allah'ın dininin alâmeti olan özelliklerdir.

Sünnetten meşruiyetinin delili bir takım hadislerdir ki, Hz. Aişe'nin rivayet ettiği şu hadis bunlardan birisidir: *"Ademoğlu kurban bayramı gününde kan akıtmaktan daha sevimli bir iş ile yüce Allah'a yaklaşabilmiş değildir. Kanını akıttığı hayvan Kıyamet günü boynuzları, ayakları ve kılları ile gelecektir. Akan kan yere düşmeden önce yüce Allah katında yüksek bir makama erişir. O bakımdan gönül hoş-*

1- *ed-Dürrü'l-Muhtâr*, V, 219; *Tebyînü'l-Hakâik*, VI, 2; *Tekmiletü Fethi'l-Kadîr*, VIII, 66.

2- *Şerhu'r-Risâle*, I, 366; *Muğni'l-Muhtâc*, IV, 282; İbni Kasım üzerine Bâcûrî Haşiyesi, II, 304; *Keşşâfu'l-Kınâ'*, II, 615.

3- *el-Muğnî*, VIII, 617; *Muğni'l-Muhtâc*, a.y.; *el-Mühezzeb*, I, 237; *Keşşâfu'l-Kınâ'*, III, 17.

4- En meşhur olan görüşe göre *"namaz"*dan kasıt bayram namazı, *"kesmek"* ten kasıt da kurbanlardır.

luğu ile kurbanlarınızı kesiniz."[1]

Bir diğer hadis-i şerif Hz. Enes'in rivayet ettiği şu hadistir: *"Resulullah (a.s.) beyazı siyahından çok, boynuzlu iki koç kurban etti. Onun ayağını hayvanın yanlarına koyduğunu, besmele çekip tekbir getirdiğini ve eliyle onları kestiğini gördüm."*[2]

Kurban kesmenin meşruiyeti üzerinde bütün Müslümanlar icma etmişlerdir. Hadis-i şerifler de kurban günü Allah'ın en sevdiği işin bu olduğuna delâlet etmektedirler. Yine kıyamet günü kurban edilen hayvanın kurban edildiği şekilde geleceği, onun kanının yere düşmeden önce Allah tarafından kabul edileceğine delâlet etmektedir. Yüce Allah'ın şu buyruğu sebebiyle kurban, Hz. İbrahim'in sünnetidir: *"Biz de ona büyük bir kurbanlığı fidye vererek kurtardık."* (Sâffat, 107)

Kurbanın meşru kılınmasındaki hikmet ise sayısız nimetlerine karşı Allah'a şükretmek, insanın geçen seneden bu seneye kadar hayatta kalışına şükretmek ve günahlarının bağışlanmasını dilemektir. Sözü geçen bu günahlar ise Allah'ın emirlerine muhalif hareket edilmesi yahut da emredilen şeylerdeki eksiklikler dolayısıyladır. Hem kurban kesen ailenin, hem de onlardan başkalarının genişliğe kavuşturulması, bir başka sebeptir. Bu bakımdan fakirin ihtiyacının karşılanmasının maksat olarak gözetildiği fıtır sadakasının hilâfına, kurbanda kıymetinin ödenmesi yeterli değildir. İmam Ahmed kurban kesmenin, kıymetini tasadduk etmekten daha faziletli olduğunun açıkça ifade etmiştir.

Kurban kesmenin hükmü:

Fakihler kurban kesmenin hükmü hakkında farklı görüşlere sahiptir. Acaba kurban kesmek vacip midir, yoksa sünnet midir?

Ebu Hanife ve talebeleri şehirlerde ikamet eden şehir halkı üzerine her sene bir defa kurban kesmek vaciptir. demişlerdir. Tahâvî ve başkaları Ebu Hanife'nin görüşüne göre vacip, Ebu Yusuf ile Muhammed'in görüşlerine göre sünnet-i müekkede olduğunu zikretmişlerdir. [3]

Hanefîlerin dışında kalanlara göre [4] vacip değil, müekked bir sünnettir. Gü-

1- Hâkim, İbni Mace ve Tirmizî rivayet etmiş olup Tirmizî: "Bu *hasen-garîp* bir hadistir." demiştir. Bir rivayette de: *"Allah kan akıtmaktan daha sevgili bir amel yoktur ve o kıyamet günü gelecektir."* şeklindedir. *Neylü'l-Evtâr,* V, 108.

2- Bu hadisi İmam Ahmed ile Kütüb-i Sitte müellifleri rivayet etmiştir. Yine İmam Ahmed Hz. Aişe'den de rivayet etmiştir. *Neylü'l-Evtâr,* V, 119, 121. Hadis-i şerifte geçen (emlah) halis beyaz veya beyazı siyahına galip olan demektir. el-Akran' den kasıt ise, iki boynuzlu normal olandır. Ayağını hayvanın yanına koymasının sebebi ise bu şekilde hayvanı daha sağlam tutması, hayvanın başını sallayarak sarsıntıya sebep vermemesi ve böylelikle boğazlama işinin tamamlanması yahut da hayvanın zarar görmemesi içindir.

3- *Tekmiletü Fethi'l-Kadîr,* VIII, 67; *el-Lübâb,* III, 232; *Tebyînü'l-Hakâik,* VI, 2; *el-Bedâyi',* V 62.

4- *Bidâyetü'l-Müctehid,* I, 415; *el-Kavânînü'l-Fıkhıyye,* 186; *eş-Şerhu'l-Kebîr,* II, 118; *Muğni'l*

cü yeten kimsenin onu terketmesi mekruhtur. Malikîlerce meşhur olan görüşe göre Mina'da olan hacıların dışındakiler hakkındaki hüküm böyledir. Yine onlara göre daha mükemmeli, gücü yeten kimsenin yanında bulunan her kişi için bir kurban kesmesidir. Bir kimse yanında bulunan ve nafakasını sağlaması vacip olan her kişi için kurban kesmek isterse, mezhebin görüşüne göre caizdir. Şafiîlere göre kurban kesmek, tek başına olan kimse hakkında ömründe bir defa aynî sünnettir. Eğer ev halkı birden fazla ise sünnet-i kifâyedir. Ev halkından her hangi birisi bunu yerine getirecek olursa, hepsi için yeterli olur.

Kurban kesmenin vacip oluşuna dair Hanefîlerin delili Peygamber (a.s.)'in şu buyruğudur: *"Kim genişlik ve imkân bulur da kurban kesmezse bizim namazgâhımıza yaklaşmasın."* (1) Hanefîler der ki: Böyle bir tehdit ancak vacibin terki hakkında söz konusudur. Diğer taraftan kurban kesmek, "kurban günü" denilmek suretiyle kurban kesme vaktinin kendisine izafe edildiği Allah'a yaklaştırıcı bir ibadettir. Bunlar kurban kesmenin vacip olduğunu göstermektedir. Çünkü buradaki izafet, ihtisas dolayısıyladır. İhtisas da o günde kurbanın olmasına bağlıdır. Vücup ise, bütün insanlar açısından zahirde öyle bir şeyin varlığına götürür.

Cumhur gücü yetenin kurban kesmesinin sünnet olduğuna bir takım hadisleri delil göstermişlerdir: Bu hadislerden birisi Ümmü Seleme'nin rivayet ettiği şu hadistir: *"Resulullah (a.s.) buyurdu ki: Zilhicce'nin hilâlini görüp sizden her hangi birisi kurban kesmek isterse, saçlarını ve tırnaklarını kesmesin."* (2) Bu hadis-i şerifte kurban kesmek, isteğe bağlı bırakılmıştır. İsteğe bağlı bırakmak ise vacip kılmaya aykırıdır.

Bir diğer delil İbni Abbas'ın rivayet ettiği şu hadistir: *"Resulullah (a.s.)'ın şöyle buyurduğunu duydum: "Üç şey vardır ki bana farzdır, sizin için nafiledir: Vitir, kurban kesmek ve kuşluk namazı."* (3) Tinnizî de şunu rivayet etmektedir: *"Ben kurban kesmekle emrolundum; bu sizin için bir sünnettir."*

Bunu destekleyen bir başka husus şudur: Kurban kesmek, etinin dağıtılması vacip olmayan bir boğazlama işlemidir. O da akika gibi vacip olmaz. Hanefîlerin delili olan hadis, cuma günü gusletmenin müstehaplığını tekit eden şu hadiste olduğu gibi tekide yorumlanır: *"Cuma günü gusletmek, ergenlik yaşına gelmiş her kişi için vaciptir."* (4)

Muhtâc, IV, 282 vd.; *el-Mühezzeb*, I, 237; *el-Muğnî*, VIII, 617; *Şerhu'r-Risâle*, I, 366.

1- Ahmed ve İbni Mace, Ebu Hureyre'den rivayet etmişlerdir. *Neylü'l-Evtâr*, V, 108.

2- Buharî müstesna, *Cemaat* rivayet etmiştir. *Neylü'l-Evtâr*, V, 112.

3- Ahmed *Müsned*'inde, Hâkim *Müstedrek*'de ve Darakutnî rivayet etmiştir. Hâkim, hakkında bir şey söylememiştir. Ancak senedinde Neseî ve Darekutnî'nin *zayıf* olduğunu belirttiği bir ravi vardır. *Nasbu'r-Râye*, IV, 206.

4- Bu hadisi Ahmed ve *Kütüb-i Sitte* sahipleri Ebu Said el-Hudrî'den rivayet etmişlerdir. *Sübülü's-Selâm*, I, 87.

Diğer taraftan Ebu Bekir ve Ömer'in kurban kesmediklerine dair haberler de bunu göstermektedir. Onların kurban kesmemelerinin sebebi, insanların bunu vacip görmelerinden korkmaları idi.[1] Ayrıca (ahkâmda) aslolan vacip olmamasıdır.

Kurban kesmenin her ev için bir sünnet-i kifâye olduğuna dair Şafiîlerin delili ise Mihnef b. Süleym'in rivayet ettiği şu hadistir: *"Peygamber (a.s.) ile birlikte duruyorduk. Onun şöyle dediğini işittim. "Ey insanlar! Her aile halkına her sene bir kurban düşer..."* [2] Diğer taraftan ashab-ı kiram Peygamber (a.s.) döneminde kurban kesmekte idiler. Zahire göre Peygamber (a.s.) onların bu durumlarını biliyor ve reddetmiyordu. [3] Ayrıca Hz. Peygamber (a.s.) semiz, boynuzlu ve siyah-beyaz renkli iki adet koçu, birisini ümmeti adına, diğerini de kendisi ve aile halkı adına kesmiştir. [4]

Tek başına olan kimsenin ömründe bir defa kurban kesmesinin sünnet-i ayn olduğuna dair Şafiîlerin delili de, emrin tekrarı gerektirmediği şeklindeki görüşleridir.[5]

Kurban kesme hükmünün değişmesi veya kurbanın çeşitleri:

Hanefîlere göre kurban vacip ve tatavvu' (nafile) olmak üzere iki çeşittir.[6]

Vacip kurbanın birinci türü, adak kurbanıdır. Meselâ, kişinin "şu koyunu veya şu deveyi kurban etmek Allah'a karşı üzerime borç olsun" veya "ben bu koyunu Allah için kurbanlık edeceğim" demesi gibi. Böyle diyen kimsenin zengin veya fakir olması durumu değiştirmez.

İkincisi, satın alan fakir olduğu takdirde, kurban etmek maksadıyla satın alınan hayvan. Fakir bir kişi kurban etmek niyeti ile bir koyun satın alacak olursa bu koyunu kurban olarak kesmesi, onun için vacip olur. Çünkü üzerinde kurban kesmek vacip olmayan bir kimsenin kurban kesmek maksadıyla satın alması, kendisine bu işi vacip kılma hükmündedir ki, bu da örfen kurban kesmeyi adamaktır.

Üçüncüsü, her kurban bayramında fakirler müstesna, zenginler tarafından ha-

---

1- Beyhakî ve başkaları *hasen* bir senet ile rivayet etmişlerdir.

2- Ahmed, İbni Mace ve Tirmizî rivayet etmiş olup Tirmizî bu, *hasen-garip* bir hadistir, demiştir. *Neylü'l-Evtâr*, 138.

3- Bu hadis İbni Mace ve Tirmizî'nin rivayeti ile sabit olmuştur. Tirmizî, Atâ b. Yesâr'dan gelen rivayetin sabit olduğunu belirtmiştir. *Neylü'l-Evtâr*, V, 120.

4- İbni Mace, Hz. Aişe ve Ebu Hureyre'den rivayet etmiştir. *Nasbu'r-Râye*, IV, 215.

5- Şafiîler usullerinde şunu belirtmişlerdir: Emir ne tekrarı gerektirir, ne de bir defayı ifade eder. Onun ifade ettiği tekrar veya kaç defa olacağını belirtmeksizin mahiyetin yapılmasıdır. Şu kadar var ki, bu mahiyetin gerçekleştirilmesi, bir defadan daha az ile mümkün değildir. O bakımdan bir defa yapmak, emredileni yerine getirmenin zaruri miktarından yer alır. *Şerhu'l-İsnevî*, II, 43.

6- *el-Bedâyi'*, V, 61-63, 78; *ed-Dürrü'l-Muhtâr*, V, 227.

yat nimetine şükür ve Hz. İbrahim (a.s.)'in yüce Allah'a bayram günlerinde oğlunun yerine fidye olmak için koç kesmesi şeklindeki sünnetini diri tutmak ve sıratta kendisine binek olmak [1] üzere, günahların bağışlanması, hatalarının da affedilmesi maksadıyla kesilen kurbandır.

Kurban edilmek maksadıyla alınan hayvan doğuracak olursa annesi ile birlikte yavrusu da kesilir; satacak olursa bedelini tasadduk eder. Çünkü anne kurban edilmek için tayin edilmiş bulunuyor.

Nafile kurban ise, yolcunun, kurban kesme adağında bulunmayanın ve kurban etmek maksadıyla da satın almayan fakirin kestiği kurbandır. Çünkü bu kişiler hakkında kurban kesmesinin vacip olmasının sebep ve şartları gerçekleşmemiştir.

Malikîlerden İbni Cüzeyy der ki [2]: Kurban, boğazlanmak suretiyle ittifakla taayyün etmiş ve vacip olmuş olur. Boğazlanmasından önce niyet ile vacip olduğu konusunda ise mezhepte görüş ayrılığı vardır. Adakta bulunmak suretiyle kurban kesmek için tayin ederse, ittifakla taayyün edebilir. Eğer: "Ben bunu kurbanlık kıldım." diyecek olsa, iki görüşten birisine göre kurban olarak taayyün eder. Şayet ölecek olursa, her iki görüşe göre de üzerine bir şey düşmez. Sattığı takdirde bütün bedeli ile bir başka kurban satın alması lâzımdır.

Fakat yine Malikî mezhebine mensup ed-Derdîr ve ed-Desûkî şöyle demektedir[3]: Mezhepte mutemet ve meşhur olan görüşe göre kurban kesmek, ancak boğazlamakla vacip olur; adamakla vacip olmaz. Yine bu iki zat şöyle demektedir: Mutemet olan görüşe göre kurban edilmek üzere alınmış hayvan, kesilmeden önce doğurduğu takdirde, yavrusunun da boğazlanması vacip değil, menduptur. Çünkü kurban ancak kesilmek suretiyle taayyün eder, adamakla taayyün etmez.

Sahih olan görüşlerinde Şafiîlerle Hanbelîler de şöyle demektedir [4]: Şayet kurban kesmek maksadıyla satın almaya niyet eder, ancak bunu sözlü olarak söylemezse bu niyet ile o hayvan kurbanlık olmaz. Çünkü mülkün Allah'a yakınlaşmak yoluyla izale edilmesi, böyle bir niyet ile hasıl olmaz. Kurban kesmek ancak, ya "Kurban kesmek Allah için üzerime borç olsun" yahut da "bu koyunu kurban etmek üzerime borç olsun." gibi adakta bulunmak ile yahut da "şu kurbanlıktır" ya da "bunu kurbanlık ediyorum." gibi tayin etmekle vacip olur. Çünkü bu şekilde söylemekle onun üzerindeki mülkü zail olur. "Kılmak" ise, adamak anlamındadır; dolayısıy-

---

1- er-Râfiî ile İbnü'r-Rif'â: *"Kurbanlarınızı alabildiğine büyük yapınız, çünkü onlar Sırat'ta sizin binekleriniz olacaktır."* hadisini zikretmekle birlikte, İbni Salâh bunun sabit olmadığını söylemiştir.

2- *el-Kavânînü'l-Fıkhıyye*, 179.

3- *eş-Şerhu'l-Kebîr ve haşiyesi*, II, 122, 125.

4- *Muğni'l-Muhtâc*, IV, 283, 288, 291; *el-Mühezzeb*, I, 240 vd.; *Hâşiyetü'l-Bâcûrî*, II, 305; *el-Muğnî*, VIII, 627 vd.; *Keşşâfu'l-Kınâ'*, III, 8.

la vacip olur. O takdirde ondan yemek haram olur. "Benim bundan maksadım, onu nafile olarak kesmektir" şeklindeki söz de kabul edilmez. Şayet "İnşaallah kurbanlıktır" diyecek olursa ne taayyün eder, ne de vacip olur. Dilsiz kimsenin işareti, konuşanın konuşması gibidir. Bunun gelecek seneye ertelenmesi caiz olmaz ve kurban kesme vaktinde boğazlanması taayyün eder.

Şayet tayin edilmiş veya adanmış olan kurban doğuracak olursa onun yavrusu da ona tabi olur. Onunla birlikte onu da keser; annesinin hükmü ne ise onun da hükmü odur. İster bu tayini yaptığı zaman anası ona gebe kalmış olsun, isterse bu tayinden sonra gebe kalmış olsun, hüküm değişmez. Sahibi, yavrusunun içtiğinden sonra artanı müstesna, kurbanın sütünden içemez. Şayet bir şey artmayacak olursa yavrusunu süt emmekten alıkoyamaz.

2. Kurbanın Şartları:

Kurbanın vacip veya sünnet olmasının şartları:

Hanefîlere göre: Kurbanın vacip olması veya diğer imamlara göre sünnet olması için, kurban kesme gücünün olması şarttır. Dolayısıyla kurban günlerinde kurban kesecek gücü olmayan kimseden bu istenmez. Hanefîlere göre güç yetirmekten maksat bolluk içinde, yani fıtır sadakası verebilecek bolluk içinde olmaktır. (1) Bu bolluk ise kişinin mesken ve elbisesinden fazla veya kendisinin ve nafakalarını sağlamak üzerine vacip olan kimselerin ihtiyaç duydukları ve onlar için yeterli miktardan fazla zekât nisabı olan iki yüz dirheme veya bu miktara eşit olan mala sahip olmaktır.

Malikîlere göre (2): Kurban kesme gücüne sahip olmak demek, sene boyunca zarurî her hangi bir işi için, onun kıymetine ihtiyaç duymamak demektir. Böyle bir kişi eğer borç alabilecekse borç alır.

Şafiîlere göre (3): Kurban kesebilen kimse, kendisinin ve ihtiyaçlarını karşılamak durumunda olduğu kişilerin ihtiyacından fazla olarak kurbanın kıymetine bayramın birinci günü veya teşrik günleri malik olan kimse demektir. Çünkü bu vakitler, kurban kesme zamanıdır. Tıpkı fıtır sadakasında olduğu gibi. Onlar bu sadaka miktarının kişinin kendinin ve ihtiyaçlarını karşılamak durumunda olduğu kimselerin sadece kurban bayramı günü ve gecesi muhtaç oldukları miktardan fazla olmasını şart koşmuşlardır.

Hanbelîlere göre (4): Kurban kesmeye gücü yeten kişi eğer ödeyebilecekse borç almak suretiyle dahi olsa, kurban bedelini elde edebilen kişidir.

1- *ed-Dürrü'l-Muhtâr,* V, 222; *el-Lübâb,* III, 232; *Tebyînül-Hakâik,* VI, 3.
2- *Şerhu'r-Risâle,* I, 367.
3- *Hâşiyetü'l-Bâcûrî,* II, 304.
4- *Keşşâfu'l-Kınâ',* 18.

Kurban kesmenin sıhhatinin şartları:

Kurbanın sıhhati için aşağıdaki şartlar aranır [1]:

1- Kurban edilecek hayvanın normalde etin eksilmesi sebep olarak veya sıhhatine zarar verecek derecede kusurlardan uzak olması. Kurban kesmeye ittifakla engel kabul edilen dört husus şunlardır: Gözlerden birisinin besbelli olan körlüğü, belirgin hastalık, topallık, ileri derecede zayıflık. Buna göre bir gözünün görmediği açıkca belli olan, hastalığı ve aksaklığı aşikâr ve kemikleri belli olacak kadar zayıf olan hayvan, hadisin nassı gereği kurban olarak geçerli değildir. [2]

Kesilen hayvana dair bahiste mezheplerin kurban edilmeye engel kabul ettikleri kusurlarla ilgili daha geniş açıklamalar -birazdan- gelecektir.

2- Kurban kesmenin özel bir vakitte olması: Hanefîlere göre kurban kesmenin vakti, kurban günleri ile iki kurban gecesidir. Bunlar da birinci günü ikinci güne bağlayan gece olan Zilhiccenin on birinci gecesi ile ikinci günü üçüncü güne bağlayan Zilhiccenin on ikinci gecesidir. Kurban bayramı birinci gününün gecesinde kurban kesmek, sahih değildir. Bu da Zilhicce'nin onuncu gecesidir. Dördüncü günün gecesinde de kurban kesmek sahih olmaz. Çünkü ashab-ı kiramdan bir grup şöyle demiştir: *"Kurban kesme günleri üç gündür."* Sözlükte "günler" sözü aynı zamanda geceleri de içine alır. Şu kadar var ki, geceleyin kesmek, tenzîhen mekruhtur.

Kurban kesme vakti bahsinde bu konuda geniş açıklamalar gelecektir.

Malikî mezhebi âlimleri kurbanın gündüz kesilmesini şart koşmuşlardır. Şayet geceleyin kesecek olursa kurbanı sahih olmaz. Gündüz ise, birinci gün dışında tan yerinin ağarmasından itibaren başlar.

Malikîler iki şart daha eklemişlerdir [3]:

1- Kurban kesenin Müslüman olması: Dolayısıyla kurban sahibi tarafından vekil olarak tayin edilen kitabî bile olsa kâfirin kesmesi, sahih olmaz. Böyle bir hayvanın etinin yenilmesi caiz olsa bile, kurban halinde hükmü böyledir. Malikî olanların dışındakilere göre [4] kurbanı Müslümandan başkasının kesmemesi müstehap-

---

1- *el-Bedâyi',* V, 73-75; *eş-Şerhu's-Sağîr,* II, 141, 144; *el-Kavânînü'l-Fıkhıyye,* 186; *Muğni'l Muhtâc,* IV, 286 vd.; *el-Muğnî,* VIII, 623, 636 vd.

2- Bu hadisi *Sünen* sahipleri ve İmam Ahmed, el-Berâ' b. Azib'den rivayet etmiştir. Tirmizî *sahih* olduğunu belirtmiştir. Nevevî der ki: Fakihler el-Berâ hadisinde söz konusu edilen dört kusurun - ki bunlar hastalık, zayıflık, bir gözün körlüğü ve topallık- açıkca görülmesi hâlinde kurbanın yeterli olamayacağı üzerinde icma etmişlerdir. Bu şekilde, bu manadaki kusurlar veya bundan daha kötüleri olan iki gözün körlüğü, ayağın kesilmesi ve buna benzer kusurlar da aynı şekildedir. *Neylü'l-Evtâr,* V, 115-117.

3- *eş-Şerhu's-Sağîr,* II, 141 vd.

4- *el-Lübâb,* III, 236; *el-Mühezzeb,* I, 239; *el-Muğnî,* VIII, 640.

tır; kitap ehli zimmînin kesmesi mekruhtur. Çünkü bu, Allah'a yaklaştırıcı bir ameldir. Zimmî ise Allah'a yaklaştırıcı amellerde bulunmaya ehil değildir. Şayet Müslüman adına vekâleten kesecek olursa kerahetle birlikte caizdir.

2- Kurbanın bedelinde ortak olmamak. Eğer bir grup bedelinde ortak olursa yahut da kurbanlık hayvan bunlar arasında ortak mülk olursa ve bunu kendi adlarına kesecek olurlarsa, hiç birisi adına kurban yerine geçmez. Kestikten sonra değil de kesmeden önce deve veya sığırda yedi kişi arasında sevapta ortaklık sahih olur, koyunda olmaz. Bunun için ise Malikîlerde meşhur olan görüşe göre ayrıca üç şart daha gerekir:

a) Oğlu, kardeşi, amcasının oğlu gibi yakın akrabası olacak. Zevcesi de buna dahildir.

b) İster nafakası üzerine vacip olan fakir baba ve oğul, isterse de kardeş ve amcaoğlu gibi vacip olmayan kimselerden olsun, kendilerine nafakalarını harcadığı kimselerden olacak;

c) Aynı evde kendisi ile birlikte yaşıyor olacak.

Malikîlerin dışındakilere göre [1] kurbanlık şayet deve veya sığır olursa, ortaklık sahih olur. Bir sığır veya bir devede her birisi yedide bir payı aldığı takdirde, yedi kişinin ortak olması sahihtir. Yedi kişiden fazla ortak ve yedide birden az pay sahipliği sahih olmaz.

Kurban kesmekle mükellef olanda aranan şartlar:

Fakihler Müslüman, hür, baliğ, akıl sahibi, mukim ve gücü yeten kimsenin kurban kesmekle mükellef olduğu üzerinde ittifak etmiş; ancak seferînin ve küçüğün kurban kesmesinin istenip istenmediği konusunda farklı görüşler belirtmişlerdir. [2]

Yolcu hakkında Hanefîler şöyle demektedir [3]: Yolcuya kurban kesmek vacip değildir. Çünkü Hz. Ebu Bekir ve Hz. Ömer seferi olduklarında kurban kesmezlerdi. Hz. Ali de şöyle demektedir: *"Yolcu olan kimseye cuma namazı da, kurban kesmek de vacip değildir."* [4] Çünkü kurban kesmenin eda edilmesi, özel bir takım sebepleri gerektirir ki, yolcu kimse için bunlar zordur ve vaktin geçmesi ile fırsat kaçırılmış olur. O bakımdan yolcudan zorluğu kaldırmak için cuma gibi, kurban da ona vacip değildir.

1- *Tebyînü'l-Hakâik,* VI, 2-3; *Muğni'l-Muhtâc,* IV, 285; *Keşşâfu'l-Kınâ',* II, 618; *el-Muğnî,* VIII 619.

2- *el-Lübâb,* III, 232; *Tekmiletü Fethi'l-Kadîr,* VIII, 67; *el-Kavânînü'l-Fıkhıyye,* 186; *eş-Şerhu's Kebîr,* II, 118; *Muğni'l-Muhtâc,* I, 283; *Keşşâfu'l-Kınâ',* III, 17.

3-*Tekmiletü Fethi'l-Kadîr,* VIII, 71; *Tebyînül-Hakâik,* VI, 3; *ed-Dürrü'l-Muhtâr,* V, 222.

4- ez-Zeylaî bu iki rivayetinde *garip* olduklarını söylemiştir. *Nasbu'r-Râye,* IV, 211.

Malikîlere göre [1]: Hacıların dışındakilere kurban kesmek sünnettir. Çünkü hacının yerine getirmesi gereken sünnet hedy [2] dir. Hacı olmayanlar için sünnet ise, ister kendi şehrinde mukim olsun, ister yolcu bulunsun, mutlak olarak kurban kesmektir.

Şafiîlerle Hanbelîlere göre [3]: İster yolcu, ister hacı veya başkaları olsun, her Müslümana kurban kesmek sünnettir. Çünkü Hz. Peygamber (a.s.) hanımları adına inek boğazlayarak kurban kesmiştir. Bunu Buharî ve Müslim rivayet etmiştir. Bu rivayete göre Minâ'da bulunan hacıya kurban kesmek sünnet değildir ve onun Minâ'da kestiği kurban değil, hedy'dir, diyenlerin görüşleri de reddedilmiştir.

Kısaca, Hanefîlerin dışındakiler şöyle demektedir: Kurban kesmek, yolcu için de, başkaları için de sünnettir; Hanefîler ise yolcuya kurban kesme mükellefiyeti yoktur, derler.

Küçüğe gelince: Ebu Hanife ile Ebu Yusuf'un görüşünde sahih olana göre, küçüğün malından kurban kesmek vaciptir. Onlara göre onun yerine babası veya vasisi kurban keser; küçük de mümkün olduğu kadar kurbanından yer, tüketilen şeylerin dışında geriye kalan ile aynından yararlanılan elek, kalbur gibi şeyler satın alır. Tüketilen şeyler alamaz. Veli (fıtır sadakasında da olduğu gibi) küçük çocuklarından her birisi için bir koyun yahut da yedi kişi için bir deve ya da bir sığır keser. İmam Muhammed ve Züfer şöyle demektedir: Veli, kendisinin özel malından kurban keser, küçük çocuğun malından kesmez. Hanefîlerde Zahirrü'r-rivaye'ye göre -ki bu bazılarına göre azhar olup fetvaya esas olan görüştür- [4], küçük çocuk için kurban kesmek müstehaptır, vacip değildir. Babanın küçük çocuğun malından kurban kesme hakkı yoktur; çünkü bu hâlis bir yakınlaştırıcı ibadettir. İbadetlerde asl olan ise -fıtır sadakasının hilâfına- başkasının sebebiyle kimseye vacip olmamasıdır. Fıtır sadakasının böyle olmasının sebebi ise onda meûnet [5] manasının bulunmasıdır. Bu sadakanın sebebi ise, kendisine infak ettiği ve velâyeti altında bulunan bir kişinin bulunmasıdır. Ercah görüş de budur.

Malikîler de [6] küçük çocuk için kurban kesmek sünnettir, demektedirler.

1- *eş-Şerhu'l-Kebîr*, II, 118; *el-Kavânînü'l-Fıkhıyye*, 186; *Bidâyetü'l-Müctehid*, I, 415.

2- *Hedy*: Harem-i Şerife hediye olarak gönderilen kurban ve başka şeylerin adıdır. Yüce Allah'ı sunulduğu için ona bu ad verilmiştir.

3- *Muğni'l-Muhtâc*, IV, 283; *Keşşâfu'l-Kınâ'*, III, 17.

4- *ed-Dürrü'l-Muhtâr*, V, 222; *Tebyînü'l-Hakâik*, VI, 2, 3; *Tekmiletü Fethi'l-Kadîr*, VIII, 67-70; *el-Lübâb*, III, 232 vd.

5- *Meûnet*: Yerine ödeme yapılan nefis veya mal türünden olup korunması, muhafaza edilmes sonucunu veren harcama demektir. Fıtır sadakası *meûnet* manası da taşıyan bir ibadettir. Onun ibadet olması muhtaç kimselere tasaddukta bulunmak suretiyle Allah'a yaklaştırıcı olmasındandır. *Meûnet* olması ise, Hanefîlere göre geçindirmekle yükümlü olduğu ve üzerinde velâyet hakkı bulunan hizmetçisi, küçük oğlu gibi kimseler sebebiyle mükellef üzerine -nafakası gibi- vacip olmasından dolayıdır. *el-Vasît fî Usuli'l-Fıkh*, 151 -birinci baskı-.

6- *eş-Şerhu'l-Kebîr*, II, 118.

Şafiîlerle Hanbelîler ise [1] küçük çocuk için kurban kesmek sünnet değildir, demektedirler.

Netice olarak, küçük çocuk adına velisinin malından kurban kesmek, Hanefîlerle Malikîlere göre müstehaptır. Şafiîlerle Hanbelîlere göre müstehap değildir.

Kurban kesmekle mükellef olanın bunu yerine getirebilmesinin caiz olması için ayrıca kurban kesmek niyeti de şarttır. [2] Bu niyet olmaksızın kurban yerine geçmez. Çünkü et maksadı ile de hayvan kesilebilir; Allah'a yaklaşmak maksadı ile de. Fiilin niyet olmadan Allah'a yakınlaştırıcı olması ise mümkün değildir. Çünkü Hz. Peygamber (a.s.) şöyle buyurmuştur: *"Ameller ancak niyetler iledir ve her kişi için niyet ettiği vardır."* [3] Ayrıca şöyle buyurmuştur: *"Niyeti olmayanın ameli de yoktur."*

Kâsânî şöyle demektedir: Kurban kesmekten maksat, Allah'a yakınlaştırıcı bir amelde bulunmaktır. Dolayısıyla kurban ancak niyet ile taayyün eder. Şafiîlerle Hanbelîler niyetin, kurbanın kesilmesi esnasında olmasını şart koşmuşlardır. Çünkü bizatihi kesmek, bir yakınlıktır. Kalbi ile niyet etmesi yeterlidir, diliyle niyeti söylemesi şart değildir. Çünkü niyet kalbin amelidir ve dil ile söylemek de bu niyetin belirtisidir.

Yine Hanefîler, birden fazla kişinin ortak olmasının sahih olduğu kurbanlıklarda doğrudan doğruya Allah'a yakınlaşmayı istemeyip sadece et maksadı ile kesen kimsenin ortak olmamasını şart koşmuşlardır. Bir deve veya bir sığırda hepsi Allah'a yakınlığı isteyerek yedi kişi ortak olsa, aralarından birisi et maksadıyla iştirak etse hiç birisinin kurbanı sahih olmaz. Çünkü Allah'a yakınlaşmak kanın akıtılması ile gerçekleşir; bu ise parçalanma kabul etmez. Zira bu, tek bir fiil veya bir kesme işlemidir.

Şafiîler ise böyle bir ortaklığı caiz görmüşlerdir. [4] Ortakların eti paylaştırma hakları vardır; çünkü bu sahih olana göre ayırarak yapılan paylaştırmadır.

3. Kurban Kesmenin Vakti:

Kurban kesme vaktinin başlangıcı ile sonu ve bayram gecelerinde kurban kesme konusunda fakihlerin bazı görüş ayrılıkları vardır.

Şu kadar var ki fakihler, kurban kesmenin efdal vaktinin kurban bayramının birinci gününün zevâlinden önce olduğu üzerinde ittifak etmişlerdir. Çünkü bu vakitte kesmek sünnettir. Zira el-Berâ' b. Azib'in rivayet ettiği hadis şu şekildedir:

1- *Muğni'l-Muhtâc,* IV, 283; *Keşşâfu'l-Kınâ',* III, 17; *Kalyubî ale'lel-Muhallâ ale'l-Minhâc,* II 249.

2- *el-Bedâyi,* V, 71; *el-Kavânînü'l-Fıkhıyye,* 187; *Muğni'l-Muhtâc,* IV, 289; *Keşşâfu'l-Kınâ',* III,6

3- Bu hadisi Buharî ve Müslim, Ömer b. el-Hattab (r.a.)'dan rivayet etmiştir. *Cemaat* de Hz. Ömer'den rivayet etmiştir.

4- *Muğni'l-Muhtâc,* IV, 285.

"Resulullah (a.s.) buyurdu ki: "Bizim bu günümüzde ilk yapacağımız iş, önce namaz kılmak, sonra dönüp kurbanımızı kesmektir. Kim böyle yaparsa bizim sünnetimize uymuş olur. Her kim bundan önce kurbanını kesecek olursa, o kurban aile halkına takdim ettiği bir etten başka bir şey olmaz, bunun kurban olması söz konusu değildir" (1) Aynı şekilde namazdan önce kurban kesmenin veya kurbanın birinci (arefe gününü birinci güne bağlayan) gecesinde kurban kesmenin caiz olmayacağı üzerinde -az önce geçen hadis ile amel ederek- ittifak etmişlerdir.

Şimdi de fakihler arasındaki farklı görüşleri açıklayalım:

Hanefîlere göre (2): Kurban kesme vakti kurbanın birinci günü tan yerinin ağarması ile girer, üçüncü günü güneşin batmasından az öncesine kadar devam eder. Şu kadar var ki, bayram namazı kılmakla mükellef olan şehirlerde yaşayan kimseler, bayramın birinci gününde hutbe okunmadan önce olsa bile bayram namazının edâsından sonra kurban kesebilirler. Bir özür sebebiyle namazın terkedilmesi hâlinde ise namaz kılacak kadar bir vaktin geçmesinden sonra kesebilirler. Üzerlerine bayram namazı vacip olmayan köy halkı ise, birinci gün tan yerinin ağarmasından sonra kesebilirler.

Kurbanlık koyun kaybolsa veya çalınsa, bir başkasını satın aldıktan sonra onu bulsa, efdal olan ikisini de kesmesidir. Şayet ilk koyunu keserse caizdir. İkincisini de -kıymetinin birincisi kadar olması veya daha fazla olması şartıyla- keserse yine caizdir.

İnsanlar bayram gününün tayininde yanılsalar ve namaz kılıp kurbanlarını kestikten sonra, o günün arefe (vakfe) günü olduğunu anlasalar kıldıkları namaz ve kestikleri kurban sahihtir. Çünkü bu gibi hatalardan sakınmak mümkün olmayabilir. Bu bakımdan bütün Müslümanları korumak maksadıyla cevaz hükmü verilir.

Kurban kesme günleri birinci gün (Nahr günü) ile ondan sonraki iki gün olmak üzere üç gündür.

Geceleyin kurban kesmek, tenzîhen mekruhtur. Çünkü gece karanlığında kesim işinde yanlışlık yapmak ihtimali vardır. Söz konusu bu kerahet ortadaki iki gece olan ikinci ve üçüncü gecedir. İlk ve dördüncü gece değildir. Çünkü o gecelerde kurban kesmek zaten sahih olmaz. Vakti geçinceye kadar kurban kesmeyecek olursa, eğer kurbanlığı üzerine vacip kıldığı adak bir kurban ise veya kurban kesmek maksadıyla fakir ya da zengin tarafından satın alınmış ise, canlı olarak onu tasadduk eder; çünkü böyle bir kurban adanmış kurban hükmündedir. Şayet zengin kişi kurbanlığını satın almamış ise, *el-Bedâyi'*de belirtildiği üzere sahih olan görüşe gö-

---

1- Buharî ve Müslim rivayet etmiştir. *Nasbu'r-Râye,* IV, 212.

2- *el-Bedâyi',* V, 73-75; *Tekmiletü Fethi'l-Kadîr,* VIII, 72 vd.; *Tebyînü'l-Hakâik,* VI, 4 vd.; *ed Dürrü'l-Muhtâr,* V, 222-225; *el-Lübâb Şerhu'l-Kitâb,* III, 233 vd.

re bir koyun kıymetini tasadduk eder. Bu, Ebu Hanife ile iki talebesinin görüşüdür. Çünkü kurban kesmek, zengin üzerine vaciptir; fakir üzerine de satın almakla vacip olur.

Hutbeden önce dahi olsa bayram namazından sonra kesmenin caiz olduğuna dair Hanefîlerin delili el-Berâ b. Azib'in rivayet ettiği yukarıda geçen hadistir: *"Kim namazdan önce kurban keserse bunu kendisi için kesmiş olur. Kim de namazdan sonra kurban keserse onun bu ibadeti kurban olur ve Müslümanların sünnetine uymuş olur."* Enes (r.a.)'in Buharî tarafından rivayet edilen hadisinde ise şöyle denilmektedir: *"Her kim namazdan önce kurban keserse bunu iade etsin. Her kim namazdan sonra keserse onun bu ibadeti tamam olur ve Müslümanların sünnetine isabet etmiş olur."* Buna göre Peygamber (a.s.) kurban kesmeyi namaza bağlı kılmıştır, hutbeye değil. Bu ise bu konuda nazar-i itibara alınacak olanın hutbe değil, namaz olduğunun delilidir.

Kurban kesme zamanının üç gün ile sınırlanmasına dair delillere gelince: Bu da Hz. Ömer, Hz. Ali ve İbni Abbas'tan gelen rivayettir: *"Kurban kesme günleri üç gündür; ilkleri en faziletlileridir"* [1] Ayrıca İbni Ömer şöyle demiştir: *"Kurban günleri birinci kurban gününden sonra iki gündür."* [2]

Malikîlere göre [3]: Bayram namazı kıldıran imamın kurban kesme vakti, bayram namazından ve hutbeden sonra başlar. Bundan önce kesecek olursa caiz olmaz. İmamın dışındakiler ise, birinci gün ve imamın kesmesinden sonra veya imam kesmiyor ise imamın kurbanını kesebileceği bir süre kadar geçtikten sonra keserler. Her hangi bir kimse kasten imamdan önce kesecek olursa yeterli değildir; bir başka kurbanı tekrar keser. Buna göre namazdan önce de, imamın kesmesinden önce de kurban kesmek yeterli değildir. Ancak kendisine en yakın olan imamı araştırır ve onun kurban kestiği ortaya çıkmadığı halde kesmiş olduğu zannıyla keser, fakat sonradan imamdan önce kestiği ortaya çıkarsa, bu da onun için yeterli olur. Şayet imam şer' î bir mazeret sebebiyle kesmekte gecikecek olursa, efdal olan vakitte kesme fırsatını kaybetmemek için zevâle yakın zamana kadar onu bekler.

Onların delilleri Hz. Cabir'in rivayet ettiği hadiste[4] Peygaber (a.s.)'in kendisinden önce kurbanını kesmiş olanlara bir başkasını kesmelerini ve Peygamber kesmedikçe kesmemelerini emretmiş olmasıdır ki, bu da imamın kesmesinden önce kurban kesmenin söz konusu olamayacağının delilidir.

Diğer taraftan Cündeb b. Süfyan el-Becelî'nin rivayet ettiği hadis [5] kurban

---

1- Zeylaî bunun hakkında "Oldukça *garip*tir" demiştir. *Nasbu'r-Râye*, IV, 213.

2- İmam Malik, *Muvatta*'da rivayet etmiştir. Aynı şekilde *Muvatta*'da kendisine Ali b. Ebu Tâlib'ir buna benzer haberi ulaştığı da belirtilmektedir. a.y.

3- *eş-Şerhu'l-Kebîr*, II, 120, 122; *Bidâyetü'l-Müctehid*, I, 421 vd.; *el-Kavânînü'l-Fıkhıyye*, 186 vd.

4-Aluned ve Müslim.

5- Aluned, Buharî ve Müslim tarafından ittifakla rivayet edilmiştir. *Neylü'l-Evtâr*, V, 123.

kesmenin namazdan sonra olacağına delâlet etmektedir: *"Kim namaz kılmadan önce kurban kesecek olursa, onun yerine başkasını kessin, kim de biz namaz kılana kadar henüz kesmemiş ise Allah'ın adıyla kurbanını kessin."* Birinci günün dışındaki -bu da ikinci ve üçüncü günlerdir- günlerde kurban kesme vakti, tan yerinin ağarması ile girer; ancak güneşin yükselmesine kadar geciktirilmesi menduptur. Eğer Müslüman kurban bayramının birinci günü güneşin zevâlinden önce kurbanını kesmeyecek olursa efdal olan günün geri kalan kısmında kurbanını kesmesidir. Şayet ikinci günde kesemeyecek olursa, efdal olan kurban kesmeyi üçüncü günün kuşluk vaktine ertelemesidir. Üçüncü gün kurban kesemezse zevâlden sonra keser; çünkü artık bekleyebileceği bir vakti kalmamıştır.

Kurban kesme vakti kurban günlerinden üçüncü günün sonu güneşin batışına kadar devam eder. Yani bu konuda onlar da Hanefîler gibi söylemişlerdir. Aynı şekilde bu, ileride geleceği gibi, Hanbelîlerin de görüşüdür. Çünkü yüce Allah'ın: *"Ta ki onlar kendileri için menfaatlere şahit olsunlar, belirli günlerde Allah'ın kendilerine rızık olarak verdiği hayvanlar üzerine Allah'ın adını zikretsinler."* (Hacc, 28) buyruğunda yer alan "belirli günler" ibaresinin tefsirinde meşhur olan görüş, kurban bayramının ilk günü ile ondan sonraki iki gün şeklindeki açıklamadır.

Şafiîlere göre[1]: Kurban kesme vakti kurban bayramının birinci gününün güneşin doğuşundan ve -efdal olana göre- kuşluk namazı vaktinin başlangıcı olan ufukta bir mızrak boyu yükselişinden sonra kılınacak iki kısa rekât ile okunacak iki kısa hutbelik bir zamanın geçmesi ile girer. Şayet bundan önce kesecek olursa kurban olmaz. Çünkü Buharî ve Müslim'in el-Berâ' b. Azib'den rivayet ettiği az önce gördüğümüz hadiste şöyle denilmektedir: *"Bu günümüzde ilk yapacağımız iş, önce namaz kılmamız, sonra da dönüp kurban kesmemizdir..."* Bundan istisna şudur: Eğer hacılar arefede vakfeyi yanlışlıkla sekizinci gün yaparlar ve dokuzuncu günde kurbanlarını keser sonra da hata anlaşılacak olursa, hacca bağlı olarak -zayıf bir görüşe göre- bu onlar için sahih olur.[2]

Kurban kesme vakti, gece ve gündüz olmak üzere teşrik günlerinin sonuna kadar devam eder ki, bunlar İmam Şafiî'ye göre onuncu gün ile sonraki üç gündür. Çünkü Peygamber (a.s.) şöyle buyurmuştur: *"Arefe bütünüyle vakfe yeridir ve bütün teşrik günleri de kurban kesme zamanıdır."* [3] İbni Hibbân'ın bir rivayetinde ise: *"Bütün teşrîk günlerinde kurban kesilir."* [4] denilmektedir.

Şu kadar var ki, geceleyin kurban kesmek ve hayvan boğazlamak bu konudaki

1- *Muğni'l-Muhtâc,* IV, 287 vd.; *el-Mühezzeb,* I, 237; *el-Muhallâ ale'l-Minhac,* IV, 252 vd. *Nihayetü'l-Muhtâc,* VIII, 6.

2- Tercihe değer olmayan Şafiilerdeki bir görüşe göre hac sahihtir. (Ayrıca kurban kesmeye gerek yoktur.)Ancak esah olan görüşe göre hac da, kurban da kâfi değildir.

3- Beyhakî rivayet etmiş olup İbni Hibban da *sahih* olduğunu kaydetmiştir.

4- İmam Ahmed ve Darekutnî "Bütün teşrîk günleri kurban kesme günleridir" şeklinde rivayet etmişlerdir. Bu, aynı zamanda bütün teşrîk günlerinin kurban kesme günleri olduğunu ve bunların

nehiy dolayısıyla mekruhtur. Bu nehiy ya kesmekteki hatadan korku dolayısıyladır yahut da fakirlerin gündüzkü gibi gecaleyin gelip hazır olamayışlarındandır.

Her kim belirli bir hayvanı kurban etmeyi adayarak, mesela, "Şu ineği kurban kesmek Allah için borcum olsun" diyecek olsa, burada sözü geçen kurban kesme vaktinde onu kesmesi lâzımdır. Gelecek seneye kadar geciktirmesi caiz değildir. Kurban kesme vaktinden önce telef olacak olursa, kusuru olmadığından üzerine bir şey düşmez, çünkü bu onun elinde bir emanettir. Kendisi onu itlâf edecek olursa onun kıymeti ile bir benzerini satın alması ve sözü geçen kurban kesme zamanında onu kesmesi lâzımdır.

Hanbelîlere göre (1): Kurban kesme vakti, kurbanın birinci gününde en hafif şekliyle bayram namazıyla iki hutbe okuyacak zamanın geçmesinden sonra başlar. Yani onlar da Şafiîlerin görüşündedir. Efdal olan ihtilâftan kurtulmak için namazdan, hutbeden ve eğer varsa imamın kesmesinden sonra kesmektir. Bu konuda şehir halkı ile başkaları arasında bir fark yoktur. Şayet bir özür veya başka bir sebep dolayısıyla zevâl vakti girdiği için bayram namazı geçecek olursa, kurban kesecek kişi zevâl vaktinde ve daha sonra kurbanını keser. Çünkü namaz vaktinin çıkışıyla artık böyle bir tabi oluş durumu da kalmamıştır.

Namazdan önce kurbanını keserse sahih değildir. Eğer adakta bulunduğu veya bedelini tayin ettiği için kurban kesmek üzerine vacip ise, bunu yerine getirmesi lâzımdır. Çünkü bu vakti gelmeden önce kesilmiş vacip bir kurbandır; dolayısıyla onun bedelini kesmesi lâzımdır. İkinci gün ise, günün başında kurban kesilir, çünkü bu günde namaz vacip değildir.

Kurban kesme zamanı, teşrîk günlerinden ikincisinin sonuna kadar devam eder. Yani kurban kesme günleri üçtür: Bayramın birinci günü ile ondan sonraki iki gün. Bu konuda onlar da Hanefîler ile Malikîlerin görüşündedirler.

Görüş ayrılıklarından kurtulabilmek için efdal olan kurbanın gündüzün kesilmesidir. Geceleyin kesmek de kerahetle birlikte caizdir. Peygamber (a.s.) geceleyin kesmeyi nehyetmiştir. (2) Diğer taraftan geceleyin çoğunlukla etin dağıtılması güç olur. O bakımdan et taze olarak dağıtılamaz; dolayısıyla kurban kesmekten gözetilen maksat, kısmen de olsa gerçekleştirilemez.

Kurban kesme vakti geçecek olursa vacip olan kurbanı kaza olarak keser ve vaktinde kesilmiş olan kurbana ne yapılırsa, onu uygular. Nafile kurbanında ise ser-

---

da kurbanın birinci günü ile bundan sonraki üç gün olduğunun delilidir. *Neylü'l-Evtâr,* V, 125. Şafiîler dışında kalan üç mezhep imamı ise, kurban bayramının birinci gününden sonra iki gündür, demişlerdir.

1- *el-Muğnî,* VIII, 636 vd.; *Keşşâfu'l-Kınâ',* III, 6 vd.

2- Taberanî İbni Abbas'tan rivayet etmiştir; isnadında *metruk* bir ravi vardır; ayrıca Beyhakî *el-Hasen*'den *mürsel* olarak rivayet etmiştir. *Neylü'l-Evtâr,* V, 136.

besttir. Şayet etini dağıtacak olursa Allah'a yakınlaşmak, kesmek ile değil de bu dağıtmak ile gerçekleşmiş olur; çünkü böyle bir hayvan et içindir, kurban değildir.

Şayet kurban sahibinin vacip kılması ile vacip olursa ve kendisinin kusuru olmaksızın kaybolur veya çalınacak olursa tazmini gerekmez. Çünkü bu hayvan, onun elinde bir emanettir, geri dönecek olursa onu keser. Geri dönüşü ister kurban kesme vaktinde olsun, isterse sonrasında olsun değişen bir şey olmaz.

4. Kurbanlık Hayvanlar:

Kurban kesilecek hayvanın türü:

İlim adamları yalnızca davarların kurban olarak sahih olacağı üzerinde ittifak etmişlerdir. Davarlardan kasıt deve, camız, inek, çeşitleri ile birlikte keçi ve koyundur. Bu hayvanların erkeği veya dişisi, burulmuş olanlarıyla burulmamış olanları arasında fark yoktur. Ancak yaban öküzü, geyik ve buna benzer başka tür hayvanlar kurban edilmezler. Çünkü yüce Allah şöyle buyurmaktadır: "*Her ümmet için kurban kesecek yer tayin ettik. Ta ki kendilerine rızık verilen davarlar üzerine Allah'ın adını zikretsinler.*" (Hacc, 34) Diğer taraftan Peygamber (a.s.)'den olsun, ashab-ı kiramdan olsun bunların dışında hayvanların kurban edildiğine dair bir nakil gelmiş değildir. Ayrıca kurban kesmek, hayvana taalluk eden bir ibadettir; bu bakımdan zekât gibi o da davarlara hastır.[1]

Davarlardan ve davar olmayanlardan doğan yavru; meselâ birisi evcil, diğeri yabani olan anne babadan doğan yavru, anneye tabi olur. Çünkü anne tabi olmada asıldır. Hanefî ve Malikîlerin görüşü budur.

Şafiîler ise şöyle demektedirler: İki davar türünün çiftleşmesinden dünyaya gelmiş olan yavru kurban edilebilir. Bu durumda anne babasından daha büyük olana itibar edilir. Eğer koyun ile keçi türünden doğmuş ise, mutlaka iki yaşına basmış olması lâzımdır. Hanbelîler ise, biri evcil biri yabani anne babadan doğan yavrunun kurban edilemeyeceği görüşündedirler.

Hangi hayvan türünün daha faziletli olduğu konusunda fakihler arasında iki farklı görüş vardır:

Malikîlere göre, en faziletli olan kurbanlık koyundur. Ondan sonra sığır, sonra deve türüdür. Yani etlerin lezzetine göredir. Çünkü Peygamber (a.s.) iki koç kurban etmiştir. O ancak efdal olanı yapardı. Şayet ondan daha hayırlısı olan bulunsaydı, yüce Allah da Hz. İbrahim'e oğlunun yerine fidye olarak onu gönderirdi.

1- *el-Bedâyi*, V, 69; *el-Lübâb*, III, 235; *ed-Dürrü'l-Muhtâr*, V, 226; *Tebyînü'l-Hakâik*, VI, 7 *Tekmiletü Fethi'l-Kadîr*, VIII, 76; *eş-Şerhu'l-Kebîr*, II, 118 vd.; *Bidâyetü'l-Müctehid*, I, 416 *Muğni'l-Muhtâc*, IV, 284; *el-Muğnî*, VIII, 619 vd., 623; *Keşşâfu'l-Kınâ'*, II, 615; *el-Kavânînü'l-Fıkhıyye*, 188; *el-Mühezzeb*, I, 238.

Şafiîler ile Hanbelîler bunun aksini söyleyerek şöyle demişlerdir: Kurbanlıkların en faziletli olanı deve, sonra sığır, sonra koyun, sonra da keçi türüdür. Bunlarda da etin çokluğu göz önünde bulundurulmuş ve fakirlere bolluk olması maksadı düşünülmüştür. Diğer taraftan Peygamber (a.s.)'in şu hadisine dayanarak bu sıralamayı yapmışlardır: *"Cuma günü cünüplükten yıkanır gibi gusledip sonra da namaza giden kimse bir deve kurban etmiş gibidir. İkinci saatte giden bir inek kurban etmiş gibidir. Üçüncü saatte giden boynuzlu bir koç kurban etmiş gibi olur..."*[1]

Hanefîlerin görüşüne göre ise hangisinin eti daha fazla ise efdal olan odur.

Mezheplerin kullandıkları ifadeler ile konunun açıklanması şu şekildedir:

Hanefîlere göre:[2] "Asıl kaide şudur: Eğer et ve değer itibariyle eşit olurlarsa, eti daha lezzetli olan efdaldir. Şayet bu konuda aralarında fark olursa, daha fazla olan evladır." Buna göre eğer et ve kıymette eşit olurlarsa, bir koyun bir ineğin yedide birinden efdaldir. Şayet ineğin yedide birinin eti fazla olursa, o zaman efdal olur. Eğer etleri ve kıymetleri eşit olacak olursa, koç koyundan efdaldir. Değilse koyun efdaldir. Keçinin dişisi etleri eşit olduğu takdirde ve burulmamış [3] ise erkeğinden efdaldir. Devenin ve sığırın dişisi et ve kıymet bakımından eşit oldukları takdirde erkeğinden efdaldir. Çünkü dişilerinin eti daha lezzetlidir. Buna göre burulmuş erkek efdaldir, değilse dişisi efdaldir. Boynuzlu ve beyaz olanı başkasından efdaldir.

Malikîlere göre [4]: Efdal olan koyundur. Koyunun da sırasıyla erkeği, ondan sonra burulmuş olanı, ondan sonra dişisi gelir. Koyundan sonra keçi, sonra sığır sonra da deve cinsi gelir. Çünkü etlerin lezzet sıralaması da böyledir. Onlara göre kayıtsız şartsız olarak, erkekler dişilerinden beyazlar da siyahlarından efdaldir. Beyazın siyahtan efdal olduğu konusunda Şafiîlerle Hanbelîler de Malikîlerle aynı kanaati paylaşırlar.

Şafiî ve Hanbelîlere göre [5]: Kurbanların faziletlisi erkek devedir. Çünkü onun eti daha fazladır. Arkasından sığır gelir, ondan sonra koyun, sonra da keçi türü gelir. Çünkü koyunun eti, keçinin etinden lezzetlidir. Keçiden sonra ise, bir ineğe veya bir bedeneye ortak olmaktır. Buna göre yedi tane koyun, bir erkek deveden ve-

---

1- Bu hadisi Ahmed ve İbni Mace hariç, *Kütüb-i Sitte* sahipleri Ebu Hureyre'den rivayet etmişlerdir. *Neylü'l-Evtâr*, III, 237.

2- *ed-Dürrü'l-Muhtâr ve Haşiyesi*, V, 226 vd., 233; *el-Bedâyi*, V, 80

3- Koyun ve keçilerin burulmuş olanlarından kurban kesilmesi daha faziletlidir. İmam Ahmed'in Ebu Râfi'den yaptığı rivayette şöyle dediği sabittir: *"Resulullah (a.s.) hayaları çıkartılarak burulmuş beyaz iki koç kurban etti." Neylü'l-Evtâr*, V, 119. Zeylaî *Nasbu'r-Râye*, IV, 215'de şöyle demektedir: Bu aynı zamanda Cabir, Aişe, Ebu Hureyre ve Ebu Derda'dan da rivayet edilmiştir."

4- *eş-Şerhu'l-Kebîr*, II, 121; *el-Kavânînü'l-Fıkhıyye*, 188.

5- *Muğni'l-Muhtâc*, VI, 285 vd.; *el-Mühezzeb*, I, 238; *el-Muğnî*, VIII, 621 vd.; *Keşşâfu'l-Kınâ'*, II, 61 vd.

ya bir inekten efdaldir. Çünkü koyunun eti daha lezzetlidir. Miktarları eşit olduğu takdirde bir koyun kesmek, bir deveye ortak olmaktan daha faziletlidir. Çünkü bu şekilde hem tek başına kan akıtmış olur, hem eti daha lezzetli bir hayvanı kesmiş olur. Şayet devenin yedide birinin eti fazla olursa o zaman deve efdal olur.

Koç koyundan efdaldir. Çünkü Peygamber (a.s.)'in kurbanlığı da koçtan olurdu. Ayrıca koçun eti daha lezzetlidir.[1] Koyunun *ceza'ı* keçinin *seniyy*inden efdaldir. (Bu terimler için 4 no'lu dipnota bakınız.) Çünkü bunların eti daha lezzetlidir. Ayrıca: Peygamber (a.s.)'in şöyle buyurduğu rivayet edilmektedir.: *"Koyunun ceza'ı ne güzel kurbandır."*[2] Ceza' seniyden öncedir.

Şafiîlerde esah olan görüşe göre erkek kurbanlık dişiden faziletlidir. Çünkü erkeğin eti daha lezzetlidir. Burulmuş koç da Hanbelîlere göre koyundan efdaldir. Çünkü böyle bir koçun eti, daha bol ve daha lezzetlidir. Her iki mezhepte de burulmamış koç, burulmuş olanından faziletlidir.

Semiz olan, olmayandan faziletlidir. Çünkü yüce Allah şöyle buyurmaktadır: *"Kim Allah'ın şeairini (hac menasikini yahut kurbanı) tazim ederse, önem verirse, bu (hareket) kalplerin takvasındandır."* (Hacc, 32) İbni Abbas der ki: "Kurbanların tazim edilmesi, onların semiz olanlarının ve güzel olanların seçilerek kurban edilmesidir." Bu konu üzerinde fakihler arasında ittifak vardır.

Rengi beyaz olan, boz ve siyah olandan efdaldir. Çünkü Peygamber (a.s.) beyaz iki koç kurban etmiştir. Buna göre Şafiî ile Hanbelî mezhebine binaen renklerin fazilet sıralaması aşağıdaki şekilde olur ve aynı zamanda bu konuda fakihler arasında da ittifak vardır:

Önce beyaz olan, sonra sarı, ondan sonra kirli beyaz, sonra kırmızı, sonra ala, ondan sonra da siyah olan daha faziletlidir[3]. İmam Ahmet ve Hakim Ebu Hureyre'nin şu haberini rivayet etmektedirler: *"Kirli beyaz bir koyunun rengi, Allah katında siyah iki koyunun renginden daha sevimlidir."*

Kurban edilecek hayvanın yaşı:

Fakihler seniy'in yani devenin beş, sığırın üç ve koyunların iki yaşında ve daha yukarısını kurban etmenin caiz olduğu üzerinde ittifak etmişler ancak koyun cinsinin ceza' (iki yaşında)[4] olanında farklı görüşlere sahip olmuşlardır.

1- Ubade b. es-Sâmit, Resulullah (a.s.)'ın şöyle dediğini rivayet etmektedir: *"Kurbanın hayırlısı boynuzlu koçtur."*

2- Tirmizî ve Ahmed'in Ebu Hureyre'den rivayet ettikleri *garip* bir hadistir. *Nasbu'r-Râye,* IV, 612. *Ceza:* Eğer koyun türünden ise iki yaşında, sığır ve diğer tırnaklılardan ise üç yaşında, deve türünden ise beş yaşında olanın adıdır.

3- Renkler arasındaki bu tercih göre alışkanlık yahut görünüşünün güzelliği veya etinin lezzeti dolayısıyladır, denilmiştir.

4- *Ceza:* Seniy'den öncedir. Henüz yeni ve genç olan demektir. Koyun türünden iki yaşında olana, sığır ve diğer tırnaklılarda üç yaşında olana, deve türünden beş yaşında olana verilen addır. *Seniy*

Hanefîler ve Hanbelîlere göre [1]: Koyun cinsinden cüsseli ve semiz bir ceza' altı ayını bitirip yedinci ayına girmiş ise yeterlidir. Bu aynı zamanda bir kısım Malikîlerin de görüşüdür [2] Çünkü Hz. Peygamber (a.s.) şöyle buyurmaktadır: *"Koyun türünden kurban olarak ceza' (iki yaşında olanı) yeterlidir."*[3] Hanefîler semiz veya cüsseli olan hayvanın durumunu şöylece açıklamışlardır: *Ceza'* bir koyun *seniylerle* karıştığı takdirde, uzaktan bakan birinin bunun küçük olduğunda tereddüt ettiği ve bir yaşında olanlardan farkedemediği hayvandır.

Koyun ile keçinin ceza'ı arasındaki fark şudur: Koyunun ceza'ı dişisine aşar ve gebe bırakır, ancak keçinin ceza'ı böyle değildir. Ceza' çağına geldiği, sırtındaki kılların gelişmesinden de anlaşılır.

Şafiîler ve tercih edilen görüşe göre Malikîlere göre: [4] Koyun cinsinin bir yaşını bitirip iki yaşına girmiş olan ceza'ı kurban olarak yeterlidir. Çünkü İmam Ahmed ile başkaları şu haberi rivayet etmektedirler: *"Koyunun ceza' olanlarını kurban ediniz; caizdir."* [5]

Fakihlere göre kurban olarak kesilebilen hayvanların geri kalanlarının yaşları ise aşağıdaki gibidir[6]:

Hanefîlere göre: Keçinin bir yaşını bitirip ikinci yaşına girmiş olanı, inek ve camızın iki yaşını bitirip üçüncü yaşına girmiş olanı, deveden beş yaşını bitirip altıya girmiş olanı kurban kesilir.

Malikîlere göre: Keçi bir kamerî yaş bitirip ikincisine yaklaşık bir ay alarak belli bir şekilde girmiş olmalıdır. Koyun ise böyle değildir. İki yaşına basmış olması yeterlidir. Sığır ve camız üç yaşını bitirip sadece dört yaşına girmiş olmalı, deve beş yaşını bitirip altıya basmış olmalıdır.

Şafiîlere göre: Devenin altı yaşına basmış olması, inek ve keçinin üç yaşına, koyunun da iki yaşına basmış olması şarttır.

Hanbelîlere göre: Keçi tam bir yaşını doldurmuş olacak, inek tam iki yaşını doldurmuş olacak, deve ise tam beş yaşını doldurmuş olacaktır.

---

ise, küçük azı dişini düşürmüş olandır. Sığır ve diğer tırnaklılarda üç yaşında, develerde ise altı yaşında görülür.

1- *el-Bedâyi*, V, 70; *Keşşâfu'l-Kınâ'*, II, 616; *el-Muğnî*, VIII, 623,

2- *el-Kavânînü'l-Fıkhıyye*, 188

3- İbni Mace ve Ahmed, Ümmü Bilâl binti Hilâl'den o da babasından rivayet etmektedir. *Neylü'l-Evtâr*, V, 114.

4- *eş-Şerhu'l-Kebîr*, II, 119; *Bidâyetü'l-Müctehid*, I, 419; *Muğni'l-Muhtâc*, IV, 284; *el-Mühezzeb*, I 238.

5- Neseî'nin Ukbe b. Amir'den rivayetine göre o, Resulullah (a.s.) ile beraber koyun türünden ceza' (iki yaşında) kurban etmiştir. Ahmed ve Buharî ile Müslim'de ise Hz. Peygamber'in Ukbe b. Amir'e ceza' kurban etmesi için izin verdiği rivayet edilmektedir. *Neylü'l-Evtâr*, V, 114.

6- Bu başlıkta her mezhep için kaydetmiş olduğumuz adı geçen kaynaklar.

Böylece şunu anlamaktayız ki, fakihler devenin yaşının beş ile sınırlandırılması konusunda ittifak etmişler, sığır konusunda iki görüş belirtmişlerdir. Hanefî, Hanbelî ve Şafiîlere göre iki yaşını, Malikîlere göre ise üç yaşını bitirmiş olacaktır. Aynı şekilde keçi türünde de görüşleri farklıdır. Şafiîlerin dışındakilere göre tam bir seneyi, Şafiîlere göre ise tam iki seneyi doldurmuş olmalıdır.

Kurban kesilecek hayvanın miktarı veya kaç kişi için yeterli olacağı:

Fakihler[1] koyun ve keçinin ancak bir kişi için kurban edilebileceği, deve veya sığırın yedi kişi için yeterli olacağı hususunda ittifak etmişlerdir. Çünkü Hz. Cabir'in rivayetinde şöyle denilmektedir: *"Hudeybiye'de Resulullah (a.s.) ile birlikte kurban kestik. Deveyi de sığırı da yedi kişi için kestik."*[2] Müslim'in lafzında şöyle denilmektedir: *"Resulullah (a.s.) ile birlikte hacca niyyet ederek çıktık. Resulullah (a.s.) bizlere deve ve sığırda bizlerden her yedi kişinin için bir bedeneye ortak olmasını emretti."*[3]

Hanbelîler ise, bir kişinin ev halkı adına bir tek koyun veya bir inek ya da bir deve kesmesinin caiz olduğunu söylemişlerdir. Onlar Müslim'in Hz. Aişe (r.a.)'den yapmış olduğu rivayet ile amel ederler: *"Hz. Peygamber (a.s.) bir koçu, kendisiyle ailesi namına kesmiştir, boynuzlu beyaz iki koçun birisini de kendi adına, diğerini de ümmeti adına kesmiştir."*[4] Ayrıca İbni Mace ve Tirmizî *sahih* olduğunu belirterek-Ebu Eyyub'dan şunu rivayet etmektedirler: *"İnsanlar Hz. Peygamber (a.s.) döneminde bir koyunu hem kendi adına, hem de aile halkı adına kurban eder, ondan hem kendileri yer, hem de başkalarına yedirirlerdi."*

Aynı şekilde Malikîler de kişinin koçu, inek veya deveyi hem kendi adına, hem de aile halkı adına kurban etmesini caiz kabul etmişlerdir; isterse yedi kişiden fazla olsunlar. Şu kadar var ki, sevapta ortaklık olması için kurbanın kesilmesinden önce şu üç şartın bulunması gerekir: Bu kişinin masrafını karşıladığı bir akrabası olması, ve kendisi ile birlikte aynı yerde oturması. Bunları, kurban kesmenin sıhhatinin şartlarında açıklamış bulunuyoruz.

Yine Şafiîler şöyle demektedirler: Bir aileden bir kişinin kurban kesmesi ile

1- *el-Bedâyi,* V, 70; *Tebyînü'l-Hakâik,* VI, 3; *Tekmiletü Fethi'l-Kadîr,* VIII, 76; *ed-Dürrü'l-Muhtâr* V, 222; *el-Kavânînü'l-Fıkhıyye,* 186; *Bidâyetü'l-Müctehid,* I, 420; *eş-Şerhu'l-Kebîr,* II, 119; *Muğni'l-Muhtâc,* IV, 285, 292; *el-Mühezzeb,* I, 238; *el-Muğnî,* VIII, III, 619 vd.; *Keşşâful-Kınâ'* II, 617

2- İmam Ahmed ile *Kütüb-i Sitte* sahipleri rivayet etmişlerdir. *Nasbu'r-Râye,* IV, 209.

3- Şafiîler bu hadis-i şeriften, daha önce açıklamış olduğumuz gibi, Hanefîlerin hilâfına kurbandan Allah'a yakınlaşmayı kasteden kimseyle böyle bir maksadı olmayanın ortak olmasının caiz olduğu hükmünü çıkartmış ve şöyle demişlerdir: Bu hadisin zahirine göre onlar aynı evin halkı değildiler. Şöyle ki; her hangi birisi kurban kesmek istese, bir başkası hediye göndermek istese, başkası da et maksadı ile iştirak etse, eti paylaştırmak hakları vardır. Çünkü böyle bir kurbanını taksimi, esah olan görüşe göre ifraz türü bir paylaştırmadır.

4- Ebu Dâvud.

sünnet-i kifaye hasıl olur. İsterse ötekiler bu konuda ona izin vermiş olmasınlar.

Kurban kesilecek hayvanın vasıfları:

Kurban edilecek hayvanın veya kurbanlığın nitelikleri üçe ayrılır: Müstehap, yeterli olmayan ve mekruh nitelikler.

Kurbanda Müstehap Görülen Nitelikler:

Fakihlerin ittifakıyla şöyledir [1]: Semiz, boynuzlu, beyaz ve burulmamış koç. Cumhura göre burulmamış koç, burulmuştan faziletlidir. Hanefîlere göre ise, burulmuş koç burulmamıştan faziletlidir. Çünkü daha önce açıkladığımız gibi koç, koyun türünün faziletlisidir. Şafiîlerle Hanbelîlere göre koçun müstehap olması, devenin veya ineğin yedide birinden üstün olması hâlinde söz konusudur.

Bu niteliklerin müstehap oluşunun sebebi, Hz. Peygamber (a.s.)'in kestiği kurbanın niteliklerinin bunlar olmasıdır. Cabir, Aişe, Ebu Hureyre, Ebu Rafi ve Ebu'd-Derda (r.anhum)'ın rivayet ettikleri ve burulmuş koçun kurban edilmesinin caiz olduğuna delâlet eden hadisler bunun delilidir. Aynı zamanda bu hadis-i şerifler Hanefîlere göre burulmuş koçun kurban edilmesinin daha faziletli olduğunun da delilidir. Burulmamış koçun kurban edilmesine dair delil olan Ebu Said hadisi [2] şöyledir: "*Resulullah (a.s.) boynuzlu, burulmamış, siyahta yiyen, siyahta yürüyen ve siyahta gören bir koç kurban etti.*" [3] Bu, cumhura göre burulmamış koçun daha faziletli olduğunun delilidir.

Kurban Olmasını Engelleyen Nitelikler:

Şartlar bahsinde açıklamış olduğumuz gibi, bunlar fakihlerin ittifakı ile dört tanedir: Bir gözün körlüğünün açıkca belli olması, apaçık hastalık, topallık, ileri derecede zayıflık. Bu konuda delilleri el-Berâ b. Azib'in rivayet ettiği şu hadis-i şeriftir: Resulullah (a.s.) şöyle buyurdu: "*Dört özellik kurbanlıklarda caiz değildir: Açıkca belli olan körlükü, açıkça belli olan hastalık, belli olan topallık, iliği kurumuş derecede zayıflık.*"[4]

Fakihler bu dört kusura kıyasen, başka bir takım kusurlar daha eklemişlerdir ki, bunlar bu ayarda veya daha kötü olan körlük, ayağın kesilmiş olması gibi kusur-

1- *el-Bedâyi*, V, 80; *el-Kavânînü'l-Fıkhıyye;* 188; *Muğni'l-Muhtâc*, IV, 285 vd.; *el-Mugnî*, VIII, 621 *Keşşâful-Kınâ'*, II, 617.

2- *Nasbu'r-Râye*, IV, 215 vd.; *Neylü'l-Evtâr*, V, 118 vd.

3- Hadisi İmam Ahmed rivayet etmiş, Tirmizî ve İbni Hibban *sahih* olduğunu belirtmişlerdir. Müslim'in şartına göre *sahih*tir. Manası şudur: "Bu koçun ağzı da ayakları da gözlerinin etrafı da siyahtı" *Neylü'l-Evtâr*, a.y..

4- Bu hadisi İmam Ahmed ve *Sünen* sahipleri rivayet etmiş olup, Tirmizî sahih olduğunu belirtmiştir. Bu hadiste bir gözünün körlüğü, topallığı ve hastalığı açıkca görülen hayvanın kurbanının caiz olmadığına delâlet vardır. Ancak bu farkedilemiyor ise durum farklıdır. Diğer taraftan kemiğinin iliği kurumuş hayvan da kurban edilmez. *Neylü'l-Evtâr*, V, 115-117.

lardır. Çünkü bu gibi hususlar etin azlığı sonucunu doğurur ve bu durumda hadis, umum kastı ile özel bir takım şeyleri sayan türden olur.

Kurbanlık hayvanlardaki bu kusurlar mezheplere göre aşağıda açıklanmıştır:

Hanefîlere göre [1]:İki gözü kör, tek gözü kör, kurban edileceği yere yürüyemeyecek kadar topal,kemiğinin iliği kurumuş dişleri dökülmüş (çoğunluğu varsa yeterlidir), yaratılıştan kulaksız (küçük kulakları varsa yeterlidir), memelerinin uçları kesilmiş veya kurumuş, burnu kesik, süt veremeyecek şekilde meme uçlarının süt akan yerleri tıkanmış, budu olmayan, hunsa (çünkü eti gereğince olgunlaşmaz), pislikten başka şey yemeyen cellale, kulağının, kuyruğunun ya da kıçının üçte birinden fazlası kesilmiş yahut da gözünün ferinin çoğunluğu sönmüş hayvan (çünkü çoğunluk hem kalıcılık hem de yokluğa hüküm vermenin esasını teşkil eder, çoğunluğun kalması ise yeterlidir çünkü basit bir kusurdan sakınmak imkân-sız olduğundan bağışlanmıştır). İşte bu kusurlar satın alındığı vakit varsa, kurbanın sıhhatine engeldir. Şayet sağlıklı olarak alınmış sonra da kurban edilmeyi engelleyici bir kusur ile kusurlanmışsa, şayet zengin ise değiştirir, fakirse yeterlidir. Aynı şekilde fakir birinin kurbanlığı satın aldığı vakit kusurlu olursa üzerine vacip olmadığından dolayı onun için yeterli olur fakat zengin için böyle değildir.

Boynuzsuz yahut boynuzu kırılmış olan hayvanın kurban edilmesi caizdir. Çünkü boynuzun maksatla bir alâkası yoktur. Burulmuş hayvanın kurban edilmesi de caizdir, Çünkü etinin lezzeti daha çoktur. Semiz fakat uyuz hayvanın kurbanı da caizdir. Çünkü hastalık onun derisindedir, etini eksiltmez. Ancak zayıf hayvanın durumu böyle değildir. Çünkü zayıflık hayvanın etinde söz konusu olur. Deli [2] eğer otluyor ise caizdir, şayet otlamıyorsa yeterli değildir.

Malikîlere göre [3]: Hadis-i şerifte sözü geçen kusurları olan hayvan kurban edilmez. Söz konusu bu kusurlar şunlardır: Bir gözü körlük, topallık, hastalık ve zayıflık. Kör ve sürekli deli ile, kuyruk, ayak gibi asıl veya fazla olan organlarından birisi kesilmiş hayvan da kurban edilmez. Ancak burulmuş hayvan böyle değildir. Çünkü burulmuş hayvanın kurban edilmesi geçerlidir. Diğer taraftan ileri derecede uyuz, yaşlı ve yemekten şişmiş olanlar gebelikten bir kaç ay sonra sesi kısılmış dişi devede olduğu gibi geçici bir sebeple olması hâli müstesna, sesi işitilmeyen, sağır, ağzı pis kokan, -adeta kulaksız yaratılmışcasına- kulakları çok küçük olan, kuyruksuz, bütün memeleri kurumuş, iyileşmemek üzere boynuzu kırılmış, yaşının kü-

1- *el-Bedâyi,* V, 75; *ed-Dürrü'l-Muhtâr,* V, 227; *Tekmiletü Fethi'l-Kadîr,* VIII, 74 vd.; *Tebyînü'l Hakâik,* VI, 5; *el-Lübâb,* III, 234 vd.

2- *es-Sevel* (delilik): Özellikle koyunun organlarındaki bir gevşekliktir yahut da ona isabet eden delilik gibi bir hâldir. Bundan dolayı koyun, öbürlerinin peşinden gitmez ve otlarken ileriye doğru değil, geriye doğru gider.

3- *eş-Şerhu'l-Kebîr,* II, 119 vd.; *eş-Şerhu's-Sağîr,* II, 143 vd; *el-Kavânînü'l-Fıkhıyye,* 188 vd. *Bidâyetü'l-Müctehid,* I, 417-419.

çüklüğünde diş değiştirme veya yaşlılık sebebiyle değil darbe veya hastalık sebebiyle birden fazla dişini kaybetmiş, kuyruğunun üçte bir ve daha fazlası kesilmiş veya kulağından üçte birinden fazlası kesilmiş olan hayvanlar da kurban olarak kesilemezler. Çünkü Ali b. Ebu Talib (r.a.) şöyle demiştir: *"Resulullah (a.s.) gözlere ve kulaklara iyice dikkat etmemizi, kulağı önden kesilip bir parçasından askıda bırakılmış olanı, kulağı yan tarafından kesilmiş olanı, kulağı boyuna kesilmiş olanı ve kulağında yuvarlak bir delik bulunanı kesmememizi emretmiştir."* [1]

Yaratılıştan boynuzu bulunmayan ve üzerinde toplanmış fazla yağdan dolayı yerinden kalkamayan, boynuzu kökten kopmuş veya bir parçası koptuktan sonra iyileşmiş olan hayvanın kurban edilmesi caizdir.

Şafiîlere göre[2]: Aynı şekilde hadis-i şerifte zikredilmiş olan kusurlar, kurban edilmeye engeldir. Bunlar aşırı zayıflıktan iliği çekilip kurumuş, topal, bir gözü kör ve apaçık hastalıktır. Az dahi olsa uyuzluk da böyledir. Ancak ilk dört kusurların az miktarda olması zarar vermez. Çünkü bu kusurların bu durumda ete olumsuz etkileri olmaz. Aynı şekilde iki gözü kör, deli (otlakta dolaşırken çok az otlayan ve bunun sonucunda zayıflayan hayvan), kulağının ve dilinin bir kısmı kesilmiş hayvan da yeterli değildir. Dilinin kesilen kısmı az dahi olsa durum böyledir. Çünkü bu durumda dişleri dahi olsa, bazı şeyleri yiyemeyecektir, bu da eti eksiltir. Kulağın felç olması, onun kaybedilmiş olması gibidir.

Burulmuş hayvanın kurban edilmesi caizdir. Çünkü Peygamber (a.s.) burulmuş iki koçu Allah adına kurban etmiştir [3]. Fakat henüz hiç dişiyi döllememiş olan burulmamış hayvan burulmuştan daha faziletlidir. Yaratılıştan boynuzsuzluk (buna *el-Celha* denir) veya boynuzun kırılmış olması ete tesir etmediği sürece zarar vermez. İsterse kırılmak dolayısıyla kanama yapmış olsun. Çünkü boynuzun maksatla pek alakası yoktur. Eğer bu durum eti azaltacak olursa uyuzluk ve başka kusurlar gibi zarar verir. Bununla birlikte boynuzlu olan hayvan boynuzsuzdan efdaldir. Çünkü: *"Kurbanın faziletli olanı boynuzlu koçtur."*[4] hadisi bunu ifade etmektedir. Ayrıca görünüş itibarıyla da daha güzeldir.

Hatta başka türlüsü mekruhtur. Dişlerin bir kısmının veya çoğunun dökülmüş olması zarar vermez; bir veya iki dişi kırılmış olanda yeterlidir. Çünkü bu, hayvanın yemini yemesini, otlamasını engellemez, dolayısıyla da etinin azalmasını etki-

---

1- Bu hadisi Ahmed ve *Sünen* sahipleri rivayet etmiş olup Tirmizî *sahih* olduğunu belirtmiştir. Manası şudur: *"Kulağa ve gözlere iyice dikkat edelim ki, bunlarda her hangi bir eksizlik veya kusur olmasın."* (Hadis metnindeki diğer garip lafızlar tercüme esnasında manaları verilerek açıklanmıştır.)

2- *Muğni'l-Muhtâc,* IV, 286 vd.; *el-Mühezzeb,* I,238.

3- Hadisi Ahmed, Ebu Dâvud ve İbni Mace, Ebu Rafi', Aişe ve Ebu Hureyre'den rivayet etmişlerdir. *Neylü'l-Evtâr,* V, 119.

4- Hadisi Hakim rivayet etmiş, senedinin *sahih* olduğunu belirtmiştir.

lemez. Şayet bütün dişleri olmayacak olursa, o vakit zarar vericidir; çünkü o takdirde eti de olumsuz olarak etkiler.

Kulağı yarılmasının veya delinmiş olmasının da -esah olan görüşe göre- zararı yoktur. Ancak bunun sonucunda kulağın bir parçasının düşmüş olmaması lâzımdır. Çünkü kulağın bu durumda olması, etinden bir şey eksiltmez.

Kısaca, etin eksilmesine sebep olan her kusur caiz değildir, etin eksilmesine sebep olmayan kusurlar ise kurbanlığa zarar vermez.

Hanbelîlere göre[1]: Zayıf, bir gözünün körlüğü açıkça belli olan, iki gözü kör olan, açıkca topal olduğu anlaşılan, etini bozan ve iyileşmesi umulmayan uyuz ve buna benzer hastalığı olan, kulağının veya boynuzunun yarısından fazlası gitmiş olan [2] hayvanın kurban edilmesi, sahih olmaz. Kıçının yarısından fazlası gitmiş olanın hükmü de böyledir. Kemiklerinin iliği kurumuş olan hayvan da hasta hayvan gibi kurban edilemez. Aynı şekilde memeleri kurumuş, ön dişleri kökten düşmüş ve boynuzunun üst koruyucu tabakası kırılmış olan hayvan da kurban edilmez.

Husyeleri kesilmiş, çıkartılmış veya iki sert cisim arasında sıkıştırılarak burulmuş hayvanın kurban edilmesi caizdir. Çünkü Peygamber (a.s.) böyle bir hayvanı kurban etmiştir. Ancak hayaları ile birlikte erkeklik organı kesilmiş olan hayvan kurban edilemez. Boynuzsuz yaratılmış olan hayvan, kulakları küçük veya kulaksız yaratılmış hayvan, yaratılıştan kuyruksuz veya kuyruğu kesilmiş hayvan da kurban edilir. Çünkü bütün bunlar kurbanda gözetilen maksadı olumsuz etkilemez. Görmeyi engellemeyecek şekilde gözüne boz gelmiş hayvan kurban edilir. Çünkü bu şekildeki hayvan, görme kabiliyetini kaybetmemiştir. Gebe olan deve, inek ve koyunun kurban edilmesi caizdir.

Netice olarak, kurban edilmeye mani olduğunda üzerinde ittifak edilmiş bulunan kusurlar, kurban edilmeye engel teşkil etmeyen, yaratılıştan gelen bir takım kusurlar ve diğer taraftan kulağının bir kısmı kesilmiş hayvanda olduğu gibi hakkında ihtilâf edilmiş kusurlar vardır. Malikîlerle Hanefîler üçte birden fazlası kesilmiş olanın kurban edilmesini caiz görmezken, Hanbelîler organlarının yarıdan fazlası kesik olan hayvanları caiz görmezler. Şafiîler ise az dahi olsa bir kısmının kesilmesini dahi caiz kabul etmezler. Meselâ boynuzu kırılmış olan hayvan, Hanefîlere göre kırılma dipten olmadığı sürece kurban edilebilir. Malikîlere göre ise, kırığı az dahi olsa eğer iyileşirse kurban edilebilir, Şafiîlere göre ise eti eksilmediği sürece geçerlidir. Hanbelîlere göre yarısından daha az bir miktar gitmişse geçerlidir.

1- *el-Muğnî,* VIII, 623 vd.; *Keşşâful-Kınâ',* I, 3.

2- Çünkü Ali (r.a.)'in şöyle dediği rivayet edilmiştir: *"Resulullah (a.s.) boynuzunun ve kulağının yarısından fazlası gitmiş olanı kurban etmemizi nehyetmiştir."* Katade dedi ki: Saîd b. el-Müseyyeb'e (bunu) sordum, o da: "Evet" dedi. *el-Adb:* Bunların yarısı ve daha fazlasının kesik olması demektir." Bunu Şafii, İbni Mace, Ahmed ve diğer *Sünen* sahipleri rivayet etmiştir. *Neylü'l-Evtâr,* V, 115.

En faziletli olan, her hangi bir eksiklik söz konusu olmaksızın yaratılıştan eksiksiz olan hayvanı kesmektir.

Kişi, sağlıklı ve her türlü kusurdan uzak bir kurbanı kesmeyi vacip kılsa, ondan sonra da kurban edilmesini engelleyecek bir husus meydana gelirse Hanefîlerin dışındaki mezheplere göre onu keser ve bu onun için yeterlidir. Çünkü İbni Mace, Ebu Said'den şöyle dediğini nakletmektedir: *"Kurban etmek üzere bir koç satın almıştık. Fakat kurt onun kıçının bir kısmını kopardı. Hz. Peygamber (a.s.)'e sorduk, onu kurban etmemizi emretti."*

O hâlde kurban edilmeyi önleyen kusur, sonradan meydana gelen kusur değil, eskiden beri var olan kusurdur. Hanefîlere göre ise eğer kişi zengin ise hayvanı değiştirir.

Kurban Edilecek Hayvanda Mekruh Olan Vasıflar:

Fakihler mekruh görülen nitelikleri aşağıdaki şekilde sıralamışlardır:

Hanefîlere göre:[1] Kulağı dilinmiş, işaretlemek amacıyla delinmiş, arka veya öntarafından veya ön tarafından bir parçası kesilmiş hayvanın kurban edilmesi mekruhtur. Çünkü az önce işaret edilen Hz. Ali'nin rivayet ettiği hadis buna delildir ve o hadiste şöyle denilmiştir: *"Bir gözü kör, kulağının ön tarafı kesilmiş arka tarafı kesilmiş, kulağı işaret için delinmiş ve kulağı yarık hayvanı kurban etmememiz bize emrolundu."* Buradaki yasaklama kesilmemesinin mendup, daha iyi olacağına hamledilmiştir. Kulağı delinmiş ise fazla delik olması manasına hamledilmiştir.

Kesilmeden önce ondan yararlanmak maksadı ile yünü kırpılmış olanın ve gözü şaşı hayvanın kurban edilmesi de mekruhtur.

Malikîlere göre: [2] Az önce sözü geçen hadiste zikredilen kulağı yarık ve onunla beraber diğer zikredilen kusurları olan hayvanın kurban edilmesi mekruhtur. Bunlar ise yaratılıştan kulağı olmayan veya kulağından az bir parça kesilmiş olanlardır ki, bunların da hükmü kerahettir. Aynı şekilde bir görüşe göre yaratılıştan eksik, bir görüşe göre de boynuzu kırık demek olan *"el-adba"* gibi boynuzu kusurlu hayvanın da kurban edilmesi mekruhtur. Yaşlılık veya benzer sebeplerle dişlerin bir kısmı düşmüş olan hayvanın kurban edilmesi de mekruhtur. Genel olarak hayvanların en iyilerinin ve hafif hastalık, iyileşmiş boynuz kırığı gibi basit kusurlardan uzak olanların kurban edilmesi menduptur.

Şafîîlere göre[3]: Az önce geçen hadis-i şerifte zikredilen kusurlarla özürlü hayvanın kurban edilmesi tenzihen mekruhtur. Bu hadis-i şerifte zikredilenler kulağın yarılmış olması, kesilmiş olması ve esah olan görüşe göre delik olmasıdır. Aynı şekilde doğuştan boynuzsuz ve boynuzunun koruyucu kısmı kırılmış veya

1- *Tebyînü'l-Hakâik,* VI, 5, 9; *el-Bedâyi',* V, 76, 78; *ed-Dürrü'l-Muhtâr,* V, 231.
2- *eş-Şerhu'l-Kebîr,* II, 121; *el-Kavânînü'l-Fıkhıyye,* 189.
3- *Muğni'l-Muhtâc,* IV, 287; *el-Mühezzeb,* I, 238-239.

boynuzu kırılmış hayvanın da kurban edilmesi mekruhtur. Çünkü bütün bunlar hayvanı çirkinleştiren kusurlardır. İbni Abbas, kurbanlar hakkında: *"Onların tazim edilmesi (yüceltilmesi) güzel olanlarının seçilmesidir."* demiştir.

Hanbelilere göre:[1] Kulağı yarık, delik, kulağından bir parça kesilmiş olan hayvanın kurban edilmesi mekruhtur. Çünkü Hz. Ali'nin rivayet ettiği bu gibi kusurlu hayvanların kurban edilmesini yasaklayan hadis, bu hükmü gerektirmektedir. Buradaki yasaklama tenzihîdir. Tenzihî bir yasaklama ise kâfi olmasını engellemez. Bu konuda Zahirîlerin dışında farklı görüş ortaya atan olmamıştır. Bu gibi kusurdan uzak olmanın şart koşulması, zorluğa sebep teşkil eder. Çünkü bütün bu kusurlardan uzak hayvan, hemen hemen bulunmayacak kadar azdır.

5. Kurbanın Mendupları, Mekruhları ve Kurban Kesmek İsteyen İçin Sünnet Olan Hususlar:

Bu bahsin çoğu konularında fakihler arasında ittifak var gibidir:

Hanefîlere göre:[2] Kurbankesmeden önce kurban kesecek kimse için şunları yapmak müstehaptır: Kurbandan bir kaç gün önce kurbanlık hayvanı bağlamak. Çünkü bununla Allah'a yakınlaşmaya hazırlık ve bu konudaki arzu izhar edilmiş olur. Böyle yapmakla o, ecir ve sevap alır. Diğer taraftan o hayvanın kurbanlık olduğu bilinecek şekilde boynuna gerdanlık [3] takar ve tazim edilmesi gerektiği duygusunu vermek için de Mescid-i Haram'a gönderilen hedy gibi sırtını örter. Çünkü yüce Allah şöyle buyurmuştur: *"Kim Allah'ın şearini tazim ederse, şüphesiz ki o, kalplerin takvasından ileri gelir."* (Hacc, 32) Kurbanı keseceği yere zahmet vererek değil, güzel bir şekilde götürecek ve ayaklarından sürüklemeyecek.

Kurbanlık satın alan bir kimsenin sütünü sağması, yününü kesmesi, ondan binek veya yük hayvanı olarak yararlanması, vaktinden önce kesecek olursa etinden yararlanması mekruhtur. Çünkü o, bu hayvanı Allah'a yakınlaşmak için tayin etmiştir. Ondan yararlanmak ise bu yakınlıkta bir eksikliğe sebep teşkil eder. Şayet memesinde süt bulunur ve sağmayacak olursa telef olacağından korkarsa memelerine soğuk su değdirir ve böylece sütün çekilmesini sağlar. Sağacak olursa, sütünü sadaka olarak dağıtır. Çünkü bu süt, Allah'a yakınlaşmak için tayin edilmiş hayvandan bir parçadır. Eğer (vaktinden önce) hayvanı keser veya yününü kırpacak olursa etini veya kıymetini tasadduk eder; yün, tiftik veya tüyünü de aynı şekilde sadaka olarak dağıtır.

Hayvan kurban kesmek maksadıyla satın alındığı için satılması mekruhtur. Satacak olursa, Ebu Hanife ile Muhammed'e göre caizdir;

1- *el-Muğnî*, VIII, 626.
2- *el-Bedâyi'*, V, 78-80; *ed-Dürrü'l-Muhtâr*, V, 231
3- Boyuna onun hedy olduğunun bilinmesini sağlayacak her hangi bir şey takmak demektir.

yerine ya onun mislini veya daha pahalısını alıp kurban edecektir. (1) Çünkü bu, teslimi mümkün olan mülk edinilmiş bir malı satmaktır. Ebu Yusuf'a göre onu satması caiz değildir. Çünkü böyle bir hayvan vakıf ayarındadır. Vakfedilmiş olanın satılması ise caiz değildir. Kurbanlık doğuracak olursa yavrusu anası ile birlikte kesilir. Satacak olursa kıymetini tasadduk eder. Çünkü anne kurbanlık olarak taayyün etmiş olduğundan yavrusu da ona tabidir.

Kurban kesmek isteyen için şunlar müstehaptır: Eğer gücü yetiyorsa kendisi kesecektir. Çünkü bu Allah'a yakınlıktır. Bunu kendisinin yapması başkasını bunun için görevlendirmesinden daha faziletlidir. Bunun delili de şudur: *"Peygamber (a.s.) harem–i Şerife hediye maksadıyla yüz deve götürmüş, bizzat kendi eliyle altmış kadarını boğazladıktan sonra, elindeki bıçağı Hz. Ali (r.a.)'ye vermiş o da geri kalanını kesmiştir.*(2)

Şayet kurban kesecek kişi kesme işini iyice beceremiyorsa yerine Müslüman birisini vekil tayin eder. Kitabî'nin (ehl-i kitaba mensup olanın) boğazlaması mekruh olduğundan böyle birisini vekil tayin edemez. Çünkü kurban Allah'a bir yakınlıktır, Kitabî ise bu şekilde bir yakınlığa ehil değildir. Bununla birlikte Müslümana vekâleten kesecek olursa caizdir. Çünkü o, hayvan kesmeye ehil bir kimsedir. Mecusinin hayvan kesmesi ise haramdır. Çünkü o bu işe ehil değildir.

Kurban kesenin kıbleye yönelmesi de müstehaptır. Nitekim *cemaat* (İmam Ahmed ve Kütüb-i Sitte) sahipleri tarafından rivayet edilen, az önce geçen Enes (r.a.)'in hadisinde, Peygamber (a.s.)'in de böyle yaptığı rivayet edilmiştir.

Kurban kesim işinde, sahibinin hazır olması da müstehaptır. Çünkü Peygamber (a.s.) Hz. Fatıma'ya şöyle demiştir: *"Kalk kurbanının yanında hazır bulun! Çünkü onun dökülecek ilk damla kanı ile birlikte işlemiş olduğun bütün günahların bağışlanacaktır."* (3) Kurban kesen şu şekilde dua eder:

«اَللّٰهُمَّ مِنْكَ وَلَكَ صَلَاتِي وَنُسُكِي وَمَحْيَايَ وَمَمَاتِي لِلّٰهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ لَا شَرِيكَ لَهُ وَبِذٰلِكَ أُمِرْتُ وَاَنَا مِنَ الْمُسْلِمِينَ»

"Allahım bu sendendir. Namazım senin içindir. Kurbanım, hayatım ve ölümüm alemlerin rabbi Allah içindir. Onun hiç bir ortağı yoktur, ben bununla emrolundum ve ben Müslümanlardanım." Çünkü az önce işaret ettiğimiz Hz. Fatıma hadisinde bu dua sabit olmuştur. Daha sonra şöyle der:

1- Şayet değer olarak daha aşağısını satın alacak olursa her ikisinin değeri arasındaki farkı tasadduk etmesi gerekir.

2- Ahmed ve Müslim'in Hz. Cabir'den rivayet ettikleri Peygamber (a.s.)'in haccını anlatan hadis. *Neylü'l-Evtâr*, V, 105.

3- İmran b. Husayn'dan Hakim, Beyhakî ve Taberanî; Ebu Said el-Hudrî'den Hakim ve Bezzar; Hz. Ali'den Ebu'l-Kasım el-Asbahani rivayet etmiştir. Öncekilerin senedi hakkında tenkit vardır. *Nasbu'r-Râye*, IV, 219.

"Allah'ın adıyla, Allah en büyüktür! Allahım, benden kabul buyur". Çünkü Hz. Cabir'in rivayet ettiği hadiste şöyle denilmektedir: *"Resulullah (a.s.) ile birlikte kurban bayramı namazını kıldım, namazı bitirince bir koç getirdi onu kesti ve şöyle dedi: "Allah'ın adıyla, Allah en büyüktür. Allahım bu benim adıma ve ümmetimden kurban kesemeyenlerin adınadır."* [1]

Daha önce de açıklamış olduğumuz gibi kesilen kurbanın en semizi, en irisi ve en güzelinin olması müstehaptır. Çünkü bu kurban ahiretteki binektir.

Koyun cinsinin en faziletlisi beyaz, boynuzlu ve burulmuş koçtur. Hz. Cabir'in rivayet ettiği hadis bunu gerektirmektedir.

Kurban kesme aletinin demirden ve keskin olması da müstehaptır.

Kurban kesildikten sonra kesilen hayvanın soğumasını ve bütün azasının sükûn bulmasını beklemek de müstehaptır. Soğumadan önce deri yüzülmemelidir.

Malikîler ile Şafiîlere ve Hanbelîlerden bir gruba göre [2]: Kurban kesmek isteyen kimse için müstehap olanlar: Zilhiccenin ilk on günü girince kurbanını kesinceye kadar saçlarını ve tırnaklarını kesmesi mekruhtur. Bazı Hanbelîler ise bunun haram olduğunu söylemişlerdir. Bunun delili ise Ümmü Seleme'nin rivayet ettiği şu hadistir: *"Resulullah (a.s.) şöyle buyurmuştur: "Zilhicce hilâlini görüp de sizden her hangi bir kimse kurban kesmek isterse saçlarını tıraş etmesin, tırnaklarını kesmesin."* [3]

Şüphesiz ki bu görüş hadisin sahih olması sebebiyle daha tercihe şayandır. Ancak sözü geçen işi yapmanın haram olmadığının delili Hz. Aişe'nin şu sözüdür: *"Ben Resulullah (a.s.)'ın hedy'inin gerdanlıklarını kendi ellerimle büker, eğirirdim. Sonra o kendi eliyle bu gerdanlıkları boyunlarına takar, ondan sonra (Harem'e) gönderirdi. Bu hediyler boğazlanıncaya kadar Allah'ın kendisi için helâl kıldığı hiç bir şeyi de kendisine haram kılmazdı."* [4]

1- Ahmed, Ebu Dâvud ve Tirmizî rivayet etmiştir. *Neylü'l-Evtâr*, V, 109.

2- *eş-Şerhu'l-Kebîr*, II, 121; *eş-Şerhu's-Sağîr*, II, 144; *el-Kavânînü'l-Fıkhıyye*, 190; *Bidâyetü'l Müctehid*, I, 424; *Muğni'l-Muhtâc*, III, 283 vd., 290; *el-Mühezzeb*, I, 238 vd.; *el-Muğnî*, VIII, 618 640 vd.; *Keşşâfu'l-Kınâ'*, III, 5. İbni Kasım üzerine *Bâcurî Hâşiyesi*, II, 309.

3- Bu hadisi İmam Ahmed ve Buharî hariç diğer *Kütüb-i Sitte* sahipleri rivayet etmişlerdir. Ebu Dâvud'un lafzı ve aynı zamanda Müslim ve Neseî'nin lafzı şöyledir: *"Her kimin kesecek kurbanı varsa kessin, şayet Zilhicce'nin hilâli görülürse kurban kesinceye kadar saçlarını kısaltmasın, tırnaklarını kesmesin." Neylü'l-Evtâr*, V, 112. Bu nehiydeki hikmet şudur: Ateşten bütünüyle azad olsun ve azaları eksiksiz olsun. Hacda ihramlı bulunana benzemek içindir, de denilmiştir. Bazı Şafiîlere göre ikinci açıklama şekli yanlıştır. Çünkü kurban kesen kişi kadınlardan uzak durmaz; aynı şekilde ihramlı kişinin terketmesi gereken hoş koku sürmek, elbise giymek ve benzeri şeyleri de terketmez.

4- Ahmed, Buharî ve Müslim.

Hanefîler sözü geçen işlerin mekruh olduğu görüşünde değildirler. Çünkü kurban kesen bir kimse için hanımına yaklaşmak veya elbise giymek haram olmadığına göre, saçlarını tıraş etmesi, tırnaklarını kesmesi de -tıpkı kurban kesmek istemeyen gibi- mekruh değildir. (1)

Cumhur, Hanefîler gibi şunu eklemektedir: Kurban edilecek hayvan eğer sığır ve koyun türünden ise, sol yanı üzere kıbleye doğru yatırılması menduptur. Kurban kesen kişi:

"Bismillah, vallahü ekber. Hâzâ minke ve leke, tekabbel min fülân..."

"Allah'ın adıyla, Allah en büyüktür, Allah'ım bu Sendendir ve Sanadır" der. Çünkü İbni Ömer şöyle rivayet etmektedir: *"Peygamber (a.s.) bayram günü iki koç kurban etti, sonra da onları kıbleye çevirince şöyle dedi: "Yüzümü gökleri ve yeri yaratana hanif bir mümin olarak çevirdim. Ben müşriklerden değilim. Muhakkak namazım, kurbanım, hayatım ve ölümüm âlemlerin Rabbi olan Allah içindir; Onun hiç bir ortağı yoktur, ben bununla emrolundum ve Müslümanların ilkiyim. Allahım bu sendendir ve sanadır."* (2) Bunu söyledikten sonra: *"Allahım, dostun İbrahim'den kabul ettiğin gibi, benden de kabul buyur"* diyecek olursa, bu da güzeldir. Şayet besmele çekmekle yetinecek olursa, en faziletli olanı terketmiş olur.

Şafiîler, kurban keserken şu beş şeyi müstehap saymaktadırlar: Besmeleyi tam olarak söyleyerek yahut da "bismillah" diyerek besmele çekmek, Peygamber (a.s.)'e salatu selâm getirmek, kurbanlıkla birlikte kıbleye yönelmek, besmeleden önce veya sonra tekbir getirmek, kabul edilmesi için dua etmek. Bunun için kesen şöyle der: *"Allah'ım bu Sendendir ve Sanadır"*. Yani bu nimet Senden gelmiştir ve ben bu nimet ile Sana yakınlaşmak istiyorum.

En faziletli olan, eğer kesmeyi iyice becerebiliyorsa kişinin kurbanını bizzat kendisinin kesmesidir. Böylelikle Peygamber'in fiiline uymuş olacaktır (3). Kadın için sünnet, yerine başkasını vekil tayin etmesidir. Kurban sahibinin bizzat kurbanının yanında bulunması da sünnet ile amel etmek ve mağfireti istemek için efdaldir. Kurbanı Müslüman birisinin kesmesi müstehaptır, çünkü kurban bir yakınlıktır, ibadettir; ona ehil olmayan kimse bu işi üstlenemez. Hz. Cabir şöyle demektedir: *"Kurbanlığı ancak Müslüman kişi keser."* Müslüman birisinin kurbanlığı kesmek üzere vekil tayin edilmesi caizdir. Çünkü: *"Peygamber (a.s.) takdim ettiği yüz* bedenenin (deve) geri kalan kısmını kesmek üzere Hz. Ali (r.a.)'yi vekil tayin etmiştir." Ehl-i kitabı, zımmîyi, çocuğu ve kör olan birisini vekil tayin etmek

1- *el-Muğnî*, VIII, 619.

2- Ebu Dâvud rivayet etmiştir. Peygamber (a.s.)'in dışındakiler yani diğer müslümanlar: "Mananın uygun düşmesi için *"ve ben Müslümanlardanım"* der.

3- Buharî ve Müslim.

mekruhtur. Müslüman bir kimsenin zımmî birisini vekil tayin etmesi caizdir. Çünkü Müslüman için Allah'a yakınlaştırıcı olan mescit ve köprü inşaatı gibi şeylerde kâfire vekâlet vermek caizdir.

Ancak vekil olan kimsenin kimin adına kurban kestiğini söylemesi gerekmez. Çünkü bu konuda niyet yeterlidir. Şayet adına kestiği kimsenin ismini zikredecek olursa, bu da güzeldir. Çünkü Peygamber (a.s.) kurban kesince; *"Allah'ım! Sen Muhammed'den, aile halkından ve Muhamed'in ümmetinden kabul buyur." dedikten sonra, kurbanını kesmiştir"* [1] el-Hasen şöyle demektedir:

«بِسْمِ اللّٰهِ وَاللّٰهُ اَكْبَرُ هٰذَا مِنْكَ وَلَكَ، تَقَبَّلْ مِنْ فُلاَنٍ»

Hanefîler şöyle demektedirler: Kesen kişinin Allah'tan başkasının adını zikretmesi mekruhtur. Çünkü yüce Allah: *"Allah'tan başkası adına boğazlanmış olan haramdır"* (Maide, 3, Nahl, 115) diye buyurmuştur.

Kişi bir kurbanlığı tayin ederse bir başkası ondan izin almaksızın aynı maksatla kesecek olursa sahibi namına yeterli olur. Malikîlerin dışında kalan mezheplere göre de böyle kesen kimsenin tazminat ödemesi gerekmez. Çünkü bu fiil niyeti gerektiren bir fiil değildir. Sahibinden başkası yapacak olursa sahibi namına yeterlidir; birisinin elbisesindeki necaseti başkasının yıkaması gibi. İmam Malik ise şöyle demektedir: Böyle bir koyun et koyunudur. Koyunun sahibi onun kıymetini almak hakkında sahiptir, kesen kişinin de bedelini ödemesi gerekir. Çünkü kurbanı kesmek bir ibadettir. Sahibinden başkasının izni olmaksızın onun adına kesecek olursa, zekâtta olduğu gibi yerini bulmaz. [2]

Malikîlere göre şu hususlar mekruhtur[3]: Kurbanın kesilmesinden önce yününün kırpılması, (sıcak ve benzeri bir sebepler zarar görme hali hariç) sütünün içilmesi mekruhtur, Çünkü o bu hayvanını Allah için niyet etmiştir ve insanın Allah'a yakınlık için niyet ettiği bir şeyden başka maksatla yararlanması iyi değildir. İmam'ın kurbanlığını namazgaha çıkarmaması mekruhtur. Başkası için ise bu mendupter. Çünkü: *"Peygamber (a.s.) namazgâhta davarlarını keser, develerini boğazlardı."* [4] Bundaki hikmet ise fakirlerin bunu görerek kurban etinden almalarıdır.

Şafiîlerle Hanbelîler bu meseleyi etraflı bir şekilde ele alarak [5] şöyle demiş-

---

1- Müslim.

2- *el-Muğnî*, VIII, 642; *Keşşâful-Kınâ'*, III, 11; *el-Kitâb ma'a'l-Lübâb*, III, 237; *Muğni'l-Muhtâc*, IV 290; *eş-Şerhu'l-Kebîr*, II, 123 vd.

3- *eş-Şerhu'l-Kebîr*, II, 122; *eş-Şerhu's-Sağîr*, II, 146.

4- Buharî ve Tirmizî hariç *Sünen* sahipleri İbni Ömer'den rivayet etmişlerdir.

5- *Muğni'l-Muhtâc*, II, 292; *el-Mühezzeb*, I, 236, 241; *el-Muğnî*, VIII, 629 vd.; *Keşşâfu'l-Kınâ'*, III, vd.

lerdir: Kurban kesen kişi kurbanlık olarak tayin etmiş olduğu hayvanın ancak yavrusundan artan sütünü içebilir. Ondan bir şey artmayacak olursa yahut sütünü sağmak ona zarar verecek veya etini azaltacak olursa bir şey alamaz. Şayet böyle olmazsa sütünü sağabilir ve ondan faydalanabilir. Çünkü sütünün kalması ona zarar verir. Eğer sütünü sadaka olarak dağıtırsa daha faziletlidir. Çünkü böylelikle hilâftan kurtulmuş olur. Ondan yararlanmanın caiz olduğunun delili ise, Hz. Ali'nin şu sözleridir: *"Yavrusunun ihtiyacından artan müstesna, sütünü sağmaz."* Çünkü böyle bir yararlanma şekli ne kurbanlığın kendisine ne de yavrusuna zarar verir.

Kurban olarak tayin edilmiş kurbanlığın sahibi yalnızca ihtiyaç için fakat zarar vermemek şartıyla sırtına binebilir. Çünkü Peygamber (a.s.) şöyle buyurmuştur: *"Eğer başka bineğin olmazsa binek buluncaya kadar sırtına normal şekilde bin"* (1). Bunun zarar vermemek şartına bağlı olması fakirlerin hakkının o kurbana taalluk etmesi sebebiyledir. Zaruret olmaksızın veya ihtiyaç olmaksızın böyle bir hayvana binmek -fakirlerin mülkünde olduğu gibi- caiz değildir. Eğer sırtına binmek dolayısıyla zarar verecek olursa caiz olmaz. Çünkü zarar, zarar ile giderilemez. Bindiği takdirde binmesi sebebiyle meydana gelecek eksikliğin tazminatını öder. Çünkü bu hayvana başkasının hakkı da taalluk eder.

Yününe gelince: Eğer yününü kırpmak onun için daha faydalı olursa -yaz veya bahar zamanlarında olduğu gibi- ve henüz kurban için uzun bir süre varsa, yününün kırpılması caizdir. Çünkü hayvan yününün kırpılması ile hafifler ve semirir. Kestiği bu yünü de tasadduk eder, efdal olan budur ya da sütte olduğu gibi ondan yararlanır. Şayet kesileceği sürenin yakın olması sebebiyle yünün ona bir zararı dokunmayacaksa veya yünün sırtında kalması -kışın olduğu gibi- onun için daha faydalı ise ısınmak için yününe ihtiyacı bulunacağından, yünün kırpılması da alınması da caiz olmaz. Çünkü hayvan kışın zararına karşı onunla korunmaktadır. Ayrıca kesildiği zaman fakirler bu yünden de yararlanırlar.

6. Kurbanların Etlerine Dair Hükümler:

Allah'a yakınlaşmak olan kurbanın maksadı kanın akıtılmasıyla gerçekleşir.(2) Kurban etinden yemek, dağıtmak ve buna dair hükümler konusunda ise fakihler arasında pek önemli olmayan görüş ayrılıkları vardır. Bu konuda cumhur ve Şafiîlerin görüşleri aşağıdadır. Cumhurun görüşü sünnet-i nebeviyyenin zahiri ile uyum hâlinde olması dolayısıyla daha yerindedir:

Cumhur (Hanefî, Malikî ve Hanbelîler)e göre (3): Tetavvu olarak kesilen kurbandan yemek caizdir. Adak veya kurban maksadıyla satın almakla vacip kılınan kurbandan yemek ise Hanefîlere göre haramdır. Nitekim kesmeden önce kur-

1- Ebu Dâvud.

2- *Muğni'l-Muhtâc*, IV, 291

3- *el-Bedâyi*, V, 80 vd.; *ed-Dürrü'l-Muhtâr*, V, 230; *Tebyînü'l-Hakâik*, VI, 8 vd.; *Tekmiletü Fethi'l Kadîr*, VIII, 76 vd.; *el-Lübâb*, III, 236; *Bidâyetü'l-Müctehid*, I, 424; *eş-Şerhu'l-Kebîr* ve *ma'a'd*

banın doğurduğu yavrunun etinden veya birisinin geçmişteki kurbanını kaza etmek niyetinde olduğu yedi kişi arasında ortak kesilen kurbandan yemek de haramdır. Malikîlerle Hanbelîlere göre ise adanmış kurbanlardan yemek -tatavvu olarak kesilen kurbandan yemekte olduğu gibi- caizdir. Müstehap olan tetavvu kurbanı kesenin -Malikîlerle Hanbelîlere göre adak kurbanı da böyledir- kurbandan hem yemesini hem tasaddukta bulunmasını hem de hediye vermesini bir arada yapmaktır. Bütününü de kendisi yese yahut da üç günden fazla süre ile kendisi için saklayacak olsa, Hanefîlerle Malikîlere göre kerahetle caizdir. Hanbelîlere göre çoğunluğunu yemek caizdir. Şayet tamamını yiyecek olursa kendisine "et" denilebilecek -okka gibi- asgari miktarının tazminatını öder. Malikîlerde meşhur olan görüşe göre üç hususu bir arada yapmak (yemek hediye vermek ve dağıtmak) için bu konuda üçte bir veya bir oran ile tayin edilmiş bir sınır yoktur.

Hanefîlerle Hanbelîlere göre dağıtma nispetinin üçte bir oranlarında olması müstehaptır. Kurbanının üçte birini kendisi yer, üçte birini zengin olsalar dahi dostlarına hediye eder, üçte birini de fakirlere tasadduk eder. Bu konudaki delilleri yüce Allah'ın şu buyruğudur: *"Onlardan yiyin ve eli dar olana ve fakire ondan yedirin."* (Hacc, 28), *"Etinden yiyin ve ondan dilenen, dilenmeyen fakirlere yedirin."* (Hacc, 36)

İşte Hanbelîler bu iki ayet-i kerime ile amel etmek maksadı ile başkalarına kurban etinden yedirmeyi vacip kabul etmişlerdir. Çünkü emir, vacip olmayı gerektirir. Malikîlerin dışındakilere göre, kurban etinin üçte bir oranlarla dağıtılmasının delili İbni Abbas'ın, Peygamber (a.s.)'in kurbanının vasıflarına dair yapmış olduğu şu rivayettir: *"Aile halkına üçte birini yedirir, fakir komşularına üçte birini yedirir, dilenenlere de üçte birini tasadduk eder."* [1] Etin dağıtılacağı cihetler de üçtür: Hadis-i şerifte sabit olduğu üzere, yemek ve saklamak, ayet-i kerimede sabit olduğu üzere de başkalarına yedirmek. Bu bakımdan üçte birer olmak üzere üçe bölünmüş olur.

Dağıtma için her hangi bir oranın bulunmadığına ve bunun mutlak (kayıt ve şart olmayıp) serbest olduğuna dair Malikîlerin delili ise Hz. Aişe, Cabir, Seleme b. Ekvâ, Büreyde ve başkalarının rivayet ettiği *"Yiyiniz, saklayınız ve tasadduk ediniz"* veya: *"Yiyiniz, yediriniz ve saklayınız."*[2] buyruklarının yer aldığı hadis-i şeriflerdir.

Zikredilen hadisten başka kurban etlerinin saklanmasının caiz olduğunun de-

---

Desukî, II, 122, 126; *el-Kavânînü'l-Fıkhıyye*, 190 vd.; *el-Muğnî*, VIII, 632-635; *Keşşâfu'l-Kınâ'*, III, 10-16, 18 vd.; *Şerhu Risâleti'l-Kayravânî*, I, 377.

1- Hafız Ebu Musa el Asbahânî *el-Vezâif*'te rivayet etmiş ve: "*Hasen* bir hadistir" demiştir. Aynı zamanda İbni Mes'ud ile İbni Ömer'in de görüşü bu olup ashaptan muhalefet eden olmamıştır.

2- *Neylü'l-Evtâr*, V, 136 vd.

lili, Hz. Peygamber'in şu hadis-i şerifidir: *"Ben sizlere azık istemek maksadıyla gelen bedevi Araplar sebebiyle üç günden fazla kurban etlerini saklamanızı nehyetmiştim. Şimdi Allah bolluk ihsan etmiş bulunuyor. Uygun gördüğünüz şekilde saklayabilirsiniz."* (1)

Kurbanın derisinin, yağının, etinin, ayaklarının, başının, yününün, tiftiğinin, tüyünün, kesildikten sonra sağılan sütünün satılması haramdır. Bu ister vacip kurban ister tetavvu kurbanı olsun farketmez. Çünkü Peygamber (a.s.) derilerinin de paylaştırılmasını emretmiş, satılmalarını yasaklayarak şöyle buyurmuştur: *"Kurbanının derisini satan kimsenin kurbanı olmaz."* (2) Aynı şekilde kasaba veya hayvanı kesen kimseye derisini yahut her hangi bir parçayı kesme ücreti olarak vermek caiz değildir. Çünkü Hz. Ali (r.a.)'den şöyle dediği rivayet edilmiştir: *"Resulullah (a.s.)'ın (boğazlandıkları zaman) develerinin başında durmamı, derilerini ve sırtlarındaki çullarını paylaştırmamı, onlardan kasaba her hangi bir şey vermememi emretti ve bana: "Kasaba ücretini biz kendimiz veririz." dedi."* (3)

Şayet fakirliği dolayısıyla veya hediye olmak üzere, kasaba kurbandan her hangi bir şey verecek olursa bunun bir mahzuru yoktur. Çünkü o da başkası gibi ondan almak hakkına sahiptir; hatta öncelikle buna lâyıktır. Çünkü o, bu kurbanı kesmiştir ve canı onu çekmiş de olabilir.

Kurban kesen kişi kurbanının derisinden tulum, kırba, post kalbur vb. yapmak şeklinde yararlanabilir. Fakat Hanefîlere göre -istihsanen- kurbanın postu ile, kalıcı olan ve aynı ile yararlanacağı şeyleri alma hakkı vardır. Yani kurbanın derisiyle işine yarayacak başka şeyleri değiştirmesi mümkündür. Çünkü alınan şey verilen maddenin hükmünü alır. Bu şekilde mallar ile değiş-tokuş yapmak bir çeşit yararlanma türüdür. Ancak deri ile dirhem, dinar, yenilecek ve içilecek şeyler gibi tüketim maddeleri satın alması caiz değildir. Yani postu para veya tüketilen maddeler karşılığında satması caiz olmaz.

Derisi ile yararlanmanın caiz olmasının delili de şudur: *"Hz. Aişe (r. anha) kurbanlığının derisini tulum yapmış idi."*

Malikîlere göre kişinin kurban etinden Yahudi veya Hristiyana yedirmesi mekruhtur. Hanbelîler ise tetavvu kurbanından kâfire hediye vermeyi caiz görürlerken, vacip kurbandan kâfire her hangi bir şey hediye etmeyi caiz kabul etmez-

---

1- Müslim rivayet etmiştir. Hz. Aişe'nin rivayetinde şöyle denilmektedir: *"Ben size gelen bedevî Araplar dolayısıyla (kurban etinden saklamanızı) yasaklamıştım. Şimdi artık yiyiniz, saklayınız ve tasadduk ediniz."* Hadisi Ahmed, Buharî ve Müslim rivayet etmiştir.

2- Hakim rivayet etmiş ve "İsnadı sahih bir hadistir" demiştir. Beyhakî de rivayet etmiştir. *Nasbu'r-Râye,* IV, 218. Ahmed de Ebu Said'den şu ifadelerin yer aldığı bir hadisi rivayet etmektedir: *"Hedy'in ve kurbanlıkların etlerini satmayınız." Neylü'l-Evtâr,* V, 129.

3- Ahmed, Buharî ve Müslim.

ler.[1]

Kurbanlık Hayvanın Başka Bir Yere Götürülmesi Konusunda Kurbanın bir başka beldeye nakledilmesi konusunda Hanefîler şöyle demektedirler

Kurbanın da zekât gibi bir beldeden başka bir beldeye nakledilmesi mekruhtur. Onu yakın akrabalarına yahut kendi beldesindeki halktan daha muhtaç kimselere taşıyıp götürme hâli ise bundan müstesnadır. Ancak bu sebeplerin dışında kurbanı başka bir yere götürecek olursa kerahet ile birlikte kurbanı yerine gelmiş olur. Malikîler ise şöyle demektedirler: Namazın kısaltılabileceği kadar veya daha uzak bir mesafeye nakledilmesi caiz olmaz. Ancak bu bölge halkının kurbanın vacip olduğu yerdeki halkdan daha muhtaç olması hâli bundan müstesnadır. O vakit kurbanın çoğunun onlara gönderilmesi azının da kendi bulunduğu bölge halkına dağıtılması vacip olur. Hanbelîler de Malikîler gibi demişlerdir. Malın, bulunduğu beldeden namazın kısaltılacağı mesafeden (kasr mesafesi) daha kısa bir yere nakledilmesi caizdir. Namazın kısaltılacağı mesafeye kadar nakledilmesi ise, zekâtta olduğu gibi haramdır. Bununla birlikte nakledilecek olursa kurban yerine gelmiş olur...

Şafiîlere göre[2]: Vacip olan kurbandır, yani adak veya mesela, "Bu kurbandır" yahut da "bunu kurban kıldım" gibi sözlerle tayin edilmiş olan kurbanın etinden yemek caiz değildir. Böyle bir kurbandan hem kurbanı kesenin kendisinin hem de nafakalarını sağlamakla yükümlü olduğu kişilerin yemeleri caiz değildir. Bu kurbanın tamamının tasadduk edilmesi vaciptir. Tayin edilmiş kurbanın yavrusu da annesi gibi kesilir. Ancak kurban kesen kimsenin hayvanın sütüne kıyasen yavrunun tamamını yemesi caizdir. Çünkü o, kerahet ile birlikte ananın sütünden artanı içebilir.

Tetavvu' kurbanına gelince: Kendisi için kurban kesen kimsenin ondan yemesi müstehaptır. Yani bu kimsenin kurban etinden bir kaç lokma da olsa yemesi teberrüken daha faziletlidir. Çünkü yüce Allah şöyle buyurmaktadır: *"Ondan yiyiniz ve muhtaç fakirlere de yediriniz."* (Hacc, 36) Beyhakî'de: *"Peygamber (a.s.) kurbanının ciğerinden yerdi."* rivayeti yer almaktadır. Ancak onun etinden yemesi -ayetin zahiri ile amel eden Zahirîlerin söyledikleri gibi- vacip değildir. Çünkü yüce Allah şöyle buyurmaktadır: *"Kurbanlık develeri de sizin için Allah'ın dininin şeairinden alametlerinden kıldık."* (Hacc, 36) Görüldüğü gibi burada kurbanlar bizim içindir. İnsan için kılınan şeylerde ise insan terketmek ile yemek arasında muhayyerdir.

Kurban kesen kişi, kurbanının etinden zenginlere de yedirebilir. Ancak ondan her hangi bir şeyi onlara mülk olarak veremez. Hediye türünden bir şeyler gönderebilir, ancak satmak ve buna benzer bir şekilde tasarrufta bulunmak söz konusu ola-

1- *Keşşâfu'l-Kınâ'*, III, 19.
2- *Muğni'l-Muhtâc*, IV, 290 vd.; *el-Mühezzeb*, I, 240.

maz. Mezheb-i cedide göre üçte birini yer. Eski kavline göre ise yarısını yer, diğer yarısını tasadduk eder.

Esah olan görüşe göre vacip olan kendisine "et" denilebilecek az bir miktarın tek bir kişi dahi olsa Müslüman fakirlere tasadduk etmektir. Efdal olan ise, daha önce açıkladığımız gibi, ondan teberrüken yiyeceği bir kaç lokma dışında bütününü sadaka olarak vermektir.

Tetavvu' olarak kurban kesen kişinin, kurbanın kendisinden ve derisinden yararlanması caiz olmakla beraber derisini sadaka olarak da verebilir; bununla birlikte sadaka olarak vermek daha faziletlidir. Vacip olan kurbanın derisinin ise tasadduk edilmesi icap eder.

Zekâtın nakledilmesi konusunda olduğu gibi, kurbanının da kesildiği beldeden başka bir yere taşınması caiz olmaz.

Başkasının adına kurban kesmek:

Şafiîlere göre [1]: İzni olmaksızın başkasının adına kurban kesilemez. Vasiyyet etmemişse ölü adına da kurban kesilmez. Çünkü yüce Allah: *"İnsan için çalıştığından başkası yoktur."* (Necm, 39) diye buyurmaktadır. Şayet vasiyet etmiş ise caizdir, vasiyeti sebebiyle onun için kurban kesilebilir. O takdirde kurbanın hepsini fakirlere tasadduk etmek vaciptir, ne kesenin ne de başka zengin kimselerin ondan yemek hakları yoktur. Çünkü ölen kimsenin yemek konusunda izin vermesine imkan olmaz.

Malikîlere göre [2]: Eğer ölümünden önce kurbanlık olarak tayin etmemiş ise, ölen kimse adına kurban kesmek mekruhtur. Şayet nezir (adak) olmaksızın onu tayin etmiş ise, mirasçının bu vasiyeti yerine getirmesi mendup olur.

Hanefîler ve Hanbelîlere göre [3]: Ölen kimse namına kurban kesilebilir. Bu kurbanın etinden yenilir ve aynı şekilde tasadduk edilir, ecir ölen kimseye ait olur. Ancak Hanefîlere göre, ölenin emri ile ölen namına kestiği kurbandan yemek haramdır.

1- *Muğni'l-Muhtâc*, IV, 292; *el-Muhalla ale'l-Minhâc*, IV, 255.
2- *eş-Şerhu'l-Kebîr*, II, 122.
3- *Reddü'l-Muhtâr*, V, 229; *Keşşâfu'l-Kınâ'*, III, 18.

AKİKA VE YENİ DOĞAN ÇOCUĞA DAİR HÜKÜMLER

1. Akikanın Hükmü ve Manası:

Hanefîlere göre[1]: *Akika* kurbanı kesmek müstehap değil mübahtır. Çünkü kurban kesme emri, ondan önce bulunan *akika, recebiyye* ve *atîra* gibi maksadı Allah'a yakınlaşmak olan diğer kurban çeşitlerini neshetmiştir. Bununla birlikte isteyen bunları yapar, isteyen de yapmaz. Nesh, Hz. Aişe (r.anha)'nin: "*Kurban kendisinden önceki bütün kesmeleri (Allah'a yakınlaşma maksadıyla yapılan kurbanları) neshetmiştir.*" sözüyle sabit olmuştur.

Akika, doğan çocuk için yedinci günü kesilen hayvanın adıdır. Bunun lügat manası, doğan çocuk üzerindeki saçtır. Daha sonra Araplar bir fiile, sebebinin veya ona yakın olan başka şeyin ismini vermek şeklindeki adetleri üzere, yeni doğan çocuğun saçlarını tıraş ederken kestikleri hayvanın adını *akika* koymuşlardır.

Recebiyye, cahiliyye döneminde Arapların Recep ayında kestikleri koyuna verilen addır. Bu koyundan ev halkı yer ve başkalarına da yedirirlerdi.

Atîra, devenin veya koyunun ilk yavruladıklarında kesilen yavrunun adıdır. Bunu yavrunun sahibi yer ve ondan başkasına da yedirir. Her hangi bir adağı yerine getirmek için Recep ayında kesilen koyun yahut da on tane yavru doğuran koyunun yavrularından bir tanesinin kesilmesi demek olduğu da söylenmiştir.

Ancak sahih olan görüş şudur: Atira ile recebiyye aynı şeylerdir; ister adak yapılmış olsun, ister olmasın; durum değişmez. Her ikisi de cahiliyye geleneklerindendir.[2]

1- *el-Bedâyi'*, V, 69.

2- İbni Sürâka şöyle demektedir: Sünnet olan kan akıtmaların müekket olma sıraları şu şekildedir: Kâbe'ye gönderilen hedyler, kurbanlar, akika, atira ve ondan sonra fera olanlar. *Atira*, Arapların

Hanefiler dışındaki cumhura göre[1]: *Atira* veya *recebiyye* sünnet değildir Ancak yeni doğan çocuk için akikanın, babanın malından kesilmesi sünnettir, vacip değildir. Çünkü Peygamber (a.s) İbni Abbas'tan rivayet edilen bir hadise göre: "*Hz. Hasan ile Hz. Hüseyin için birer koç ile akika kesmiş.*[2] *ve şöyle demiştir: "Erkek çocuk ile birlikte bir akika vardır; o bakımdan onun için bir kan akıtınız ve çocuğun saçlarını tıraş ediniz."* [3], "*Her doğan erkek çocuk akikası karşılığında rehinedir. Yedinci günde çocuk için kurban kesilir, o günde ismi konur ve saçları tıraş edilir.*"[4] Şafiîler, çocuğun nafakasını karşılamakla yükümlü olan kimse için sünnettir, demişlerdir.

Cinsi, Yaşı ve Niteliği:

Kurbanlıklarda olduğu gibi davarlardan deve, sığır ve koyun cinsinden olabilir. Sığır ve deve akika olarak kesilmez de denilmiştir.

Sayısı:

Malikîlere göre erkek çocuk olsun, kız çocuk için olsun bir koyundur. Çünkü az önce işaret etmiş olduğumuz İbni Abbas'ın rivayet ettiği hadise göre Peygamber Efendimiz, Hz. Hasan ile Hz. Hüseyin için birer koyun akika kesmiştir. Makul ve daha kolay olan da budur.

Şafiîlerle Hanbelîler ise şöyle demişlerdir: Erkek çocuk için iki koyun, kız çocuk için de bir koyun kesilir. Çünkü Hz. Aişe şöyle bir haber rivayet etmektedir: "*Erkek çocuk için birbirine denk iki koyun, kız çocuk için de bir koyun kesilir.*"[5] İbni Abbas'ın hadisi ise akikanın caiz olduğu şeklinde yorumlanmıştır. Bir devenin veya ineğin yedide biri de bir koyun gibidir. Şayet bir deve veya bir ineği yedi çocuk için akika olarak keserse caiz olur. Akika olarak kesilen kurbanda ortak olan kişi, Şafiîlere göre sadece et maksadıyla kesmiş olsa bile durum değişmez, çocukların sayısınca akika da gerçekleşmiş olur.

İslâmdan önce Recebin ilk on gününde kestiklerinin adıdır ve buna *Recebiyye* adını verirlerdi. *Fera'* ise hayvanın ilk doğurduğu yavrudur. Bu yavruyu hemen keserler ve annesine bereketli olması ümidi ile onu mülk olarak tutmazlardı. Ancak bu son iki çeşit Buharî'nin şu haberi dolayısıyla mekruhtur: "*Fer'da yoktur, atira da yoktur.*"

1- *eş-Şerhu'l-Kebîr*, II, 126; *el-Kavânînü'l-Fıkhıyye*, 191; *Muğni'l-Muhtâc*, IV, 293 vd.; *el-Mühezzeb*, I, 241 vd.; *el-Muğnî*, VIII, 645 vd., 650; *Keşşâfu'l-Kınâ*, III, 20 vd.; *Bidâyetü'l-Müctehid*, I 448 vd.

2- Ebu Dâvud, Neseî rivayet etmiş, Neseî "ikişer koç, ikişer koç" demiştir. *Neylü'l-Evtâr*, V, 135.

3- Hadisi Cemaat, Selman b. Amir ed-Dabbî'den rivayet etmişlerdir. *Neylü'l-Evtâr*, V, 131.

4- Ahmed ve *Sünen* sahipleri rivayet etmişlerdir, Tirmizî Semura'dan *sahih* olduğunu belirterek rivayet etmiştir. *Neylü'l-Evtâr*, a.y.

5- Ahmed ve Tirmizî rivayet etmişler, Tirmizî *sahih* olduğunu belirtmiştir. Bir lafızda şöyle denilmektedir: "*Resulullah (a.s) bizlere kız çocuk için bir koyun, erkek çocuk için de iki koyun kesmemizi emretti.*" Bunu Ahmed ve İbni Mace rivayet etmiştir. İmam Ahmed ve Tirmizî'nin rivayet ettiği ve Tirmizî'nin *sahih* olduğunu da belirttiği Ümmü Kurz el-Ka'biye'nin rivayet ettiği hadis de bu manadadır. *Neylü'l-Evtâr*, V, 132.

Vakti:

Akika, çocuğun doğumunun yedinci günü kesilir. Doğduğu gün, bu yedi gün arasında sayılır. Geceleyin doğmuşsa, ertesi gününden itibaren hesap edilir. Malikîlere göre, eğer fecirden önce veya fecir ile birlikte doğmuşsa, doğduğu gün hesap edilir, fecirden sonra doğmuş olursa doğduğu gün hesap bedilmez. Malikîlerdeki diğer bir görüşe göre eğer zevalden önce doğmuşsa, o gün hesabedilir; sonra doğmuşsa hesabedilmez. Kuşluk vakti ile zevale kadarki süre içinde kesilmesi menduptur; geceleyin kesilmez.

Şafiîlerle Hanbelîler açıkça şöyle demişlerdir: Şayet yedinci günden önce ve sonradan kesecek olursa bu da yeterlidir. Hanbelîlerle Malikîler şunu eklerler: Babadan başkası akika kesmez. Çocuk büyüyecek olursa, kendisinin akikasını kesemez. Çünkü akika, baba hakkında meşrudur, ondan başkası bunu yapmaz. Hanbelîlerden bir grubun tercihine göre, kişi kendisi için müstehap olarak akika kesebilir, zira akika küçüklük dönemine has değildir. Baba, çocuğunun akikasını ergenlik çağına girdikten sonra dahi olsa kesebilir, çünkü akika için son vakit yoktur.

Akikayı kesen kişi besmeleden sonra

«اَللّٰهُمَّ مِنْكَ وَاِلَيْكَ عَقِيقَةُ فُلاَنٍ»

"Allah'ım senden ve sana filanın akikası olarak" diye niyet eder. Çünkü bu konuda Beyhakî'nin *hasen* bir isnat ile rivayet etmiş olduğu bir haber vardır ve ayrıca Hz. Aişe (r.anha)'nin rivayetine göre: *"Hz.Peygamber (a.s) Hz. Hasan ile Hz. Hüseyin için akika kesmiş ve "Bismillah. Allahım! Senin için ve sana, filanın akikası olarak" deyiniz, diye buyurmuştur."*

Doğan çocuğun başına akikanın kanından sürmek, cahiliye döneminde akikanın kanından çocuğun alnına sürmek şeklindeki uygulamaya muhalefet olsun diye, mekruh kabul edilmiştir. Hz. Aişe (r.anha) şöyle demektedir: *"Cahiliye döneminde akikanın kanına bir pamuk parçası batırırlar ve onu doğan çocuğun başının üzerine bırakırlardı. Peygamber (a.s) onlara kanın yerine zaferan koymalarını emretti."* Yine bu şekilde kan sürmenin mekruh olduğunun delili Hz. Peygamber'in şu emridir: *"Erkek çocuk ile beraber bir akika gerekir. Onun için bir kan akıtınız ve onun vücudundaki eziyet veren kılları tıraş ediniz."*[1]

1- Bu hadisi *cemaat*, ed-Dabbî'den rivayet etmişlerdir. Hadisin kaynakları az önce gösterilmiş bulunuyor. Bu durum çocuğa kanın bulaştırılmamasını gerektirmektedir. Çünkü bu eziyet vericidir. Bununla birlikte bir rivayette: *"Onun üzerine kan dökünüz."* denilmektedir. Temmam Katade'den, o da el-Hasen'den şunu rivayet etmektedir: *"Doğan çocuk, akikası karşılığında rehinedir ve yedinci günü kesilir, ona kan bulaştırılır."* Bu çocuğa kan bulaştırmanın müstehap olduğuna kani olan Katade ile el-Hasan'ın delilidir. İbni Abdül-Berr şöyle demektedir: "Ben bunu el-Hasen ile Katade'den başka bir kimsenin söylediğini bilmiyorum. Diğer ilim adamları bunu kabul etmemiş, mek-

Etinin ve derisinin hükmü:

Bunun hükmü kurbanlık hayvanların hükmü gibidir. Etlerinden yenilir ve bir miktar tasadduk edilir. Ondan hiç bir şey satılmaz. Pişirilmesi sünnettir. Ondan ev halkı ve başkaları evlerinde yerler. Malikîlere göre, insanları davet ederek bir ziyafet vermek mekruhtur. Yine Malikîlere göre kemiklerini kırmak caizdir, mendup değildir. Şafiîlerle Hanbelîlere göre kemikleri kırmak mekruh değildir, çünkü bu konuda özel olarak her hangi bir nehiy sabit olmamıştır. Bu sadece evlâ olanın hilâfınadır. Doğan çocuğun organlarının selâmet bulmasını tefeül ederek organlarının birbirinden ayrılması ve kemiklerinin kırılmaması müstehaptır. Çünkü Hz. Aişe'den şöyle dediği rivayet edilmiştir: "*Sünnet olan, erkek çocuk için birbirine denk iki koyundur. Kız çocuk için ise bir tek koyundur. Bunun organları birbirinden ayrılmış olarak pişirilir, kemiği kırılmaz. Kendisi yer, başkasına yedirir, tasadduk da eder ve bunu çocuğun doğumunun yedinci günü yapar.*"

İmam Ahmed akikanın derisinin ve başının satılmasını yahut tasadduk edilmesini caiz görmüştür. Ebeye akikadan verilmesi müstehaptır. Çünkü Ebu Davud'un *el-Merasîl*'inde rivayet edildiğine göre: "*Peygamber (a.s) Hz. Fatıma (r.anha)'nın Hz. Hasan ile Hz. Hüseyin için kestiği akika ile ilgili olarak, ebeye kurbanın bir ayağının gönderilmesini, yemelerini, yedirmelerini ve onun her hangi bir kemiğini kırmamalarını bildirmiştir.*"

2. Doğan Çocuğa Dair Hükümler:

Babanın, doğumdan hemen sonra, çocuğun sağ kulağına ezan ve sol kulağına kamet okuması müstehaptır.[1] Çünkü Ebu Rafi'in rivayetine göre: "*Peygamber (a.s), Hz. Hasan'ın kulağına doğumdan hemen sonra ezan okumuştur.*" [2] İbni Sünnî de Hz. Ali'nin oğlu Hz. Hasan'dan *merfu* olarak, şunu rivayet etmektedir: "*Kimin bir çocuğu dünyaya gelir de onun sağ kulağına ezan, sol kulağına da kamet okursa, "ümmü's-sıbyan" diye bilinen ve çocuğun takipçisi olan şeytanın ona zararı olmaz.*" İbni Abbas'tan da şöyle dediği rivayet edilmektedir: "*Peygamber (a.s), Hz. Ali'nin oğlu Hz. Hasan'ın kulağına doğduğu gün ezan, sol kulağına da kamet okudu.*"[3]

Böylece çocuğun duyduğu ilk ses tevhid olmuş olur. Nitekim dünyadan ayrıldığında da ona telkin edilen tevhid olur. Ayrıca bu tevhid ile şeytan ondan uzaklaştırılır. Çünkü hadis-i şeriflerde belirtildiği üzere şeytan ezan sesini duyduğunda dö-

---

ruh görmüşlerdir. Gerekçesi ise az önce geçen hadis-i şeriflerdir. *el-Muğnî,* VIII, 647.

1- *Muğni'l-Muhtâc,* IV, 296; *el-Mühezzeb,* I, 242; *el-Muğnî,* VIII, 649; *Keşşâfu'l-Kınâ,* III, 25.

2- Ebu Dâvud ve Tirmizî rivayet etmiş olup *sahih* olduğunu belirtmişlerdir. Ahmed'in rivayetinde ise Hz. Hasan yerine Hz. Hüseyin bulunmaktadır.

3- Bu hadisi ve bundan önceki hadisi Beyhakî rivayet etmiştir. Fakat "senedlerinde *zayıflık* vardır"denilmiştir. Şu kadar var ki, sadece ezandan söz eden hadis, açıkladığımız gibi *sahih*tir.

nüp kaçar.

Çocuğun sağ kulağına şu sözleri söylemek sünnettir:

«اِنّـِي اُعِيذُهَا بِكَ وَذُرِّيَّتَهَا مِنَ الشَّيْطَانِ الرَّجِيمِ»

"Kovulmuş olan şeytandan onu ve zürriyetini sana sığındırırım (emanet ederim)" Doğan çocuk erkek dahi olsa ayet-i kerimeyi bu şekilde olduğu gibi tilavet eder ve ayetin lafzı ile teberrük eder. Çocuk erkek olduğunda (ayet-i kerimedeki zamir dişiye ait olduğundan) doğan can kastedilerek okunur. İbni Rezîn'in Müsned'indeki rivayete göre: *"Hz. Peygamber (a.s.) doğan çocuğun sağ kulağına İhlâs suresini okumuştur."*

Bir hurmanın çiğnenerek ağzının içine sürülmesi ve karnına ondan bir şeyler ininceye kadar çocuğun ağzı açılarak tahnîk edilmesi sünnettir. Şayet hurma yoksa tatlı her hangi bir şeyle onu tahnik eder (damağına sürer)[1] Çünkü Buharî ve Müslim'de Ebu Musa'nın şöyle dediği rivayet edilmektedir: *"Benim bir oğlum oldu, onu alıp Hz. Peygamber (a.s.)'e götürdüm. Ona İbrahim adını verdi ve bir hurma ile onu tahnîk etti."* Buharî şunu da ekler: *"Ona bereketli olması için dua edip bana verdi." Bu Ebu Musa'nın en büyük oğlu idi. Enes'in de şöyle dediği rivayet edilmektedir: "Ebu Talha'nın oğlu Abdullah'ı dünyaya geldiğinde alıp Resulullah (a.s.)'a götürdüm. Bana: "Beraberinde hurma var mı?" diye sordu, ben: "Evet, deyip ona bir kaç hurma verdim. Onları ağzında çiğnedi, sonra çocuğun ağzını açtı ve çiğnediği bu hurmayı onun ağzına koydu. Çocuk yalanmaya başladı. Resulullah (a.s.): "Ensar'ın taneli yiyeceği hurmadır" dedi ve ona Abdullah adını koydu."*[2]

Çocuğun babasına şöyle denilerek tebrik edilmesi menduptur:

«بَارَكَ اللّٰهُ لَكَ فِى الْمَوْهُوبِ لَكَ وَشَكَرْتَ الْوَاهِبَ وَبَلَغَ اَشُدَّهُ وَرُزِقْتَ بِرَّهُ»

Sana bağışlanan bu çocuğunu Allah mübarek kılsın. Sen de bağışlayana şükreden bir kimse olasın. Bu çocuk gücüne kuvvetine erişir ve sana da onun iyiliğini görmek nasip olur (İnşaallah)." **Baba da kendisini tebrik edene şu şekilde karşılık verir:**

«بَارَكَ اللّٰهُ لَكَ وَبَارَكَ اللّٰهُ عَلَيْكَ»

"Allah da sana mübarek etsin, üzerine bereketini ihsan etsin." veya:

1- *Muğni'l-Muhtâc*, IV, 296; *el-Mühezzeb*, I, 242; *el-Muğnî*, VIII, 650; *Keşşâfu'l-Kınâ*, III, 25.

2- Ahmed, Buharî ve Müslim tarafından rivayet edilmiştir. *Neylü'l-Evtâr*, V, 136.

"Allah da senin sevabını kat kat artırsın." veya buna benzer sözlerle ona karşılık verir.(1)

Doğumunun yedinci gününde akikasının kesilişinden sonra saçlarının kesilmesi ve bu günde ona isim verilmesi müstehaptır. Kesilen saçların ağırlığınca altın veya gümüş tasadduk edilir.(2) Çünkü Peygamber (a.s) Hz. Fatıma'ya bunu emrederek şöyle demiştir: *"Hüseyin'in saçını tart ve onun ağırlığınca da gümüş tasadduk et."*(3) Nitekim Hz. Hasan'ı doğurduğu zaman da ona şöyle demiştir: *"Saçlarını tıraş et ve onun ağırlığınca gümüş tasadduk et."*(4) Altının da gümüşe kıyasen tasadduk edileceği söylenmiştir.

Doğduğu gün ve yedinci gün, çocuğun sünnet edilmesi mekruhtur. Çünkü bu Yahudilerin uygulamasıdır. Sünnet olmak, Malikî ve Hanefîlere göre erkekler için kuvvetli sünnetlerdendir. Dişilerde ise sünnet yerinin az bir miktar kesilmesi onlar için bir ikramdır. Ancak derinin kesilmesinde aşırıya gidilmemesi -cima esnasında lezzetin tamam olması için- menduptur. Şafiîler şöyle demektedir: Sünnet erkekler için de dişiler için de farzdır. Ahmed şöyle demektedir: Sünnet erkekler için vacip, kadınlar için de bir ikramdır.(5) Dişilerin sünneti bu âdet olarak sıcak iklimlerde uygulanmaktadır. Malikîlere göre sünnetin çocuğa namaz kılmasının emredileceği çağa kadar -bu da yedi ile on yaş arasıdır- ertelenmesi müstehaptır.

Babanın doğan çocuğuna güzel bir isim seçmesi sünnettir.(6) Çünkü: *"Sizler Kıyamet gününde isimlerinizle ve babalarınızın isimleriyle çağrılacaksınız. O bakımdan isimlerinizi güzel koyunuz."*(7) diye bir haber gelmiştir. İsimlerin en faziletlisi Abdullah ile Abdurrahman'dır. Çünkü Müslim'de şu rivayet vardır: *"Yüce Allah'ın en sevdiği isimler Abdullah ile Abdurrahman'dır."* Ebu Dâvud şunu da eklemektedir: *"Bu isimlerin (müsemmaya uygunluğu bakımından) en doğru olanı Haris ile Hemmam'dır, en çirkin olanları ise Harb ve Murre'dir."*(8) Allah'ın güzel isimlerine (esma–i hüsna) nisbet edilen bütün isimler de Abdullah ve Abdurrahman gibidir. Aynı şekilde Peygamberlerin veya meleklerin isimleri de böyledir. Çünkü

1- *Muğni'l-Muhtâc*, a.y.

2- *el-Kavânînü'l-Fıkhıyye*, 192; *Muğni'l-Muhtâc*, IV, 295; *el-Mühezzeb*, I, 251; *Keşşâfu'l-Kınâ*, II 25.

3- Hakim rivayet etmiş olup *sahih* olduğunu belirtmiştir.

4- İmam Ahmed, Ebu Rafi'den rivayet etmiştir. *Neylü'l-Evtâr*, V, 136.

5- *eş-Şerhu'l-Kebîr*, II, 126; *Şerhu'r-Risale*, I, 393 vd.; *el-Muğnî*, I, 85 vd.; *el-Kavânînü'l-Fıkhıyy*, 192; *el-İfsah, (İbni Hubeyre)* I, 206; *ed-Dürerü'l-Mübaha*, 33; *Şerhu'l-İnaye, -Tekmiletü'l-Feth kenarında-* VIII, 99.

6- *Muğni'l-Muhtâc*, IV, 294 vd.; *el-Mühezzeb*, I, 242; *Keşşâfu'l-Kınâ*, III, 22.

7- Ebu Dâvud rivayet etmiştir.

8- *Haris* ekip biçen, çiftçi; *Hemmam*, gayretli çalışıp çabalayan demektir. Diğer Esma-i hüsna'ya izafe edilen isimler ise Abdülgafur, Abdülmetin, Abdüssettar... gibi isimlerdir. *Harbi*, savaş, cenk; *murre* ise tatlı olmayan yahut acı demektir. *İblis* mel'un'un da künyesidir. (Çeviren)

Hz. Peygamber şöyle buyurmuştur: "*Benim ismimi ad olarak kullanınız, fakat künye olarak benim künyemi kullanmayınız.*"[1] İmam Malik de şöyle demektedir: "Ben Medine ehlinin şöyle dediklerini dinledim: "*Aralarında Muhammed adı bulunan her bir aile halkına mutlaka hayırlı bir rızık verilir.*" Buna göre Ebu'l-Kasım künyesini isim olarak kullanmak haramdır.[2]

Şeytan, zalim, şehab (kayan yıldız, alev) himar (eşek) kuleyb (köpek) gibi çirkin isimler ile âdeten nefyedilmeleri hoşa gitmeyen Nâcih (Başarılı) ve Berekе (Bereket) gibi isimler de mekruhtur. Çünkü şöyle bir haber gelmiştir: "*Çocuğuna Eflah, Necih, Yesar ve Rebah diye isim verme. Çünkü sen: 'O burada mıdır?' diye sorarsan, sana: 'Hayır' diye cevap verilir.*"

Çirkin isimler ile nefyedilmeleri hoşa gitmeyen isimlerin değiştirilmesi sünnettir. Çünkü Müslim'in şöyle bir rivayeti vardır: "*Hz. Peygamber (a.s) Asiye (isyankar kadın)* [3]*ismini: "Sen Cemile'sin diyerek değiştirmiştir.*" Buharî ile Müslim'de onun Berre adını Zeynep diye değiştirdiği de sabittir ki, bu da Cahş kızı Zeynep'tir.

Birden fazla isim koymak caizdir. Tek bir isim ile yetinmek evlâdır. Çünkü Peygamber (a.s) çocuklarına tek isim koymakla yetinmiştir.

Sittü'n-nas, Sittü'l-ulemâ, Sittü'l-kudât veya Sittü'l-arab [4] şeklinde isim koymak yalan olduğundan dolayı ileri derecede mekruhtur.

Melikü'l-emlâk (krallar kralı), Şahenşah (şahlar şahı) gibi isimler koymak da caiz değildir. Çünkü bu isimler ancak Allah için söz konusudur.

Şayet, bizzat Peygamber (a.s)'in kulu maksadı ile değil de isim vermek maksadı ile söylenecek olursa *Abdünnebi* adını vermek caiz olabilir, ancak cumhur bunun men edilmesi gerektiği görüşündedir. Çünkü kulluğun hakikati ile ubudiyetin hakikatı itikadında şirk koşma korkusu hissedilir. Abdu'l-Kâ'be, Abdu'l-Uzza gibi isimleri vermek câiz değildir. Bir kişiye sevmediği lakapları (şaşı, kör gibi) takmak haramdır, velev bu sıfatlar onda bulunsun. Ama ancak o sıfatla onu tanıyan kimseye bu lakapları söylemek câizdir.

Kendisinde olmakla birlikte, kişiye hoşlanmadığı şekilde a'ver (bir gözü kör), a'meş (gözleri kışık) gibi lakaplar takmak haram olur; fakat o kişiyi ancak bu sıfatı

1- Ebu Nuaym rivayet etmiştir.

2- Ebu'l-Kasım'ı künye olarak kullanma nehyedilmiştir. Şu kadar var ki, bu Hz. Peygamber zamanına mahsustur yahut da bu nehiy, Nevevî'nin de söylediği gibi Ebu'l-Kasım künyesiyle Muhammed adının birlikte olması hâlindedir. Evlâ olan görüş de budur.

3- Firavun'un mümin hanımının adı olduğu söylenen Asiye ile karıştırılmamalıdır. Burada ilk harfi uzatılan elif; Hz. Peygamber'in değiştirdiği isimde ise ilk harf Ayn'dır. (Çeviren.)

4- Sırasıyle: İnsanların hanımefendisi, Alimlerin, Kadı(hakim)lerin hanımefendisi demektir. (Çeviren)

ile tanıyabilen kimseye tanıtmak maksadıyla ondan böyle söz etmek caizdir.

Sahabe lakapları gibi güzel lakaplar caizdir. Ömer el-Faruk, Seyfullah Hamza, Esedullah Ali, Seyfullah Halid... gibi.

Kuddus, el-Ber, Halık ve er-Rahman gibi ancak Allah'a yakışan sıfatları isim olarak vermek haramdır. Çünkü bu gibi sıfatlar ancak şanı yüce Allah'a yakışır.

HAYVAN KESİMİ (ZEBAİH)

1. Kesimin Tarifi ve Şer'i Hükmü:

Zebh (Buna zekât veya tezkiye de denilir.) sözlükte kesmek (koparmak), yarmak ve can çıkarmak demektir. Istılah olarak, her bir mezhepte kesilmesi vacip olan yerlere göre farklı tarifleri vardır.

Hanefîlerle Malikîlere göre:[1] Damarları kesmektir. Kesim esnasında kesilmesi gereken damar ve organlar dört tanedir: Hulkum (boğaz), merî (yemek borusu) ve vedec diye bilinen boynun sağ ve solundaki iki kalın damar. [2] Kesim yeri, *lebbe* diye bilinen boynun alt kısmı ile çene arasıdır. Çünkü Peygamber (a.s.) şöyle buyurmaktadır: "*Kesme lebbe ile lihye arasında olur.*" [3] Bu hadisin açıklaması şöyledir: Kesim yeri lebbe ile iki çene arasındaki yerdir. *Lebbe* boynun alt tarafı, *lihye* sakal demektir. *Nahr,* evdac (boyundaki kalın damarlar)'ın kesilmesidir. Nahr boğazın alt tarafından olur. boğazın dibinde bulunur. Mecburî kesim ise, bedenin her hangi bir yerinde yara açmak demektir.

Şafiîlerle Hanbelîlere göre: [4] Yenilmesi mübah ve kendisine güç yetirilen yakalanabilen hayvanın boğazının ve yemek borusunun koparılması kesilmesi boğazlamasıdır. Boğazlanmanın yapılacağı yer, boynun üst kısmı olan boğaz yahut da

---

1- *el-Bedâyi,* V, 41; *Tekmiletü Fethi'l-Kadîr,* VIII, 52; *el-Lübâb,* 225 vd.; *eş-Şerhu'l-Kebîr,* II 99.

2- *Hulkum,* boğaz; *meri* ise yenilen ve içilen şeylerin geçtiği (yemek borusu) yer (yemek borusu)dir *el-Vedecân:* Boynun iki tarafında bulunan ve aralarında boğaz ile yemek borusunun bulunduğu iki büyük damardır.

3- Zeylaî bu hadis hakkında: "Bu lafızla *garîp*tir" demiştir. Darakutnî Ebu Hureyre'den şu rivayeti yapar: "*Şunu biliniz ki, kesim boğaz ve boynun alt tarafında (lebbede)dır.*" İsnadı oldukça *zayıf*tır. Abdurrezzâk bu hadisi İbni Abbas, Ali ve Ömer'e kadar *mevkuf* olarak rivayet etmiş ve: "*Kesim, boğaz ve boyundadır.*" lafzıyla kaydetmiştir. *Nasbu'r-Râye,* IV, 185.

4- *Muğni'l-Muhtâc,* IV, 265, 270; *Keşşâful-Kınâ',* III, 201

lebbe diye bilinen boynun alt kısmında olur ki, o zaman da buna *nahr* adı verilir.[1] Ya da bu şekilde kesme imkânı olmadığı takdirde, vücudun her hangi bir yerini canın çıkmasını sağlayacak şekilde kesme demektir. Kısacası, mezheplerin ittifakıyla zekat (kesim), yenilmesi mübah olan bir hayvanın boğazlanması, boynunun kesilmesi (nahr) veya yaralanması (akr) demektir.

Hükmü:

Zebh, yani boğazlanarak kesilme eti yenen kara hayvanının yenilmesinin helâl olması için şarttır. Şer'î bir şekilde boğazlanmayan eti yenir hayvanın hiç bir şeyi helâl olmaz. Çünkü yüce Allah şöyle buyurmaktadır: "*Ölü, kan, domuz eti, Allah'tan başkası adına boğazlanan, boğulmuş olan, bir şeyle vurulmuş, yüksek bir yerden yuvarlanmış, süsülmüş, yırtıcı bir hayvan tarafından yenilmiş hayvanlar -kestikleriniz hariç- üzerinize haram kılındı.*" (Maide, 3) Burada hayvanın helâl olması hükmü kesilmiş olmasına bağlı kabul edilmiştir. Diğer taraftan Peygamber (a.s.) şöyle buyurmaktadır: "*Kanı akıtılan ve üzerinde Allah'ın adı anılanda diş veya tırnak olmadığı sürece yiyiniz. Bunun sebebini açıklayayım. Diş bir kemiktir, tırnak ise Habeşlilerin bıçağıdır.*" [2]

Hayvanın kesilmesindeki hikmet, insanın umumi olarak sıhhatine dikkat etmek, vücuda gelebilecek zararı önlemektir. Bu da kanın etten ayrılmasıyla gerçekleşir. Çünkü akıtılmış olan kanın kullanılması insana zararlı olması sebebiyle haramdır. Çünkü bu kan, bir çok mikrop ve bakterinin barınağıdır. Her bir kanın kendisine uygun bir kan grubu vardır. Böylelikle kanlar arasında karışma önlenmiş olur. Ayrıca insanları ondan uzak tutmak maksadı ile de kan necis sayılmıştır. Bazı ilim adamları şöyle demektedir: Hayvanın kesilmesinin ve kanın akıtılmasının şart koşulmasındaki hikmet, haram olan kanın helâl olan et ve yağdan ayrılmasını sağlamak ve kanı içerisinde kalmış olacağı için meyte (leş) nin haramlığına dikkat çekmektedir.

2. Hayvanı Kesen (Zabih):

Hayvanı kesen kimse, ya ittifakla kesmesi haram olan yahut da ittifakla caiz olan yahut da kesmesinde ihtilâf bulunan gruplardan birisine girer. [3]

a) Kestiği hayvan yenilmeyen ve haram olacağı ittifakla kabul edilen kimseler: Bunlar, müşrik veya putlara tapanlar, dinsizler ve kitap ehlinin dinine girmiş bile olsa mürted ve zındıklar gibi kitap ehli dışında kalan kâfir kimselerdir. Çünkü yüce Allah yenilmesi haram olan hayvanları sayarken şöyle buyurmaktadır: "*Al-*

1- Develerin *nahr*edilmesi, inek ve koyunların zebh edilmesi sünnettir. *Neylü'l-Evtâr*, V, 122

2- İmam Ahmed ve *Kütüb-i Sitte* sahipleri Rafi' b. Hadîc'den rivayet etmişlerdir. *Neylü'l-Evtâr*, VIII, 141.

3- *Bidâyetü'l-Müctehid*, I, 435; *el-Kavânînü'l-Fıkhıyye*, 180; *el-Mîzân*, II, 60; *Rahmetu'l-Umme el-Mizân*, I, 154; *el-Bedâyi*, V, 44; *el-Mühezzeb*, I, 251; el Muğnî, VIII, 564; Keşşâful-Kınâ', VI 203.

lah'tan başkası adına boğazlanan... ve putlar üzerinde boğazlananlar..." (Maide, 3) Çünkü hayvan keserken Allah'tan başkasına yönelmek haramdır. Mürted ise, girdiği din üzere bırakılmaz. Buna binaen Japonya gibi putperest, Rusya ve Çin gibi komünist yahut da Hindistan gibi semavî bir dine bağlı olmayan ülkelerden ithal edilen etlerin yenilmesi haramdır. Aynı şekilde Müslüman olup kendi batıl inançlarını terk edenler hariç Batınîlerin kestikleri de haramdır.

b) Kestiği ittifakla helâl kabul edilen kişiler: Bunlar namazına dikkat gösteren ergen, akıllı, erkek ve Müslüman kişilerdir. Çünkü yüce Allah, "Kestikleriniz müstesna" diye buyurmaktadır. Burada hitap Müslümanlara yöneliktir.

c) Fakihler arasında, kestiğinin yenmesi ihtilâflı olan kimseler ise şunlardır:

Kitap ehli, Mecusîler, sabiî, kadını ergenlik çağına girmemiş çocuk, deli, sarhoş, hırsız ve gasbcılar.

Kitap ehlinin kestiği:

Kitap ehlinin kestiklerinin helâl olması ilke olarak icma ile caizdir. [1] Çünkü yüce Allah şöyle buyurmaktadır: *"Kitap ehlinin yiyeceği -maksat kestikleridir- size helâl olduğu gibi, sizin yiyeceğiniz de onlara helâldir."* (Maide, 5) Onların kestiklerinden caiz olan ise, kendi şeriatlerinde kendileri için helâl olduğuna inandıkları ve bizim üzerimize de -domuz etinde olduğu gibi- haram kılınmayan şeylerdir. İsterse onların yüce Allah'ın adını andıkları bilinmesin yahut da kestikleri bu hayvan kiliseleri ya da bayramları dolayısıyla kesilmiş olsun, isterse de deve gibi -haram olduğuna inandıkları- bir hayvan olsun, değişen bir şey olmaz. İbni Abbas şöyle demektedir: "Yahudi ve Hristiyanların kestiklerinin helâl kılınması sadece onların Tevrat ve İncil'e inanmış olmaları sebebiyledir." [2]

Ancak İmam Malik şöyle demektedir: "Kendileri için haram kılınmış olan kesimleri bizim için mekruhtur. Deve eti ve katıksız iç yağlarında olduğu gibi, kendileri için haram kılınmış olanlar ise yüce Allah'ın şu buyruğunda söz konusu edilen şeylerdir: *"Yahudilere de bütün tırnaklıları haram kıldık.* [3] *Sığır ve koyunun iç yağlarını da haram kıldık. Ancak sırtlarındaki ve karınlarındaki yağlar ve bağırsaklarına yapışan veya kemiklerine karışan yağlar müstesna."* (En'am, 146) Cumhur ise bunların yenmesini caiz görmüşlerdir, çünkü bizim şeriatimizde bunlar hakkında bir şey söylenmemiştir. Dolayısıyla bunların yenmesi asıllarında olduğu gibi mübahtır.

1- *el-Bedâyi,* a.y.; *Tekmiletü Fethi'l-Kadîr,* VIII, 52; *Tebyînü'l-Hakâik,* V, 287; *Reddü'l-Muhtâr,* V, 208; *Bidâyetü'l-Müctehid,* I, 36; *eş-Şerhu'l-Kebîr,* II, 99; *el Munteka ale'l-Muvatta,* II, 112; *Muğni'l-Muhtâc,* IV, 266 vd; *el-Muğnî,* VIII, 567 vd.; *Kurtubî Tefsiri,* VI, 76; *Ahkâmu'l-Kur'ân,* I, 144

2- Hakim rivayet etmiş ve *sahih* olduğunu belirtmiştir.

3- "Bütün tırnaklılar" tabirinin açıklaması ile ilgili olarak, Katâde şunları söylemektedir. "Bunlar deve, deve kuşu, ördek ve parmakları birbirinden yarılarak ayrılmamış olan bütün hayvanlardır."

Aynı şekilde Malikîlerle Şafiîlere ve İmam Ahmed'den gelmiş bir rivayete göre tapınakları ve bayramları için kesmiş oldukları da mekruhtur. Çünkü onlar bununla şirklerini tazim etmektedirler. Dolayısıyla bu maksatla hayvanı kesen kişi, kalbinden Allah'tan başkası için kesmeyi maksat olarak gözetmiş ve onun üzerine Allah'ın adını zikretmemiştir. Daha doğru olan görüş budur.

Hayvanı kesen kimsenin kestiği hayvan üzerine meselâ, Hristiyanın Mesîh, Yahudinin de Üzeyr adına kesmesi hâlinde olduğu gibi, Allah'tan başkası adına kestiği bilinecek olursa, cumhur bunun helâl olmadığını söylemişlerdir. Çünkü bu konuda yüce Allah şöyle buyurmaktadır: "*Allah'tan başkası adına boğazlanan...* " (Maide, 3) "*Üzerine Allah'ın ismi anılmayanlardan yemeyin.*" (En'am, 121) Bu görüş sahih olmaya daha yakındır. Çünkü onların kestiklerinin helâl kılınmasından maksat, Müslümanın kestiği gibi şartına riayet ederek kestikleridir.

Malikîler ise, bunun haram değil mekruh olduğunu söylemişlerdir. Çünkü şanı yüce Allah'ın: "*Kitap verilmiş kimselerin yiyecekleri sizin için helâldir.*" (Maide, 5) ayeti umumidir. Şanı yüce Allah onların kestikleri hayvanlar üzerinde bu gibi (küfrü gerektirici sözler) söyleyeceklerini bilmiştir. Diğer taraftan onların, adına hayvan kestikleri kimselere ilâh adını vermeleri ibadet maksadı ile değildir. Dolayısıyla onların hayvanları keserken bu kimselerin adlarını anmaları ile anmamaları arasında bir fark yoktur.

Şafiîler ise kitap ehlinin kestiğinin helâl olması ve kitap ehli kadınla evlenebilmek için şu şartı ileri sürmüşlerdir: [1] Eğer kitap ehli olan kişi, İsrailoğullarından değil de ataları arasında bazı kimselerin Hz. Musa ve İsa'nın dinine nesh ve tahrif edilmesinden önce girdikleri biliniyor ise, daha zahir olan görüşe göre, kestikleri helâldir. Çünkü onlar bu dine hak olduğu bir zamanda girmişlerdir.

Eğer kitap ehli olan kimse İsrailoğullarından ise, [2] bunda aranan şart şudur: Atalarının bu dine onu nesheden her hangi bir peygamber geldikten sonra girdiğinin bilinmemesidir. Yani bu kimselerin atalarının bu dine neshedilmeden önce girdiklerinin bilinmesi veya bunda tereddüt edilmesi şarttır. Şayet atalarının bu dinin tahrifinden sonra girdikleri yahut da Hz. Musa ile İsa arasındaki devrede olduğu gibi öncekini neshetmeyen bir peygamberin gelmesinden sonra girdiklerinin bilinmesi hâlinde de kestikleri helâl olur, onların kadınları ile evlenilir [3]. Bildiğim kadarıyla Şafiîlerin bu şartı ileri sürmekte her hangi bir delilleri yoktur. Çünkü sahabe bu şartın bulunup bulunmadığını araştırmadan kitap ehlinin kestiğini yemişler, kadınlarıyla evlenmişlerdir.

1- *Muğni'l-Muhtâc*, III, 187 vd.

2- İsrail'e mensup olan kimse demektir. İsrail ise Hz. İbrahim'in oğlu Hz. İshak'ın oğlu Yakup'tur.

3- Şia'nın İmâmiyye kolu, kitap ehli kimsenin kestiğini yemeyi caiz görmezler. Çünkü Ca'fer Sadık'ın: "Onların kestiklerini yemeyiniz." dediğini rivâyet etmektedirler. Diğer taraftan zikredecek olurlarsa adını andıkları ilahları ise, "Mesih'in babası" yahut da "Uzeyr'in babası"dır. Böyle bir lafzın varlığı yokluğu gibidir. *el-Muhtasar en-Nâfi fi-Fıkhi'l İmâmiyye*, 251.

Mecusînin kestiği:

Mecusînin kestiği ve avı yenilmez. [1] Çünkü onlar kitap ehlinden olmayan müşriklerdir. Zira Mecusîler biri hayrın, öteki şerrin olmak üzere iki yaratıcının varlığına inanır. Diğer taraftan Peygamber (a.s.) de şöyle buyurmuştur: "*Onlara kitap ehline yaptığınız uygulamayı yapınız. Şu kadar var ki, kadınları ile evlenmeyiniz, kestiklerini de yemeyiniz.*" [2] İmam Ahmed de Kays b. Seken el-Esedî'den senedini kaydederek şöyle rivayet etmektedir: "*Resulullah (a.s.) buyurdu ki: "Sizler Nabatlılardan olan Fars topraklarına ineceksiniz. Oradan et satın aldığınız takdirde, eğer Yahudi veya Hristiyandan alırsanız yeyiniz, şayet Mecusînin kestiğinden olursa yemeyiniz.*"

Sâbiîlerin kestikleri:

Akidelerinin esaslarında kitap ehline uygun inançları olursa Sâbiîlerin kestikleri yenilir. Şayet uygun düşmüyor ve dinleri Mecusîlik ile Hristiyanlık arasında olur yahut da yıldızların etkisine inanıyor iseler, kestikleri yenilmez. [3] Bu Şafiîlerin görüşüdür.. Ebu Hanife'ye göre bunların kestiği helal, Malikîlere göre mutlak olarak haramdır.

Kadın ve çocuğun kestikleri:

Ay başı dahi olsa kadının kestiği ile mümeyyiz küçüğün kestiği helâldir. [4]. Çünkü kadının kâmil bir ehliyeti vardır. Şu kadar var ki, hayvanı kesenin erkek olması müstehaptır. Çünkü bu iş için erkeğin gücü kadınınkinden daha fazladır. Çocuk da sahih bir maksat sahibidir. Bu bakımdan ergen olan kimseye benzemektedir. Şafiîlere göre mümeyyiz olmayan çocuğun kestiği de kerahetle birlikte sahihtir. Çünkü böyle bir kimsenin de genelde maksat ve iradesi söz konusu olur. Ancak fakihlerin cumhuruna göre kestiği sahih değildir, çünkü onun bir maksadının olması söz konusu değildir. Besmeleyi anlayamaz, kestiği hayvanı iyice tutamaz. Yani kesmenin şartlarından olan damarların koparılmasını ve besmeleyi bilemez.

Deli ve sarhoşun kestikleri:

Cumhura göre deli ve sarhoşun kestiği helâl değildir. Çünkü bunların da mümeyyiz olmayan küçük gibi maksatları yoktur. Şafiîler ise, azhar olan görüşlerinde

---

1- *Tebyînü'l-Hakâik,* V; 287; *el-Bedâyi,* V, 45; *ed-Dürrü'l-Muhtâr,* V, 209; *Bidâyetü'l-Müctehid* I 438; *Muğni'l-Muhtâc,* IV, 266; *el-Muğnî,* VIII, 570.

2- Hadis bu lafzı ile *garîp*tir. Bir başka senedle rivayet edilmiştir, ancak o senet de tenkid edilmiştir. Nasbu'r-Râye, IV, 181. Mecusînin kestiğinin helâl olduğunu kabul eden Ebu Sevr gibi kimseler, hadisin ilk şıkkını delil göstermiştir ki, o da: "*Onlara ehl-i kitaba yaptığınız uygulamayı yapınız*" anlamındaki kısmıdır.

3- *el-Kavânînü'l-Fıkhıyye,* 180; *Bidâyetü'l-Müctehid,* I, 438

4- *Tekmiletü Fethi'l-Kadîr,* VIII, 52; *el-Lübâb,* III, 223; *ed-Dürrü'l-Muhtâr* ve Haşiyesi, V, 209 *Tebyînü'l-Hakâik,* V, 287; *Bidâyetü'l-Müctehid,* I, 348; *el-Kavânînü'l-Fıkhıyye,* 181; *eş-Şerhu'l-Kebîr,* II, 99; *Muğni'l-Muhtâc,* IV, 267; *el-Mühezzeb,* I, 251; *Keşşâful-Kınâ',* VI, 203; *el-Muğnî,* II, 564-567-573-583.

deli ile sarhoşun kestiğini kerahetle birlikte caiz görmüşlerdir. Çünkü onlara göre deli ile sarhoşun genelde kasıt ve iradeleri vardır. [1]

Hırsız ve gâsıpların kestikleri:

Zahirîlerin dışında kalan fakihlerin cumhuru hırsız ile gasbedicinin ve kesmeye zorlanmış kimsenin kestiğinin yenmesini caiz görmüşlerdir. Çünkü bu gibi kimselerin sahih bir maksadı vardır ve kesilen hayvanın kesenin mülkü olması kesmenin şartlarından değildir. [2] Bunun delili ise onların kestiklerinin mübah olduğunu ortaya koyan rivayetlerdir. Söz konusu rivayet, sahibinin izni olmadan kızartılan ya da pişirilen koyundan söz eden hadis-i şeriftir. Orada Resulullah (a.s.): *"Bunu esirlere yediriniz."* diye buyurmuştur. [3]

Kesende Aranan Şartlar:

Şimdiye kadar yapılan açıklamalarda, kesen kişide aranan şartlar da bilinmiş oluyor ki, bu şartlar (kesen) mümeyiz, akıllı, müslüman veya kitap ehli olmasıdır. Bu kitap ehlinin zimmî veya harbî yahut da Tağliboğulları Hristiyanlarından olması arasında fark yoktur. Kesen kişinin kesmek maksadıyla bu işi yapması gerekir. Velev ki kesmek için zorlanmış (mükreh) olsun; erkek ve dişi de olabilir. Temiz, âdetli veya cünüp olabileceği gibi, gözü gören veya görmeyen, adaletli veya fasık da olabilir. Çünkü bu konudaki delillerin lafızları umumidir ve bunun aksine başka deliller yoktur. Buna göre mümeyyiz olmayanın, delinin ve sarhoşun kesimi, Şafiîlerin hilâfına cumhura göre sahih değildir. Müşrik, Mecusî, mürted ve putperestin kestiği yenilmez. Şafiîlere göre âmanın mümeyyiz olmayanın, delinin ve sarhoşun kestiğini yemek mekruhtur. Hıristiyan veya Yahudinin, fasık veya namazı terkedenin kestiğinin yenilmesi bütün fakihlere göre mekruhtur.

Kadının kestiğinin mübah olduğunun delili ise şudur: *"Ka'b b. Malik'in cariyesi Sel' dağında koyun otlatırdı. Bu koyunlardan birisi yaralanınca koşup ona yetişti, bir taş parçasıyla hayvanı kesti. Ka'b Peygamber (a.s.)'e durumu sorunca o da: "Ondan yiyiniz" buyurdu"* [4]

3. Zebh veya Tezkiye (Kesme):

Kesilmesi gereken organların sayısı:

Yemek borusunun her iki yanındaki vedec denen kalın damarları (yemek borusu)nu ve hulkûm (nefes borusu)nu keserek yapılan kesim ile hayvanın etinin yenmesinin mübah olacağı üzerinde ilim adamları ittifak etmekle birlikte, kesilmesi

1- aynı yerler.
2- *Bidâyetü'l-Müctehid*, I, 438 vd.; *el-Kavânînü'l-Fıkhıyye*, 181.
3- Ahmed, Ebu Dâvud ve Darekutnî, Asım b. Kuleyb'den rivayet etmişlerdir. *Neylü'l-Evtâr*, V, 321 vd.
4- Ahmed ve Buharî rivayet etmiştir. *Neylü'l-Evtâr*, VIII, 139

gereken en az miktarın ne olduğu konusunda farklı görüşlere sahiptirler:

Hanefîlere göre: [1] Kesilecek bu dört organdan ekserisinin yani üçünün kesilmesi gerekir ki, bunlar nefes ve yemek borusu ve iki damardır. Eğer kesen kişi bunlardan birisini bırakacak olursa kesim yine helâldir. Çünkü *"Evdâcı, (damarları) istediğin her hangi bir şey ile kopar."* [2] hadisi buna delildir. *Evdâc* çoğul bir isimdir ki, bunun asgarisi üçtür.

Ebu Yusuf ise şöyle demektedir: Nefes borusu ile yemek borusunun ve sağ ve solundaki iki damardan birisinin kesilmesi lâzımdır. Çünkü bunlardan her birisinin kesilmesinden maksat, ötekinin kesilmesinde gözetilen maksattan farklıdır. Nitekim hulkûm, nefesin geçtiği yerdir. Meri yemek borusu yemeğin geçtiği, yemek borusunun iki tarafındaki damarlar ise kanın aktığı yerdir.

İmam Muhammed de şöyle demektedir: Bu dört organdan her birisinin çoğunluğu kesilmedikçe yenmesi helâl değildir. Çünkü bu dört organın her birisinden çoğunluğunu kesecek olursa kesmekte gözetilen maksat hasıl olur ki, bu da kanın dışarıya çıkmasıdır.

Malikîlere göre: [3] Meşhur görüşlerinde şöyle demektedirler: Hulkum (nefes borusu)nun ve iki damarın tamamen kesilmesi lâzımdır. Malikîlere göre yemek borusunun kesilmesi şart değildir. Dolayısıyla onların bu görüşleri Hanefî mezhebine yakındır. Delilleri ise Rafi' b. Hadîc'in rivayet etmiş olduğu şu hadis ile bundan sonra kaydedeceğimiz Ebu Ümame hadisinden anlaşılandır: *"Kanı akıtılan ve üzerine Allah'ın adının anıldığı hayvandan ye."* [4] Ebu Ümame'nin hadisi ise şöyledir: *"Evdâcı kesen bir diş sıkıştırması veya bir tırnağın çekmesi ile olmadıkça..."* [5] Birinci hadis sadece *evdâcın* bazısını kesmeyi gerektirmektedir ki, kan akıtmanın manası budur. İkincisi ise bütün *evdâcı* kesmeyi gerektirmektedir. *Evdâcın* ikisinin kesilmesi ise boğaz (hulkum) kesilmeden mümkün değildir. Çünkü vedecler onun çevresinde bulunurlar.

Şafiîler ve Hanbelîlere göre [6]: Boğazın (nefes borusunun) ve yemek borusunun tamamen kesilmesi lâzımdır. Çünkü bunların kesilmesiyle hayat son bulur, diğer taraftan boynun iki tarafındaki kalın damarların (el-Vedecan) kesilmesi ise

1- *el-Bedâyi,* V, 41; *ed-Dürrü'l -Muhtâr,* V, 207; *Tebyînü'l-Hakâik,* V, 290; *el-Lübâb,* III, 226; *Tekmiletü Fethi'l-Kadîr,* VIII, 57.

2- Zeylaî hadis hakkında *"garîptir"* demiştir. Bunu teyit eden lafız ise Ebu Dâvud, Neseî ve İbni Mace'nin Adiy b. Hâtim'den rivayet ettikleri: *"Kanı istediğin şey ile akıt ve Allah'ın adını zikret"* mealindeki hadistir. İbni Ebu Şeybe, Râfi b. Hadîc'den şunu rivayet etmiştir: *"Diş veya tırnak olması müstesna damarları kopartan her şey..."* *Nasbu'r-Râye,* IV, 185, vd.

3- *eş-Şerhu'l-Kebîr,* II, 99; *Bidâyetü'l-Müctehid,* I, 431; *el-Kavânînü'l-Fıkhıyye,* 184

4- Sıhhati üzerinde ittifak edilmiştir. İmam Ahmed ve Kütüb-i Sitte sahipleri tarafından rivayet edilmiştir. *Neylü'l-Evtâr,* VIII, 141.

5- Taberanî, *Mu'cem*'inde rivayet etmiştir. *Nasbu'r-Râye,* IV, 186.

6- *Muğni'l-Muhtâc,* IV, 270; *el-Mühezzeb,* I, 252; *Keşşâful-Kınâ',* VI, 204; *el-Muğnî,* VIII, 575; *Bı*

müstehaptır. Çünkü bu, hem hayvan kesme işini güzel yapmaktır, hem böylelikle hilâftan kurtulmuş olunur. Boğazın ve yemek borusunun kesilmesinin yeterli olması ise bunların ilk kesildiği esnada müstakir hayatın [1] varolması şartına bağlıdır, yani keserken elini çabuk tutarak her ikisini de bir defada kesmiş olmalıdır. Değilse canlılığın son kesme esnasında bulunması şartı aranır. Şayet bu iki uzvunu kesmekte elini çabuk tutmaz ve bunda müstakir bir hayat bulunmayacak olursa, aksine kesilmişin hareketi noktasına varacak olursa helâl olmaz. Çünkü bu durumda kesilen hayvan "meyte" olmuş olur, bundan sonra kesmenin ona faydası olmaz.

Kesim yeri:

Boğaz çıkıntısının ortadan kesilip bir kısmı vücut tarafında bir kısmı da baş tarafında kaldığı takdirde, kesilen hayvanın helâl olduğunda ihtilâf yoktur.

Şayet bu boğaz çıkıntısı ortadan kesilmez ve vücut tarafında bulunursa, Hanefîlerin dışında kalan cumhura göre yenilmez. Çünkü hulkumun (boğazın) kesilmesi hayvan kesiminde şarttır. Dolayısıyla bu boğaz çıkıntısının ortadan kesilmesi zorunludur. Diğer taraftan boğaz çıkıntısının uç tarafı kesilecek olursa, o takdirde nefes borusu kesilmemiş olur. Buna göre bu boğaz çıkıntısından birisi üst, diğeri de alt tarafta olmak üzere eksiksiz iki dairevi şeklin geriye kalması gerekir. Değilse kesilen hayvan helâl olmaz. Çünkü o vakit bunun adı *zebh* değil *mez': (parçalamak)* olur.

Hanefîlerle bazı Malikîler bu şeklide kesilen hayvanın yenileceğini söylemişlerdir. Çünkü bizzat bu çıkıntının kendisinin kesilmesi şart değildir. Şayet çıkıntının üstünü kesecek olursa o da caizdir [2]. Çünkü şart sadece bu organların (sayısal) çoğunluğunun kesilmesidir ve bu da gerçekleşmiştir.

Hanefîler şöyle demektedir: Hayatta iken kesilen her şeyin yenilir olması tercih edilen görüştür, fetva da buna göre verilmiştir. Çünkü yüce Allah: *"Kestikleriniz müstesna."* (Maide, 3) diye buyurmuş ve bu konuda daha başka da bir açıklama yapılmamıştır.

Kafa (boynun arka) tarafından kesmek:

Malikîlere göre [3]: Boynun arka ve yan tarafından kesilen hayvan, şayet nor-

ceyremî el-Hatîb, IV, 248.

1- Şafiî ve Hanbelîlere göre bu gibi hâllerde üç tür hayat söz konusudur. 1- *Müstemir Hayat:* Tabiî hayattır. 2- *Müstakirr Hayat:* Zann-ı galiple ve karinelere dayanılarak varlığına hükmedilen hayattır. 3- *Kesilmiş hayvanın hayatı:* İhtiyarî hareketin, görmenin duymanın söz konusu olmadığı kesimden hemen sonraki hayattır. (çeviren)

2- *eş-Şerhu'l-Kebîr,* II, 99; *Bidâyetü'l-Müctehid,* I, 432; *el-Lübâb,* III, 225 vd.; *el-Kavânînü'l-Fıkhıyye,* 184; *Reddü'l-Muhâr,* V, 207.

3- *Bidâyetü'l-Müctehid,* a.y.; *el-Kavânînü'l-Fıkhıyye,* a.y; *eş-Şerhu'l-Kebîr,* II, 99; *Şerhu'r-Risâle,* I 379.

mal kesimlerde kesilmesi gereken organlara kadar ulaşacak olursa, yenilmez. Çünkü böyle bir kesim esnasında, gereken yerler kesildiği takdirde hayvanın öldürücü yerlerinden birisi olan başla boynu birbirine bağlayan omuriliğinin kesilmiş olacağında şüphe yoktur. Dolayısıyla daha önce öldürücü yeri isabet almış bir hayvan kesilmiş demek olur.

Cumhura göre: [1] Boynun arka veya yan tarafından kesilmiş olan hayvanın yenilmesi mekruhtur. Böyle kesim işlemi hayvana eziyet vereceğinden dolayı hoş karşılanmamıştır. Ancak bu kesme işi çabucak yapılır ve bıçak hayvanın kesim yerine ulaşır, o esnada da hayvanın vücudunda Hanefîlere göre damarlar kesilinceye kadar, Şafiîlerle Hanbelîlere göre ise boğaz ile yemek borusu kesilinceye kadar, müstakir bir hayat bulunursa yenilmesi caiz olur, değilse kesilmeden ölmüş olacağından helâl olmaz. Müstakir hayatın varlığı ise, hareketin varlığı ile yahut da kesim yerinin koparılmasından sonra kanın fışkırması ile bilinir. Çünkü bunlar, daha önce hayvanın vücudunda müstakir hayatın kaldığının delilidir. Şayet bunu bilmez ve kesim yerinin kesilmesinden önce müstakir hayatın olup olmadığından şüphe edecek olursa bakılır: Şayet aletin keskinliği ve kesmenin çabukluğu dolayısıyla çoğunlukla böyle bir hayatın varlığı kanaatine ulaşırsa yenilmesi helâl olur. Şayet alet kesmeyecek şekilde kör olur yahut da kesmesi gecikecek olur da hayvana verdiği eziyet uzun süre devam ederse yenilmesi mübah değildir. Çünkü onu helâl kılan şeyin (kesmenin) varlığında şüphe söz konusudur ve bu hayvan meyte (leş) olmuştur, bundan sonra da onun kesilmesinin bir faydası yoktur.

Omurlar İçindeki İliğin kesilmesi:

Hayvanı kesen kişi iliği [2] kesinceye kadar kesmeye devam etse yahut da başı gövdeden ayırıncaya kadar bu işi sürdürse, Hanbelîlerin dışında kalan *cumhura göre* [3] kesim mekruhtur. Çünkü Hz. Ömer (r.a.)'in omurdaki ilikler koparılıncaya kadar kesmenin sürdürülmesini nehyettiği rivayet edilmiştir. Diğer taraftan bu şekildeki kesme ile hayvana daha çok eziyet edilir. Fakat bunu yapacak olursa haram olmaz. Çünkü iliğin kesilmesi hayvanın kesilmesinden sonra söz konusu olur.

Hanbelîlere göre: [4] Keserek veya kılıçla, eti yenen hayvanın başını gövdesinden ayırsa mutlak olarak mübah olur. Çünkü bu konuda Hz. Ali ile İmran b. Husayn (r.anhuma)'ın yenilebileceğine dair fetvaları vardır.

1- *ed-Dürrü'l-Muhtâr*, V, 208; *el-Lübâb* , III, 227; *Tekmiletü Fethi'l-Kadîr,* VIII, 60; *eş-Şerhu's Sağîr*, II, 174; *el-Kavânînü'l-Fıkhıyye*, a.y.; *Bidâyetü'l-Müctehid,* a.y.; *el-Mühezzeb,* I, 252; *Muğni'l-Muhtâc*, IV, 271; *Keşşâful-Kınâ',* VI, 205; *el-Mîzân,* II, 60; *el-Muğnî*, VIII, 578 vd.

2- *İlik* (en-nuhâ): Beyinden başlayan ve boyun omurlarının içerisinden kuyruk sokumuna kadar uzanan beyaz bir damardır.

3- *ed-Dürrü'l-Muhtâr*, *Bidâyetü'l-Müctehid*, a.y.; *el-Kavâninü'l-Fıkhıyye*, 185; *el-Lübâb*, III, 227.

4- *Keşşafu'l-Kına*, VI, 205 vd.

Kesmenin çabuk, aralıksız sürdürülmesi:

Fakihlerin cumhuruna göre [1] kesmenin tamamlanmasında acele etmek veya bunu fevrî yapmak şarttır. Şayet kesme tamamlanmadan önce elini kaldıracak olur, sonra da hemen tekrar elini oraya götürürse kesilen hayvan yenilir. Eğer aradan uzun zaman geçecek olursa yenilmez. Çünkü kesme işi tamamlanmadan önce, o hayvan öldürücü etkisi olan yerlerde isabet almış olur. Bu hayvan, kesimden önce kesin olarak öldüğü kanaatine varılan, hayatından umut kesilen bir hayvan olur. Hanefîler ise şöyle demektedir [2]: Hayvanın kesim organlarının kesilmesinde elin çabuk tutulması müstehap, ağır hareket edilmesi mekruhtur. Çünkü: *"Kestiği hayvanı rahatlatsın."* hadisi bunu gerektirmektedir. Elin çabuk tutulması ise hayvanın bir tür rahatlatılması içindir.

Şer'î kesmenin şartları:

Tezkiye veya kesmenin caiz olmasının sözü geçen yerlerin kesilmesi ve bunun aralıksız ve hemen yapılması kesenin Müslüman veya kitap ehli olmasından başka diğer bir takım şartları daha vardır ki bunlar aşağıdaki gibidir:

Niyet veya Kasıt:

Yani kesme fiilinin mücerret olarak hayvanın öldürülmesi maksadıyla değil de, etinin yenmesi maksadı ile yapılması gerekir. Fakihlerin ittifakı ile [3] kesmede, fiilen kesilen hayvanın bizzat kendisinin kastedilmesi şarttır. Şayet zannında hata edecek veya cinsi kastedecek olur da isabette hata ederse bakılır: Eğer kesme niyeti olmaksızın damarların kesilmesi gerçekleşmiş ise, hiç bir kimse kesmeyi gerçekleştirmeyi niyet etmemiş olacağından, kesilen hayvan helâl olmaz. Meselâ, bir hayvana bir alet ile vursa ve bu alet onun kesildiği yere isabet etse yahut da attığı bu alet bir ava isabet etse veya onu şer'î usule göre kesmek maksadı olmaksızın öldürmek maksadıyla vuracak olursa, o hayvanın eti yenilmez. [4]

Hatırladığı Takdirde ve Kesme Esnasında Besmele Çekmek:

Kesmek, *nahr* veya *akr* maksadıyla hareket ettiği esnada "bismillah" denme-

---

1- *Reddü'l-Muhtâr*, V, 207; *Bidâyetü'l-Müctehid* a.y.; *el-Kavânînü'l-Fıkhıyye*, a.y.; *Muğni'l-Muhtâc*, IV, 271; *Keşşâfu'l-Kınâ'*, VI, 204; *Şerhu Risâleti'l-Kayravanî*, I, 379

2- *el-Bedâyi*, V, 60

3- *Tekmiletü Fethi'l-Kadîr*, VIII, 53; *Tebyînü'l-Hakâik*, V, 287; *Reddü'l Muhtâr*, V, 209; *eş-Şerhu' Kebîr*, II, 106; *Bidâyetü'l-Müctehid*, I, 435; *el-Kavânînü'l-Fıkhıyye*, 184; *Muğni'l-Muhtâc*, IV 276 vd.; *el-Muğnî*, VIII, 581; *Keşşâfu'l-Kınâ'*, VI, 202

4- Nevevî, *el-Minhâc*'da (*Muğni'l-Muhtâc*, a.y.) şöyle demektedir: "Meselâ, birisinin elinde bir bıçak bulunsa, bu bıçak elinden düşse bununla da bir av hayvanı yaralansa ya da buna bir koyun gelip sürtünse, boğazı ve yemek borusu kesilse yahut da bir köpek kendiliğinden ava doğru koşarken sahibi de onu kışkırtsa ve daha hızlı koşmasını sağlasa, esah olan görüşe göre onun avı helâl olmaz. Çünkü yenilmesini yasaklayan kendiliğinden ava gitmek keyfiyeti ile mübah olan kışkırtma bir arada bulunmuştur, dolayısıyla yasaklama yönü ağır basmıştır."

si. Kesme ile birlikte tekbir getirmesi, yani: "Bismillahi Vallahu ekber" demesi sünnettir.

Cumhura göre: [1] Keserken ve akr hâlinde avcı hayvanın salınması sırasında besmelenin çekilmesi şarttır. Bu hayvan ister kurbanlık olsun ister başka maksatla kesilsin, kasten besmele terkedilecek olursa helâl olmaz, meyte olur. Yanılarak terkederse veyahut hayvanı kesen Müslüman dilsiz ya da zorlanmış biri olursa, yüce Allah'ın şu emri sebebiyle kestiği bu hayvanın eti yenir: "*Üzerinde Allah'ın ismi anılmayanlardan yemeyin, çünkü o bir fısktır.*" (En'am, 121) Hanbelîler şunu eklerler: Avın üzerine kasten veya yanılarak veya unutarak besmele çekmeyi terkeden kişinin o avı yenilmez. Buna göre Hanbelîlerde mezhebin tahkiki şöyledir: Kesilen hayvan üzerine besmele yanılma hâlinde sakıt olur, av üzerinde sakıt olmaz. Zahirîler şöyle de demektedir: Besmele çekmek, mutlak olarak şarttır. Kasten veya yanılarak besmele çekilmeden kesilen hayvan yenilmez.

Şafiîlere göre [2]: Besmele çekmek sünnettir, vacip değildir. Terkedilmesi mekruhtur. Çünkü yüce Allah şöyle buyurmuştur: "*Üzerinde Allah'ın adı anılanlardan yiyin.*" (En'am, 118) Şayet kasten veya unutarak besmeleyi terkedecek olursa, onu yemek helâl olur. Çünkü yüce Allah "*Kestikleriniz müstesna*" (Maide, 3) emrinde kesilen hayvanı mübah kılmış ve burada ayrıca besmele çekmekten söz etmemiştir. Diğer taraftan yüce Allah, Kitap ehlinin kestiklerini mübah kılmıştır. Onlar ise çoğunlukla besmele çekmezler. İşte, bu besmele çekmenin vacip olmadığının delilidir.

Yenilmesi Haram Olan Kesilmiş Hayvan:

Üzerinde Allah'tan başkasının adı anılmış olan hayvandır. Bu ise vaktiyle putlara kesilen hayvandır. "*Üzerine Allah'ın adı anılmayanlardan yemeyiniz.*" (En'am, 121) ayetinde kastedilen de budur.

Sünnetten bir takım hadis-i şerifler Şafiî mezhebinin lehine delil teşkil etmektedir ki, bunların bir kısmı şöyledir:

Hz. Aişe (r.a.)'nin hadisi: *Bir grup kimse: "Ey Allah'ın Resulü! Bizim kavmimiz bize et getirmektedir. Onların üzerine Allah'ın adını anıp anmadıklarını bilemiyoruz" dedi. Resulullah şöyle buyurdu: "Siz onun üzerine Allah'ın adını anınız ve yiyiniz.* [3] İmam Malik'in rivayetinde ise "*O kavim henüz küfürden yeni kurtulmuşlardı*" ilavesi vardır. Şayet besmele çekmek vacip olsaydı, şüphe ile birlikte ondan yemeyi kabul etmezdi.

1- *el-Bedâyi,* V, 46; *Tekmiletü Fethi'l-Kadîr,* VIII, 54; *Tebyînü'l-Hakâik,* V, 288; *ed-Dürrü'l-Muhtâr* V, 210; *eş-Şerhu'l-Kebîr,* II, 106; *Bidâyetü'l-Müctehid,* I, 434; *el-Kavânînü'l-Fıkhıyye,* 185; *Keşşâfu'l-Kınâ',* VI, 206; *el-Muğni,* VIII, 565.

2- *Muğni'l-Muhtâc,* VI, 272; *el-Mühezzeb,* I, 252

3- Buharî, Neseî ve İbni Mace. *Neylü'l-Evtâr,* VIII, 139; *Nasbu'r-Râye,* IV, 181 vd.

Adiyy b. Hâtim'in hadisi: "*Dedi ki: Peygamber (a.s.)'e av hakkında sordum, şöyle buyurdu: "Okunu attığın zaman üzerine Allah'ın adını zikret".* [1]

es-Salt es-Sedûsî'nin hadisi: "*Müslümanın kestiği Allah'ın adını ansın veya anmasın helâldir"* [2] Fakihler bu hadisi şu *garip* lafızla zikretmektedirler: "*Müslüman, besmele çeksin veya çekmesin o zaten yüce Allah'ın adınadır." Adamın birisi Peygamber (a.s.)'e şöyle sordu:* Bizden bir adam hayvan keser ve Allah'ın adını anmayı unutursa? Peygamber şöyle buyurdu:

"*Allah'ın adı her Müslümanın ağzındadır."* [3] Hadisin bir başka lafzında: "*Allah'ın adı her Müslümanın kalbindedir."* şeklinde gelmiştir.

Ebu Sa'lebe'nin: "*Okun ile avladığının üzerine Allah'ın adını zikret, sonra ye..."* gibi besmele çekmeyi talep eden diğer hadis-i şerifler besmelenin mendup olduğuna hamledilir. Bu görüş, öbürlerinden daha evlâ olmakla birlikte, cumhurun delil ve hadisleri daha sıhhatli, maksat itibarıyla da daha umumîdirler.

Kesmenin sünnetleri:

Kesim esnasında aşağıdaki fiilleri yapmak müstehaptır. [4]:

1- Şafiîlere göre besmele çekmek ve tekbir getirmek. Buna göre; "Bismillahi Vallahu ekber (Allah'ın adıyla, Allah en büyüktür)" der. "Bismillahi Vesmi Muhammed (Allah'ın ve Muhammed'in adıyla)" diye söylemez. Şafiîler şunu da eklemişlerdir: Hayvan kestiği esnada Peygamber (a.s.)'e salatu selâm getirir. Çünkü bu bir itaat yeridir.

2- Kesmenin gündüz yapılması: Hanefîlere göre geceleyin yapılması tenzihen mekruhtur. Bu konuda kurbana kıyas edilmiştir. Aynı zamanda gece kesmede hata yapma korkusu da vardır. Resulullah (a.s.)'dan gelen rivayete göre: "*O, geceleyin kurban kesilmesini ve hasat yapılmasını nehyetmiştir.* [5]

3- Kesenin ve kesilen hayvanın kıble tarafına yönelmesi. Çünkü kıble tazim edilen bir yöndür. Hayvan kesmek de bir ibadettir. Sahabe-i kiram hayvan keserlerken kıbleye yönelirlerdi. "*Peygamber (a.s.) de kurbanını keserken kestiği kurbanı kıbleye yöneltip: "Veccehtü vechî" diye başlayan (En'am, 76-80) ayetlerini okudu.* [6] Şayet unutarak veya özür sebebiyle kıbleye yönelmeyecek olursa hayvanın eti

1- Kütüb-i Sitte sahipleri rivayet etmiştir. *Nasbu'r-Râye*, IV, 184.

2- *Mürsel* bir hadistir. Ebu Dâvud, *el-Merâsîl*'de rivayet etmiştir. *Nasbu'r-Râye*, IV, 183.

3- Darekutnî rivayet etmiştir, *zayıf* bir ravisi vardır. *Nasbu'r-Râye*, a.y.

4- *el-Bedâyi*, V, 60; *ed-Dürrü'l-Muhtâr*, V, 208; *Tebyînü'l-Hakâik*, V, 291; *Tekmiletü Fethi'l-Kadîr* VIII, 60; *Bidâyetü'l-Müctehid*, I, 435; *el-Kavânînü'l-Fıkhıyye*, 181; *eş-Şerhu'l-Kebîr*, II, 107 *Muğni'l-Muhtâc*, IV, 271 vd; *el-Mühezzeb*, I, 251 vd.; *Keşşâfu'l-Kınâ'*, VI, 208 vd.

5- Taberanî, İbni Abbas'tan rivayet etmiştir. Buna göre Peygamber (a.s.) geceleyin hayvan kesmeyi yasaklamıştır. Şu kadar var ki, isnadında *metruk* bir ravî vardır. Beyhaki de Hasen'den: "*Peygamber (a.s.) geceleyin hayvan kesmekten, hasat yapmaktan ve kurban kesmekten nehyetmiştir.*" şeklinde *mürsel* bir hadis rivayet etmiştir. *Neylü'l-Evtâr*, V, 126

6- İbni Mace, Cabir'den rivayet etmiştir. *Neylü'l-Evtâr*, V, 126.

yenilir.

4- Kesilecek hayvanın yumuşaklıkla başı üstte tutularak sol yanı üzerine yatırılması: Hayvanı kesen kişi, alt çenesinden itibaren boğazı üzerindeki deriyi alıp teni görününceye kadar açar. Ondan sonra boğazın çıkıntısının altından boynundaki kemikte duruncaya kadar bıçağı götürüp getirir. Şayet solak ise hayvanı sağ yanım üzerine yatırması caizdir. Bununla birlikte solağın kesmesi mekruhtur, onun başkasına vekâlet vermesi müstehaptır.

5- Deve sol dizi bağlı olarak ayakta boğazlanır, sığır ve koyun sol tarafı üzerinde yatırılmış olarak kesilir. Sağ ayağı serbest bırakılır, diğer ayakları ise bağlanır. Çünkü yüce Allah develer hakkında şöyle buyurmuştur: "*Onlar ayakları üzere iken Allah'ın adını üzerlerine zikrederek kesin.*" (Hacc, 36) İbni Abbas der ki: "Yani üç ayağı üzerinde ayakta olarak kesin demektir." [1] Koyun hakkında ise Buharî ve Müslim'de: "*Resulullah (a.s.)'ın koyunu yatırarak kestiği*" rivayet edilmiştir. İnekler ve diğerleri de koyuna kıyas edilmiştir. Çünkü bıçağın sağ ele alınması sol elle de başının tutulması hususunda kesene daha bir kolaylık olur.

Devenin bu şekilde nahr suretiyle ayakta kesilmesi [2] ile öbürlerinin de belirtilen şekilde kesilmesinin müstehap olduğu konusunda ilim adamları arasında görüş ayrılığı yoktur. Çünkü şanı yüce Allah şöyle buyurmuştur: "*Namaz kıl ve kurban kes*" (nahr et), (Kevser, 2) Diğer bir ayette şöyle buyurmuştur: "*Muhakkak Allah size bir inek kesmenizi emretmektedir*" (Bakara, 67) Mücahit der ki: "Bizlere nahr emri verildi; İsrailoğullarına da zebh, kesme emri verildi" [3] Resulullah (a.s.)'ın bir deveyi "nahr" ettiği ve kendi eliyle boynuzlu iki koçu keserek kurban ettiği rivayetle sabittir. [4]

6- Kesilmesi gereken bütün damarları kesmek ve kesme işini çabuk yapmak. Bir kısmının kesilip bir kısmının bırakılması mekruhtur. Çünkü bu durumda canın çıkması gecikir. Diğer taraftan kesim işini boyun omurunda bulunan beyaz damara kadar ulaştırmamalı, kafayı gövdeden ayırmamalıdır. Bunu yapmak mekruhtur. Çünkü bu, daha önceden de açıklamış olduğumuz gibi, gerekli olmayan. fazladan eziyet vermedir.

7- Hayvanı yatırmadan önce ve hayvanın görmeyeceği bir yerde bıçağın bilenmesi: Hayvan tehlikeli şeyleri iyice bildiği için, kesici aletleri de tanımakta ve bunun sonucu onlardan çekinmektedir. Hayvanı yatırdıktan sonra bileyecek olursa acısı daha da artacaktır. Hz. Peygamber (a.s.) şöyle buyurmuştur: "*Allah iyilik yapmayı her şeyin üzerine farz kılmıştır. O bakımdan öldürdüğünüz zaman güzel öl-*

1- Hakim rivayet etmiş ve *sahih* olduğunu belirtmiştir.

2- *Nahr*'ın manası, öldürücü bir alet veya buna benzer bir şeyi boynunun bir tarafı ile göğsü arasında bulunan çukur yerine vurmak demektir.

3- *el-Muğnî*, VIII, 575 vd.

4- Buharî ve Müslim.

dürünüz, kestiğiniz zaman güzel kesiniz ve sizden her hangi biriniz (hayvan keseceği zaman) bıçağını bilesin ve keseceği hayvanı rahatlatsın." [1] Beyhaki'nin *Sünen*'inde, Hz. Ömer (r.a.)'in birisini hayvanı yatırıp ayağını hayvanın yüzüne koymuş hâlde iken bıçağını bilemekte olduğunu görmesi üzerine, elindeki kamçıyla ona vurduğu rivayet edilmektedir. İbni Abbas'tan da şöyle rivayet edilmiştir: *"Resulullah (a.s.) ayağını koyunun boynuna koyup bıçağını bileyen bir adamın yanından geçerken hayvan da gözünü adama dikmiş bakıyormuş. Bunun üzerine Cenab-ı Peygamber şöyle buyurdu: "Bu adam öldürülseydi ya, bu hayvanı iki defa mı öldürmek istiyor?"* [2]

Bir hayvanı başka bir hayvanın gözü önünde kesmemesi de müstehaptır. Çünkü İbni Ömer'den şu rivayet gelmiştir: *"Resulullah (a.s.) bıçakların bilenmesini ve hayvanların gözünden uzak tutulmasını emretmiştir.* [3]

8– Hayvana yumuşak muamele etmek. Onu yere hızlıca vurmamalı, kesileceği yere ayaklarından çekilerek götürmemelidir. Çünkü bu hareket işinde lüzumlu olmayan, fazladan eziyet vermedir.

Kesmenin Mekruhları:

Kesme veya tezkiyede az önce kaydedilen sünnetlerin terkedilmesi mekruhtur. Buna göre kesimin mekruhları şu şekildedir [4]:

1- Besmelenin, onu vacip veya şart görmeyenlere göre -ki bunlar Şafiîlerle bir kısım Malikîlerdir- terkedilmesi yahut da Allah'ın adı ile birlikte Muhammed (a.s.)'in adının veya başkasının adının zikredilmesi. Hanefîlere göre kesen kimsenin kestiği sırada: "Allahım! Filandan kabul buyur" demesi mekruhtur. Şayet bunu besmele çekmeden ve yatırmadan önce yahut da kestikten sonra söylerse, caizdir.

2- Hayvanı kıbleden başka bir tarafa yöneltmek. Böyle yapmak sünnete aykırıdır.

3- Hanefîlere göre koyunların nahr edilmesi (ayakta ve göğse yakın yerden kesilmesi). Buna karşılık develerin zebh edilmesi (ve çekmeye yakın yerden yatırılarak kesilmesi). Çünkü bu şekil, sünnette sabit olana aykırıdır. Ancak Şafiî ve Hanbelîlere göre mekruh değildir, çünkü bunu nehyeden her hangi bir şey varit ol-

---

1- Ahmed, Müslim, Neseî ve İbni Mace, Şeddad b. Evs'ten rivayet etmişlerdir. *Neylü'l-Evtâr*, 141

2- Taberanî, *el-Kebîr ve el-Evsat*'tan rivayet etmiştir. Senedinde bulunan raviler sahih kimselerdir. *Mecmau'z-Zevâid*, IV, 33.

3- Ahmed ve İbni Mace.

4- *el-Bedâyi*, V, 60; *Tebyînü'l-Hakâik*, V, 292; *ed-Dürrü'l-Muhtâr*, V, 208; *eş-Şerhu's-Sağir*, II, 183 *el-Kavânînü'l-Fıkhıyye*, 185; *Muğni'l-Muhtâc*, IV, 172; *Keşşâfu'l-Kınâ*, VI, 208 vd.; *el-Muğnî* VIII, 580.

mamıştır.

4- Faydası olmayan fazladan bir acı yahut da eziyet vermek. Başı kesmek, boynu kırmak, boyundaki beyaz iliğe kadar ulaşmak, boynun arka tarafından kesmek [1], hayvanı ayaklarından kesim yerine sürüklemek, yatırdıktan sonra gözünün önünde bıçağı bilemek, bir başka hayvanın gözü önünde kesmek. Çünkü bunlar sünnette sabit olanlara aykırı uygulamalardır. Hayvan soğumadan önce derisini yüzmeye başlamak yahut da boyundaki beyaz iliği koparmak. Çünkü rivayete göre: "*el-Ferafisa, Hz. Ömer (r.a.)'e şöyle demiş: "Siz bir şey yiyorsunuz ki, biz onu yemiyoruz." Hz. Ömer ona: "Ey Hassan'ın babası! Bu dediğin nedir?" deyince şöyle demiş: "Sizler can çıkmadan önce onların acele ölümlerine sebep oluyorsunuz."* [2] *Bunun üzerine Ömer (r.a.) bir münadiye şöyle seslenmesini emretti: "Kesim, gücü yeten kimse için boğaz ile lebbe (boynun göğüse yakın yeri) tarafındadır. Canlar kendileri çıkmadan önce onların çabuk çıkması için acele etmeyiniz."* [3]

5- Bunlarla hayvan kesmeyi kerahetle birlikte caiz gören Hanefîlere göre, çıkartılmış bulunan diş, tırnak ve kemik ile kesmek. Çünkü bu şekilde kesmeye çalışmak, tıpkı körelmiş bir bıçak ile kesmek gibi hayvana zarar verir. Çıkartılmayıp yerinde duran benzeri şeylerle kesmek ise helâl değidir.

Tezkiye (Kesme)nin Çeşitleri:

Malikîlere göre [4]: Yenilmesi helâl olan kesim dört türlüdür.

1- Kanını akıtmak, avlamak yahut da güç yetirilemeyen yabani hayvanın her hangi bir tarafından *akr* edilmesi (yaralanması). Evcil olan hayvanlar için *akr* olmaz. Güvercin ve buna benzer hayvanlar ise av hayvanıdır. Eğer bunlar yabanileşecek olursa *akr* ile bunlar da yenilir.

2- Devekuşu bile olsa kuşların ve koyunların nefes borusunun ve yemek boruları etrafındaki iki kalın damarların tamamının kesilmesi.

3- Deve ve zürafanın göğüslerinin ortası olan *el-lebbe* denilen yerden nahr edilmesi. [5]. Sığırların ise hem zebh, hem de nahr şekliyle kesilmesi caizdir. Ancak zebh suretiyle kesmek menduptur. Yani deve, sığır gibi hayvanlar da zebh veya nahr şarttır.

4- Her hangi bir vesile ile hayatı ortadan kaldıran bir fiilin yapılması. Bu ise

1- Eğer damarları kesilinceye kadar hayatta kalırsa mekruhtur, değilse kesme gerçekleşmeden ölüm söz konusu olacağından helâl olmaz.

2- Burada candan maksat, kendisi vasıtası ile bedenin hareket edebildiği ruhtur. Onun çıkmasından kasıt ise bedenlerden ayrılıp gitmesidir.

3- *el-Mühezzeb*, I, 253

4- *eş-Şerhu'l-Kebîr*, II, 99, 103, 107; *Bidâyetü'l-Müctehid*, I, 429 vd.; *el-Kavânînü'l-Fıkhıyye*, 18: vd.

5- Malikilere göre *zebh* (kesmek) hulkumun (yemek borusundaki çıkıntı) ve etrafındaki iki kalın da-

kesmek veya başka türlü bir etki yolu ile olur ve çekirgeler hakkında söz konusudur. Çünkü Malikîlere göre, cumhura aykırı olarak çekirgeler kesilmeksizin yenilmez. Onlara göre çekirgelerin kesilmesi ise ya başlarının kesilmesi veya başka her hangi bir suret ile öldürülmeleridir.

Deve ve zürafaların nahredilmesi, diğer hayvanların zebh- edilmesi vaciptir. Şayet kudreti olduğu ve zaruret de bulunmadığı halde sehven de olsa nahredilmesi gerekeni zebhedecek yahut da zebh edilmesi gerekeni nahredecek olursa ve bu, güç yetirdiği takdirde her hangi bir zaruret olmaksızın sehven dahi olursa- kesilen bu hayvan yenilmez. Ancak zaruret sebebiyle devenin zebhedilmesi, başkalarının da nahredilmesi caizdir. Hayvanın bir çukura düşmesi ya da kesici veya nahredici aletin bulunmaması hâlinde olduğu gibi. Hülasa evcil hayvanlar şayet yabanileşecek olursa, Malikîlere göre avlanmakla yenilir olmazlar. Şu kadar var ki, aslı itibarıyla yabani olan hayvan, evcilleşir sonra da kaçacak olursa yahut da güvercin ve benzeri hayvanlar yabanileşecek olursa avlanarak yenilirler. Çünkü hepsi av hayvanı olurlar.

Cumhura göre (1): Hayvan kesme iki türlüdür. Birisi ihtiyarî öbürü de av hükmünde olan ıztıraıî (zarurete bağlı) kesimdir.

İhtiyarî kesme: Bu hayvana güç yetirilmesi hâlinde lebbe yani boynun alt tarafı ile çene arasında, yani boğaz kısmında yara açmak suretiyle olur. Evcil hayvanın kesilmesi gerekir. Çünkü zaruret yoluyla kesmeye ancak ihtiyarî kesmeden âciz olunması hâlinde gidilir.

Iztırarî kesme: Hayvanı kesmekten âciz kalınması hâlinde bedeninin her hangi bir yerinden yaralamaktır. Yani onu bir av gibi yaralamaktır. Bu yola, av veya davar gibi yakalanması güç olan hayvanda zaruret sebebiyle baş vurulur. Yani Malikîlerin dışında kalan cumhura göre evcil olmayan hayvanda yahut da kaçtığı takdirde eğer ele geçirilmesi imkânsız ise, evcil hayvanda da bu yola gidilir. Çünkü teklif, güç nispetindedir. Bu hâle ise *el-akr* adı verilmektedir ki, bu bedenin her neresinden olursa olsun canın çıkmasını sağlamaktır. Akr yahut da zaruret hâli kesimi, yaralayıcı bir alet ile olmalıdır. Ağır bir şey veya taş ile olmamalıdır. Yani bedenin her hangi bir yerinde hayvanın kanını akıtacak şekilde yaralamakla, ona bir şey saplamakla yahut da kanını akıtmakla olur. Şafiîlere göre bu yaralamanın ölüm ile sonuçlanacak bir nitelikte olması da şarttır.

Malikîlere göre hayvan evcil davarlardan ise zaruret hâlindeki (ıztırarî) kesim

---

manın niyet ile kesilmesidir. *Akr*, vücudunun her hangi bir tarafına ok atarak yaralayıp öldürmektir. *Nahr* ise göğsün üst tarafından kesmektir. Bu *el-lebbe* denilen yerde olur ki, boynun üst tarafı ile göğüs arasındaki çukurcuktur.

1- *Tebyînü'l-Hakâik*, V, 286; *Tekmiletü Fethi'l-Kadîr*, VIII, 60 vd.; *ed-Dürrü'l-Muhtâr* ve Haşiyesi, V, 206, 213; *Muğni'l-Muhtâc*, IV, 265, 268 vd. 271; *el-Mühezzeb*, I, 255; *el-Muğnî*, VIII, 566, 573 575, 577; *Keşşâfu'l-Kınâ*, VI, 205; *eş-Şerhu'l-Kebîr*, IV, 103, 110.

ile helâl olmaz.

Bir hayvan daha önce evcil olduğu veya evcilleştirilmiş olduğu hâlde, yabanileşirse yahut da bir deve, kaçarsa yahut kuyu ve buna benzer bir yere düşer de ihtiyarî kesim mümkün olmazsa, yani boğazından kesmekten acze düşülecek olursa, Malikîlerin dışındakilere göre, bu hayvanın kesilmesi vücudunda ona isabet ettirilecek her hangi bir yara ile mümkün olur ve o vakit buhayvanın yenilmesi, uçan kuşun yahut da yabani hayvanın avlanmasında olduğu gibi, helâl olur. Çünkü Rafi' b. Hadîc'in rivayet ettiği hadiste şöyle denilmektedir: "*Resulullah (a.s.) ile birlikte bir seferde bulunuyorduk. Kafilede bulunanlardan birisinin devesi kaçtı. Beraberlerinde onu yakalamak için at bulunmuyordu. Adamın birisi ona bir ok attı ve böylece hayvan kaçamaz oldu. Resulullah (a.s.) şöyle buyurdu: "Bu gibi hayvanların yabani* hayvanlar gibi vahşilikleri, ürküp kaçmaları da vardır. Hayvanlardan böyle yapan olursa ona şu yapılanı yapınız."[1] bu görüş tercih edilen görüştür.

Şayet zebhedileni nahredecek yahut nahredileni zebh- edecek olursa, Hanefîlere göre kerahetle birlikte yenilir [2]. Şafiîlerle Hanbelîlere göre ise kerahetsiz olarak yenilir. Çünkü bu konuda her hangi bir nehiy varit olmuş değildir.

Kesilen hayvanın yenilmesi haram olan kısımları:

Hanefîlere göre [3]: Yenilen hayvanın yenilmeyen yedi kısımı vardır. Bunlar: Akmış olan kan, erkeklik organı, taşaklar, dişilik organı, gudde [4] mesane ve öd. Çünkü şanı yüce Allah şöyle buyurmuştur: "*Ve o (Peygamber) onlara hoş ve temiz olan şeyleri helâl kılar, murdar şeyleri de onlara haram kılar.*" (A'raf, 157) Bu yedi şey ise, normal tabiatın iğrendiği şeyler arasındadır. Mücahid'den şöyle dediği rivayet edilmiştir: Resulullah (a.s.) koyun türünden şunları yemeyi kerîh görmüştür: "Erkeklik organı, dişilik organı, taşak, beze, öd, mesane ve kan." Kerahetten maksat ise, tahrimdir. Bunun delili ise altı şey ile birlikte kanın da kerahet hükmünde bir arada zikredilmiş olmasıdır. Halbuki akıtılmış olan kan haram kılınmıştır. Ebu Hanife'den rivayet edilen şu: "Kan haramdır ve geri kalan altısını ise kerîh görüyorum" şeklindeki sözüyle, akıtılmış kan hakkında haram adını mutlak olarak kullanmıştır. Çünkü kanın haram olduğu, kesin bir delil ile sabittir ki, o da Kur'an-ı Kerim'in şu ayetidir: "*De ki: Bana vahyedilenler arasında ancak şunların haram olduğunu görüyorum:... veya akıtılmış kan.*" (En'am, 145) Kanın dışında kalan diğer şeylere Ebu Hanefî mekruh diye ad vermiştir. Çünkü bunlann yenilmemelerine da-

1- İmam Ahmed ve Kütüb-i Sitte sahipleri rivayet etmişlerdir. *Neylü'l-Evtâr*, I, 143

2- Hanefi mezhebindeki görüşe göre şu durumda zaruret hâli kesiminin kullanılması caizdir: Meselâ, avına canlı olarak yetişir veya öküzü ölmek üzere olup da onu kesemeyecek kadar vakit daralmış yahut kesme aleti bulamazsa ve kesim yeri dışında bir yerinden onu yaralarsa helâl olur. Bir başka görüşe göre ancak damarlarını kesmesi halinde yenilmesi helâl olur.

3- *el-Bedâyi*, V, 61; *Reddü'l-Muhtâr*, V, 219

4- Gudde: Her hangi bir rahatsızlık sebebiyle deri ile et arasında meydana gelen sertleşmiş bir e (bezeleri) parçasıdır.

ir delil zannî bir delildir.

Annenin boğazlanmasının cenin üzerindeki etkisi:

Ceninin kesilmesinin dört hâli vardır [1]:

1- Annenin kesilmeden önce onu ölü olarak düşürmesi: Bu cenin icma ile yenilmez.

2- Kesilmeden önce annenin onu diri olarak doğurması; bu yavru hayatta olduğu sürece kesilmedikçe yenilmez.

3- Hayvanın kesiminden sonra yavrunun canlı olarak doğması. Şayet canlı iken kesilirse yenilir. Şayet hayatta iken yetişilip kesilemezse meyte olur. Malikîlerden gelen rivayette ise, onun kesilmesinin annesinin kesilmesi ile gerçekleştiğine dair zayıf bir görüş vardır.

4- Kesimden sonra yavrunun ölü olarak doğması: İşte fakihler arasında görüş ayrılığının olduğu yer burasıdır:

a) Ebu Hanife, Züfer ve el-Hasen b. Ziyad annenin kesilmesi ile bu şekildeki cenin yenilmez demişlerdir. Çünkü şanı yüce Allah, meyteyi ve boğularak ölmüş olanı yemeyi haram kılmıştır. Cenin ise bu durumda bir meytedir, çünkü onda hayat yoktur. Meyte ise kesilmeden ölen her türlü hayvandır. Yahut da cenin bu durumda boğulmuş olarak ölmüş olabilir. Yine Kur'an nassıyla yenilmesi haramdır.

Böyle bir durumda cenin annesine tabi olmaz. Çünkü annenin kesilmesinden onun sonra hayatta kalması tasavvur edilebileceğinden, kanının çıkması ve böylece yenilmesinin helâl olabilmesi için ayrıca onun da kesilmesi gerekir. Sırf annesinin kesilmesi ile bu yavru helâl olmaz. Çünkü kesimden maksat, kanı etten ayırmak ve böylece etin helâl olmasını sağlamaktır. Dolayısıyla bu durumda cenin, anneye tabi olmaz.

"Ceninin kesilmesi annenin kesilmesidir" hadisinden maksat ise benzetmedir, yani onun kesilmesi gibi kesilir, demektir. Bu hadis, annesinin kesilmesi ile yetinilmesinin gereğine delil değildir. Kısaca ölü cenin, Hanefîlere göre tüyü bitmiş olsun veya olmasın yani hilkati tamamlanmış olsun veya olmasın yenilmez. Çünkü onun tüyünün bitmesi hilkatinin tamamlanmasından sonra olur.

b) Aralarında Ebu Hanife'nin iki talebesi Ebu Yusuf ile Muhammed'in de bulunduğu fakihlerin cumhuru ise şöyle demektedir: Cenin annesinin kesilmesi ile ölü olarak çıkarsa yahut da karnında ölü bulunursa ya da karnından çıktıktan sonraki hareketleri, kesilmiş hayvanın hareketleri gibi olursa yenilmesi helâl olur.

1- *el-Bedâyi*, V, 42; *Tebyînü'l-Hakâik*, V, 293; *el-Lübab*, III, 228; *el-Kavânînü'l-Fıkhıyye*, 183 *Bidâyetü'l-Müctehid*, I, 428 vd.; *eş-Şerhu'l-Kebîr*, II, 114; *Muğni'l-Muhtâc*, IV, 306, 579; *el-Muğni*, VIII, 579; *Şerhu'r-Risâle*, I, 381.

Malikîlere göre onda hilkatinin tamamlanmış ve tüyünün bitmiş olması şartı aranır. Çünkü İbni Ömer ile ashaptan bir gruptan böyle bir rivayet gelmiş ve ayrıca Ka'b b. Malik şöyle demiştir: *"Resulullah (a.s.)'ın ashabı, ceninin tüyü bittiği takdirde annesinin kesilmesi onun da kesilmesidir, derlerdi."*

Şafiîlerle Hanbelîler tüyü bitmiş olsun veya olmasın, ölü cenini yemeyi caiz görmüşlerdir. Çünkü İbni Mübarek, İbni Ebî Leylâ'dan şöyle dediğini rivayet etmektedir: *"Resulullah (a.s.) buyurdu ki: Annesinin kesilmesi ceninin de kesilmesi demektir. tüyü ister bitmiş olsun ister bitmemiş olsun."* Bunun caiz olduğuna dair cumhurun delili şu hasen hadistir: *"Annesinin kesilmesi ceninin de kesilmesidir."* [1] Sünnette uygun olan bu görüş kanaatimce daha sahihtir. Hatta kıyas da annesinin kesilmesinin ceninin de kesilmesini gerektirmektedir. Çünkü cenin annesinden bir parçadır; o bakımdan onda hayatın bulunmasını şart koşmanın manası yoktur. Malikî mezhebinden olan İbni Rüşd şöyle demektedir: "Hadisin umumi ifadesi İmam Malik'in arkadaşlarının, tüyünün bitmiş olmasının şart olduğu kanaatlerini zayıflatmaktadır. Çünkü bu konuda varit olan umumi ifade, kıyas ile tahsis edilemez. Yani ceninin, (kesme)nin etkili olduğu şeylere kıyası yerinde değildir.

Ölmek Üzere veya Hasta Olan Hayvanın Kesilmesi:

Her hangi bir saldırı veya hastalık sebebiyle ölümü yaklaşmış bir hayvan kesilecek olursa yenilmesi helâl olur mu?

Saldırı sebebiyle ölümü yaklaşmış hayvanın kesilmesi:

Eti yenen bir hayvana boğmak, vurmak, yahut da kurt gibi vahşi bir hayvanın yaralaması türünden bir saldırı olursa, sonra da sahibi buna yetişir ve keserse yahut da yetişmeden ölürse, böyle bir hayvanın dört durumu söz konusudur [2]:

1- Kesilmeden ölecek olursa icma ile eti yenilmez. Çünkü yüce Allah şöyle buyurmuştur: *"Ölü, kan, domuz eti, Allah'tan başkası adına boğazlanan, boğulmuş, vurulmuş, yüksek bir yerden yuvarlanmış, süsülmüş, yırtıcı bir hayvan tarafından parçalanmış hayvanlar -kestikleriniz hariç olmak üzere- üzerinize haram kılındı."* (Maide, 3) [3] Ayet-i kerimede *"Allah'tan başkası adına kesilenler"*den sonra sözü geçen beş çeşit hayvanın etinin, hayatta iken yetişilip kesilmez ve ölecek olurlarsa yenilmesi helâl olmaz.

1- Bu hadis on bir sahabeden rivayet edilmiştir. Bunlar el-Hudri, Cabir, Ebu Hureyre, İbni Ömer, Ebu Eyyub, İbni Mes'ud, İbni Abbas, Ka'b b. Malik, Ebu'd-Derda, Ebu Umame ve Ali (r.anhum)dir. Meselâ, Ebu Said el-Hudri'nin hadisini İmam Ahmed ve Tirmizî rivayet etmiş olup Tirmizî *hasen* olduğunu söylemiş, ayrıca İbni Mace ve Darekutnî de rivayet etmiştir. İbni Hibban da *sahih* olduğunu söylemiştir. *Nasbu'r-Râye,* I, 189 vd; *Neylu'l-Evtâr,* VIII, 144.

2- *Reddü'l-Muhtâr,* V, 217; *eş-Şerhu'l-Kebîr,* II, 113; *el-Bedâyi,* V, 40; *el-Kavânînü'l-Fıkhıyye,* 182; *Bidâyetü'l-Müctehid,* I, 425 vd.; *Keşşâfu'l-Kınâ',* VI, 206; *Ahkâm'ul-Kur'ân,* (el-Cassas) II, 306 *İbnü'l-Arabi,* II, 539.

3- Yani sözü geçenlerden canlı olarak yetiştikleriniz ve böylece kesiverdikleriniz bunlardan müstes-

2- Şayet hayatta iken onlara yetişir, yani öldürücü bir yerden isabet almakla birlikte zannı galip ile yaşadığı ihtimalini görerek onu keserse, icma ile yenilir. Çünkü yüce Allah: "*Kestikleriniz müstesna*" buyurmuştur.

3- Hayvan öldürücü yerlerine isabet almışsa -ki böyle bir hayvan öldürücü yerlerine isabet almış [1] ölümü kat'î olan hayvandır- bu hayvan Malikîlere göre yenilmez. Hz. Ali ve İbni Abbas (r.a) yenilmesini caiz görmüşlerdir. Şafiîlerle Hanbelîlere göre eğer canı çıkmamış ise kesilir, Hanefîlere göre hayatta olduğu bilinir yahut bilinmez de hareket eder veya ondan kan çıkarsa, kesmekle helâl olur. Böyle bir durum kurdun saldırısına uğrayıp karnı deşilmiş, boğulmuş, yüksek yerden yuvarlanmış ve süsülmüş olan hayvanlar hakkında da söz konusudur. Çünkü yüce Allah'ın: "*Kestikleriniz müstesna.*" âyeti umumidir.

4- Öldürücü yerleri isabet almadığı hâlde hayatından umut kesilmiş veya hakkında şüphe edilen hayvan. Hanefîlere göre etinin yenilmesinin helâl oluşunda kesmenin etkisi vardır. Hayvanın yaşadığı kesin olarak bilindiği sürece Malikîlerin meşhur görüşü de budur. Bazı Malikîler ise şöyle demektedir: "Böyle bir hayvanda kesmenin etkisi olmaz ve eti yenilmez." Şafiîler ile Hanbelîler canı çıkmamış, müstakir hayatı bulunan, fakat hayatta kalacağından umut kesilmiş hayvanı kesmeyi caiz görürlerken, durumunda şüphe edileni caiz görmemişlerdir.

Buna göre saldırıya uğramış olan hayvanın öldürücü yere veya başka bir yere isabet alması sebebiyle öleceği tahmin edilirse Hanefîler ve Şafiîler bu hayvanda kesmenin etkisi vardır derken, bir grup da kesmenin etkisinin olmadığını söylemişlerdir. İmam Malik'ten her iki görüş de rivayet edilmiştir. İbnü'l Kâsım ise kesilir ve yenilir, demektedir.

Hayatta kalacağından umut kesilmiş ve öldürücü yerleri isabet almış olan

---

nadır. Bu şekilde yetişilip kesilebilenler ise vurulmuş, yüksekten yuvarlanmış, boğulmuş, canlı hayvanların bir kısmını yemiş olduğu ve Allah'tan başkası adına kesilmiş olanlardır. Şayet bunlarda meselâ, gözünü kırpması, ön veya arka ayağını kıpırdatması gibi basit dahi olsa hayat belirtisi bulunsa, sonradan kesilse bu hayvan helâl olur. *Boğulmuş hayvan:*, her hangi bir şekilde boğularak ölen, *vurulmuş hayvan* şer'î boğazlama olmaksızın taş veya sopa ile vurularak ölen, *yüksek yerden yuvarlanmış*, dağ gibi yüksekçe bir yerden düşen yahut da bir kuyuya yuvarlanan hayvan, *süsülmüş olan hayvan* bir başka hayvan tarafından toslanarak öldürülmüş hayvandır. Yırtıcı hayvanların yedikleri ise kurt, pars gibi başka bir hayvanın yakalayarak öldürdüğü hayvandır. *Allah'tan başkası adına kesilen* ise Allah'ın dışında kimselerin adı anılarak kesilen hayvandır. Çünkü böyle bir hayvanın etini yemek, Allah'tan başkasına ibadet konusunda kesenle ortak hareket etmek demektir.

1- *Öldürücü yerlerinden isabet almış olan hayvan*, üzerinde ittifak edilmiş beş yerden her hangi birisi ile isabet alarak öldürülmüş olan hayvandır. Söz konusu bu beş yer, hayvan kesilirken koparılması gereken yerler, beynin dağılmış olması, bağırsakların parçalanmış olması, yemek borusunun üst tarafına yakın olan yerde altından değil de üst tarafından bağırsakların parçalanması ve boyun ile kafayı birbirine bitiştiren omurun kesilmesi durumlarıdır. *el-Kavânînü'l-Fıkhıyye*, a.y.; *eş-Şerhu'l-Kebîr*, II, 113.

hayvan hakkında görüş ayrılığının kaynağı az önceki ayet-i kerimede sözü geçen "*kestikleriniz müstesna*" şeklindeki istisnadır. Acaba bu istisna bütün hayvanları kapsar mı yoksa hususiyet mi arz eder? Bunun bütün hayvanları kapsayan bir istisna olduğunu kabul edenler, bu gibi durumlarda kesmenin etkisi olur demişlerdir. Bu istisnanın hususi, yani bunların dışındaki hayvanlardan kestikleriniz anlamında olduğunu kabul edenler bu gibi hayvanlarda kesmenin etkili olacağını kabul etmemişlerdir.

Hanefîlerle Malikîlere göre böyle bir hâlde tahakkuku istenen hayattan maksat, ayağın kıpırdaması, nefes alıp vermesi gibi canlılık belirtilerinin varlığıdır. Bu gibi bir hâlde yaşamasının mümkün olup olmaması fark etmez. Bu hâlde uzun bir süre veya kısa bir süre kalması da durumu değiştirmez. Yani burada aranan, kesilen hayvanın kesildikten sonraki hayatı kadar bir canlılıktır ki, bu da hayatta oluşun asgarî sınırıdır.

Şafiîlerle Hanbelîlere göre hayvanda kesilen hayvanın hareketinden daha fazla olması mümkün olabilecek bir müstakir hayatın kalmış olması gerekir. Bu durumdaki hayvanın yaşayabilir veya yaşayamaz bir noktaya gelmiş olması durumu değiştirmez.

Hasta hayvanın kesilmesi:

Ölmek üzere olmayan hasta hayvana kesiminin etkili olduğu ve yenilmesinin helâl olduğu üzerinde fakihler arasında ittifak vardır. Hastalığın şiddeti dolayısıyla ölüm sınırına gelmiş hayvana kesmenin etkisi konusunda da görüş ayrılıkları vardır. (1)

İmam Malik'in de içinde bulunduğu cumhura göre böyle bir hayvanda kesmenin etkisi olur.

Bir kısmı ise, kesmenin böyle bir hayvana etkisi olmaz, demişlerdir.

Bu konudaki görüş ayrılığının sebebi, kıyas ile rivayetin çelişmesidir. Cumhur az önce geçen Ka'b b. Malik'in hadisini esas almışlardır. "*Onun bir cariyesi Sel' tepesinde koyun otlatırmış. Bir koyunun ölmek üzere olduğunu görmüş, onu yetişip bir taş ile kesmişti. Resulullah (a.s.)'a durumunu sorunca o da: "Onu yiyiniz" diye buyurmuştur.*" (2)

Fakihlerin bir kısmı ise bu konuda kıyası delil kabul etmişlerdir. Ona göre de kesim ancak hayatta olan hayvanda etkilidir. Böyle bir hayvanı ise ölü hükmündedir.

Cumhur arasında yer alan Hanefî âlimlerin fetvaya esas olan görüşüne göre hasta olan hayvan ve boğulmuş, yüksek yerden düşmüş ve süsülmüş hayvanın son

---

1- *Bidâyetü'l-Müctehid*, I, 428; *el-Kavânînü'l-Fıkhıyye*, 183 vd.

2- Ahmed ve Buharî rivayet etmiştir. *Neylü'l-Evtâr*, VIII, 139.

hâli hakkında konuyu etraflı bir şekilde ele alarak şöyle demişlerdir [1]:

a) Eğer kesim esnasında koyunun hayatta olduğu biliniyorsa -fetvaya esas olan görüşe göre hayatı çok hafif dahi olsa- mutlak olarak yenilir; isterse hareket etmesin ve kan çıkmasın. Az veya hafif hayat, kesilen hayvanda kesimden sonra görüldüğü kadarıyla hayattan eser bulunmasıdır.

b) Şayet hayatta olduğu bilinmez fakat hareket eder yahut da kan çıkarsa helâl olur. Hareket etmez veya kan çıkmazsa helâl olmaz. Hayatın ve ölümün belirtileri ise, aşağıdaki şekillerde bilinir: Ağzını veya gözünü açması, ayağını uzatması. Tüylerinin yatışması ise ölümün alâmetidir. Çünkü bu bir çeşit gevşemedir. Hayvan öldükten sonra gevşer. Bunların aksi ise hayata delildir. Ağzın ve gözün kapalı olması, ayağın çekilmesi, tüylerinin dik durması hayatın belirtisidir.

Malikîler yaşadığına dair beş alâmet zikretmişlerdir [2]:

Az olmamak üzere kanın akması, ayağın oynatılması, gözün kırpılması, kuyruğun oynatılması, soluk alması. Şayet hareket eder ve kanı akmazsa yenilir. Şayet kanı akar ve hareket etmezse yenilmez. Çünkü hareket, kanın akmasından daha çok hayatın varlığını belirtir. Hafif bir seyirme ve çırpıntı ise hayatın delili değildir. Çünkü beden derinin yüzülmesinden sonra bu kadarcık bir çırpıntı gösterir.

Şafiîlerle Hanbelîlere göre hayat üç türlüdür [3]:

a) Sürekli hayat (müstemir hayat): Kesilerek veya buna benzer bir yolla çıkana kadar kalan tabiî hayattır ki, kesim bu durumdaki hayvanı helâl kılmak suretiyle etkileyicidir.

b) Müstakir hayat: Canlılığın varlığı ihtimalini daha çok uyandıran bir takım karine ve emareler ile birlikte, ihtiyarî hareketin de beraberinde bulunduğu hayattır. Nefes ve yemek borusunun kesilmesinden sonra kanın fışkırması bunun emareleri arasındadır. Daha sahih olan görüşe göre şiddetli hareket ile yetinilir. Kesim esnasında müstakir hayatın varlığının bilinmesi şart değildir. Şiddetli hareket veya kanın fışkırması gibi bir karine ile onun canlı olduğunu düşünmek yeterlidir. Bu durum hayvanın kesilmek ile helâl olması hükmünü verir. Bu hayatın varlığından şüpheye düşecek olursa haram olduğu hükmü verilir.

c) Kesilmiş hayvanın hayatı: Görmenin, işitmenin ve ihtiyarî hareketin beraberinde bulunmadığı canlılıktır. Böyle bir canlılığın her hangi bir sebebi var ise, helak ona bağlı kabul edilir. Meselâ hayvan zararlı bir bitki yiyerek hastalansa ve can çekişecek noktaya kadar gelse, mutemet olan görüşe helâl olmaz. Ancak helâk olma noktasına gelişinin bağlanacağı bir sebep bulunmazsa meselâ, hayvan ölüm

1- *ed-Dürrü'l -Muhtâr* ve *Reddü'l-Muhtâr,* V, 217, 334

2- *el-Kavânînü'l-Fıkhıyye,* 182; *Ahkâmu'l-Kur'ân,* (el-Cassâs) II, 306

3-*Buceyremî el-Hatib,* IV, 248; *Keşşâfu'l-Kınâ',* VI, 206; *Muğni'l-Muhtâc,* IV, 271; *el-Muğnî,* VIII 583-585

hâlinde yaklaşıncaya kadar hastalanır veya aç kalır sonra da bunu kesecek olursa yenilmesi helâl olur.

Yenilmeyen şeylerde kesmenin etkisi:

Bundan maksat şudur: Kesimin yenilmeleri helâl olmayan hayvanların derilerinden yararlanmanın helâl kılınmasında veya bunlardan necaset niteliğinin uzaklaştırılmasında bir etkisi var mıdır?

Bu konuda fakihlerin iki görüşü vardır:

Hanefîlere ve meşhur görüşlerinde Malikîlere göre [1]: Yabani olan benzeri eti yenilmeyen hayvanları kesecek olsa eti, yağı ve derisi temiz olur. Ancak insan ve domuz bundan müstesnadır. İnsanın müstesna olmasının sebebi, ona duyulması gereken saygı ve Allah tarafından ona verilen değerdir. Domuzun temiz olmamasının sebebi bi aynihi (bizzat) necis olmasıdır. ed–Derdîr ve es–Sâvî şöyle demektedir: Mezhebin meşhur olan görüşü şudur: At, katır, eşek, köpek ve domuz gibi yenilmesi haram kılınmış şeyleri (kesmek) onları temiz kılmaz. Evcil olmayan hayvanların yırtıcıları ile kuşların yırtıcıları meşhur olan görüşe göre kesilmek suretiyle temiz olur.

Hanefîlerde fetvaya esas olan esah görüş şudur: Et ve yağ, kesmek ile temiz olmaz, deri ise temiz olur. Onlardaki bu etraflı açıklama, *el-Kenz*, *ed-Dürrü'l-Muhtâr* ve *el-Hidâye* kitaplarının metinlerinde bulunmayan ve böyle bir ayırıma gitmeyen metinlerdeki ifadelere aykırıdır.

Delilleri şudur: Kesme, necis bir takım sıvılar ile akan kanların giderilmesinde etkili olur. Bu pislikler giderildiği takdirde tabaklanma hâlinde olduğu gibi, hayvan temiz olur. Deri ve et ise, sıvı veya kan türünden değildir. Yenilemeyen etin kullanılmasının haram olduğu sabit olduğuna göre, onun geri kalan kısmı da asıl üzere kalır ki o da temizlemektir. Kesmenin ise bunda etkinliği vardır. Tıpkı derilerin temizlenmesinde tabaklamanın etkisinin olduğu gibi. Deri, kesimden sonra temiz olduğuna göre az miktardaki suya düşecek olursa onu necis etmez. Yemek dışında deriden yararlanmak caiz olur. Hanefîlerde yemeye kıyasen kullanmanın da caiz olamayacağı şeklinde bir başka zayıf görüş daha vardır.

Şafiîlerle Hanbelîlere göre [2]: Eti yenmeyen hiç bir hayvanın hiç bir kısmında kesmenin etkisi olmaz. Çünkü kesmenin etin mübah kılınışına etki etmesi asıldır. Deri ise ete tabidir. Eğer kesme eti helâl kılmıyorsa onun dışında kalanlarda da etki etmez. Tıpkı Mecusînin kesmesinde yahut da meşru olmayan kesmede ol-

---

(75) *Tebyînü'l-Hakâik*, V, 296; *Tekmiletü Fethi'l-Kadîr*, VIII, 64; *ed-Dürrü'l-Muhtâr*, I, 290, V, 216; *el-Bedâyi*, I, 80; *Bidâyetü'l-Müctehid*, I, 427; *el-Lübâb*, III, 230; *el-Kavânînü'l-Fıkhıyye*, 181; *eş-Şerhu's-Sağîr*, I, 45; *Şerhu'r-Risâle*, I, 384; *eş-Şerhu'l-Kebîr*, I, 56

(76) *Muğni'l-Muhtâc*, I, 58; *el-Muğni*, I, 71

duğu gibi. Kesme tabaklamaya kıyas edilemez. Çünkü tabaklama pisliği ve bütün nemi gidericidir, deriyi değişmeyecek şekilde kalıcılığını sağlamak üzere temizler. Kesmek ise bunu gerçekleştiremez. Dolayısıyla kesmekle, tabaklamak ihtiyacından uzak kalınmaz, derinin temiz olması için yine tabaklanması gerekir.

Durum böyle olmakla birlikte Şafiîler, eti yenmeyen hayvanın kesilmesinin -onu rahatlatmak maksadıyla dahi olsa- haram olduğunu açıkca belirtmişlerdir. Kötürüm kalmış bir eşeği kesmek de bu hükümdedir. Çünkü kesmek ona bir çeşit eziyet vermektir. [1]: *"Peygamber (a.s.) köpeklerin öldürülmesini nehyetmiştir, ancak simsiyah köpek bundan müstesnadır; onun öldürülmesini emretmiştir.* [2]

4. Kesme Aleti:

Demir, kaya, değnek, sopa, cam vb. kanı akıtabilen ve kesilmesi gerekli olan damarları yarabilen her türlü aletle hayvan kesmenin helâl olduğu üzerinde fakihler ittifak etmişlerdir.

Diş, tırnak ve kemik konusunda ise iki görüş vardır: Hanefîlerle genel olarak Malikîler bunlarla hayvan kesmeyi caiz görürken Şafiîlerle Hanbelîler genel olarak caiz görmemişlerdir. Nitekim buna dair açıklamalar aşağıda gelecektir.

Hanefîlere göre [3]: Damarları yaran ve kanı akıtan her şey ile hayvanı kesmek caizdir. Kanı akıtan bir ateş, kamış kabuğu, bıçağa benzeyen ve kesme işinde kullanılan çakmak taşı, yerinden çıkartılmış tırnak, kemik, boynuz ve diş ile de kesim yapılabilir. Ancak bu sayılanlardan son dördü ile kesmekte kerahet vardır. Çünkü bu gibi aletler kör pala ile kesmek hâlinde olduğu gibi hayvana eziyet verir. Bu konudaki delilleri ise Peygamber (a.s.)'ın şu emridir: *"Kanı istediğin şey ile akıt."* [4] Aynı hadis: *Boğazlama esnasında kesilecek organları her ne ile istersen kes"* [5] şeklinde de rivayet edilmektedir. Bütün bunlar yaralayıcı aletlerdir ve maksadı gerçekleştirir; maksat ise kan çıkartmaktır. Dolayısıyla kemik ve benzerleri taş ve demir gibidir.

Şayet tırnak veya kemik yerinden çıkarılmamışsa onunla kesmek helâl olmaz. Bunlar damarları kesse ve de kanı akıtsa da durum aynıdır. Bu konuda icma vardır. Çünkü hadis-i şerifte bu, delille sabit olmuştur.

1- *Buceyremi el-Hatib*, IV, 248

2- Ahmed ve *Sünen* sahipleri Abdullah b. el-Muğaffel'den rivayet etmiş olup Tirmizî *sahih* olduğunu belirtmiştir. *Neylü'l-Evtâr*, I, 128

3- *Tekmiletü Fethi'l-Kadîr*, VIII, 59 vd.; *Tebyînü'l-Hakâik*, V, 290 vd.; *ed-Dürrü'l-Muhtâr*, V, 20' vd.; *el-Lübâb*, III, 227.

4- Adiyy b. Hâtim'in hadisini rivayet ederken, Neseî ve Ahmed'in lafzı budur. Hadis: *"Dilediğin şey ile kanı akıt ve Allah'ın adını zikret."* şeklindedir. *Nasbu'r-Râye*, IV, 187.

5- Zeylaî'nin dediği gibi bu *garip* bir hadistir. İbni Ebu Şeybe *Musannef*'inde Rafi' b. Hadîc'den onun manasında şu hadisi rivayet etmektedir: *"Kesim esnasında kopartılması gereken damarları kopartan her şey, ancak diş ve tırnak müstesna." Nasbu'r-Râye*, IV, 185 vd.

Rafi b. Hadic'in rivayet ettiği hadiste istisna edilen diş ve tırnak, yerinde duran ve koparılmamış olana hamledilmiştir. Çünkü yerinde duran tırnak ve benzeri şeyler, ağırlığı sebebiyle öldürücüdür. Zira hayvan onlara dayanarak ağırlığını verir.

Tırnak ve benzerleri ile kesmeyi mekruh gördükleri gibi, demir ve silah bulunurken ihtiyaç veya zaruret olmaksızın demir ve silahtan başkası ile kesmeyi de mekruh görmüşlerdir. Çünkü o takdirde hiç bir faydası olmadığı hâlde hayvana eziyet edilmiş olur. Zira az önce geçen hadis-i şerifte öldürmede de, kesmede de kolaylık ve güzellik emredilmiş bulunmaktadır.

Malikîlere göre (1): Şayet demir bıçak ve buna benzer yaralayıcı bir alet bulunursa, kesimi bunlarla yapmak gerekir. Şayet tırnak ve diş ile beraber taş ve cam gibi demir dışında her hangi bir şey bulunacak olursa bunlar ile kesmek konusunda İmam Malik'den nakledilen dört ayrı görüş vardır:

a) Bitişik veya ayrı (muttasıl veya munfasıl) olsun mutlak olarak caiz,

b) Mutlak olarak yasaktır, bunlarla kesilen yenilmez,

c) Bunlar yerinden koparılmışsa caiz, değilse yasak,

d) Diş ile keserse mutlak olarak kerahet, tırnak ile keserse mutlak olarak caiz olduğu şeklindedir.

Şayet diş ile tırnaktan başkası bulunmayacak olursa kesinlikle onların ikisi ile de kesmek caiz olur. Eğer keskinleştirilmiş bir kemik parçası ile kesilirse caiz olduğunda görüş ayrılığı yoktur.

Şafiîlerle Hanbelîlere göre (2): Keskinleştirilmiş, yaralayan (kesen) yahut da ağırlığı ile değil de keskinliği ile delen demir, bakır, altın, tahta, kamış, taş ve cam gibi şeylerle tırnak ve diş hariç olmak üzere kesim helâldir. Şafiîlere göre insandan veya başkasından olsun, bitişik veya ayrı olsun, sair kemikler de böyledir (diş ve tırnak gibidir.) Çünkü diş ile kesmenin yasaklanmasının sebebi, onun kemik olmasıdır. Dolayısıyla kendisinde bu illetin bulunduğu her kemik ile kesmek yasaklanmış olur. Hanbelîler ise kemik ile kesmeyi caiz kabul etmişlerdir. (3) Diş ve tırnak hak-

---

1- *eş-Şerhu'l-Kebîr*, II, 107; *eş-Şerhu's-Sağîr*, II, 178; *Bidâyetü'l-Müctehid*, I, 433; *el-Kanânînü' Fıkhıyye*, 183.

2- *Muğni'l-Muhtâc*, IV, 272 vd; *el-Mühezzeb*, I, 252; *el-Muğnî*, VIII, 573 vd.; *Keşşâfu'l-Kınâ*, VI 203-205

3- Çünkü kemik, mübah kılıcı lafzın umumi kapsamı içerisindedir. Ondan sonra da bundan özellikle diş ve tırnak istisna edilmiştir. Dolayısıyla diğer kemikler, kesim aleti olarak mübah olmanın kapsamı içerisinde kalırlar. *Mantûk, ta'lil*den önce gelmiştir. Bu bakımdan "Habeşlilerin bıçağı" olarak nitelendirilmiş ve illeti açıklanmıştır. Diğer taraftan diğer umumi hadisler de kemikleri kapsamaktadır. Kemik ile de, maksat olan kesme işi gerçekleşmiş olmaktadır. Bu bakımdan kemikler diğer aletlere benzerler.

kında ise Rafi b. Hadic'den Kütüb-i Sitte sahipleri ile İmam Ahmed'in rivayet etmiş oldukları hadisi delil gösterirler: "Dedim ki: *Ey Allah'ın resulü! Bizler yarın düşman ile karşılaşacağız ve beraberimizde bıçak* [1] *yoktur." Peygamber (a.s.) şöyle buyurdu: "Kanı akıtan şeyin kestiği ve üzerine Allah adının anıldığı şeyden yiyiniz. Yalnız bu (kanı akıtan) diş veya tırnak olmasın. Size bunun sebebini anlatayım: Diş kemiktir, tırnak ise Habeşlilerin bıçağıdır."* [2]

Kör bir bıçakla kesilen hayvan Şafiîlere göre iki şartla helâl olur: Kesmenin, kesenin gücüyle değil de aletin kesmesiyle olması, boğazın ve yemek borusunun hayvanın kesilmiş bir hayvan hareketi gibi hareket edecek noktaya gelmeden önce kesilmiş olması. Hanbelîlerin görüşü de buna yakındır: Eğer kesme aleti kör olur da hayvanın kesimi gecikirse ona uzun süre eziyet verilirse etini yemek mübah olmaz. Çünkü böyle bir hayvanın kesimle yenilmesini helâl kılacak şeyin varlığında şüphe ve tereddüt vardır.

Kısaca cumhur kemik ile kesmeyi caiz görmüşken Şafiîler haram kabul ederler. Tırnak ve dişlerin ise Hanefîler vücuttan koparılmış ve ayrılmış olanlarıyla kesimi caiz görürler. Şafiîlerle Hanbelîler ise bunlarla (vücuda) bitişik olsunlar veya olmasınlar kesmeyi haram görürler. Malikî mezhebinden İbni Rüşd Hanefîler gibi vücuttan ayrı olmaları hâlinde bunlarla kesmenin sahih olacağını söylemiş, vücutla bitişik olmaları hâlinde caiz olmayacağını belirtmiştir.

5. Kesilen Hayvan:

Bu bahiste verilecek açıklamalar kesimle ilgisi kadarıyla, özetle verilecektir. Bu konuya dair etraflı açıklamalar, yukarıda geçen yiyecek ve içecekler bahsinde yapılmış bulunuyor.

Eti yenen kara hayvanlarının yenilmesinin helâl olabilmesi için şer'i usule göre kesmek şarttır. Böyle bir kesim olmazsa önceden de açıkladığımız gibi bu hayvanın etinin yenmesi helâl değildir. Çünkü şanı yüce Allah yenilmeleri haram olanları sayarken: "Size ölü eti, kan... -kestikleriniz müstesna- haram kılındı." (Maide, 3) ayetinde haram kılınanlardan kesilmiş olanları hariç tutmuştur. Haram olan şeylerden hariç tutulanların yenmesi ise mübah olmuş olur.

Şer'î usulde kesime göre hayvan üç türlüdür: Suda yaşayan, karada yaşayan ve

1- "*Düşmanlar ile karşılaşmak*"tan maksat "Onlar düşmanların kesmiş oldukları şeyleri ganimet alacaklardır yahut da güçlenmek maksadı ile yiyecekleri şeyleri kesmek ihtiyacını duyacaklardır" demektir.

2- İbni Rüşd *Bidâyetü'l-Müctehid*, I, 433) bununla ilgili olarak şöyle demektedir: İlim adamlarından kimisi bu hadisten şunu anlamıştır: Aslında bu gibi şeyler tabiatı itibarıyla çoğunlukla kanı akıtamayacak durumdadırlar. Kimisi de bu illeti, belirtilmemiş şer'î bir husus diye anlamıştır. Bunlardan kimisi buradaki yasaklamanın yasaklanan şeyin bozulmasına delil olduğuna inanırken kimisi de bunun yasaklananın bozulmasına delil olmadığına inanmıştır, kimisi ise bunun kerahat için olduğu inancındadır.

hem su hem karada yaşayan hayvan. Çünkü bu hayvanlardan kimisi kesim gerekmeksizin yenir, kimisi kesilerek yenilir; kimisi de kesilecek dahi olsa yenilmez.

Suda Yaşayan Hayvan:

Su hayvanı, yalnız suda yaşayan, sudan başka yerde yaşamayan hayvandır. Onun yenilmesi konusunda ilim adamlarının iki görüşü vardır:

Hanefîlere göre [1]: Sadece balık türleri hariç suda yaşayan bütün hayvanların yenilmesi haramdır. Balığın kesilmeden yenilmesi helâldir. Ölüp de suyun üzerine çıkanlar[2] bundan müstesnadır. Buna göre balık ölür ve suyun üstüne çıkarsa yenilmez. Bu konudaki delilleri pek çoktur. Bunlardan birisi yüce Allah'ın: "*Size meyte (ölü) haram kılındı.*" (Maide, 3) ve "*Onların üzerine pis ve murdar olan şeyleri haram kılar.*" ayetleri bunlar arasındadır. Balıkların dışında kalan kurbağalar, yengeç, yılan ve buna benzer hayvanlar ise habais (pis ve murdar) şeylerdendir.

Resulullah (a.s) kurbağadan bir şey katılarak yapılmış olan ilacı kullanmayı ve kurbağaların öldürülmelerini yasaklamıştır. [3] Bu aynı zamanda onların yenilmesini de nehyetmek demektir. Çünkü bir hayvanın öldürülmesinin yasaklanması ya insan gibi hürmeti (saygı değer) olması sebebiyle yahut da yenilmesinin haram olması dolayısıyladır. Göçeğen kuşu [4] ve hüdhüd gibi. Diğer taraftan hürmete layık olmadığı için, kurbağanın öldürülmesi yenilmesinin haram olması sebebiyle yasaklanmış olur. Ölüp de su yüzüne çıkmış balığın yenilmesinin haram olduğunun delili ise Hz. Cabir'in rivayet ettiği şu hadis-i şeriftir: "*Deniz bıraktığı veya geriye çekildiği için karada kalan hayvanları yiyiniz. Onda ölüp de suyun üzerine çıkanları ise yemeyiniz.*" [5]

Cumhura göre [6]: Suda yaşayan balık ve buna benzeyen, ancak suda yaşayıp başka yerde yaşayamayan yengeç, su yılanı, köpek balığı vb. hayvanlar kesim gerekmeksizin helâldir. İster bir taşın çarpması, bir avcının darbesi, suyun çekilmesi

1- *el-Bedâyi*, V, 35-39; *Tebyînü'l-Hakâik*, V, 294-297; *Tekmiletü Fethi'l-Kadîr*, VIII, 61-65; *ed-Dürrü'l-Muhtâr*, V, 214-217; *el-Lübâb*, III, 228-231.

2- *Tâfî* (su yüzüne çıkmış): Kendiliğinden ölmüş ve karnı ters dönüp üste çıkmış hayvandır. Şayet sırtı üstte ise bu hayvan tâfî değildir, eti yenilir, Nitekim tâfînin karnında bulunup ölen de yenilir. Allame Abdülberr şöyle demiştir: Balığın mübahlığında aslolan şudur: Eğer her hangi bir sebep ile ölmüşse yenilir, sebepsiz yere ölmüşse yenilmez. Suyun soğuk veya sıcaklığı sebebiyle yahut da orada bağlandığı ya da oraya bir şey bırakıldığı için ölmüş bulunan hayvan, bir sebep bir âfet dolayısıyla ölmüş demektir. *Reddü'l-Muhtâr*, V, 216

3- Ebu Dâvud, Nesei ve Hakim rivayet etmiştir. Aynı şekilde Ahmed, İshak b. Rahuye, Ebu Dâvud et-Tayalisî'de de şu rivayet vardır: "*Bir doktor Resulullah (a.s) tan ilaçta kullanmak üzere kurbağanın durumunu sordu. Hz. Peygamber onu öldürmeyi nehyetti.*" *Nasbu'r-Râye*, IV, 201.

4- *Göçeğen kuşu:* İri başlı, karnı beyaz, sırtı siyah küçük kuşları avlayan bir kuştur.

5- Ebu Dâvud ve İbni Mace rivayet etmiştir, *zayıf* bir hadistir. *Nasbu'r-Râye*, IV, 202; *Tahrîcu ve Tahkiku Ehâdisi Tuhfeti'l-Fukahâ*, III, 70

6- *Bidâyetü'l-Müctehid*, I, 425, 456; *el-Kavânînü'l-Fıkhıyye*, 171, 181; *Muğni'l-Muhtâc*, IV, 267 297; *el-Mühezzeb*, I, 250; *el-Muğnî*, VIII, 606-608; *Keşşâfu'l-Kınâ*, VI, 202

sebebiyle ölsün, ister suda yüzerken ölsün, isterse de ölüp suyun üstüne çıksın. Yakalanması kesmek yerine geçer. Ancak ölüp de suyun üzerine çıkmış ve hastalık vereceğinden korkacak kadar şişmiş ise zararı sebebiyle haram olur.

Şu kadar var ki, İmam Malik su domuzunu (su aygırı) mekruh görmüş ve: "Sizler ona domuz adını veriyorsunuz" demiştir.

Leys b. Sa'd der ki: Su aygırı hiç bir durumda yenilmez.

Cumhur, yüce Allah'ın şu emrini delil göstermişlerdir: "*Sizin için deniz avı yapmak ve o avı yemek size de yolcuya da faydalı olmak üzere helâl kılındı.*" (Maide, 96) Ayet-i kerimede sözü geçen *av* kelimesi, balığın dışında kalan denizdeki hayvanları da kapsamına aldığından hepsinin helâl olması gerekir. Diğer taraftan Peygamber (a.s.)'e deniz suyu ile abdest almak hakkında soru sorulunca şöyle buyurmuştur: "*O suyu temiz, ölüsü de helâl olandır* [1]." Peygamber (a.s.)'in şu hadisi de onlara delildir: "*Bize iki ölü ve iki kan helâl kılındı. İki ölü çekirge ve balık; iki kan ise karaciğer ve dalaktır.*" [2] Bir diğer hadis de şudur: "*Denizde bulunanları Allah insan için kesmiştir.*" [3] Diğer taraftan amber [4] balığı hakkıda Buharî, Müslim ve İmam Ahmed'in rivayet ettiği şu hadisi de delil gösterirler: "*Ebu Übeyde ve arkadaşları bu balığı deniz kıyısında ölü olarak bulmuş ve bir ay süreyle şişmanlayacak kadar yemişlerdir. Ondan sonra da onun yağını kullanmışlar Peygamber (a.s.)'e de ondan bir parça takdim etmişler, o da ondan yemiştir.*" [5]

Diğer bir sebep ise suda yaşayan hayvanın kanının olmamasıdır.

Kara Hayvanı:

Karadan başka yerde yaşayamayan hayvana kara hayvanı denilir. Bunun da üç türü vardır:

1- Kesinlikle kanı olmayan çekirge, sinek, karınca, arı, kurt (böcek) eşek arısı, örümcek, osurgan böceği, hamam böceği, akrep, zehirli hayvanlar ve benzerleri. Çekirge dışında bunların yenilmeleri helâl değildir. Normalde insan bunlardan iğrendiğinden bu tür hayvanlar hoşa gitmeyen pis şeylerden kabul edilir. Yüce Allah Hz. Peygamber hakkında: "*Ve onlara pis ve murdar olan şeyleri haram kılar.*" (A'raf, 157) diye buyurmaktadır.

1- İmam Ahmed ve *Sünen* sahipleri, Malik ve İbni Ebu Şeybe rivayet etmişlerdir. İbni Huzeyme, İbni Hibban ve Tirmizî, Ebu Hureyre'den gelen rivayeti *sahih* olarak nitelendirmişlerdir. *Sübülü's-Selâm*, I, 14; *Neylü'l-Evtâr*, VIII, 149

2- Hadisi Ahmed, İbni Mace ve Darekutnî İbni Ömer'den rivayet etmiştir, *zayıftır*. *Sübülü's-Selâm*, I 25; *Neylü'l-Evtâr*, VIII, 147

3- Hadisi Darekutnî rivayet etmiştir. Buharî, Ebu Şureyh'den şu lafız ile *mevkuf* olarak zikretmiştir: "*Denizde bulunan her şey, kesilmiş demektir.*" *Neylü'l-Evtâr*, VIII, 150

4- Yaklaşık altmış ayak boyunda bir balıktır. Tepesi büyük ve iri dişleri vardır.

5- İmam Ahmed ve Kütüb-i Sitte sahipleri rivayet etmiştir. *Nasbu'r-Râye*, IV, 204

Fakat çekirge ve çekirgeye benzeyen ve halk tarafından kabbut diye bilinen hayvan az önce gördüğümüz: *"Bize iki meyte (ölü) helâl kılındı."* hadis-i şerifiyle bütün bunlar arasından özel olarak helâl kılınmıştır. Hadiste geçen iki ölüden maksat ise balık ve çekirgedir.

Malikîler çekirgelerin kesilmelerini yahut da her hangi bir sebeple ölmelerini şart kabul etmişlerdir. Meselâ, bir organın kesilmesi veya yakılması, sıcak suya konulması gibi. Kesim türlerinde bunu açıklamış bulunuyoruz. Çünkü karada yaşayıp da akan kanı bulunmayan her bir hayvanın onlara göre kesilmesi gerekir. Hanbelîlere göre ise çekirgeyi canlı olarak yutmak mekruhtur. Çünkü bu şeklide hayvana eziyet edilmiş olur. Aynı şekilde balığın da canlı olarak yutulması haramdır. [1]

2- Akan kanı bulunmayan yılan, bütün çeşitleriyle kertenkeleler ve onların büyükleri olan keleler [2], bütün haşereler, yerde yaşayan bütün yer fareleri gibi canlılar, keneler–kirpiler, keler, tarla tavşanı, gelincik, kurt (böcek) ve benzerlerinin yenilmesi tiksinti verdiklerinden haramdır. Ayrıca bunların bazıları zehirlidirler ve Peygamber (a.s.) bunların öldürülmelerini emretmiştir.[3] Peygamber (a.s.) şöyle buyurdu: *"Beş tane bozguncu (zararlı) hayvan vardır ki, ihramlı iken de ihramsız iken de öldürülürler: Yılan,[4] necaset yiyen ala karga, fare, kuduz köpek ve çaylak."* Bir başka rivayette karga yerine akrep de sayılmıştır.[5]

Hanefîler ile Malikîlerden gelen bir görüşe göre, keler haramdır. Çünkü Peygamber (a.s.) bu konuda kendisine soru sorduğu zaman Hz. Aişe'ye onu yemeyi yasaklamıştı. [6]

Hanefîlerin dışında kalan cumhur kelerin yenilmesini mübah kabul etmişlerdir. Çünkü Peygamber (a.s.) önünde kelerin yenilmesine itiraz etmemiştir (ikrar). İbni Abbas'ın rivayetine göre Halid b. Velid, Peygamber Efendimizin gözleri önünde sofrasında keler yemiştir ve Peygamber (a.s.) şöyle buyurmuştur: *"Hayır -yani*

1- *el-Bedâyi*, V, 36; *Bidâyetü'l-Müctehid*, I, 425, 456; *el-Kavânînü'l-Fıkhıyye*, 181; *Muğni'l-Muhtâc* IV, 303; *el-Muğnî*, VIII, 573, 585, 590; *Keşşâfu'l-Kınâ*, VI, 202

2- *Zehirli Keler:* Derisi kurbağaya benzeyen fakat uzunca kuyruklu bir sürüngen çeşididir. Bunların iri olanlarına da (Arapçada): "Sâm ebras" denir,

3- *el-Bedâyi*, V, 36; *Bidâyetü'l-Müctehid*, I, 454; *Muğni'l-Muhtâc*, IV, 299, 303; *el-Muğnî*, VIII, 585 603; *el-Kavânînü'l-Fıkhıyye*, 172

4- Malikî mezhebine göre yazılmış *el-Cevâhir* adlı kitapta şöyle denilmektedir: Başka mezhebe mensup olanlar tarafından, bizim mezhebimizde tiksinti veren çeşitli haşeratın yenilmesinin caiz olduğu, zikredilmektedir. Halbuki mezhep bunun hilâfınadır. Şafiî de bunları tiksinti verdikleri için haram kabul etmiştir. el-Kavânînü'l–Fıkhıyye, 172.

5- Bu hadisi Müslim, Neseî ve İbni Mace Hz. Aişe'den rivayet etmiştir, son rivayet ise Ebu Dâvud'da bulunmaktadır.

6- Zeylaî, bu hadis hakkında *garip* demiştir. Ebu Dâvud Peygamber (a.s.)in keler etini yemeyi nehyettiğini rivayet etmektedir. Ancak isnadı hakkında tenkitler vardır. *Nasbu'r-Râye*, IV, 195. *Keler* (ed-dab): Kuyruğunda oldukça çok boğumlar bulunan ve kubur faresine benzeyen bir sürüngendir.

haram değildir- fakat benim kavmimin yaşadığı topraklarda o bulunmuyordu. Bana tiksinti verdiğini hissediyorum." [1] Malikîler haşlandığı veya kızartıldığı takdirde sümüklü böceğin yenilmesini mübah kabul etmişlerdir. Ancak kendi kendine ölen salyangozu mübah kabul etmezler.

Şafiîler kirpi, gelincik, cerboğa, tilki, kursak, samur [2] hayvanlarının yenilmesini caiz görmüşlerdir. Çünkü çöl Arapları bu gibi hayvanları tiksinmeksizin yerler. Arapların, yani Hicaz halkının tiksinmediği, "hoş ve güzel" diye adlandırdığı şey helâl, "pis" dediği şey ise haram kılınmıştır. Çünkü Peygamber (a.s.) hakkında yüce Allah şöyle buyurmaktadır: *"Onlara hoş ve temiz olan şeyleri helâl, pis ve murdar olan şeyleri de haram kılar."* (A'raf, 157)

3- Akan kanı olan hayvanlar ki, bunlar ya evcildir ya da yabanidirler.

Evcil olan hayvanlar "el-En'am" diye bilinen deve, sığır ve koyun olup bunlar icmâ ile helâldir. Zira yüce Allah şöyle buyurmaktadır: *"En'am'ı da sizin için yarattı ki, bunlarda sizin için ısıtıcı ve koruyucu maddeler vardır. Onlardan yersiniz de."* (Nahl, 5)

"Allah onların bazısına binesiniz, bazısını da yiyesiniz diye en'amı (davar ve diğer hayvanı) sizin için yaratandır." (Mü'min, 79)

"Size, okunacak olanlar hariç olmak üzere en'am helâl kılındı." (Maide, 1) Ayet-i kerimelerde geçen "el-En'am," adı, sözlükte bu hayvanlar hakkında kullanılır. Katır ve eşeklerin yenilmesi haram olmakla birlikte, at eti helâldir. Ancak Ebu Hanife'ye göre bu tenzihen mekruhtur. [3] Çünkü Hz. Cabir'in rivayet ettiği hadiste şöyle denilmektedir: *"Resulullah (a.s.) Hayber günü eşeklerin etini yemeyi nehyetti, at etlerinin yenilmesine izin verdi."* [4] Katırlar ise eşeklerden doğar. Bir hayvandan doğan hayvanın haramlığı konusundaki hükmü, anasının hükmüne bağlıdır. Bu şekilde Şafiîler, Hanefîlerle Hanbelîlere aykırı olarak biri evcil biri yabani hayvanlardan doğan bütün hayvanları haram kabul etmişlerdir. Diğerlerinde ise mübahlık geçerlidir. Çünkü aslolan odur ve delillerin umumî ifadesi bunu gerektirmektedir, derler.

1- Hadisi Ahmed ve Tirmizî dışında Kütüb-i Sitte sahipleri rivayet etmişlerdir. *Cem'ul-Fevâid*, I, 550.

2- *Fenek*: Yumuşaklığı dolayısıyla derisi kürk olarak kullanılan bir hayvandır. *Samur* ise kediye benzeyen bir hayvandır. Bunlar Maveraunnehr ve civarının tilki çeşitleridir.

3- *el-Bedâyi*, V, 37 vd.; *Bidâyetü'l-Müctehid*, I, 455; *eş-Şerhu'l-Kebîr*, I, 49, *el-Kavânînü'l-Fıkhıyye* 172; *Muğni'l-Muhtâc*, IV, 298 vd.; *el-Muğnî*, VIII, 586 vd.

4- İmam Ahmed, Buharî ve Müslim tarafından rivayet edilmiştir. İbni Abdülberr şöyle demiştir: Peygamber (a.s.) den evcil eşeklerin haram olduğunu Ali, Abdullah b. Ömer, Abdullah b. Amr, Cabir, el-Berâ, Abdullah b. Ebu Evfâ, Enes ve Zahir el-Eslemî (r.anhum) *sahih* ve kimisi de *hasen* senedlerle rivayet etmişlerdir. Galib b. el-Hurr'un rivayet ettiği hadis ise, eğer ona aykırı bir rivayet varsa, dikkate alınmaz. *Nasbu'r-Râye*, IV, 198; *el-Muğnî*, VIII, 587

Ebu Hanife'ye göre at etinin mekruh olmasındaki sebep hayvanın binek olarak ve cihatta kullanılmasıdır. Diğer taraftan at etinin helâl ve haram kılınması konusunda rivayet edilen hadisler arasında da farklılık bulunmaktadır. Haram olma ihtimaline karşılık ihtiyaten mekruh kabul edilmiştir. (1) Malikîlerde meşhur olan görüş atların yenmesinin haram olduğudur.

Evcil olup pençesi bulunmayan tavuk, güvercin, kaz ve ördek gibi hayvanların da kesilmek suretiyle helâl oldukları icmâ ile kabul edilmiştir. Köpek ve evcil kedi gibi yırtıcı evcil hayvanların yenmesi ise haramdır." (2)

Yabani hayvanlar: İmam Malik'in dışında kalan cumhura göre azı dişleri bulunan bütün yırtıcı hayvanların yenilmesi haramdır. Aynı şekilde pençesi olan yırtıcı kuşlar da böyledir. Çünkü bu gibi hayvanlar leş yer. Diğer taraftan azı dişi bulunan yabani yırtıcılar, aslan, kurt, sırtlan, kaplan, pars, tilki, kara kedisi, sincap, kursak, samur, ayı, maymun, sansar (3) ve tilkiden büyük köpekten ufak pençe tırnakları uzun çakal gibi yırtıcı ve evcil olmayan hayvanlar da aynı şeklide haramdır.

Kuşlar arasından pençesi olan doğan, atmaca, çakır doğan, şahin, çaylak, baykuş, karga yavrusu, değişik çeşitleriyle karga, akbaba, kerkenez kuşu, kartal, kırlangıç, yarasa ve buna benzer kuşlardır. (4)

Şafiîler etlerinin iyi olmaması sebebiyle papağan ve tavus kuşunu haram kabul ederler. Aynı şekilde hüdhüd ve (serçeden büyük, serçeleri avlayan) göçeğen kuşunu da haram kabul ederler. Hanbelî mezhebinde hüdhüd ile göçeğen kuşuna dair İmam Ahmed'den iki hadisi bulunmaktadır. Bunlardan birincisine göre bu iki kuş da helâldir. Çünkü bunlar ne pençesi olan kuşlardır ne de yenilmelerinden dolayı tiksinti duyulur. İkincisi ise Peygamber (a.s.)'in göçeğen kuşu, karınca ve arıyı öldürmeyi nehyeden hadisi sebebiyle haram olmalarıdır. Azı dişleri ve pençeleri olan hayvanların haram kılınışına dair delil ise Peygamber (a.s.)'in Hayber günü yırtıcı hayvanlardan azı dişi olan her hayvanı, kuşlardan da pençesi olan her kuşu yemeyi nehyettiğine dair gelmiş olan rivayettir. (5)

1- Buharî ve Müslim'de Esmâ'dan şöyle dediği sabittir: "*Resulullah (a.s.) devrinde Medine'de iken bir at kestik ve yedik.*" Halid (r.a.)'in atların etinin yenilmesi hakkındaki nehye dair haberine gelince, İmam Ahmed ve başkaları *münkerdir* demişlerdir. Ebu Dâvud da *mensuhtur* demiştir, "*Ona binmeniz ve süs olsun diye.*" ayetinin haram olduğuna dair delil olarak gösterilmesi ise reddedilmiştir. Nitekim Beyhakî ve başkaları da bunu böylece kaydederler çünkü ayet-i kerime ittifakla Mekke'de inmiştir. Eşeklerin etleri ise ittifakla Hayber gününde haram kılınmıştır.

2- *el-Bedâyi*, V, 39; *Muğni'l-Muhtâc*, IV, 300, 392; *el-Muğnî*, VIII, 592, *el-Kavânînü'l-Fıkhıyye* 172; *el-Mühezzeb*, I, 248 vd.

3- *Sansar:* Büyüklük itibarıyle kediye yakındır, sarı renklidir, boynu ve karnı beyaza çalar.

4- *el-Bedâyi* V, 39; *Teknıiletü Fethi'l-Kadîr*, VIII, 61 vd.; *Bidâyetü'l-Müctehid*, I, 453 vd.; *el-Kavânînü'l-Fıkhıyye*, 172; *Muğni'l-Muhtâc*, IV, 300; *el-Mühezzeb*, I, 247, vd.; *el-Muğnî*, VIII, 587-593 603; *el-Lübâb*, III, 229 vd.

5- İmam Ahmed, Buharî ve Tirmizî hariç Kütüb-i Sitte sahipleri İbni Abbas'tan rivayet etmişlerdir. Bunun bir benzeri Ali ve Halid b. Velid'den rivayet edilmiştir. *Nasbu'r-Râye*, IV, 192 vd.; *Neylü'l-*

İmam Malik'ten dört ayaklı yırtıcı hayvanların mekruh olduklarına dair rivayet gelmiştir. Ona göre tercih edilen görüş budur. Bunların hepsinin haram olduğu da söylenmiştir. İmam Malik'in arkadaşları ise haram olduğu kanaatindedirler. Malikîlere göre ister pençeli olsun, ister olmasın kuşlar helâldir. Bu konuda şu ayet-i kerimenin zahiri ile amel ederler: *"De ki: Bana vahyolunanlar arasında yiyen bir kimsenin yiyeceği içinde ölü eti, kan...dan başka haram kılınmış bir şey bilmiyorum"* (En'am, 145) Bu ayet-i kerimede zikredilenlerin dışında kalanlar haramdır. Hadis-i şerifte sözü geçen nehiy ise kerahete hamledilir. Şafiîler azı dişi olan hayvanların haram kılınması için, azı dişlerinin güçlü ve hayvanın saldırgan olması kaydını ön görmüşlerdir. Aynı şekilde pençeli olan kuşlar için de pençesinin güçlü ve onunla yaralayıcı olması şartını koşmuşlardır. Bu bakımdan sırtlan, tilki, kursak, samur ve cerboğa gibi azı dişleri zayıf olan hayvanların yenmesini mübah saymışlardır. Onlarca sahih olan rivayete göre ekin kargası helâldir. Buna *kara karga* da denilir. Çünkü bu karga türü ekin yer. Aynı şekilde Hanbelîler de sırtlanın yenilmesine ruhsat vermişlerdir. Çünkü Hz. Cabir'in şöyle dediği rivayet edilmektedir: *"Resulullah (a.s.) bize sırtlan yiyebileceğimizi söyledi. Ben: "O bir av hayvanı mıdır?" dedim O: "Evet" diye buyurdu."* Bir başka lafzında ise şöyle denilmektedir: *"Resulullah (a.s.) sırtlan hakkında sordum, bana: "O bir av hayvanıdır." dedi. İhramlı bir kişi onu avlayacak olursa, onun karşılığında bir koç fidye verir."* (1) Bu konudaki ruhsat Sa'd, İbni Ömer, Ebu Hureyre, Urve b. ez-Zübeyr, İkrime ve İshak'tan da rivayet gelmiştir. Urve şöyle demiştir: Araplar hâlâ sırtlanı yemekte ve bunda bir beis görmemektedirler. İmam Ahmed de aynı şekilde Cerboğa'nın yenilmesine müsade etmiştir. Çünkü aslolan, haram olduğuna dair bir delilin olmadığı sürece mübahlıktır.

Evcil olmayan hayvanlardan azı dişi ve pençesi bulunan hayvanların dışındakilerin hepsinin yenilmesi helâldir. Ceylan, geyik, yabani sığır ve değişik türleriyle yaban eşeği. Çünkü bunlar da evcil keçi durumundadırlar ve hoş ve temiz hayvanlardır. Diğer taraftan Buharî ve Müslim'deki rivayete göre peygamber (a.s.) yaban eşeği hakkında: *"Onun etinden yiyiniz"* demiş ve ondan kendisi de yemiştir.

Tavşanın da yenmesi mübahtır. Çünkü hoşa giden bir hayvan olup bu hayvan da ceylan gibi azı dişi olmayan bir hayvandır. Peygamber (a.s.) onu yemeyi mübah kılmıştır. (2)

Pençesi bulunmayan ve evcil olmayan bütün çeşitleriyle güvercin (tavuktan

---

Evtâr, VIII, 116

1- Ebu Dâvud rivayet etmiştir. *Neylü'l-Evtâr*, VIII, 121

2- Muhammed b. Safvan'dan rivayet edildiğine göre: *"O, iki tavşan avlamış ve bunları iki keskin taş ile kesmiş, Resulullah (a.s.)'a gelmiş, o da onları yemesini emretmiştir."* Bunu Ahmed, Neseî ve İbni Mace rivayet etmiştir. İmam Ahmed ve Kütüb-i Sitte sahiplerinin Enes'ten rivayetlerine göre bir tavşan yakalamış, Ebu Talha onu kesmiş ve Enes ile beraber uyluğunu Resulullah (a.s.)'a göndermiş, o da bunu kabul etmiştir. *Neylü'l-Evtâr*, VIII, 121

daha büyükçe ve boynu da daha uzun olan) toy kuşu,serçe türleri, turna kuşu, aynı şekilde ekin ve tane yiyen karga, [1] serçe şekline benzeyen renkleri değişik de olsa bülbül, keklik, sığırcık kuşu, kaya kuşu gibi kuşlar da mübahtır.

Hanefîler saksağan kuşunun yenmesini helâl kabul etmişlerdir. (Beyaz ve siyah renkli, uzun kuyruklu, kısa kanatlı, gözleri civaya benzeyen bir hayvandır. Araplar onun sesini uğursuzluk sayarlardı.) Çünkü saksağan hem tane, hem de leş yer. Şafiîler onu yemeyi haram kabul etmişlerdir. Aynı şekilde sadece dağlarda yaşayan büyük kuzgunu da haram kabul etmişlerdir. Çünkü bu hayvanlar tiksinti vericidir. Şafiîler küçük kuzgun hakkında (siyaha yakın kül renklidir) farklı görüşlere sahiptirler, haram olduğu da söylenmiştir, helâl olduğu da. Zahir olan helâl olduğudur. Çünkü ekin yiyen bir hayvandır.

Hanbelîler de saksağan kuşu yemeyi haram kabul etmişlerdir, çünkü bu kuş leş de yer. İmam Ahmed, eğer leş yemiyorsa onu yemekte mahzur yoktur, demiştir.

Hem suda hem karada yaşayan hayvan:

Kurbağa, kaplumbağa, yengeç, yılan, timsah, su aygırı ve benzeri hem karada hem de suda yaşayan hayvanlardır. Bu konuda üç görüş vardır:

Hanefîlerle Şafiîlere göre [2]: Bunları yemek helâl değildir. Çünkü bunlar tiksinti veren habais (murdar şey) lerdendir. Diğer taraftan yılan da zehirlidir. Peygamber (a.s.) de kurbağanın öldürülmesini yasaklamıştır. [3] Şayet onu yemek helâl olsaydı, öldürülmesini nehyetmezdi.

Malikîlere göre [4]: Kurbağa, haşerat, yengeçler ve kaplumbağanın yenilmesi helâldir. Çünkü bunların haram olduklarına dair bir delil yoktur. Pis ve murdar şeylerden haram kılınanlar şeriat tarafından haklarında nas bulunanlardır. Dolayısıyla tiksinti veren hayvanlar hakkında delil bulunmadıkça haram kabul edilmez.

Hanbelîlere göre [5]: Deniz hayvanları arasında karada da yaşayan her türlü hayvan mesela su kuşları, kaplumbağa, su aygırı gibi hayvanlar kesilmeksizin helâl olmazlar. Ancak yengeç gibi akan kanı bulunmayanlar müstesnadır. İmam Ah-

---

1- *el-İnâye*'de Hanefîlerin şöyle dediği kaydedilmektedir: Karga üç türlüdür. Birisi tane yer, leş yemez. Buna *ez-zâr* denilir, yenilmesi mübahtır, mekruh değildir. Bir başka türü vardır ki, bunlar sadece leş yer (leş kargası). Bunları yemek mekruhtur. Bir tür de vardır ki, kimi zaman tane, kimi zaman da leş yer. Bunların yenmesi ise Ebu Hanife'ye göre mekruh değildir, Ebu Yusuf'a göre mekruhtur.

2- *el-Lübâb*, III, 230; *Tekmiletü'l-Feth*, VIII, 62 vd.; *Muğni'l-Muhtâc*, IV, 298; *el-Mühezzeb*, I 250

3- Ebu Dâvud Ahmed, İshak b. Rahuye, Ebu Dâvud et-Tayâlisî ve Hakim, Abdurrahman b. Osman et-Teymî'den rivayet etmişlerdir. *Nasbu'r-Râye*, IV, 201

4- *Bidâyetü'l-Müctehid*, I, 656; *el-Kavânînü'l-Fıkhıyye*, 172

5- *el-Muğnî*, VIII, 606 vd.; *Keşşâfu'l-Kınâ*, IV, 202.

med'in görüşüne göre yengeç kesilmeksizin de mübahtır. Çünkü bu, karada da yaşayan bir deniz hayvanıdır ve akan kanı yoktur. Akan kanı bulunup da kesilmeksizin mübah olmayan hayvanların hilafına, kesilmesi gerekmez. İbni Müflih el-Hanbelî'nin el-Mukni' Şerhinde (IX, 214) belirtildiğine göre esah olan görüş, yengecin de kesilmeksizin helâl olmayacağıdır.

Kurbağanın yenilmesi mübah değildir. Çünkü Peygamber (a.s.) Nesei'nin de rivayetine göre, öldürülmesini nehyetmiştir. Bu ise onun haram olduğunun delilidir. Aynı şekilde timsahın yenilmesi de mübah değildir.

***EK:* Modern Mezbahalardaki Kesimlerle İlgili Meseleler:**

Her hangi bir eziyet vermeden hayvanın direncini azaltan bir takım alet ve metodları kullanmakta bir mahzur yoktur. [1] Buna göre İslâmda kesimden önce öldürücü olmayan bir takım uyuşturma metodlarının kullanılması helâldir. Hayvan boğazlanacağı vakit karbondioksit kullanmak gibi. Şayet bunlar kullanıldığı vakit, kesim esnasında, tabii hayatın varlığı zann-ı galip ile kabul ediliyorsa, hüküm böyledir. Çünkü böyle bir durumda hayvana eziyet verme söz konusu değildir. Ancak tabanca ile bayıltıp yere düşürmek yahut da odun, keser, sopa gibi bir ağırlıkla yahut da elektrik akımı ve buna benzer her türlü uyuşturucu araç ve yolu kullanmak haramdır. Çünkü bu gibi hareketler hayvana eziyet verdiği için şer'an nehyedilmiştir. Ancak bu gibi şeyler kullanılacak olursa, -eğer onda bulunan müstakar bir hayat ile yaşamaya devam etmekte ise- kesiminden sonra hayvanın yenilmesini engellemez.

Darbe ile beyindeki sinirleri toptan telef etmek Malikîlere göre yenmesini engel olur. Çünkü o takdirde hayvan öldürücü yerlerinden birisine darbe almış olur. Öldürücü yerlerden veya şekillerden birisi de beynin dağılması veya dağıtılmasıdır. Ancak onun hayatta olduğu kesin olarak bilinirse (ve ondan sonra kesilirse), Malikîlere göre yenilir. Şafiîlerle Hanbelîlere göre, sözü geçen durumdaki hayvan kesildiği takdirde ve onda müstakar bir hayat yani hayatın varlığına delil olan açık bir hareket -kanın fışkırması yahut da şiddetli derecedeki hareketlilik gibi- bulunduğu takdirde, eti yenilir. Aynı şekilde Hanefîlere göre, eğer hayvanı kesen kimse çabucak damarlarını keserse yenilir. Şu anda genellikle, mezbahalarda süratli ve keskin aletlerle kesim yapılmaktadır. Bu kesim işleminin uyuşturma veya bayıltma işleminden bir kaç saniye sonra gerçekleştiği bize bildirilmiştir.

Malikîlerin dışındaki mezheplere göre boynu arka kısmından kesmekte bir engel yoktur; ancak bunda kerahet vardır. Çünkü bu, hayvana eziyet vericidir.

Her hangi bir alet ile kanı akıtılıp sonra da tabii hayatı bulunduğu bilinmeden önce kesildiği takdirde, yenilmesi helâl olmaz.

1- Şam'da yayınlanan *Hadâratu'l-İslâm* adlı dergideki fetvamıza bakınız. (8. yıl, sayı 5, s. 62 vd.)

Bundan önce, Hristiyan ülkelerden ithal edilen kesilmiş hayvanları yemenin, üzerine besmele çekilmemiş olsa dahi yenilmesinde açıkça bir engelleme olmadığını açıklamış bulunuyoruz. [1] Şu şartla ki, bunların kesilmiş olması, boğulmuş olmaması ve boynunun dağıtılmamış olması gerekir. Japonya, Hindistan ve komünist ülkeler gibi, putperest veya dinsiz ülkelerden ithal edilen etlerin yenilmesi ise helâl değildir. Hristiyanın kestiği hayvanın üzerine tekbir getirir. Bunu Malikî mezhebinde bulunan, "şayet Allah'tan başkasının adını anmışlar ise Kitap Ehlinin kestiklerinden yemek kerahetle birlikte helâldir" şeklindeki görüşlerinden hareket ederek yapar. Ancak özellikle Şafiîlerle Şiiler bu gibi etlerin yenilmesinde işi sıkı tutarlar ve pratikte bunların yenilmesini mübah kabul etmezler.

Komünist ülkelerde eğitim gören öğrencinin et ihtiva eden yemekleri yemekten uzak durması ve bitkisel gıdalarla, sebzelerle yetinmesi ya da Avrupa'dan ithal edilmiş et konserveler ile beslenme gibi yollara baş vurması ve bunlarla yetinmesi vaciptir. Yenilmesi yasak olan bu gibi etlerin hiç bir hâlde helâl olması söz konusu değildir. Özellikle hangi ülkede olursa olsun, domuz eti helâl olmaz. Hatta zaruretin varlığı iddia edilse bile durum böyledir. Çünkü bu durumda zaruretin taşıdığı mananın gerektirdiği şartlar bulunmamaktadır. Zira şer'an yasak olmayan yiyecekler ile kişi telef olmaktan kendisini koruyabilir.

1- Hristiyan ülkelerin kitaplarına karşı konumları ve şeriatimizde haram kılınmış bir şekilde kesmediklerinin araştırılması -en azından- ihtiyaten gereklidir. Şüphelilerden sakınmak ise, Hz. Peygamber'in bu ümmete oldukça önemli bir tavsiyesidir. (Çeviren)

AV ve AVLANMA

1. Avın Tarifi ve Hükmü:

Avın tarifi: Arapçada (sayd) av veya avlanmak, (sâde) kelimesinin masdarı olup "almak" demektir. Avcıya (sâid), avlanılana (masîd) denildiği gibi, sadece "sayd" da denilir. Çoğulu (suyûd) şeklinde gelir. Avlanılan hayvan ise genelde eti yenilsin veya yenilmesin evcil olmayan ve insandan kaçan ve ancak her hangi bir hileli yol ile yakalanması mümkün olabilen her türlü hayvandır. Avlanmak ise evcil olmayan, mülk altında bulunmayan ve güç de yetirilemeyen bir havyanın yakalanması demektir.[1]

Avın Hükmü: Mekke ve Medine Hareminin dışında hac veya umre maksadı ile ihrama girmemiş olan avlanmak maksadını taşıyan kimse için avlanmak, icma ile mübahtır. Eğer şer'an yenilen bir hayvan ise yenilir. [2] Çünkü yüce Allah şöyle buyurmaktadır: "*İhramdan çıktığınız zaman avlanınız.*" (Maide, 2) Burada yasaktan sonra bir emir vardır ki, bu da mübahlık ifade eder. Diğer taraftan yüce Allah, başka ayeti kerimelerde şöyle buyurmaktadır: "*İhramda bulunduğunuz sürece kara avı size haram kılındı." (Maide, 96) "Ey iman edenler! İhramlı olduğunuz takdirde avları öldürmeyiniz." (Maide, 95) "De ki: Bütün temiz şeyler size helâl kılındı. Onları alıştırarak ve Allah'ın size öğrettiklerinden öğreterek yetiştirdiğiniz avcı hayvanların da size öğrettiklerinden öğretende yetiştirdiğiniz avcı hayvanların da size tutuverdiklerinden yiyin.*" (Maide, 4)

Sünnet-i seniyyede de Peygamber (a.s.)'in Adiyy b. Hatim'e şöyle dediği sabittir: "*Köpeğini saldığın ve besmele çektiğin takdirde, o da yakaladığını tutup öldürürse, ondan ye. Şayet ondan kendisi bir şey yiyecek olursa, o avdan yeme. Çün-*

1- *Tebyînu'l-Hakâik*, VI, 50; *el-Lübâb*, III, 217, *Keşşâfu'l-Kınâ*, VI, 211

2- *Tebyînu'l-Hakâik*, VI, 50; *el-Muğnî* VIII, 539, 551 vd.; *ed-Dürrü'l-Muhtâr*, V, 328

kü o takdirde kendisi için yakalamış demektir." (1)

Ebu Katâde'den de şöyle dediği rivayet edilmektedir: *"Kendisi Resulullah (a.s.) ile birlikte iken bir yaban eşeği gördü. Atının üzerine bindi, mızrağını aldı. Sonra da eşeğe bir hamle yaparak onu öldürdü. Resulullah (a.s.)'a yetiştiklerinde bunun hükmünü sordular o da: "O Allah tealâ'nın size vermiş olduğu bir yiyecektir."* buyurdu. (2)

Ebu Sa'lebe el-Huşenî'den gelen rivayete göre Peygamber (a.s.) şöyle buyurdu: *"Yayın ile avlayıp üzerine Allah'ın adını zikrettiğinden ye. Eğitilmiş köpeğinle yakalayıp üzerine Allah'ın adını zikrettiğinden ye. Eğitilmemiş köpeğin ile avlayıp da ölmeden önce yetişip kestiğin avdan da ye."* (3) İlim adamları avlanmanın ve avdan yemenin mübah olduğu üzerinde ittifak etmişlerdir.

Vakit geçirmek ve eğlenmek maksadıyla avlanmak mekruhtur. Çünkü bu abes bir iştir. Zira Peygamber (a.s.) şöyle buyurmuştur: *"Can taşıyan hiç bir şeyi nişangâh edinmeyiniz."* (4) Bir başka hadis şöyledir: *"Kim boş yere bir kuş öldürecek olursa, Kıyamet günü yüce Allah'ın huzuruna gelerek yüksek sesle şöyle der: "Rabbim! Filan kişi beni gereksiz yere öldürdü, her hangi bir fayda için öldürmedi."* (5) Şayet ekinlere mallara bir zarar söz konusu olursa o vakit avlanmak haramdır. Çünkü vesileler maksatların hükmünü alırlar. (6)

Av, yenilen şeylerin en faziletlisidir. Çünkü helâlliğinde hiç bir şüphe yoktur. Nitekim ziraat de en faziletli kazanç yoludur. Çünkü ziraat tevekküle başka işlerden daha uygundur, helâl olmaya daha yakındır. Ziraatte ayrıca el emeği vardır, insanlara da hayvanlara da umumi faydalar söz konusudur.(7)

Avın meşruiyetini pekiştiren sebeplerden birisi de onun bir çeşit kazanç ve insan için yaratılmış nimetlerden olduğu, hayatta kalabilmek ve şer'î hükümleri yerine getirmede güç kuvvet kazanmak için insanların bunlardan yararlanması gerektiği gerçeğidir.

Malikîler (8) avlanmaya dair hükümleri beş kısma ayırmışlardır:

Geçim için mübah, çoluk çocuğun yiyeceğini bol olarak tedarik için mendup,

---

1- Ahmed, Buharî ve Müslim rivayet etmiştir. *Neylü'l-Evtâr*, VIII, 134; *Telhîsu'l-Habir*, IV, 133 vd.

2- Ahmed, Buharî ve Müslim.

3- Ahmed, Buharî ve Müslim rivayet etmiştir. *Neylü'l-Evtâr*, VIII, 130

4- Müslim, Neseî ve İbni Mâce İbni Abbas'tan rivayet etmişlerdir.

5- Şafiî, Ahmed, Neseî ve İbni Hibban, Amr b. eş-Şirrîd'den, o da babasından, senediyle rivayet etmişlerdir. *Neylü'l-Evtâr*, VIII, 137 vd.

6- *Keşşâfu'l-Kınâ*, VI, 211

7- a.e, a.y.

8- *el-Kavânînü'l-Fıkhıyye*, 175; *eş-Şerhu'l-Kebîr*, II, 108.

zaruret hâlinde hayatta kalmak için vacip, oyalanmak için mekruh, her hangi bir niyet olmaksızın vakit geçirmek ve eğlenmek için olursa haramdır. Çünkü faydasız yere hayvana eziyet vermek yasaklanmıştır.

2. Avlanmanın Mübah Olmasının Şartları

Hanefîlere göre [1] avlanmanın mübah olması için on beş şart, Malikîlere göre[2] on altı şart bulunmalıdır. Şafiîlerle Hanbelîler [3] ise bunu yedi şartta toplamışlardır.

Bu şartlar avcıda, av aletinde ve avlanan hayvanda aranır.

Bütün bu şartların yenilmesi helâl ve canlı olarak yetişilemeyen av hakkında söz konusu olduğuna dikkat etmek gerekir. Şayet avına diri iken ulaşacak olursa onu kesmesi vacip olur. Ayrıca bu şartlar kara avı hakkındadır. Deniz avı ise mutlak olarak caizdir, Müslüman veya kâfir her ne şekilde avlarsa avlasın, değişen bir şey olmaz.

Avcıda aranan şartlar:

Hanefîlere göre bu şartlar beş, Malikîlere göre altı veya yedidir:

1- Avcının kesim yapabilecek ehliyette, yani şer'an kesimi kabul edilebilecek kimselerden olması gerekir. Nitekim bu şartı daha önce kesim ile ilgili bahiste açıklamış bulunuyoruz. Bu, üzerinde ittifak edilmiş bir şarttır. Müslümanın avı ittifakla caizdir. Putperest, mürted, Batınî ve Mecusînin avı da ittifakla caiz olmaz. Çünkü avlanma kesme işinin yerine, yaralayıcı alet de bıçak gibi aletin yerine tutulmuştur. Avcının hayvanı yaralaması ise damarların kesilmesi yerine kabul etilmiştir. Şafiîlere aykırı olarak cumhura göre delinin avı caiz değildir. Çünkü avcı, hayvanı kesen durumundadır, onda da ehliyet şartı aranır. Kitap ehline mensup (Yahudi ve Hristiyan) kimsenin avı, dört mezhebe göre de caizdir. Ancak Şafiîler onun avlanmasının da hayvan kesmesinin helâl olmasını onun atalarının Yahudiliği nesheden İslâmın gelişinden sonra, Yahudiliğe girdiklerinin bilinmemesi ve Hristiyan kimsenin atalarının da İslâmdan önce Hristiyanlığa girdiklerinin bilinmesi durumuna bağlı görmüşlerdir. Şayet kitap ehline mensup kişinin babası Mecusî, annesi kitap ehli yahut da aksi olursa, İmam Malik babayı, Şafiî anneyi esas alır. Ebu Hanife ise, kesimi caiz olanı kabul eder. Yani müşrik ve kitap ehli kimseden doğan kişiyi kitap ehli gibi kabul eder. Zira bu hüküm daha hafiftir. Çünkü çocuk anne ve babanın her birinden, zarar itibarıyla daha hafif olana tabi olur. İmam Ahmed ise Kitap ehli ve müşrik birisinden doğan, meselâ babası kitap ehli annesi de Mecusî olan bir çocuğu müşrik

1- *Reddü'l-Muhtâr*, V, 328; *Tekmiletü Fethi'l-Kadîr*, VIII, 174, 180 vd.

2- *el-Kavânînü'l-Fıkhıyye*, 175-178; *eş-Şerhu'l-Kebîr*, II, 103-106; *Bidâyetü'l-Müctehid*, I, 441 448.

3- *Muğni'l-Muhtâc*, IV, 266, vd.; *el-Mühezzeb*, I, 253 vd.; *el-Muğnî*, VIII, 539-545; *Keşşâfu'l-Kınâ* VI, 214-225

gibi değerlendirir, ona göre böyle olanın avı yenilmez. [1]

2– Avcıya kendisiyle birlikte avı helâl olmayan kimsenin av hayvanını salmada ortak olmaması gerekir. Bu da ittifakla kabul edilmiş bir şarttır. Birinci ve ikinci şartı tek bi rşart olarak kabul etmek mümkündür. Bu şartındelili Adiyy b. Hâtim'in hadisinde yer alan: *"Senin köpeğinle birlikte bulunmayan bir köpek ona ortak olmadığı sürece"* şeklindeki ifadesidir. İşte bu, avlanması esnasında başka bir köpeğin de katıldığı avın yenilmesinin helâl olmayacağının delilidir.

Bir Mecusî avlanmada veyahut da kesimde Müslümanla ortak hareket etse veya birlikte iki köpek gönderseler ya da iki ok atsalar, Müslümanın köpeği ya da okundan önce Mecusîninkiler avı yaralasa yahut da hangisinin yaraladığı bilinmese, avlanılan veya kesilen hayvan yenilmez. Çünkü bu takdirde mübah kılan ve haram kılan bir arada bulunmuş olur, ihtiyaten haram yönünün ağır bastığı kabul edilir. Çünkü her dört mezhepte de yiyecekler hususunda böyle bir halde kabul edilen kâide haram yönünün ağır basmasıdır. [2] Aynı şekilde eğitilmiş ve eğitilmemiş köpeğin yahut da besmele çekmeyi şart kabul eden cumhura göre zikredilenlerle birlikte kasten Allah'ın adının anılmayarak gönderilmesi hâlinde de bu hüküm tatbik edilir.

3- Avlanmaya niyet etmesi yahut da kendisinin fiilen avlayıcı hayvanı avın üzerine salması gerekir. Bu da ittifakla kabul edilmiş bir şarttır. Eğer avlayıcı hayvan kendiliğinden gitse ve öldürse mübah olmaz. Çünkü Peygamber (a.s.) az önce geçen Adiyy b. Hatim hadisinde şöyle buyurmuştur: *"Eğitilmiş köpeğini gönderdiğin ve üzerine Allah'ın adını zikrettiği takdirde senin için yakaladığını ye."* Çünkü avlayıcı bir hayvan göndermek kesim yerine geçmektedir. Bu bakımdan göndermekle birlikte, besmele çekmek muteber kabul edilmiştir.

Şayet avlayıcı köpek vb. kendiliğinden gitse, sahibi besmele ve onu kovalasa da bunun üzerine hayvan koşmasını hızlandırsa, Hanbelîlerle Hanefîlere göre onun avı mübah olur. Çünkü kovalamak, göndermek gibidir. Malikîlere göre mübah olmaz, Şafiîlerdeki esah görüşe göre de mübah olmaz. Çünkü kendiliğinden gitmek ile kışkırtmak bir arada bulunmuştur, yasak yönünün ağır bastığı kabul edilmiştir[3]. Kanaatime göre birincisi tercihe daha değer görüştür.

4- Besmeleyi kasten terketmemek cumhura göre şarttır. Şafiîlere göre ise şart değildir. Sünnet, avcının silahını attığında yahut da avlayıcıyı gönderdiğinde besmele çekmesidir. Tıpkı kesen kimsenin kesim esnasında "bismillah" diyerek yahut da buna ayrıca "vallahu ekber" sözünü de ekleyerek besmele çekmesi gibi. Bunun

1- *el-Kavânînü'l-Fıkhıyye*, 176; *ed-Dürrü'l-Muhtâr*, V, 210; *Keşşâfu'l-Kınâ*, VI, 215

2- *el-Lübâb*, III, 219 vd.; *eş-Şerhu'l-Kebîr*, II, 105; *Muğni'l-Muhtâc*, IV, 266; *Keşşâfu'l-Kınâ*, VI 215; *el-Mühezzeb*, I, 253,

3- *el-Muğnî*, VIII, 541 vd.; *eş-Şerhu'l-Kebîr*, II, 104; *Muğni'l-Muhtâc*, IV, 276; *Tekmiletü Fethi'l Kadîr*, VIII, 181

sebebi ise besmeleden de söz eden daha önce işaret ettiğimiz hadis-i şeriftir. Şayet avcı kasten besmeleyi terkedecek olursa cumhura göre avlanılan hayvan yenilmez. Çünkü yüce Allah: "*Üzerine Allah'ın adı anılmayan şeylerden yemeyiniz.*" (En'am, 121) ve: "*Sizin için yakaladıklarından yiyiniz ve üzerlerine de Allah'ın adını anınız.*" (Maide, 4) buyurmuştur. Şayet sehven besmele çekmeyi unutacak olursa, Malikîlerle Hanefîlere göre avlanılan yenilir, Hanbelîlere göre yenilmez. (1). Halbuki onlarda kesim ile ilgili hüküm bunun tam aksinedir; sehven üzerine besmele çekilmeden kesilen hayvan Hanbelîlere göre yenilir. Çünkü İbni Abbas: "Besmele çekmeyi unutacak olursa mahzuru yoktur." buyurmuştur. Saîd b. Mansur isnadını kaydederek Raşit bin Rabia'dan şöyle dediğini rivayet etmektedir ki Resûlullah şöyle buyurdu: "*Müslümanların kestiği, –kasten olmadığı sürece– besmele çekmese dahi helâldir.*" "*Üzerine Allah'ın adı anılmayan şeylerden yemeyiniz.*" ayeti ise besmelenin kasten terkedilmesi hâline hamledilmiştir. Bunun delili ise yüce Allah'ın ayetin başında haramlarla ilgili olarak zikrettiği "*Çünkü o bir fısktır.*" kavlidir. Üzerine besmelenin anılmadığı şeyden yemek ise fısk değildir.

Hanbelîlere göre kesilen hayvandan farklıdır. Çünkü avın kesilmesi, kesilme yerinden başka yerdedir. Bu bakımdan avlanırken besmele çekmek, ona bir güç katan unsur olarak kabul edilmiştir. Kesim ise bunun hilâfınadır. Mutlak olarak besmele çekmenin gerektiğini Adiy b. Hâtim'in şu hadisi göstermektedir: "*Ey Allah'ın resulü! dedim, ben köpeğimi gönderiyor ve besmele çekiyorum? Şöyle buyurdu: "Şayet köpeğini gönderir, besmele çeker ve o av yakalar ve öldürürse ondan ye, şayet avdan yemiş ise sen ondan yeme, çünkü o kendisi için tutmuş demektir." Yine sordum: Köpeğimi gönderiyorum, onunla birlikte bir başka köpek buluveriyorum, hangisinin onu yakaladığını da bilemiyorum? Şöyle buyurdu: O vakit yeme. Çünkü sen kendi köpeğini gönderirken besmele çektin, başka köpek için çekmedin.*"(2)

Şafiîlere göre (3) avlanmada da, kesim esnasında da kasten veya sehven besmele çekilmeden kesilen hayvan mübahtır. Çünkü Peygamber (a.s.) şöyle buyurmuştur: "*Müslüman besmele çeksin veya çekmesin o (her halükârda) Allah adına keser.*" (4) Ebu Hureyre (r.a.)'den de şöyle demiştir: "*Hz. Peygamber (a.s.)'e şöyle soruldu: Bizden her hangi birisi hayvan keserken Allah adını anmayı unutursa durum ne olur? Hz. Peygamber şöyle buyurdu: "Allah'ın adı her Müslümanın kalbindedir.*" (5)

1- *el-Muğnî*, VIII, 540, 565

2- Ahmed, Buharî ve Müslim rivayet etmişlerdir. *Neylü'l-Evtâr*, VIII, 134

3- *Muğni'l-Muhtâc*, IV, 272

4- Zeylaî onun hakkında "Bu lafız ile *gariptir*" demiştir. Bu manada başka bir takım hadis-i şerifler de vardır. İbni Abbas'ın Darekutnî tarafından rivayet edilen hadisi bunlardan birisidir. Ancak bu hadisin isnadı hakkında tenkitler yapılmıştır. İbni Hibban'a göre sahih olarak kabul edilen, hadisin İbni Abbas'a mevkuf olan rivayetidir. Abdurezzak bunu İbni Abbas'tan *mevkuf* olarak rivayet etmiştir. *Nasbu'r-Râye*, IV, 182

5- Bu hadisi Darekutnî de rivayet etmiştir, senedinde zayıf bir ravi vardır. Ebu Dâvud'da es-Salt es-

Şanı yüce Allah'ın: *"Üzerine Allah'ın adı anılmayan şeyden yemeyiniz, çünkü o bir fısktır."* buyruğunda yer alan nehiy ise kesimin fısk olması hâli ile mukayyettir. Kesilen hayvan hususundaki fısk ise Allah'ın Kitabında "Allah'tan başkası adına kesilen" diye tefsir edilmiştir. Çünkü: "Çünkü o bir fısktır" ifadesinin ma'tuf olması, uygun değildir. Zira iki cümle arasındaki fark açıktır. Birincisi , açık bir emir ifade eden bir cümle iken, ikincisi bir haber cümlesidir. Dolayısıyla bu cümlenin durum ifade ettiği anlaşılmaktadır.

Ebu Sa'lebe ile Adiy b. Hâtim gibi ravilerden rivayet edilen haberlerde, besmelenin çekilmesine dair hadis–i şerifler besmele çekmenin mendup olduğu şeklinde yorumlanmaktadır.

5- Avlayanın, gönderme ile avın yakalanması arasında her hangi bir iş ile uğraşmaması gerekir. Malikîler bunu şu ifadelerle dile getirmektedirler: "Avcının hayvanını gönderirken veya okunu atarken avı izlemesi gerekir."

Bunun şart koşulmasının sebebi şudur: Avcının avını gerektiğince takip etmesi istenir ki, hayatta iken ona yetişsin ve kesebilsin. Şayet bu konuda kusuru olur ve onu kesmeden hayvan ölecek olursa yenilmez. Çünkü o ihtiyarî olarak kesme imkânını elde etmiştir. Zarûret söz konusu olmadığında ıztırari kesim yeterli değildir.

Avlanılan hayvana yetişmek konusunda fakihlerin değişik görüşleri vardır.

Hanefîlere göre [1]: Avına yetiştiğinde, kesilen hayvandan daha ileri derecede bir hayatı bulunursa meselâ, bir gün veya yarım gün gibi bir süre kesilmiş hayvandan daha fazla yaşayabilecekse buna rağmen ölünceye kadar kesmeyi terkederse, o av yenilmez. Çünkü kesilebilme imkânı vardır ve bunu kesmemiştir. O takdirde bu meyte gibi olur. Şanı yüce Allah ise: *"Kestikleriniz müstesna"* buyurmaktadır. Peygamber (a.s.) ise Adiyy b. Hâtim'e: *"Köpeğini gönderdiğinde üzerine Allah'ın adını zikret. Şayet onu senin için yakalar ve sen de henüz hayatta iken ona yetişirsen onu kes"* buyurmuştur.

Kesilmiş hayvanın hayatına benzer bir canlılığı var iken ona yetişecek olursa kesilmesi lâzım değildir. Çünkü o hükmen ölmüştür. Bu bakımdan bu kadarcık bir canlılık belirtisi kalan av suya düşerse yenmesi haram olmaz. Nitekim ölü olarak düşmesi hâlinde de hüküm böyledir. Şayet avına kesilmiş hayvandan daha ileri derecede bir canlılığı varken yetişir ve her hangi bir aleti bulunmadığından ya da vakit darlığından dolayı onu kesmek imkânını elde edemezse zahir rivayete göre yenil-

---

Sedûsî'den *mürsel* bir hadis vardır, lafzı şöyledir: *"Müslümanın kestiği helaldir, Allah'ın adını zikretmiş olsun veya olmasın."* İmam Ahmed'in de Ebu Hureyre'nin hadisinde benzer bir rivayeti vardır. *Nasbu'r-Râye*, IV, 183; *el-Muğnî*, VIII, 540

1- *Tekmiletü Fethi'l-Kadîr*, VIII, 178 vd.; *el-Lübâb*, III, 219; *Tebyînü'l-Hakâik*, IV, 53; *ed-Dürrü'l-Muhtâr*, V, 334

mez. Hanefî mezhebinin üç imamından gelen başka rivayete göre ise, istihsanen yenilir. Bunun daha sahih olduğu da söylenmiştir. Şayet ona kadir olamadığından, yani onu ele geçiremediğinden dolayı kesme imkânını bulamaz ve ölürse o hayvan yenilir. Çünkü o ele geçirilebilmiş değildir ve kesme imkânını da bulamamıştır.

Malikîlere göre [1]: Avcı köpeğini gönderdikten veya atışını yaptıktan sonra öldürücü yerlerinden darbe almadığını görüp yetişirse avını keser. Öldürücü yerlerinden darbe almış olarak ona yetiştiği takdirde ise eti yenilmez. Ancak avın öldürücü yerlerinin kullandığı alet tarafından dağıtıldığından emin olması hâli bundan müstesnadır.

Şafiîlerle Hanbelîlere göre [2]: Şayet avlanılan hayvanın canlılığı, kesilen hayvanın canlılığı gibi olur ve onda müstakir bir hayat bulunmazsa, meselâ, karnı yarılmış ve içindekiler dışarı çıkmışsa yahut da köpek onu öldürücü bir yerden yaralamış ise mezheplerin ittifakı ile kesmeden yenilmesi mübah olur. Çünkü böyle bir durumda, kesimin hiç bir faydası olmaz. Ancak Şafiî mezhebinde müstehap olan, hayvanı rahatlatmak için bıçakla kesilmesidir. Şayet ölünceye kadar bunu yapmayacak olursa yine helâl olur. Çünkü o av üzerine göndermiş olduğu köpeğin yaralaması, bu hayvanı kesme yerine geçer. Geriye kesilmiş hayvanın hareketi onda kalmış olur. Şayet avcı ona yetiştiğinde avlanılan hayvanda müstakir bir hayat bulunuyor ise duruma bakar:

a) Avcıdan yana her hangi bir kusur olmaz da kesimine imkân bulunmazsa meselâ, kesmek için bıçağı hazırlar da zaman daraldığı için hayvan ölünceye kadar onu kesecek vakit bulamazsa ya da koşmaksızın normal yürüyüşüyle giderse yahut da kıbleye yöneltmek ile uğraşır ya da kesecek bir yer arar veya bıçağı alamaz yahut yırtıcı bir hayvan onun yanına yaklaşmasına fırsat vermez ve bu bakımdan kesme imkânını bulamadan ölürse yahut da hayvanın huysuzluğu yüzünden kesemez de sonra kesme imkânı bulamadan ölürse, bütün bu hâllerde avlanma sonucu ölmüş ve hayatta iken ona yetişilmemiş gibi olur yani yenilmesi helâldir.

b) Beraberinde bıçak olmaması yahut bıçağın keskin olmaması ya da yanlışlıkla bıçağın sırtı ile kesmeye kalkışması veya gasbedici bir kimsenin o bıçağı ondan alması yahut da kınından çıkartmakta zorluk çekmesi gibi, kendinden kaynaklanan bir kusur sebebiyle yetişemeyip hayvan ölürse, bu kusuru dolayısıyla av haram olur. Çünkü az önce geçen Ebu Sa'lebe el-Huşenî'nin rivayet ettiği hadise göre Peygamber (a.s.) şöyle buyurmuştur: *"Alıştırılmış köpeğinin sana getirdiği, senin de üzerine Allah'ın adını anarak kesme imkânını bulabildiğini kes ve ondan ye. Şayet onu kesemeyecek olursan ondan yeme..."*

6- Kara avında avcının hac veya umre için ihrama girmemiş olması gerekir.

1- *el-Kavânînü'l-Fıkhıyye*, 176

2- *Muğni'l-Muhtâc*, IV, 269 vd.; *el-Mühezzeb*, I, 234; *el-Muğnî*, VIII, 547 vd.; *Keşşâfu'l-Kınâ*, VI 214 vd

Deniz avı ihramlı için de helâldir. Çünkü yüce Allah şöyle buyurmaktadır: "*Sizin için deniz avı ve onu yemek, size de yolcuya da fayda olmak üzere helâldir. İhramda bulunduğunuz sürece kara avını yemek üzerinize haram kılındı.*" (Maide, 96) Sahih bir hadiste ise şöyle denilmiştir: "*Sizler ihramlı olduğunuz takdirde, kendiniz avlamadığınız veya sizin namınıza avlanmadığı sürece kara avı helâldir.* [1]" Ayet-i kerimede iki av türü arasında fark görmenin hikmeti, yolcuların ve denizden uzak kimselerin azıklarının bollaşmasıdır. Diğer taraftan kara avı bir çeşit lüks (tereffüh)tür. Ayrıca, ihramda bulunan kimseyi içinde bulunduğu ibadetten uzaklaştırabilecek bir takım zorluk ve kovalama gibi işleri gerektirir.

7- Avcının avını görmesi, yerini tespit etmesi veya tahmin etmesi ve avın üzerine eğitilmiş köpeğini göndermesi gerekir. Bu, Malikî, Şafiî ve Hanbelîlerin zikrettiği bir şarttır. [2] Bunu altıncı şart ile birlikte saymak da mümkündür.

Şayet avcı, avın varlığını bilirse -kör dahi olsa- ve eğitilmiş köpeğini yahut da doğanını gönderir de avı öldürürse o av yenilir. Malikîlerle Hanbelîlere göre kör kimsenin avı sahihtir. Şayet hiç bir şey görmediği veya tahmin etmediği hâlde ölü bir av üzerine gönderecek ve o da birisini avlayacak olursa, ilim ehlinin çoğunluğuna göre mübah değildir. Çünkü onu avın üzerine göndermiş değildir, avcı hayvan kendiliğinden gitmiştir.

Gücünü denemek yahut da bir hedefe isabet ettirmek maksadıyla bir ok atsa ve bu bir ava isabet etse veya okunu yukarı doğru fırlatıp bir ava değip onu öldürse bu mübah olmaz. Çünkü bu kimse muayyen bir avı vurmak maksadında değildir. Tıpkı bir bıçağı dikip onunla bir koyunun kendiliğinden kesilmesi gibi. Avcı, avlayıcı hayvanını bir mağaraya yahut ağaçlık bir yere gönderse ve orada av olduğunu bilmese, ancak orda bulacağını şer'an kesmeye niyet etse; yahut da orada av olduğunu bilmekle birlikte gözleriyle görmese, bir av bulup onu öldürse, Malikîlerin açıkladığı şekilde -galip zan ile bilineni malum olan gibi kabul edilerek- yenilir.

Şafiîler ise avcının gözlerinin görmesini şart koşmuşlardır. [3] Onlarda esah olan görüşe göre amanın avı helâl değildir. Çünkü onun avı göremediği için sahih bir av maksadı olamaz. Dolayısıyla köpeğin kendiliğinden gitmesi gibi olur ki, bu durumda da av helâl değildir. Şayet av olarak görmediği bir şeyin üzerine bir köpek gönderse ve o da bir ava isabet etse, helâl olmaz. Bu şartların bir uygulaması olmak üzere iki durum kaydedelim: Bunlardan birincisi avlanılan hayvanın düştüğü yerin bilinememesi ile avdan sonra avın suya düşmesi yahut da yüksekçe bir yerden düşmesi hâlidir:

1- Bu hadisi Ebu Dâvud, Tirmizî ve Neseî Hz. Cabir'den rivayet etmişlerdir.

2- *eş-Şerhu'l-Kebîr*, II, 104; *el-Kavânînü'l-Fıkhıyye*, 176; *el-Muğnî*, VIII, 545; *Keşşâfu'l-Kınâ*, V 214; *el-Mühezzeb*, I, 255; *Muğni'l-Muhtâc*, IV, 277

3- *Muğni'l-Muhtâc*, IV, 266-267; *el-Mühezzeb*, I, 255

a) Düşüp Öldüğü Yerin Bilinememesi Hali: Avcı av hayvanına atış yapar ve gözünden kaybolursa, hayvanı ölü olarak ve kendi okundan başka da onda her hangi bir izin olmadığı bir şekilde bulursa [1] Hanefîlere ve Hanbelilere göre yenilmesi mübahtır. Ancak bu onu aramaya devam etmiş ve araştırmaya koyulmuş yahut da avından başka bir şey ile uğraşmamışsa böyledir. Eğer uğraşır ve ondan sonra bulursa yahut da o hayvanda bir başka okun da izini bulur veya okun kendisinin olup olmadığından şüphe ederse yenilmesi mübah değildir, çünkü bir başka sebepten dolayı ölmesi ihtimali de vardır. Zira İbni Abbas da: "Gördüğünü ye, göremeyip senden gizleneni yeme!" [2] demiştir. Bu ise avın gözden kaybolması hâlinde haram olduğunun delilidir. Diğer taraftan Peygamber (a.s.) Adiy b. Hatim'in rivayet ettiği hadiste şöyle buyurmuştur: "*Avına okunu atar, bir veya iki gün sonra onu bulur ve onda sadece senin okunun izi var ise ondan ye. Eğer suya düşmüş ie ondan yeme.*"

Şafiîler azhar olan görüşlerinde şöyle demişlerdir: Eğer ölümüne sebep olduğu açıkca kabul edilmesi mümkün bir şekilde avı yaralayacak olur da hayvan gözden kaybolursa, arkasından ölmüş olarak onu bulur fakat oku ile ölmediğini anlarsa haramdır. Çünkü Adiyy b. Hatim şöyle demiştir: "*Ey Allah'ın resulü! Biz avcı kimseleriz. Bizden her hangi bir kişi ava atış yapar, iki veya üç gece onu görmez, ondan sonra da ölü olarak bulursa, hükmü nedir? Şöyle buyurdu: "Eğer o avda okunun izini görür ve yırtıcı bir hayvanın izi bulunmazsa ve senin okunun onu öldürdüğünü bilirsen ondan yiyebilirsin.*" [3]

Malikîler meşhur olan görüşlerinde şöyle demişlerdir: Bir veya iki gün sonra öldürücü yerleri dağılmış olarak ölü hâlde bulursa, meselâ yer haşerelerinden her hangi bir şey vasıtasıyla ölmüş olması ihtimali bulunduğu için-yenilmez. Diğer taraftan Ebu Rezin ile Hz. Aişe'den senedi muttasıl, Ebu Davud'da da mürsel olarak rivayet edilen şu manada bir hadis-i şerif vardır: *"Peygamber (a.s.) avcının gözünden kaybolduğu takdirde avlanan hayvanı yemeyi mekruh görmüş ve: "Olur ki yerdeki haşerelerden birisi onu öldürmüştür"* buyurmuştur.

Netice olarak atış yapıldıktan sonra av gözden kaybolur ve kendi darbesi ile öldüğü kesin olarak bilinmez veya zannedilmezse, bütün mezheplere göre böyle bir av yenilmez.

b) Avın Suya Düşmesi yahut da Yüksekçe Bir Yerden Yuvarlanması: Avcı bir atış yapar da av suya yahut da dağ veya çatı gibi yüksekçe bir yerden düşerse yahut her hangi bir şey onu çiğner de ölürse mezheplerin ittifakı ile bu av yenilmez[1]

1- *el-Lübâb,* III, 220; *Tebyînü'l-Hakâik,* VI, 57; *Tekmiletü Fethi'l-Kadîr,* VIII, 183; *eş-Şerhu'l Kebîr,* II, 104, 106; *el-Mühezzeb,* I, 254; *el-Muğnî,* VII, 553 vd.; *Keşşâfu'l-Kınâ,* VI, 218; *Bidâye tü'l-Müctehid,* I, 446; *Muğni'l-Muhtâc,* IV., 277; *el-Kavânînü'l-Fıkhıyye,* 178

2- Beyhaki *mevkuf* olarak rivayet etmiştir. *Telhisü'l-Habir,* IV, 136

3- Ahmed ve Buharî rivayet etmiştir. *Neylü'l-Evtâr,* VIII, 135 vd.; *Camiu'l-Usul,* VII, 444

Fakat doğrudan yere düşerse yenilir. Çünkü bundan sakınmaya imkân yoktur ve bu, önceki hâlin hilafınadır. Önceki hâlden sakınmak mümkündür ve önceki hâlde hem helâl, hem haram olmak sebepleri bir aradadır. İhtiyaten haramlık yönü tercih edilir. Ayrıca az önce gördüğümüz Adiyy b. Hatim hadisinde şöyle denilmektedir: "*Eğer suya düşerse ondan yeme!*" Ancak bu durum, atılan ok hayvanın düşmesinden önce öldürücü yerine isabet etmemişse böyledir. Şayet bu ok öldürücü bir yerine isabet etmişse suya düşmenin veya yüksekçe bir yerden yuvarlanmanın ona zararı olmaz.

Av Aletinde Aranan Şartlar:

Av aleti iki çeşittir. Silah ve hayvan.

a) Silah: Silahın mızrak, ok, kılıç gibi sivriltilmiş yahut barut vb. olması şarttır. Eğer ava kılıç veya başka bir şey atar, onu iki parça yapar veya kafasını koparırsa, kafası da dahil hepsi yenir. Bu cumhura göre böyledir [2]. Ancak hayvanda müstakir bir hayat kalmışsa ondan ayrılan parça yenilmez. Çünkü: "*Canlı hayvandan kesilen parça onun meytesi gibidir*" Şayet onda müstakir bir hayat bulunmaz ve bu yara sebebiyle ölürse kopan uzuv da yenilir.

Hanefîler de şöyle demektedirler [3]: Ava atış yapar da ondan bir organını koparacak olursa yaranın varlığı hâlinde olduğu gibi avı yiyebilir. Ancak her hangi bir şekilde kesilen organ yenilmez. Çünkü Peygamber (a.s.) şöyle buyurmuştur: "*Canlıdan kopartılan şey meytedir.*" [4] Ondan ayrılan parça ise hayatın varlığı sebebiyle hakikaten canlıdır. Şayet atıcı, acizliği dolayısıyla bunu üç veya daha fazla parçalara ayırır veya başının yarısını yahut ekserisini koparır ya da onu boydan boya ikiye bölerse hepsi yenilir. Çünkü bu gibi hâllerde kesilmiş hayvanın hayatından daha ileri derecede bir hayatın varlığına imkân yoktur. Dolayısıyla az önce zikredilen hadis bunları kapsamaz. Şayet çoğunluk baş ile bir tarafta olursa çoğunluk tarafını yer, az kalan kısmını yemez. Çünkü kesilmiş hayvanın hayatından ileri derecede bir hayatın bulunması mümkündür, az olan kısım ise canlıdan ayrılmış parça gibidir.

Kendisi ile kesmenin caiz olmadığı şeyler ile avlanmak da caiz değildir. Bunlar diş, tırnak ve kemiktir. Bunlarla kesim yapmak konusudaki görüş ayrılıkları bu-

---

1- *el-Lübâb*, III, 220 vd.; *Tekmiletü Fethi'l-Kadîr*, VIII, 184; *Tebyînü'l-Hakâik*, VI, 58; *el-Kavânînü'l-Fıkhıyye*, 178; *eş-Şerhu'l-Kebîr*, II, 105; *Bidâyetü'l-Müctehid*, I, 446 vd; *Muğni'l-Muhtâc* IV, 274; *el-Mühezzeb*, I, 254; *el-Muğnî*, VIII, 577; *Keşşâfu'l-Kınâ*, VI, 218

2- *el-Kavânînü'l-Fıkhıyye*, 176, 178; *el-Muğnî*, VIII, 556 vd.; *Bidâyetü'l-Müctehid*, I, 447; *Muğni'l Muhtâc*, IV, 270

3- *el-Lübâb*, III, 222; *ed-Dürrü'l-Muhtâr*, V, 336; *Tekmiletü Fethi'l-Kadîr*, VIII, 185 vd.

4- Hakim, Buharî ve Müslim'in şartına göre *sahih* olduğunu belirterek rivayet etmiştir. Ahmed, Ebu Dâvud ve Tirmizî İbni Ömer'den şu lafızla rivayet etmişlerdir: "*Canlı bir hayvandan kopartılan parça, meytedir.*" Veya "*Bir hayvandan hayatta iken kopartılan parça meytedir.*" *Neylü'l-Evtâr*, VIII, 146.

rada da söz konusudur.

Taş ve (çamurdan yuvarlatılarak atılan) topak gibi ağır şeylerle avlanmak caiz değildir. (1) Şayet tüysüz ve uçsuz bir ok veya ucu sivriltilmiş bir sopa, enine ava isabet ederse yine onunla avlanan yenmez. Ancak keskinliğinin bulunması ve bu keskin kısmın ona isabet ettiğinin, ezilerek ölmediğinin bilinmesi hâli bundan müstesnadır. Çünkü keskin ve sivriltilmiş tarafı ile öldürülen, mızrak yahut ok ile vurulan hayvan hükmündedir. Ancak yan tarafı ile öldürülen hayvan, bunun ağırlığı ile yani darbe ile öldürülmüş (mevkuze) demektir. Diğer taraftan İbni Ebu Hatim, Peygamber (a.s.)'in şöyle dediğini rivayet etmektedir:

"*Ben mi'rad* (2)'*ı ava atar ve isabet ettiririm. Şöyle buyurdu: "Sen bu şekildeki sopanı (el-mi'radı) atıp da avı delersen ondan ye. Şayet yanı ile (keskin olmayan tarafı ile) ona isabet ederse ondan yeme.*" (3) Abdullah b. Muğaffel'in rivayet ettiği hadiste şöyle denilmektedir: "*Resulullah (a.s.) küçük taşlar atmayı nehyetti ve şöyle buyurdu: Bu ne avı öldürür, ne de düşmanı yaralar. Olsa olsa gözü çıkartır ve dişi kırar.*" (4)

Buna göre avcı veya boğazlayan kimse hayvanı ağır bir şey ile öldürürse yahut da yuvarlatılmış çamur topak ve kamçı gibi bir ağırlıkla ya da sivri ucu ve keskin bir tarafı bulunmayan bir okla yahut da hem ok hem de topakla birlikte öldürürse veya ucu bulunmayan okun sap kısmı onu yaralar ve okun yan tarafı geçerken ona etki yapıp bunlar vasıtası ile ölürse (yani yaralamak ve etki sonucu ölürse) yahut da bir takım ip ve ağa takılarak boğulursa böyle bir av ittifakla haramdır. Çünkü o bu avı keskinliği bulunmayan bir vasıta ile öldürmüştür. (5) Diğer av aletlerinin hükmü de ucu bulunmayan ok hükmündedir. Yani bu aletler eğer yan tarafları ile öldürür ve yaralamazlarsa av mübah değildir. Yan tarafı ile uçan kuşa isabet edip onu öldüren ok yahut da keskin olmayan bir yüzü ile ava isabet eden kılıç gibi.

Netice olarak mızrak, kılıç, ok ve buna benzer keskin ve sivriltilmiş bir alet ile vurularak avlanılan hayvanın eti yenilir. Çünkü Kur'an ve sünnette bunlar hakkında delil vardır. Aynı şekilde ağır bir şeyin sivri tarafıyla avın vücudunu delip öldürürse o hayvan da yenilir. Ancak sadece ağırlık ile öldürür ve vücudunda delik bulunmazsa yenilmez. Çünkü Peygamber (a.s.): "*Hayvanın vücudu delinmişse ye*" buyur-

---

1- *Tekmiletü Fethi'l-Kadîr*, VIII, 185; *el-Lübâb*, III, 221; *Tebyînü'l-Hakâik*, VI, 58; *el-Kavânînü'l Fıkhıyye*, 176; *Bidâyetü'l-Müctehid*, I, 441; *Muğni'l-Muhtâc*, I, 274; *el-Mühezzeb*, I, 254; *el Muğnî*, VIII, 558 vd.; *Keşşâfu'l-Kınâ*, VI, 217 vd.

2- Bu konuda Kurtubî şöyle dedi: Meşhur olan görüşe göre *el-mi'râd* arka tarafı sopa ve ucu sivriltilmiş ağır bir tahta parçasıdır. Ucu bazan sivriltilmeyebilir de. İbnu't-Tin de şöyle der: *el-Mi'râd*, avcının attığı bir tarafında demir bulunan sırıktır.

3- Buharî, Müslim, Ebu Dâvud ve Neseî rivayet etmişlerdir. *Neylü'l-Evtâr*, VIII, 130.

4- Ahmed, Buharî, Müslim, Ebu Dâvud ve Neseî rivayet etmiştir. *Camiu'l-usul*, VIII, 452.

5- *Muğni'l-Muhtâc*, IV, 274; *el-Mühezzeb*, I, 254; *Bidayetü'l-Müctehid*, I, 446; *el-Muğnî*, VIII 559.

muştur. Ağırlık aletlerine dair bu açıklama cumhurun görüşüdür.

b) Yaralayıcı av hayvanı: Eğitilmiş olması hâlinde yaralayıcı, yırtıcı hayvan ve kuşlarla avlanmak helâldir. Malikîlerin dışındakilere göre bu avcı hayvanların avdan yememesi de gerekir. Yırtıcı hayvanlardan köpek, pars, kaplan, aslan, kedi; kuşlardan da doğan, şahin, kartal, akbaba, karakuş ve buna benzer eğitilebilen her türlü hayvandır. [1] Çünkü yüce Allah şöyle buyurmuştur: "*Bütün pak ve temiz şeyler size helâl kılındı. Onları alıştırarak ve Allah'ın size öğrettiklerinden öğreterek yetiştirdiğiniz avcı hayvanların da size tutuverdiklerinden yiyin.*" (Maide, 4) İbni Abbas der ki: "Bunlar eğitilmiş köpekler ile avlamayı öğrenen her kuş ile pars, kartal ve buna benzer hayvanlardır. Yani kendilerini eğittiğiniz bütün yaralayıcı (avlayıcı) hayvanların avladıkları sizin için helâldir." [2] Diğer taraftan Adiy b. Hatim'in rivayet ettiği hadis de bunun delilidir: "*Dedi ki: Resulullah (a.s.)'a doğan kuşunun avı hakkında soru sordum, O: "Senin için av yakaladığı zaman ondan ye!" diye buyurdu.*" Çünkü bu hayvan âdeten avcılıkta kullanılan ve eğitilebilen yaralayıcı bir kuştur. Bu bakımdan köpeğe benzemektedir. Aslan dahil her türlü yırtıcı hayvan da onun gibidir.

Ancak Ebu Yusuf [3] arslanla ayıyı bundan istisna etmiştir. Çünkü bunlar başkaları için çalışmazlar. Arslan kendine has bir büyüklük duygusundan, ayı da bayağılığından böyle yapar. Bazı kimseler ise yine bayağılığı sebebiyle çaylağı da istisna etmişlerdir. Domuz da aynı şekilde müstesnadır. Çünkü domuzun kendisi necistir, ondan faydalanmak caiz değildir.

İmam Ahmed köpekler arasında, -beyazı ve buna benzer başka hiç bir rengin bulunmadığı- simsiyah köpeği de istisna etmiştir. Çünkü böyle bir köpeği edinmek haramdır ve Peygamberin emriyle onu öldürmek sünnettir. Dolayısıyla diğer eğitilen köpeklerde olduğu gibi, onun avı helâl değildir. Delili Peygamber (a.s.)'in şu buyruğudur: "*Gözlerinin çevresinde iki siyah çizgi bulunan simsiyah köpeğe dikkat ediniz. Çünkü o şeytandır.*" [4] Peygamber (a.s.) ona "şeytan" adını vermiştir. Şeytanın barındırılması caiz değildir. Yaralayıcı hayvanın öldürdüğü avın mübahlığı bir ruhsattır. Diğer ruhsatlarda da olduğu gibi haram olan bir şey işleyerek ondan yararlanılmaz. Buna göre az önce görülen ayet-i kerimenin umumi ifadesi bu

---

1- *el-Bedâyi*, V, 44; *ed-Dürrü'l-Muhtâr*, V, 329; *Tebyînü'l Hakâik*, VI, 50; *Tekmiletü Fethi'l-Kadîr* VIII, 171; *el-Lübâb*, III, 217 vd.; *Bidâyetü'l-Müctehid*, I, 441; *el-Kavânînü'l-Fıkhıyye*, 176; *eş Şerhu'l-Kebîr*, II, 103; *Muğni'l-Muhtâc*, IV, 275; *el-Mühezzeb*, I, 253 vd.; *el-Muğnî*, VIII, 53! 545-547; *Keşşâfu'l-Kınâ*, VI, 220

2- Ayet-i kerimede zikredilen el-cevarih kelime olarak kazanıcılar demektir. Mükelleb ise; et-teklib den gelmekte olup, bu da teşvik etmek, kışkırtmak anlamındadır.

3- *el-Hidaye-Tekmiletü'l Feth* ile birlikte-, VIII, 173

4- Bu hadisi Müslim *Sahih*'inde Hz. Cabir'den merfu olarak; "gözünün üstünde iki beyaz çizgi" anlamında gelen şeklinde rivayet etmiştir ki, bu da siyahtaki beyaz nokta veya beyazdaki siyah nokta anlamına gelen iki noktacık demektir.

hadis-i şerif ile tahsis edilmiş olur. (1)

Aynı şekilde Hanbelîlere göre domuzun öldürülmesi sünnet, ondan yararlanmak haramdır. Kuduz köpeğin de, eğitilmemiş olması hâlinde dahi öldürülmesi vaciptir, eziyet vereceği için barındırılması da haramdır.

Avcı hayvanda aranan şartlar:

Kendisi ile av yapılacak hayvanda altı şart aranır (2)

1- Kendisi için avlamayıp avcının tasarrufu altında bir alet durumuna gelinceye kadar asli tabiatından uzaklaşacak şekilde eğitilmiş olması. Eğitilmiş olması şartı üzerinde âyetin ifadesi gereğince ittifak edilmiştir.

Hanefîlere göre köpeğin eğitilmesi üç defa avdan yemeyi terketmesi ile gerçekleşir. Doğan ve buna benzer kuşların eğitilmesi ise çağrıldığı zaman sahibine uyup geri dönmesidir, avdan yemeyi teketmesi şartı onda aranmaz. Bu konuda İbni Abbas'tan rivayet gelmiştir. Çünkü eğitildiğinin belirtisi genelde alışkın olduğu şeyi terketmesi demektir. Köpek ve benzeri yırtıcı hayvanlar, avladıkları şeylerden yemeyi ve onlardan bir şeyler almayı terkeder, uçan kuş da çağırıldığı zaman uymayı veya geri dönmeyi kabul eder ve buna alışır. Ebu Hanife'den gelen bir başka rivayete göre, üç defa yemeyi terketmek eğitilmişlik için ölçü olarak kabul edilemez. Bu konuda onu eğitenin görüşüne itibar edilir.

Ebu Hanife'ye göre köpeğin üçüncü defada avladığı yenilir, ancak Ebu Yusuf ile Muhammed'e göre yenilmez. Çünkü onun eğitilmiş olması üç defanın tamamlanmış olmasından sonra söz konusu olur. (3) Avcı hayvanın salıverilmesi lâzımdır. Ancak avın helâl olması için köpeğin kışkırtılması, kovalanması şartı yoktur.

Şafiîlerle Hanbelîlerde eğitimde üç şartın veya niteliğin bulunması zaruridir: Sahibi tarafından salıverildiği zaman gidecek, kovalandığı zaman koşacak, avı yakaladığı zaman da ondan yememiş olacak. Malikîlere göre ilk iki şartın bulunması yeterlidir. (4) Örfün hükmüne göre yaralayıcı hayvanın eğitilmiş olduğu kanâati hasıl oluncaya kadar bu işlerin tekrarı şarttır. Malikîlerle Şafiîler, bu tekrar için belirli bir sayı yoktur, tekrar konusunda avda kullanılan hayvanlara dair tecrübe sahibi olanların bilgisine başvurulur, derler. Bununla birlikte Hanbelîlere göre, bunun asgari miktarı üç defadır. Çünkü tekrarın muteber kabul edildiği hususlarda "üç" sayısı esas kabul edilmiştir. Taşla istinca hâlinde ve abdest azalarının tekrar yıkanmasında üç defanın muteber kabul edilmesi gibi.

Bazı Malikîlere göre doğan kuşunda "kovalandığı zaman giden" şartı muteber

1- *el-Muğnî*, VIII, 547; *Keşşâfu'l-Kınâ*, VI, 220

2- *Reddü'l-Muhtâr*, V, 328; *Bidâyetü'l-Müctehid*, I, 444; *el-Kavânînü'l-Fıkhıyye*, 176 vd.

3- *Tekmiletü Fethi'l-Kadîr*, VIII, 173 vd, 175; *el-Lübâb*, III, 218

4- *eş-Şerhu'l-Kebîr*, II, 103 vd.; *Bidâyetü'l-Müctehid*, I, 443; *el-Kavânînü'l-Fıkhıyye*, 176; *Muğni'l Muhtâc*, IV, 275; *el-Mühezzeb*, I, 253; *el-Muğnî*, VIII, 552 vd.; *Keşşâfu'l-Kınâ*, VI, 221

kabul edilmemiştir. Çünkü doğan böyle bir şeye karşılık vermez.

Av hayvanının avdan yememesi şartının delili daha önce geçen Adiyy b. Hatim'in rivayet ettiği hadistir: "*Eğitilmiş köpeğini besmele çekerek salarsan, o da yakalar ve öldürürse ondan ye. Şayet avdan yemişse sen yeme. Çünkü ben onun kendisi için yakalamış olacağından korkarım.*"

Av hayvanının eğitilmiş olduğu ortaya çıksa, ondan sonra avlanan hayvanın etinden bir defa yese, Malikîlerin dışında kalan cumhurun ercah olan görüşüne göre av helâl olmaz. Bunun sebebi az önce gördüğümüz Adiyy b. Hatim'in hadisidir. Diğer taraftan avlanan hayvandan yememek hem eğitimin başlangıcında hem de devamında bir şarttır. Yiyecek olursa yeniden eğitmek şart olur. Hanefîler ise doğan kuşunun yediğinden yemeyi caiz kabul etmişlerdir. Çünkü doğanın eğitilmiş olması için yemeyi terketmesi onlara göre şart değildir.

Malikîler de yenir demişlerdir. [1] Çünkü yüce Allah'ın: "*Sizin için yakaladıklarından yiyiniz.*" âyeti umumi bir ifade taşımaktadır. Ebu Sa'lebe'nin hadisinde ise şöyle denilmiştir: "*Yayınla avladığın üzerine Allah'ın adını andığından ye. Eğitilmiş köpeğin vasıtasıyla avlayarak üzerine Allah'ın adını andığından da ye. Eğitilmemiş köpeğin vasıtasıyla avladığını ölmeden önce yetişip kesebilirsen, ondan da ye.*" [2] Çünkü hayvanın ondan yemiş olmasının, aşırı açlığından yahut da ava olan kızgınlığından da olma ihtimali vardır.

Avdan yemeye başladığından önce avladıkları helâl olur. Nitekim Hanbelîlerce râcih olan görüşe göre, kendisinden yediği avdan sonra köpeğin diğer avladıkları helâldir. [3]

Köpeğin ısırdığı yani ağzının izinin bulunduğu yerin yıkanması vacip midir?

Şafiîlere ve Hanbelîlerdeki bir görüşe göre [4] köpeğin dişlediği yer necistir ve bu bağışlanamaz. Çünkü pis olduğu kesindir. O bakımdan isabet ettiği yerin yıkanması sidiğinin yıkanması gibi vaciptir. Birisi toprak ile olmak üzere yedi defa yıkanır. Malikîlerle Hanbelîlerdeki diğer görüşe göre ise yıkanması vacip değildir. Çünkü yüce Allah ve Resulü avının yenilmesini emretmişler, yıkanmasını emretmemişlerdir. Diğer taraftan Malikî mezhebinde köpek temizdir, onun dişinin değdiği yer de yenilir.

2- Avcı hayvanın gönderilen tarafa gitmesi. Hanefîlerce tayin olmaksızın dahi olsa böyledir. Malikîler, Şafiîler ve Hanbelîlere göre ise avcının avı görüp tayin et-

1- Aynı kaynaklar
2- Ahmed, Buharî ve Müslim rivayet etmiştir. *Neylü'l-Evtâr*, VIII, 130
3- *el-Muğnî*, VIII, 545
4- *Muğni'l-Muhtâc*, IV, 276; *el-Muğnî*, VIII, 545; *el-Mühezzeb*, I, 253

tikten sonra kendi eliyle av köpeğini veya doğanını avın üzerine göndermesi şarttır.[1]. Hayvan kendiliğinden gidecek olursa ittifakla avladığı yenilmez. Her hangi bir ses işitip av sesi zannı ile ona okunu atsa yahut köpeğini veya doğanını gönderse, ava isabet ettikten sonra da onun av olduğu ortaya çıksa, Hanefîlere göre isabet alan av hayvanı helâl olur, çünkü bunları avlanma kasdıyla yapmıştır.

Hayvan kendiliğinden gittikten sonra onu azarlasa ve hayvan da yanına dönse, bundan sonra onu kışkırtıp gönderse yakaladığı yenilir. Şayet onu azarladıktan sonra geri dönmese ve daha hızlı koşmaya koyulsa, Hanefîlerle Hanbelîlere göre avı mübah olur, evlâ olan görüş de budur. Çünkü avcının fiili olmak bakımından engellemek istemek de göndermek gibidir. Av hayvanına bağırmak, onu göndermektir. Çünkü bu itaatin bir delilidir. Ancak Malikîlerle Şafiîlere göre daha önce işaret ettiğimiz gibi mübah olmaz. Bu hüküm yasak yönünü üstün kılmak suretiyle verilmiştir. Zira bir taraftan hayvanın kendiliğinden gitmesi, diğer taraftan da kışkırtılması bir arada bulunduğundan birincisi üstün kabul edilir. [2]

Hayvanını belirli bir avın üzerine gönderse de hayvan başkasını avlasa, Hanefîlerin dışındakilere göre yenilmez. Muayyen bir av kastetmeksizin hayvanın yakalayacağı şeyi yahut da aletiyle mağara ve ona benzer bir yerde sıkışıp kalmış hayvanı öldürmeyi kastetmişse Malikîlerdeki meşhur görüşe göre caizdir. Şayet istikamet yeryüzünün geniş bir alanı yahut da geniş bir su gibi muayyen olmayan bir taraf olursa veya denk geldiği her avı elde etmek için göndermişse, onlara göre caiz değildir ve avlanan da mübah olmaz. Eğer avlayıcı hayvan hareketlenir, avcı hiç bir şey görmediği hâlde onu gönderir, mekân mağara veya su birikintisi gibi sınırlı bir yer olmaz ve buna rağmen bir şey avlar ise yenilmez. Çünkü kendisine gitmek için hareketlendiği ve niyet etmediği hayvandan başkası olması muhtemeldir. Şayet ona ve başkasına niyet ederse o vakit yiyebilir. Yenilemez de denilmiştir.

Şafiîlerle Hanbelîlere göre rastgele değil, belirli bir avı kastetmesi zaruridir. Şayet gücünü denemek için yahut da bir hedefe doğru bir ok atarsa ve bu esnada bir hayvanı öldürürse onun yenmesi haram olur. Çünkü yaptığı bu atış ile belirli bir avı kastetmiş değildir.

3- Eğitilmemiş yaralayıcı gibi avı helâl olmayan bir başka hayvan avı yakalamakta eğitilmiş hayvanla ortak olmamalıdır. Bu üzerinde icma edilmiş bir şarttır. Eğer eğitilmiş hayvanın tek başına yakaladığından veya yaraladığından ve öbürünün ona ortak olmadığından emin olunursa av yiyilebilir. Aksine inanır veya şüphe ederse yenilmez. Çünkü mübah kılan ve haram kılan sebep bir arada olmuştur. İhti-

---

1- *Reddü'l-Muhtâr*, V, 328; *Tekmiletü Fethi'l-Kadîr*, VIII, 131; Tebyînü'l-Hakâik, VI, 58 vd.; *eş-Şerhu'l-Kebîr*, II, 106; *el-Kavânînü'l-Fıkhıyye*, 177; *el-Muğnî*, VIII, 545; *Muğni'l-Muhtâc* IV, 277 *Keşşâfu'l-Kınâ*, VI, 222, 225; *el-Mühezzeb*, I, 255

2- Bu konuda İbni Mes'ud'a *mevkufen* bir hadis-i şerif vardır ki, şöyledir: "*Helâl ve haram bir arada olduğu takdirde mutlaka haram helale üstün gelir.*" Bu hadisin senedinde hem zayıf bir ravi vardır, hem de kesinti (inkita) vardır. *Nasbu'r-Râye*, IV, 314

yaten haramlık yönünün ağır bastığı kabul edilir. Şayet zannı galibi ile kendi hayvanının öldürdüğünü kabul ediyorsa, bu konuda görüş ayrılığı vardır. [1] Şayet ölmeden önce ona yetişir ve keserse ittifakla helâl olur.

Bu şartın delili Adiyy b. Hatim'in şu hadisidir: *"Resulullah (a.s.)'a sordum:"Köpeğimi salıyorum, fakat onunla birlikte bir başka köpek buluyorum?" Şöyle buyurdu: "Ondan yeme, çünkü sen köpeğini salarken besmele çektin, ama başkası için çekmedin."* Bir başka lafız ise şöyledir: *"Köpeğinle birlikte bir başka köpek bulursan ve onu öldürmüş olduğu hâlde avdan bir şey almış olduğundan endişelenirsen, ondan yeme. Çünkü sen kendi köpeğin için Allah'ın adını zikrettin."* Bir başka lafızda ise: *"Sen hangilerinin o avı öldürdüğünü bilmiyorsun"* denilmektedir. [2]

4- Avı yaralayarak öldürmüş olması. Şayet onu boğarak ya da bir darbe ile öldürmüşse Şafiîlerin dışındaki cumhura göre avın yenmesi mübah değildir. [3] Çünkü yaralamadan öldürmesi taş ve çamur topak ile öldürülmesine benzer. Diğer taraftan yüce Allah, çarpma sonucu öleni haram kılmıştır. Az önce gördüğümüz Peygamber (a.s.)'in: *"Kanı akıtan bir şeyle kesilen ve üzerine Allah'ın adının anıldığı şeyi ye!"* buyruğu da kanı akıtılmadığı sürece mübah olmayacağının delilidir. Buna göre yaralamak şarttır. Kanaatimce bu daha uygun bir görüştür. Çünkü çarpma sonucu ölen Kur'an ve icma ile haram kılınmıştır. Her hangi bir yerinden yaralamak ise avın kesilmiş olması demektir.

Şafiîler ise şöyle demektedirler [4]: Şayet yaralayıcı hayvan avın üzerine yüklenir ve onu öldürürse azhar olan görüşe göre helâldir. Çünkü yüce Allah'ın: *"Onların sizin için yakaladıklarından yiyiniz."* buyruğu umumidir. Diğer taraftan hayvanın ancak yaralayarak öldürmesi için eğitilmesi zordur. Ayrıca Adiyy b. Hatim'in hadisindeki umumi ifade de bunu gerektirmektedir: *"Eğitmiş olduğun köpek veya doğanı avın üzerine Allah'ın adını anarak salarsan senin için tuttuğundan ye." Öldürecek olursa da mı? diye sordum, O: "Öldürmüş olsa dahi" Şu kadar var ki, ondan bir şey yememeli bu avı senin için yakalamamış olmalıdır."* diye buyurdu. [5]

5- Avdan yememiş olması. Yiyecek olursa mübah olmaz. Bu şartı birincisi ile birlikte mütalaa etmek de mümkündür.

1- *Reddü'l-Muhtâr*, V, 328; *Tekmiletü Fethi'l-Kadîr*, VIII, 180; *el-Lübâb*, III, 219 vd.; *el-Kavânînü'l Fıkhıyye*, 177; *Bidâyetü'l-Müctehid*, I, 446; *el-Mühezzeb*, I, 253; *el-Muğnî*, VIII, 549; *Keşşâfu'l Kınâ*, VI, 216.

2- Ahmed, Buharî ve Müslim rivayet etmiştir. *Neylü'l-Evtâr*, VIII, 134

3- *Reddü'l-Muhtâr*, V, 328; *Tekmiletü Fethi'l-Kadîr*, VIII, 180; *el-Lübâb*, III, 219; *eş-Şerhu'l-Kebîr* II, 104; *Bidâyetü'l-Müctehid*, I, 441, 444, 447; *el-Muğnî*, VIII, 545; *Keşşâfu'l-Kınâ*, VI, 222

4- *Muğni'l-Muhtâc*, IV, 276

5- Ahmed ve Ebu Dâvud rivayet etmiştir. *Neylü'l-Evtâr*, VIII, 130

Bu, Malikîlerin dışında kalan cumhura göre şarttır. Hanbelîlerdeki iki rivayetten daha sahih olanı da budur. Köpek ve ona benzer yırtıcı hayvanlar hakkındaki Hanefîlerin görüşü de bu şekildedir.

İmam Malik ve Malikîlerin sonraki âlimleri (ki aynı zamanda mezhebin meşhur görüşü de budur) ile İmam Ahmed'den gelen ikinci rivayette şöyle denilmektedir: Köpeğin olsun başka avlayıcı kuşların olsun yediği avdan yemek caizdir.

Hanefîler ile *Keşşafu'l-Kınâ*'ın müellifi gibi Hanbelîlerden bazı âlimler (1) şöyle demektedirler: İttifakla rivayet edilmiş hadis ile amel etmek için köpeğin yediğinden yemek mübah değildir. Çünkü hadiste şöyle denilmiştir: "*Şayet köpek yemişse sen ondan yeme, çünkü ben onun kendisi için yakalamış olacağından korkarım.*" Doğan, kartal, şahin ve buna benzer pençeli kuşların yediklerinden yemek ise mübahtır. Çünkü bu gibi kuşların eğitilmesi gönderildikleri zaman gitmeleri, çağırıldıkları zaman ise geri dönmeleri şeklinde olmaktadır. Avdan yemeyi terketmesine ise itibar edilmez. Çünkü İbni Abbas: "Şayet köpek yerse sen ondan yeme, doğan yerse ye." demiştir.

Cumhurun delili Adiyy b. Hatim'in şu hadisidir: "*Eğittiğin köpeğini göndererek Allah'ın adını andığın takdirde, senin için tuttuğundan ye!" Ben: "Öldürse de mi?" dedim, O: "Öldürse dahi" dedi. "Ancak köpeğin avdan yemiş olması hâli müstesna. Şayet ondan yemişse sen yeme. Çünkü ben o takdirde avı kendisi namına yakalamış olacağından korkarım.*" âyetin zahiri de buna delildir: "*Sizin için yakaladıklarından yiyiniz.*" Yakalamak ise avdan yememekle gerçekleşir. Çünkü eğitimin en önemli belirtilerinden birisi de ondan yememeye alışmaktır.

Malikiler, mezheplerindeki meşhur görüşe ve Ahmed b. Hanbel'den gelen bir rivayete göre yüce Allah'ın "*Sizin için yakaladıklarından yiyin.*" buyruğunun umumi ifadesi ile Ebu Sa'lebe'nin şu hadisini delil göstermişlerdir: "*Eğitilmiş köpeğini avın üzerine Allah'ın adını zikrederek saldığın takdirde yakaladığını ye!" Ben: Eğer avdan yemiş olsa da mı? diye sordum, O: "Ondan yemiş olsa dahi" diye buyurdu.*" Onlar bu konudaki Adiyy b. Hatim'in hadisini mendup olduğuna, bunu da caiz olduğuna hamletmişlerdir. Çünkü bu eğitilmiş bir yaralayıcı hayvanın avıdır. O bakımdan ondan hiç yememiş gibi mübah kabul edilmiştir. Çünkü avdan yemiş olmak aşırı derecedeki açlık sebebiyle olabileceği gibi ava karşı duyulan hınçtan olması da muhtemeldir.

Dikkat edilecek olursa Adiyy b. Hatim'in hadisi Ebu Sa'lebe'nin hadisinden daha sahihtir. Çünkü o hadis *muttefekun aleyhtir* ve Adiy b. Hatim daha ileri derecede zabt sahibidir. Lafzı daha açıktır ve hem hüküm, hem de illet zikredilmiştir.

1- *Reddü'l-Muhtâr*, V, 328; *el-Lübâb*, III, 218; *Tebyînü'l-Hakâik*, VI, 52; *Tekmiletü Fethi'l-Kadîr* VIII, 175; *Bidâyetü'l-Müctehid*, I, 443 vd.; *Muğni'l-Muhtâc*, IV, 275; *el-Muğnî*, VIII, 543; *Keşşâfu'l-Kınâ*, VI, 221

Malikîlerden İbni Rüşd ise şu sözleriyle sonraki Malikî âlimlerine cevap vermiştir: Onların bu söyledikleri hadis-i şerifin lafzına ve kitabın zahirine aykırıdır. Kitabın zahiri ise yüce Allah'ın "*Sizin için yakaladıklarından yiyiniz.*" buyruğudur. Yakalamanın köpeğin sahibi tarafından bilinen bir yolu vardır ki, bu da köpeğin bu konudaki adetidir. Bundan dolayı Peygamber Efendimiz (a.s.) şöyle buyurmuştur: "*Şayet yerse, sen ondan yeme, çünkü ben o takdirde kendisi için yakalamış olacağından korkarım.*"

6- Malikîlere göre [1] yaralayıcı hayvanın avdan geri dönmemesi. Tamamen dönecek olursa yenilmez. Aynı şekilde bir başka av ile uğraşır veya bir şeyler yemekle meşgul olursa o av yenilmez. Bütün bu şartlar avcı hayvanın avı öldürmüş olması hâlinde söz konusudur. Şayet onu öldürmez ve avcı ava ölmeden önce yetişirse keser ve onu yer.

Avlanan hayvanda aranan şartlar:

Malikîler [2] Hanefîler gibi avlanan hayvanın helâl olması için beş şart zikretmişlerdir. [3] Ancak bunların üçünü bir tek şart olarak saymak mümkündür.

Ben bu şartları Malikîlerin tertibine göre zikredeceğim, çünkü takip ettikleri metod daha dikkatli ve kapsayıcıdır. Hanefîlerde [4] eti yenen hayvanın avlanılmasının caiz olduğu gibi, yenilmeyen hayvanın da avlanılmasının caiz olduğu dikkat çekmektedir. Çünkü eti yenilmeyen hayvan derisinden, tüyünden, boynuzundan faydalanmak yahut da onun zararından sakınmak maksadıyla da avlanılabilir.

1- Avlanılan hayvanın şer'an yenilmesi mübah olması: Çünkü Hanefî ve Malikîlerin hariç kalanlara göre, haram olan hayvanın avlanmasının ve kesiminin şer'î usullere göre yapılması gerekmez. Hanefîler bu şartı avlanılan hayvanın azı dişi ile veya pençesi ile güç kazananlardan, haşerattan ve balık dışında suda yaşayan hayvanlardan olmaması şeklinde ifade etmişlerdir. Çünkü Hanefîlere göre balık ve türleri müstesna suda yaşayan hayvanlardan her hangi bir şeyi yemek helâl değildir.

2- Hayvan yabani olması, yani insanın onu aslî yaratılışı hâlinde yakalamaktan aciz kalması. Evcil olmayan hayvanlar ile kuşlar gibi. Şayet deve, inek ve koyun gibi evcil iken sonradan yabanileşirse Malikîlere göre avlanmakla eti yenilmez. Malikîlerin dışındakilere göre ise yenilir. Çünkü böyle bir durumda avlamak, ıztırarî kesim sayılır ve zaruret dolayısıyla -kesim türleri bahsinde açıkladığımız üzere- mübah olur.

Aslen yabani iken evcilleştirilse ve sonra da kaçacak olsa, Malikîlere göre av-

1- *el-Kavânînü'l-Fıkhıyye,* 177
2- *el-Kavânînü'l-Fıkhıyye,* 177 vd. *Bidâyetü'l-Müctehid,* I, 444
3- *Reddü'l-Muhtâr,* V, 328
4- *el-Kitâb,* III, 223

lanarak eti yenilir. Aynı şekilde onlara göre güvercin ve buna benzer hayvanlar yabanileştikleri takdirde, yaralamak suretiyle avlanırsa yenilir, çünkü hepsi av hayvanıdır.

Hanefîler bu şartı: "Kanatları veya ayakları ile kendisini yakalanmaktan koruması" sözleri ile ifade etmişlerdir.

3- Yaralayıcı hayvanın çarpmasından veya yaralayıcı hayvandan korkusundan dolayı değil de aldığı yara dolayısıyla ölmesi. Şafiîlerin dışında bu, cumhurun kabul ettiği bir şarttır. Şafiîler yaralayıcı hayvanın ağırlığı ile öldürdüğü avı yemeyi caiz görmüşlerdir. Meselâ, göğsü veya alnı ile çarpıp öldürür ve yaralamazsa yenilmesi caizdir. Nitekim av aletlerinin şartlarında bunları açıklamış bulunuyoruz.

4- Gözünden kaybolması hâlinde bizzat vurduğu avın o olduğunda şüphe etmemesi, o mudur yoksa değil midir diye tereddüte düşmemesi ve aletinin onu öldürüp öldürmediğinde de tereddüt etmemesi gerekir. Şüphe ve tereddüde düşecek olursa yenilmez. Şayet bir gece boyunca avı bulamaz, ondan sonra ertesi gün ölü olarak bulacak olursa Malikîlerdeki meşhur görüşe göre yenilmez. Aramaya devam edecek olursa veya başka bir şeyle uğraşmaksızın aramasını sürdürürse ve avladığı avın o olduğundan kesin olarak emin olursa Malikîlerin dışında kalanlara göre o avın yenilmesi mübahtır.

5- Canlı olarak yetişip de onu kesmek imkânını bulduğu takdirde kesmesi. Çünkü Peygamber (a.s.) Adiyy b. Hatim'in hadisinde şöyle demiştir: "*Ona canlı olarak yetişirsen onu kes.*" Şayet yanına vardığında ölü ise yahut da öldürücü yerleri dağılmış bulunuyorsa ya da ondaki hayat, kesilmiş hayvanın hayatı gibi olursa yahut da meselâ ölünceye kadar ona karşı mukavemet ettiği için kesemezse ve kesmeksizin bırakırsa fakihlerin ittifakı ile kesmeksizin onu yiyebilir. [1].

Şayet kullandığı yaralayıcı hayvan kendisi avı ele geçirmeden önce öldürmüş ise aynı şekilde yenilir. Ancak aletin şartlarında açıkladığımız gibi, onu yaralayarak öldürmüş olması lâzımdır. Hanbelîler açıkca şunu ifade ederler: Şayet avcının yanında avı kesecek herhangi bir şey bulunmazsa, kullandığı av hayvanı onu öldürünceye kadar üzerine yollar ve o vakit ondan yenilir. [2] Hanbelîlere göre hüküm böyledir; çünkü böyle bir durumda da çoğunlukla boğaz ve boynun üstü tarafında kesim imkânsız olabilir. O bakımdan zaruret hâli kesimi caiz olur. Şu kadar var ki, ilim ehlinin çoğunun görüşüne göre yenilmez. Çünkü bu kesilmesine imkân bulunmuş bir avdır. Davarlarda ve sağ olarak yakalanması hâlinde olduğu gibi, yaralayıcı hayvanın öldürmesi ile mübah olmaz.

1- *Tekmiletü Fethi'l-Kadîr*, VIII, 178 vd.; *el-Muğnî*, VIII, 547 vd.; *Muğnil-Muhtâc*, IV, 269

2- Bu İbrahim en-Nehaî'nin görüşüdür ve şöyle demiştir "Ona canlı olarak yetişip de beraberinde onu

Hanefîlere göre [1] Avlanılması Mübah Olan Hayvanlar:

Yenilmesi helâl olan ve olmayan şeylerin karada da denizde avlanması mübahtır. Şu kadar var ki, yenilmesi helâl olanlar etinden ve diğer kısımlarından faydalanmak için avlanır, yenilmesi helâl olmayan hayvanlar da derisinden, kılından ve kemiğinden faydalanmak veyahut da onun verebileceği eziyet ve zararları önlemek için avlanır. Aynı zamanda bu, kesmenin söz konusu olduğu hâllerde daha önce açıklamış olduğumuz gibi Malikîlerin de görüşüdür. Ancak (Mekke ve Medine'de) harem bölgesi içerisinde avlanmak mübah değildir. Bu konuda fakihlerin ittifakı vardır ve bu hükümden sadece eziyet ve zarar verici hayvanlar hariç tutulmuştur. Zira yüce Allah şöyle buyurmaktadır: "*Bizim emniyetli bir harem kılmış olduğumuza bakmazlar mı?*" (Ankebut, 67) Hz. Peygamber (a.s.) de Mekke hareminin av hayvanı hakkında: "*Ve onun av hayvanı ürkütülmez.*" [2] buyurmuştur. Medine hareminin avı hakkında da: "*Oranın av hayvanı ürkütülmez.*" [3] diye buyurmuştur. Aşağıdaki hadis-i şerifte de bunlardan zarar verici olanlar müstesna kılınmıştır: "*Beş fasık (bozguncu, ifsat edici) vardır ki, bunlar harem bölgesinin içinde de dışında da öldürülür: Karga, çaylak akrep, fare ve kuduz köpek.*" [4]

Hac veya umre için ihrama girmiş olanın da girmemiş olanın da denizde avlanması mübahtır. Ancak ihramlının karada avlanması mübah değildir. Çünkü yüce Allah şöyle buyurmaktadır: "*Sizin için deniz avı ve onu yemek size de yolcuya da fayda olmak üzere helâl kılındı. İhramda bulunduğunuz müddetçe kara avı size haram kılındı.*" (Maide, 96) Peygamber (a.s.) de şöyle buyurmuştur: "*İhramlı olduğunuz takdirde kendiniz avlamadığınız veya sizin için avlanılmadığı sürece (başkasının avlamış olduğu) kara avı sizin için helâldir.*" [5] es-Sa'b b. Cessame'den de şöyle dediği rivayet edilmiştir: "*Resulullah (a.s.)'a Ebva'da yahut da Veddan (Mekke ile Medine arası bir yerdir)'da iken bir yaban eşeği hediye etti. Peygamber Efendimiz onu geri çevirdi. Ancak onun bundan üzüldüğünü görünce şöyle buyurdu: "Biz senin bu hediyeni ihramda oluşumuz sebebiyle kabul edemedik.*" [6]

---

kesecek bir şeyi yoksa öldürünceye kadar üzerine köpekleri sal." Hasan Basri de bu görüştedir. Çünkü yüce Allah'ın "*Onların sizin için yakaladıklarından yiyiniz.*" buyruğu umumi bir ifade taşımaktadır. *Bidâyetü'l-Müctehid*, I, 445

1- *el-Bedâyi*, V, 61; *el-Kitâb*, III, 223; *Tekmiletü Fethi'l-Kadîr*, VIII, 188; *Tebyînü'l-Hakâik*, VI 61

2- Ahmed, Buharî ve Müslim tarafından İbni Abbas'tan rivayet edilmiştir. *Neylü'l Evtâr*, V, 25

3- İbni Mâce hariç Kütüb-i Sitte sahipleri Hz. Ali'den rivayet etmişlerdir. Camiü'l-Usul, X, 193

4- Ahmed, Buharî ve Müslim tarfından Hz. Aişe'den rivayet edilmiştir. İbni Ömer, İbni Mes'ud, İbni Abbas ve başkalarından gelmiş başka rivayetler de vardır. Bazılarında "çaylak" yerine "yılan" zikredilmiş ve kimi rivayetlerde bunlar dokuza kadar çıkarılmıştır. *Neylü'l-Evtâr*, V, 26

5- Ahmed ile İbni Mace hariç sünen sahipleri Hz. Cabir'den rivayet etmişlerdir. *Neylü'l-Evtâr*, V, 23.

6- Buharî, Müslim, Muvatta, Tirmizî ve Neseî rivayet etmişlerdir. *Camiu'l-Usul*, III, 419

Avcı Avladığına Ne Zaman Malik Olur?

ed-Dürrü'l-Muhtâr ve Reddü'l-Muhtâr'da (1) şöyle denilmektedir:

Mülk edinme yolları üçtür:

Satış ve hibe de olduğu gibi mülkü bir sahipten bir başka kimsenin alması, mirasta olduğu gibi bir sahipten hilâfet yolu ile sahip olmak ve asaleten malik olmak. Bu ise o mülke el koymak suretiyle hakiki istiladır. Ölü arazilerin kullanılması buna örnektir. Bir de hükmî istilâ vardır ki, bu da kimsenin sahip olmadığı mübah bir av için ağ kurmak gibi bir hazırlıkla olur. Av veya mübah olan şey başkasının mülkü ise onu mülk edinemez.

Bir arazide bir kimse başkasına ait bir odunu ele geçirecek olursa (istilâ), ona malik olamaz

Hükmî istilâ, avlanma için yapılmış konu olan şeyi kullanmak ile gerçekleşir. Birisi ağını kursa, oraya bir av gelip takılsa ondan maksadı avlanmak olsun veya olmasın o ava malik olur. Ancak, meselâ, ağını kuruması için açmış olsa, ona malik olmaz, çünkü bu avlanmaya aykırı olan bir maksattır.

Bir çadır kursa ve bundan maksadı avlanmak olsa ava malik olur, değilse malik olamaz. Çünkü bu, av için konmamıştır.

Bir av hayvanı bir kimsenin evine girse, onu gördüğü vakit de üzerine kapıyı kapatsa ve böylelikle ağ veya ok vasıtası ile avlamaya gerek kalmaksızın onu yakalayabilecek duruma gelse ona malik olur. Şayet kapıyı orada olduğunu bilmediği hâlde kapatsa da av orada olsa ona malik olmaz.

Bir av tuzağı kursa, oraya av hayvanı düşse av bu tuzağı koparıp oradan kaçsa, ondan sonra da bir başkası onu yakalasa o av hayvanına malik olur. Tuzağı kuran kişi avı almak üzere gelse ve onu yakalayabilecek şekilde ona yaklaşsa da av kaçsa onu tutan diğer kişi ona malik olamaz. Aynı şekilde sudan çıkarılmadan önce ağdan kurtulan avı başkası yakalayacak olursa ona malik olamaz, ağın sahibi ona malik olur. Ancak ağın sahibi onu suyun dışına yakalayabileceği bir yere bırakmak isterken av suya düşse de başkası onu yakalasa, onu yakalayan kişi maliki olur. Çünkü işler maksatlarına göredir.

Bir kişi ava ok atsa ve isabet ettirse fakat onu ağır bir şekilde yaralayamasa av da yaralı olduğu hâlde kaçmaya devam etse (yani başkası tarafından yakalanabilecek şekilde devam etse) durum böyle iken bir başkası ona ok atıp öldürse yahut da güçsüz bırakacak şekilde ağır yaralayarak kendini koruyamaz bir hâle düşürse bu av ikinci şahsa ait olur. Çünkü asıl yakalayan odur. Peygamber (a.s.) de: "*Av onu yakalayana aittir.*" (2) buyurmuştur.

1- bk. V, 329

2- Zeylaî bu hadis hakkında "gariptir" demiştir. *ed-Diraye*'de de bu hadis hakkında şöyle denilmekte-

Şayet ilk atıcı avı kendisini koruyamayacak şekilde ağır yaralamış ise bir başkası da ona ok atıp öldürürse o av hayvanı yenilmez. Çünkü ikincisinin atışı ile ölmüş olması ihtimali vardır ve ikinci kişinin fiili şer'î bir kesim sayılmaz. Çünkü ihtiyarî hâldeki kesim gerçekleştirilebilirdi. Şu kadar var ki, ikinci şahıs o avın kıymetini birincisine tazminat olarak öder. Çünkü o yaptığı atışı ile başkasının mülkü hâline gelmiş bir av hayvanını telef etmiş olur. Çünkü birinci atıcı, avı gücünü kaybetmesine sebep teşkil edecek şekilde ağır yaralamıştır. Ancak kıymeti yaralı hâli ile takdir edilir. zira ikinci atıcının telef ettiği av hayvanı yaralı bir hayvandır, telef edilenin kıymeti de telef edildiği günün kıymeti ile takdir edilir. [1]

Malikîler de [2] Hanefîler gibi söylemişlerdir: Avcı, av hayvanını ancak yakalamak ile hak eder, yani avlamakla ve avlamak kasdı ile veya ona el koymak sureti ile onun üzerinde hak kazanır. Birisi bir av hayvanı görse ve bir başkası onu avlasa o hayvan avlayanın olur. Birisi onu avladıktan sonra ondan kaçacak olsa, bir başkası da onu avlasa birincisinin yahut ikincisinin olacağı konusunda ihtilâf edilmiştir.

Birisi bir av hayvanını kovalarken av bir kişinin evine girse, şayet avı oraya girmek zorunda bırakmış ise onundur. Böyle bir zorlama söz konusu olmazsa o vakit o av hayvanı ev sahibinin olur.

Şafiîler [3] de Malikîlerle Hanefîlerin dediği gibi söylerler: Av hayvanı ya fiilî istilâ ile, yani ona el koymak ve yakalamak ile mülk edinilir. (İsterse diğer mübah şeyler gibi onu mülk edinmeyi kastetmiş olmasın durum böyledir.) ya da avlamak kasdı ile avlayarak mülk edinilir. El koymaya örnek, onu eliyle yakalamaktır. Şayet onun üzerinde başkasının mülkü olduğunu gösteren, meselâ kınalanması kanatlarının kesilmesi küpe takılması gibi bir işaret yoksa ve onu avlayan kişi de ihramlı ve mürted değil ise o vakit bu durum mülkiyetin sebebi olur. İsterse mülk edinmek maksadı olmasın. Ona bakmak üzere bir av yakalasa, o mülkü olur. Çünkü mübahtır. Diğer mübahlar gibi ona da el koymak suretiyle mülk edinilir.

Bir kimse avlamak suretiyle de av hayvanına malik olur. Bu da, kısa bir süre içinde ölecek şekilde onu yaralamak, kendisini koruyamayacak hâle düşürmek, eğer bu şekilde kendisini koruyor ise, hem uçmaktan hem de koşmaktan aciz olacak şekilde kanadını kırmak suretiyle olur. Şayet ne kaçmakla ne de uçmakla kendisini koruyan bir hayvan değil ise, bunlardan her hangi birisini işlemez hâle getirmek yeterlidir. İsterse ona el koyarak yakalamamış olsun. Aynı şekilde avlanmak maksadı ile kurmuş olduğu ağa düşmesi ile de ava malik olur. İsterse onu fiilen yakalamamış olsun ve kendisi ister hazır bulunsun, ister bulunmasın, hayvanı tuzağa doğru kovalamış olsun veya kovalamamış olsun. Kullandığı ağ da ister mübah olsun ister gas-

---

dir: "Bu hadisin Ebu Hureyre'den böyle bir isnad ile aslı yoktur." *Nasbu'r-Râye*, IV, 318

1- *Tekmiletü Fethi'l-Kadîr*, VIII, 187; *Tebyînü'l-Hakâik*, VI, 60; *el-Lübâb*, III, 222 vd.

2- *el-Kavânînü'l-Fıkhıyye*, 173 vd.

3- *Muğni'l-Muhtâc*, IV, 278-282; *el-Mühezzeb*, I, 255-257

bedilmiş olsun; çünkü o bu hâliyle av hayvanını istilâ yoluyla ele geçirmiş sayılır.

Aynı şekilde gasbedilmiş dahi olsa kendisinden kurtulması mümkün olmayacak dar bir yere sıkışmak zorunda bırakmakla da ona malik olur. Meselâ, avı kendisinden kurtulamayacağı bir eve girmek zorunda bırakması durumu buna örnektir. Çünkü böylelikle av kendisine güç yetirilebilir, yani yakalanılabilir duruma düşmüş olur.

Avlamak maksadının olması lazımdır. Bir kişi bir av hayvanı görse, onu taş yahut da av hayvanının dışında bir şey zannetse ona atış yapsa ve öldürse, yenilmesi helâl olur ve ona malik olur. Çünkü onu maksat gözeterek yaptığı bir fiille öldürmüş ancak onun hakikatini bilememiştir. Böyle bir bilgisizliğin ise zararı yoktur.

Çamura düşmüş veya bir başka şekilde ele geçirilebilecek bir duruma düşen hayvana mülkündeki bir avı kastederek atış yapsa esah olan görüşe göre ona malik olamaz. Çünkü böyle bir hayvana avlanmak maksadı ile atış yapılmaz. Maksat, sahip olmak için bir zarurettir. Şu kadar var ki o av hayvanı üzerinde başkasına göre daha ziyade bir hak sahibi olur.

Avı mülkiyetine geçirdiği takdirde sonradan elinden kaçırsa onun üzerindeki mülkiyeti kalkmaz. Onu yakalayan kişinin ilk sahibine iade etmesi gerekir. Esah olan görüşe göre ona malik olanın onu salıvermesi ile de mülkiyeti kalkmaz. Çünkü onun üzerinden elini kaldırması mülkiyetinin yok olmasını gerektirmez. Tıpkı hayvanını serbest bırakan kimsenin durumunda olduğu gibi. Başkası tanıdığı takdirde onu avlama hakkına sahip değildir.

Avda Ortak Olmak:

Bir avı peşpeşe iki kişi yaralasa ancak birincinin değil ikinci kişinin atışıyla ölse yahut da kendisini koruyamayacak hâle düşse, av ikincisinin olur. Çünkü hayvanın kendisini koruyamaz hâle gelmesini sağlayan ikincisinin yarasıdır. Ancak birincisinin onu yaralaması sebebiyle ondan alacak bir şeyi olmaz. Çünkü o sırada av mübah idi. Şayet avı kendisini koruyamayacak hâle düşüren birinci avcı olursa av hayvanı da onundur. Buna ek olarak ikinci avcı boğazını veya yemek borusunu da keserse yenilmesi helâl olur. Çünkü ölüm, kesim esnasında söz konusu olan bir fiil ile meydana gelmiştir. Kesim sureti ile av hayvanının kıymetinden eksilen miktarın kıymetini de birincisine ödemesi gerekir. Eğer ikinci avcı boğaz ve yemek borusunu kesmeden hayvanı zayıf düşürürse veyahut da hiç bir şekilde zayıf düşüremez de iki yaranın sebebiyle ölürse, haram olur. Çünkü kesmeme durumunda avı ele geçirmek imkânı var idi. Ele geçirilebilen av ise ancak kesilmek ile helâl olur. İkinci durumda (yani zayıf düşürmeme hâlinde) bir taraftan mübah kılıcı, öbür taraftan da haram kılıcı sebep bir arada olduğundan, haram kılıcı sebep üstün gelir. İkinci avcı da birincisine avın kıymetini tazminat olarak öder. Çünkü onun mülkü olan bir şeyi

kullanılmaz hâle getirmiştir. Bu, daha önce Hanefîlerin söylediklerine benzer. Hanbelîlerin de bu gelecek meselelerde ve bundan sonra görüşleri budur.

İki avcı birlikte avı yaralasa ve her iki yara ile birlikte çabucak ölecek noktaya gelse yahut da kendisini koruyamayacak hâle düşse, av her ikisinindir. Çünkü onu yaralamış olmak suretiyle mülkün sebebinde ikisi de ortak olmuşlardır.

Şayet helâk olmak noktasına her ikisinin mi yoksa onlardan birisinin mi getirdiği ve bu arada kimin getirdiği bilinmezse, tercih imkânı olmadığından dolayı av ikisinin olur.

Kesim yerinden bir başka yerde onlardan birisi av hayvanını çabucak helâk olmak noktasına getirse, diğeri ise kendisini koruyamaz hâle getirse -ve bu atış sırasına göre değil, isabet sırasına göre olsa ancak onlardan hangisinin bunu erken yaptığı bilinemezse, mezheb görüşüne göre o av haram olur. Çünkü haramlık ve mübahlık bir araya gelmiştir, haramlık öne geçer.

Hanbelîler de Şafiîler gibi söylerler [1]: Av hayvanı na ya avlanmak maksadı ile avlamakla mâlik olunur yahut da ona el koymakla (almak ve yakalamakla). Bir kimse evindeki ağacın üzerindeki kuşa ok atsa ve bu kuş ev sahiplerinin evine düşse, kuş oku atanındır. Çünkü kuşu kendisini koruyamayacak duruma getirmekle ona malik olmuştur.

Avlanmak maksadıyla çadır, ağ veya tuzak kursa ve oraya av düşse el koymuş olacağından ona malik olur. Aynı şekilde av hayvanını kendisinden kurtulamayacağı bir yere sıkıştırsa veya üzerine evinin kapısını kapatsa, bu yolla da ona malik olur. İsterse onu mülk edinmek maksadıyla bunları yapmamış olsun. Çünkü onu ele geçirebileceği bir duruma getirmiştir.

Balık avlamak maksadı ile bir kişi bir havuz yapsa o havuza gelen balıklar, Ağ ile yakalama durumunda olduğu gibi onun mülkü olur. Şayet bu havuzu balık avlamak maksadı ile yapmamışsa, o havuzda balığın bulunması ile onlara malik olmaz.

Bir kişi gemide iken bir balık denizden sıçrayıp onun kucağına düşse balık gemi sahibinin değil onundur. Çünkü balık mübah av türündendir, önce ele geçiren ona sahip olur.

Avlanmak maksadı ile kullanılan kayıklarda ışık veya zil gibi vasıtalarla avlanan avcı, bu yolla ele geçirdiği ava malik olur. Şayet avlanmak maksadı ile her hangi bir fiil yapmazsa ve kendisi ile birlikte bulunan bir yolcunun kucağına bir balık düşerse, bu balık yolcuya aittir. Çünkü mübah olan bir şeyi ele geçirmiştir. Şayet kayığa düşecek olursa o vakit kayık sahibine aittir.

Bir av hayvanı birisinin ağına düşse ve onu bağlasa, arkasından bir başka kişi

1- *Keşşâfu'l-Kınâ*, VI, 223 vd.; *el-Muğnî*, VIII, 559-564

onu alsa, o avı sahibine geri vennesi gerekir. Çünkü ağın sahibi onu bir araç vasıtası ile bağlamış bulunuyor. Ağ o hayvanı yakalamayıp anında ondan kurtulsa veya ağı delip ordan kaçsa ve bu delme bir süre sonra dahi olmuş olsa, ağ sahibi o ava malik olamaz. Çünkü onu bağlamış değildir. Başkası aynı avı avlayacak olursa ona malik olur. Av hayvanı ağ ile birlikte gitse ve kendisini koruyabilmek durumu olmakla beraber bir başka kişi onu avlasa ikinci avcı ona malik olur ve ağı da sahibine iade eder. Çünkü birincisi o ava malik olamamıştır. Şayet av, ağı kendisini koruyamayacak şekilde beraberinde çekiştirip giderse, o av ağın sahibine aittir. Çünkü o bu şekilde av hayvanının kendisini koruma imkânını ortadan kaldırınıştır. Tıpkı avın onun elinden kaçıp kurtulma durumunda olduğu gibi.

İÇİNDEKİLER

HAC VE UMRENİN RÜKÜNLERİ

ARAFAT'TA VAKFE

HACCIN VACİPLERİ

HAC ve UMRENİN SÜNNETLERİ ve YERİNE GETİRİLİŞ ŞEKLİ

İHRAM HARAMLARI, MÜBAHLARI ve HACDAKİ SUÇLARIN CEZASI

HACCI TAMAMLAYAMIYARAK KAÇIRMA VE HACCA ENGEL ÇIKMASI

MEKKE-MEDİNE HAREMLERİNİN ÖZELLİKLERİ ve HAC YOLCULUĞU ADABI

HAC YOLCULUĞU ADABI

YEMİNLER, ADAKLAR ve KEFFARETLER
YEMİNLER

HAKKINDA FİİLEN YEMİN EDİLEN DURUMLAR BAKIMINDAN YEMİNİN HALLERİ

ADAKLAR (NEZİRLER)

KEFFARETLER

el-HAZR ve'l-İBAHA
Yemek, İçmek, Giyinmek ve Başka Hususlarda Yasak ve Serbest İşler

YİYECEKLER ve İÇECEKLER

İÇECEKLER

GİYİM KULLANMA ve SÜS EŞYASI

CİNSÎ İLİŞKİ, BAKMAK, DOKUNMAK, EĞLENMEK ve SELAMLAŞMAK

ALIŞ-VERİŞ ve TEAMÜLE DAİR BAZI MESELELER

KURBAN

AKİKA VE YENİ DOĞAN ÇOCUĞA DAİR HÜKÜMLER

HAYVAN KESİMİ (ZEBAİH)

AV ve AVLANMA